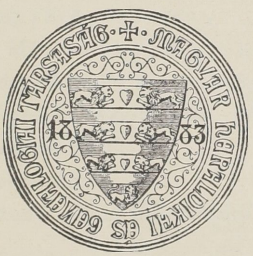
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL
TITKÁR.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET.

1910-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMX.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Áldásy Antal	Schönherr Gyula emlékezete	1
Benkó Imre	Adatok a Semberi és Derzsenyei Sembery család Erdélybe szakadt ágának genealogiájához	86
Csoma József	A Forgách grófok czimere. *(Szines czimerképpel.)*	49
— —	A kassai két kongregácziós könyv. *(Három czimerrajzzal.)*	145
Dr. Demkó Kálmán	A Gyulai családról	152
Follajtár József	A Patvaróczyak	168
Gárdonyi Albert	Budapest legrégibb kiváltságlevele. *(Két közlemény.)*	75. 117
Gyárfás Tihamér	Brassai czimereslevelek. *(Három czimerrajzzal.)*	113
Dr. Holub József	Heraldikai apróságok. 1. Czimereslevél kanczelláriai taksája 1572-ben. 2. Bocskay szakácsának czimeres levele. 3. Adatok a czimeralakok jelentésének magyarázatához. (Tapolczai Tompa Mihály czimereslevele.)	178
Dr. Hóman Bálint	A zágrábi püspökség alapitási éve	100
Kemény Lajos	Oklevéltani apróságok	131
Kollányi Ferencz	Egy irodalmi érdemjel tervezete	89
Komlóssy Arthúr	Az angol királyné magyar rokonsága. Gróf Rhédey Mihály leszármazói. *(Egy genealogiai táblával.)*	97
Nagy Géza	A magyar nemzetségek. *(Két közlemény.)*	18, 52
Némethy Lajos	Zeleméry László és Rajcsányi Ádám sirkövei. *(Két sirkőrajzzal.)*	129
Noszlopi Tivadar	Bakach-Bessenyey báró ősei	87
Petrovay György	A Vayak és az Ibrányiak *(Két közlemény.)*	8, 65
— —	Czímeres nemes levelek Máramaros vármegye levéltárából	156
Rudnay Béla	A Szapolyay család eredetéről szóló közleményhez	39
Sárközy Imre	Laczkfy István nádor síremléke Keszthelyen. *(Egy sirkőrajzzal.)*	84
Sörös Pongrácz	Három adalék három generatióhoz	41
Szily Jenő	A Hont-Pázmány nembeliek Somogyban	37
— —	A Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez	147
Szücsi József	A gentry	181
Dr. Wertner Mór	«Szigeti» István kalocsai érsek származása	33
— —	Megjegyzések Theiner archontologiájához	132
— —	Alben *(Egy czimerrajzzal.)*	173
— —	A Csém nemzetségből kiágazott családok	179

II. Kisebb rovatok.

TÁRCZA.	A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	41, 89, 135, 184
	Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi müködéséről. Dr. Áldásy Antal társulati titkártól	42
	Id. Bánó József †	93

Lap

Szakirodalom. Finke, Acta Aragonensia. Ism. Eckhardt Ferencz ... 46
Ahnentafel des Erzherzogs Franz Ferdinand. Ism. —*y*. —*l*. ... 47
Genealogiai Füzetek. 1909. évf. ... 48
Monumenta Germaniæ Historica. Conradi II. Diplomata. Ism. *Eckhardt Ferencz*. ... 93
Grundriss der Geschichtswissenschaft. I. Bd. II. Lieferung. Sphragistik. Heraldik. Ism. *Eckhardt Ferencz* ... 95
Néhány ujabb angol heraldikai munkáról. Ism. *Ghyczy Pál* ... 136
Libro d'oro della nobiltà italiana. Ism. *B. B.* ... 142
Ferenczi Miklós, Hadadi br. Wesselényi István élete és naplója. Ism. *Dr. Holub József*... 185
Sándor Imre, A Csikszentsimoni Endes család levéltára. Ism. *J. E.* ... 186
Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler» 1910. Ism. *Dr. Holub József* ... 187
Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken der Stadt Graz. Ism. *B. Sz. L.* ... 189
Rudnai Béla, Ujfalussyak és Rudnayak perei a Petrőczyek ellen 1543—1591. Ism. *J. E.* ... 189
Monumenta Poloniae Palæographica. Acta regni Bohemiæ. Ism. *Eckhardt Ferencz*. ... 191
Magyar Nemesi Almanach * * * ... 191

* * *

Megjegyzések: Gárdonyi Albertnek «Budapest legrégibb kiváltságlevele» cizmü czikkére. *Némethy Lajos*-tól 192

SCHÖNHERR GYULA EMLÉKEZETE.

(Olvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1909. évi deczember hó 21-én tartott nagygyülésén).

A kegyelet érzésével eltelve gyültünk ma össze, hogy a visszaemlékezésnek egy rövid óráját szenteljük Schönherr Gyula emlékének, kit férfi korának delén ragadott el körünkből a kérlelhetetlen halál, egy csapással megsemmisitve azokat a reményeket, melyeket a magyar tudományos világ addig kifejtett munkássága alapján méltán füzött személyéhez. Fiatal kora daczára tudományos eredményekben gazdag élet feküdt már mögötte és még többet, nagyobbat várhattunk tőle, ki telve volt a jövőbe vetett bizalommal, reménynyel, tudományos tervekkel, midőn az isteni gondviselés kifürkészhetetlen akarata reá is kimondotta: eddig és ne tovább.

E rövid visszaemlékezésnek nem lehet feladata, hogy Schönherr Gyula tudományos egyéniségét minden oldalról megvilágitsa. Ez a magyar tudományos világnak egy másik foruma elé tartozik. Mi csak arra szoritkozhatunk társaságunk kebelében, hogy Schönherr Gyula munkásságát a történelmi segédtudományok terén méltassuk, hogy bemutassuk őt, mint a társaságunk művelte tudományszakok munkását és megemlékezzünk arról a viszonyról, mely társaságunk és a megboldogult között fennállott.

A midőn a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Schönherr Gyula emlékének mai nagygyülésén áldoz, ezt nem a szokásos, mondhatni köznapias jogczimen teszi. Nemcsak azért rójuk le iránta kegyeletünk adóját, mert igazgató választmányunknak tagja, társaságunknak előbb jegyzője, majd egy évtizeden át titkára és folyóiratunk szerkesztője volt, hanem tesszük ezt azért is, mert az elhunytat társaságunkkal bensőbb összeköttetésbe, szorosabb szellemi kapcsolatba hozta az a körülmény, hogy intensivebb tudományos munkássága társaságunk kebelében indult meg, folyóiratunk hasábjain, a magyar történelmi segédtudományok művelésének szentelve.

Schönherr Gyula historikusnak készült, a magyar politikai történet problemáinak kutatását tüzte ki élete feladatául. De tudományos munkálkodásának első időszakában azt látjuk, hogy inkább a történelmi segédtudományok terén fejt ki nagyobb irodalmi munkásságot. Foglalkozik ugyan a politikai és kulturtörténet kérdéseivel is, de előszeretettel műveli a magyar heraldikai, pecséttani és genealogiai tudományt, és e tárgyu dolgozatai gyors egymásutánban látnak napvilágot. Az évek folyamán munkálkodásában változás áll be, mindjobban előtérbe lép a politikai történet művelése, ez köti le mindinkább figyelmét, munkaerejét, a történelmi segédtudományok művelése mindjobban háttérbe szorul, a nélkül, hogy azzal teljesen fölhagyott volna.

Abban, hogy Schönherr Gyula tudományos pályája kezdetén a történelmi segédtudományok, a heraldika, genealogia és pecséttan terén fejtett ki nagyobb munkásságot, kétségkivül nagy része volt annak a környezetnek, melyben hivatalos életpályáját leélte. Schönherr Gyula a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában töltötte életét, Magyarország e legrégibb kulturalis intézetében, a melynek feladata, nagynevü alapitó-

A M. KIR. ORSZ. LEVÉTÁR KÖNYVTÁRA

jának intentiói szerint, a magyar történelem és kultura emlékeinek összegyüjtése, megőrzése s az utódokra való átszármaztatása. A könyvtár levéltári osztályának falai között folyt le Schönherr Gyula hivatalos életpályája, a magyar történelem, de különösen a magyar történelmi segédtudományok e kincsesbányájában, mely az ott létéményezett családi levéltárak hosszu sorozatával a magyar családtörténet, a heraldikai és pecséttani tudományoknak szinte kiapadhatatlan forrását képezi, s a mely mindenkit, kiben csak némi fogékonyság rejlik a hazai multnak e néma és mégis oly ékesen szóló emlékei iránt, a tudományos kutatásra ellenállhatatlanul ösztönöz. Schönherr Gyulának a mult emlékei iránt fogékony lelkét is megragadták e levéltár kincsei, belemerült azok tanulmányozásába, a külső és belső körülmények egész sorának kedvező behatása mellett. Hivataloskodásának idejére esik a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának, főleg a letéteményezett családi levéltáraknak rohamos gyarapodása, mely e levéltárat az országos levéltár mellett az ország egyik legjelentősebb levéltárává tette. Azok a különböző magángyüjtemények, családi levéltárak, melyek ekkor a múzeumi levéltár anyagát gyarapitották, nagyrészt csak megszerzésükkel, letéteményezésükkel váltak a tudományos kutatás részére hozzáférhetővé, tartalmuk javarészt ismeretlen volt és belőlük a magyar történelemnek, a családtörténetnek, heraldikának és pecséttannak mindig ujabb és ujabb emlékei kerültek napvilágra. Schönherr Gyula, ki hivatalos állásából kifolyólag e levéltári kincseket rendezte, s a tudományos használatra előkészitette, egyike volt azoknak, kik ehhez a jóformán teljesen érintetlen anyaghoz, mint elsők hozzájutottak, és igy meg volt adva neki a lehetőség arra, hogy mindig ujabb, s addig ismeretlen anyagot vehessen feldolgozó tolla alá. Tudományos munkálkodása folyton ujabb tápot nyert, mindig ujabb és ujabb kérdések tárultak fel előtte, látóköre, ismeretei folyton tágultak, gyarapodtak és egy felszinre került tudományos kérdés nem ritkán egész sorozatát a különböző kérdéseknek vetette fel. Ehhez a mondhatnók tárgyi hatáshoz járult még az a személyes impulsus is, a mely szintén hivatalos állásával függött össze. Majláth Béla, Fejérpataky László, a magyar családtörténetnek, a hazai heraldikai és pecséttani tudományoknak ez elsőrangu szaktekintélyei voltak közvetlen hivatali főnökei. A velök való mindennapi érintkezés, a közös munka a reájuk bizott levéltári és könyvtári anyagban, az ebből folyó folytonos tudományos eszmecsere mély nyomokat hagyott Schönherr Gyula tudományos fejlődésében. Tudományos egyénisége ezenkivül még más oldalról is erős behatás alatt állott. A magyar családtörténet és heraldika legjelesebb művelői, báró Radvánszky Béla, Nagy Iván, Nagy Imre, Csergheő Géza, báró Nyáry Albert, hogy csak nehányat emlitsünk közülök, gyakori, némelyikök úgyszólván mindennapos látogatói voltak a múzeumi levéltárnak, mely igy lassankint a tudományos heraldikai és genealogiai kutatás egyik központjává vált. A sürü érintkezés e férfiakkal nem maradt Schönherre hatás nélkül. A mig egyrészt mindig ujabb tudományos kérdésekre és szempontokra hivta fel figyelmét, másrészt korán összeköttetésbe hozta őt társaságunkkal is, mely ép e férfiak fáradozásai folytán alakult meg, a magyar történelmi segédtudományok művelésére. Mint társaságunknak igazgató-választmányi tagja, jegyzője, majd titkára és folyóiratunk szerkesztője folyton genealogiai, heraldikai és pecséttani kérdésekkel kellett foglalkoznia, és igy valóban érthetetlen lett volna, ha Schönherr Gyula ily egyéni és tárgyi hatás alatt nem adta volna magát a történelmi segédtudományok behatóbb művelésére.

Schönherr Gyula nem volt tulajdonképeni, vérbeli genealogus. A magyar családtörténet, a régi magyar nemzetségek történetének bonyodalmas kérdései nem gyakoroltak reá oly vonzóerőt, hogy kizárólag azoknak művelésére adta volna magát, jóllehet a genealogiai kutatások eiől nem zárkózott el teljesen, hiszen dolgozataiban nem egyszer foglalkozott egyes családoknak középkori, sőt ujabbkori történetével. A heraldika és pecséttan voltak azok a tudományszakok, melyek reá nagyobb vonzóerőt gyakoroltak, s a melyeknek behatóbb művelése felé fordult. Ez is összefüggött jórészt hivatalos állásával és viszonyával társaságunkhoz. A magyar heraldika, főleg a középkori heraldika emlékeinek felkutatása, nyilvántartása és szakszerü feldolgozása társaságunknak kezdettől fogva egyik főfeladatát képezte és e törekvésünkben a Ma-

gyar Nemzeti Múzeum levéltára mindenkor tevékenyen támogatott minket. A középkori czimeres leveleknek gazdag sorozata, mely folyóiratunkban napvilágot látott, nagyrészt a Nemzeti Múzeum levéltárából került ki, viszont az utóbbi társaságunk révén nem egy ritka heraldikai emlékkel gyarapodott. Hogy pedig a hazai sphragistika mennyit meritett a múzeumi levéltár anyagából, arról mindenki, a ki folyóiratunkat végig lapozza, könnyen meggyőződhetik. Mi természetesb, minthogy Schönherr Gyula a múzeumi levéltárhoz és társaságunkhoz való viszonyánál fogva is ezek felé az emlékek felé fordult, azok munkásává szegődött.

Schönherr Gyula rajongó szeretettel viseltetett szülővárosa, Nagybánya régi multja iránt. Nagybánya történetének megirása foglalkoztatta őt élete utolsó éveiben, ehhez gyüjtötte egész életén át az anyagot és első értekezésében, melyet folyóiratunkban közzétett, Nagybánya régi pecséteiről értekezett. Három pecsétet mutat be e közleményében, a város legrégibb pecsétjét 1480-ból, az 1483-ból származó ujabb és a XVII. század végén használatba jött pecsétet. Rövid magyarázatokat füzött e pecsétek mindegyikéhez, az archaeologiai, pecséttani és kulturtörténeti szempontok egész sorára hivta fel a figyelmet, becses adalékot nyujtva e közleményével középkori városi pecséteink ismeretéhez, de igazolva egyuttal ez első értekezésével azt is, hogy komoly készültséggel lép a tudományos kutatások terére és rátermett e tudománynak művelésére. Még egyszer visszatért később Nagybánya legrégibb pecsétjére, hogy mily körülmények között, arról még alább lesz szó.

Ezt az első pecséttani dolgozatot csakhamar követte egy második, a mely Nagybánya régi testvérvárosának, Felsőbányának legrégibb pecsétjéről szólott, a mely a nagybányai pecséttel majdnem azonos szerkezeténél fogva érdekes összehasonlitásra adott alkalmat e két város pecsétei között. E két czikke közé esik közleménye I. Lajos király ismeretlen gyürüspecsétjéről, melyre a szerencsés véletlen folytán a bécsi állami levéltárban akadt. Fölfedezésének nemcsak az a körülmény adott nagy jelentőséget, hogy ez a hosszu négyszögalaku, tehát alakjánál fogva is szokatlan pecsét az egyetlen példány, melyet ismerünk, hanem a mód is, a melylyel alkalmaztatott. Czillei Herman használta azt egy 1432-ik oklevelének ellenpecsétje gyanánt és az, hogy magánember, ha mindjárt Zsigmond király apósa is az illető egy elhunyt uralkodó gyürüspecsétjét használja ellenpecsétül, oly sphragistikai kuriosumot képez, a melyre Magyarországon alig találnánk egy második esetet. Ugyancsak a bécsi állami levéltár szolgáltatta az anyagot egy másik értekezéshez, a melyben Zsigmond leányának 1423-iki oklevelén függő pecsétjét ismerteti. E pecsét nem Erzsébeté, rajta az osztrák czimer az Anjouk czimerével kombinálva fordul elő, de sem felirat, sem más jel, melyből tulajdonosának neve, kiléte megtudható volna, nincs rajta. Schönherr Gyula szerencsés kombináczióval megállapitotta a pecsét eredeti tulajdonosát és kimutatta, hogy az nem lehet más, mint Johanna herczegnő, Kis Károly leánya, Vilmos osztrák herczeg felesége. Egy oly pecsétkölcsönzési eset ez, mely a maga nemében igen ritka, s a mig ezzel hazai pecséttanunkhoz szolgáltatott értékes adalékot, másrészt tekintve azt, hogy az oklevél, melyen e pecsét függ, tartalmánál fogva nem magyar vonatkozásu, az osztrák pecséttant is érdekes kuriosummal gyarapitotta.

Emlitettük volt, hogy Schönherr Gyula nem volt vérbeli genealogus. Tényleg tüzetesen genealogiai tartalmu dolgozatai csak nehány rövid közleményre szoritkoznak. Ilyen Gosztonyi János püspök származásáról szóló közleménye, a mely voltaképen czimertani kérdésből indult ki. Gosztonyi János váczi püspök, a ki 1507—1508 körül nyert czimereslevelet II. Ulászlótól testvérével Gergelylyel és Jánossal együtt, az armálisban a Szelestei előnévvel emlittetik és Nagy Iván a püspököt testvérével együtt a Szelestey család családfáján is szerepelteti, egy XVIII. századbeli családfa alapján. Genealogiai rejtélyt képezett a két családnév találkozása a három testvérnél, kik a Gosztonyi nevet viselik, de mint Szelestey Miklós és Borbála fiai szerepelnek. E rejtélyt megoldja az az oklevél, melyre Schönherr a gróf Forgách-családnak a nemzeti múzeumban levő levéltára iratai között akadt. Ez az oklevél nemcsak megfejti a rejtélyt, de egyuttal kiigazitja a Nagy Iván használta családfa adatait is. Nem Gérczey Borbálának, hanem Gosztonyi Erzsébetnek hivták János püspök anyját, és igy anyai

részről illette őt és testvéreit a Gosztonyi név és czimer. Azzal az esettel állunk itt szemben, a midőn az apa és anya nevei egyesittetnek, illetve az utóbbi elnyomja az apai családnevet. Ez nem épen gyakori eset, s legtöbbnyire akkor fordul elő, ha az anyai részen vannak a vagyoni, származási előnyök. A Gosztonyi eset érdekességét növeli az a körülmény is, hogy itt a névcserével czimercsere is volt összekötve. Azt a kérdést azonban, hogy miért szorult ki a püspök czimeréből teljesen az ősi Szelestey-czimer, az oroszlán, adatok hiányában Schönherr sem tudta eldönteni, csakis kombinácziò gyanánt emlitette fel, vajjon nem történt-e meg a név- és czimercsere már egy korábbi családtagnál, esetleg János püspök nagyatyjánál.

Genealogiai tartalmu, de heraldikai kérdéssel kapcsolatos az a rövidke közlemény, a mely a Bakunin-család állitólagos magyar eredetével, a Báthoryaktól való származásával foglalkozik. A családi hagyományt e leszármazásról nem fogadja ugyan el, de nem tartja valószinütlennek, hogy a czimerben előforduló egyes motivumok, a farkasfogak és a pajzstartó magyar vitézek Báthory István lengyel királyságára vezethetők vissza, s hogy ebből eredt volna a magyar leszármazásról szóló családi hagyomány.

Középkori családtörténettel foglalkozik Schönherr tanulmánya a Somkereki Erdélyi család 1415-iki czimereslevéléről. Ez a család az Apaffyakkal és Bethlenekkel együtt a XIII. század végén Erdélyben feltünt Becse-Gergely nemzetségből veszi közös eredetét és már a XIV. század első felében három ágra, a Somkereki, Nemegyei és Virágosberki ágakra oszolva virágzott. Az első ágból származó Antal 1415-ben nyert Zsigmondtól czimereslevelet, a melynek ismertetése képezi voltaképeni magvát Schönherr tanulmányának, de a melybe belevonta a családnak egész középkori történetét is.

Ezen önálló genealogiai tanulmányokon kivül Schönherr főleg könyvismertetésekben foglalkozott genealogiai kérdésekkel, családtörténeti és nemzetségtörténeti témákkal. Ezek között kiválik az a nagy, essayszerü dolgozat számába menő ismertetés, a melyet Széll Farkasnak a Bessenyei-családot tárgyaló munkájáról irt, a mely egyike a legbehatóbb könyvismertetéseknek Schönherr Gyula tollából. Ilyen természetü a Kellemesi Melczer-család oklevéltáráról irt ismertetése, mely szokatlan hosszu terjedelménél és az oklevelekből levonható genealogiai tanulságok összeállitásánál fogva ez oklevéltár családtörténeti feldolgozásával egyenértékünek tekinthető. Ilyen még a Sopron vármegye oklevéltáráról irt terjedelmes ismertetés, a mely család- és birtoktörténeti szempontokból összefoglalva tárgyalja az oklevéltár tartalmát. A különböző oklevéltárak és családtörténi munkák ismertetésének tekintélyes sorozata eredt még ezeken kivül Schönherr Gyula tollából, a ki mindig reá tudott mutatni azokra a szempontokra, melyek e különböző munkákban a genealogiai kutatás számára első sorban tekintetbe jöhetnek és reá tudott mutatni azokra az uj eredményekre, melyek e munkákból leszürhetők voltak.

Az elméleti oklevéltannak művelésével Schönherr Gyula nem foglalkozott. Pedig e tudományszakban alapos kiképzésben volt része a bécsi Institut für Osterreichische Geschichtsforschungban, melynek az 1886—87. években tagja volt, s mint ilyen még abban a szerencsében részesült, hogy az oklevéltan ujjáalapitójának, a nagynevü Sickel Tivadarnak személyes tanitványai közé számithatta magát. Az intézetben szerzett oklevéltani tapasztalatoknak, kiképzésnek Schönherr inkább gyakorlatilag vette hasznát, levéltári és könyvtári kutatásaiban és különböző oklevél-kiadásaiban. E munkálatai közé sorolható közreműködése a Ragusai okmánytár kiadásában, közleményei különböző oklevéltárakban, minők a Zichy-család oklevéltára, az Anjoukori okmánytár, a Hazai okmánytár, a gróf Teleki oklevéltár, oklevélkiadásai a Történelmi Tárban, és az a nagyszabásu publikáczió, a mely Fraknói Vilmos és az ő szerkesztésében a Vatikáni Magyar oklevéltárban látott napvilágot, Mátyás király levelezése a római pápákkal, a melyet bevezetéssel és jegyzetekkel Schönherr Gyula látott volt el.

A történelmi segédtudományok terén Schönherr Gyula munkálkodásának sulypontja a heraldikai tudományra esett. Mint heraldikai kutató a magyar heraldikának legbecsesebb kincseit, a középkori czimereslevéleket tette tanulmányozása tárgyává. Történelmi tanulmányai javarészt a XV. századbeli magyar történetnek, az Anjouház örökösei történetének voltak szentelve. Ku-

tatásai a politikai történelmen kivül a művelődéstörténeti kérdéseket is felölelték és igy érthető, hogy a középkori kulturalis élet egyik emlékét, a czimereslevelek csoportját is tanulmányai körébe vonta, hiszen kulturális, művészettörténeti szempontból e czimereslevelek a középkori magyar élet legérdekesebb és legbecsesebb emlékei közé tartoznak. Tanulmányozásukban kiterjeszkedett a külömböző uralkodók adományozta czimereslevelekre, nem szoritkozott tisztán egyes uralkodók armálisaira. Egy nagyobb tanulmányt szentelt a II. Ulászló korabeli czimereslevéleknek, alapul véve azokat, melyeknek szövegei II. Ulászló királynak egy formula gyüjteményében maradtak fenn. Ez a gyüjtemény nyolcz addig ismeretlen, II. Ulászlótól származó czimereslevél emlékét őrizte meg számunkra, melyek taglalásával Schönherr folyóiratunk 1891. évfolyamában foglalkozott. Vizsgálódásai három függőben volt heraldikai kérdés tisztázásához járultak hozzá, meg tudta állapitani a Podmaniczky-család czimerét, tisztázta a Gosztonyi-czimer szerkezetét és megismertetett Bonfinius könyvmásolójának czimerével. Megismerkedtünk továbbá dolgozata alapján II. Ulászló udvartartásának két addig ismeretlen tagjával, Szeremléni Ferencz királyi titkárral és Nagybessenyei István királyi pinczemesterrel és azok czimerével. Rendkivül érdekes adatot tartalmaz e formulás könyv Kassa város czimerének fejlődéséhez is, a mennyiben a király a városnak saját családi czimerét igéri uj czimerül, a nélkül, hogy ezt az igéretét beváltaná, mert a király családi czimere a lengyel sas, a czimerleirásból hiányzik. E czimereslevélre nézve Schönherr azon nézetének adott kifejezést, hogy az tényleg nem adatott ki, csak tervezetben maradt meg. Becses adalékot tartalmaz e tanulmány a II. Ulászló és a velenczei köztársaság közti összeköttetések történetéhez abban a czimeres levélben, melyet II. Ulászló Velencze követének adományozott, s a ki Schönherr kutatásai szerint Vincenzo Guidottoval lehet azonos. Tanulmánya általában a II. Ulászló korabeli heraldikához nagyon becses adalékokat szolgáltat, mert az általa ismertetett czimerek úgy motivumaikra nézve, mint egész szerkezetük tekintetében, a virágoknak a sisakfoszlányok eredeti formája helyett való rendszeres alkalmazásával, mely körülmény az oklevélformulában is határozottan meg van jelölve, valamint számos más apróbb részletekben a hanyatló heraldikai művészet jellemző példányait mutatják be. Sajnálni lehet, hogy Schönherr tanulmányában kizárólag csak a heraldikai kérdésekre terjeszkedett ki, és nem tette egyuttal vizsgálódásai tárgyává e czimeres leveleket formuláik tekintetében is, mire nézve pedig ezek szintén érdekes adatokat tartalmaznak. Erre nézve beérte azzal, hogy csak futólag érintette e kérdést a nélkül, hogy annak tárgyalásába belement volna.

Schönherrnek a középkori czimereslevelekről szóló többi tanulmányai nem képeznek összefüggő tanulmányokat. Mindegyikük különálló értekezés, egyes czimereslevelek ismertetésének szánva. A Zsigmond király adományozta czimeres levelek csoportjából Schönherr hét darabot ismertetett. Korra nézve első ezek között a Garázda nemzetségé 1409-ből, a második az Eresztvényi családé 1414-ből, a mely utóbbi a czimerszerző személyiségénél fogva — Zsigmond király szakácsa volt — nemkülönben czimerképénél fogva — babérral diszitett csuka — kulturtörténeti szempontból is rendkivül érdekes, és a Zágrábi Dabi Mihály hármas zápfogu czimerével együtt a heraldikai kuriosumok közé sorolható. E két közleményben Schönherr tisztán a heraldikai szempontok kiemelésére szoritkozott, ép úgy a Barrwy Simon 1417, a Lászlókarcsai Török-család 1418-ik és a Básznai-család 1434-ik birodalmi czimereslevéléről szóló tanulmányában. Ellenben a gr. Berényi-család 1431-iki czimereslevéléről szóló értekezésében már nem szoritkozik tisztán a heraldikai szempontokra, hanem kiterjeszkedett a család régebbi történetére is. Még jobban dominál a genealogiai rész a heraldikai fölött a Somkereki Erdélyi család 1415-iki czimeres levelének ismertetésében, melyről már fentebb szólottunk. Viszont a heraldikai rész a Kölkedi-család 1429-iki czimeres levelének ismertetéséről szóló tanulmányában domborodik ki legjobban heraldikai tárgyu tanulmányai között, a melyben Csoma Józsefnek Zsigmond király czimereslevéleiről szóló tanulmányával polemizál hosszasabban. Csoma a Zsigmond mint római király által magyarországi alattvalóinak adományozott czimeres leveleket kizárja tudvalevőleg a magyar heraldika alkotásai közül. Schönherr

ezt a felfogást czimerjogi tekintetben elfogadta ugyan, de utalt arra, hogy általános szempontokból tekintve a kérdést, annyi összekötő kapcsot találtunk e czimeradományozások és a magyar heraldika között, hogy e birodalmi czimereket teljesen figyelmen kivül hagyni nem lehet és nem szabad. Elismeri azt is, hogy vitatkozni lehet, vajjon a czimereslevelek szövegének szimbolisztikus részleteit szabad-e a hazai heraldika szellemének alkotásai közé sorolni, de ép a Kölkedi armalissal kivánta bizonyitani azt a felfogását, hogy Zsigmond-féle, magyaroknak adományozott birodalmi czimeresleveleket nem lehet a hazai heraldika tárgyalásában figyelmen kivül hagyni, mert az armalis szövege az adományozott czimert a család régi czimerének mondja, a mi alatt csak magyar nemesi czimert érthetünk.

A Zsigmond-kori czimeresleveleken kivül Schönherr későbbi uralkodók adományozta czimereslevelekre és kiterjesztette vizsgálódásait. Ezek között van első heraldikai tárgyu tanulmánya, a Mérey-családnak 1474. évi czimeres leveléről, mely folyóiratunk 1888. évi folyamában jelent meg. Ide tartoznak még tanulmányai Pyber Benedek 1476-iki, Hradnai Holy Pál 1488-iki és a Nagylucsei Dóczi-család 1490-iki czimeres leveléről. Ezek közül az utóbbit kell különösebben megemlitenem, nem azért, mintha akár terjedelménél, akár a benne foglaltaknál fogva különösebben kihivná figyelmünket, hanem azért, mert közvetve ennek köszönhette a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, hogy egyik legbecsesebb középkori kéziratának birtokába jutott. Jacques Rosenthal müncheni könyvárusnak egy 1905-ben kiadott ritka nyomtatványok, kéziratok, autogrammok stb.-ről szóló katalogusában egy a XV. század végéről származó zsoltárkönyv is szerepelt, a melynek bibliographiai leirásához mellékelve volt a kézirat czimlapja. A czimlapot egy püspöki czimer disziti, a melyben Schönherr Gyula felismerte Nagylucsei Orbán püspöknek, Mátyás kora legkiválóbb alakjai egyikének czimerét, azt a czimert, melyet ő mutatott be folyóiratunk hasábjain. Figyelmeztette e körülményre az illetékes köröket, s az ennek alapján megindított tárgyalások eredményre vezettek, a kézirat a Nemzeti Múzeumi könyvtár tulajdonába ment át, melynek egyik legbecsesebb és fényes kiállitására nézve a Corvinákkal is vetekedő kéziratát képezi.

A középkori heraldikának emlékével foglalkozik Schönherr külföldi czimereskönyvek magyar vonatkozásu heraldikai emlékeinek ismertetését tárgyaló czikkében. Két ily emléket mutat be, a magyar király czimeres tornaöltözetét a XV. században és a heidelbergi könyvtár Manasse kéziratában található magyar lobogót. A középkori magyar heraldika körébe tartozik még az a tanulmánya, a melyben Krisztus kinszenvedésének rendjéről értekezik. Egy Mátyás király korabeli magyar nemesi társaság emlékét ujitja fel ebben, a müncheni királyi könyvtár egyik kéziratában fennmaradt alapitó oklevél alapján. Különösen behatóan foglalkozott a német nyelven reánk maradt oklevél hitelességének kérdésével. Fejtegetései minden kétségen kivül helyezik az oklevél hiteles voltát, mely egy addig teljesen ismeretlen magyar lovagi rendnek, a harmadik középkori magyar lovagrendnek emlékét őrizte meg számunkra.

Az ujabbkori magyar heraldikát Schönherr nem igen vonta be tanulmányai körébe. Csak nehány rövid ilynemü közlemény jelent meg tollából, minők közleménye Tinódi Sebestyén czimereslevéléről, melyben bemutatja a nagynevü lantos deáknak czimerkérő folyamodványát I. Ferdinándhoz, valamint a Ferdinánd által 1553-ban ennek alapjan adományozott czimeres levelet, továbbá közleménye az Igali-család 1539-iki czimereslevéléről. Az ujabbkori magyar heraldikát szolgálják azok a közlemények is, a melyekben egyes törvényhatósági vagy megyei levéltárakban őrzött czimereslevelek jegyzékét közli. Ezek közé tartoznak közleményei, a Bihar, Szabolcs és Mármaros vármegye levéltáraiban őrzött, továbbá a Nagybánya városában található czimereslevelekről, a mely közlemények nagyobb tudományos igénynyel nem lépnek fel, de mint nyilvántartó jegyzékek a czimerkutatónak nagy szolgálatot tesznek.

Az itt felsorolt heraldikai tárgyu dolgozatokon kivül folyóiratunk Schönherr tollából még számos heraldikai tartalmu könyvismertetést, apró közleményt hozott, melyek mindegyikében igyekezett kiemelni azokat a szempontokat, melyek a hazai vagy külföldi heraldika tekintetében figyelmet érdemelnek. Folyóiratunkon

kivül két heraldikai tartalmu dolgozatáról van tudomásunk, az egyik a Magyar Könyvszemlében jelent meg és Bonfini másolójának czimeréről szól, s a mely azonos tartalmu azzal a dolgozatával, melyben a II. Ulászló korabeli czimereslevelekkel foglalkozik. A másik Nagybánya város czimerével foglalkozott, róla alább szólunk.

A midőn Schönherr Gyula folyóiratunkban első dolgozatát Nagybánya város régi pecséteiről közzétette, ő maga sem gondolt arra, hogy tudományos pályáját ugyanennek a kérdésnek ujabb tárgyalásával fogja végezni. Pedig a sors könyvében úgy volt megirva, hogy Schönherr Gyula tudományos pályájának kezdete és vége egy és ugyanazon kérdés fejtegetésében találkozzék. Nagybánya legrégibb pecsétjének 1886-ban, midőn Schönherr értekezését megirta, csak egyetlen lenyomata volt ismeretes, az ősi pecsétnyomónak nyoma veszett és senki sem gondolt arra, hogy az valaha előkerüljön, a midőn az 1904. év folyamán Nagybánya határában földmunkálatok közben több más régi lelettel előkerült egy ezüst pecsétnyomó, melyben Schönherr Gyula rögtön felismerte a város ősrégi XIV. századi pecsétnyomóját. A lelet tudományos ismertetése kézenfekvő volt, s ki lett volna hivatottabb e feladatra, mint az, a ki a pecsétről egy izben már megemlékezett, Schönherr Gyula nagy ambiczióval látott e feladathoz. Társaságunk igazgató-választmányának 1905 novemberi ülésén olvasta fel tanulmányát, melyben nemcsak erről a pecsétnyomóról szólott, de belevonta értekezése körébe a városnak időközben szintén ismertté lett kisebb pecsétjét is. Pecséttani, művészettörténeti és pecséthasználati szempontokból világitotta meg azokat, melyek ékesen hirdetik a XIV. századi magyar ötvösművészetnek fejlett voltát, nemes izlését.

Tanulmánya folyóiratunk 1906. évi folyamában látott napvilágot. Ez volt utolsó tudományos dolgozata. Pár hónappal megjelente után kihullt kezéből a toll, mely azt papirra vetette. És a mennyire tragikus véletlen, hogy Schönherr Gyula tudományos müködése társaságunk kebelében ugyanannak a kérdésnek tudományos tárgyalásával végződött, a melylyel megindult, nem kevésbé tragikus egy másik ezzel összefüggő körülmény is. Már 1886-iki értekezésében megpenditette az eszmét, hogy Nagybánya városa ősrégi czimerét vegye fel pecsétjébe, a régi pecséten látható czimert, a Szent István-templom tornyán kivül egyedüli emlékét hajdani fénykorának. Bővebben fejtette ki ezt az eszmét a Nagybánya czimeréről irt tanulmányában, mely Nagybánya és Vidéké-ben 1891-ben jelent meg. Alkalmat e czikk megirására az a terv szolgáltatott, hogy az uj országházi épületben az összes magyar törvényhatóságok és városok czimereit alkalmazzák. Nagybánya városa ez alkalommal az akkor ismert, de rongált állapotu pecsét alapján óhajtotta a város czimerét megállapitani és ennek a fejtegetésével foglalkozik Schönherr e czikkben, heraldikailag rekonstruálva és rajzban is bemutatva a megmaradt pecsétroncsok alapján a város czimerét. Fejtegetései végén ujból felhivja a várost, tegyen lépéseket arra, hogy ősrégi czimerével élhessen ujból pecsétein és egyebütt. A midőn aztán 1904-ben az ősrégi pecsétnyomó megkerült, Schönherr ujból fölvetette ezt a kérdést. Mint a nagybányai múzeumegylet elnöke, az egylet utján kereste meg ez irányban a város tanácsát és fáradozásai most eredményre is vezettek. Nagybánya városa megtette a szükséges lépéseket ősi czimerének visszaállitására. Örömmel mondá Schönherr utolsó dolgozata végén, hogy csak rövid idő kérdése, hogy a városnak e kérelme elintézést nyerjen. 1906 deczember 13-án tétetett közzé az a legfelsőbb elhatározás, mely visszaállitá Nagybánya városának régi pecsétjét. Ugyanaznap záródott be Nagybánya hü fia mögött a gyógyintézet ajtaja.

Schönherr Gyula utoljára 1906 novemberében jelent meg társaságunk szine előtt, midőn néhai elnökünk, báró Radvánszky Béla emléke iránt róttuk le kegyeletünk adóját. Ezen a rendkivüli nagygyülésen és az azt követő igazgatóválasztmányi ülésen még ő teljesitette a titkári teendőket. Senki sem hitte akkor, midőn az ülés véget ért, hogy Schönherr Gyulát utóljára láttuk a titkári székben. A midőn néhány héttel utóbb, deczember 13-án rendes évi nagygyülésünket tartottuk, a gyilkos kór, mely szervezetét megtámadta, távol tartá őt körünkből. A titkári jelentést erre a nagygyülésre még elkészitette, de azt már nem terjeszthette a nagygyülés elé. Mint helyettesének nekem jutott a fel-

adat, azt bemutatni. Mélyen meghat ma is a visszaemlékezés, ha visszagondolok az akkor történtekre. Nagygyülésünk előtt pár nappal tört ketté Schönherr Gyula tudományos életpályája. Az első gondolat, mely eszébe jutott, midőn a kór leverte lábáról, arra a feladatra figyelmeztette őt, mely reá, mint társaságunk titkárára a legközelebbi napokban várakozik. Öcscse Sándor, ki azóta szintén már örök pihenőre tért, levelet hozott nekem, melyet e figyelmeztető gondolat hatása alatt irt. Kusza betükkel, irónnal vetette papirra e levelet, «szegény heraldikus»-nak nevezi magát benne s megirja nekem, hogy titkári jelentését elkészitette, pontosan megjelölve, hogy lakásán hol, annak melyik helyén találom meg azt, hogy a nagygyülésnek bemutathassam. Arra már nem gondolt, hogy jelentésének kefelenyomatát néhány nappal előbb maga adta át nekem átjavitás végett. E levelet hozzátartozói kegyelete őrzi, de tartalma úgy áll előttem, mintha ma olvasnám azt.

Husz esztendeje a mai napon annak, hogy Schönherr Gyula, mint azt hozzátartozóitól tudom, utra kelt, hogy a vatikáni magyar okirattár szerkesztőbizottsága megbizásából az örök város levéltáraiban történelmi kutatásokat végezzen. Tudományos pályájának kezdetén állott akkor, telve tudományos tervekkel, munkakedvvel, a jövőbe vetett reményekkel. A véletlen, mely az emberi életben oly nagy szerepet játszik, ugyanezt a napot jelölte ki az elhunyt barátunkra való visszaemlékezés napjául. Visszatekintettünk ma arra a tudományos eredményekben gazdag életpályára, melyet Schönherr Gyula megfutott. Visszaidéztük itt társaságunk kebelében megboldogult társunk emlékét, s lelkünk elszállt a távolba, szülővárosába, melynek csöndes temetőjében aluszsza örök álmait, hogy letegyük a megemlékezés koszoruját szegény barátunk sirdombjára. És a midőn Schönherr Gyulától itt, e helyt, melyen éveken keresztül ő számolt be évenként társaságunk müködéséről, tudományos munkásságáról, elbucsuzunk, ez a bucsu nem lesz végleges, mert Schönherr Gyulának emléke, melynek kegyeletteljes visszaemlékezésünk e rövid órájában áldoztunk, társaságunk köréből nem fog eltünni. Emléke fenn fog maradni munkáiban, a tudományos eredményekben, melyeket azokban lerakott, s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság mindenkor kegyelettel fogja emlékezetét megőrizni.

ÁLDÁSY ANTAL.

A VAYAK ÉS AZ IBRÁNYIAK.

(Első közlemény.)

A Vajai és Luskodi *gróf Vay*, a Vajai idősebb és ifjabb *báró Vay*, a Vajai katholikus és református *nemes Vay*, valamint az ezek törzséből még a XV. században különvált Vajai és Ibrányi *Ibrányi* családok Szatmár és Szabolcs vármegyék legrégibb és legelőkelőbbjei közé tartoznak. Őseik — a hagyomány szerint — még a honfoglaláskor szállották meg a most Szabolcs vármegyéhez tartozó Vaja határát, a melyet az utódok nagyrészben még ma is birnak, s idők folytán királyi adomány, vétel és házasság által igen sok és nagykiterjedésü birtokot szereztek nemcsak Szabolcsban, hanem számos más vármegyében is.

Azt a hagyományt azonban, hogy Vaját már a honfoglaláskor szállották meg, *nem igazolhatjuk*, sőt ellentmond annak az ősi birtok aránylag csekély kiterjedése, s az első ismert vajai nemesek keresztnevei, u. m. *Bonyka*, *Mesk*, *Jolád*, *Medve* és *Omytha*, valamint azon körülmény is, hogy *Bonyka* fia *Ivánka* magvaszakadtával, jogositva érezte magát IV. László király annak vajai részbirtokát másoknak eladományozni. Ezekből inkább arra következtethetünk, hogy az első ősök a szatmári vár nemes jobbágyai voltak.

I. A Vayak.

A család legelső ismert tagjai IV. László király korában éltek, a midőn a magvaszakadt *Bonykafia Ivánka* vajai részbirtokát *Methefia Ábrahámnak* és *Archausfia Miklósnak* adományozta a király, de a beiktatásnak, — a váradi

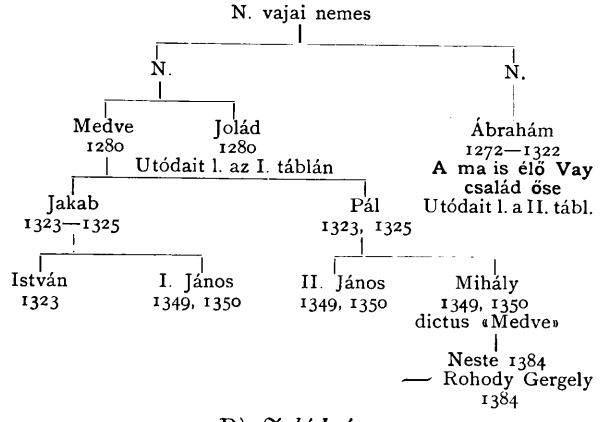
káptalan 1280 táján kelt év nélküli jelentése szerint, — *Mesk*, *Jolád*, *Gergely*, *Medve*, *Ábrahám*, *Emythe* és ez utóbbinak fia *Benedek*, vajai nemesek, ellentmondottak.[1] Az itt megnevezett vajai nemesek közül csak *Medve*, *Jolád* és *Ábrahám* utódjairól van tudomásunk. *Medve* ága a XIV., *Joládé* pedig XVI. század közepe táján megszakadt, csak egyedül *Ábrahám* terjesztette le családját egészen a mai napokig.

Elsőbben is a két kihalt ágat fogjuk ismertetni.

A) *Medve ága.*

Medvének két fia maradt: *Jakab* és *Pál*, a kik *Jakab* fiával, I tvánnal együtt perben állván *Ábrahám* fiával *Jánossal* valami hatalmaskodást követtek el, sőt *Jakab* még hamis oklevelet is mutatott fel a perben, miért is Drugeth Fülöp nádorispán 1323-ban *Jakabot* és *Pált* fej- és jószágvesztésre itélvén, vajai és laskodi részjószágaikat elfoglalta s azok kiváltására a rokonokat felszólította, a mire ugy *Jolád* fia *András*, mint *Ábrahám* fia *János* ajánlkoztak is, mire a nádorispán a birtokokat kilencz márkáért *Ábrahám* fiának *Jánosnak* adta át örökjogon.[2] *Jakabnak István* nevü fiáról többé nem tétetik említés, azonban *Jakabnak* egy másik fia *I. János*, ugyszintén *Pálnak* fiai *II. János* és *Mihály* ugylátszik valahogy kiegyeztek *Ábrahám* fiával *Jánossal*, mert vajai részöket megtarthatták, de laskodi birtokukat véglegesen átengedték. Utóbb *Ábrahám* fia *János* fiaival *László*, *Antal* és *Miklóssal*, valamint ezek unokatestvéreivel *Mihály* fiaival *Ábrahám*, *Benedek* és *Miklóssal* megosztoztak Vaján s az igy részökbe jutott birtokba a váradi káptalannak 1349-ben kelt jelentése szerint Lajos király parancsára be is iktattattak, a mely alkalommal a határok is bejárattak, mire *Pál* fiai *II. János* és *Mihály*, valamint *Jakab* fia *I. János* 1350-ben tovább osztozkodtak a váradi káptalan előtt, de nemsokára mind a hármoknak magva szakadt, s *Pál* fia *Mihály* «dictus Medve» leányát *Nesztét Rohody Pál* fia *Gergely* feleségét, *Jolád* fia *András* fiai *Demeter*, *Dénes* és *László*, valamint elhalt testvéröknek *Péternek* fiai *Miklós* és *András* elégitették ki atyjának vajai birtokából 50 forinttal a leleszi konvent előtt 1384-ben.

Az előadottak után a leszármazás igy áll:

B) *Jolád ága.*

Hogy *Jolád* édes testvér volt *Medvével*, a mint a táblán is fel van tüntetve, bár az ismert oklevelek nem mondják, abból következtethető, hogy «Medve» *Mihály* leányát *Nesztét*, *Jolád* unokái és kisunokái fizették ki atyja birtokából, *Abrahám* pedig csak másodfoku rokon volt *Medvével* és *Joláddal*, mert az ő unokái nem járultak hozzá *Neszte* kielégitéséhez.

Joládnak csak egy fia ismeretes *I. András*, a ki 1320-ban beleegyezett, mint szomszéd birtokos, hogy Sunk fiának Pálnak fia Rafain és ennek anyja Jolent, a szatmárvármegyei öröklött birtokaik Ör, Patyod és Gernes egyharmadát örökösen eladhassák Pál mesternek a Rafain huga Micze férjének.[1]

I. Andrásnak négy fia maradt: *Péter*, *Demeter*, *Dénes* és *László*.

Péter 1371-ben király embernek jelöltetett ki, egyebet nem tudunk róla. Két fia maradt: *I. Miklós* és *II. András*.

I. Miklósnak csak egy fia maradt: *Pelbárt*, a ki osztályos atyafiaival *Demeter* fiai *Vid*, *András* és *Ananiasszal*, *László* fiával *Gergelylyel* és *Dénes* fia *Pállal* 1417-ben uj adományt kapott Zsigmond királytól a vajai birtokra, s annak birtokába az egri káptalan jelentése szerint 1418-ban ellentmondás nélkül lett beiktatva, 1425-ben pedig rokonaival *László* fiával *Gergelylyel* és ennek fiaival *III. Jánossal* és *II. Mihálylyal*, *Dénes* fiával *I. Pállal*, valamint *Demeter* fiaival *Viddel* és *I.*

[1] Századok 1845. 470. lap.

[2] U. ott 471. lap.

[1] Anjoukori oklevéltár I. 566.

Jánossal, ugy *András* fiaival *II. Jánossal* és *I. Istvánnal* együttesen tiltakozik a váradi káptalan előtt azon egyesség ellen, melyet *Demeter* fia *IV. András* kötött volt a Jánosi Kánthor családdal a vajai, jánosi és hodászi határok iránt. *Pelbártról*, valamint unokatestvérei *II. András* fiai *II. János* és *I. Istvánról* 1425-ön innen nem tétetik többé említés.

I. András fentebb megnevezett fiai *Demeter* és *Dénes*, valamint az *Ábrahám* ágán álló *Benedek* fia *Mihály* és *Lászlófia László* 1393-ban megjáratták Vaja határát. *Demeter* nejének *Erzsébetnek* családneve ismeretlen. Négy fia és egy leánya maradt: *Vid*, *IV. András*, *I. János*, *Ananiász* és *Klára Kércsy Mihályné*.

Ananiász 1413—1417 között emlittetik az élők között, 1425-ben már nem volt életben.

I. János 1436, 1438 és 1445-ben királyi embernek jelöltetett, ismeretlen családi nevü neje *Potenciana* 1457-ben már özvegy volt, a mikor leányaival *Katalinnal Perényi Mátyásnéval*, *Margit* és *Dóra* hajadonokkal nyugtatja a váradi káptalan előtt *Vay Dénes* fiának *Pálnak* fiát *Domokost* az iránt, hogy az ő hitbérét és nászajándékát, s a leányainak a vajai birtokból járó leánynegyedet kifizette.

IV. András 1412—1436 között szerepelt, 1412. és 1413-ban királyi ember volt, gyermekei, legalább fiai nem maradtak.

Vid, a ki «Ungar»-nak is neveztetett, 1412—1445-ig emlittetik az oklevelekben, 1445-ben királyi embernek jelöltetett. Oháthy Jánossal valami egyességet kötött volt a szabolcsvármegyei Jákó nevü birtok iránt, de ez ellen 1439-ben ellentmondottak Pethneházy Jakab fiai Gergely, Benedek és Demeter, András fiai Barnabás váradi kanonok és Máté, István fia Márton, Benedek fia István, Péter fia Gál, «Veres» András fia János, György fia Ambrus, valamint Balázs fiai László és Márton, minthogy Jákó örökség jogán őket illeti. Nejét *Bezdédy Erzsébetet*, továbbá Olcsváry Ferencznét és Pethneházy Benedeket és Gergelyt perbe idéztette *Vay Dénes* fia *I. Pál* azért, mert Jákó birtokába történt beiktatásának ellentmondottak. Vid 1455-ben már nem élt, ez évben özvegye nyugtatja *Vay I. Pál* fiait *Domokost*, *Vinczét* és *Bereczket* hitbére és nászajándéka kifizetéséről, s kibocsájtja nekik azon Bagda pusztabeli részt, melyet néhai férjétől egy megölt ember vérdijába kifizetett összegért vett volt zálogba. *Vidnek* gyermekei nem maradván, vele *Jolád* fia *I. András* fiának *Demeternek* ága elenyészett.

Jolád fia *I. András* fia *László* 1371-ben királyi ember volt, 1384-ben még élt, egy fia ismeretes *Gergely*, a ki 1408—1425-ig emlittetik az oklevelekben, 1414-ben királyi embernek jelöltetett. Két fia maradt *III. János* és *II. Mihály*, mind a kettő 1425-ben neveztetik meg először, *II. Mihály* 1436. és 1438-ban királyi ember volt, utóbb a két testvérről semmit sem hallunk. Gyermekeik nem maradván, ágazatukat sirba vitték.

Jolád fia *I. András* fia *Dénes* 1384—1393. között szerepelt. *Tőle származtatták le régibb családtörténelemiróink*[1] a ma *is élő Vayakat*, de a mint látni fogjuk *tévesen*. *Dénesnek* három fia maradt; *I Pál*, *III. András* és *II. Miklós*. A két utóbbiról semmit sem tudunk.

I. Pált 1408-tól 1447-ig sokszor emlegetik az oklevelek. Nem elégedett meg kicsiny birtokán, Vaja nyolczadrészén való gazdálkodással, hanem kardot kötve vitézkedett a harczmezőkön, eleinte talán a Csaholyiak zászlója alatt, de igyekezett vagyont is szerezni. Már 1408-ban zálogba vette Csaholyi Lászlótól Nyirmegyest, s annak birtokába be is iktattatott, 1436-ban Gávát szerezte meg, 1441-ben már mint szarvaskői várnagy, révszabadalmat kapott a királytól, 1445-ben Ór falu felerészébe iktattatott be, még ugyanazon esztendőben Jákót szerezte meg, de a beiktatásnak a Pethneházyak, *Bezdédy Erzsébet Vay Vidné* és Bezdédy Priska Olcsváry Tamásné ellentmondottak, s ezért őket perbe is idéztette. Első felesége *Senyői Anna* gyermektelen elhaltával sógorait Senyőy István fiait Sebestyént és Jánost 1435-ben elégitette ki neje hitbére és nászajándékára nézve. Második nejétől *Petry Klárától* három fia maradt: *Domokos*, *Vincze* és *Bereczk*, közülök *Vincze* és *Bereczk* gyermektelenül haltak el.

Domokos kiadta 1457-ben másod unokanővéreinek *Vay János* leányainak, *Katának Perényi Mátyásnénak*, *Margit* és *Dóra* hajadonoknak az atyjok birtokából járó leánynegyedet, 1463-ban pedig Kércsy Mihály fiával Demeterrel egyezett

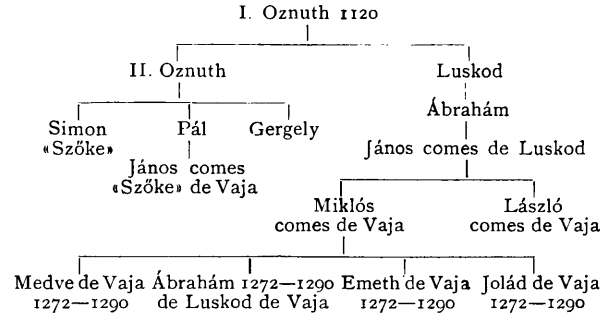
[1] Nagy Iván, Magyarország családai XII. 91. lap.

ki a tasnádi püspöki helynök előtt, annak nagyanyja *Vay Demeterné, Erzsébet*, hitbérére és anyja *Vay Klára* leánynegyedére nézve, valamint azon 24 hold vetés iránt, melyet *Vay János* a leányának, *Klárának* hagyományozott volt, de *Domokos* atyja *Vay I. Pál* learattatott és elhordatott. Ekkor, a többi ágak már fiágon kihalván *Domokos* egyedüli örököse volt *Vay Joládnak*, s ő volt Vaján a legnagyobb birtokos, birván annak fele részét, a másik fele az alább tárgyalandó *Ábrahám* ágazat kezén lévén. Berczeli részbirtokát testvérével, *Vinczével* együtt 1463-ban zálogba adta 125 forintért *Perényi Mátyásnak* és nejének *Katalinnak*. Ez az utolsó hir róla. Nejének a nevét sem ismerjük. Egy fia maradt: *II. Pál.*

II. Pál 1512-ben zálogba adott négy vajai jobbágytelket 52 hold földdel és vajai birtokának kilenczed és egyéb jövedelmei felerészével *Vay Imre* váradi kanonoknak 50 arany forintért, 1519-ben pedig fele birtokát *Vay Mihálynak* idegenitette el, végre 1524-ben a Gyermekerdő nevü erdőrészt zálogositotta el 50 forintban *Vay Mihálynak* és fiainak *Demeter, Antal, Tamás* és *Péternek. Erzsébet* nevü nejétől két gyermeke maradt: *II. István* és *Margit; Vay János* deák felesége.

II. István, a ki «custos»-nak is neveztetett, egyességre lépett a leleszi konvent előtt *Vay Mihály* fiaival *Demeterrel, Antallal* és *Péterrel*, mely szerint, minthogy katonáskodik, birtokait «Custos»-Vaját és a besenyődi részét átengedte használatra, magtalan halála esetére pedig örökösen a megnevezett *Vay Mihály* fiainak *Demeternek, Antalnak* és *Péternek*. Gyermekei nem maradván, *II. Istvánnal* Vay Jolád fiu ága megszakadt s birtoka Vaja az *Ábrahám* ágra szállott.

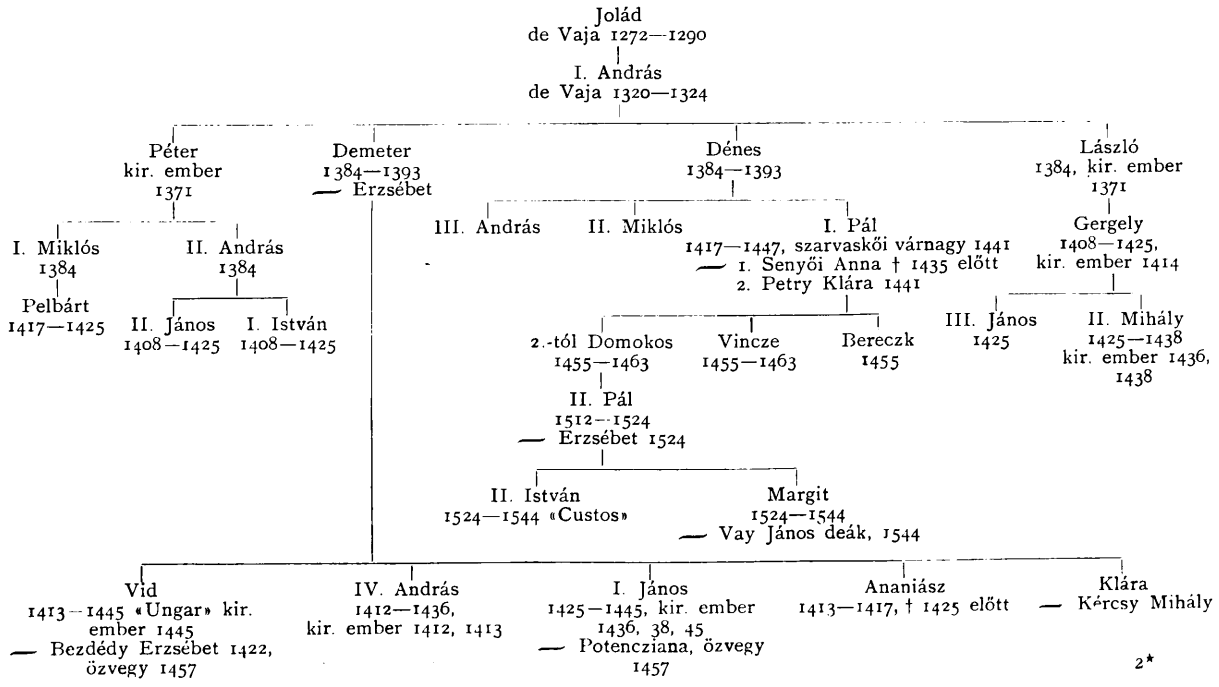
A berkeszi levéltár *I. Oznuthot* tünteti föl törzsül s tőle igy hozza le a leszármazást:

Minthogy azonban ezen leszármazást igazoló okleveleket nem ismerjük, valódiságát ha nem is vonjuk kétségbe, de nem is igazolhatjuk. Medve, Ábrahám, Emeth és Jolád tényleg 1272 és 1290 között éltek, s igy I. Oznuth csakugyan 1120 körül lehetett életben, hanem az már bizonyos a fentebb előadottak után, hogy Ábrahám nem volt testvére Medvének és Joládnak.

S most bemutatjuk Jolád ágának leszármazását.

I. Tábla.

C) *Abrahám ága.*[1]

A ma élő Vayak mindannyian *I. Ábrahámtól* származnak, nem pedig *Dénestől* és a fiától *Pál* szarvaskői várnagytól, a mint azt a régibb családtörténetirók állitották.[2] Ez a *Dénes*, a mint fentebb már kimutattuk, *Vajay Jolád* unokája volt s az ága unokájának unokájával «Custos» *Istvánnal*, a XVI. század közepe táján megszakadt.

I. Ábrahám neve a váradi káptalan 1280 körül kelt jelentésében emlittetik meg először, a mikor is mint már dolgozatunk elején elmondottuk, *Mesk*, *Jolád*, *Gergely*, *Medve*, *Emethe* (Omythe) és ennek fiával *Benedekkel*, szintén vajai nemesekkel együtt ellentmondott *Methe* fia *Abrahámnak* és *Archeus* fia *Miklósnak*, a magvaszakadt *Bonyka* fia *Ivánka* vajai részbirtokába királyi adomány czimén történt beiktatásának.[3] Ez után állandóan laskodi birtokán lakván, rendesen *Laskodynak* neveztetett. 1312-ben eltiltotta az előri népeket és egyéb szomszédokat vajai birtokának használatától,[4] 1322-ben pedig megszerezte zálogjogon *Emeth* fiának *Gergelynek* vajai részbirtokát.[5] Erre rövidesen elhalálozott, mert a következő esztendőben már csak a fiai *I. János* és *I. Mihály* szerepelnek.

I. János ága a XVI. század közepe táján kihalt s csak *I. Mihály* terjesztette le máig a családot. Lássuk elébb az *I. János* ágát.

I. János szintén a *Laskody nevet viselte* még s valami ügyben perben állott *Vajay Medve* fiaival *Pállal* és *Jakabbal* s ezen utóbbinak fiával *Istvánnal*, a kik valami hatalmaskodásokat követtek el ellene, sőt *Jakab* még hamis oklevelet is mutatott fel a perben, a miért is Drugeth Fülöp nádorispán fej- és jószágvesztésre itélvén őt, vajai és laskodi birtokait 1323-ban lefoglaltatta s a rokonokat azok kiváltására felszólitotta. A becsértéket, a 9 márkát, maga a felperes *I. János* tette le s erre a nádorispán a birtokokat át is adta neki örökjoggal 1325-ben.[1] A perlekedés azonban folyt tovább s csak 1349-ben egyeztek ki *Vajay Medve* unokái *I. János* fiaival *I. Miklóssal*, *I. Antallal* és *I. Lászlóval* valamint ezek unokatestvéreivel *Laskody I. Mihály* fiaival *I. Benedekkel* *II. Ábrahámmal* és *II. Miklóssal*, utóbbiak megtartván a laskodi jószágot, a vajait visszabocsájtották *Vajay Medve* unokáinak.[2])

I. Jánosnak három fia maradt: *I. Miklós*, *I. Antal* és *I. László*, a kik mind a hárman Vaján lakván, már állandóan *Vajayaknak neveztettek*.

I. Antal szatmárvármegyei szolgabíró volt 1356-ban. Ezentul nem tétetik róla említés.

I. László, tanult ember lévén, *mester*-nek czimeztetett. 1343-ban unokatestvérével *Laskody II. Ábrahámmal* és Csaholyi Péter fiával Jánossal oly értelmű egyességet kötött Lajos király előtt, hogy a Szőke János elleni perökben egyikök sem egyezkedhet a másik kettő hozzájárulása nélkül s hogy egymást, párbaj vesztés terhe alatt, kölcsönösen védelmezni tartozzanak.[3] 1353, 1355 és 1356-ban Szabolcs vármegye alispánja volt.[4] 1370-ben zálogba vette négy márkáért László opuliai herczeg nádorispántól Maday Buda fia László és Domokos fia Dénes madai részbirtokát, melyet a nádorispán valami birságba lefoglaltatott volt.[5] Két fia maradt: *II. László* és *I. György*.

II. Lászlót, a ki szintén iskolákat végezvén, «deak»-nak neveztetett, 1389-ben említik először az oklevelek. Utóbb Jánosi Kánthor Bálint és László megölték s a rokonaival Nábrády Jánossal, Kölcsey Györgynével, Orsolyával és Borsvay László özvegyének leányaival kiegyezvén, azokat 1424-ben teljesen kielégitették. Valószinü, hogy Kölcseyné, Borsvay László özvegye és Nábrády János édes anyja, nővérei voltak a megöletett *II. Lászlónak*. Gyermekei nem maradtak.

I. György, unokatestvéreivel *III. Ábrahám* és *I. Istvánnal* perbe idéztette Csernavodai István fiát Györgyöt, Bilkey Sándort és Jánosi Kánthor Lászlót, a kik 1411-ben Vaját megrohanva, a jobbágyokon 616 forintot hajtottak be.

[1] Ahol forrás megnevezve nincs, adatainkat az Ibrányi család levéltárának elenchusából vettük, de felhasználtuk a Nagy Iván Magyarország családai czimü müvében (XII. köt.) közölt leleszi konventbeli kivonatokat is.

[2] Századok 1875. 471.

[3] U. ott.

[4] U. ott.

[5] U. ott.

[1] Századok 1875. 471. lap,

[2] U. ott. 471.

[3] U. ott. 472.

[4] Századok 1874. 133. lap.

[5] U. ott. 1875. 471. lap.

1418-ban az ő neve is megvan emlitve a Vay Ábrahám részére adományozott czimerlevélben. 1424 előtt maradék nélkül halhatott el, mert a testvére *II. László* megöletése iránti fentebb emlitett kiegyezésben nem vesznek részt sem ő, sem gyermekei.[1]

I. Miklós, *I. Jánosnak* (Laskody) öregebb fia, a kinek ága legtovább terjedt, 1356-ban királyi embernek jelöltetett. Két fia maradt: *III. Ábrahám*, *I. István* és egy leánya *Klára*, a ki mint *Liszkay Dezső* özvegye 1350-ben egyességet kötött sógorával Liszkay Lovazzal.[2]

III. Ábrahám testvérével *I. Istvánnal* és másodunokatestvéreivel *Benedek* fiaival, *I. Tamással* és *II. Istvánnal* ellentmondott 1414-ben Gyergyi Pál fiai Gáspár és László Vaja falu s Csokal, Marton és Laskod puszták birtokába történt beiktatásának.[3] Mint Palóczy Máté akkor borsodi főispán tisztje Pálóczyval együtt kisérte Zsigmond királyt isztriai, friauli és németországi utjában s az ekkor tett hüséges szolgálatait és fáradozásait a király Konstanczban 1418 február 27-én pallosjoggal jutalmazta, kiterjesztve azt *III. Ábrahám* testvérére *I. Istvánra*, valamint másodunokatestvéreikre, *I. Tamás*, *II. István* és *I. Györgyre* is s még ugyanazon napon czimeradományozásban is részesültek a Vayak. A czimer kék pajzson arany agancsu sárga szarvasbika, melynek feje balszemén át[4] fehér tollu arany nyilvesszővel van felülről átlőve, a fej és a nyak a sebből kifolyó vérrel sűrűn be van fecskendezve. A sisdiszben a pajzsbeli szarvas látható növekedően.[5] A kért czimer mintáját maga mutatta be *Ábrahám* a királynak s ebből biztosra vehetjük, hogy egy szerencsés és ügyes vadászkalandját örökitette meg vele.

A czimerlevél hátára a XVII. századra valló irással valaki, — talán *IV. Mihály*, 1642-ben szabolcsi alispán — rájegyezte: «Nem tudom mint esett ez, holott 1021: már nobiles dictus Paulus et Thomas de Voya, tasnádi konventben kelt prorogatából kitetszik, nyolcz faluban Csomaközi familiától pereltek: Kaplonyt, Csomaközt, kitetszik privilegiumból vagyis prorogatából.»

Az itt emlitett 1021-dik esztendőben a tasnádi konventből kelt levélre megjegyezhetjük, hogy az nem 1021-ben, hanem minden bizonnyal 1421-ben adatott ki s kézzel fogható, hogy a CCCC csak tévedésből maradt ki az eredetin az évszámból, ha ugyan meg van az eredeti, vagy a későbbi átiratból, ha ez őriztetik a berkeszi levéltárban. *Vajay Pál* (a Jolád ágból) és *Vajay Tamás* (I. Ábrahám kisunokája) ugyanis 1421. előtt és után szerepeltek s mégis erre az oklevélre hivatkozik egy értekező[1] annak bebizonyitására, hogy a vezetéknevek már a XI. században használatban voltak.

III. Ábrahám mint királyi ember müködött még 1431-ben is, de utóbb már nem tétetik róla emlités. Gyermekei nem maradtak.

Testvére *I. István*, szintén királyi embernek jelöltetett 1431-ben. Nejétől *Derzsi Kánthor Klárától*, ki előbb *Naményi Szaniszló* özvegye volt, csak egy fia maradt:

II. János, a ki 1449-ben szerepelt mint királyi ember s azonképen csak egy fia maradt: *I. Balázs*.

I. Balázs beiktattatott 1458-ban, Mátyás király rendeletére, a nagyanyja *Derzsi Kánthor Klára* után örökölt hodászi, derzsi és jánosi részjószágok birtokába, 1470-ben mint királyi ember müködött, 1483-ban nyugtatta Naményi Istvánt és Gergelyt arról, hogy őt nagyanyja, *Derzsi Kánthor* Loránd leánya *Klára*, a ki előbb Naményi Szaniszló neje volt — hitbére és nászajándékára nézve teljesen kielégitette. Neje *Bályogi Szénás* György leánya *Ilona* hozománya volt a középszolnokvármegyei Szarvad fele, Rácz, Elmezd és Poklostelek puszták egészen és Szent-Miklós negyedrésze — a biharvármegyei Bályog és Száldobágy fele, Száldobágyfő negyede, valamint Szőllős, Salamon és Disznókuta puszták és a krasznavármegyei Alsó- és Felső-Nyártó és Bélmező, ugyszintén Almás és Szőrmező fele, a melyek birtokába 1488-ban be is iktattatott. *I. Balázsnak* négy fia és egy leánya maradt: *Imre*, *Dávid*, *Ferencz*, *III. Miklós* és *Erzsébet Petneházy Jánosné*.

[1] Turul XII. 17. lap.

[2] Századok 1869. 632. lap.

[3] Gróf Károlyi okmánytár I. 316. lap.

[4] Az eredetin ugyan a jobb szemén látszik átlőve lenni a szarvasbika, de ez onnan ered, hogy a czimerlevélen a pajzs balradőlve van ábrázolva, s igy a valódi czimeres pajzsnak a tükörképét mutatja.

[5] Turul XVIII. 49.

[1] Századok, 1872. 269. lap.

Imre 1507-1516-ban váradi kanonok volt, 1516-ban testvérével *Ferenczczel* együtt perel Uray Mátyással és Benedekkel a ramocsai erdőből elhajtott sertések, Császár Ferenczczel pedig a vajai határból elűzött szarvasmarhák miatt. 1531-ben már nem volt életben.

Ferencz is a papi pályára lépett, 1531-ben mint esztergomi kanonok emlittetik. *III. Miklós* 1513-ban már néhainak iratott. Nejétől *Thelegdy Katalintól*, a ki utóbb Lovagházi Petherdy Györgyhöz ment férjhez, két fia maradt: *Ambrus* és *Bertalan.*

Az özvegy 1531-ben fia Petherdy László nevében is nyugtatja a sógorát, *Vay* Ferencz esztergomi kanonokot az iránt, hogy *Vay Imre* váradi kanonok után a kezéhez jutott okleveleket nekik átadta.

Ambrus magtalanul hal el.

Bertalannak egy fia maradt: *IV. János*, a ki 1606-ban már néhainak iratott s a kivel, utódai nem maradván, *I. Ábrahám* fiának *I. Jánosnak* fiága sirba szállott.

Dávid tanult ember, törvénytudó volt, 1502-ben *Vay Mihályt* képviselte valami perben. 1511-ben megidéztette *Vay Bertalant, Ambrúzst, és Pált*, valamint Eőry Andrást, Pált és Benedeket, egy vajai jobbágyának megveretése miatt. 1516-ban a fiai *István*, *Pál* és *Balázs* s a testvérei *Imre* váradi kanonok és *Ferencz* nevében is nyugtatja az Ibrányiakat a felől, hogy Boda Zsófia asszony, elébb Rozsályi Kún László, utóbb Pethneházy Tamás özvegye, őket a nővéröknek *Erzsébetnek*, *Pethneházy János* első feleségének járó hitbér és nászajándékra nézve teljesen kielégitette. *Dávidnak* négy fia volt: *III. István*, *II. Pál*, *II. Balázs* és *II. György.*

II. György még atyja életében halt el 1513 előtt.

III. István és *II. Pálról* nem hallunk semmit 1516 után.

II. Balázs valami földeket cserélt 1545-ben *Vay Demeterrel.* Báthory Imre bevallása folytán megszerezte a bákai udvarházat és az ahhoz tartozó részbirtokot s azokra I. Ferdinánd királytól adománylevelet is kapott, de a beiktatásnak 1549-ben Anarchy Péter ellentmondott. Három fia és két leánya maradt: *II. Imre*, *III. Pál*, *IV.* vagy *ifju István*, *Katalin Zathay Gáspárné* és *Anna Madarász Imréné.*

II. Imre, *III. Pál* és *IV. István* atyafiságos egyességre léptek 1549-ben *Vay Demeterrel*, *Antallal* és *Péterrel* a *Mihály* fiaival és *Mihálylyal* a *Benedek* fiával valami peres ügyek és hatalmaskodásokra nézve. Ezentul nem találunk *Imréről* és *Pálról* szóló feljegyzéseket.

IV. István, a kit következetesen *ifjú Istvánnak* neveznek az okiratok, 1560-ban végrehajtási itéletet nyert II. János királytól Kereky Ferencz ellen 700 forint erejéig a biharvármegyei Egyházas-Kereki, Guszár és Váncsodra. 1564-ben eladta a Laskod pusztán lévő atyai örökrészét 75 forintért Ibrányi János, Ferencz és Bálintnak. Erre csakhamar, talán még ugyanazon esztendőben, gyermektelenül elhalálozott, mert már 1565-ben meghagyta Miksa király Szabolcs vármegyének, hogy ha a női ági emberek még nem ülnek benne egy év óta az elhalt *ifjú Vay István* jószágában, Vaja felerészében, akkor *Vay Antalt*, *Istvánt*, *Jánost* és *Mihályt*, valamint Ibrányi Jánost, Ferenczet és Bálintot helyezzék be annak birtokába, 1567-ben pedig a szatmári kapitánynak parancsolta meg a király, hogy a *Vayakat* és Ibrányiakat oltalmazza meg *Vay Katalin Zathay Gáspárné* ellen, a ki *ifjú Vay István* vajai birtokát önhatalmulag akarja elfoglalni és utasitsa *Zathaynét* a törvény utjára. 1568-ban aztán megtörtént a kiegyezés s *Vay Katalin Zathay Gáspárné* és *Vay Anna Madarász Imre* özvegye megkapták atyjok *Vay Balázs* vajai vásárolt részbirtokát a Custus-, más néven Ó-Vajai járulékkal együtt, de csak bizonyos összegbe beiratképen, mint leánynegyedet.

Kihalván *ifju Istvánnal* és Bertalan fiával IV. Jánossal *Vay I. Ábrahám* fiának *I. Jánosnak* fiága, most már az egész Vaja, mely akkor két faluból, Vajából és Custus- vagy másnéven Ó-Vajából állott, *I. Abrahám* másik fiának *I. Mihálynak* akkor élő utódaira *a Vayakra* és az *Ibrányiakra* szállott.

Mielőtt előadásunkban tovább haladnánk, bemutatjuk a leszármazási táblát.

II. Tábla.

I. Ábrahám
de Vaja 1272—1290, de Laskod 1312—1322

I. János
de Laskod 1320—1324

I. Mihály
de Laskod 1313—1320

I. Miklós
de Vaja 1349,
kir. ember 1356

I. Antal
de Vaja 1349,
szatmári szolgabiró 1356

I. László
mester, de Vaja,
1343—1370 szabolcsi
alispán, 1353, 55, 56

I. Benedek
1325 de Vaja,
1349

II. Ábrahám
de Laskod 1343, «*Nagy*»
de Vaja szatmári
szolgabiró 1353

II. Miklós
de Laskod
1349

III. Ábrahám
1411—1431
kir. ember
1431 címer-
szerző

I. István
1411—1439 kir. ember
1431
— Derzsi Kánthor
Klára, elébb Naményi
Szaniszlóné

Klára
özvegy 1350
— Liszkay
Dezső

II. László
1389—1393
«*deák*»
megöletett
1418 előtt

I. György
1411—1418

II. Mihály
1389—1393

I. Tamás
1411—1418

II. István
1414—1418
— Ibrányi Margit 1414
Az Ibrányi család őse

II. János
kir. ember 1449

I. Gergely

I. Péter

I. Pál
† 1507 előtt
Utódait l. a III. táblán

III. János
† 1507 előtt

I. Balázs
1458—1488
kir. ember 1478
— Bályogi Szénás
Ilona 1488

III. László
1507 *nikodemiai püspök,*
jászói prépost

I. András
1507

Vincze
1507

Ilona
1523
— Mező-Teremi
Vetésy Ambrúzs 1523

II. Gergely
1507

II. Péter
1507—1514

I. Imre
1507—1516, *váradi*
kanonok † 1531 előtt

Dávid
1502—1516

Ferencz
1502—1531 *esztergomi*
kanonok 1531

Erzsébet
† 1516 előtt
— Pethneházy János
első felesége

III. Miklós
1507, † 1513 előtt
— Thelegdy Katalin, utóbb
Lovagházi Peterdy Györgyné

III. István
1507—1516

II. Pál
1507—1516

II. Balázs
1507—1549

II. György
1507, † 1513 előtt

Ambrúzs
1507—1511

Bertalan
1507—1518

II. Imre
1549, †

III. Pál
1549, †

ifjú IV. István
1549—1564
— Margit, özvegy
1565

Katalin
1565, özvegy 1568
— Zathay Gáspár
1565

Anna
özvegy 1568
— Madarász Imre

IV. János
1567—1568, † 1606 előtt

III. Tábla.

I. Pál, † 1507 előtt, **a ki az I. táblán**

II. Benedek
1507—1528
— Zsófia
özvegy
1550
utóbb Győry
Antalné

IV. Mihály
1549—1572

III. Mihály
1502—1525
— Szénás Anna

I. Demeter
1507—1554, † 1563 előtt
— 1. Bőnyey Borbála
2. Nagy-Mihályi
Tibay Ágnes özv. 1579,
elébb Ilosvay Ferenczné

IV. László
1513

II. Antal
1524—1570
† 1574 előtt
— Csicsery
Ilona
özvegy 1579

II. Tamás
1524—1543
† 1552 előtt

III. Péter
1524—1552
Izabella
királyné hive
† 1570 előtt

Katalin
1543
— Vittkay
László

IV. Péter
1570, † 1606 előtt
szabolcsi alispán 1594
— Pongrácz Borbála

Anna
1579
— Jánosy János
1579

Dorottya
1579
— Laskodi Bánchy
János 1579

Zsuzsanna
hajadon 1579

Katalin
1599
— Thussay Miklós
1599

Fruzina

V. László
1579, † 1606 előtt
— Csicseri Jobos
Anna
1606-ban
Kércsy Jánosné

VI. László
1606-ban kiskorú

III. Tamás
1606
† 1641 előtt

Anna
— Mattkásy
Mihály

IV. Mihály
1602
országgyülési követ 1638
1629-ben II-od, 1642-ben
I-ső alispán
— Tyukody Katalin

V. Péter, 1631—1656
1631-ben I. Rákóczy György étekfogója és kamarása
1647-ben országgyülési követ, 1650-ben szabolcsi II-od alispán
— Csepei Zoltán Anna 1656

Anna
— 1. Harthay Bálint
2. Csörghői Farkas Mihály

IV. Ábrahám
1660—1691, † 1701 előtt
— Ibrányi Anna 1669 1679

V. Mihály
† 1707 VI/28
1. Kendeffy Mária
2. Gróf Teleki
Zsuzsanna

Zsigmond

I. Ádám
sz. 1656, † 1719 I/31
— 1. Nagy-Iványi
Fekete Erzsébet
2. Báró Zay Anna
Utódait l. a későbbi
közleményekben a IX. táblán

Erzsébet
— 1. Várady
István
2. Palásthy
Ferencz

Katalin
özvegy 1688
— Szemere
László

VII. László
1701—1725
— 1. gr. Teleki
Borbála
2. Boros
Katalin
Utódait l. a
későbbi
közleményekben
az V. táblán

Anna
özv. 1716—1719
— gr. Teleki
László
fejérmegyei
főispán
† 1714-ben

Borbála
1716
— Turócz-Divéki
Platthy
Sándor

I-től Borbála
Idb. Gróf Teleki
János
kővári kapitány
1744

I. Ábrahám fia *I. Mihály* Laskodon lakván, *Laskodynak* neveztetett. A mit róla és fiairól, *I. Benedek*, *II. Ábrahám* és *II. Miklósról* tudunk, azt már elmondottuk az előadottakban. Ezek közül:

II. Miklós folyvást a *Laskody* nevet viselte, valamint eleinte *II. Ábrahám* is, de ez utóbb már *Vajai Nagy Ábrahámnak* iratott s 1353-ban szatmárvármegyei szolgabiró volt.

I. Benedek vette fel, ezen a máig terjedő ágon, legelsőbben a *Vajay*, vagyis az ujabb kiejtésü *Vay* nevet. Három fia maradt: *II. Mihály*, *I. Tamás* és *II. István*.

II. Mihály 1389—1393-ig emlittetik, 1411-ben már nem volt életben.

II. István nőül vevén *Ibrányi Margitot*, egyetlen fijok *István*, miután a régibb Ibrányi család fiága megszakadt, *felvette az Ibrányi nevet* s igy *alapitója lett* az ujabb, máig terjedő *Ibrányi családnak*.

I. Tamást 1411-től 1418-ig emlitik az oklevelek. Négy fia maradt: *I. Pál*, *III. János*, *I. Gergely* és *I. Péter*. A két utóbbiról nincs semmi adatunk.

III. Jánosnak öt fia és egy leánya ismeretes: *III. László*, *I. András*, *Vincze*, *II. Gergely*, *II. Péter* és *Ilona Teremi Vetésy Ambrusné*.

III. Lászlót nem azonosithatjuk azon *László deákkal*, a ki 1499-ben Eger vára tiszttartója volt, s mint ilyen Csebi Pogány Péter királyi kamarás és pozsonyi gróffal királyi adományt kapott a hűtlenség vétségébe esett Malomvizi Kenderes Péter apáti, aranyosi, vidi, bácsi, szalkai, nagy-varsányi, kenderes-varsányi, gyürei, laskodi és gemzsei birtokaira, a beiktatásnak azonban az erdélyi püspök, a Kenderesyek és a Kopolcsyak ellentmondottak. Nem azonosithatjuk pedig a *két Lászlót* azért, mert *László deák* Eger vára tiszttartója 1499-ben minden bizonynyal világi ember volt, *III. János* fia *László* pedig 1507-ben, tehát már nyolcz év mulva, magas egyházi méltóságokat viselt s igy *László Deákot*, a kiről egyéb adat nem maradt fel, csak az, hogy 1503—1507-ig bérelte az egri püspök szabolcsvármegyei bortizedét,[1] a családfán elhelyezni nem tudjuk.

III. János fiai *I. András*, *Vincze*, *II. Gergely* és *II. Péter* nevével az 1507-ik évben kelt czimerlevélben találkozunk, *II. Péter* emlittetik még 1514-ben is, azután nem hallunk rólok többé semmit.

III. László az egyházi pályára lépett s 1507-ben már nikodemiai felszentelt püspök, egri székesegyházi főesperes, segédpüspök és jászói prépost volt, a mikor családja akkor élő összes tagjai, ugy mint: testvérei *I. András*, *Vincze*, *II. Gergely* és *II. Péter*, *I. Pál* fiai *III. Mihály* és *II. Benedek* s ezen *Mihály* fia *I. Demeter*, valamint *I. Balázs* fiai *Imre*, *Dávid*, *Miklós* és *Ferencz*, a nevezett *Miklós* fiai *Bertalan* és *Ambrúzs*, *Dávid* fiai *István*, *Pál*, *Balázs* és *György*, úgyszintén az Ibrányiak részére is *uj czimerlevelet szerzett*. Élete további folyását nem ismerjük. Az uj czimerről majd az Ibrányiak ismertetésénél fogunk szólani.

I. Tamás másik fiának *I. Pálnak* két fia maradt: *II. Benedek* és *III. Mihály*.

II. Benedek nevét 1507-től 1528 ig olvassuk az oklevelekben. Neje *Zsófia*, kinek családnevét nem ismerjük, 1550-ben mint özvegy tilalmazza Iklódy Györgyöt és Mátét a Jákó falubeli részbirtok eladásától, Losonczy Antalt pedig annak megvételétől[1]. Utóbb *Győry Antalhoz* ment férjhez. Csak egyetlen fijok maradt: *IV. Mihály*.

IV. Mihály 1571-ben vajai puszta udvarházát egy népes, s két puszta jobbágytelekkel és három majorságaival elzálogositotta 80 forintért Ibrányi János özvegyének, Rákóczy Annának. Végrendeletet már 1570-ben tett, gyermekei nem maradtak.

I. Pál fia *III. Mihály* és testvére *II. Benedek* uj királyi adományt szereztek 1513-ban a többi akkor élő *Vayakkal* és az Ibrányiakkal egész Vajára s a laskodi és csokali pusztákra, melynek erejével azok birtokába 1514-ben be is iktattattak. *Vay Domokos* fiától *Páltól* megszerezvén annak vajai részét, arra II. Lajos királytól 1519-ben beleegyezést eszközölt ki. 1523-ban megvette testvérével *II. Benedekkel* együtt *Vay János* leányától *Ilonától Vetési Ambrúzsnétől* és gyermekeitől Vetésy Antal, János, Borbála, Katalin, Zsófia és Erzsébettől 40 forintért a szatmárvármegyei Csóka pusztát, melyet a Vetésyek nagybátyja, László püspök, pénzen szerzett volt meg. 1524-ben zálogba vette *Vay Pál* özvegyétől *Erzsébettől* és gyermekeitől *Istvántól* és *Mar-*

[1] Századok, 1870. 366. lap.

gittól a vajai határban fekvő, néhai *Vajai Szőke Benedek* Gyermekerdő nevü részét 50 forintért. 1525-ben pedig megnyerte Báthory István nádor-ispán itélőszéke előtt a Maday Pál madai birtoka iránt Maday Soklyai Ferencz ellen folytatott perét. *III. Mihálynak* öt fia és egy leánya maradt: *Demeter*, *IV. László*, *II. Antal*, *II. Tamás*, *III. Péter* és *Katalin Vittkay Mihályné*.

IV. László neve csak egyszer emlittetik 1513-ban, 1524-ben már nem volt életben.

II. Tamás 1524-től 1543-ig szerepelt.

III. Péter Izabella királyné kedvelt hive volt. Magyar végrendeletét kegyelettel őrzi a család. 1524-től 1552-ig emlittetik mint élő, 1570-ben néhainak iratott. Gyermekei nem maradtak.

Demeter legidősebb fia volt *III. Mihálynak*. 1504. vagy 1505-ben születhetett, mert neve már meg van emlitve az 1507-iki uj czimerlevélben, de testvérei nincsenek megnevezve s igy ezek csak utóbb születhettek. 1543-ban *Demeter* és testvérei felkérték I. Ferdinánd királytól sógoruk, a magvaszakadt Vittkay László bevallása alapján annak vitkai, kiskolcsi és kisvarsányi birtokait, de a beiktatásnak Vittkay Bernát leánya Zsófia elébb Kerepeczy Lászlóné ekkor pedig Bottka Miklós neje, a Károlyi család és a Kenderessyek ellentmondottak. 1544-ben az ujbóli beiktatáskor ismét ellentmondás történt Botka Miklósné és Vittkay Gergely részéről. Csakhamar azonban Vittkay Gergelynek is magvaszakadt, és most ennek a vitkai, kiskolcsi, kisvarsányi és kápolnateleki jószágait is felkérték a *Vay* testvérek, de a beiktatást a Vittkay család leányágának ellentmondása 1545-ben meghiusitotta, s ugy látszik, hogy a vittkai birtokok nem is kerültek a *Vayak* kezére.

1544-ben *Vay Pál* fiával «*Custos*» *Istvánnal* atyafiságos egyességre léptek *Demeter* és testvérei a leleszi konventben s annak következtében «*Custos*» *István* átengedte nekik vajai és bessenyődi birtokait használatra, magvaszakadása esetére pedig örökösen reájok ruházta. 1546-ban Kércsy Ambrustól Bessenyőd felét szerezte meg *Demeter* a maga részére 100 forintért. S most Berkeszre vetvén a szemét, Jánosi Kánthor Péter leányának Margitnak bevallása folytán annak ottani birtokára királyi adománylevelet kapott testvéreivel együtt 1548-ban, 1550-ben pedig azon berkeszi jószágra kértek királyi adományt, a melyet néhai Pethneházy Gáspár irt volt be 150 forintba Deák Adámnak s a kinek özvegye azt a *Vayaknak* vallotta be örökösen s még ugyanazon évben királyi beleegyezést nyertek I. Ferdinándtól azon udvarházra és annak tartozékaira, a melyet Gesztelyi máskép Csicseri Orosz Mihálytól vettek volt zálogba, de a beiktatásnak Orosz Mihály nevében ellentmondás tétetett. 1548-ban kedvező itéletet kapott *Demeter* Révay Ferencz nádori helytartótól Kereky Mihálylyal a nagy-madai birtok iránt folytatott perében s még ugyanazon évben egyességet kötött Kerekyvel a leleszi konvent előtt a vajai határban fekvő valami szántóföldek iránt. 1555-ben felkérték *Demeter* és testvérei I. Ferdinánd királytól a hütlenségbe esett Pethneházy Mátyás petneházi, gyulaházi, berkeszi, gégényi és komorói jószágait, de a beiktatásnak Pethneházy Mátyás nevében ellentmondottak.

Demeter első neje *Bőnyey* Gergely leánya *Borbála* hitbére és jegyajándékára nézve 1554-ben egyezett ki sógorával, Bőnyei Ferenczczel. Második felesége Ilosvay Ferencz özvegye *Nagymihályi Tibay Agnes* volt. Gyermekei egyiktől sem maradtak.

Vaja eredetileg Szathmár vármegyéhez tartozott, utóbb egy része Szabolcshoz csatoltatott s bizonyosan akkor keletkezett a másik Vaja. Az egyiket Ó-Vajának, máskép Custos-Vajának nevezték, a másikat csak «másik» Vaja néven emlegetik az oklevelek, végre 1536-ban az eddig Szathmár vármegye hatósága alá tartozó Vaját is (valószinüleg az Ó-Vaját) Szabolcs vármegyéhez csatolta János király s ekkor ismét egyesült a két Vaja s ma is csak egy van.

III. Mihály fia *II. Antal* mindig együtt szerepelt testvérbátyjával *Demeterrel*, együtt perlekedtek és együtt szereztek jószágokat. Bátyja gyermektelen halála után Antal az *egyedüli élő Vay levén*, az ő kezében egyesült az egész családi vagyon. 1563-ban megszerezte Komorói Ormós Mihálytól annak besenyődi, komorói és berkeszi birtokait, 1570-ben pedig folytatta a testvérei elhaltával rá háramlott pert a Vitkay család leányágával a vitkai, kiskolcsi, kisvarsányi és kápolnateleki jószágokért. Nejétől *Csicsery Ilonától* két fia és öt leánya maradt: *IV. Péter*, *Anna Jánosy Jánosné*, *Dorottya Laskodi Bánchy Jánosné*, *Zsuzsánna*, *Katalin Thussay Miklósné*, *Fruzina* és *V. László*.

Csicsery Ilona 1579-ben zálogba vette néhai *Vay Demeter* özvegyének *Tibay Ágnesnek* özvegyi jogon birt vajai, berkeszi és komorói részbirtokait s azokat még ugyanazon esztendőben a férje javaiból járó saját hitbére és jegy ajándékával együtt a leányainak *Annának*, *Dorottyának*, *Zsuzsannának*, *Katalinnak* és *Fruzinának* s a kisebbik fiának *Lászlónak* vallotta be a leleszi konvent előtt, a kiskoru fiu és három akkor még hajadon leánya gyámjául pedig Báthory Miklós országbirót kérte fel.

V. László 1579-ben még kiskoru volt, fiatalon halt el, neje *Csicseri Jóbos Anna* 1606-ban már Kércsy Jánosné volt. Egy fia maradt *VI. László*, de ez nem érte meg a férfikort.

PETROVAY GYÖRGY.

A MAGYAR NEMZETSÉGEK.

(Első közlemény.)

Krónikáink azon csoportja, melynek több különböző korbeli alkatrészből álló s többszörös szerkesztésen és bővitésen átment alapszövegét *Nemzeti Krónika* névvel jelölte meg Marczali H., 108-ra teszi az ősmagyar nemzetségek, tribusok számát. Három helyen szól róluk, kétszer a Hunn Krónikában, egyszer meg a Vezérek Krónikájában.

Legelőbb az őshaza leirásánál emliti, a hol is azt mondja, hogy Scythiának egy ugyan a területe, de uralkodás szerint három országra oszlik, úgymint Baskardiára, Dentiára és Magoriára; van benne 108 tartomány, melyre még Hunor és Mogor fiai osztották a Meotis mocsarai közül kivándorolt és Scythiába költözködő 108 nemzetség után.[1] Csekély eltéréssel ugyanigy mondja el Kézai S. is, (Bascardia helyett Barsaciát irva, a mi talán Barsalia akar lenni) s megtoldja még azzal, hogy Magyarországnak 108 és nem több tiszta nemzetsége van, a többi pedig, mely amazokhoz csatlakozott, vagy jövevény, vagy a hadi foglyok (t. i. foglyul ejtett s nálunk maradt előkelő idegenek) közül származott.[2]

A hunn vezérek választásánál megint emliti a krónika a 108 nemzetséget. A Scythiában megsokasodott hunnok — úgymond — összegyültek s maguk közül kapitányokat választván, elhatározták, hogy megtámadják a nyugoti országokat és 10-szer százezer fegyveres férfit állitottak ki a 108 nemzetségből, vagyis minden egyes nemből 10 ezeret, másokat pedig Scythiában hagytak vissza, hogy védelmezzék országukat és székeiket az ellenségtől.[1]

Visszatér a 108 nemzetségre a hét magyar vezér választásánál is, melyről ilyképen szól: közvégzéssel maguk közt hét kapitányt választottak és hét seregre oszoltak úgy, hogy minden seregnek volt egy kapitánya a szokott módon

[1] Scytia enim comprehensione una cingitur, sed in tria regna dividitur principando, scilicet in Bascardiam (Pos. Kr. Woscardiam), Denciam et Magoriam. Habet quoque provincias C. et VIII-o, que dudum per filios Hunor et Mogor (Dubn. Kr. Magor) ob *centum et octo progenies*, que egresse fuerunt ex femoribus eorundem de paludibus Meotydis, intrantes Scytiam sunt divise. *Képes Krónika*. II. fej. *Dubniczi Krón*. 4. fej. *Posonyi Kr*. 5. fej. (Fontes Dom. II. 105. l. — III. 7. — IV. 4.)

[2] Sciticum enim regnum comprehensione una cingitur, sed in regna tria dividitur principando, scilicet in Barsaciam, Dentiam et Mogoriam. Habet etiam prouincias C. et octo propter *C. et octo progenies*, que dudum per filios Hunor et Mogor quando Scitiam inuaserunt sunt diuise. Centum enim et octo generationes pura tenet Hungaria et non plures. Alie autem si que ipsis sunt coniuncte aduene sunt, vel ex captiuis oriundi. Quoniam ex Hunor et Mogor in palude Meotida centum et octo progenies absque tamen missitalia fuere generate. *Kézai Simon Krón*. Cap. I. 5. (Fontes Dom. II. 56. l.)

[1] Multiplicati Huni in Scythia habitando congregati in unum, inter se capitaneis constitutis — — ad occidentales regiones inuadere decreuerunt. De *centum enim et octo tribubus*, decies centena milia, scilicet de uno quoque genere decem milia armatorum virorum eligentes, derelictis aliis Hunis in Scythia, qui ipsorum sedes regnumque ab hoste custodirent. *Képes Krónika*. III. fej. *Dubnici Krón*. 5. fej. L. még *Posonyi Krón*. 6. fej. (Fontes Dom. II. 107. l. — III. 9. l. — IV. 6. l.) — Tunc de tribubus centum et octo elegerunt viros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet genere decem milia armatorum, aliis in Scitia derelictis, qui eorum regnum ab hostibus custodirent. *Kézai S. Krón*. Cap. II 7. (Fontes Dom. II. 58.)

megtett századosokon és tizedeseken kivül; volt pedig egy-egy seregben a Képes és Dubniczi Krónika szerint három, Kézai, a Budai Krónika és Sambucus-codex szerint harminczezer fegyveres férfi a századosok nélkül; a 108 nemzetség közül tehát a Scythiából való második kiköltözéskor mindegyik nemzetségből két ezer (a Dubniczi Krónika szerint kétszázhárom ezer) fegyveres férfi költözött ki, nem számitva a családtagokat.[1]

Kézai e helyen nem emliti a 108 nemzetséget, hanem a függelékben, a jövevény nemzetségek ismertetése előtt jegyzi meg, hogy mivel a tiszta Magyarországnak nincs több nemzetsége 108-nál, utána kell nézni, honnan ered azok nemzetsége, kik latin földről vagy Németországból, vagy máshonnan származtak.[2]

Mind a Hunn, mind a Vezérek Krónikájabeli följegyzésnek vannak olyan részei, melyeket a krónikaszerkesztés idejében már nem értettek meg. II. Endre szentföldi hadjárata és az arany bulla idejében, a mikorra tehető t. i. a Hunn Krónika szerkesztésének ideje, rég elmosódott a Szt. István előtti hármas fejedelemség hagyománya, csak a hét vezérről vagy kapitányról, a Konstantin császár által törzsnek vagy nemzetségnek mondott hét sereg vajdáiról tudtak. Meghagyja tehát a krónika-szerkesztő a beköltözést megelőző időkre azt a kétségkivül nagyon régi adatot, hogy uralkodás szerint 3 fejedelemségre oszlott az őshaza,[3] de midőn a hunn vezérekre tér át, bár eredeti forrása csak 3 fejedelmi nemzetségről tudott, melyből választották a hunn vezéreket, u. m. a *Szemény* és *Érd* nemzetségről, meg a *Kadar* nevü biró nemzetségéről, a *Tordá*ról, hétre egésziti ki a hunn vezérek számát, nyilván a hét magyar «vajda» hagyományának befolyása alatt.[1]

Bajosabban ismerhető fel a tulajdonképeni hagyományos elem, a midőn a törzsek és nemzetségek férfiainak számát emliti a krónika, bizonyos azonban, hogy át vannak alakitva e számadatok a XIII. századbeli viszonyok szerint. 40—50 ezerre téve a honfoglalók fegyverforgató férfiainak számát: annyi lehetett a Hunn Krónika valami régebbi forrásában, hogy egy-egy nemzetségben volt 10 ezer fegyveres, csakhogy ez a számadat csupán a 3 hunn fejedelmi, nem pedig a 108 nemzetségre vonatkozhatott; ilyenformán összefüggésbe hozhatók ezen adattal a Vezér Krónika azon sorai, hogy a honfoglalók serege a Kézai, Budai Krónika és Sambucus-codex szövege szerint 30 ezer fegyveres férfiból állt, t. i. nem külön-külön, hanem együttesen számitva a hét sereg fegyvereseit. Azért tartom pedig nagyon

[1] Deliberato communi consilio, septem capitaneos inter se prefecerunt, et in septem exercitus sunt diuisi, ita ut unusquisque exercitus unum haberet capitaneum, sine centurionibus et decanis consueto modo positiuis. Vnus namque exercitus habebat tria milia (Dubn. ducenta et tria) virorum armatorum sine centum viris. *Ex centum itaque tribubus et octo*, in secundo egressu de Scitia de qualibet tribu duo (Kézainál, Budai Krónikában s a Sambucus-codexben: XXX. milia) milia virorum armatorum sunt egressi, familiarum numero non apposito. *Képes Krónika* XII. fej. (Font. Dom. II. 23. l. — III. 27. — *Dubniczi Krónika* 27. fej.

[2] Cum pura Hungaria plures tribus vel progenies non habeat quam generationes centum et octo, videndum est unde esse habent illorum progenies, qui de terra Latina vel de Alamannia, vel de aliis regionibus descenderunt. *Kézai S. Krón.* Appendix. I. cap. 48. (M. Florianus: Font. Dom. II. 93.)

[3] Edelspacher Antal (*Dentek és magyarok.* Magyar őstörténelmi vázlat. Budapest, 1878.) három magyarfajta ősnép nevére gondol (dentek, magyarok és baskirok), de a Dentia vagy Béla király jegyzője szerint Dentumoger alighanem egyszerü földrajzi elnevezés, mely a Don (Tanais) vidékét jelölte (régi olasz térképeken: Thanatia. L. gr. Kuun G. *Relat. Hung. historia antiquissima.* I. 206.), a Baskardia pedig csak a XIII. században lett ismeretes; lehetett azonban a régibb névalak Barsalia annál is inkább, mert az arab földrajzirók berzulnak nevezik a három bolgár néptörzs egyikét s hunn mondáink, mint több helyen kifejtettem (l. különösen Ethnographia XVIII. 1907. 326—332.) csakugyan az avar uralom idejében beköltözött Mæotis- és alsó volgavidéki hunn-bolgár elemmel vannak kapcsolatban.

[1] A hunn vezérek: Zemein nemzetségéből való Chele (Kézai: Thele) fia Wele (Kézai: Wela, Samb. Velle, Pos. Dubn. Bud. Kr. Bele) és testvérei: Keue (Samb. Cue, Kéz. Cuwe, Pos. Bur) és Kadicha (Kéz. Caducha); azután az Érd (Képes Kr. Kadar, Dubn. Kr. Cadar) nemzetségéből való Bendekuz (Kép. Kr. Bendekus, Kézai: Bendacuz, Pos. Kr. Wendekuz) fiai: Ethela (Kép. Kr. Ethele, Dubn. Kr. Atile), Keue (Kép. Kr. Kewe, Kézai: Reuwa, Pos. Kr. Kue) és Buda (Pos. Kr. Wida); ezen kivül: «constituentes inter se rectorem unum nomine Kadar de genere Turda (Dubn. Kr. Torda), qui (communem exercitum iudicaret — Kézai szövegében) lites sopiret dissidentium, fures et latrones ac malefactores castigaret.» L. Kézai, Képes, Dubniczi és Posonyi Kr. szövegét M. Florianus: *Fontes Domestici.* II. köt. 58. és 107., III. köt. 8—9., IV. köt. 6—7. lap.

réginek a 10 ezres számot, mert a régi törökségnél is 10 ezer harczosból állt egy-egy sereg.

Béla király jegyzője nem emliti, mennyi volt a tősgyökeres magyar nemzetségek száma, csupán alkalom szerint jegyzi meg egyes vezéreknél, milyen nemzetségeknek voltak az ősei? Igy szerinte Előd től s fiától, Szabolcstól származott a Csák, Oundutól s fiától Etétől a Kalán és Kolsoi, Hubától az «okos» Szemere, Tuhutumtól Moglout, a kun vezérek közül Edü és Edömen testvérektől Aba, Büngertől s fiától Borstul Miskócz, Ócsádtól s fiától Ursuurtól, Örs urtól az Ursuur, Bojtától Bruksa, Usubutól Szalók, Velektől Turda püspök, a bulárföldi izmaelita Billa és Boksu testvérektől Ethey, a bessenyő Tonuzobától Tomaj nemzetsége.

Nélkülözni vagyunk tehát kénytelenek hagyományaink másik forrásának tanuskodását.

Mégis egy megjegyzése — ha közvetve is — nyomós bizonyitékot szolgáltat nemcsak arra, hogy a többi krónikában emlegetett 108 ősnemzetség száma egy jóval régebbi állapotnak az emléke, de arra is, hogy bizonyos arányt ismerhetünk föl az ősi nemzetségi beosztás és a várispánságok száma között. Azt mondja ugyanis a királyi jegyző, hogy a Taksony korában beköltözött izmaelita Billa és Boksu népüknek csupán egy harmadát tartották meg, két harmadát pedig a pesti vár őrizetére rendelték.[1] Ámde a 72 Árpádkori várispánság száma is épen kétharmada a 108 ősnemzetség számának s igy tovább folytatva a következtetés fonalát, olyan eredményre kell jutnunk, hogy a várispánságok szervezése alkalmával az ősnemzetségek kétharmadát beosztották a várjobbágyok közé, kikről különben is azt mondja Kézai S., hogy szegény nemesek, kik földet kaptak a királytól a várbirtokokból, hogy háboru idején védelmezzék a várat és a várhoz tartozó birtokokat.[2] Igy az oklevelekből ismert birtokos nemességre nem marad több 36 ősnemzetségnél, a melynek t. i. első megszállási jogon birt földjei voltak.

Ezek szerint a várjobbágy-nemzetségekre esik a 108 őstribus zöme s nevük is főleg ezeknél maradhatott fenn. Csak az a baj, hogy nagyon keveset ismerünk közülük.

Karácsonyi János a magyar nemzetségekről irt nagy művében (III. k. 165—191), a hol különben ép ellenkezőleg azt mondja róluk, hogy semmiesetre sem tartoztak a honfoglaló nemzetségek leszármazói közé, csupán a következőket emliti: *Csabi* (Choby) Zala megyében, *Churnug* Vas-, *Churt* vagy *Kurch* (Kürt?) Sopron-, *Dobra* Bács megyében birtokos Nagy-, Matuska- és Kis-Keszíben, *Etre* (Ethuruh) a pozsonymegyei Karcsán, *Herény* Vas megyében, *Magyar* a pozsonymegyei Mogor (Kis- és Nagy-Magyar) faluban, *Nána-Bezter* Esztergom megyei Nánán, *Nolcsa*, *Pudur* és *Waras* a pozsonymegyei Szász faluban, *Otrokocs* Gömör megyében s a *Zágrábvagy Zábrág-Korpás* ugyanott birtokos Keszi és más községekben. Hogy e nehány várjobbágy nemzetség közt is voltak szláv s egyéb idegen eredetüek (p. Nolcsa, Pudur, Waras, Otrokocs), úgy mint az országban szerteszét mindenfelé s különösen sok lehetett köztük a bessenyő: az bizonyos; de a keretet itt is azok az ősnemzetségek közé tartozó szegény nemesek adhatták meg, kiknek Salamon Ferenczként[1] a harcz volt az életelemük; a vezérek korában, a rablóhadjáratok idején mint jól begyakorolt harczosok keresték kenyerüket a fejedelmek és törzsfőnökök szolgálatában; mig a külföldön zsákmányolhattak, nem érezték szükségét a földbirtoknak, melyet azok foglaltak le, kiknek nagy méneseik, gulyáik, nyájaik voltak; a X. század második felében pedig, midőn a nemzet már át kezdett térni a letelepült életmódra, már nem volt lefoglalható legelő, csak a hegyek közt, különösen az «erdőkön tul» kelet felé, a merre a «fekete ungrok» hunn-bolgár, avar és kabar eredetü nemzetségei tanyáztak s vonultak mind tovább a királyi hatalom elől keletre a Szamos, Maros és Küküllő völgyében. Ezek még a XI. században is megszáll-

[1] Bylla uero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, inito consilio de populo suo secum ducto *duas partes ad seruicium predicti castri* (Pest) concesserunt. *Terciam uero partem* suis posteris dimiserunt. *Béla kir. jegyz.* Cap. 57. (Fontes Dom. II. 51. l.)

[2] Iobagiones vero castri sunt pauperes nobiles, qui ad regem venientes terram eis tribuit de castri terris, ut pheada castri et castrum guerre tempore custodirent. *Kézai Sim. Krón.* Appendix. II. cap. 67. (M. Florianus: Fontes Dom. II. 98.)

[1] *A magyar hadi történethez a vezérek korában.* Századok. 1876. 724. és köv. l. Külön kiadásban: Budapest, 1877.

hatták első foglalási jogon azt a területet, melyet a székelyek földének nevezünk. A többi birtok nélküli nemes azonban a királytól kapott földet a várjavakból, melyeknek a harczosok közt való kiosztása, a hogy már Salamon F. megjegyezte, alighanem Géza idejében megkezdődött. A fejedelmi hatalomnak gyors megnövekedése Géza alatt mindenesetre szoros kapcsolatban volt azzal, hogy a rablókalandozások idejében még teljesen szabad harczosok függő helyzetbe kerültek a nekik adott földbirtoknál fogva a fejedelemmel. Mivel pedig, mint a Turul 1908. évi folyamában «Szent István vérsége» cz. czikkemben bizonyítgattam, Géza két, Sz. István pedig a harmadik fejedelmi hatalom jogait is örökölte: ez egyszerre megháromszorozta az Árpádok földbirtokát, úgy hogy szükségkép hozzájuk fordultak azok a jószágnélküli szabadok, akár az ősmagyar nemzetségekből származtak, akár a bessenyők közül vagy a Volga vidékéről vagy a szomszédos szláv tartományokból költöztek be, kik hadi szolgálatukért földet kértek.

A várjobbágyok föntebbi sorozatából kimaradt a sopronmegyei *Kér* nemzetség, a «jobbagiones castri Supruniensis de genere *Quer*», ú. m. «Symeon et Dama et filii Sixti. Mique et omnes generationes *Quer*,» kik 1237-ben kiegyeztek a Csák nembeli Izsák ispánnal Csák soproni ispán előtt s bizonyos miháli és kázméri földeket engedtek át neki.[1]

A nemzetség neve a mai sopronmegyei *Nemes-Kér* és *Új-Kér* nevében maradt meg Lövő mellett, Csepregtől északkeletre. Mint községnév (Ker villa iobagionum) először 1264-ben fordul elő; az Uj-Kér (Vyker) nevet pedig legelőbb egy 1406-ki, a Nemes-Kért egy 1430-ki oklevél emliti; ezenkivül részint ezeket, részint egyes részeiket Kiskeer, Dyeneskery, Puztakeer s mellette Eghazaskeer és Zewrekery (puszta) néven is találjuk. 1277—78-ban a Vezekény nemzetség szerezte meg, 1334-ben az Osl nembeliek birtokában volt.[2]

Kis-Martontól délnyugatra, a Lajtha közelében egy másik sopronmegyei községet hivtak a XV. században *Tormás-Kérnek;* mai neve: Hirm, a középkorban többnyire Heren, Hereing Kreinsdorf vagy Krenesdorf néven emlegetik. (Csánki, III. 610.)

A *Kér* várjobbágy nemzetség nevének abban áll a nagy jelentősége, hogy Sopron vármegyén kivül még 17 más vármegyében találhatók hasonló nevü községek. Igy:

Abauj megyében Szántótól északra van *Nagy- és Kis-Kér* (ujabban: *Abauj-Kér)*, melyet már az 1332—37-ki pápai tizedek lajstroma emlit (Csánki, I. 210.)

Arad megyében a régi zarándi területen, Tornavától északra, Pankotától keletre volt egy előbb (1332.) *Kecskés-Kér*nek, 1427—46-ban *Gachal-Kér*nek, 1482-ben *Nemes Kér*nek, majd a XVI. században *Nemes Kis-Kér*nek nevezett község; ma *Kurta-Kér* a Csiger balpartján a ternovai járásban (Csánki I. 732., Márki S. Arad m. tört. I. 236.) A zarándi határon, de már aradi területen, az elpusztult Kasza tőszomszédságában, Világos közelében volt *Kér* vagy *Kasza-Kér* falu, a XV. században az aradi káptalan mellett a Szeri Pósafiak birtoka; 1607-ben már puszta, ma pedig nyoma sincs (Csánki, U. o., Márki, I. 206; l. még 236.) A Maros balpartján, a mai temesi területen feküdt *Kis- és Nagy-Kér*, Kisfalud és Sződi között; 1333—37. már plebániája volt; a XIV—XV. században itt is volt birtokrészük a Szeri Pósafiaknak, 1448. Hunyadi János is szerzett birtokot, ezenkivül birtokos volt a csanádi (1471.) és aradi (1561.) káptalan is; XVII. századbeli térképek még emlitik *Kier* néven. (Csánki, I. 773., Márki I. 207.)

Bács megyében Szent-Tamástól délre, Ujvidéktől északnyugatra a kulai járásban van *Kis-Kér* s mellette az ujvidéki járásban *Ó-Kér*, 1267-től 1522-ig több izben előfordul az oklevelekben; előbb Bács várához tartozott Keer föld, 1267-ben V. István ifjabb király bizonyos Márknak ajándékozta; 1461-ben Nagh-Keer néven emlitik; a török hódoltság idejében fordul elő Meggyes vagy Nagy-Kér mellett Kis-Kér neve is. (Csánki II. 153. Magyarorsz. várm. Bács-Bodrog várm. I. 131.)

Biharban Nagy-Váradtól délkeletre, Mező-Telegdtől délnyugotra és Zarándtól északra van *Nagy- és Kis-Kér*, a középkorban Keer és Felkeer; a váradi káptalan birtoka. Egy másik *Kér* Bihar délnyugati részén volt, melyet 1249-ben

[1] Hazai Okmánytár, II. köt. 2. l. Wenzel G. Árp. Új Okl. VII. 44.

[2] Csánki D. *Magyarorsz. tört. földrajza a Hunyadiak korában.* III. 614. *Sopron m. Okl.* I. 42, 131.

néhány más Sebes-Kőrös melléki birtokkal. (Okány, Zsadány stb.) együtt IV. Béla a — Karácsonyi I. szerint — Geregye nembeli Pálnak adományozott. (Karácsonyi I. Magyar nemz. II. 11. Arp. Uj Okl. VII. 28. 2—4.)

A régi Csanád megyében, a mai torontálmegyei területen, Csókától és Tisza-Szent Miklóstól keletre feküdt *Egyházas-Kér*, mely már 1247-ben úgy emlittetik, mint a Csanád nemzetség birtoka s 1284. előtt itt volt a kunok által megtámadott Csanád nb. Tamás kuriája Régi nevét ujabban ismét felélesztették. (Árp. Uj Okl. VII. 220. IX. 385. Csánki I. 698.)

Fejérmegyében Csókakővárához tartozott a XV. században *Keer* puszta, mely két századdal előbb a Csák nembeli Miklós ispán ősi birtokai közé tartozott s 1237-ki végrendeletében Keregj (Kerek-Szent Tamás), Celum (Csala), Urund (Orond), Tubogd (Tabajd) sat. jószágokkal együtt Izsák nevü fiának hagyta (Csánki III. 305, 334. Hazai Okl. I. 16. Arp. Uj Okl. VII. 41.); 1302. előtt pedig a Csák nem dudari ágából való s mag nélkül elhalt Simon fia Mihály ispán fia Istváné volt. (Anj. Okl. I. 25.) Kérnek nevezték különben a XV. században a Székesfejérvár mellett, délnyugotra fekvő Sár-Szent-Mihály (Zichy-Szent-Mihály) községet is, mely a székesfejérvári prépostság birtoka volt; «possessio Keer aliter Zentmihal» néven egy 1438-ki oklevél emliti, egy másik, 1439-ki határjáró oklevél szerint pedig kezdték a határjárást a Sárvize keleti partján, úgy mentek Kérre, a prépostság birtokára, hol Szent-Mihály arkangyal temploma áll. (Csánki III. 349. Károly J. Fejér m. tört. IV. 297.)

Gömör megyében Méhi és Runya mellett volt a középkorban egy *Al-Kér* nevü község (Csánki I. 138.)

Heves megye régi területén 3 *Kér* helység volt a középkorban. Egyik Alattyán mellett, a mai Jász-Kun-Szolnok megye felső-jászsági járásában feküdt; a XV. században a Pólyi Csirke család birtoka volt; még az ötvenes években is nyoma van *Pótkér* puszta név alatt. A másik: *Keer* vagy *Keereghaz*, «alio nomine Kenderes» egy 1352-ki oklevél szerint, midőn Beyi István eladta Hatházi Cybes fiainak (Kár. Okl. I. 205.), a mai Kenderes Kisujszállástól északra, Jász-Kun-Szolnok megye felső tiszai járásában feksik. Ugyanitt van a Berettyó közelében, Kisujszállástól délre a Dévaványához tartozó *Kérsziget* puszta; neve (Kerzygeth, Keerzygethe in Cottu Heves) már 1481—1498. közt előfordul. (Csánki I. 64, 65.)

Hont megyében, a báti járásban, a barsi határon Varsánytól délre, Füzes-Gyarmattól északra van *Kis-Kér*; legelőbb 1242-ben fordul elő, 1290-ben a Simonyi család, a XIV. században a Lévai Cseh, később pedig a Kéry család birtoka. (Teleki: Hunyadiak kora, VI. 271. Magyarorsz. várm. Hont vármegye 52.)

Nógrád megyének két részében találunk *Kér* nevü helységet. A nyugati oldalon, a balassagyarmati járásban az Ipoly északi partján, Szécsénytől nyugatra, Kürttől délre van *Ipoly-Kis- és Nagy-Kér*, 1327-ben Keer villa, 1481—86. Naghkeer és Kyskeer. A sziráki járásban, a Cserhát vidékén, Szanda vár mellett, Kozárdtól nyugotra fekszik a Terényhez tartozó *Puszta-Kis-Kér*, Görög térképén *Szanda-Kér*, melyet a XV. századtól fogva emlegetnek. (Csánki, I. 100.)

Nyitra megyében 1113-tól fogva előfordul a várbirtokok közt az érsekujvári járásban Nyitrától délre, Ürménytől és Mező-Keszitől keletre a Nyitra folyó mellett *Kér* falu, melyet a zobori apátság 1113-ki oklevele ekkép emlit: «(In villa) *Ker* est terminus de suburbanis *Ker* lapis, et alter terminus est in monte de terra (factus.)» 1156. Martirius esztergomi érsek *Ker* dézmáját «in parrochia Nitriensi» az esztergomi káptalannak adja. (Knauz Mon. Strig. I. 108.) Ma *Nagy- és Kis-Kér* község. A zobori apátság és esztergomi érsek birtoka. (Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 60, 71. l. Teleki J. Hunyadiak VI. 235 Magyarorsz. várm. Nyitra 52, 55.)

Pestmegye északkeleti szögletében, a Galga völgyben, Mácsa mellett van a Vácz-Kis-Ujfaluhoz tartozó *Kéri* puszta, mely a XV. században község volt s *Keer*, néha *Keerwelgh*, *Kerwelgh*, *Keerwegh* néven emlitik az oklevelek. (Csánki I. 30.)

Somogy megyében három *Kér* nevü hely van, ú. m. a tabi járásban Karádhoz tartozó *Kér* puszta, Kis-Ráknyi szomszédságában, mely még a XIV. század közepén királyi birtok volt (1341. Iobagiones domini regis de villa Ker. Anj. Okl. IV. 68.), azután 1390-től 1506-ig a

leveldi karthauzi kolostoré, a XVI. század első tizedeiben *Kysalkery*nek is nevezték. Úgy látszik, ettől északkeletre, más *Keer* possessio volt Torvaj, Nyim, Megyer sat. helységekkel együtt a torvaji Ugron család birtoka, mely 1339. előtt, mint a lulyai hegyen levő Szent László monostor és Szőllős közelében fekvő Kalán jószág fordul elő. Délre, az igali járásban van *Szent-Gáloskér*, a XIV. században a Bogár és Márei Gunyafi család birtoka, a mikor *Gunyaker*nek is nevezték; egy része *Pwzthakeer* néven is előfordul s ez a XV. században az Atádi Kéry családé volt. A Balaton mellékén, Marczalitól északkeletre van *Varjaskér*, a középkorban *Thereskeer*; talán ez volt az a Kér falu, melyet 1292-ben a Bő nembeli Trepk az akcsi nemesektől szerzett meg. (Haz. Okl. VI. 393—394. Anj. Okl. IV. 68. Csánki II. 619, 680. Karácsonyi I. Magy. nemz. I. 281. Pesty Fr. Krassó m. IV. 380.)

Szathmár megye mátészalkai járásában, az 1848. előtt Szabolcs megyéhez tartozó Szamos-Kraszna-közben a Szamos balpartján van *Kér* s vele átellenben a tulsó parton *Semjén-Kér* Ősi Kállay-birtok volt egész a legujabb időkig, hol 1286-ban Semjén nb. Mihály várat is épittetett. (Cod. Dipl. V. 3. 280, 320.)

Temes megyében a XV. században a mai Fólya és Sipet vidékén, a csákovai járásban volt egy *Keer* nevü község, mig a pápai tizedekben emlitett *Keer* Csánki szerint talán tovább feküdt észak felé Temesvár és Rékás vidékén. (Csánki II. 35.)

Tolna megyében, a dunaföldvári járásban, a fejérmegyei Vajta és Hard szomszédságában van *Német-Kér*, a XV. században *Pertholth* vagy *Kis-Keer*. Tamásitól nyugotra, a dombovári járásban, a somogymegyei határon Nágocs felé fekszik *Tótkér* vagy ujabb nevén *Magyarkér*, mely a XV. században *Fel-* és *Al-Kér*re oszlott. Egy 1439-ki oklevél emliti még az elhagyott s lakosok nélküli *Keerzad* (Kérszád) pusztát is, melyet Albert király szülei Besenyő Péternek, Tamási Vajdafi László nemes szolgájának adományozott. (Csánki III. 434.)

Veszprémtől északkeletre Rátót és Öskü közt van *Hajmás-Kér*, melynek Hadmáskér, Haghmáskér neve már a XV. század első felében előfordul. A veszprémi püspök birtoka. Veszprémtől délre Faisz és Szentkirályszabadja szomszédságában van a Vámoshoz tartozó *Kéri* puszta, Görög térképén *Kéri* erdő.

Tekintve a *Kér* név ezen nagy elterjedését, minden a mellett szól, hogy a sopronmegyei várjobbágy nemzetség tulajdonkép egyik ága volt azon honfoglaláskori magyar törzsnek, melyet Konstantinus Porphyrogenitus *Karê*nak *(Καρη)* irt; a magyaros alak tehát nem *Kara*, hanem *Keri* (Käri) vagy *Kér*.[1] A *Kér* törzs és nemzetség között pedig olyan viszonyt vehetünk föl, a mi volt p. a marosszéki székely nemeknél a Medgyes és Halom nem, meg hasonló nevü ágaik közt.

Ha visszavezethető a sopronmegyei Kér nevű várjobbágy nemzetség a hét magyar törzs egyikére: akkor ilyen összefüggést kereshetünk a pozsonymegyei *Magyar* várjobbágy nemzetség, meg a *Μεγερη* = *Megyer* törzs között is. Hogy a két név az eredetibb *Mogyeri* alak további hangfejlődésének más-más változata, azt — úgy hiszem — fölösleges bizonyitgatni s ha volna mégis valami kétség e tekintetben: elég hivatkoznom a Pécs közelében volt középkori *Megycrre*, melynek neve *Magur*, a bodrogmegyei régi *Megere*, *Megereyre*, mely *Magere*, a somogymegyei *Akcs-Magyarira*, melynek neve a *Mogorey*, *Magary* mellett *Magere*, *Megyere*, a sopronmegyei *Kürtös-Magyarira*, mely előbb *Kurtusmeger* s a zarándmegyei *Boros-Megyerre*, mely *Mager* alakban is előfordul.

A pozsonyi *Mogor* nem tagjait, mint a szentkirály szabadjait (antiqui et veri jobagiones Sancti Regis), egy 1240-ki oklevél emliti, melyben IV. Béla 12 mansiojukat az Ethuruh nemzetségéből való várjobbágyokkal együtt megerősiti régi jogaikban. (Árp. Uj Okl. II. 102.) IV. László király 1284-ben nemességre emeli a *Mogor* falubeli pozsonyi várjobbágyokat. (Haz. Oklev. 96.) A község neve ma *Nagy-* és *Kis-Magyar*, a Csallóközben; amaz a középkorban *Egyházas-Magyar*, emez *Marcha-* vagy *Morcha-* és *Felseu-Magyar* néven is előfordul. (Magyarorsz. várm., Pozsony várm. 80, 94. l., gr. Teleki J. A Hunyadiak, VI. 197.)

[1] Ezen nézetemnek legelőbb 1892-ben, az orsz. régészeti társaság székesfejérvári vidéki nagygyülésén adtam kifejezést. Arch. Ért. XII. 1892. 312. (A fejérm. rég. társ. évkönyve. II. k. 1893. 216. l.)

Megyer alakban 15 vármegyében maradt fenn ezen ősmagyar nemzetség neve.

Arad megyében Világos vidékén, a régi zarándi területen, valószinüleg a mai Uj-Pankota táján volt egy *Mager*, *Meger* s később (1519.) *Boros-Megyer* nevü község, melynek gyümölcsösét s malmát 1214-ben emlitik, 1388—1563. az aradi káptalan s egyes földes urak, mint a Gerlai Ábrahámfynak sat. birtoka. (Csánki I. 740. Márki S. Arad m. I. 240.)

Bács megye bodrogi részében a Duna mellett Tóti szomszédságában északra feküdt *Megyere* vagy *Megyerő* föld (Megere, Megerey, Megereu). 1335-ben szerezte meg Becsei Töttös mester a tárnoki nemesek Tóti községben levő birtokrészeivel együtt (Zichy Okl. I. 476, 477.); a budai káptalan 1343-ki bizonyitványa szerint Touty possesio s *Megerey* föld a Duna mellett volt (in Comitatu de Bodrog iuxta fluuium Danuby. Zichy Okl. II. 73.); határát a kalocsai káptalan 1347-ki oklevele irja le, a mely szerint *Magere* északra, Tóti délre esett s határukban több állóviz volt. (Zichy Okl. II. 241. Csánki II. 204.)

A baranyamegyei *Megyer* község egy 1470-ki okmány szerint Pécs város közelében feküdt. A XIV. század első felében már plébániája volt a pápai tizedlajstromok szerint, melyek *Magur*-nak is irják. A pécsi püspök birtoka volt. (Csánki II. 506. Ortvay I. 239.)

Békés megyében, Békés határában északkelet felé van *Bélmegyer* puszta, mely e néven már 1479-ben előfordul s ekkor falu volt, benne a Gerlai Abrahámfyak kastélyával. Békéstől délre fekszik a Csabához tartozó *Nagy-* vagy *Mező-Megyer* puszta, mellette a XV. században *Doboz-Megyerrel*; már a XV. század első felében plébániája volt. (Csánki I. 652—53. l. még 647. Ortvay T. Magy. egyh. földl. I. 176.)

Bihar megyében Nagy-Váradtól észak felé Szent János mellett feküdt a XV. században egy *Megyer* nevü hely. (Csánki I. 616.)

Győr megyében régebben két *Megyer* nevü falu volt, ú. m. *Szőllős-Megyer* és *Nagy-Megyer*, hol királyi vinczellérek voltak; IV. Béla ezeket 1252. a turóczi prépostságnak ajándékozta (vinitores nostros de Sokorou iuxta Iaurinum in villis Zeuleus Meger, in Tarian et in maiori Meger. Haz. Okl. VI. 71. Fejér Cod. Dip. VII. 5. 303. és 307.) 1220-ban *Meger* vagy *Merena* is előfordul. (Árp. Uj Okl. I. 170.) Ma Kis-Megyer puszta Barát mellett, mig Nagy-Megyer Szabadhegy nyugoti határába olvadt. (Csánki III. 552. Fehér I. Győr m. 480, 81.)

Komárom megye csallóközi járásában Győr és Pozsony megye határán van *Nagy-Megyer*, mely a komáromi várhoz tartozott; már egy 1268-ki oklevél falunak mondja (terra seu villa Meger vocata iuxta Waag adiac. in Com. de Cumarun; Castrenses de villa Meger. Knauz Mon. Strig. 556. Árp. Uj Okl. VIII. 203.), 1435-ben pedig oppidum Megyer néven fordul elő, bár 1368-ban úgy emlitik az ottani királyi tárnokok földét, hogy üres és elhagyott (terra condicionariorum tauarnicalium nunc vacua et desolata.) Később «a király ur nagymegyeri jobbágyain (1488.) kivül» nemeseknek is volt itt birtokuk. (Csánki III. 490.)

Nógrád megyében Szécsénytől keletre, Varsány, meg a régi Zách-birtok, Sós-Hartyán szomszédságában van *Megyer község*. 1227-ben, midőn egyik Zách nembeli sós-hartyáni birtokrészének határait irják le, várbirtoknak mondják, bár nem nevezik meg egyenesen; az van ugyanis az oklevélben, hogy a Zách nemzetség egyik tagjának Gomb fia Ágostonnak patakától egy nyillövésre nyugotnak fordul a határ s itt szomszédos a vár földjével, mely várföld ekkoriban Miklós ispán várjobbágyé volt, aztán megy a határ a később Megyer határába oldalt Lapásd felé. (Árp. Uj Okl. VI. 447.) 1272—90 közt a Beech föld szomszédságában levő «*Meger* vocata» föld Mihály fia János birtoka; ugyanő fiai Petene és Erdew nevében is 1290-ben *Meger* nevü birtokából elad egy részt Veres Simon fiának Olivérnek s Domokos fiának Jánosnak (Haz. Okm. VIII. 275. 292.) 1294-ben a Rátót nembeli Porch István szerez itt birtokot Fygey fia Póka fiaitól, Zalouchtól és Jánostól. (Fejér Cod. Dipl. VII. 2. 102, 104, 107, 230.) 1329-ben Porch István fia László bán megyeri birtokát megszerzi Zécheni Tamás vajda Marczali Dezsőtől (Fejér Cod. D. VIII. 6. 109.) 1409-ben Megyer, Lápasd és Kis-Megered földek fölött pörösködik Rimai Mihály fia Mihály a Pásztói, Thary és Kazai Kakas családbeliekkel. Várjobbágy-ivadékok voltak-e a föntebb emlitett régebbi birtokosok vagy Kacsics nembeliek,

(v. ö. Poka fia Zalouch és a Kacsics nemből 1271. Folcus fia Zoloch, vagy a Zách nemzetség tagjai? (itt a Pouka név fordul elő 1227-ben): nem tudjuk. A községet különben a XIV. század második felében *Kis-Meger*nek is hivták. (Csánki I. 103.)

A nyitramegyei *Tót-Megyer* Érsekujvártól északra, Bán-Keszitől nyugatra az érsekujvári járásban fekszik. 1248-ban *Meger* a királyné birtoka volt. (Magyarorsz. várm. Nyitra m. 56.) Később bizonyos Zumboth kir. tárnok birtoka lett, kinek mag nélküli elhunyta után Kun László 1274-ki megerősitő oklevele szerint V. István a Ludány nembeli Gabrián fiainak, Bogomérnek és Péternek ajándékozta. (Fejér Cod. Dipl. V. 2. 204.) De volt itt még ezután is birtoka a királynénak, melyet — úgy látszik — megkülönböztetésül *Megered*nek neveztek; az a «terra domine Regine Megered nomine» ugyanis, mely határos volt a Nyitra folyó mellett fekvő s 1274-ben Kun László által Szegi Apának ajándékozott Kezw földdel, a mai Bánkeszivel, (Árp. Uj Okl. IX. 52.), csakis Tót-Megyer határában lehetett. Ettől tehát különbözött az a *Megyeréd*, melyet 1247-ben eladott a Hunt-Pázmán nembeli Gergely és Fábián, nemzetségi rokonaik, köztük az emlitett Szegi Apa atyja Benedek s a szomszédos Lipovnok nembeli berencsi nemesek beleegyezésével (Haz. Okm. VII. 35.). Berencs ugyanis föntebb fekszik a Nyitra-völgyben, Nagy-Kértől északra; Karácsony J. szerint (Magy. nemz. II. 208, 212, 238.) Berencs határába olvadt ezen Megyeréd. Tót-Megyernek már a XIV. század elején plebániája volt. (Ortvay T. Magy. egyh. földr. I. 22.)

Pest megyében négy különböző helyet hivnak *Megyer*nek. Legrégibb emléke van az Ó-Buda, Buda-Keszi és Kaláz melletti régi pilismegyei *Békás-Megyernek*, melyet II. Béla 1135-ben a bozóki prépostságnak ajándékozott; megerősitette az alapitó levelet IV. Béla 1262-ben, mely szerint a Kalez-nemzetség alatt a Duna mellett fekvő Megeren tiz szőlleje s a faluban házra, pinczére és istállóra való helye volt a prépostnak. Item in Meger iuxta Danubium infra generationem Kalez sunt decem vinee empte et locus in villa emptus a quodam nomine Dauid ad domos et cellarium et stabula aliaque necessaria. Fejér Cod. Dipl. VII. 5. 103.) De volt birtoka világiaknak is, nevezetesen Mois nádor özvegyének, a ki különben közeli rokonságban volt az utolsó Árpádokkal, III. Endre «soror nostra»-nak irja; 1293-ban a király engedelmével a budai ferenczrendi apáczáknak hagyja a «Nagy Szigeten» (Csepel) levő javait, úgy szintén *Megert*, «supra ueterem Budam» (Árp. Uj Okl. X. 115.); III. Endre 1296-ki oklevele szerint pedig margitszigeti apáczáknak hagyta a nagy dunai szigeten (Csepelen) levő Cheptelukkel és Bogomel feuldével együtt «populos de *Meger*» (Haz. Okl. VIII. 363.). 1294-ben Tivadar székesfejérvári prépost szerezte meg László mester budai kanonok *megeri* birtokát «iuxta Danubium in Comitatu Pestiensi prope Budam existentem.» (Árp. Uj Okl. X. 159.) A XIV—XV. században az ó-budai apáczáknak, a XV. században a pilisi apátságnak s Mátyás király idejében a budavári beginákнak is voltak itt birtokrészeik. A *Bekasmeger* név már 1368-tól fogva előfordul. (Csánki I. 12, 17—18.) Csaknem szemben, a Duna keleti partján, Rákospalota és Dunakeszi közt van *Káposztás-Megyer*, mely már 1486-ban e nevet viseli (Csánki I. 30.). Szent-Endre mellett, Izbék fölött fekszik *Pócs-Megyer*. Ezenkivül Abonytól északra van a Tápió-Györgyéhez tartozó *Kis- és Nagy-Megyer* puszta; nyilván ez az a *villa Meger*, mely 1275-ben Isaszeggel, Kerepessel sat. együtt Sándor bán, szebeni és dobokai ispán birtoka volt. (Árp. Uj Okl. IV. 51.) Egy másik *Megyer* a hévizvölgyi helységek határosaként tünik föl 1438 ban; Csánki egynek veszi a Mácsa és T.-György közti *Megyerkével*. (Magyarorsz. földr. a Hunyadiak id. I. 31.)

Somogy megye tabi járásában, Ádándtól délre, Tabtól keletre, a tolnai határszélen van *Megyer*, mely eredetileg várbirtok volt és pedig nemcsak somogyi, hanem fejérvári várnépek is kaptak itt földet, később pedig egyháziak is szereztek. Igy III. Béla király 1193-ban a Sz. János lovagok székesfejérvári házát adományozta meg, melynek volt ott birtoka 1428-ban is. A székesfejérvári káptalan itteni részét II. Endre emliti, midőn 1229-ben rendezte a káptalan és pannonhalmi apátság közti birtokviszonyt; «in villa *Meger* sunt III. mansiones,» birt továbbá müvelt és müvelés alá nem vett szőllőket, «insuper silvam communem cum populis.» (Árp.

Uj Okl. VI. 468.) A pannonhalmi apátság javairól IV. Béla szól; «in *Meger* sunt equestres servientes X. mansiones — — et habent terram cum villanis, scilicet populis Albensibus et ciuilibus Symigiensibus ad V aratra et feneta et pascua communia cum eisdem.» (Árp. Uj Okl. II. 22.) Ezenkivül volt még részbirtoka a veszprémi káptalannak is. (Csánki II. 628.) Szintén várbirtok volt a középkorban *Magyari*nak, *Magyeri*nak vagy *Megyerének* nevezett Buzsák is, Bő közelében, a Balaton délkeleti oldalán, Somogyvártól északuyugotra. 1268-ban a Bő nembeli Izsép fia János kapott a «terra castri Symigiensis de *Mogorey*» területén földet, melynek fele már előbb is az övé volt; 1277-ben kiegyezett a várjobbágyokkal és várnépséggel (castrenses castri Symigiensis de villa Mogorey), a mit két évvel később Kun László is megerősitett. (Haz. Okl. III. 15—18, 27—30., Árp. Uj Okl. IV. 94., IX. 226.) 1403-ban a Gordovai Fancsok kapták. A XV. századbeli oklevelek «possessio *Megyere, Magere, Magare, Magary*» néven emlitik. (Csánki II. 626.)

Sopron megyében Czirák, Szemere, Csér és Iván közt volt a középkorban a királyi kürtösökről (buccinatores regii) 1358-ban *Kurtusmeger*, 1378-, 79- és 87-ban *Kurthusmagary*, *Kurtezmagyara*, *Kyrtwsmagyara* néven emlegetett birtok, mely az egykori kir. kürtösök ivadékainak, a Kürtös-Megyerieknek volt az öröksége. (Csánki III. 616.)

Szabolcs megye bogdányi járásában, Székelytől és Bogdánytól északnyugatra, a halászi és demecseri honfoglaláskori temetők szomszédságában fekszik *Vas-Megyer*. A középkorban *Felmegyer* néven is előfordul. (Csánki I. 520.)

Temes megyében körülbelől Páznád vidékén volt a XV. században egy *Meger* nevü község. (Csánki II. 50.)

Zala megyében a vasmegyei határszélen, a Marczal folyó mellett, Sümegtől északnyugatra, Megyes szomszédságában van *Megyer*. A XIV. században Sozo fia Salamon fiai birtokában volt, a kik részére 1332-ben Károly király rendeletére a vasvári káptalan határjárást eszközölt. (Zalai Okl. I. 263.)

Volt a középkorban Zemplén megye déli sarkában, a Hernád torkolata táján, Hidvég, Kerem és Bölcs vidékén is egy *Megyer* nevü falu A XIII. század vége felé az Aba nem Somosi ága szerezte meg; egy 1291-ki oklevél szerint «terra Peteuch filii Petri *Meger* uocata in Com. de Zemlyn circa fluuium Hernad existens.» (Árp. Uj Okl. X. 58.) 1305-ben került osztályra. Előfordul 1415-ben is. (Csánki I. 356.)

Nyilván ilyen nemzetségnév lett a többi törzsnevekből is, melyekről különben már Nagy Gyula azt irta a Századok 1870-ik évf. 705-ik lapján «*A magyar nemzetségekről*» cz. a. megjelent tanulmányában, hogy a Konstantin császár által följegyzett törzsneveket első sorban mint nemzetségi neveket kell tekintenünk és elmondhatjuk, hogy a 108 ősmagyar nemzetség közül csupán ezeknek a nevét őrizte meg számunkra az idő; véleménye szerint ugyanis e nevek a hét vezéri nemzetség nevei, melyek csak a vérszerződés után mentek át az egész törzsre.

Konstantin császár a birodalom kormányzásáról irt műve 40-ik fejezetében szól a honfoglalók törzseiről vagy nemzetségeiről *(γενεαί)*. Előzőleg ir a kabarokról s azt mondja, hogy a kabarok a khazarok nemzetségéből származnak; alább pedig, hogy három nemzetségük, de csak egy fejedelmük van.[1] Ezután tér át a kabarok és turkok nemzetségeire. Az első — irja — a *kabarok*nak a kozároktól elszakadt nemzetsége, melynek 3 nemzetségét tehát most már egynek veszi; második a *Nekê*, harmadik a *Megerê*, negyedik a *Kurtu-Germat*, ötödik a *Tarian*, hatodik a *Genakh*, hetedik a *Karê*, nyolczadik a *Kaszê*.[2]

Feltünő, hogy első helyre teszi a kabarokat, másodikra a *Nekê* vagyis N*yék* törzset és csak harmadiknak mondja a *Megerêt* = *Megyert*, *Magyert*, melyről az egész nemzetet elnevezték, még pedig a honfoglalás előtti időkben, mert hiszen az arab-perzsa irók tanusága szerint már a lebediai tartózkodás alatt is *Madsgarok*nak

[1] *Ἰστέον, ὅτι οἱ λεγόμενοι Κάβαροι ἀπὸ τῆς τῶν Χαζάρων γενεᾶς ὑπῆρχον.* De admin. imp. 39. fej. S u. e. fejezet végén: *εἷς δέ ἐστιν ἄρχον ἐν αὐτοῖς, ἤγουν ἐν ταῖς τρισὶ γενεαῖς τῶν Καβάρων, ὅστις καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἔστι. A magyar honfoglal. kútfői.* 124. l.

[2] *Περὶ τῶν γενεῶν τῶν Καβάρων καὶ Τούρκων. Πρώτη ἡ παρὰ τῶν χαζάρων ἀποσπασθεῖσα αὕτη ἡ ποῤῥηθεῖσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτη τοῦ Μεγέρη, τετάρτη τοῦ Κουρτυγερ μάτου, πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Γενάχ, ἑβδόμη Καρή, ὀγδόη Κασή.* Honf. kutfői. 124. s köv. l.

hivták a turkesztániak őseinket. Nem valószinü tehát, hogy csak Árpád nagyfejedelemmé való választása következtében lett, mint Árpád törzsének a neve a nemzet nevévé. Abból, hogy a kabarok kerültek az első helyre, a magyarok, «megyerek», «madsgarok» meg a harmadikra, némi következtetést vonhatunk a Nyék-törzs tulajdonkepeni eredetére is. A hármas fejedelemség három különböző eredetü vagy politikai fejlődésü néprétegre vall, melyek különböző időben egyesültek egymással. A kabarok csatlakozása a «turkokhoz» nem sokkal előzte meg a honfoglalást. Abban az időben, a melyre vonatkozik Ibn Roszteh és Gurdêzi értesitése, még aligha történt meg, mert ők csupán két fejedelmet ismernek ; a nagyobbik vagy főkirály volt a Kendeh, a magyar hagyomány Kündü vagy Könd vezére, a tényleges uralkodó pedig, ki az ügyeket intézte, volt a dsila, Konstantin γυλᾶς-a vagy magyarosan a Gyula.[1] Ha tehát a Konstantin által emlitett karchasban vagy horkában a kabarok fejedelmét tekinthetjük [2]: akkor a kündü és gyula két régebbi népréteg fejedelme volt, egyik népet a Magyer törzs neve jelzi, másikat ezek szerint a Nyék törzsé. Ha pedig itt tulajdonkép népnévről van szó, akkor a *Nyék* nevet egynek vehetjük az osztyák *jah* = «nép» szóval (V. ö. asz-jah = obi nép vagyis osztyák, tangat-jah = irtisi nép, kantijah = kondai nép) s a magyarság szibériai ugor eredetü elemeinek volt az összefoglaló neve, mely valamikor a régebbi időkben csatlakozott a szorosabb értelemben vett magyarsághoz. Igy eredetileg csak hat törzs marad a magyarságra, a minek abban van a rendkivüli nagy jelentősége, hogy az ősnemzetségi rendszer tényleg a hatos beosztásra vezethető vissza, a hogy a székelyeknél, valamint az oguz-törököknél, a miről majd később szólok.

Egyelőre áttérek annak a vizsgálatára, mennyiben őrizték meg helyneveink a Kérhez és Megyerhez hasonlóan a többi törzs nevét s mennyiben állapitható meg, hogy ezek is jobbára várbirtokok voltak?

Követve a Konstantinnál levő sorrendet, a tulajdonképeni magyar vagy Konstantinként «turk» törzsek sorát megkezdi a *Nyék* törzs.

Nyék nevü községet 16 megyében találunk, u. m. Arad megye régi zarándi részében Sz. Anna, Simánd és Tövisegyháza közt van *Nyék* puszta, mely 1396-tól kezdve fordul elő az oklevelekben. (Csánki I. 741. Márki Arad m. I. 242.)

Bács megyében Bácstól körülbelül délkelet felé emlegetnek 1303—1522 közt az oklevelek egy *Neek*, *Leonardneky*, *Kysnyek*, *Vereufen* alio nomine *Nyek* nevü községet, egy másik község «villa *Neek*» pedig a bodrogi részekben volt a mohácsi vész előtt. (Csánki II. 158, 205.)

Bihar megyében két puszta van *Nyék* néven, egyik Sarkadhoz, másik Sarkadkereszturhoz tartozik. Az Egyed és Ér közti Nyék földet a Gutkeled n. b. Kis Kozma kapta 1264-ben V. István ifjabb királytól (Fejér C. D. VI. 2. 389.), a másik Nyék pedig a Zoárd nemzetség birtoka volt a XIV. század derekán. (Karácsony I. Magy. nemz. 48. l. még Csánki I. 618, 638.)

Borsod megyében Ónod mellett nyugotra van *Nyék* község, mely a XIII. század második felében az Wrs, majd a Miskócz nembelieké volt, (Knauz Mon. Strig. II. 264. Fejér C. D. VIII. 6. 181.), majd Diós-Győrhöz tartozott. 1412-ben *Mezeunyek*, 1431-ben *Kysnyek* és mellette *Eghazasnyek* emlittetik. (Csánki id. m.)

Fejér megyében két helységet neveztek el a Nyék törzsrül, egyik *Kápolnás-Nyék* a velenczei tótol keletre; a XIII. század vége felé Mois nádoré, ki 1286-ki végrendeletében a fejérvári apácza kolostorban levő nővérének hagyta. (Haz. Okm. VI. 260.) A XV. század dereka táján a Nyéki család birtoka, 1516-ban az Endrődi Somogyi családé, 1517-ben Petenddel együtt a Nyéki, Petendi és Bodméri családok kapják új adomány czimén ; máskép *Fertőfenéknek* is nevezték. A másik *Nyék* Székesfejérvártól északra Pátkához tartozó majorság, 1249-ben azonban villa *Nyek*. (Csánki III. 340. Károly I. Fejér m. tört. IV. 279.)

A Hont megyei Ipolyság melletti *Alsó- és Felső-Ipoly Nyék*et már 1156-ban emliti Martirius esztergomi érsek *Nek* néven, mint «in parrochia Chunt» fekvő falut, melynek dézmáját sok más faluéval együtt az esztergomi káptalannak adta. (Knauz Mon. Strig. I. 108.) A XIV. század elején a Hunt-Pázmán nembelieké volt, de 1312-

[1] A honfoglalás kutfői. 167. l.

[2] L. erre vonatkozó megjegyzéseimet Turul 1908. 152. s köv. ll.

ben eladták a Dobak nb. Harabor fiának. (Anj. Okl. I. 269.)

Komárom megye keleti határszélén, Szemere és Jászfalu környékén volt a középkorban *Nek*, *Nyek* vagy *Nyekfelde*, mely legelőbb 1210-ben fordul elő, 1332 óta a Szemere nembeli Csúziaké, kikre Szemerei Árpád neje, Machka leánya után szállt (Anj. Okl. III. 545.), 1472-ben a Pókiaké, a midőn esztergom megyei birtoknak írják (Teleki I. XI. 485.) Szintén a Csúziaké volt 1434-ben *Tykeresnyek* aliter *Jánfalu*. (Csánki III. 509, 502.)

Krassó megyében Gertenyestől délkeletre volt hajdan (1370, 1426) egy *Nyeg* vagy *Nyek* nevü község. (U. o. II. 105.)

Pest megye pilisi részében, Budától északnyugotra a mai Jánoshegy és Hárshegy tövében volt a XIV—XV. században *Nyék* falu. (Csánki I. 14.) Ennek lakói lehettek azok, kik 1323-ban a harasztiakkal együtt lefoglalták a margitszigeti apáczák taksonyi birtokát. (Anj. Okl. II. 79.)

A két pozsonymegyei *Nyék* közül egyik a Csallóköz alsó részében, Várkony és Alistál mellett, a másik Mátyusföldén, Hidaskürt szomszédságában fekszik. Amaz azon pozsonyi várjobbágyoknak volt a birtoka, kiket 1165-ben III. István a pozsonyváraljai népség közül kivett a várszolgálat alól (e castrensi seruitio) s ugyanezen vár előkelői, Sz. István király fiai közé emelt (inter proceres eiusdem castri, proceres filii Sancti regis Stephani), a mely oklevelet 1284-ben Kun László átirt és megerősitett. (Fejér C. D. II. 173 és V. 3. 253.) A másik legelőbb 1113-ban, a zobori apátság javait megerősitő oklevélben fordul elő: «In villa, que vocatur *Nec*, est quedam vinea.» (Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 58, 68.)

Sopron megyében Soprontul délnyugatra van *Nyék*, németül Neckendorf, a XIII. században az Aba nembeli Athinaiak birtoka, később Lánzsér vár tartozéka. (Csánki III. 622.) Pesty Fr. (Helyn. 235) egy *nyéki szála*, nevű dombot is emlit a Fertőben.

Szerém megyében is volt egy *Nyék*, *Nieek* nevü község Sz. Péter tiszteletére épült kőtemplommal, melyet 1327. Zécheni Tamás vajda kapott, fiai pedig 1334-ben elcserélték László kalocsai érsekkel. (Anj. Okl. II. 286, 314. III. 79. L. még Csánki II. 250.)

Szilágy megye középszolnoki részében volt az 1405-ben Kővárhoz tartozó *Neekfalua*. (Csánki I. 561.)

Tolna megyében Báttaszék mellett van *Alsó Nyék*, a megye nyugot-északi határán, Pinczehely és Város-Hidvég mellett *Felső Nyék*, hol 1453-ban a Dombaiaknak váruk volt. (Csánki III. 405, 444.)

Veszprém megyében Bársonyostul délre van *Nyék* puszta, 1478 ban a cseszneki vár tartozéka. (U. o. III. 244.)

A *Kurtügermatu (Κουρτυγερμάτου)* törzs a negyedik, melyet Szabó K. után mi is *Kürti-Gyarmat*nak vehetünk. Nyilván összetett név, mint a bessenyő törzsek, p.: *Kuarcsi-Csúr (Κουαρτζιτζούρ)*, *Szyru-Kalpei (Συρουχαλπέη)*, *Boro-Talmat (Βοροτάλματ)*, *Giazi-khopon (Γιαζιχοπόν)*, *Kabucsi-Gyula (Χαβουξινγυλά)* sat.,[1] melyeket előzőleg Konstantin előnév nélkül emlit s közülök Khopont a régi hazából való kiüzetés alatti fejedelméről Giazèról *(Γιαζῆ)* különböztettek meg nyilván azért, mert a törzsnek másik része azon bessenyők közé tartozott, kik Konstantin szerint saját szántukból régi földükön maradtak s együtt laktak az uzokkal.[2] Az előbb Kulpeinek *(Κουλπέη)* irt s más byzanczi irók által Kulpingoknak [3] is nevezett Kalpei törzszsel úgy látszik az az altaji turk törzs egy része egyesült, melynek másik része a tardusokhoz csatlakozott; Tonjukuk sirfölirata szirtardusnak nevezi a törzset, a későbbiek egyszerüen tardus néven emlitik.[4] A kangar (kangli) eredetü Gyula *(Γύλα)* törzs Turkiával (Magyarországgal) határos részét alsó Gyulának *(θέμα τοῦ κάτω Γύλα)* is nevezték; úgy látszik, erre vonatkozik a «Kapucsi» *(Χαβουξιν)* azaz török «kapucsi», »kapudsi» név s mivel a Bulgáriával határos Giazi-Khopon s a Rossziával, meg a Rossziának alávetett viltinekkel (Volhynia), dervlyeninekkel, lenzenyinekkel (lengyelek) szomszédos Kharovoi és Jabdi-Ertem közt feküdt: a Moldva és Erdély közt vonuló Kárpátok szorosairól, «kapuiról» vették a bessenyők

[1] Konstantinus Porph. De adm. imp. 37. fej. (A honfogl. kutfői. 117, 119. l.)

[2] Id. h. Honf. kutf. 118. l.

[3] Carl Neumann: Über zwei unerklärte Völkernamen in der byzantinischen Armee. Kulpinger und Talmatzer. (Byzantin. Zeitschr. 1894. III. k. 374—385.)

[4] Radloff. *Alttürk. Inschr.* 3-te Folge. 1809.

ezt a jelzői megkülönböztetést. Különböző okra vezethető tehát vissza az ilyen kettős név s nem mindig a törzsalapitó után nyert még egy külön nevet a közös bessenyő törzsnév, mint Kedrenos állitotta (II. 581.); de mindig az a kiinduló pont, hogy ketté vált egy régi törzs. Ilyennek tekinthetjük a magyar *Kürtigyarmat* törzset is s nem lehetetlen, hogy épen a bessenyő *Boro-Talmat* törzs volt az ősi néptörzs másik része. A szókezdő *t-gy* hangváltozást mutatják az ilyen példák: «töm» = «gyömöszöl», «tatar» = «gyatra», «támogat» = «gyámolit», «Türje» = az Árpádok korában: «Jurle, «Gurla« azaz «Gyürle» sat., mig az *l-r*-re magyar-ugor példának felhozom a finn: «kolme» = magy. «három», vogul «kórom» szót, turkesztáni példának pedig a «Talasz» vagy «Tarasz» folyó- és városnevet. Ahogy a népvándorlás korában nagy szerepet vitt fehér hunnok azaz tielék, tölöszök felbomlott részei ma különböző török-tatár népség nemzetségei közt találhatók fel, mint a kara-kirgizeknél a dölösz, a teleutoknál és altáji tatároknál a tölösz nemzetség: ép úgy föltehetjük, hogy a Kürti-Gyarmat és Boro-Talmat törzsek nevében is egy régi népnek a neve lappang s ez aligha lesz más, az ó-kori tyramaták (vagy tysszamaták, másként tyrageták vagy tysszamaták neve), kik a Kr. e. V. században az Uraltól keletre, Szibéria délnyugati részeiben tanyáztak s a jyrkákkal (ugorokkal) vadászatból élő törésnek mondja Horodotos.

Helyneveink közt együttesen nem fordul elő a *Kürti-Gyarmat*, hanem csak külön-külön, a mi szintén összetételre vall.

A *Kürt* a székelyeknél a Meggyes nem egyik ága volt s mivel a «Jenő» törzsnevet is megtaláljuk náluk: amazt is összeköttetésbe hozhatjuk a «Kürti-Gyarmat» törzszsel. Mivel pedig a *Kürt*, *Kurti* név megfelel a 630—650 körül szerepelt *Kuvrát* vagy az ó-bolgár fejedelmi lajstrom szerint *Kurt* onogur-bolgár fejedelem nevének, ki egyesitette s az avar uralom alól felszabaditotta a maeotis- és kubánmelléki onogurokat, bolgárokat és kotragokat (kuturgurmaradványokat): föltehető, hogy ezen időtájban vált ketté a talmat vagy gyarmat törzs s egyik része Kuvráthoz csatlakozott, ez volna a Kurtu-Germatu, másik a bessenyőkhöz, ez a Boro-Talmat.

Kürt nevü község 9 vármegyében van vagy volt, ú. m.

Bácsmegyében a palánkai járásban *Kyurth*, *Nadaskyrth* (1418.) és predium *Balinthkyrthe* néven Kulpi, Szilbács stb. vidékén találjuk a mohácsi vész előtti időkben, 1335-ben a bácsi káptalan birtoka. (Bács-Bodrog mon. I. 154.) (Csánki II. 156.)

Borsódban *Tisza-Kürth* Csáttól északkeletre, 1332—37-ben már egyházas község volt a pápai tizedlajstrom szerint. (Csánki I. 175.)

Hevesmegyében a Boksa-nemzetség ősi birtoka környékén, Pétervására mellett, Nógrádmegye szomszédságában van a Derecskéhöz tartozó *Kürt* puszta, mely 1479-ben fordul elő legelőbb. (Csánki I. 66.)

Jász-Kun-Szolnok-megyében a régi jászsági területen van a Jász-Ladány és Jász-Kisér közti *Puszta-Kürt* (1409. Kirth, 1438. Kywrth, 1450. Kyrth); a külsőszolnokmegyei területen pedig Kun-Szent-Mártontól nyugotra fekszik *Tisza-Kürth*, mely 1348-ban «possessio regalis Kyurth vocata» néven fordul elő. (Haz. Okm. VII. 404. Csánki I. 66, 668.)

Komárommegye északkuleti részében van a már 1072-ben emlitett *Kürt* küség. 1156-ban Martirius esztergomi érsek *Kurt* (in parochia Stigranensi, ubi ouilia domini sunt) dézmáját sok más faluéval együtt az esztergomi káptalannak hagyta. (Knauz: Mon. Strig. I. 107.) Lakói még 1360-ban is «nobiles iobagiones castri in villa *Kiurth*». (Fejér Cod. Dipl. IX. 6. 106.) Más község volt az 1464-ben emlitett «possessio Path alio nomine Kyurth» Esztergom és Komárom határán a Duna mentén. (Komárom m. mon. 93. Csánki III. 506., 510.)

A nógrádmegyei Csalárhoz tartozó és Szécsénytől é. ny. fekvő *Kürti pusztát* a XIV. század második felében kezdik emlegetni. Szirák-tól délnyugotra is volt egy *Kürt* helység. (Csánki I. 102.)

Nyitramegye galgóczi járásában van *Nemes-Kürt* és *Puszta-Kürt*. Martirius esztergomi érsek 1156-ban «in parrochia Nitriensi *Kurt*» helység dézmáját az esztergomi káptalannak adta. (Knauz: Mon. Strig. I. 108.)

Pozsonymegyében az Alsó-Csallóközben van *Kürt*, mely 1138 óta szerepel. IV. Béla a pozsonyi prépostságnak ajándékozta. 1390-ben

egyházát említik. Albert király 1439-ben a Rozgonyiaknak adta. Előfordul a XVII. században *Egyházkürt* néven is. A galantai járásban, Nyéktől északkeletre, Taksonytul délnyugatra van *Hidaskürt*, melyet (Kurt) 1271-ben V. István Miklós pozsonyi várjobbágynak adott. Később *Nagy-* és *Kis-Kürt* s *Német Kürt* falvakra szakadt. (Pozsony m. mon. 70., 82. l. Teleki I. VI. 196.)

Temes- vagy Torontálmegyében 1559-ig fordul elő egy *Vásáros- vagy Mathuka-Kürt* nevü falu, melytől nevezték a XV. századbeli délvidéki Kürthi családot. (Pesty Fr. Helyn. 313. Csánki. II. 48, 83.)

Gyakoribb a *Gyarmat, Gyirmót*, mely 14 megyében fordul elő, és pedig:

Arad m. kisjenői járásában, a régi Zarándmegyében van *Fekete Gyarmat*, Gyulától keletre. 1332—37-ben már plébániája volt, mely a köleséri főesperestséghöz tartozott. Szintén Zarándban volt, Boros-Jenőtül délnyugotra az Apatelekhöz tartozó *Gyarmata* puszta, melyet 1332-ben *Gyormat* néven emlit a pápai tizedlajstrom, mint a pankotai főesperestség alatti plebániát, 1387—1553. a Losonczyaké volt, 1561-ben *Kis-Gyarmat* néven fordul elő. (Márki S. Arad m. tört. I. 231. Csánki I. 732.)

Bácsmegyében, Bács város vidékén feküdt a középkorban «terra ecclesie de Dersy *Gyarmath* vocata», melyet e néven 1328—35-ben említenek. (Anj. Okl. III. 209. Csánki II. 151.)

Barsmegye verebélyi járásában van *Zsitva-Gyarmat*.

A békésmegyei *Füzes Gyarmatot* (Garmad) plebániának mondja az 1332—37-iki pápai tizedlajstrom. 1478—1479-ben «Gyarmath utrique: *Nagh Gyarmath, Kys Gyarmath*»-ot emlegetnek. (Csánki I. 651.)

Esztergommegyében a Garam mellett van *Kőhid-Gyarmat*. 1288-ban Vid fiainak magtalan halála után a Zovárd nb. Zovárd kapta; de volt itt birtoka az esztergomi érseknek is. (Esztergom m. mon. 27.)

Győrmegye sokoróalji járásában Marczaltőtül kelet-északra van *Gyarmat*, Győrtül délnyugotra a Rába jobb partján *Gyirmót*. Mindegyik neve előfordul már az Árpádok korában, amaz legelőbb 1157-ben, Adalbert végrendeletében (Jormot predium), aztán 1269—71-ben (poss. Gormut, Garmath), a XV. században a Kanizsayak és a csornai prépost birtoka, emez 1267-ben (Fejér CD. IV. 3, 423.) mint Giurmoth falu és puszta a kir. pohárnokok (bucharii regis) és a Pok nemzetség, majd a győri káptalan és Gyirmóthi család birtoka. (Fehér I. Győr m. leirása. 477. 78, 79, 559—60, 61. Csánki III. 547, 49.)

Hontmegyében Ipolyság közelében van *Füzes Gyarmat* s a szobi járásban *Kis Gyarmat*. Amaz az esztergomi érsek birtoka, emezt (predium Garmoth) 1135-ben a bozóki prépostság kapta. (Fejér CD. VII. 5. 140. Teleki VI. 269. Hont m. mon. 44., 52. l.)

A nógrádmegyei *Balassa-Gyarmat* 1244-ben mint Hont várhoz tartozó puszta fordul elő, 1246-ban a Balassák kapták, 1290-ben már Nógrádhoz számitják. (Csánki I. 92.)

Nyitramegye nyitrai járásában, Nagy Emőke mellett van *Lapás-Gyarmat*. Azon falvak közé tartozott (in parrochia Nitriensi Gurmot), melyeknek dézmáját 1156-ban Martirius érsek az esztergomi káptalannak adta. (Knauz Mon. Strig. I. 108.) A XIII. század elején várbirtok volt. (Nyitra m. mon. 96.)

A Pestmegye solti részében fekvő *Gyarmatsziget* nevü puszta Kalocsához tartozik.

A somogymegyei *Gyarmat*, Gálosfa tőszomszédságában észak felé 1296-ban emlittetik *Yormoth* néven (Árp. Uj Okl. III. 591.) A Szerdahelyieké volt. (Csánki II. 609.)

A szatmármegyei *Fehér-Gyarmat* a pápai tized-lajstrom szerint 1332—37-ben már plebánia volt (Garmath), 1418-ban «Gyarmath oppidum» néven fordult elő. Van aztán Erdőd mellett is egy *Gyarmat* nevü puszta, mely Madarászhoz tartozik. (Csánki I. 468.)

A Temesvár közelében fekvő *Gyarmata* községet 1428—29-ben *Kysgyarmath* néven emlitik, a hogy a Boros-Jenő melletti Gyarmatát is a középkorban Gyarmatnak nevezték. (Csánki II. 39.)

Vasmegye szentgotthárdi járásában, Csákánytól délnyugotra van *Ráha-Gyarmat*. 1404-től kezdve tünik föl. (Csánki II. 752.)

A zalamegyei Csicsó határában egy kopár részből és mocsaras szántóföldből álló dülőnek a neve *Gyermát*. (Pesty Fr. Helyn. 125.)

Ötödik törzsnév volt a *Tarianu* (Ταρίανου),

melyet minden nehézség nélkül fölismerhetünk *Tarján* nevü helyeinkben s ide sorolhatjuk *Torjánát*, *Terjánt*, *Terjént* is. Maga a törzs valószinüleg azonos azzal a *Tarnijákh* (Ταρνιαχ) néven emlegetett hunn-avar törzszsel, melynek nagy része a VI. század vége felé vándorolt ki az Alsó-Volga vidékéről és csatlakozott a pannóniai avarokhoz.

E törzs neve tiz megyében maradt fenn, ú. m.:

Bácsmegyében Palánka, Bukin stb. vidékén volt a mohácsi vész előtt egy *Tarian* (1399.), *Tharyan* (1404.) nevü község, egy másik pedig *Terjén* néven 1464-ben a Theryéni család birtoka volt. (Csánki II. 165.)

Baranyamegyében a siklósi járásban, Beremend mellett van egy *Torjána* nevü szerb község.

Biharmegye központi járásában Nagy-Várad és Ártánd közt fekszik *Kőrös-Tarján*.

Borsodmegye délkeleti részében, Mező-Csáttól keletre van *Tisza-Tarján*. (1459. Tharyan. Csánki I. 180.)

Csongrádmegyében Hód-Mező-Vásárhely határába olvadt *Tarjánvég* puszta.

Győrmegye régebbi *Tarján* nevü helyei közül csak a délkeleti végén levő s Ravazdhoz tartozó puszta maradt meg. Elöbb több is volt. Legelőbb említik a bakonbéli apátság *Toryan* nevü földjét, melyet 1086-ban adományozott az apátságnak Sz. László (Árp. Új Okl. I. 34.) a mai Tarjántól délnek terült el Kereked főig; ma szántóföld. A pannonhalmi apátság 1137-ben II. Bélától kapott Roz (Ravazd) és Taryan közt földet, a mai Tarján pusztát, mely azon időben a mosonyi várnépség (cives de civitati Musun) birtoka volt (Á. U. O. I. 53.). Az 1240-ben s 1250 körül említett *villa Tyrian* (Haz. Okm. III. 5. Árp. Új Okl. II. 2.) a győri várnépeké volt, ugyanitt királyi szőllőmüvesek is voltak, valamint a pannonhalmi apátságnak is lovászai, pohárnokai (bucharii) s egyéb jobbágyai. Helyén ma szántóföld és Illok nevü erdő terül el. A XIV. században *Kys* és *Wy Taryánt* említik, 1492-ben Kis Thariant máskép Pychordnak nevezték. (Fehér I. Győr m. 487, 550—551. Csánki III. 561.)

Hevesmegye északnyugoti részében fekszik *Gyöngyös Tarján*. 1275-ben *Tarian maior et minor* fordul elő (Arp. Uj Okl. XII. 135.), 1461-ben *Tharyant* oppidumnak irják. (Csánki I. 56.)

A komárommegyei *Tarján* a Gerecse hegycsoportban, Esztergom és Fejér m. határszéle felé fekszik, első okleveles említése 1326-ból való. A Kis-Bértől délkeletre fekvő Kedhely a XIII—XIV. században possessio *Teryan*, Kethel alio nomine *Teryan* néven fordul elő. (Komárom m. mon. 125. Csánki III. 504.)

Nógrádmegyében a Karancs alján van *Salgó-Tarján*, mely 1348-ban emlittetik először «Taryan prope castrum Solgou» néven. (Csánki I. 109.)

Torontálmegye bánlaki járásában fekszik a Nagy-Gájhoz tartozó *Terján* puszta.

A hatodik törzset *Genakhnak (Γενάχ)* irja Konstantin, melynek a X. századbeli görög olvasásmód szerint, úgy mint az uj görögben is, *Jenah* felel meg, ez pedig nem lehet a «patzinakh», «picenak», «pecsenyeg» = «bessenyő» példája szerint egyéb, mint a helyneveink közt sürün szereplő *Jenő*, mely azonfölül egyike volt a hat székely nemnek. Tudvalevő, hogy az ismeretes székely nemek tulajdonkép a marosszékieknél voltak meg s némi eltérés tapasztalható a többi széknél, p. a sepsiszéki nemek közt előfordul az Aghaz nem, a mi nem volt meg Marosszéken. A *Jenő* nemről azonban tudjuk, hogy igy nevezték a kézdiszéki székelyek egyik nemét is, melynek egyik ága a Bessenyő nevet viselte;[1] Csikszéken pedig nyoma maradt a Csikszentgyörgy egyik tizedét képező *Jenőfalva*, valamint a Nagy-Boldogasszonyfalva néven egy egyházközséget alkotó összeépült négy község egyikének szintén *Jenőfalva* nevében, valamint az udvarhelyszéki *Enlaka* (régen: Jenlaka) sem más, mint Jenőlaka.[2] A marosszéki Jenő nem egyik ága *Nagy* vagy *Uj* nevet viselt; ez annyiban vonja magára figyelmünket, mert Munkácsi B. a vogul *jenah* = «nagy» szóval magyarázza ezen ősmagyar törzs nevét s viszont a török *jeni* a. m. «uj.» Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a székelységben voltak magyar-ugor és török-fajta elemek, a mire különben egyéb nyomok is utalnak[3] s a *Jenah*,

[1] Szabó K. Századok. 1889. 203.

[2] Orbán B. *A Székelyföld leirása*. Pest. 1868. I. 123.

[3] Felhozhatom erre a sepsiszéki *homárka* nevet, melyet tudvalevőleg a «hunnok árká»-nak magyaráznak, de ez nem árok, hanem homokból készült magas töltés,

Jenő nevet mindegyik a saját nyelve szerint forditotta le az egyik ág megnevezésére.

Jenő helynevet 15 megyében találunk és pedig:

Aradmegye zarándi részében van *Boros-Jenő* és *Kis-Jenő*. Amazt a középkorban *Nagy-Jenő*-nek (Nadieneu) is nevezték, 1332—37 ben már plebániája volt, a XV. században a Losoncziak birtoka; emez 1374-ben a váradi káptalané. (Márki Arad m. I. 233.)

Bácsmegye Bodrogi részében Szőllőssel volt határos *terra Jeneu*, mely 1255-ben Balar ispánnak a birtoka. (Haz. Okm. VIII. 63.)

Baranyamegye északi részében Mohács szomszédságában van *Jenő* vagy *Jenye* puszta. A középkorban a margitszigeti apáczák birtoka. (Csánki II. 493.)

Biharmegyében Mező Telegd mellett fekszik *Kis Jenő*; a pápai tizedlajstromok szerint 1332—37-ben plebániája volt, 1360-ban *Jeneu* és *Kis Jeneu* néven emlitik. Ezenkivül Sarkadhoz is tartozik egy *Jenő* nevü puszta. (Csánki I. 611.)

Csanádmegyében Demény, Bozzás és Bekényfalva szomszédságában volt a XV. században *Jeneu* község. (Csánki I. 698.)

Csikmegyében van a föntebb emlitett két *Jenőfalva*.

Fejérmegyében Nádasd-Ladány déli szomszédságában fekszik *Jenő* puszta, a középkorban köznemesi birtok. (Károly J. Fejér m. tört. IV. 259. Csánki III. 333.)

Krassómegyében a középkorban Berzava vidékén volt egy *Jenő* (1370. Jeneu) nevü község. (Csánki II. 103.)

A nógrádmegyei, Váczhoz nem messze fekvő *Diós Jenő* vendégeiről egy 1282-iki okmány emlékezik (hospites de Jeneu. Cod. Dipl. V. 3. 147.). A XV. század dereka táján már város, vára is volt. (Csánki I. 90., 92.)

Pestmegyében a pilisi területen, Páty és Zsámbék mellett van *Jenő* község (a XIV—XV. században Burusyeno villa, Boros Jenew possessio néven is), továbbá az 1408-ban emlitett *Kysjenew*, s aztán Abonytól délre *Jenő* puszta, mely a középkorban Külső-Szolnokhoz tartozott, s a Jeneieké volt. Volt ezenkivül Budapest határában is, a pesti oldalon, a felhévvizi révvel átellenben, a mai Margit-hid környékén, Új Bécs szomszédságában, egy *Jenő* nevü falu (Rév Jenő, Jeneu de portu), hol a Kartal nb. Mohornak († 1247.) volt birtoka, ki itteni részét az esztergomi egyháznak adta (Knauz Mon. Strig. I. 371.). Volt itt része Uza fia Péternek is, Mohor unokatestvérének, kinek részét 1264-ben V. István a margitszigeti apáczáknak adta, 1271-ben maga Péter is nekik hagyományozta halála esetére, 1279-ben már az egész Kis Jenő az apáczáké volt. (Haz. Okl. 41, 61, 86. Haz. Okm. VIII. 371. Knauz Mon. Strig. I. 462. Fejér Cod. Dipl. V. 2. 150. — Csánki I. 13, 29, 668.)

Pozsonymegyében a pannonhalmi apátság Sala földje (mai Deáki) szomszédságában, a pozsonyi várnépek Taksony (Tocsun) és Kosut (Qusout) nevü faluja mellett, a «Holut Wag» folyón túl emliti II. Béla 1138-iki adománya a pozsonyi várnépek harmadik faluját, *Jenőt* (terra ciuilium de uilla Jeneu, tercia villa ciuilium Posoniensium, que uocatur Jeneu. Knauz: Mon. Strig. I. 98—99.)

Szolnck-Dobokamegyében Nagy Iklód mellett van *Kis Jenő*, oláhul *Jino*.

Temesmegyében Gyarmatától keletre fekszik *Janova*, melynek nevét a XV. században *Jenew*-nek irták. (Csánki II 43.)

Veszprémmegyében Tüskevár és Somlyó Vásárhely közt van *Kis Jenő*, már 1321-ben villa Kys-Yenew, mely a középkorban *Nagy Jenő*-nek (1321. villa Nog ienew, 1479. opidum Nag Jenew) neveztetett. Tüskevárral együtt a győri püspöké volt. (Csánki III. 213.)

Zalamegye sümegi járásában van a Káptalanfához tartozó *Jenőtelek* puszta.

NAGY GÉZA.

mely a rétyi nyiron huzódik végig s neve nyilván a török «*kum-arka* = homokhát» kifejezésnek felel meg.

VEGYES.

«Szigeti» István kalocsai érsek származása.

A Turul 1908. évf. 85. oldalán az «Almamelléki, Szigethy és Thapsony» családok oly nemzedékrendi tábláját találjuk, mely minden tekintetben helyreigazításra szorul. Forrásai nincsenek mindenütt kiemelve, főadatai pedig Németh Béla «Szigetvár története» (1903), Nagy Iván «Magyarország családai» (I. 274.) és a Teleki-oklevéltár II. köt. 85. old. található anyagon alapulnak.

Néhai Németh Béla fenti művében számos adatot gyüjtött ugyan össze nagy szorgalommal, le is szállt helylyel-közzel az okiratok bányájába, de nem értett ahhoz, hogy az elszórt adatokat megbizható, egyöntetü egészszé alakitsa. Neki két azonos hangzásu név elegendő volt arra, hogy viselőiket egy és ugyanazon személylyé tegye s azonos hangzásu földrajzi tárgyaknál figyelembe nem vette, hogy ezek egynél több megyében is léteztek, mindezeknek pedig az lett a következménye, hogy az egymástól jól szétválasztandó adatokat minden kritika nélkül *egy* kalap alá akarta elhelyezni s ezáltal természetesen ellentmondásokkal telt megbizhatatlan genealogiai összegezést nyujtott.

Nagy Iván — ki a családot «Almamelléki Beke» néven ismeri, pedig tudtommal nem igy nevezte magát — tábláját egy kézirati gyüjteményből meritette, melynek hollétéről egyetlenegy árva betüt sem árul el és melyről csak azt mondja, hogy «hihetőleg pörben volt használva.» Igy tehát ezen tábla egyes adatai, nevezetesen a Kozma és Dömjén nevü fivérek utódjaira vonatkozók sem megbizhatók, mert az eddig ismert okirati anyag ezeket nem igen támogatja.

A Teleki-oklevéltár idézett helye nem egyéb, mint egy laikusnak hallomás utján és szóbeli közlések alapján nyert adathalmaza, melyet az illető, dolgozatának szükségleteihez mérten oly egységes alakba öntött, melynek a többi források, nevezetesen pedig az okirati adatok ellentmondanak.

Igy tehát nagyon is érthető, hogy a fent emlitett nemzedékrendi tábla legtöbb helyén meg nem bizható, miután belőle a genealogiai összefoglalás főkelléke: *a kritikai feldolgozás* majdnem teljesen hiányzik. Jelen soroknak azonban nem az a feladatuk, hogy fenti nemzedékrendi tábla egyes genealogiai helytelenségeit és chronologai lehetetlenségeit [1] helyreigazitsák — teszem ezt esetleg más alkalommal —, itt csak egyetlen egy nagy hibáját akarom helyreigazitani, mely «Szigeti» István kalocsai érsek származására vonatkozik.

* * *

Világi és egyházi személyek családi hovatartozandóságukra nézve való meghatározása között nagy a különbség. A világi ember a családi, nyilvános és elég gyakran a legközönségesebb és mindennapi dolgok keretében mozgó körben fordul meg, úgy hogy még azon esetre is, ha számos kutfő róla mint egészen meghatározhatlan emberről is szól, elvégre még mindig valamely okiratra akadunk, mely az illető személy közelebbi megjelölését szükségesnek találta s melynek révén az illetőnek meghatározására alkalmas támaszpontot nyerünk. Nem úgy van ez az egyház embereinél; ezek legtöbbnyire, mert papi pályájuk kezdetétől fogva birtokaikat rokonaiknak átengedték, csak az egyház terén mozognak, hol puszta keresztnevük és egyházi állásuk felemlitése elegendőnek találtatott arra, hogy kortársaik őket felismerjék; ritka eset, hogy hazai kutfőink e tekintetben kivételt tesznek. Igy tehát nem szabad azon csodálkoznunk, hogy egyházi archontologiánk legrégibb képviselőit korántsem vagyunk képesek oly szabatossággal meghatározni, mint ezt a velök egykoru világi országnagyokra nézve tehetjük; van elég érsek és püspök, — a kisebbranguak számáról ne is beszéljünk — kiknek családi hovatartozandósága még mai napig vagy teljesen ismeretlen, vagy csak találgatás tárgya.

* * *

Lajos királyunk és anyja Erzsébet 1345 szept. 26-án a következő kéréssel fordulnak VI. Kelemen pápához. Tapasztalják, hogy úgy saját, mint az országos ügyek megbeszélésében a hittanban jártas tudósok véleményét nélkülözik és igy szükségesnek találják, hogy Magyarországban is valaki a hittani mesteri méltósággal legyen felruházva. Ismernek is oly egyént, ki erre a kitüntetésre felette alkalmas és méltó. Ezen vallásos férfi: frater *Stephanus de Insula* a magyarországi Ágostonrendü remeteszerzetesek tartományának lectora; már husz év óta foglalkozik tanulmányokkal; tanult Párisban, mire számos magasabb iskolákban Magyarországban és Toulouse-ban hittani előadásokat tartott, mire őt

[1] Igy találjuk itt pl., hogy Lankred comes 1333-ban Almamelléki néven még él, mindjárt utána pedig áll, hogy körülbelül három évvel azelőtt meghalt. Leontinus 1306-ban már Izsó fia Miklós leányának, Ankának a férje, holott a magyarázó szöveg szerint (84. old.), mely ezt elfogadja, Leontin és Anka 33 évvel később (1339) csak jegyesek stb.

szerzetének milánói főhatósága felhatalmazta; Toulouse-ban megkapta a licentiatusi fokot; kérik tehát, hogy a pápa a kellő vizsgálat letétele után neki a hittani mesteri fokot adományozza, mit a pápa azzal intézett el, hogy két biborost a vizsgával megbizott és a vizsga kedvező eredménye esetén a kérés teljesitését megigérte.[1] István a vizsgát kedvező eredménynyel tette le, mire a «magister theologiæ» fokot kapta. Ez után persze magasabb egyházi méltóságra is emeltetett. 1350 jan. 11-től 1367-ig nyitrai püspök, mire 1367-ben a kalocsai érsekséget kapta,[2] mely minőségben 1382-ben meghalt. Akadémiai fokát egyszer «magister in Theologia», máskor «magister sacræ paginæ»-nek nevezik; 1380-ban pedig alexandriai patriarkának mondatik.[3]

A fentebbi okirat alapján, melyben őt a király «Stephanus de Jnsu'a»-nak nevezi, az összes mostani irodalom — legalább tudtommal — ezen érseket «*Szigeti Istvánn*»-nak nevezi, mely megjelölés alatt mindenki ezen István *családi nevét* érti s ehhez honossági hovatartozandóságát füzi. De ez nem áll; családi hovatartozandósága másutt keresendő.

* * *

II. Gyécsa királyunk 1156 táján Gottfried és Albert nevü ausztriai lovagokat Magyarországba hivta, mely alkalommal nekik a Vas-megyében feküdt karakói várhoz tartozó két falut és a Sár nevü királyi erdőt, Sopronmegyében pedig Locsmánd, Gyirót és Sárod nevü birtokokat adományozta.[4] A kettő közül melyik folytatta a családot, vagy mindkettőnek maradtak-e egyenes leszármazottjai, nem tudjuk, de ez egészen mellékes; a fő az, hogy utódaikat ismerjük. Bertoldtól, ki 1211-ben szerepel, származik a család egyik főága. Fia Frank (= Ferencz) a sárodi birtokának saját nevét adta, minek következtében ezt később állandóan *Frankló*-nak nevezték, mely néven még most is létezik; másik következménye az volt, hogy e Frank egyenes ivadékai szintén a «*Frankói*» nevet viseltek.[1] Ennek az egy főág nyomait csak 1351-ig ismerjük.

A család másik főága a karakóvidéki sári birtokokban tartózkodott, minek következtében a «Sári» nevet használta; mindamellett azonban a Frankói ággal való nemzetségbeli együtttartozandóságát féltékenyen őrizve, a sopronmegyei birtokokra vonatkozó tulajdonjogát mindig érvényben tartotta. 1325-ig ezen ágról mit sem tudunk; 1325 után azonban bizonyos Gős fiai merülnek fel, kik nemcsak Vas, hanem Sopronmegyében is birtokolnak, 1335 aug. 7-én a II. Gyécsa és III. István királyok által kiállitott okiratok alapján a sopronmegyei Frankóikkal való nemzetségbeli rokonságukat bebizonyitották és ezen alkalommal arra is hivatkoztak, hogy Güssingi Henrik akkor, midőn a király ellen fellázadt, atyjuktól és *atyai nagybátyjaiktól* (patrui) a locsmándi és gyiróti birtokrészeket erőszakkal elvette.[2] Teljesség okáért már itt akarjuk kiemelni, hogy a család *sopronmegyei* birtokai Széleskut, Ambos (= Spanfurt), Frankó (azelőtt Sárod), Gyirót, Hata, Kál, Locsmánd, Muzsaj; *Vas megyében: Gősfa*, Hegyfa, Lak, Sár; *Zalamegyében* pedig Miksefalva (ma Misefa).

Gős, kitől kétségkivül a Gősfalva (ma Gősfa) nevü vasmegyei helység nevét vette és mely után magukat utódai is hébe-korba nevezték, négy fiut hagyott maga után, kik közül azonban — legalább az eddig ismert okirati anyag szerint — csak az egy János a családot folytatta. Ennek van két fia: Benedek (1386—1392) és II. Mihály, mely utóbbinak fia *Antal* 1386-ban felmerül. Gős fiai János és I. Mihály azonban már 1339-ben a «frankói Gős» nevet viselik.[3]

Ha már most e család további nyomait követjük, a következőket találjuk:

a) 1373 febr. 7-én a sopronmegyebeli barsmonostori apát arról panaszkodik, hogy *Gős János* (és nem Göncz) Spanfurt nevü birtokát elfoglalta, hogy ezt még most is ***István kalocsai érsek neposai:*** *András és János* elfoglalva tartják és hogy ezt János *Frankó* nevü várához csatolta.[4] Spanfurt pedig annyi mint Ambos.

b) 1386 jan. 20-án megjelennek a vasvári káptalan előtt a következő felek.

1. Gős fia János fia: Frankói Benedek.

2. Ugyanezen János fia Mihály fia: Frankói Antal.

3. Péter fia: Frankói András és ennek fia László és kijelentik, hogy a sopronmegyei Frankó, Gyirót és Ambos nevü birtokok miatt

[1] Suppl. ad Clem. VI. Ann. IV. pars I. fol. 41. — V. ö. Theiner I. 701. do. 1345 szept. 23-án, midőn Stephanus de Jnsula István választott kalocsai érsek számára a palliumot Rómából magával hozza.

[2] Anjoukori okmánytár II. 468. — Wenzel II. 408., melyre fenti nemzedékrendi tábla hivatkozik, nem létezik, mert e kötetnek csak 402 oldala van.

[3] Pray, Hierarchia II. 73. — Sopronmegyei oklevéltár I. 397. — Theiner I. 776. — Pray (I. 367) azon állitása, hogy 1349-től 1355-ig frater Stephanus I. volt a nyitrai püspök, hogy 1356 febr. 6-án a püspöki szék üresedésben volt és hogy 1357-től 1367-ig frater Stephanus II. a püspök, nem áll; 1350-től 1367-ig csak az *egy* István *frater volt a nyitrai püspök.*

[4] Sopronm. okmánytár I. 1.

[1] Róluk szól a Turul 1892. évf. 113. sk. lapjain megjelent «A Frankóiak» czimü dolgozatom.

[2] Sopronmegyei oklevéltár I. 135.

[3] Ugyanott 147.

[4] Fejér IX. 4., 553.

köztük már hosszabb idő óta folyó peres ügyeiket akként egyezgetik, hogy András és fia László mindazon periratokat, melyeket ők maguk és ***rokonuk (proximus) néhai István kalocsai érsek*** a vitás birtokokra vonatkozólag Gős utódai ellen különféle bíróságok részéről megszereztek, érvényteleneknek nyilvánitják és Gős utódainak e birtokok harmadrészét átengedik.[1]

c) A vasvári káptalan 1392-ben az alább nevezettek kérésére az 1335 aug. 7-én kelt okiratot irja át.

1. János fia: Frankói Benedek.
2. Ezen János fia Mihály fia: Frankói Antal.
3. *Kelemen fia «Frankói János»* ***germanus condam domini Archiepiscopi.***

d) Ugyanezen káptalan 1392-ben Kelemennek még Mihály és Jakab nevü fiait is emliti.[2]

Ezekből tehát minden kétséget kizárólag kivilíglik, hogy V. István kalocsai érsek 1373, 1386 és 1392-ben mint a sopron- és vasmegyebeli Frankói illetve Frankói Gős-család tagja szerepel. Én azonban ezzel meg nem elégszem és az érseknek e családhoz izenkénti hozzátartozandóságát is keresem. Meg is találtam.

* * *

Már fentebb láttuk, hogy Gős egyenes ivadékai — legalább tudtunkkal — csak János nevü fiától származnak, — hogy 1373-ban csak András és János — 1386-ban csak ezen András utódai és 1392-ben csak Kelemen fiai mint István kalocsai érsek legközelebbi rokonai szerepelnek, mig ezt Gős egyenes ivadékairól sehol sem mondják. Ebből már most minden kétséget kizárólag kitünik, hogy az érsek sem Gős egyenes ivadéka, hanem ennek egyik oldalrokona. Tekintettel már most arra, hogy Gős fiai 1335-ben atyjuk fivéreiről illetve saját nagybátyjáikról szólnak és hogy az érsek unokaöcscse 1392-ben a Gős-ivadékokkal együttesen ugyanezen okiratot átiratja: világos, *hogy az érsek Gős egyik fivérétől származik.*

Ismerjük is!

1350 január 28-án a pápa oratora «frater Stephanus in Ungaria ordinis heremitarum sancti Augustini de gratia sanctitatis eiusdem (t. i. a pápa kegyelméből) *magister in theologia*» azon kéréssel fordul a pápához, hogy szeretett ***germanusát: Antal fia Jánost*** (Johannes Anthonii), pécsegyházmegyei clericust a Bonjános volt boszniai püspök áthelyezése következtében megüresedett pécskáptalani kanonokságra és javadalomra előjegyezze.[3]

[1] Sopronm. oklevéltár I. 481.
[2] Ugyanott 136., 152.
[3] Suppl. ad. Clem. VI. Ann. VIII. pars. I. fol. 136.

A pápa annyiban véve intézte el a kérvényt, a mennyiben még ugyanazon napon a Solos-i plebániát Antal fia Jánosnak, pécsi kanonoknak adta.[1] Javadalmas pécsi kanonokságot azonban csak VI. Ince adott neki 1354 jan. 26-án.[2] «Solos» VI. Kelemen elintézése értelmében az egri egyházmegyéhez tartozott és igy nagyon valószinü, hogy a hevesmegyei «*Szőlős*» nevü helységek egyikével azonos volt.

Ezen adat már most mintegy varázsütésre tisztitja a kérdést.

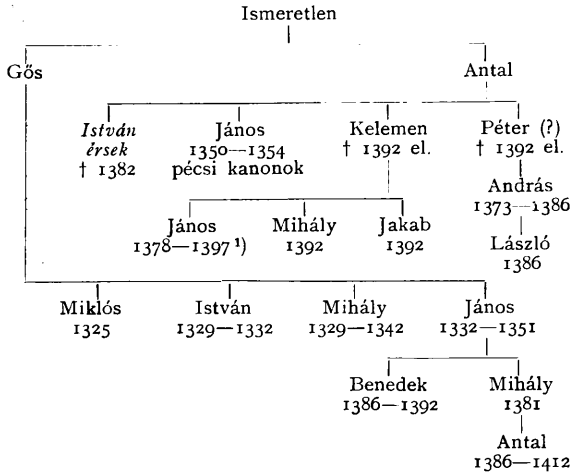
A latin «germanus» számtalan esetben édes testvért is jelent, a mi talán onnan ered, hogy e szó a gremium-mal (= anyaöl) és germen-nel (= csira, hajtás) rokon lehetett.

Hazai okiratainkban *rendszerint* szintén édes testvért jelent, de némelykor «unokaöcscs»-öt is, a minek azonban csak akkor szabad vennünk, ha ezt egyéb genealogiai és chronologiai adatok vagy érvek minden kétséget kizárva támogatják.[3] Jelen esetben azonban jelentősége kézzel fogható. Az akkori pápai kanczellária az unokaöcscsöt kivétel nélkül «nepos»-nak és nem germanusnak nevezte s ott, a hol germanus-ról van szó, majdnem mindig kimutatható, hogy alatta az édes fivért értette, igy tehát biztosra veszem és vehetem, hogy István barát itt édes fivéréről beszél és *hogy ennek alapján ő is ugyanezen Antalnak a fia*, a mit különben azon körülmény is támogat, hogy Gős egyenes ivadékainak egyike akkortájt szintén az Antal nevet viselte (l. f.).

Találok azonban erre nézve még hatalmasabb támaszpontot is. Pray[4] szerint XI. Gergely 1376-ban a kalocsai érseket Antal-nak nevezi. Pray már most azt mondja: «Ha ezen évben Antal volt a kalocsai érsek, akkor azon István, kit 1370-ben ismerünk, más személy mint az, ki 1367-ben (Telegdi) Tamást követte az érsekségben, ha csak nem a pápa neve vagy az évszám téves és ezen Antal nem az, kit XIII. Benedek ellenpápa 1403-ban a kalocsaiaknak adott érsekül stb.» Pray kételyeit könnyen oszlathatjuk el. Ő valószinüleg nem az eredeti bullát olvasta s igy magyarázható, hogy ennek másolatában vagy nyomatott kiadásában egy szó hiányzott, mert az eredetiben kétségkivül az érsek neve «Stephanus Anthonii» volt, a «Stephanus» tehát hiányzik.

Ezek után az érsek nemzedékrendje a Frankóiakról eddig ismert adatainkkal egyetértőleg a következő:

[1] Theiner I. 785.
[2] Történelmi Tár 1895. évf. 68. (*Aldásy* regestái.)
[3] Ilyen eset van pl. 1345 szept. 15-én, midőn Nagymartoni Simon fia Pál bizonyos Péter fiát: Győri Lászlót az ő germanusának nevezi.
[4] Hierarchia II. 73.

Erre a nemzedékrendre azonban megjegyzendő, hogy Péter, kit az érsek fivérének vettem, esetleg ennek nagybátyja, illetve Gős és Antal fivére is lehetett. Azért vettem fivérének, mert fia András 1373-ban mint az érsek neposa szerepel és 1386-ban mint ennek legközelebb érdektársa ismeretes, a mi inkább az unokaöcscsre mintsem a nagybátya fiára mutat.

* * *

Eddigi fejtegetésem még nem felelt meg telsen feladatának. Annak kimutatásával, hogy István érsek a Frankói-család tagja, még nem magyaráztuk, hogy miért nevezte őt a király 1345-ben «de Jnsula»-nak és még nincsen megmondva, hogy ezen «Jnsula» alatt mit kell értenünk. Erre is van határozott válaszom.

Hogy insula alatt sziget és «Stephanus de Jnsula» alatt «Szigeti István» értendő, az igaz, de az is igaz, hogy Magyarországban mindenkor felette számos Sziget nevü helység létezett és még most is létezik. E sok Sziget nevü helységből találomra olyat kiszemelni, mely a kitüzött czélnak látszólag legjobban megfelel, oda valamely szerzetes-rend házát vagy iskoláját elhelyezni vagy az ott tényleg volt szerzetesrendet — bár más nevet viselt — az Ágostonrenddel vagy az Ágostonrendü remetékkel azonositani és oda egy Szigeti nevü családot letelepiteni, a nélkül, hogy mind ezeket bebizonyitanók: egyszerü irodalmi erőszakoskodás volna.

Fenti nemzedékrendi tábla szerint Alma (melléki)i Lankréd comes fia István 1330-tól 1344-ig «Szigeti» néven szerepel, Ágostonrendi szerzetes, 1351-ben nyitrai püspök, 1367-ben kalocsai érsek és meghalt mint ilyen 1382-ben. Ez nem felel meg a valóságnak. Németh Béla müvének 23-ik oldalán azt mondja, hogy Lankred fia Istvánról mélyen hallgat a diplomatika; nekünk azonban nem lehet róla hallgatnunk, mert ő a Szigeti-családnak egyik legnevezetesebb tagja volt stb.», de Németh nem bizonyitott semmit; minden nála itt csak merő kombinatio. Én is foglalkoztam a tapsonyi Antimficsalád eredetével és ezen Istvánra vonatkozólag a következőket találtam: 1313-ban legelőször tünik fel testvéreivel együtt. 1330 febr. 23-án olvassuk, hogy *Lancret fiai Beke(ő)* és *István* bizonyos birtokügyi perben győztek, mely alkalommal *István* az ő érdekeit személyesen képviselte.[1] 1342 márcz. 9-én találjuk, hogy *Lancreth fia István* egy 1260-ban kelt, hitbér és leánynegyedre vonatkozó okiratot a pécsi káptalannal átiratja;[2] további nyoma elvész. Látjuk tehát, hogy a felsorolt okiratok egyetlen egy betüvel sem árulják el, hogy Lankred fia István pap vagy szerzetes volt, a mi annál kevésbbé valószinü, mert nem igen feltételezhető, hogy mint szerzetes vagy mint pap egyáltalában tisztán magánjogi jellegü birtok- és vagyonviszonyok birói uton történendő rendezésével törődött volna.

Kérdésünk felderitésére szükséges azon elvet felállitani, hogy ama bizonyos «insula» a sopron-vasmegyei területen vagy ennek tőszomszédságában keresendő. Találjuk erre nézve 1390-ben, hogy a király parancsára Kanizsai János esztergomi érseket és rokonait többiek között a Sopron-megyében feküdt Zigeth nevü városba beiktatták és hogy ezt «oppidum Sar in insula Szigeth alio nomine»-nek is nevezték;[3] találjuk továbbá, hogy 1368-ban a sopronmegyei törvényszéki ülésen az összegyült Sopron- és vasmegyei birtokosok közül a következő *Szigetiek* («de Zygeth») tanuskodtak: 1. Miklós fia Péter, 2. Benedek fia Kelemen, 3. Buda fia András, 4. Péter fia Miklós, 5. Domonkos fia Tamás.[4] 1385-ben Szigeti Kelemen királyi ember az Ostfiak és Fraknóiak ügyében[5] Vasmegyében is volt egy Sziget (ma: Őri-Sziget), melyről a Szigeti-család nevet vette, de mindez nem képes arra, hogy minket kielégitsen és fentebbi kérdésünket tisztázza. A Frankóiak családi birtokai sorában egy Szigetet sem találunk és a szóban lévő Szigetnek az Ágostonrendü remetékkel való összefüggéséről nincs tudomásunk; a fent felsorolt Szigeti-családbeliek sorából pedig egyetlen-egyet sem tudunk a Frankóiak nemzedékrendjébe beilleszteni.

[1] Sopronm. oklevéltár I. 527.

[1] Anjoukori okmánytár II. 468. — Wenzel II. 408, melyre fenti nemzedékrendi tábla hivatkozik, nem létezik, mert e kötetnek csak 402 oldala van.

[2] Esztergomi káptalan országos levéltára, Capsa 14. fasc. 6. nr. 22.

[3] Sopronm. oklevéltár I. 498., 500.

[4] Ugyanott 374.,.376.

[5] Sopronm. oklevéltár I. 480.

Találjuk azonban még a következőt is: Zsigmond király 1388 május 24-én kiküldi a vasvári káptalant, hogy Péter fiát; *Szigeti* (de Zygeth) *Fülöpöt* a sopronmegyei Czenk nevü birtok egy részébe, mely őt csereszerződés czimén illeti, beiktassa. A vasvári káptalan erre még 1388-ban visszajelenti a királynak, hogy a beiktatás minden ellenmondás nélkül megtörtént; a jelentés külső lapján a XIV. század végéről (tehát egykorulag) való irással ez áll: «litera *Philippi filii Petri* **de insula fratrum heremitarum prope Kethyda** concambialis.» [1]

Megvan a mit kerestünk; azon Sziget, melyről magát Péter fia Fülöp nevezi, latinul azon insula, melyen a remete barátok laknak.

De hol feküdt?

Az okirat mondja: Kethyda mellett, ez pedig nem más, mint a Vasmegyével tőszomszédos Zalamegyében meg most is létező Kehida, s igy kézzel fogható, hogy azon Sziget, melyben még 1388-ban a remete barátok monostora létezett, nem más, mint a még most is Kehida mellett Zala-megye szentgróti járásában fekvő ***Barátsziget*** nevü falucska.

Midőn Lajos király 1345-ben Stephanus de Jnsula remete-barátot emliti, nem szabad e megnevezésben a barát családnevét felismernünk; családi néven «Frankói»-nak hivták; de miután ifju korától fogva a Kehida melletti Sziget-en a remete barátok klastromában tartózkodott, ezzel a megjelöléssel a király csak azon monostort akarta kiemelni, melynek kötelékéhez az általa ajánlott szerzetes tartozott.

Dr. WERTNER MÓR.

A Hont-Pázmány nembeliek Somogyban.

A Hont-Pázmány nemzetségnek szegi ágazatából származottak 1261-ben IV. Béla királynak Zólyomban ker. Szt. János napjának nyolczadán (jul. 1.) kelt levele szerént megosztoztak Szeg (Zugh, Zegh) és Kutha nevü birtokaikon. A Nyitra alsó folyásánál ma is megvannak Egyház-szeg és Malom-szeg faluk, honnét a Szegi-ek kiszármaztak. Kutha ma már ismeretlen. Az osztálylevelet 1267-ben ujból kiállitották.[2]

Az osztályos vérbeliek leszármazasi tábláját Karácsonyi János tette közzé a «Magyar nemzetségek» II. 208. lapján.

Az osztálylevél szerint két testvér nagyapától (avus) való unokák mindannyian egy értelemmel átengedik a három részre osztott Szeg és Kutha faluknak egy harmadát, úgy a mint már a tatárjárás előtt is fölosztva volt, az ugyanazon nemzetségbeli (de Szegh de eodem genere) Szeghi *Rubai* fia *Chama* és Szeghi *Moys* fia *Bodok* nevü vérbeli rokonaiknak oly hozzáadással, hogy a Somogyban és másutt levő egyéb birtokokat illetőleg már a tatárjárás előtt megosztoztak akként, hogy mindegyikük a részét a maga tehetsége szerint birja és használja, abban a többiek ne háborgassák.

Ez oklevélben abból, hogy a vérbeli atyafiak Szegh és Kutha nevü birtokaikat három részre osztották és annak egy harmadát Chamának és Bodoknak juttatták, azt látom, hogy az emlitett két nagyapa mellett kellett egy harmadik nagyapának is lennie, kinek unokái Chama és Bodok, és a birtokokat azért osztották három egyenlő részre, mert a három nagyapa egy testvér voltak és közös atyjuk az ismeretlen nevü comes de Zegh.

Az oklevél továbbá azt mondja, hogy a Szegieknek Somogyban is voltak birtokaik és pedig — mint látni fogjuk — részben épen Chama és Bodok kezében, de azt elhallgatja, hogy hol feküdtek Somogyban ezek a birtokok.

A kérdésre felelnek azonban más oklevelek.

1288 nov. 2-án *Horváthkuthi Chama* fia *Gergely* egyrészről, másrészről rokona (cognatus) *Boduk* fia *Miklós* a somogyvári konvent előtt egyezségre lépnek, mely szerint Miklós a Somogy vármegyei *Boor* és *Besenew* nevü jószágait örök joggal átadja Gergely comesnek, ez pedig a Bars vármegyei *Zynud* nevü birtokát hasonló örök joggal Miklósnak engedi át.[1]

Horváthkút helység Somogyban Marczalitól északnyugatra esik, Boor mai nevén Bár puszta Somogyban Kéthely és Vörs között van, Besenew, Besenyő pedig a mai Balaton-Szentgyörgynek régi neve. Balaton-Szentgyörgy helyén ugyanis hajdan kettős falu állott: Menthew és Besenew, a kettős falu egyháza Besenyőn Szt. György vértanu tiszteletére volt rendelve. Idők folytán a falu, régi nevei lassanként elenyészvén, egyházáról a mai Szentgyörgy nevét nyerte.[2]

A birtokcsere-levelet Horváthkuthi Gergelynek fiai *Ontol* (Antal) és *János* a somogyvári konventtel ujból átiratták 1304 április 2-án.[3]

1293-ban a somogyvári konvent előtt Chák fia Buzád mester egy részről, másrészről pedig Botyáni Andronik fia Miklós és Botyáni Chépán fia Marczel megjelentek és Buzád előadta, hogy Miklós testvérének (frater) Gergelynek megöléseért a reá kirovott pénzbirság helyett a Sár vize mellett keletre *Vrs* nevü földjéből 190 holdat Miklósnak és Marczelnek örök joggal át-

[1] Ugyanott 488.
[2] Fejér: Cod. Dipl. IV. 3., 45., 47. és 401.

[1] Hazai okmt. VII. 203.
[2] Csánki D.: Magy. orsz. tört. földrajza, Somogy, Szt. György alatt.
[3] Hazai okmt. VII. 354.

enged és ha vagy az ő testvérei, vagy akár idegenek őket a 190 hold földnek birtokában pörrel vagy bármi módon megtámadnák, kötelezettséget vállalt, hogy a Sár vize tulsó nyugoti partján ugyanakkora hasonló minőségü földet jelöl ki, és enged át nekik. A konventnek erről kiállitott bizonyságlevele a határokat is megjelöli, melyek közt az átengedett föld fekszik.

Kezdődik a határ a Sár vize fölött, melynek felét keletről Miklósnak és Marczelnek hagyja, innét a rét fölött kelet felé vonul, mig egy határhalomhoz ér, melytől északra Miklósnak és Marczelnek földjei vannak. Ezek mentén határtöréshez jut, honnét dél felé diófára talál, ezután pedig kettős határhalomhoz ér, a hol kelet felől *Kristóf* fiának *Mihálynak* földjét határolja, innét dél felé ismét kettős határhalomhoz jut, a melyről kelet felől *Bodok* fiának *Miklósnak* földje van (ubi a parte orientis vicinantur terre Nicolai fily Bodouk).[1]

Ez oklevélben a Sár vizének emlitése megtévesztette Károly Jánost, mert «Fehérvármegye története» V-ik kötet 52-ik oldalán ezt a Sár vizét a fejérvármegyei Sárvizzel, a terra Vrs-ot pedig a Sárviz folyó *nyugati* partján (pedig az oklevél világosan *keleti* partot mond) levő Örs pusztával azonositja. De már megütközik azon, hogy midőn ő az Örs pusztát máskülönben a beköltözött besenyő családok tulajdonában voltnak ismeri, az oklevélben emlitett Chák nyomán tehát akkoriban a puszta mégis a Csák nemzetségé volt volna?

Az oklevél azonban nem a fejérmegyei Sárvizről, Örs pusztáról szól és távol van tőle a Csák nemzetség is. Tudjuk ugyanis, hogy az Árpádok korában a Balaton tavának a fenéki hidon tuli részét, a mai Kis-Balatont épúgy Sárnak nevezték, mint a Balatontól keletre Fonyód és Balaton-Berény közt elterülő tótszentpáli úgynevezett Nagyberket is és e két Sár közti hegyes-dombos vidéknek Fenék és Kéthely között Sárköz volt a neve.[2] A «terra sua vrs vocata iuxta aquam Sar wlgariter dictam a parte orientis» nem egyéb, mint a Kis-Balaton keleti partján eső mai *Vörs* helység, a «terra sua predicta de ultra aquam Sar prenominatam a parte occidentis» pedig nem a fejérmegyei Sárviz *keleti* oldalán a katonai térképen megjelölt *Sármellék puszta*, hanem a Kis-Balatonnak *nyugati* oldalán Zala vármegyében fekvő *Sármellék falu* határába esett és Chák fia Buzád nem a Csák, hanem a Hahót nemzetségből való, a mint Vörsöt 1261-ben IV. Béla király Buzád fiának Chák bánnak a Csányi-család ősének adományozta,[1] és a mint azt a caalád még 1364-ben is birta.[2]

Egy másik határjáró levél 1298-ból való, a midőn Ivánka mester somogyi főispán viczebirájának (alispán) Péter comesnek intézkedéséből Tardi Kilián fia Gergely kiküldött vármegyei ember a somogyvári konvent emberével a Balaton melletti Besenyő földjén kiszállott és *Mozov* unokáinak: Vrba fia Balázsnak és testvéreinek (fratrum) földjét megjárta, azt Balázsnak és rokonainak (cognatis) kijelölte. A kijelölés szerént pedig «a határ kezdődik egy határjelnek szolgáló diófánál a *Boduk* földje mellett . . . . . innét a Balaton felé tart . . . . . majd egy szőllő mellett a Balaton felőli oldalán határhalom van . . . . . azután a nagy uthoz ér, és ezen át nyugat felé halad a Szt. György vértanu besenyői egyházának földjéig, a hol végződik is.»[3]

Az egyrészről László fia Chák és Csányi Miklós fia Balázs fölperesek, másrészről Gordovai László Szlavon bán fia László alperes közt Vörs falunak birtoka iránt folyt perben Chák 1412-ben Gara Miklós nádor előtt IV. Béla királynak 1261 iki előbb emlitett adománylevelét föl is mutatta és ugyanez alkalommal Bathyáni János dictus Bakony pedig a nádor előtt szintén megjelenvén, azt kérte, hogy mivel Vörs falu határai az ő Bathyán birtokának határaival igen össze vannak zavarva, ezek a határok ujból jelöltessenek meg, és az uj határjáró levél neki adassék ki. A nádor e kérelmet is teljesitette, a Vörsre vonatkozó adománylevelet pedig ujból kihirdették.[4]

A határjáró levél szerint Chák utódainak birtokhatárai kezdődnek a hegyen levő hármas határjellel, a mely *Budok* földjét Bathyán falu földjétől akként választja, hogy *Budoké* tőle nyugatra Bathyán falué északra esik. Innet kelet felé Bathyán falu földje mellett völgybe ereszkedik a határ, hol hármas határjel van, mely megint Bathyán falu földjét Musch falu földjétől választja, innét dél felé Ság faluhoz ér . . . . . tovább Tikos falu földjét elválasztó hármas határjel van, ezután Tikos falu földje mellett a völgybe lép és a *Kaaman* hegy tetején át a *Bodok* hegyre kapaszkodik . . . . . Hasonlóképen a Baar és Bathyán birtokokat elválasztó határ északról dél felé haladva, Chák mester földjét nyugatra, *Bodok* földjét pedig keletre hagyja és a tikosi völgyben Chák mester földje északra, Tikos falué délnek marad . . . . . tovább Tikos falu mellett haladva . . . . . Fönyedhez . . . . . , majd utóbb a Balatonhoz ér, a hol végződik is.

[1] Hazai okmt. V. 75.
[2] Csánki D.: Magy. orsz. tört. földrajza i. h.

[1] Hazai okmt. VIII. 83.
[2] Hazai okmt. 273.
[3] Hazai okmt. VII, 268.
[4] Hazai okmt. VIII. 83.

Annak a kisebb hegynek, melynek lábánál Tikos falu van, tehát *Kaaman*, mindjárt mellette a magasabbik hegynek pedig, a melyen tul ma Hollód falu van, *Bodok* volt a neve. Igy hivják-e őket ma is, nem tudom.

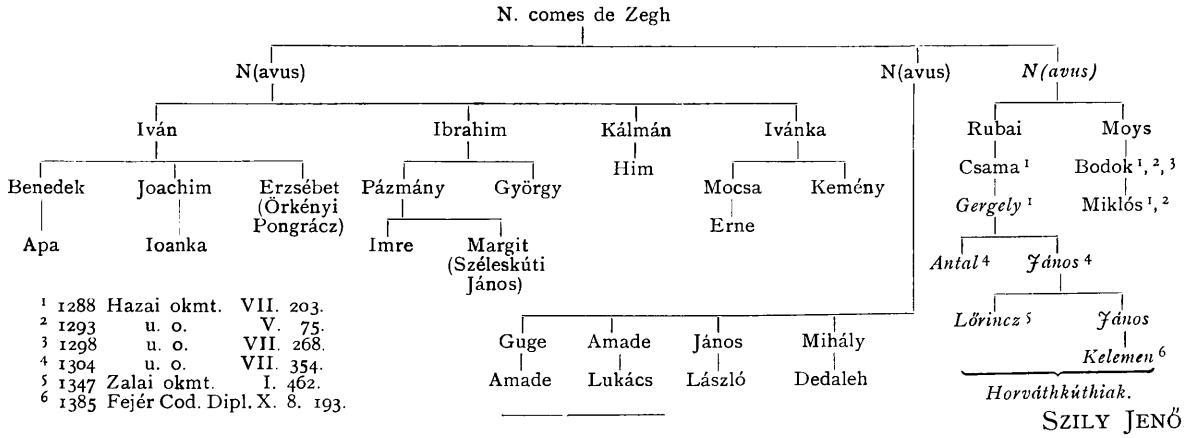
A térképen a Kis-Balaton keleti oldalán sorban megtaláljuk Battyán és Bár pusztákat, Besenyő (Szentgyörgy) Vörs, Ság, Tikos, Fönyed, Horvátkut falukat is.

Mindezek a részletezve fölsorolt oklevelek világos bizonyságot tesznek arról, hogy a Hont-Pázmány nemzetség szegi ágának somogyi birtokai a Kis-Balaton keleti oldalán feküdtek.

Megtudjuk ezekből azt is, hogy Chamának és fiának Gergelynek a Balaton mellett volt nemcsak birtokuk, de otthonuk is, és Gergelytől származott le a Horváthkutyak családja. Horváthkuthy Gergely fiai — a mint láttuk — Antal és János, az utóbbinak pedig egy 1347-iki határjáró levél szerint a fia *Horváthkuthi Lőrincz.*[1] Említik még Somogyban 1385-ben Horváthkuthy János fiát *Kelement* is, mint Sávoly faluval szomszédos birtokost.[2] Sávoly Horvátkuttól nyugatra Fönyed alatt esik.

Minthogy továbbá személynevekből származott helynevek régi időkben az azon vidéken megtelepedett, élt és lakott kimagasló személyek neve után keletkeztek, a Bodok és Kaáman hegyek elnevezéséből azt következtetem, hogy a Szegi családbeliek közül nemcsak Bodok, de ha a Kaaman elnevezés alatt nem Chama, hanem valóban a Kálmán név lappang, úgy Kálmán is a Kis-Balatonnak azon a vidékén élt. Sőt, ha Mozow alatt Moysot érthetünk, már Moys is ott lakott, különben nem emelte volna ki oly nyomatékszerüen nevét az 1289-iki emlitett határjáró levél. Ha pedig az 1293-beli határjáró levélben emlitett Kristóf fia Mihály egy személy a Dedaleh atyja Mihálylyal — a mi pedig nem is lehetetlen — úgy Kristófban az egyik nagyapát is megtaláltuk volna. Ne felejtsük el azt sem, hogy az időponttal is megegyezően 1273., 1274., majd ismét 1725 és 1279-ben is Zala vármegye főispánja Dedalus, Deodalus nevet viselt.[1] Nem-e lehet Dedaleh, Dedalus is egy személy?

Az elmondottak nyomán Karácsonyinak a Szegiekről készitett származástáblája a következőkép egészül ki:

[1] 1288 Hazai okmt. VII. 203.
[2] 1293 u. o. V. 75.
[3] 1298 u. o. VII. 268.
[4] 1304 u. o. VII. 354.
[5] 1347 Zalai okmt. I. 462.
[6] 1385 Fejér Cod. Dipl. X. 8. 193.

SZILY JENŐ.

A Szapolyay-család eredetéről szóló közleményhez.

Ezen czim alatt a Turul 1909. évi III. füzetében (137—138. lapok) megjelent közleményében Tersztyánszky Dezső bizonyitani igyekszik, hogy a Tersztyánszkyak a Szapolyayakkal közös ősöktől származnak; mely állitását arra fekteti, hogy a XIV. században úgy a Szapolyay, mint a Tersztyánszky ősöknél egyes családtagok melléknéveként a Fekete név volt használatban, és hasonló keresztnevű testvérek szerepelnek itt is, ott is; a két család elválásának idejét Zsigmond király uralkodásának idejére kivánja helyezni, mert szerinte Zsigmond Kaszavárat a Szapolyayaknak adományozván, a Tersztyánszkyak a vár egy részére 1611. és 1615. években igényt emeltek, mi csak úgy történhetett, ha a Zsigmond-féle adományozás idején a két család még annyira szoros rokoni kotelékben állott, hogy az adományozás mindkét család örökjogát eredményezte.

Miután a Szapolyayak az ország királyi trónjára emelkedtek, igy leszármaztatásuk a magyar történelmet fokozott mértékben érdekli és kötelességünk az arra vonatkozó adatokat kifogástalan történelmi birálattal állapitani meg; ezen

[1] Zalai okmt. I. 462.
[2] Fejér: X. 8. 193.

[1] Fejér: V. 2. 104., VII. 5. 591., V. 2. 238., VII. 2. 75. — Hazai okmt. VII. 147.

tekintet vezet akkor, midőn a felvetett leszármaztatáshoz hozzá szólok.

A XV. században szereplő különböző nevü családok közös leszármazását három alapon vitathatjuk: *a)* izről izre oklevelekkel történő bizonyitással; *b)* az ősi birtokjogoknak kétségtelenül közös forrásával és *c)* a czimerek közösségével.

Az előző századokban, a mig az oklevelekben szokásos volt a genus felemlitése (de genere N.), addig az ily megjelölés szintén elfogadható a közös őstől való leszármazás bizonyitásaira.

Ezekből kiindulva kell tehát Tersztyánszky Dezső kutatásainak helyességét vizsgálat alá vennünk.

Be kell látnunk, elolvasva a közleményt, hogy az izről izre való közös leszármazás okiratokkal bizonyitva nincs, mert a Wagner és Lehoczky által szintén nem okiratok alapján nyujtott adatok teljesen megbizhatlanok, miként azt alább is bizonyitani fogom.

A Fekete melléknév, úgymint sok más hasonló: nagy, kis, fiatlan, ősz, csuka, csorba, félszemű, sánta, kajsza stb, a XIII—XV. századokban gyakori, időnkint jóformán minden családban előfordul; az nem szolgált egyébre, mint az igen sokszor hasonló keresztnevü családtagoknak egymástól való megkülönböztetésére, vagy pedig népszerü megnevezésére; hogy példát mondjak, a Divék nemzetségben a XIV. században egyidőben két Tamás szerepelvén, az egyik a Csorba, a másik a Fiatlan melléknevet kapta; a Turcsányiak között a XV. század végén élő két Orbán közül az egyiket Fekete, a másikat Ősz jelzőkkel különböztették meg egymástól. Ebből folyólag nem komoly dolog a XIV. században használt Fekete melléknév alapján a hun törzsekre repülni képzeletben vissza.

Miután pedig az egyes családoknál bizonyos keresztnevek divatosak voltak, és ily egyes keresztnevek más családokban is sürün fordulnak elő, nagyon könnyü a különböző családokban három egynevü testvérre akadni; ezen körülmény még egyáltalán nem nyujt alapot arra, hogy az illető személyek ugyanazonosságát azzal bizonyithassuk, főleg ha az ily feltevést semmiféle okirattal, hanem kizárólag egyes régi iróknak kétes értékü adataival akarjuk csak támogatni.

Tersztyánszky Dezső azon állitásából, hogy a Tersztyánszkyak 1611. és 1616. években a Zsigmond féle adománylevél alapján, tehát a Szapolyayak jogán emeltek igényt Kaszavár valamely részéhez, tünik ki leginkább, hogy mennyire óvatosan szabad csak Wagnert és Lehoczkyt mint forrásmunkákat, használnunk; a közlemény irója Lehoczkyra hivatkozik annak bizonyitására, hogy Zsigmond király adományozta Szapolyay fekete Miklósnak Kaszavárat.

Lehoczky ezen állitása nem felel meg a történelmi igazságnak; mert Zsigmond király Kaszavárat 1367-ben Stiboriczi Miklósnak adományozta, és az adománylevél alapján a beiktatást ellentmondás nélkül a nyitrai káptalan foganatositotta is.[1] Stiboriczi Miklósról a vár Stiboriczi Stiborra és Andrásra szállt és a Stiborok kihaltával azt ismét a Kaszay család kezén találjuk; ezen Kaszay család tagjai közül István fia János, és ennek fiai Miklós és György hütlenségbe esvén, Mátyás király várukat elveszi és nagynevü hadvezérének Magyar Balázsnak adományozza,[2] kiről a vár leányának férjére Kinizsy Pálra száll,[3] és csak az ő elhaltával szerzi azt meg Szapolyai István.

A Szapolyayak kezére tehát a vár csak a XV. század legvégén, vagy a XVI. század elején került és Zsigmond király nekik azt nem is adományozhatta, a hogy az előző időkben a Szapolyayaknak Trencsén vármegyében birtokuk nem is volt.

Láthatjuk tehát, hogy a közlemény irójának kiindulási alapja teljesen helytelen, és ha a Tersztyánszkyak 1611. és 1615. években a várra nézve bizonyos igényeket igyekeztek érvényesiteni, úgy azokat nem a várnak a Szapolyayakkal való közös szerzése, és a velük egy őstől való leszármazás alapján emelték, hanem emelhették valamely más alapon, mi a Tersztyánszky által bizonyára betekintett 1611. és 1615. évi okiratokból kell hogy kitünjön; sajnos hogy nem látta szükségesnek ezen igények alapját az okiratokból kikeresni, nem bocsátkozott e részben sem a részletezésbe és az okiratokkal való kellő bizonyitásba.

Hogy azonban erre nézve némi utbaigazitást nyujtsak, felemlitem, hogy Szapolyay János a miticzi Rosonoknak 1500 forintban zálogba adta Kaszavárat, és midőn a Rosonok hütlenségbe estek, I. Ferdinand király ezen 1500 forintot a hadi kincstár részére lefoglaltatta; ámde a Rosonok leányági utódai a vár uj adományosaitól, a Petrőczyektől per utján követelték az 1500 forintot; valószinünek tartom, hogy a Tersztyánszkyak ezen leányági örökösök jogán, csakis ezen 1500 forint egy részének erejéig folytatták 1611. és 1615. években azt a pert, melyre Tersztyánszky hivatkozik; az országos levéltár mindezekre nézve bőséges adatot nyujthat.[4]

A közös leszármazás vitatására alapul szolgálhatna még a két család által használt czimerek netaláni azonossága; ámde a Szapolyayak a farkast és az egyszarvat, a Tersztyánszkyak

[1] L. Wenzel Gusztáv «Stibor vajda» 86—90 lapok.
[2] Orsz. levt. NRA. fasc. 485. Nr. 38.
[3] U. ott.
[4] NRA. fasc. 485. Nr. 38. stb.

pedig a faágon álló, csőrében galyat tartó fehér galambot használták czimerképül; mely czimerképek különbözősége már magában véve kizárja a közös leszármazást, mert Zsigmond király idejében, midőn a közlemény irója szerint a két család még közös birtokjogokat szerző közös ősökkel birt, a régi családok czimeralakjai már ki voltak fejlődve.

Láthatjuk tehát, hogy sem az izről izre való közös leszármazás, sem az ősi birtokjogok közössége, sem a czimer azonossága bizonyitva nincs, és igy a közleményben felvetett állitásnak ténybeli alapja sincs. RUDNAY BÉLA.

Három adalék három generatióhoz.

Régebben kiadott munkákban is találunk néha uj adatkákat, melyeket utóbb megjelent dolgozatok nem használtak föl. Igy tünt szemembe a Vaja-nemzetségről adott kis közleményemben emlitett régebbi birtokeladásra, illetve adományozásra vonatkozó oklevél (Turul, XXVII. 137. l.), melyről mellékesen megjegyezve, Werner olyformán nyilatkozik, mintha én azt akartam volna, hogy 1903-ban közzétett oklevelet 1901-ben használjon föl (Turul, XXVI. 178. l.), holott én világosan *ujabb* nemzetségi kutatásaira utaltam, melyek 1904—1905 folyamán jelentek meg.

Néhány föl nem használt adalékra bukkanunk Vagner Józsefnek Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez (Nyitra, 1896) czimü becses munkájában is.

Az első adat genealogiai szempontból nem nyujt ugyan ujat, de Péter ispán szereplését, illetve érdemes munkásságának megjutalmazását illetőleg tudásunkat gyarapitja. A Ludány-nemzetség Emőkei ágának későbbi sorsára pedig genealogiai szempontból is hasznosítható az a IV. Lászlótól eredő, 1284 április 24-én Pankota mellett kelt oklevél, mely szerint a király consideratis fidelitatibus et servitiis comitis *Petri* filii *Zobozlow* de genere *Lwdan* quandam terram castri sui Nitriensis Malantha vocatam, que . . . usui quinque aratrorum vel citra sufficeret . . . , eidem comiti Petro et suis heredibus . . . contulisset. Ez a föld később a nyitrai káptalan birtokába jutott, de 1424-ben Emőkei Tamás fia Jakab vissza szerette volna szerezni (Vagner, id. m. 407. l.).

Két apróssággal bővíti Vagner a Divék-nemzetségről való tudásunkat. 1336 ban a pozsonyi káptalan, quum nobilis domina *Margaretha* filia quondam comitii Barlei de genere *Dywek*, relicta videlicet quondam comitis Mogh de Elephanth előtte meg nem jelenhetett, a nyitrai káptalan kérésére két megbizottját küldte hozzá, kik előtt Margit asszony de voluntate comitis *Desev fratris sui patruelis* et consensu birtokai tekintetében intézkedett (id. m. 390. l.). Barleusnak ezt a leányát eddig nem ismertük, sem azt nem tudtuk róla, hogy Elefánti Mog felesége lett, kitől azonban gyermekei nem születtek. Dezső ispán szintén ismeretlen tagja a Divék nemzetségnek. Ha a frater patruelisen Margit asszony unokatestvérét értjük, akkor Dezső ispán Barleus valamelyik testvérének fia volt.

Uj nemzetség merülne fol Mátyás királynak 1468 április 18-iki oklevelében, melylyel a zobori konvent 1379-i határjárásról szóló jelentését átirja. A konvent oklevelében arról van szó, hogy a birtok megállapitásakor eljutottak egy vizhez, mely possessionem Dobras domini episcopi (Nitriensis) a terris *nobilium de genere Dynk*, terras scilicet Moyteh . . . elválasztotta (id. m. 424—425. ll.). Lehet azonban, hogy az Aba nemzetség egyik sarjadékának, Denknek ivadékairól van szó.

SÖRÖS PONGRÁCZ.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi deczember 21-én tartotta *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt rendes évi nagygyülését, melyen jelen voltak : *Gróf Apponyi Sándor*, *Barabás Samu*, *Békefi Remig*, *Csánki Dezső*, *Dőry Ferencz*, *Kollányi Ferencz*, *Ortvay Tivadar*, *id. Szinnyei József*, *Soós Elemér*, *ifj. gróf Zichy János* ig. vál. tagok, *báró Győrffy Samu*, *Holub József*, *Benkó Imre*, *Lukcsics József*, *Matheidesz Sándor*, *Szalay Gábor*, *gróf Teleki Sándor* évdijas tagok, mint vendégek *özv. Schönherr Antalné és leánya*, *Szalay Imre*, *dr. Csiki József és neje*, *Steibl Julia*. *Tóth Árpád* pénztárnok, *Áldásy Antal* titkár és *Szabó László* jegyző.

Elnök a szép számmal összegyült tagokat üdvözölve a nagygyülést a következő beszéddel nyitotta meg :

Tisztelt Nagygyülés !

Beszámolóra gyültünk egybe egy hosszu, munkában, eredményekben és veszteségekben gazdag év után, hogy tagtársaink előtt számot adjunk sáfárkodásunkról anyagiak és szellemiek terén. Évtizedek óta teszszük ezt ; s ha emlékünkbe visszaidézzük huszonhét esztendő történetét, nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk, hogy szerény keretekben működő társaságunk szaktársaink lelkes, önzetlen kis csoportját gyüjtötte

egybe a czélul kitüzött történelmi segédtudományok művelésére és hogy zaj, feltünés nélkül, de következetes irányban folytatott munkásságának megvan eltörülhetetlen nyoma a magyar nemzedékrendi tanulmányok és czimertani kutatások fejlődésében.

Tavalyi megnyitómban reámutattam az elért eredményekre és rámutattam a még megoldandó feladatokra. A mi érdemünk, ha az eredményekhez ujabbakat csatolhattunk, de nem a mi hibánk, ha a ránk váró feladatok megoldásához a lefolyt év alatt jobban nem közeledhettünk. Tenni csak annyit vagyunk képesek, a mennyit erősen igénybe vett társadalmunk és czéljainkkal rokonszenvező szaktársaink segitségével tehetünk ; más oldalról törekvéseink nem részesülnek támogatásban.

Arra nem lehet panaszunk, hogy közönségünk egy része bizonyos fokig érdeklődéssel viseltetik tudományos czélzataink iránt. Levéltári, könyvtári tagtársaink bizonyságai annak, hogy a nagyközönség részéről soha nagyobb törekvés nem mutatkozott a családi mult megvilágitására, leszármazások kimutatására, családtörténet felderitésére, mint napjainkban, mikor azt hinnők, hogy a kor nivelláló törekvései s a változott szocziális felfogás a figyelmet elterelik a nemzedékrendi kutatásoktól. Csakhogy e széles körben folyó genealogiai kutatásoknak, melyek legtöbb esetben az egyik részre anyagi, a másikra pedig társadalmi előnyöket igyekeznek biztositani, a valódi tudomány vajmi ritkán látja hasznát s azok vajmi kevésszer jöttek segitségére társaságunknak, mely — távol tartva magát e törekvésektől — igyekezett eredetileg kitüzött czéljához, a nemzeti mult családtani megvilágitásához a tudomány és történelmi kritika szabályai szerint hü maradni. Lehet, hogy anyagi érdekeink ellen cselekedtünk, idegenkedve hasonló czélzatoktól, de ezek szolgálatába állva, vétettünk volna azon szigoruan tudományos irányzat ellen, melyet társaságunk alapitói, elhunyt nagynevü elnökeink és szaktudományunknak annyi jeles művelője elénk irtak.

A jelen kor társadalmának egy része kevésre becsüli a történelmi kutatások értékét és gyakorlati hasznát, megfelejtkezve arról, hogy épen a nemzeti mult mennél behatóbb tanulmányozása adja a legjobb tanulságokat a jelenre és következtetéseket a jövőre. Nemzeti multunknak pedig egyik integráló része az, melynek felderitésére társaságunk vállalkozott ; nemzedékrendi összeköttetések történelmi fontos események megmagyarázói, kulcsai ; a politika rugóit sok esetben családi érdekek mozgatják, s vérségi kapcsolat világitja meg sokszor a milieu-t, melyet annak ismerése nélkül nem látunk tisztán.

Abban a reményben, hogy társaságunk a jövőben is hiven fog ragaszkodni huszonhét éves tradiczió által szentesitett tudományos programmjához a nagygyülést megnyitom.

A zajos éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó után Aldásy Antal felolvasta emlékbeszédét néhai Schönherr Gyuláról, melynek végeztével elnök az ülést rövid időre felfüggesztette.

Szünet után elnök az ülést ujból megnyitván, *Szabó László* társ. jegyző felolvasta a titkári jelentést a társaságnak az 1909. évben kifejtett müködéséről, melyet a nagygyülés tudomásul vett és Csánki Dezső ig. vál. tag inditványára titkárnak úgy a megtartott emlékbeszédért, valamint a titkári jelentésért köszönetét fejezte ki.

Töth Árpád társ. pénztárnok terjesztette elő ezután a pénztárnoki jelentést, mely szerint a társaság bevétele az ülés napjáig 6460 korona 40 fillér, kiadása 5991 korona 74 fillér volt, egyenleg 468 korona 66 fillér. A Nemz. Zsebkönyv II. rész I. kötetének bevétele 120 korona, kiadása ugyanannyi. A társaság vagyona összes vagyonban 35,753 korona 66 fillér, teher 2726 korona, tiszta vagyon tehát 31,027 korona 66 fillér.

Minthogy az ig. választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyülés a pénztárnoki jelentést egyelőre tudomásul veszi.

Elnök ezután jelentve, hogy az alapszabályilag kitüzött időben az elnökséghez inditvány nem adatott be, a jegyzőkönyv hitelesitésére *ifj. gróf Zichy Nándor* ig. vál. és *Szalay Gábor* évd. tagokat kérte fel és az ülést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság müködéséről az 1909. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyülés !

Társaságunk történetében megint bezáródott egy esztendő, ismét összegyültünk rendes évi nagygyülésünkre, a melyen visszapillantást vetünk az elmult év tudományos munkásságára, beszámolunk működésünkről, hogy alkalmat adjunk annak megállapitására, vajjon megfeleltünk-e a reánk nehezedő feladatoknak, közelebb jutottunk-e ismét azoknak a tudományos czéloknak megvalósitásához, melyeket megalakulásunkkor magunk elé tüztünk. Rendes évi nyereség és veszteség számla az a jelentés, mely a titkári székből a mélyen tisztelt nagygyülés elé terjesztetik, a mely hivatva van a fenti kérdésekre a választ megadni.

Beszámolóm elején meg kell első sorban emlékeznem azokról a sulyos veszteségekről, melyek társaságunkat, mint a magyar tudományos világ egyik szerény tényezőjét az elmult esztendőben Thaly Kálmán és Széll Farkas igazgató választmányi tagjaink elhunytával érték. Folyó évi szeptember 26-án hunyt el váratlanul

Thaly Kálmán, kinek halála sulyos és szinte pótolhatatlan veszteséget jelent a hazai történettudományra, melynek legjelesebb, leghivatottabb művelője volt az elhunyt, ki egész életét, munkásságát, szivének lelkesedését és melegét vitte bele II. Rákóczi Ferencz és kora történetébe, melynek felderitésére szentelte egész életét, s a melynek ő volt legalaposabb ismerője. A gyászban, melyet elhunyta a magyar történettudományra hozott, társaságunk is mély megilletődéssel osztozott. Több mint két évtizeden keresztül volt Thaly Kálmán igazgatóválasztmányunk tagja, a mint ilyen, társaságunk ügyeinek intézésében mindenkor tevékenyen vett részt, és a Rákóczi korból vett közleményeinek egész sorozatával járult hozzá e korszak genealogiai és pecséttani ismereteihez, heraldikai kérdéseinek tisztázásához. Emlékét mindvégig kegyelettel fogjuk megőrizni.

Néhány nappal nagygyülésünk előtt költözött el az élők sorából Széll Farkas igazgató választmányi tag, kinek halálával az ujabbkori család történeti kutatás szenvedett nagy veszteséget. Széll Farkas megalakulásunk óta tartozott tagjaink sorába és két évtizedet meghaladó időn keresztül számithattuk őt igazgató választmányunk tagjai közé, melynek mindhalálig buzgó tagja volt. Megirta és oklevéltárral látta el a Nagybessenyei Bessenyei-család történetét, melynek egy részét folyóiratunkban is közzétette. Emlékére mindig kegyelettel fogunk visszagondolni.

Tudományos téren társaságunk működése a rendelkezésünkre álló anyagi eszközök mellett a megszokott mederben folyt le az elmult évben is. Folyóiratunk 1909. évi folyamából három füzet jelent meg, a negyedik most van sajtó alatt, róla a jövő évi titkári jelentés lesz hivatva beszámolni, minthogy megjelenése nagygyülésünk után fog csak megtörténni.

A társaságunk művelte tudományszakok közöl az elmult évben is a genealogiai tudomány talált tagjaink körében intensivebb művelésre. Az e tárgyu tanulmányok között első helyen kell kiemelnünk *Karácsonyi János* nagy tanulmányát, melyben a Szent István anyjáról szóló adatok uj megrostálása czimen Nagy Gézának folyóiratunk mult évi folyamában megjelent tanulmányával vitatkozik. Nagy Géza azon nézetével szemben, hogy Szent István anyja Sarolta, az egyik magyar társfejedelem leánya volt, fenntartja abbeli véleményét, hogy Szent István anyja a lengyel származásu Adelhaid volt és forráskritikai elemzés alá veszi ujból a Szent István anyjáról szóló tudósitásokat. Ezek alapján megállapitani véli, hogy a Sarolt-féle mese tulajdonképen nem III. Béla király Névtelen jegyzőjétől származik, hanem az ő művének a XIII. század végén élt bővitőjétől, mig ellenben a kamenczi évkönyvek és az Ossolinski krónikában fennmaradt tudósitás tulajdonképen magyar eredetü és azt Szent István életrajzának 1165 táján élt székesfejérvári bővitője irta, a ki tehát a székesfejérvári egyház nekrologiumából biztosan tudhatta, ki volt Szent István anyja. Ellenben az u n. nemzeti hagyományok egymásnak ellentmondanak és keletkezésük is a XIII. század végére tehető. A székesfejérvári bővitő tudósitását pedig kétségtelenné teszik a Szent Istvánnal egykoru irók, úgy hogy Szent István anyjának lengyel származása Karácsonyi szerint kétségbe egyáltalán nem vonható.

Dr. Vass Miklós a Homoródszentpáli Kornis családnak, Erdély e kihalt családjának történetével foglalkozik. Vizsgálódásai a család származását egy izzel fölfelé viszik, a mennyiben sikerült neki a Kőváry László és Nagy Iván összeállitotta családfán első ős gyanánt szereplő Miklósnak atyját is megtalálni Gergely személyében. Tanulmányai alapján összeállitja a XVII. században virágzott család leszármazását, mely a Kőváry és Nagy Iván összeállitotta családfákkal szemben lényeges eltéréseket mutat és azoknak nem egy adatáról mutatja ki a tarthatatlanságot. Erdélyi családtörténettel foglalkozik *Kiss Bálint* is a Tordaiakról szóló tanulmányában, a mely család az erdélyi előkelő nemes családok legnagyobb részének családfáján szerepel, és a melynek első ismert őseit nem is Tordaiaknak, hanem Kolozsváriaknak hivták s a Tordai névhez úgy jutottak, hogy egyik tagjuk a tragikus véget ért János, tordai kamaraispán volt. János utódai két ágnak, a Somogyomi és a Mihályfalvi ágnak voltak megalapitói. Ezenkivül szerepelnek Tordaiak Kémeri előnévvel is, továbbá Nagybányán is található e család, hol még jelenleg is virágzik.

Nagy Ottó dr. saját családjának a Borzovai Nagy családnak történetével foglalkozik, mely család oklevélileg a XVI. század végétől kezdve szerepel, de megszakitás nélkül csak a XVIII. század derekától kezdve hozható le. Tanulmányában a Szamos és a Tur közének birtokviszonyaihoz szolgáltat érdekes adatokat, a hol a család otthonos és birtokos volt.

Holub József a Kisasszonyfalvi Istvánffy-családról közöl egy terjedelmesebb tanulmányt, a melyben gondos kutatások alapján a család leszármazását az 1155-ben szerepelt János baranyai alispán apjától Istvántól kezdve állitja össze, részletesen szólva a család egyes kiválóbb tagjáról, főleg a történetiró Istvánffy Miklósról, a kivel kihalt 1615-ben az Istvánffy család. Tanulmányában szól a család czimeréről is, bemutatva Istvánffy Pálnak 1550-ből származó, az ősi czimert ábrázoló pecsétjét, valamint Miklósnak gyürüs pecsétjét is. A család első őséül Ottót a Salamon korabeli nádort emlegetik. Ez az Ottó azon-

ban nem az Istvánffyak, hanem a Győr nemzetség őse, a melyből Istvánffy Miklós anyja Gyulay Hedvig származott és igy Ottó nádor Istvánffy Miklósnak csak anyai őséül tekinthető. Az Istvánffy nevet az 1455-ben szereplő János veszi fel, addig a család a Kisasszonyfalvi néven emlitettik.

Benkó József az Inárcsi Farkas-család Árpádkori őseinek szentel egy tanulmányt, melyben összeállitja azokat a genealogiai adatokat, melyek a család levelesládájában található Árpádkori oklevelekből vonhatók ki. Ez a család, jóllehet nem tartozik azok közé, melyek valemely nemzetségből erednek, oklevelek alapján fel tudja vinni leszármazását az Árpádok koráig. Már 1275-ben szabadul fel a várjobbágyok sorából, a hogy azt IV. Lászlónak a család birtokában lévő oklevele bizonyitja. Innen egészen a XIV. század derekáig a család leszármazásában nincs hézag, ekkor megszakad egészen a XV. század elejéig, majd innen lehozható 1540-ig, azután ismét megszakad 1640-ig, a mely időponttól kezdve a leszármazás egész napjainkig megszakitás nélküli.

Kisebb genealogiai közleményeink sorában *Balogh Gyula* a Himfi, Aracsai és Neszelei családok történetéhez közöl adatokat a vasvármegyei levéltárból. *Darócz Zoltán* folytatta ez évben is a dunántuli családok történetéről szóló tanulmányit. Ujabb adatokat közöl a Karcsayak leszármazásához, vizsgálódásai tárgyává teszi a Tétényi és Kapy családok közti összeköttetést és végül a Járyak leszármazásához közöl nehány apróbb kiegészitő adatot, továbbá okleveles adatokat a Guthkeled nembeli Kozma utódjainak történetéhez.

Kállay Ulul több dolgozattal szerepel folyóiratunk hasábjain. Az egyikben Várady Aladár és a Barlafiak pörének időpontjáról értekezve, megállapitja, hogy a pörben kibocsátott oklevelek kelte az egyiknél 1278 nov. 4., a másiké 1279 január 6. Ez a dolgozata részben oklevéltani szempontból is érdekes, mert a Damus pro memoria kezdetü oklevelek történetéhez is szolgáltat adalékot. Egy másik értekezésében kimutatja, hogy a Margit legendában előforduló Barloc alatt nem Barcz-ot, hanem a veszprémvármegyei Barlagot kell értenünk. Sikerül továbbá tisztáznia a IV. Béla kiséretében Dalmáciába menekült Ádám lengyel jövevénynek leszármazását, melyet egész a XIV. század első évtizedéig vezet le. Végül egy kis névmagyarázattal szolgál, a midőn megállapitja, hogy a Veszprémmegyében fekvő Aborgáta alatt voltaképen Albertgátát kell értenünk.

Szabó László Szécsényi Tamás erdélyi vajda első feleségének kilétét állapitja meg, kimutatva, hogy az Kompolthy Pál egyik névleg közelebbről nem ismert leánya volt. Czikkére *Pór Antal* reflektált, felsorolva Széchényi Tamás öt gyermekét, s kimutatva, hogy ezek közöl Miklós Tamásnak első, a többiek második feleségétől születtek.

Ifj. gr. Zichy Nándor a Zichy-család őseiről, a Járaiakról végzett családtörténeti tanulmányait foglalja össze, a melyekben bizonyos, Wertner Mór által annak idején a Zichy-család XIV. századi történetére nem vonatkoztatott adatokat állit össze, a melyek alapján kiigazitja a Wertner által összeállitott nemzedékrend első izeit és a Járai-családdal rokoni összeköttetésben álló Petlendi-család nemzedékrendét. Kutatásai a Járai birtokokra is kiterjednek, és egész komplexumát a rokonsági kérdéseknek vetik fel, vajjon rokonok voltak-e a Járaiak a Mihály fia Péter erdélyi alvajdával, rokonok voltak-e a Tyukod nemzetségben szereplő, a Gerendiekkel rokon Járaiakkal és hogy mikor történt az elágazás, a mely valószinüleg 1303 előtt mehetett végbe. E kérdésekre nézve szerző további kutatásai remélhetőleg meg fogják hozni a kivánt világosságot.

Pór Antal Macska Domokos kir. kardhordó, erdélyi alvajda történetéhez szolgáltat adatot, közölve I. Lajos királynak nevezett részére 1357-ben Kraszna birtokra szóló adománylevelét. Macska Domokos és testvére Ivánka utódairól adataink nincsenek, de nem lehetetlen, hogy a maig is virágzó Krasznai Krasznay családnak ők a megalapitói.

Puky Andor a Szentléleki Giczey-család történetét veszi vizsgálat alá, összeállitva a Bizáki Puky-család tomori levéltárában található okmányok alapján a család leszármazását egészen annak 1798-ban történt kihaltáig. *Tersztyánszky Dezső* a Szapolyay-család eredetéről értekezik, melynek első őséül az 1230-ba szereplő Ereust véli, kinek oldalági rokonától Yzudi Fekete Páltól, ki később Szapolyai Fekete Pál néven szerepel, származnék szerinte a Szapolyai és a Nádasi Tersztyánszky-család. *Sörös Pongrácz* rövidke közleményében a Vaja nemről értekezik, melynek három eddig ismeretlen izét mutatja ki egy XIII. századbeli oklevél segélyével.

A heraldikai tudományt tárgyaló dolgozatok közöl terjedelmére első helyen áll *Gyárfás Tihamér* közleménye a Brassó város levéltárában őrzött czimereslevelekről. Ezen, számszerint 16 darab czimereslevél között II. Lajosnak egy eddig ismeretlen csimereslevele is szerepel, melyet szines hasonmásban is bemutattunk. Az oklevél Engel Péter nevére szól, de a név hamisitott, az armális eredetileg más névre szólott. A czikkiró megkoczkáztatja azt a föltevést, hogy az armális eredetileg is Engel Péter nevére szólott és egy más névre akarták hamisitani, de aztán feladva ezt a kisérletet, ujból az eredeti nevet irták be. Dolgozatában nem elégszik meg a czimereslevelek tisztán heraldikai méltatásával, hanem a czimer-

szerzőkre és családjukra vonatkozó levéltári és okleveli adatokat is igyekszik összeszedni és feldolgozni.

Középkori czimeresleveleink közöl szines hasonmásban még bemutattuk Jeszenszky Istvánnak ugyancsak II. Lajostól 1521-ben nyert czimereslevelét, melyet *Dőry Ferencz* ismertetett, ki a Jeszenszky-család eredetét is tisztázza, a turóczi registrumban szereplő, Járdán birtokos Járdáni Andrást mutatva be a Jeszenszky-család őséül.

Középkori czimeresleveleink száma az elmult évben is szépen gyarapodott uj, eddig ismeretlen darabokkal, melyeket az eddig követett gyakorlathoz képest társaságunk igazgató-választmányi ülésein is bemutattunk. Horváth Sándor a Szarvasdy-családnak 1431-iki, a Fekete-családnak 1434-iki, a Flins családnak 1451-iki, a Farkas-családnak 1499-iki, Brixianus Lőrinczнek 1509-iki és a Mezőkövesdi Deák Pál 1515-iki czimereslevelét, azonkivül a Dely névre hamisitott 1477-iki és a Bornemissza-családnak 1555-iki czimeresleveleit, alulirott titkár pedig a Gathali-család 1431-iki és a Hegyi-családnak 1508-iki czimeres leveleit mutatták be. Középkori ismert czimeresleveleink száma immár megközeliti a kétszázat. Itt emlitjük meg azt, hogy a társaságunk kiadásában megjelent Magyar czimeres emlékek III. füzete előreláthatólag a jövő év folyamán fog napvilágot láthatni, ujból 25 szines czimerképpel.

Ghyczy Pál a pajzskorona és a rangjelző korona fejlődésének történetéhez közölt adatokat, melyeket a magyar heraldikából vett érdekes példákkal, a Károlyi, Széchényi grófi, Cikulini stb. czimerekkel illustrált. Ugyancsak ő ismertette Nagyjeszeni Jeszenszky István 1593—1620 évekből származó emlékalbumának magyar vonatkozásu czimereit is.

Horváth Sándor Tarpa városnak II. Rákóczi Ferenczтől nyert czimeres kiváltságlevelét ismerteti, rajzban is bemutatva a város czimerét, melynek érdekességét — a czimerkép a Rákóczy-ház sasát mutatja — növeli az a körülmény, hogy ez az egyedüli eredeti armális, melyet Rákóczi Ferenczтől ismerünk. Az érdekes heraldikai ritkaság jelenleg Bereg vármegye levéltárában őriztetik.

Sörös Pongrácz Zermegh János bővitett czimereslevelét ismertette, kinek családja az ősi czimert a XVI. század harmadik negyedének hagyománya szerint még Zsigmond királytól nyerte volna. A czimerbővitő oklevelet Zermegh János Miksa királytól nyerte 1572-ben, a mely azonban eredetiben szintén nem, csak hibás másolatban maradt reánk, de e hibák nem olyanok, hogy a czimer ne volna a leirás után rekonstruálható.

A pecséttani tudományt folyóiratunkban ez évben *Pör Antal* czikke képviselte, a mely Opuli Lászlónak, Magyarország nádorának pecséteivel foglalkozik, melyek közül összesen 9-féle pecsétet mutat be, ellátva azokat bő történeti és sphragistikai magyarázatokkal. E pecsétek közöl különösen kiválik László herczeg két lovas pecsétje és az a minden valószinüség szerint antik gemmával ékitett pecsét, melyről folyóiratunkban egy izben már Varju Elemér is megemlékezett. Nem kevésbé érdekes Esztergom vizivárosnak XV. századi pecsétje, melyet a város XV. századi védszentjének Szent Lászlónak térdképe diszit, s a melyről szerzőnk előbbi czikkével kapcsolatosan emlékezik meg. A középkori pecséthasználatra érdekes adalékot tartalmaz *Bártfai Szabó László* oklevéltani apróságok közleménye, mely a XIV. századi kanczelláriai gyakorlathoz és az akorbeli oklevél taksákhoz is nyujt adalékokat.

Szakirodalmunk rovatában végül igyekeztünk főleg a hazai, körünkbe vágó irodalmi termékekkel folyóiratunk olvasóit megismertetni.

Attérve már most társaságunk belső életére, jelenthetem, hogy az a rendes mederben folyt le az elmult évben is. Mult évi rendes nagygyülésünket 1908. deczember 14-én tartottuk meg, melyen Csoma József másodelnökünknek a gróf Forgách-család czimeréről szóló tanulmánya került bemutatásra, mely a gróf Forgách-családnak sajtó alatt lévő történetében fog megjelenni. Ezen a nagygyülésen töltetett be ujból az első másodelnöki szék, melyre ismét Fejérpataky László választott meg.

Igazgató választmányunk az elmult évben négy rendes ülést tartott és pedig február 25-én, május 19-én, október 14-én és november 25-én, melyeken a folyó ügyeket alapszabályaink és ügyrendünk értelmében intéztük el. E négy ülésen ugyanannyi felolvasás tartatott, ezek voltak Wertner Mórnak Szigethy István kalocsai érsek származásáról, Benkó Imrének az Inárcsi Farkas-család őseiről, Holub Józsefnek a Kisasszonyfalvi Istvánffy-családról és Nagy Gézának a Magyar nemzetségekről szóló tanulmányai. A novemberi igazgató-választmányi ülés a M. Nemzetségi Zsebkönyv folytatásának kérdésével is foglalkozott és a szerkesztőknek e tárgyban tett beadványa alapján, hivatkozással a velők 1907-ben történt megállapodásra, elhatározta, hogy a Nemes Családok II. kötetére előfizetési felhivásokat bocsát ki, s a mennyiben az előfizetések a nyomdaköltségek fedezésére elegendők volnának, a II. kötetet a jövő évben sajtó alá adja.

A novemberi igazgató-választmányi ülés töltötte be a választmányban Thaly Kálmán halálával megüresedett helyet, melyre egyhangulag ifj. Gróf Zichy Nándor, társaságunk alapitó tagja a genealogiai tudomány művelője választatott meg.

A tagjaink létszámában az elmult évben beállott változásokról a következőket van szerencsém jelent-

hetni: Alapitó tagjaink száma egy 400 koronás és két 200 koronás taggal gyarapodott, uj pártoló tag 4 lépett be, évdijas pedig 23. Ezzel szemben halálozás folytán két 400 koronás alapitó tagot, halálozás, kilépés és törlés folytán 5 pártoló és 16 évdijas tagot vesztettünk, úgy hogy élő tagjaink létszáma jelenleg a következő: 3 örökös alapitó, 21 négyszáz koronás, 28 kétszáz koronás alapitó, 96 pártoló és 320 évdijas, összesen 468 tehát ugyanannyi, mint az elmult évben. Ehhez hozzászámitva négy elhunyt ezer koronás, 17 elhunyt 400 koronás és 12 elhunyt 200 koronás alapitó tagot, összesen tagjaink száma a mai napon 501.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyülést, hogy jelentésemet tudomásul venni szíveskedjék.

Budapest, 1909 deczember 21-én.

Dr. Áldásy Antal
titkár.

SZAKIRODALOM.

Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgesichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291—1327). Herausgegeben von Dr. *Heinrich Finke*, o. Professor der Geschichte in Freiburg i. B. Band I—II. Berlin und Leipzig Dr. Walther Rotschild 1908. I. — CLXXXX. + 975. l.

A barczelonai királyi levéltár kimerithetetlen anyagából két vaskos kötetben közli Finke Henrik II. Jakab aragón király diplomácziai levelezését, az elsőt, mely a középkorból a maga teljességében ránk maradt s talán a legérdekesebbet, ha II. Jakab személyét és a korviszonyokat tekintjük. A szicziliai vecsernye után az Anjouk és az aragón dinasztia közt megindult küzdelemben Jakab a pápával való jó viszony kedvéért öccse Frigyes, a szicziliai király, ellenfeleihez szegődik. Frigyest viszont a szentszékkel való küzdelme VII. Henrik, majd Bajor Lajos szövetségesévé teszik. E kor az avignoni pápaság kezdetének és a templáriusok katasztrófájának kora. Bár Finkét inkább a pápai és császári politikára vonatkozó iratok érdeklik, alig van európai ország, melynek történetére nézve érdekes adatokat ne találnánk a kiadott levelekben. A forrásanyagot nagyobb szabásu értekezéssel vezeti be a kiadó, melyben az aragón kanczellária szervezetét ismerteti II. Jakab korában. Minthogy a világi kanczellériák kétségkivül legfejlettebbjének ismertetése terén uttörő e munka, erre akarom felhivni a Turul olvasóinak figyelmét.

Az aragón udvar főtisztviselői a majordomos, a királyi udvartartás feje, a camerlench, a király személyének védője, és a mæstroracional, a pénzügyek vezetője alkotják a viczekanczellárral, az auditorokkal, a thesaurariussal és a secretariusokkal a kanczellár elnöklete alatt a királyi tanácsot, mely az államügyeket tárgyalja, előkészíti a király politikai leveleit, mandátumait, elintézi a beérkezett supplicatiókat. Az okleveleket az elintézés értelmében a kanczellária állitja ki. Ennek vezetője a kanczellár, kinek felügyeleti joga a kanczellárián kivül a notarius publicus-okra is kiterjed. Ő nevezi ki a helyettesét, a pecsétőrt és az alsóbb rangu tisztviselőket. Az oklevelek kiállitásában is tevékeny része van: signálja az okleveleket egy a pecsételést bevezető megjegyzéssel, mi egy röviditett névből vagy visa per canc. megjegyzésből áll. Ezen kötelessége teljesitésében támogatja helyettese. Egyes csoportok, mint a litterae secretæ és a litt. iustitiæ nem tartoznak hozzá. Jövedelme a pecsétbevétel (ius sigilli) tizede. A XIII. század óta püspökök töltik be a hivatalt, II. Jakab óta rendesen Valenczia püspöke. A kanczellár távollétében az alkanczellár gyakorolja mindezen jogokat. A kanczellária szabályzat szerint a római jogban jártasnak és világinak kellett lennie. Hozzá fordultak mindenféle kedvezés és privilegium ügyében. — A sigillator hivatalát egy scriptor viselte, kinek kötelessége a pecsét őrzésén kivül a signált tisztázatok registrálásáról való gondoskodás, a registrumnak az oklevéllel való összevetése, a pecsételés, melyet csak akkor hajthat végre, ha erre az oklevél hátára vezetett felhatalmazás feljogositja. Ő állapitja meg a taksák nagyságát és számol be időnként a jövedelemmel a magister rationalisnak. —

A kanczelláriában háromfajta scriptort különböztethetünk meg: a rendes scriptorok, kik a kanczellár, alkanczellár vagy a secretariusok utasitására az okleveleket irják. A megbizást adó nevét — ép ugy, mint a magyar kanczelláriai gyakorlatban — papirokleveleken odairják, hová utóbb a pecsét került. Vannak még kisegitő és titkos scriptorok, utóbbiak a litterae secretæ csoportjába tartozó okleveleket nemcsak irják, hanem pecsételik és regisztrálják is; egyiküknek mindig a király közelében kellett tartózkodnia. A három csoport tizenkét, nyolcz illetőleg két tagot számlált. A pecsétjövedelemből huzott fizetésükön kivül igen gyakran részesültek királyi adományban.

Az okleveles gyakorlat (Urkundenwesen) terén minden megelőző munka hijján csak egyes pontokra terjeszkedik ki a szerző. A privilegiumok ünnepélyesek vagy egyszerüek, az előbbiek a király és az oklevelet iró scriptor jegyével és öt az udvarnál tartózkodó, ha az oklevélben tárgyalt ügynél jelen nem is levő előkelő személy nevével. Fontos változást idézett elő II. Jakab uralkodása alatt a papirnak, mint oklevélanyagnak tulnyomóvá vált használata. A pecsétet ezentul nem függesztik az oklevélre, hanem a hátára nyomják. A kanczelláriai megjegyzések is ez időben jönnek divatba. Az aragón levéltár roppant gazdag az oklevél-

adási parancs módjának megállapitására felhasználható anyagban. Százával vannak erre vonatkozó királyi utasitások ; legtöbb esetben szóval ad a király parancsot vagy személyesen, vagy valamely tanácsosa utján. Az ezt tartalmazó megjegyzés, mely mindig az oklevél irójának kezéből ered, pergamen oklevelekben rendesen baloldalt a plicatura alatt, papir okleveleken a rányomott pecsét alatt található. — A rendszeres regisztrálás is Jakabbal veszi kezdetét. Csupán az ő idejéből 338 kötet maradt fenn a királyi könyvekből, melyek száma a barczelonai levéltárban 6389-re rug s már a XV. század elején eléri a harmadfélezret. Kimerithetetlen gazdagságu anyagot nyujtanak különösen a levelezés regiszterei. Jakab korában már rendszeres felosztás érvényesült : egyik csoport (registra communia) a belső ügyekre, a közigazgatásra vonatkozó anyagot, a r. gratiarum a privilegiumokat, a r. officialium a hivatalnoki kinevezéseket, egy csoport a pénzügyi okmányokat, a r. secreta a követek utasitásait, a r. curie a király minden irányu külső és belső levelezését tartalmazza. Végül külön könyveket (r. sigilli secreti) vezettek, ha a király uton volt. A pápai kanczellériában az oklevél nyerőjének állott érdekében a regisztrálás, miért is külön taksát fizetett, itt azonban hivatalosan történt.

A bevezetés második részében a középkori diplomácziáról, az állandó és specziális követségekről nyerünk világos képet. A mi a közlött anyagot illeti, gyakran meglepő élénkséggel vázolják e levelek a középkori embert külső megjelenésében és gondolkozásában egyaránt. Éles elméjü diplomatákkal ismerkedünk meg különösen a pápai udvarnál, hisz ép e kor a kimondott politikai pápaság kora. VIII. Bonifácz, V. Kelemen, XXII. János pápák és a biboros kollégium egyes tagjai jelleméhez sok fontos s egészen uj adatot szolgáltatnak, nem is szólva arról a nagy nyereségről, melyet a levelek közlése a művelődéstörténet számára jelent. — A szövegek közlésénél az anyag tulságos felhalmozódásának kikerülésére kihagyásokkal él a kiadó, viszont az ó-katalón nyelvü iratokat bő bevezetésekkel látta el.

Eckhardt Ferencz.

Ahnentafel seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Franz Ferdinand von Oesterreich-Este. Bearbeitet von *Otto Forst.* Verlag Halm und Goldmann, Wien und Leipzig, 1910.

Forst Ottó e munkájában Ferencz Ferdinánd főherczegnek 32 ősre terjedő ősfáját állitja össze. Ily ősfaösszeállitás az utóbbi években több látott napvilágot, a német irodalomban Kekulé von Stradonitz, a hires német genealogus és heraldikus az európai uralkodók és nejeik ősfáit, Dungern báró a Hohenzollernekét, Roller Ottó a Baden-Badeni és Baden-Durlachi őrgrófokét tette közzé. E munkák a tulajdonképeni ősfák csoportjába tartoznak, kiindulnak az egyénből, a probansból és visszafelé viszik fel a leszármazást szülők, nagyszülők, dédszülők stb.-re. Ez az a próba, az az ősfa, melyet pl. a kamarasságért, máltai lovagságért folyamodó köteles letenni. Ez az ősfa térben és időben, — legyen szabad e kifejezéseket használni — koráloknak van alávetve, időben korlátolva van lefelé, t. i. probans személyében, térben pedig abban, hogy az ősök folyton növekvő számát kimutatni és feltalálni nem sikerül. Az ősfával ellentétes a származási tábla, mely lefelé mutatja a leszármazást, magában foglalva az összes egyéneket, kik nemzés utján egy házaspártól leszármaznak. Ez a leszármaztatás térbelileg meg van szoritva, a menynyiben csak ennek a házaspárnak, — szerző a «Stammpaar» kifejezést használja — leszármazóira terjeszkedhetik ki, időben azonban korlátozva nincsen, mert az ujabban született utódok még mindig helyet foglalnak rajta.

Ezen kétféle tábla a származási és őstábla közti különbség fejtegetésével vezeti be a szerző munkáját, majd áttér annak a kérdésnek a fejtegetésére, hogy milyen gyakorlati és elméleti jelentősége van manapság a származási és őstáblának. Gyakorlati jelentősége a különböző udvari és egyéb méltóságok, kamarási, máltai lovagi méltóságok, alapitványok, udvarképesség stb. elnyerésében van, elméleti tekintetben a német családi és házassági jog, továbbá ujabban a szocziologia és biologia tekintetében van a leszármazási és őstáblának s általában a genealogiai tudománynak nagy jelentősége, melyre annak idején már Ottokar Lorenz utalt genealogiai kézikönyvében, a melyben reámutatott arra, hogy jogi, történeti és természettudományszakoknak a tudományos alapon művelt genealogia mily fontos segédeszköze. Lorenz könyvének megjelente a genealogia tudományos művelésének különösen Németországban, hol annak fontosságát hamar felfogták, tekintélyes impulsust adott.

Még egy kérdéssel foglalkozik a szerző munkája bevezetésében. Tudjuk ugyanis azt, hogy valamely személy ősének száma minden generatióban kétszeresen növekszik, igy pl. a II. generatióban a szülők 2 személy, a III-ban a nagyszülők 4 személy és igy tovább növekvőleg szerepelnek, és igy, mondja szerző, a mathematikai progressiót alapul véve minden jelenleg élő egyénnek ősfája 800 esztendőre visszavezetve 34 milliárd őst foglalna magában, holott a jelenleg élő emberek száma csak 1·7 milliárd. Azonban szerző utal arra, hogy minden az első generatión tulhaladó ősfán bizonyos személyek a probansnak ősei között több izben szerepelnek. Ez azoknak egymásközti összeházasodására vezethető vissza, mi aztán az u. n. «Ahnenverlust»-ot, ősökbeni veszteséget eredményezi, a mely veszteség ép úgy előfordul a magasabb nemességnél, mint a polgárságnál, sőt bizonyos tekintetben még nagyobb mértékben a parasztságnál is, a különbség csak az, hogy az utóbbi két kategoriánál a magasabban fekvő ősöknél ez a veszteség nehezebben mutatható ki.

Az ősökbeni veszteség a főnemes és nemesi családoknál különböző. Forst táblázatos kimutatást közöl egyes uralkodókról, a melyek rendkivül érdekesek. Igy pl. II. Vilmos német császár ősfájában a XI. generatióig felvive az ősfát, elméletileg 1024 volna az ősök száma, az ősökbeni veszteséget figyelembe véve azt várhatnók, hogy az ősök száma 354, pedig tény-

leg csak 256, XII. Alfonz spanyol királynál a várható ősök száma 140, a ténylegeseké 111, Károly Salvátor főherczegnél a várható ősöké 172, a ténylegeseké 123. Ferencz Ferdinánd főherczeg leszármazásáról a számadatok a következőkép alakulnak. A XI. generatióig az ősök hiány nélkül ismeretesek, azok valamennyie, kivéve a Saurma-kat, mely a nagyon régi armalista nemesek közé tartozik, a főnemesség és részben az ősnemességnek soraiból veszi eredetét. Természetesen a ma uralkodó fejedelmi házak ezek között tulsulyban vannak, úgy hogy a névleg felsorolt 16 családra (Wittelsbach, Habsburg, Hohenzollern, Hessen-Brabant, Capeting, Nassau, Welf, Lothringen, Wettin, Oldenburg, Savoya, Askania, Reuss, Waldeck, Schwarzburg, Lippe) az ősökbeni veszteség a legnagyobb, u. m. az összes 2047 ősnek 64·5%-a. A tabellarikus kimutatás szerint a helyzet a következőkép alakul: a XI. generatióban az elméleti ősök száma 1024, a várható ősöké 348, a ténylegeseké 234, vagyis összegezve, a tizenegy generatiónak 2047 elméleti ősével szemben, a tényleges szám 642.

Nemzetiségi tekintetben — melynek megállapitásánál az anyanyelv szolgált alapul — Ferencz Ferdinánd ősei a XI. generatióban a következők: 744 német, 13 németalföldi, 11 angol, 29 dán, 3 svéd, 64 franczia, 98 olasz, 34 spanyol, 1 román, 26 lengyel, 1 magyar.

Az előszóban szerző számot ad arról az eljárásról, a melyet a táblák összeállitásánál követett, s felsorolja forrásait is. A táblák összeállitására nézve megjegyezzük, hogy az első tábla a probans 1—6 generatiója 32 őst foglal magában, a következő táblákon pedig e 32 ős mindegyike szerepel probans gyanánt, szintén 32—32 ősre felmenőleg. Az ősök neveinek pontos megállapitása, mint szerző mondja, sikerült neki, úgy hogy e tekintetben munkája hiányt nem mutat fel. A lehetőség határán belül igyekezett aztán a születési, házassági és halálozási időadatokat is megállapitani. Külön sorolja fel végül szerző azokat a munkákat, melyekre a táblák összeállitásánál támaszkodott. Szerző az előszóban kilátásba helyezi, hogy a munkának az 1024 ősön tulterjedő részre folytatása leend.

A munka használhatóságát egy lelkiismeretesen összeállitott névmutató könnyiti meg, a mely az összes a táblákon előforduló neveket, az időbeli adatokat hozza, utal arra, hogy a táblákon hányadik szám alatt található az illető név fel, és végül röviden az utalást, hogy honnan meritette szerző adatait. A könyv kiállitása előkelően egyszerü, a szöveg és táblák nyomása tiszta és éles. A genealogiai tudományra értékes gyarapodást jelent és szerző megérdemli, hogy e nagy körültekintést, fáradságot és szorgalmat igénylett munkája minél számosabb érdeklődő kezébe jusson.

—*y*. —*l*.

Genealogiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat. Szerkesztik *Sándor Imre* és *Sebestyén József*. VII. évfolyam. Kolozsvár, 1909.

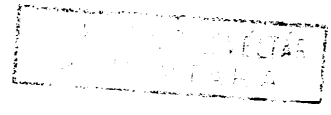
Immáron VII. évfolyamát járja e folyóirat, mely a magyar családtörténet, különösen az erdélyi családtörténet szempontjából eddig is rendkivül értékes anyagot hordott össze. A most bezárult hetedik évfolyam is változatos és érdekes tartalmu közleményekkel gyarapitja a genealogiai irodalmat.

Az adatközlések sorában ifj. Biás István közleményeit emlitjük meg első sorban, a ki a gróf Telekinemzetség marosvásárhelyi levéltárából nemes Belső Szolnok vármegyének 1686. évi registrumát, Küküllő vármegyének 1686-ból és Fejér vármegyének 1649-ből szóló lustrazát közli. Az utóbbi közlemény a legterjedelmesebb, három közlemény is kitellett belőle. Közli azonkivül még nemes Belső Szolnok vármegye zsoldosai számlajstromát is. Az Adattár rovat temetési és lakodalmi meghivókon kivül a Bözödujfalusi Simó-család nemessége felől 1719 október 28-án megtartott tanukihallgatásról szóló jegyzőkönyvet közli Udvarhelymegye levéltárából. Megemlitjük még e rovatban Demsusi Lukács Jánosnak 1693—1702-ből, Roskoványi Györgynek 1720—1762-ből és Hetei Bakó Mártonnak 1792—1801-ig terjedő időből származó családi följegyzéseit.

Az értekezések között Forgon Mihály a Csoltói Basó-családról közöl egy hosszabb tanulmányt. A család története régi időkre nyulik vissza. Egy törzsből egy nemzetségből származik minden valószinüség szerint a Ragályi- és Beretky családokkal, a melyekkel közösen birta egykor Csoltót, Ragályt és Beretkét. A Basó név először 1427-ben tünik fel Gömör vármegyének portális adólajstromában, melyben Basó Jakab a legvagyonosabb nemesek között szerepel, Csoltón 22, Ragályon 19 és Beretkén 5 jobbágytelket birtokol. A család leszármazását Forgon a XVIII. század második feléig követi. A család czimere leveles koronán nyugvó kar kardot tartva, melyre török fő van szurva, sisakdisz a pajzsalak, törökfő nélkül. Azt, hogy a család mely évben kapta a nemességet a szerző nem emliti fel.

Sándor Imre egy nagyobb tanulmányt szentel az Abaffiak erdélyi ágának. Anyagának tulnyomó részét az Endes-levéltárból meritette, mellette a csikszenttamási anyakönyvek szolgáltattak becses adatokat. Egy másik közleménye a Gávaiakról szól, a mely család a Szabolcsmegyei Gáváról származott át Erdélybe. Egy harmadik tanulmánya a Csikszenttamási Boros-családról szól, a mely 1584-ben tünik fel először, Boros István személyében.

Köblös Zoltán Családtörténeti adatok czimén az I. és II. Apafi Mihály fejedelmek naplójában és a Pálóczi Horváth-család naplójában található születési, keresztelési, halálozási és temetkezési adatokat szedi össze. Összeállitja továbbá a magyar családtörténet könyvészetét 1472—1905-ig, a melyet nehány érdekesebb nyomtatvány hasonmásával illusztrál. Sebestyén József Dorogh Istvánnak 1629-ből származó armálisát közli, a mely egy eraldikai kuriózumma, kék oroszlánnal ismertet meg, mint czimerképpel. A kék oroszlán a heraldikában rendkivül ritka, külföldön is alig találunk reá példát. Érdekes véletlen, hogy az elmult év folyamán még egy kék oroszlános czimer került elő, ú. m. Zsigmond királynak 1417-ben a Farnasi-család részére adományozott czimereslevele. Ugyancsak Sebestyén József bemutatja a Bárczay-czimernek egy érdekes elváltozását, a mely egy XVIII. század első feléből származó pecséten maradt reánk. Az ismert czimeralakból itt egész férfi lett, a ki két kezével feje fölött félkörbe ivelt agancsot vagy inkább pálmaágat tart.

A FORGÁCH GRÓFOK CZIMERE.[1]

(Szines czimerképpel.)

Ősi, nemzetségi czimereink teljes átalakulása az évszázadok folyamán nem ritka eset nemzeti heraldikánk történetében. Ennek oka néha a multból fenmaradt pecsétek homályos, kivehetetlen állapota, de legtöbb esetben a czimerkép karakterisztikájának meg nem értése volt. A Gutkeled-nemzetség három oldaléke igy változott át a Buthkayaknak II. Ulászlótól 1496-ban adományozott czimerében, három természetes farkasfoggá, a mely ujabb alakot a nemzetség több más ágazatai is átvettek. Igy változtak át a Boksa-nemzetség kosszarvai kosszarvakkal ellátott női alakká, a Győr-nemzetség ősi czimerjelvényét is problematikussá teszi az Imreffyek 1523. évi bővitett czimeradománya, az Osgyani Bakosok szőllőtőkére ugró kecskebakja — mint beszélő czimer — a gróf Rádayak, Rédeyek, a Kölcseyek, Kendék és sok más családok ma használt czimere, egyáltalán semmiben sem, vagy csak alig emlékeztetnek azon nemzetség ősi jelvényére, a melyből eredetileg származtak.

A czimerek ilyen átalakulásai, ha azokhoz megvannak az átmeneti adatok, érdekesek és tanulságosak. Némelyiknél lépésről-lépésre figyelemmel kisérhetjük átalakulását és e közben tanulmányozhatjuk az egyes heraldikai korszakok czimerművészetének jellemző sajátságait is.

Az ősi czimernek ilyen fokozatos átalakulását mutatja a gróf Forgách-család czimere, a melyről a következőkben szándékozom szólani.

A Hunt-Pázmán nemzetség ősi czimerére nézve, egészen a legujabb időkig tévedésben volt a szakirodalom és sajátságos, hogy ezen tévedést talán ugyanazon forrás idézte elő, a mely mintegy ujjmutatással volt, a valódi czimernek felfedezésére.

A XVI-ik század közepéről származott bécsi képes krónikában, képben is ábrázolt Hunt-Pázmán ős, veres pajzsában, ezüst kutyafejet visel, ugyanez látható veres lobogóján is. Ez volt alapja azon téves hiedelemnek, hogy ezen nemzetség ősi czimere: a fehér kutyafej volt, melyet később egyes irók — mint Hormayer és Mednyánszky — fehér farkasfejnek tartottak, sőt Bél Mátyás növekvő fehér farkasnak.[1] Azonban ugyancsak a képes krónikának egy másik miniatürje Hedrik lovagot ábrázolja, kinek fehér pajzsára és veres zászlójára hatágu arany csillag és arany félhold van festve. A krónika ezen adata nyilván ellene mondott a pecséttani kutatások eredményének, a mely a Héder-nemzetség ősi czimerét egybehangzóan a hasitásokban és czölöpökben állapitotta meg. Viszont ismeretesek lettek egyes családoknak, minők a Szentgyörgyi és Bazini grófok, Szeghyek, Bucsányiak, Osgyáni Bakosok, Jánokyak és Vajdayak, Petri Dersek, Korláthkőyek, Kováryak, Fancsikayak és Zovárdffyaknak czimerei, a melyek mindannyian egyeznek a bécsi krónika téves Héder-jelvényével, de mindannyian a Hunt-Pázmán

[1] Csoma József másodelnökünk nagybecsü tanulmánya «A Huntpázmán nemzetségbeli gróf Forgách család története». Irta Bártfai Szabó László, Budapest 1910. cz. müben látott eredetileg napvilágot. E tanulmány társaságunknak 1908. évi nagygyülésén is felolvastatott. *Szerk.*

[1] Bél M. Notitia novæ Hungariæ tom. IV. pag. 383.

M. KIR. UDV. KÖNYVT

nemzetségből származnak. Ezen nagyszámu egyező heraldikai bizonyiték vezette rá a heraldikai kutatást, hogy a Hunt-Pázmán-nemzetség ősi czimerjelvényét a hatágu arany csillagban és a felfelé irányuló arany holdsarlóban állapitsa meg.[1]

A Forgách-család legrégibb czimeres emléke: Tamás, nyitrai és barsi főispán pecsétje 1299. évből: egy czölöpösen állitott holdsarló.

Feltünő, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség két legkiválóbb ágazatai a Szentgyörgyi és Bazini grófok és a Forgáchok, mintegy megosztoztak az ősi jelvényen. Amazok a csillagot, ezek a holdsarlót fogadták el czimerül. De hogy a nemzetség legrégibb jelvényét a két égitest együtt képezte, épen ezen osztály is mutatja, a mely csak a már meglévő jelvényekből történhetett. Ezek különválasztására a Szentgyörgyieknél már 1233-ból van adat, a Forgáchoknál 1299-ből Tamás főispán előbb leirt pecsétjében.

Tamás főispán pecsétje után, korrendben Forgách Péter nyitrai főispánnak egy sisakpecsétje következik 1413. évből.[2] A sisakon — mint segédsisakdisz — koronás női törzs van, az eredeti czimeralak: a holdsarló megkétszerezve van a női alak jobb és bal halántékához illesztve. Ezen sisakpecsét elsőizben ismerteti meg velünk a Forgách czimer sisakdiszét, mely a pajzsalak ismétlése. De a mely önmagában nem lett volna a sisakra plasztikusan elhelyezhető, az ismert segédsisakdiszek egyikét, az emberi törzset — koronás szűz alakjában — alkalmazták a pajzsalak plasztikus elhelyezésére, még pedig a jó izlés szempontjából kétszeresen.

Ezen segédsisakdisz, a koronás női törzs, egy czimermondának adott tárgyat, a mely szerint Mária királyné Forgách Balázst, a miért az Kis Károly királyt legyilkolta, a birtok-adományok mellé még azzal is kitüntette, hogy ő és utódai a királyné mellképét czimerül viselhessék. Ugyanezen monda füződött a Pelsőczi Bebek-család czimerének szintén koronás női törzset ábrázoló segédsisakdiszéhez is.

A harmadik pecsét szintén a Forgách Péteré 1422. évből,[3] ki már ekkor, a nyitrai főispánság mellett, a királyné főajtónállója is volt. Ezen pajzsczimeres pecséten, a sisak, takaróival, a sisakdisz, segédsisakdiszével együtt, pajzsba van foglalva. Mivel nem valószinü, hogy a fentebb emlitett czimermonda, a királyné képmásáról, már ilyen korai időben keletkezett volna, a sisakdisznek ily módon való paizsba foglalását annak kell tulajdonitanunk, hogy a sisakczimerek divatja idejében már a valódi pajzsalak feledésbe ment, vagy annak, hogy a holdsarlót, a régi pajzsalakot nagyon is egyszerünek találták már akkor, a midőn Zsigmond király udvara nemeseinek, a kik őt külföldi utazásaiban és hadjárataiban kisérték, diszesebb és tetszetősebb czimereket adományozott.

Ezen önként felvett pajzsczimer mellett azután megállapodott a család, mint azt a következő czimeres pecsétek igazolják: Forgách Jánosé 1446,[1] a melynek pajzsából a sisak kimaradt — másik Forgách Jánosé — Péter fiáé — 1454,[2] Forgách Gergely barsi főispáné 1480. évből.[3]

A Forgách-család czimerének alakulásában döntő hatásu volt II. Lajos királynak Budán 1525 május 27-én kelt czimeradománya Ghymesi Forgách Ferencz, László és Sebestyén néhai Péter fiai, továbbá Miklós és Zsigmond néhai György fiai részére.

Az oklevél elejére festett czimer — miként az ezen korban divó olasz reneszánsz czimertermékek — egészben egy miniatur műremek, telve könnyed, kecses motivumokkal. A czimer kevésbé tetszetős, nehézkes és mint az olasz reneszánsz armalis-czimerek nagyobb rés e, csak pajzsczimeradományozás. Leirása következő: kék pajzsban, csősisakból előtünő, arany koronás, szőke, hosszúhajú, szemközt helyezett női törzs, melynek veres ruhája, a sisak két oldalán, kecses hajlásu, leveles csipkézetü takarókká formálódik. Ezen főczimeralakot a koronás fejjel egy magasságban, kétoldalt, befelé irányult *lebegő* ezüst holdsarló kiséri.

Az egyenesen álló pajzsot, kétoldalt, két angyal tartja, két felső sarkához, jobbról triton, balról nereida támaszkodik, mindkettő lebegő, a keret alját s koronáját delfinek és nyiló virágokból összeszerkesztett motivumok ékesitik.

[1] Csoma J. A Hunt-Pázmán nemzetség czimere, Turul, 1890. évf.

[2] Orsz. ltár, DL. 9148.

[3] Orsz. ltár, DL. 11208.

[1] Forgách ltár. M. n. múzeum.

[2] M. n. múzeum törzsgyüjtemény.

[3] Forgách ltár. M. n. múzeum.

A FORGÁCH-CSALÁD CZÍMERE 1525-BŐL

II. Lajos király ezen czimeradománya teljesen megváltoztatta a Forgách czimer eredeti jellegét.

A koronás női törzs, már a fentebb elősorolt adatok alapján, azáltal is nyert jelentőségben, hogy pajzsba lett foglalva. Az eredetileg segédsisakdisz, mely a két lebegő holdsarló — a tulajdonképeni czimeralakok — támaszául lett felvéve, ezáltal czimeralakká vált. De egyuttal főczimeralakká emelték őt a kétoldalt, már csak lebegő holdsarlók, a melyek lebegő helyzetük következtében, a koronás női törzsnek csak kiséretéül tekintendők.

Ez a jelenség, t. i. a holdsarlók lebegő helyzete, ugyan már Forgách János fentebb emlitett 1446. évi pajzspecsétjén is észlelhető, de hogy ez ott nem volt öntudatos, hanem csak a pecsétvéső tévedése, mutatják a későbbi 1454. és 1480. évi pecsétvésetek.

Igy változott át a segédsisakdisz a Forgách czimer főalakjává és igy lett a régi nemzetségi czimer főalakja annak egyszerü kisérete.

A XVI-ik század folyamán, azon korban, a midőn a heraldikában a Mátyás királyunk által hazánba plántált olasz reneszánsz modor küzd a Habsburg Ferdinánd ellenkirály által behozott német reneszánsszal, ez utóbbinak folytonos térfoglalása következtében a Forgách czimer is eljutott azon kényszerhelyzethez, a melyben II. Lajos király hiányos czimeradományát, a pajzsczimeradományt, az utódok önkényesen egészitették ki teljes czimerré, önként felvett és szinezett sisakdisszel és takarókkal.

Ezt mutatja Forgách Simon pecsétje 1559. évből.[1] A pajzsalak: koronás sisakból növekvő, koronás, meztelen, hosszuhaju női alak, kétoldalt, két szembenálló oroszlántól kisérve, melyek első karmaikkal: egyikkel a sisak koronáját, másikkal a nő fején levőt érintik Sisakdisz: a növekvő koronás női alak, a holdsarlók a pajzsalaknál és sisakdisznél is hiányzanak.

Forgách Ferencz váradi püspök 1561. évi pecsétjén[2] és másik Ferencz, választott veszprémi püspök 1588. évi pecsétjén[3] a pajzsalak egyezik II. Lajos király czimeradományával, a sisakdiszt a pajzsra illesztett püspöksüveg helyettesiti. Forgách Imre gyürüpecsétje 1589-ből a pajzsban szintén nem mutat eltérést, de a sisakdisznél, a koronás női alak fejénél hiányzanak a holdsarlók.

Ennyi heraldikai emlék maradt reánk a XVI-ik századból. Ezekből látjuk, hogy a Hunt-Pázmán utódok a századok folyamán teljesen elfelejtették nemzetségi jelvényüket. II. Lajos czimeradományánál a holdsarlók a czimer másodrangu tényezőivé váltak, mint a főczimeralak kisérete, majd semmi jelentőséget nem tulajdonítva ezen dekorácziónak vélt czimerpótlékoknak, Forgách Simon 1559. évi czimeréből és Forgách Imre 1589. évi pecsétjének sisakdiszéről teljesen elmaradtak.

Ezen korban és az ezt követő századokban, egészen a legujabb időkig a Forgách-család czimere: a koronás női alak volt. A XVII—XIX. században, ezen főczimeralak épségben tartása mellett, egyes apróbb részleteiben sok eltérést mutatnak a nagyszámban fennmaradt czimeres emlékek.

A pajzsba foglalt sisak lassanként elmaradt és a pajzslábba korona került, melyből a koronás női alak már nem előtünik, hanem növekszik, néhol a női alak fején levő koronára kicsiny egyenszárú kereszt van illesztve. Van olyan változat is, a melynél a nő az azon korban divó női viseletben van ábrázolva. Ez esetben az nem növekvő, hanem egész alakjában áll a koronán. Ezen főczimeralakot néha kiséri az ősi holdsarló, de már sokkal gyakoribb a XVII-ik században, a török harczokra emlékeztető jelvény: egyik oldalról a félhold, másik oldalról a csillag. De sok esetben mindkettő elmarad és ezzel elmarad az utolsó emlékeztető is a Hunt-Pázmán-nemzetségből való leszármazásra.

Báró Forgách Ferencz ezredes 1719. évben grófi rangot nyert, az ezen év márcz. 12-én kiá litott grófi diploma a czimert igy irja le: Kék pajzsban, zöld alapon, arany korona — hét ággal — melyből lebe,őhajú koronás szüz emelkedik ki, mindkét kezét csipőjén tartva (a csillag és félhold kiséretről, az oklevélben nincs említés). Sisakdisz a pajzsalak, takarók: kék-arany, veres-ezüst.[1]

[1] Forgách Simon levele Kassa városához. Kassa város levéltára.

[2] Bártfai Szabó László, Forgách Ferencz élete 207. l.

[3] Forgách ltár. M. n. múzeum.

[1] Magyar nemzetségi zsebkönyv. Főrangú családok I. 113. l.

A Forgách-család czimerváltozásainak sorozata talán a legtanulságosabb példája hazai heraldikánknak arra nézve, hogy egy ősi czimer, a századok folyamán, miként alakul át fokozatosan teljesen más czimerré. Legrégibb emlékén az ős czimeralakot, a holdsarlót látjuk, majd ugyanezt, egy koronás női alaknak, mint segédsisakdisznek halántékához illesztve. Az igy megalakult sisakdisz pajzsbafoglalása a segédsisakdiszt már társczimeralakká emeli, mig a mindent naturalizáló olasz reneszánsz czimeradomány a segédsisakdiszt emeli főczimeralakká, a hol az ősi jelvény a főalaknak már csak kiséretét képezi, végül a XVIII-ik században, uralkodótól nyert czimeradomány alapján az ősi jelvény teljesen elmarad.

Igy lett a Forgách ősi czimer egyszerü holdsarlójából: koronából növekvő, koronás, meztelen női alak.

Az ujabb időkben gróf Forgách László és István testvérek, czimerükben is felujitották a Hunt-Pázmán-nemzetségből való származásuk emlékét, a mennyiben elhagyva, a sok századok alatt átidomult, eredeti jellegét teljesen elvesztett családi czimert, ujra felvették a Hunt-Pázmán nemzetség ősi jelvényét: kék pajzsban: arany csillagot és félholdat, a mely utóbbi a sisakdiszen, egy aranybélésü kék ruhába öltözött, előtünő koronás női alak halántékához, kétoldalt kettősen van hozzáillesztve. Ez van kivésve kőből a nagyszalánczi kegyuri templom és a kassai palota homlokzatán.

Ezen elhatározásuk által László és István grófok egy rég elfeledett multat költenek új életre, családjuk történetének egy elfakult momentumát emelik uj fényre s méltó emléket állítanak véle ősrégi nemzetségüknek.

CSOMA JÓZSEF.

A MAGYAR NEMZETSÉGEK.

(Második, befejező közlemény.)

Hetedik törzs volt a *Kaszê (Καση)*. Pauler Gyula egynek vette a helyneveink közt nagyon gyakori *Keszi-* vagy *Keszővel* s ez sokkal elfogadhatóbb, mint ha az alig egy-két község neveként szereplő *Kazával* azonositjuk. A Kaszê-Keszi (Käszi) közt különben ugyanolyan viszonyt ismerhetünk fel, mint a Karê-Kér (Käri) között.

Keszi, *Kesző* nevü községet 23 megyében találunk, ú. m.:

Aradmegye régi zarándi részében négy ilyen nevü hely volt egykor, ú. m. B-kés Gyulától keletre *Keszi* puszta, a XV. században *Kezyeghaz* néven is, aztán Vadász és Apáti mellett délre *Váraskeszi* (Varaskesev, Varaskezu, -kezew, -kezy), melynek már 1332—37-ben plebániája volt, ugyanitt *Csama-* vagy *Csunakeszi* (1344. Chanakezu, Chanakezew, 1515. Chwnakezy) és Csermőtül északra *Somoskesz* (1344. Samugkezew, 1461. Samul- vagy Samolkezy), vámszedőhely. (Csánki I. 729, 735, 743, 747.)

Bácsmegye alsó részében, Palánkától északkeletre van *Bulkeszi*, mely egyedül tartotta fenn a hajdan a bácsi várhoz tartozó *Kézy* föld nevét. Ezt a fö'det 1263-ban V. István ifjabb királytól, a Dobra nemből való Marczel bácsi várjobbágy fiai kapták adományba s később nyolcz község alakult itt, köztük *Szt. Iván-Keszi*, *Boldogasszony-Keszi*, *Sávoly-Keszi* vagy *Boulkeszi* (Savoly de Kezyről nevezve), mely később *Bukkeszy*, *Belkezi*, *Bwkezi* néven is előfordul 1430, 1432-ben *Kiskezy*-vel, 1499-ben pedig *Nagykezy*-vel együtt, a midőn a Garaiaké volt. (Bács m. mon. I. 66. Csánki II. 154.)

Baranyamegyében Pécstől délnyugotra van *Keszü*, 1332—37-ben plebániával (Kezeu, Kezew, Kewzew), a pécsi püspök birtoka, (Csánki I. 497.)

Barsmegye lévai járásában van *Garamkeszi*.

Biharban a Nagyszalonta melletti *Répáskeszi* pusztát a XV. században *Kezy*, *Repeskezy*, *Repaskezy* néven emlitik. (Csánki I. 613.)

Borsodmegye mezőcsáti járásában Csáttól délkeletre van *Tisza Keszi*, egy 1487-iki oklevél «Kezzew penes fluv. Ticie» néven emliti. (Csánki I. 174.)

Esztergommegyében, Komáromtul keletészakra fekszik a régen Komáromhoz is számi-

tott *Bátorkeszi*, mely 1460-ban *Rawazkezew* néven fordul elő; mint a Báthoriak birtokát a XVI. században már *Bathorkezy*-nek nevezték. 1156-ban Martirius esztergomi érsek azon községek közt emliti «in parochia Stigranensi: *Kesceu* predium Zachei episcopi» néven, melynek dézmáját az esztergomi káptalannak adta. (Knauz, Mon. Strig. I. 107. — Csánki III. 503.)

Fejér-megyében Nádasd-Ladány mellett van *Kis-Keszi*, 1352-ben a királyné birtoka (Anj. Okl. V. 633.), 1397-ben már *Kis-Kezew* néven fordul elő. (Csánki III. 335. Károly J. Fejér m. tört. IV. 300.)

A gömörmegyei *Sajókeszi* Gömör és Putnok közt 1282-ben a várjobbágy eredetü Zágrábnembeliek birtoka. (Haz. Okm. VIII. 225.)

Hontmegyében négy *Keszi* nevü község van. És pedig északkeleten, a nagycsalomjai járásban az előbb *Keszihócz*-nak nevezett *Dacsókeszi*, 1295-ben villa *Kezeo* (Fejér CD. VII. 2. 186.); alább délnek *Kőkeszi*, az «altera villa *Kezeo*» a Csal és Terbegecz közti két Kesző közül, ez utóbbi már a bozóki prépostság 1135-iki alapitó levelében előfordul (Kewkezew, Fejér Cod. Dipl. II. 84. VII. 5. 102.), IV. Béla 1243-ban a honti várhoz tartozó falunak mondja, midőn a Dobáknembelieknek adta (Fejér Cod. Dipl. IV. 1. 285.); délnyugotra, a nógrádi határszélen van *Ipolykeszi* (Kezd, Keszen), hol a királyné és királyfi földje közt 1248-ban István ötvös, 1252-ben a szalkai vendégek kaptak földet. A megye délnyugoti részén, a szobi járásban van *Kiskeszi*, az esztergomi káptalan birtoka. (Hont m. mon. 36, 49, 53, 54. Teleki J. VI. 271.)

Komárommegyében 5 *Keszi* nevü község volt. A komáromi várnépek földje volt *Kezw* (1268. villa Castrensium de Camarun. Fejér CD. IV. 3. 446.), mely még a XIV—XV. században is Komárom várához tartozott az 1422-ben vele együtt emlitett *Warkezy*, *Warkezew* (Várkeszi) faluval együtt. Később a város határába olvadtak. A Komáromtól keleltre fekvő *Kurtakeszit*, mely előbb Bana és Szolgagyőr várhoz tartozott (terra Quezteu ad castrum de Bana et Zulgageur pertinens. Knauz Mon. Strig. I. 436.), 1256-ban IV. Béla Szefrid ispánnak ajándékozta, ez pedig komáromi várjobbágyoknak adta el. A *Kurthakezeu*, *Kurtakezy* név 1349-től fogva használatos. A csallóközi sikságon, a Duna közelében van *Nagy- és Kiskeszi*, már 1268-ban megkülönböztetik a két Keszit (villa Kezu, alia villa Kezu. Knauz Mon. Strig. I. 556, 557.), 1271-ben már *Kiskezu* possessiót emlitik, «iuxta *Kezu maiorem*». (U. o. I. 607.) 1277-ben szolgagyőri várjobbágyok kaptak itt földet. Később a Némai Kolos család birtoka. (Csánki III. 503—504. Komárom m. mon. 93, 97. Teleki J. VI. 167—168.

Nógrádmegyében a szécsényi járásban van *Karancs-Keszi*, 1423-ban Kys Kezew. (Csánki I. 101.)

Nyitramegye érsekújvári járásában van *Bánkeszi* és *Kiskeszi* a Nyitra jobb partján. Már 1113-ban előfordulnak a zobori apátság javai közt (villa Quescu, alia villa Kescu), egyik (suburbana Kezu) a nyitrai ispán kezén volt. (Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 61, 71. Haz. Okm. VIII. 6.) 1274-ben Kun László Szegői Apának adja a királyné Megyeréd nevü földje szomszédságában, a Nyitra folyó mellett levő *Kezw* földet. (Árp. Új Okl. IX. 52.)

Pestmegyében Budától nyugotra van *Budakeszi*, a Duna bal partján pedig Rákospalotának északi szomszédságában *Dunakeszi*. Amaz a XIV. század végén villa *Olkezy* és *Fulkezew*, *Felkezyw* néven fordul elő. Emez a Gyula-Zombor nembeli Szödéniek (Sződi), majd a Szécsiek birtoka.

Sárosmegyében Sóvár mellett volt a XIV. században *Biztrekezi* és *Renukkezi*, 1411-ben pedid *Delnekezy* fordul elő. (Csánki I. 299.)

Somogymegyében Balaton-Szent-Györgygyel volt határos a XV. századbeli *Kezy*, *Kezw* (Csánki II. 619.)

A Sopronmegyei *Várkesző* a győri püspöké volt. Várának romjai ma is meg vannak. (Csánki III. 587.)

Szilágymegye közép-szolnoki részében Tasnádtól nyugotra van *Nemes-* és *Oláhkeszi* (oláhul Chiseu), 1475-ben *Kezy*. (Csánki I. 558.)

Temesmegyében Lippától délre, a régi aradmegyei területen, Zábrány és Nagykér szomszédságában van *Keszincz*, a XIV—XV. században *Kezi*, *Kezy*, melynek már 1332—37-ben plebániája volt. (Csánki I. 774. Márki S. Arad m. tört. I. 207.)

Tolnamegye északnyugoti zugában van *Tótkeszi*, a pápai tizedlajstromokban 1332—37-ben *Mariakethew*, mely [illegible]maig fennmaradt a *Mária-Keszi* dülőnévben. A Gerenyás melletti Hideg-

kutat szintén *Keszőnek*, *Keszőkútnak* nevezték a középkorban (Kezew, alio nom. Hideghuth, Keezekwth), Simontornyának volt a tartozéka s részben a Szakadátiak birtoka. Van aztán *Keszi* puszta, mely Majsához tartozik. (Csánki III. 434. Teleki J. VI. 128.)

Vasmegye északkeleti csücskében fekszik *Várkeszi* és *Egyházaskeszö*. Amaz a középkorban *Warjobagyakezeu*, *Waraskezeu* és *Waraljakezew* néven fordul elő, mint a Kanizsaiak birtoka, 1361-ben ezt *Symonkezew*-nek nevezik, mig Várjobbágyakeszö a Várjobbágya-Keszei családé. Egyházas-Keszö a győri püspöké volt. (Csánki II. 764.)

Veszprémtől délre van *Papkeszi*, melyet (predium Kezwy) Sz. László adott a veszprémi káptalannak. (Haz. Okm. IV. 3.) 1488-ban már *Papkezy*. (Csánki III. 246.)

Zalamegyében Tapolcza közelében van *Gyulakeszi*, mely már 1082-ben előfordul *villa Kescew* néven, hol a veszprémi káptalan kapott földet Sz. Lászlótól. (Haz. Okm. IV. 5.), de még a XIII. század második felében is voltak itt királyi udvarnokok (1255. udvornici de villa Kezw, terra uduornicorum Kezu), a XIV. században *Chumbkezu*, *Chomkezy* alio nom. *Thapolchakezy*, *Felkezeu* és *Fewlsekezy* néven emlegetik s a veszprémi káptalanon kivül főleg a Rátóti Gyulafiak voltak itt birtokosok. A Csabrendek melletti *Keszi* zalai várjobbágyoké volt; a XV. században *Zenthkyralkezy*-nek nevezik, később *Kis-* és *Nagykeszi* lesz s midőn 1600 körül elpusztitották a tatárok, határa beolvadt Gyepü faluéba. A döbrentei várhoz tartozott Zalamegyében *Kezi*, Megyer, Zerdahely, Dezich és Gutorfewlde, 1464 előtt a Döbrentei Himfyeké (Teleki J. XI. 97.), ma e vidéken nincs Keszi nevü falu. (Csánki III. 71. Pesti Fr. Helyn. 168.)

A nyolczadik törzsnek megtett s tulajdonkép első helyen emlitett kabarok neve nem fordul elő helyneveink közt s igy csakugyan igaz lehet, hogy még ha népnév volt is eredetileg — a mire utal a cserkesznyelvü (s talán elcserkeszesedett) kabardok és a török nyelvü hegyi kabardok, alighanem hunn-bolgár maradványok[1] neve — a magyar népetimologia ide s oda kóborlóknak, «holmi kabaroknak» tekintette őket.[1]

E helyett — úgy látszik — inkább a *kozár* név volt elterjedve őseinknél. Legalább erre utalnak a helynevek, valamint a Béla király jegyzője által fenntartott hagyomány Mén-Marót bihari kozárjairól.[2] Igaz ugyan, hogy ujabban az a nézet merült föl, mintha a khazarok nevének a török «öküz» — magy. »ökör», «jüzük» — magy. «gyürü», tör. «bozaghu», «bozghu« — magy. «borju» sat. szókhoz hasonló hangváltozáson kellett volna keresztül mennie, vagyis a szóközépi *z* betüt *r*-nek kellene helyettesiteni; tehát nem a «kecskepásztor» jelentésü *Kozár*, hanem egy «karar», vagy dissimilatioval «karal»-forma alak felelne meg s tulajdonkép *Nagy-Károly*, meg a többi hasonló helynevünkben maradt volna fenn a khazarok neve.

Ámde ellene mond több mindenféle körülmény e föltevésnek. Nevezetesen: 1. egyáltalában már az is kétséges, mintha török lett volna a khazar nép tulajdonképeni nemzetisége. Csak annyi a valóság, hogy a VI. század vége felé kiterjedt az altaji turkok uralma az Alsó-Volgáig s midőn felbomlott Szinzibul-Mohan birodalma, a nyugoti turkok egy külön államot szerveztek itt 670 felé, melyet az Alsó-Volgavidék ősrégi népéről khazarnak neveztek el. 2. A khazarok, kazirok, kiszrek régebbi neve akatir, agathyrs, katiar volt. Tehát egyenesen a magyar nyelv hangtörvényeinek felel meg a *z*-s *khazar*, *kozár* alak a régebbi *t*-s alak helyett, tekintve az ilyen példákat: finn-ugor *vit*, *kata* = magy. *viz*, *haza* v. *ház*, perzsa-osszét: *nemed* = magy. *nemez*, török: *bogdaj-bódaj*, *togdaj-tódaj* = magy. *búza*, *túzok* sat. Ennek a régi *t*-s, *d*-s alaknak a maradványa a *büdös* és ősrégi *vides* szó e helyett: *büzös* (a főnév csakis: büz) és *vizes*. Ha tehát az V. század dereka táján

[1] Megjegyzendő, hogy a hegyi kabardok egyik nemzetségét «balkhar» = bolgár-nak nevezik.

[1] *Κατεσκήνωσαν μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν τῶν Πατζινακιτῶν γῆν, καὶ ἀλλήλοις συνεφιλιώθησαν, καὶ Κάβαροί τινες ὠνομάσθησαν*, Konstant. De adm. imp. 39. fej. (Honfogl. kútfői. 124. l.)

[2] Terram uero que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu a fluuio Morus usque ad fluuium Zomus, preoccupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout, eo quod plures habebat amicas, et terram illam habitarent gentes qui dicuntut *Cozar*. Cap. 11.

Priskus Rhetornál már felváltva előfordul a régies *akatir*, meg az ujabb *akatzir* alak: alighanem a Szibéria délnyugati és Baskiria határos részeiből kevéssel előbb előnyomuló magyarféle unugurok, urogok (ugorok) és szabirok feltünésével s az akatirokkal való keveredésükkel hozható kapcsolatba a foghang sziszegőbe való átmenete, valamint a régebbi névalaknál használatos *a* előrag elejtése, melyet e vidék több régi népnevében megtalálunk s nem egyéb a cserkesz-abkházos határozott névelőnél. 3. Hogy pedig a turkok khazar államában az uralkodó nyposztály által beszélt török nyelven kivül volt egy másik nyelv is: kitünik az arab-perzsa irók tudósitásaiból, melyek kétféle khazar népet és nyelvet különböztetnek meg. S ennek magyar nyelvnek kellett lenni; bizonyitja Konstantin, midőn világosan azt mondja, hogy a kabarok megtanitották a turkokat, t. i. a honfoglalókat a khazar nyelvre s maig ezt használják, de Konstantin korában tudták még a régi, vagyis a török nyelvet is.[1] A honfoglalók vezéri osztálya ugyanis altaji turk volt, a harczosok zöme azonban magyar vagyis ugyanolyan nyelvü, mint a kozár nyelven beszélő kabar. Ezért mondja Konstantin, hogy a turkok tanulták meg a kabarok nyelvét, a kik alatt természetesen nem érthette a «turkok» neve alá foglalt hét törzs egész tömegét, mely számra nézve mindenesetre nagyobb volt a három kabar törzsnél.[2]

Azt hiszem különben, *huszár* szavunk nem egyéb a *khazar*, *kozár* név egyik változatánál. Emez a turk, amaz a hunn-bolgáros alak s olyan viszony van a szókezdő *h* és *k* között, mint a *hun* és *kun* név között, vagy p. mai nyelvünkben ilyen a *habar* és *kavar* szó; az *a* és *u* váltakozására pedig felhozható példának a *taszít*, *taszigál* és *tuszkol* vagy a *Zalta* (Ζαλτας) és *Zulta*, a *Csanád*, *Tarczal*, *Tardos* és az Árpádkori *Sunad*, *Turzol*, *Turdos* név. Ezek a változatok az ó-magyarban egymás mellett éltek, a mint a *Zalta* és *Zulta*, vagy a tihanyi alapitó levélben levő *Bagat-mezee* és a *Bugatus* (mai Bogát) név tanusitja; időbeli különbség csak annyi van a nyiltabb és zártabb alakok közt, hogy amazok később az utóbbiak rovására terjedtek el nyelvünkben, de teljesen azért nem szoritották ki ezeket.

Hangtanilag sem példátlan tehát a *huszár* és *khazar*, *kozár* egymáshoz való viszonya. Történelmileg pedig csakis úgy magyarázható meg a huszárság keletkezése, hogy egy magyarfajta népelemre gondolunk, mely eredetileg a magyar birodalom déli határainak őrzésére volt rendelve, de mikor a XIII. században felbomlott a régi hadi szervezet: a Kun László, III. Endre s a XIV. század első tizedei alatti zürzavaros viszonyok közt, rablásra adták magukat ezek a délvidéki egykori őrök és várjobbágyok, a kik bessenyőkkel és más rokon elemekkel kiegészitve, tulajdonkép a kabarok ivadékaiból, a XII. századbeli Kinnamos által emlitett kalizokból álltak. Igy magyarázható meg, hogy összezavarták a délszlávok ezen főleg hunn-bolgár eredetü népség *huszár* nevét a «tengeri rabló» jelentésü olasz *corsar* szóval. Mert az ki van zárva, hogy délszláv rablókból alapitotta volna Zsigmond vagy Mátyás a minden izében turán huszárságot. Ezekből lehettek volna gyalogok, mint a ruthén s más szláv eredetü hajdukból, de nem az a könnyü lovasság. a mi eleitől fogva volt a huszárság. Egy 1224-ki oklevél (Fejér CD. III. 1. 464.) különben *Chuzar*nak irja a vasmegyei *Kozár* község nevét; kár, hogy csak Hevenessy másolatából ismerjük azt az iratot, mely bizonyitékul szolgálna a *huszár-kozár* név azonosságára.

Lássuk ezek után, mely helyneveink őrizték meg a kozárok nevét.

Baranyamegye északnyugoti sarkában, kissé délnyugotra a Béla jegyzője szerint Ete kun (kabar) vezér által épitett Szekcsőtül s nem messze a Bojta vezérről elnevezett Bátaszéktől és Tarrostul (a torontáli Tarras = Torhus Bojta birtoka) van *Rácz Kozár*, melyet a középkorban Tolnamegyéhöz számitottak s 1330—1510 közt *Kazar*, *Eghazas Kozar*, *Felsew Kozar* néven emlegetnek. A megye középrészén, Pécstől délkeletnek és délnek fekszik *Nagy-* és *Kis Kozar*, a középkorban *Kazar* vagy *Kozar;* a *Naghkozar*, *Kiskozar* név az 1542-iki adólajstromban fordul elő. (Csánki II. 499. III. 437.)

Fejérmegye Pilissel szomszédos északkeleti

[1] De adm. imp. 39. A honfogl. kutf. 124. l.

[2] Részletesebben szóltam erről az Ethnographia 1907. és 1908. évf. «A honfoglalók» és «A honfoglalók és a turkok» cz. tanulmányomban.

részében Etyek, Torbágy stb. vidékén feküdt a Bia 1469-iki határjárásában említett «possessio *Kozar*», mely nyomtalanul eltünt, de az ugyanezen vidéken egymásután sorakozó s jó részben szintén elenyészett Székely, Labdás-Varsány és Káloz helységekkel együtt világosan utal e terület árpádkori népességének kun-kabar (hunn-bolgár) eredetére. (Csánki III. 335.)

Nógrádmegye keleti oldalán, a Zagyva forrásvidékén, közel a hevesi határhoz, Salgótarjántól délkeletre van *Kazár*, a XV. században *Kozar*-nak is irva, a sziráki járásban pedig, a Szuha forrása közelében, a Cserhát keleti lejtőin, Szirákтól északkeletre, Bujákvártól északra s Pásztótul nyugotra *Kozárd*, a XV. században *Kazard* néven is. (Csánki I. 100.)

Szathmármegyében az ecsedi láp déli részén, Nagykárolytul délre van a Kaplonyhoz tartozó *Kozárd* puszta, melyet (possessio Kozar), 1335-ben a Kaplon nembeli András és Endes fiai vettek zálogba. (Károlyi Okl. I. 89., 44.) 1421-ben «predium *Kozard*»-ot emlitik. (Csánki I. 479.)

A szolnok-dobokai Deés melletti *Kozárvár*, régen *Kozár*-föld az Árpádok idejében a szolnoki várhoz tartozott, melynek felét II. Endre a Tomaj nembeli Dienesnek adta, másik felét pedig ugyanezen Dienes nádor hasonnevü fia kapta meg III. Endrétől 1292-ben. (Haz. Okm. VI. 380—381.)

A valkómegyei *Kozarocz*, mely a XV. században a nevnai várhoz tartozott (Csánki II. 326.), szlávos alakja mellett is aligha lesz egyéb a XII. században kalizoknak is nevezett szávadrávaközi kozárok emlékénél.

Vasmegyében Szombathelytől északra, Acsád s a hasonnevü nemzetségről elnevezett Pőse és Herény szomszédságában van a Söptéhöz tartozó *Kozár* puszta, melyet a «Pessa» (Pöse) nembeli Etul kapott adományba Imre király idejében a gubatik elleni harczban szerzett érdemeiért, ezt aztán később, 1224-ben Benedek győri prépost előtt a Szent Márton-hegyen épült Borsmonostorának adta, az oklevél szavai szerint: «dedit prædium suum, quod vocatur *Chuzar*» (Fejér: Cod. Dipl. III. 1., 464.) 1283-ban «possessio *Kazaar*» (Haz. Okl. VIII. 230.), 1284-ben «villa *Kazar*» (u. o. 190., 200.) néven emlitik, 1392-ben ismét «prædium *Kazar*», mint a kőszegi vár tartozéka. (Csánki II. 762. Teleki VI. 79. — L. még Karácsony J. Magy. nemz. II. 446.)

Zalamegyében Bánok-Szent-Györgytül délnyugotra fekszik *Kozár* puszta. A XIII. században a zalai várhoz tartozott, Kun László a Tomaj nembeli Ompud ispánnak s László és Thomoy mestereknek adta Kazar földet Tulmach-csal együtt, III. Endre 1292-ben megerősiti őket (illetőleg az elhalt Ompud helyett fiait) a két várföld birtokában (Árp. Új okl. IX. 582. Zalai okl. I. 103—105.). Később a Lindvai Bánffyaké lett. (Csánki III. 73.) A Muraközben Felső Hrastyán faluban egy dülőt hivnak *Kozár*-nak. (Pesty Fr. Helyn. 180.)

Ez csak összefoglaló neve volt a három kabar törzsnek. Az a kérdés merül föl most, megállapitható-e az egyes törzsek neve?

Pauler Gy. és dr. Sebestyén Gy. érvei után azt hiszem, nem lehet kétségünk a kabarok és székelyek közti kapcsolat felől. Lehettek és voltak is a székelyek közt avarmaradványok, különösen pedig az avarok idejében, 677 körül beköltözött kubánvidéki hunn- vagy onogur-bolgárok,[1] kiket az «ö»-ző beszédü udvarhelyi székelyek képviseltek; de a közép *ë*-ző palóczos beszédü csiki és háromszéki székelyekben azon kabarok egy részét kell keresnünk, kik Etelközben, vagy talán még Lebediában csatlakoztak Árpádékhoz.

Ezek azon *eszegel-bolgárok* vagy *dsekilek*, kiket Ibn Roszteh és Gurdézi a három bolgár nemzetség egyikének mond, a VIII. század elején pedig az altaji turk föliratok *izgil* néven emlitenek; igy minden nagyobb merészség nélkül föltehetjük, hogy *Székely*nek nevezték az egyik kabar nemzetséget s régi középázsiai nép- vagy törzsnév, mely mint Thury József vitatta, megfel a török *szekil* = szabad, ur, nemes szónak, korántsem tartható tehát olyan névnek, mely akár «határőr», akár «favágó» jelentéssel Magyarországban, a honfoglalás utáni időkben alakult volna. Nem tartom különben kizártnak, hogy egy ó-kori néptörzsnek, az Aral táján nomadizáló irán nyelvü *zikartu*, *szagarti* vagy *açagarta* néptörzsnek részint eltörökösödött, részint elmagyarosodott ivadékai a dsekilek vagy székelyek.

[1] Erről részletesebben szóltam az Ethnographia idézett czikkeiben.

A keleti székelyek hat nemre oszoltak s minden nem négy ágra, úgy hogy a 24 ág — évenkint fölváltva egymást — meghatározott sorrendben viselte a hadnagyságot és biróságot oly módon, hogy hadnagy és biró együttesen sohasem lehetett ugyanazon nemből.[1] Abból, hogy a Hunn Krónika *Csaba* vezér népének mondja a székelyeket, Béla király jegyzőjénél pedig a nyitravidéki Zuard *Soba mogerjait*, *Csaba magyarjait* találjuk: azt következtetem, hogy a magyar *hadnagy* szónak a régi székelységnél a *csaba* szó felelt meg, melynek a török *jabgu*, avar *zauk* (zavuk), indo-szkitha *zavu*, *dsavu* méltóság névvel, valamint az altaji turk föliratokban emlitett szugdaki (sogdi, ferghanai) *alti csub* azaz «hat csub» névvel való összefüggéséről az Ethnographia 1908. évfolyamában szóltam részletesebben. Az alti csub, hat csub alatt a középázsiai dsekilek vagy izgilek hat törzsének főnökeit, «hadnagyait» érthetjük; Csaba népe, Csaba-magyar tehát azt jelenti, hogy olyan törzs, melynek élén «csaba» volt, még pedig olyan csaba, a ki a monda szerint Etele nemzetségéből származott. A székelyek birájának ősi nevét pedig bizonyára a Hunn Krónikában emlitet *Kadar*, a hunnok Torda nembeli birája őrizte meg, a mi egyik Árpádkori nemzetség, a nyilván kaliz eredetü *Kadar-Kaluz* nemzetség nevében is fönnmaradt.

A marosszéki székelyek hat neme ez volt: *Ábrán* (Zábrán, Zábrág), *Adorján*, *Halom*, *Jenő*, *Medgyes* és *Örlőcz*. Sepsiszéken valamelyik helyett az *Aghaz* nem neve fordul elő; talán az *Adorján* nevet vehetjük ujabb keletkezésünek, tekintve, hogy egyik ágát *Telegd*nek nevezték s régebben ez volt a neve Udvarhelyszéknek is, a mi a névnek egykori nagyobb elterjedésére mutat. A hat nem közül, mint előzőleg már emlitettük, a *Jenő* előfordul a hét magyar törzs között is, a Medgyes nem *Kürt* ága pedig Kürtigyarmat törzs nevében; ezenkivül a *Zábrág*nak is nevezett *Ábrán* nem (Zábrágy—Ábrány) bizonyára összefügg a gömöri várjobbágy eredetü, de előkelő szerepet vitt *Zábrág* vagy *Zágráb* nemzetséggel.

Nemcsak a keleti, hanem a nyugoti határszéleken, sőt az ország belsejében is szerteszéjjel voltak székelyek. A nyugotiakat emliti a Képes Krónika II. Istvánnak a csehek és II. Gézának Henrik osztrák herczeg elleni hadjárata alkalmával, mint a bessenyőkkel együtt könnyü fegyverzetü nyilasokat, kik szokás szerint a sereg előcsapatát képezték s mindkét esetben megfutottak.[1] Későbbi okmányok emlitik a pozsony- és nyitramegyei vágvidéki és fehérhegységi, meg aztán a mosonymegyei székelyeket; amazok már a XIII. században nagyon megfogytak, emezek pedig végkép eltüntek a Fertő vidékéről.[2]

A székelyek nemzetségét, genusát emliti egy a XIV. század derekáról való, év nélküli oklevél. (A szabolcsmegyei Ressul fia Jánosról és Nicolaus Siculusról mondja, hogy «de genere Siculorum» származott. Századok. 1880. 493.)

A Székelyföldön kivül a következő helynevekben maradt fenn a régi székelység nyoma:

Biharmegyében még a XIII. század elején is székelyekből állt a várjobbágyok egy része, úgy hogy külön század volt belőlük, melyet *Székelyszáz*nak (centurionatus Sceculzaz. Vár. Reg. 208. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 165. sz. az 1217-ik évből) neveznek. Ezekről maradt fenn az a Béla király jegyzője által fenntartott hagyomány, hogy midőn Usubuu és Velek Mén-Marót ellen ment s a böldi révnél átkelve a Tiszán, táborba szálltak a Kórogy vize mellett: eléjük mentek a székelyek, meghódoltak nekik, hozzájuk csatlakoztak s együtt vivták meg Bihar várát. (Cap. 50—51.) Nevük fönnmaradt *Székelyhid* (1325. Zekulhyda, 1338. Szekelhyd, 1459. Zekelhyd,

[1] Fönnmaradt egy 1557-ben készült jegyzék a marosszéki hadnagyok és birák 1491—1514 közti sorrendjéről s egy másik 1548-ki kelettel, mely talán az 1548—1571. közti 24 éves cyklusra vonatkozik. (Szabó K. Székely okl. II. 139—143. és 78—79. l.)

[1] (Bohemi) impetum super sagittarios fecerunt. Bisseni atque Syculi uilissimi usque ad castrum regis, absque uulnere fugierunt. *Cap. 68. Fontes Dom. II. 208.* — Bisseni uero pessimi et Siculi uilissimi omnes pariter fugierunt sicut oues a lupis, qui more solito preibunt agmina hungarorum. *Cap. 70. U. o 218. l.*

[2] Szabó K. *A magyarországi székely telepekről.* (Századok VI. 1880. 490—499.) — Jerney J. *Bessenyők mint Siculusok.* (Keleti Utazása. Pest 1851. I. 255. s köv. ll.) — L. még: *Adatok a székelyek eredetéhez s egykori lakhelyük* cz. tanulmányomat. (Székely N. Múzeum Értesitője. Sepsi-Szentgyörgy. 1891. II. rész. 225. s köv. ll.)

«oppidum») város nevében, mely előbb a Székelyhidiak, ezek kihaltával az Albisi Zólyomiak birtokában volt. Várad közelében délre, a tenkei járásban van *Székelytelek*, a középkorban *Zekeltelek* mellett *Zekhtelek* néven is. (Csánki I. 599, 623.)

Csanádmegyében valahol Arad határán, délre a Marostul feküdhetett az 1456—86 közt emlegetett *Zekelzeg*, *Zekewlzek*. (Csánki I. 702.)

Fejérmegyében Tárnokkal volt határos az 1380—1480 közt emlitett *Zekul*, *Zekel*, *Zekwl* predium a Káloz puszta, Labdás Varsány s a Bojta kun vezértől származott Brugsa nemzetség emlékét fenntartó Baracska közelében. (Csánki I. 34. L. Káloznál.)

Kolozsmegye bánffy-hunyadi járásában van *Székelyó* község.

Krassómegyében Lugos közelében *Kuptore Szekul*nak neveznek az oláhok egy helységet. Talán ez az 1432-ben emlitett *Zekel*, melyet Csánki (II. 107.) krassó- vagy kevemegyei községnek mond.

A mosonymegyei, Fertő és Lajta közt volt egykori székelységről Tamás esztergomi érsek emlékezik meg egy 1314-iki oklevelében, melyben a szentkereszti (heiligen-kreuzi) monostornak ajándékozott Parendorf régebbi lakóit székelyeknek mondja. (Fontes Rer. Austr. XVI. 41.)

Pozsonymegyében, közel a morva határhoz, a malackai járásban fekszik *Székelyfalu* vagy *Székely-Boldogasszonyfalva*, tótul *Szekula*, németül *Sekeln*. A község a Fehérhegység melléki egykori székelyek emlékét őrizte meg, kiket Boleráz (Baraloch) nyugoti szomszédainak mond egy 1258- és 1364-iki oklevél. (Fejér Cod. Dipl. IV. I. 372. VI. 1. 159.) Egy másik telepük a Vág mellékén volt; ezek régebben száz fegyverest állitottak ki, de később megfogytak s IV. Béla megengedte nekik, hogy nem megszabott számban, hanem fejenkint szolgáljanak. (Fejér Cod. Dipl. V. 3. 547.)

Szabolcs bogdányi járásában, Tass és a honfoglaláskori temetőjéről ismert Demecser mellett van *Székely*, 1284 körül villa *Zekul*, a XIV—XV. században *Zekel* (Csánki I. 526.). A szabolcsmegyei középkori székelyeknek különben okleveles emlékeik is vannak. Igy p. a XIV. századból ismeretes «Johannes filius Ressul de genere Siculorum» és «Comes Nicolaus Siculus de genere Siculorum», egy 1346-iki oklevél pedig Sényői Domokos fia Pálnak, Domokos unokájának kérdésessé vált igaz székely voltát igazolja. (Századok. 1880. 493. Fejér Cod. Dipl. IX. 7. 56. Székely Okl. I. 52.)

Szepesmegyében Richnovár tartozékaként találjuk *Zeeket*, *Zyket* vagy 1460-ban *Zekelfalvát* (Csánki I. 267.). Ma *Szlatvin*, Krompachtól északra. Tagányi K. szerint (Ethnographia I. k. 1890. évf. 219. l.) ez esetben nem népnév a «székely», hanem a tót «szlatvin» elnevezés szerint a m. «szikes, széksavas hely». Bizonyos azonban, hogy kellett lenniök az északkeleti végeken az Árpádok alatt székely határőröknek, a kikről aztán még a XVI.—XVIII. században is «székelyek»-nek nevezték a regéczi, munkácsi stb. uradalom erdőőreit. (L. erre nézve Timon S. Imago novae Hung. Kassa. 1734. 97. — Hunfalvy P. Századok. 1881. évf. 2. füz. 97. s köv. l.)

Szerémmegye közepe táján, körülbelől délnyugat felé volt az 1404—98 közt emlegetett *Zekel*, *Zekwl*, *Zekely*, előbb Székelyi, majd Maróti, aztán Jaksich és Geréb birtok. (Csánki II. 253.) A valkómegyei Székelyfalvával ez is egyik emléke az egykori kozárfajta lakosságnak.

A szolnokdobokai *Kisszéket*, mely Szék mellett a szamosujvári járásban fekszik, oláhul *Szekulájnak* nevezik, s igy Kozárvárral együtt összeköttetésbe hozható a kozár-székely elemmel.

Temesmegyében Borzlyuk város tartozékai közt emlitik Mátyás király idejében *Alsó-* és *Felsewzekkel* vagy *Zykellew* helységet. (Csánki II. 17.)

Tolnamegyében Simontornyától délre van *Nagy* és *Kis-Székely*. Amaz a simontornyai várhoz tartozott s 1324-ben *Paraztzekul*, 1329-ben *Louazszekul* néven emlegetik, jeléül annak, hogy lakói előbb királyi lovászok voltak. Emez a pécsi püspük birtoka s a XIV.—XV. században *Pispukzekel-*, *Pyspek-Zekelnek* nevezték. 1428-ban előfordul még Szakcs vidékén *Alsow-* és *Felsew-Zekel*. (Csánki III. 450.)

A valkómegyei *Sekelfalwa* 1445-ben a Nempti Lorántfiaké volt. (Csánki II. 350.)

A kabarok másik nemzetségének tarthatjuk a *kalizok*at, kiket Nestor *khvalisz* néven a bolgárokkal együtt emlit s bolgárfajta népségnek

mond, azt irván, hogy a bolgárokkal együtt Loth két leányától származtak s viszont a kozárokkal való közelebbi viszonyukra utal a Káspi vagy egykor Kozár-tenger «*more khvaliszijszkoje*» = «kaliz-tenger» neve.[1] Kinnamos Mánuel császár magyar hadjáratai alkalmával beszél róluk; az 1150-ki hadjáratnál felhozza, hogy II. Géza nagyszámu hunn és khaliz lovassággal ment a görögök ellen s megjegyzi, hogy a hunnok (vagyis magyarok) keresztyének, a khaliszok pedig Mózes törvényeit követik.[2] Később, midőn Zimony 1165-ki elfoglalásáról ir s elmondja, hogy mint IV. István hiveit, a Szerémségből a Száván-tuli vidéken telepitette le Manuel, a perzsához hasonlónak állitja vallásukat.[3] Zsidózó voltukat bizonyitja az, hogy a róluk nevezett fejérmegyei Kaluzvölgyben (Keveaszóban) Boroksán azaz a mai Baracskán birtokos Baran fia Ipolit testvére és unokaöcscsei: Iekonias, Eliach és Salatiel még 1211-ben is hamisitatlan héber neveket viseltek. (Az Eliach azaz Elias, Illés vagy délszlávosan Ilia még alakilag is héber). A nyitrai királyi kalizok (institores regii fisci, quos hungarice Caliz vocant) zsidóságára pedig, kik Porcus nevü századosuk alatt háborgatták a zobori apátság javait, a Kálmán király által elrendelt vizsgálatról és az apátság jószágainak és jogainak megerősitéséről szóló 1113-ki oklevél utal, mely a nyárádvidéki várnépek határán levő Zsidóhegyet emliti. (Monasterium sancti Ipoliti terminum habet usque ad fontem qui vocatur Naratth cum castrensibus et est via de fonte usque ad montem qui dicitur mons Judeorum. Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 61. Haz. Okm. VIII. 6.) Századokon át fennmaradt a kalizok s más kabarféle népség ivadékainál a zsidózás; nyilván ennek tulajdonitható, hogy különösen a székelyek közt terjedt el a XVII. század első felében a szombatosok felekezete. Több oklevélben találunk utalást arra, hogy a kalizok egyik foglalkozása a szőllőmüvelés volt, igy a fejérmegyei kaluz- vagyis keveaszói völgyben, Zemplén megyében Kethelpatak (Sárospatak) környékén, tehát a Hegyalján, aztán Békás-Megyeren, a mai Kaláz mellett, mely a bozóki prépostság IV. Béla 1262-ki megerősitő levelébe foglalt 1135-ki alapitó levél szerint a *Kalez nemzetségről* vette nevét. (Meger iuxta Danubium infra generationem Kalez. Cod. Dipl. VII. 5. 98.) A kalizok (a Hunn Krónika szerint a hunnok) Kadar nevü biráinak nemzetsége *Kadar-Kaluz* néven egy 1248. és egy 1270-ki oklevélben fordul elő. Amabban IV. Béla király a zalamegyei András fia Andronikusnak egy varasdmegyei földet ad szállásul (pro terra descensuali) a zagoriai várjavakból, hogy vigyázzon az ország határszéleire (Árp. Uj Okl. XI. 359.), emebben V. István megerősiti e föld birtokában Andronikus fiait. (Cod. Dipl. VII. 5. 305.)

A kalizok neve a következő helynevekben maradt fenn:

Fejérmegyében, Székes-Fejérvártól délkeletre, Veszprémmegye határszéle felé fekszik *Kálozd* mezőváros, melyet 1348-ban és 1401-ben (villa Kalaz, poss. Kaloz), mint a fejérvári káptalan birtokát emlitenek. Egy másik *Káloz*, Kajászó-Szent-Pétertől s Baracskától északra, a középkori Székely közelében, Tordacshoz tartozó puszta. Egykor az egész vaáli völgyet, a hunn mondák által Keve s más hunn vezér temetőjének mondott régi Keveaszót is *Kálozvölgynek* (vallis Kualuz) nevezték, hol, valamint a pilisi Kaláz melletti Ürömön 4 szőlleje volt 1212-ben Baran fia Hippolitnak. Hippolit a Bajta kunkabar vezértől származott Brucsa, Brugsa nemzetségből való volt, legalább erre utal Boroksa (Baracska) neve, hol családi monostort épittetett a Mindszentek tiszteletére (a Mindenszentek tiszteletére emelt baracskai egyházat 1460-ban is emlitik. Csánki III. 318.) s Boroksán kivül voltak még birtokai a fejérmegyei Bodajkon és a közelében levő Igaron is. (Haz. Okm. VI. 8.)

[1] Chronica Nestoris. Edidit Fr. Miklosich. Bécs. 1860. 3. lap. IV. fej. és 145. l. LXXIX. fej. Szerinte a torkmeneket, pecsenegeket, torkokat és polovczokat Ammon vagy Moab gyermekeinek mondják, de tévesen, mert Moab utódai a khvaliszok, Ammoné a bolgárok. Majd alább: a khvaliszok és bolgárok pedig Loth leányaitól származnak.

[2] — — *μυριόν τι φῦλον συμμαχικὸν ἔκ τε Οὔννων ἱππέων καὶ δὴ καὶ τῶν παῤ αὐτοῖς ἑτεροδοξούντων Χαλισίων. Οὖννων γὰρ τὰ Χριστιανῶν πρεσβευόντων, οὗτοι Μωσαϊκοῖς καὶ τούτοις οὐ πάντη ἀκραιφνέσιν εἰσέτι καὶ νῦν διεξάγονται νόμοις* Joannis Cinnami: *Epitome Rerum.* Bonn. 1836. Lib. III. cap. 8. p. 107.

[3] — *ὡς δέ βασιλεὺς ἐκεῖθεν μεταβὰς ἕτερον τι φρούριον ἐνεούργει, ἐν ᾧ πολλοὺς τῶν ἐν Σιρμίῳ φέρων ᾠκίσατο Οὔννιον, οὓς παῤ αὐτοῖς Χαλισίους ἔθος καλεῖν ἐστι. (καὶ εἰσιν ἑτερόδοξοι καθαπερ ἤδη ἐφην, Πέρσας ταντοφρονοῦντες* U. o. Lib. V. cap. 16. pag. 247.

Az 1332—37-iki pápai tizedlajstromok szerint Kaluznak Csúttal, Érddel, Berkivel stb. együtt plebániája volt. A XIV. században a Kálozi vagy Kálozdi család volt itt birtokos. (Csánki III. 334. Károly J. Fejér m. tört. IV. k. 272., 277.)

Nyitramegyében a Kálmán korabeli kalizok emlékét tartotta fenn a nyitrai járásban, Barsmegye határszéle felé Verebély közelében levő *Kálaz* község Lapás-Gyarmattól keletre. Már 1156-ban előfordul: «in parrochia Bors: *Qualiz*», melynek dézmáját több más faluéval együtt Martirius érsek az esztergomi káptalannak adta. (Knauz Mon. Strig. I. 108.)

Pestmegye pilisi részében Pomáz és Békás-Megyer szomszédságában van *Kaláz*, hol 1135-ben a «generatio *Kalez*» tanyázott. Az 1332—1337-iki pápai tizedlajstrom szerint Kaluz plebániája a budai főesperességhöz tartozott. (Fejér Cod. Dipl. VII. 5., 98. Csánki I. 13. Ortvay Magyarorsz. egyh. föld. I. 288.)

Somogymegyében a mai Gálosfa, Böszénfa és Törjékpuszta vidékén volt a XIV—XV. században *Kálozfalva* (1376. Kalozfalua, 1452. Kalazfalwa), a Szerdahelyiek és a zselicz-sz.-jakabi apátság birtoka. (Csánki II. 616.)

A Szilágymegye krasznai részeben, Nagyfalu és Kémer közt fekvő mai *Kárásztelek* tulajdonképeni neve egykor *Káloztelek* (1477. Kaloztheleke, 1481. Kalozthelek) volt. (Csánki I. 583.)

Veszprémmegyében Peremarton körül Pét felé feküdt a veszprémi káptalannak Sz. László által 1082-ben adott *villa Kaluzdy* (Haz. Okm. IV. 3.), melyet némelyek a fejérmegyei Kálozddal azonositanak. 1240 körül «villa *Kaluzt*» néven fordul elő. (Árp. Új okl. II. 17.) A veszprémi káptalant Róbert Károly is megerősiti *Kaluz* birtokában s ez alkalommal a «terra Deseu *Kaluzya*» névvel is megismerkedünk, mely 1507-ben újra feltünik (predia Kaloz et Dewsekaloz); ezenkivül 1383-ban még a *Kaloztelek*, *Kalozteleke* elnevezést találjuk. (Csánki III. 236. Károly J. Fejér m. tört. IV. 272.)

A zalamegyei mai *Káloczfát* Cseszreg és Baksa szomszédságában, Zala-Lövőtül északra a Kerka mellett a XV. században «*Kalozfalua* alio nomine Ilwagh», *Kalusfalua* és *Kalazfalwa* néven emlegetik. (Csánki III. 67.) E vidéken lehettek ősi birtokai a föntebb említett *Kadar-Kaluz* nemzetségnek.

Zemplénmegyében Kechelpatak szomszédságában volt 1252-ben egy *Kaluzer* nevü völgy négy szőllőmüvesnek a telkével. Ketel-patakot Béla király jegyzője szerint a kun-kabar Ketel vezérről nevezték el, kinek itt birtoka volt. A «Kaluz» név tehát ez alkalommal is, mint Fejérmegyében, az Anonymus-féle kunokkal kapcsolatban tünik föl.

Mi volt a harmadik kabar nemzetség neve? Ez a kérdés vár még feleletre.

A garam-szent-benedeki apátság 1075-ki alapitó levele a mai jászkun-szolnokmegyei Varsány község helyett a «terra Zunde» (mai Szanda) határosainak a *wosscianokat*, *varsányokat* mondja. «Item super aruch — igy szól az oklevél — cum illis, qui wossciani dicuntur, propter divisionem fovea facta est; circuit enim idem aruch totam partem terre ex parte woscianorum.» Knauz Mon. Strig. I. 58. és A Garam m. szentbenedeki apátság. 1890. 30. l.) A varsányi halászokat (piscatores Vuosian) a pannonhalmi alapitólevél emliti, a mi azt a hitet kelti föl, mintha Varsány nevü helyeink összeköttetésben volnának a «varsa» szóval s a varsányok alatt varsás halászokat kellene értenünk.

Azt hiszem, máshol kell keresnünk ezen népnév eredetét.

XIV. századbeli oklevelek a Kajászó völgyben Fejérmegyében egy *Labdás-Vassány* nevü helységet emlitenek, mely a mai Baracska szomszédságában feküdt. Baracskát a már emlitett 1212-ki oklevél Boroksának nevezi, nyilván tehát a kun-kabar Bojta vezértől származott Bruksa nemzetségnek volt a birtoka, még pedig egyik főhelye, mert — mint említettük — itt volt a nemzetségi monostor is. Ugyanezen oklevél Kaluzvölgynek irja a hunn mondáink által a hunn fejedelmek temetkezési helyének mondott Keveaszót s valamivel föntebb észak felé ma is megvan Káloz puszta, mig Tárnok környékén a a középkorban egy Székely nevü község volt. Ime! egymáshoz közel három népnevet őrzött meg ez a hunn mondák emlegette hires vidék. A három közül kettőt a hunn-bolgárfajta kabarok nemzetségének ismertünk fel, annak tarthatjuk tehát a varsányokat is.

És akkor nem lehet más a *Varsány*, *Vosián*,

mint a perzsa Ibn Roszteh és Gurdêzi által a volgai bolgárok harmadik nemzetségeként felhozott *berzulok* vagy *barzilok* nevének magyaros változata. (V. ö. perzsa «*bāzār*», magyar «*vásár.*»)

A három bolgár nemzetség közül tehát az *eszegel*nek és *berzul*nak megfelelt a kabaroknál a *székelyek* és *varsányok* nemzetsége, csak a *bolgárt* helyettesitette a *Kaliz*, *Kaluz*, *Káloz* név, s a 3 hunn-bolgár eredetü törzsnévvel egyezően 3 vezéri nemzetségnek volt itt birtoka: Baracskán a kun-kabar Bajta ivadékának, Keveaszón (a mai Szent Iv́ány pusztán) a Kartal vagy Korzán nemzettségnek, melynek őséül az a Kurzán, a Kündü fia tekinthető, ki Béla király jegyzője szerint az Ó-Budától Érdig terjedő földet szállta meg, Martonvásáron (és Tétényen) pedig a Tuhutumtól vagy Töhötömtül származott Tétény nemzetségnek volt a birtoka. Ugyanazon fejedelmi (t. i. a horkai) nemzetségnek volt-e ez a 3 a különböző hajtása? vagy esetleg különböző eredetüek? erre nézve nem találok semmiféle kiindulási pontot.

A *varsányok* neve sokkal sürübben fordul elő helyneveink közt, mint akár a székelyek, akár a kalizok neve. Emezek nyilván tömegesebben laktak egy helyen: a keleti (székelyek) és déli (kalizok) határszéleken, mig a varsányok szét voltak szórva az ország területén. A következő helyeket nevezték el ugyanis róluk.

Aradmegye régi zarándi részében, Békésmegye határán, Gyulától keletre a Fehér-Kőrös mellett van *Gyula-Varsánd*, tovább délkelet felé pedig Új-Szent-Anna és *Zaránd* közt, Pankotától nyugotra, *O-* és *Uj-Fazekas-Varsánd*. Valószinüleg az előbbi az a «villa *Vosian* de provincia Zarand», a honnan való volt az a Dienes fia Ompud, a ki 1214-ben pristaldus volt a bihari vár gyáni jobbágyainak és népeinek bizonyos pörében. (Vár. Reg. 223. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 97. sz.) a pápai tizedlajstromok szerint 1332—37. plebániája volt a pankotai főesperességben levő *Vosian*, *Wosyan* helységnek. 1230—1560. az aradi káptalan birtoka, egy részében kir. szekeresek és favágók voltak, utóbb a Nekcseiek és Lipócziak a birtokosuk, 1473-ban a Szokolyiak kapnak várépitésre engedélyt. 1338-ban a *Mathyas Wossana*, 1369-ben *Peteu Uossyan*, 1429-ben *Kezep Wassan* név fordul elő a Gyula Varsánnal együtt. (Márki S. Arad m. tört. I. 188—189., Csánki I. 748, 755., Karácsonyi J. Magy. Nemz. I. 59, 60.)

A Fehér- és Fekete-Kőrös közt, nem messze az előbbiekhez, egyéb szállásaik is voltak a varsányoknak. Igy:

Békésmegyében volt *Wassaneghaz* puszta, melyet a XIV—XV. században a Nadányiak birtokának emlegetnek. (Csánki I. 656., Karácsonyi J. Magy. nemz. I. 212.)

Biharmegye ugrai járásában, az egykori köteés mezőgyáni bihari várjobbágyok földjeinek szomszédságában fekszik a Sarkad-Kereszturhoz tartozó *Varsányhely* puszta. Mint Jánosdához nem messze fekvő hely, ez lehet az a «villa *Vosian*», a honnan való volt a janusti Ereu által Pál bihari udvari ispán előtt lopással vádolt «dominus Zotmoz». (Vár. Reg. 164. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 41. sz. 1213.)

Csanádmegyében a Tisza mellett a Csanád nemzetség birtoka volt *Vosyan* (1256.) *Wassyan* (1323.), mely a mai Csóka melletti Terjén (Teryen) pusztával a Telegdiek őseinek jutott. Szintén a Csanád nembeliek birtoka volt a Makó melletti *Varsánytó* (1256. Wossontho, 1337. Wosunthow) halastóval. (Csánki I. 706., Karácsonyi J. Magy. nemz. I. 367., 369.)

Fejérmegyében Baracska, Ráczkeresztur, Rácz-Szent-Miklós és Szent Tamás mellett a «Kayassow völgyben», Tárnoktól délkeletre volt a Nána-Bezter nembeliek *Varsány* faluja, melyet 1274 táján leromboltak (Zichy Okl. I. 37.), a XIV—XV. században *Vosyan* föld (1318.) vagy *Labadas Wossyan*, *Labdasuassan*, melyet Nagy Lajos király 1347-ben Moogh fia István csepeli «vendégnek» (hospes noster Chepel) ajándékozott. (Csánki III. 356., Károly J. Fejér m. tört. III. 151. s köv., 463. s köv. ll.)

Hontmegyében Csánk és Kér szomszédságában, Lévához közel van *Varsány*, 1303-tól *Vosyam*, *Vassyan*, *Vassan* néven a Varsányi-Simonyi család birtoka. (Teleki Hunyadiak. VI. 280. Hont m. mon. 70.)

Jász-Kun-Szolnokmegyében Szolnoktul délre Szanda (terra Zunda) szomszédságában van *Alsó-* és *Felső-Varsány* puszta, a középkorban mezőváros, a varsányok (*u*osscianok) egykori földje (l. föntebb), 1484-ben *Thyzawarsán* néven is előfordul. (Csánki I. 666.)

A nógrádmegyei *Varsány* Szécsénytől délnyugotra a középkorban két helységből állt; 1327-ben «utraque *Vossyan*»-t Zécheni Tamás kapta. (Csánki I. 111., Anj. Okl. II. 299.)

Pestmegye solti részében Taksony mellett van a középkorban Fejérmegyéhez számitott *Duna-Varsány* puszta, 1270 óta a margitszigeti apáczák birtoka (Ossian, 1281 terra Wosyan. Fejér Cod. Dipl. V. 1. 50. Árp. Uj. okl. IX. 310.) Északkelet felé, a Hevessel és Nógráddal összeszögellő részében fekszik a Verseghöz tartozó *Varsány* puszta, melyet 1337-ben a Kompoltiak szereztek meg Varsányi Kozma fia Lőrincztől. (Anj. Okl. III. 318.) A középkorban hol Heves, hol Nógrádmegyéhez számitották. (Csánki I. 37., III. Karácsonyi J. Magy. nemz. I. 58.)

*Pozsega*megyében a középkorban szintén előfordul egy *Worsan* nevü helység s Plesernicától északkelet felé, a megye határán *Worsampathaka* nevü viz. (Csánki II. 431.)

Szabolcsmegye északkeleti részében, Vásáros-Namény mellett a Tisza partján fekszik a középkorban Szathmármegyéhez is számitott *Nagy-* és *Kis-Varsány*. Legelőbb a Váradi Regestrum emliti 1214-ben (298. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 72. sz.) *villa Vosiant* Beseneud (mai Szabolcsm. Besenyőd) és Numen (Namény) falvakkal, birtokosa Simon, a ki nyilván egy személy az 1219—64 közt emlegetett Kaplon nembeli Ördög Simonnal. Varsány ugyanis a Kaplon nembeliek birtoka volt s több részre szakadt, ú. m. *Kis-Varsány*, *Bel-* és *Kül-Varsány*ra; a két utóbbit 1319-ben cserébe adták az Imregiek a Gutkeled nembeli Pál bán fiainak; *Egyházas-Varsány* különben is már előbb a Gutkeledek nyiradonyi monostorának volt a birtoka. Az 1332—1337-iki pápai tizedlajstromok *Vasyant* plebániával biró helynek mondják. 1366-ban *Ovossant* s *Vyvossant*, 1423-ban *Vossyan utraquet* emlitik, 1478-ban jön elő *Nagh Varsan*. (Csánki I. 489., 528. Karácsonyi Magy. nemz. II. 20., 30., 36., 69., 70., 301—2., 303., 305., 316.)

Torontálmegye egykori kevei részében, Báka (mai Bóka) határában emliti egy 1338-iki oklevél *Wossyant*. (Anj. Okl. III. 460., Csánki II. 121.)

Vasmegyében Veszprém és Zala határszéle felé, Jánosháza és Kamond táján volt a középkorban *Vosyan* (1257. Árp. Uj okl. II. 297.), *Vassan*, *Warsan*, részben a veszprémi somlyai vár tartozéka. (Csánki II. 807.)

Veszprémmegye északnyugoti határán, Győrmegye szomszédságában, a zirczi járásban fekszik *Varsány* és *Likivarsány*. A pannonhalmi apátság ősi birtoka; halászait, «piscatores *Vuosian*» már az 1001-iki alapitó levél emliti. IV. Béla 1234—70. közti oklevelében predium *Vosyan* mellett előfordul villa *Liquiuosian* is. (Árp. Uj. okl. II. 9.) A XIV—XV. században *Kysvassani* és *Lykwassani*, *Lykywarsani* nemesekről van szó. (Csánki III. 258., 562.)

* * *

Ilyenformán 10—12 ősnemzetség neve állapitható meg a 108 közül, ú. m. 1. Gyarmat, 2. Jenő, 3. Káloz, 4. Kér, 5. Keszi, 6. Kürt, 7. Megyer, 8. Nyék, 9. Székely, 10. Tarján, 11. Varsány, 12. Zábrány vagy Zábrágy (Zábrág), sőt azt hiszem, külön nemzetségnévnek vehetjük a Kozárt (Huszárt) is.

Konstantin 8-ra teszi a törzsek számát, a melyek három fejedelem: ú. m. az Árpád nemzetségéből való nagyfejedelem (*μεγας ἀρχον*), a Gyula (*γυλας*) és horka (*καρχας*, Sz. László törvényeiben: sarchas) alatt állottak, ezenfölül minden törzsnek volt külön «vajdája» (*βοεβοδος*). A kabarok törzse külön nép volt s annak tekinthető, mint előzőleg emlitettem, a Nyék törzs is, úgy hogy tulajdonképen csak hat volt a szoros értelemben vett magyar törzs.

Arra is hivatkoztam, hogy ez a hatos beosztás az alapja az ősmagyar nemzetségi rendszernek. Ez volt a székelyeknél is, az oguz-törököknél is s úgy ezeknél, mint a székelyeknél négy ágra oszlott minden egyes nem, úgy hogy összesen 24 alosztályból álltak a nemek.

A székelyeknél két nemnél is, ú. m. a Jenő és Ábrán nemnél előfordul az Uj ág elnevezés, a mi arra vall, hogy az ágak neve változó volt. Ez tünik ki a sepsiszéki Agház nem Koroniza s a kézdiszéki Jenő nem Bessenyő ágának nevéből is, melyek nem fordulnak elő a marosszéki ágnevek között.[1]

[1] A hat oguz törzset és 24 ágat a mondai Oghuz khán hat fiától és 24 unokájától származtatják a török kútforrások (Tevarikhi Ali Szeldsuk, Rasideddin, Abulghazi). A hat fiú neve teljesen mondai (Kün khán = Nap khán, Aj vagyis Hold khán, Tak = Hegy khán, Tingiz =

A bessenyők törzsei is fel voltak osztva kisebb részekre.

A bessenyőknek ugyanis Konstantinus Porphyrogenitus császár szerint nyolcz törzsük *(γενεαί)* volt.[1] Minden törzsnek meg volt a külön területe *(θέμα)* s külön nagyfejedelme *(μέγας ἄρχων)*, kiket régi bessenyő törvény és szokás szerint haláluk után nem a fiak vagy testvérek, hanem unokabátyáik vagy azok fiai követtek, hogy az oldalágak is részesedjenek a fejedelmi méltóságban; hozzáteszi azonban a császár, hogy más nemzetségből való sohasem lesz fejedelem. A nyolcz kerület *(θέμα)* pedig 40 részre *(τεσσαράκοντα μέρη)* oszlik s vannak apróbb fejedelmeik is. Vagyis a 8 törzsben volt 40 nemzetség s mindegyiknek volt külön fejedelme, úgy hogy ilyen formán minden egyes bessenyő törzs 5 ágból állt, melyek közül egyik-másik annyira megnőtt, hogy külön törzszsé alakult, nyilván más, az uzok nyomása következtében felbomlott s részben Magyarországba vándorolt nemzetségek töredékeivel is egyesülve,[2] mint a hogy a törökségnél általános szokásban volt, a hol minden észlelő megjegyezte, hogy folytonos hullámzásnak volt kitéve a törzsi- és nemzetségi szervezet; törzsek összeolvadtak nemzetséggé, mint pl. a hajdan hires Kipcsak-törzs, mely ma az özbegek, karakirgizek, karakalpakok, altaji tatárok és teleutok egy egy nemzetségeként feloszlva maradt fenn, vagy itt emlithetjük meg a Baskiriában visszamaradt magyarokat, vagy tatárosan madsarokat, kiket 1500. körül Murid sejk alatt a Sejbanival harczoló özbeg nemzetségek közt emlitenek; viszont egyes nemzetségek, néha igen gyorsan, törzszsé, sőt nem-

Tenger khán), mindamellett fölismerhető némelyikben az ősi törzsnév, mint *Tak khán* nevében az ongini ó-turk fölirat «*tag* vagy *tegoguz*»-a (Radloff W. Alttürk. Inschr. 3. Lief. 1895. 248.); *Tingiz* khán neve is aligha lesz egyéb, mint a hunn-bolgáros «tenger» szó közvetitésével a régi *tongra* törzsnév átalakitása. (V. ö. ogur, ujgur= oguz.) Ilyenformán személyesitî *Kün* khán a *hun* (kun) törzset s első fia, *Kati* a *kaj* nemzetséget, melyből valók az ozmanlik. Jolduz khán egyik fia *Kizik*, kinek neve, nyilván mint egyik kun nemzetségnek a neve, átment az orosz és török-tatár elemekből képződött dnyepermenti *kozák*okra, továbbá a cserkeszekre (a szomszédos népek *kazak*-oknak nevezik), ezenkivül *kazak* nevet visel a kirgizek nyugoti ága is. Kök khán harmadik fia, *Csauldur* nevének megfelel a turkomán *csaudor* törzsnév. Szintén turkomán törzsnevek ismerhetők fel Tak khán két fia, ú. mint *Szalar* (turk. Szalor, a legrégibb törzs) és *Imir* (Abulgházinál: imr törzs, ma: imraili) nevében. Az ó-turk föliratok, mint Bilge kagán, öcscse Kültegin, aztán Tacsam sirfölirata s Tonjukuk emlékirata, rendesen *tokuz oguz*-ról azaz «kilencz oguz»-ról beszélnek. Bilge és Kültegin 4-ik oguz hadjáratánál azonban csak «három oguz»-t, *ücs oguz*-t emlitenek. Úgy látszik, e hadjáratok alatt, a VIII. század első tizedeiben történt a megoszlás, mert a föliratok szerint a megvert oguzok a tatárokkal (tokuz tatár) egyesültek, elhagyták földjüket s Tabgacsnak, Khinának hódoltak meg. (Radloff id. m. Neue Folge. 140., 143., 144. l.) Ezek az ujgurok, kik két évtized mulva Bilge halála († 734.) után már megdöntötték az altaji turkok államát; őket nevezik az arabok *tagazgaz* oknak, a török források *tokuz ujgur*-nak, holott a föliratok egy izben csak mint az oguzok egyik nemzetségét emlitik. (Radloff id. m. 3. Lief. 427.) A «hat oguz», *alti ogusz*-ról a délszibériai jeniszei (Ulu Kem) melléki barliki első főliratban van szó (Radloff id. m. 3. Lief. 308.). Ezek az arab irók *guzz* s a byzancziak *uz* népe. Ibn el Atir szerint El Mahdi alatt (775—785.) vonultak a tagazgazok szomszédságából Transoxaniába; fővárosuk Ibn Haukal sz. Ferghana volt, a Jaxartes partján. (Gr. Kuun G. Erdélyi Múzeum. 1893. 436—438.) A hat ősnemzetségre khinai források után következtethetünk. A T'ang-su elszámitva a «kilencz nép» nemzetségeit, *Yo-lo-ko*-nak nevezi az elsőt s azt mondja, hogy azonos vele a *hui-ho* vagyis *ujgur* nép, ez pedig törzsrokon a következő hat néppel: *P'u-ku* (azaz Buku), *Hun* (Kun), *Pa-yé-ku* (turk. föliratokban Bajirku oguz törzs), *T'ung-lo* (föliratok sz. Tongra szintén oguz törzs), *Szïkie* (Szi-kit, talán megfelel a turkománoknál a szalor törzs Szakar, a tekke törzs Szakir, a göklen törzs Csakir nemzetségének) és *K'i-pi* (K'it-pit). «De ezeket — teszi hozzá a khinai forrás — nem számitják a 9 nép közé.» Egy másik khinai forrás, a Kiu-t'ang-su 618 körül még ugyanezekről azt mondja, hogy a t'ié-lő azaz tölösz (fehér hunn, efthalita) néphöz tartoztak, a mely népet az altaji turkok szórtak szét. (Hirth Fr. Nachworte zur Inschr. d. Tonjukuk. Radloffnál id. m. 2-te Folge, 1899. 2. rész 36., 152. l.) A hat oguz nemzetségnek, melyből való a kun, szeldsuk, ozmán és turkomán nép, tudvalevőleg a *turul* volt a közös jelvénye, úgy mint a régi magyarságnál; ezenkivül volt még az egyes nemzetségeknek is egy-egy sas-féle jelvénye (l. Thuiy J. Turul. IV. 125. Vámbéry Á. A török faj), ú. m. a *szongur* (fehér sólyom), *togun* (közönséges sólyom), *csakir* (tarka sólyom), *sahin* (nemes sólyom), *tausandsil* (vadász-héjja) és *kartal* (közönséges sas), melynek megfelelt nálunk a fejérmegyei Keveaszón és pestmegyei Kartalon birtokos *Kartal* (máskép Korzán) nemzetség neve.

[1] *De administrando imperio.* Cap. 37. (A magyar honfoglalás kútfői, 1900. 116. s köv. l.)

[2] A Dnyeperen túli, tehát az uzokhoz legközelebb eső törzsek közé tartozott a *Csopon* vagy *Sopon* és *Csúr* vagy *Súr*; amannak emlékét a fejérmegyei *Soponya*, emezét *Csór* helység és nemzetség neve őrizte meg.

zetté növekedtek, ilyeneknek tekinthetők az oguzok (az altaji turk föliratokban: tokuz oguz = kilencz oguz), kiknek kilencz nemzetsége körülbelől csak a VII. század elején alakult meg tölöszök (fehér hunnok) s — okunk van hinni — eltörökösödött magyar-ugorok nemzetségeiből.[1] Sőt az altaji turkok is eredetileg csak egy hiungnu nemzetséget képeztek. A bessenyőknél is tapasztalunk ilyen jelenségeket. Tudjuk Konstantintól, hogy a bessenyők három törzsét, ú. m. a Magyarországgal szomszédos Gyulát, a Volhynia mellett tanyázó Ertemet s a Dnyeperen tuli Csurt vagy Surt *Kangar*nak nevezték. Későbbi perzsa-török források *Kangli*nak nevezik az egyik török törzset, khinai forrásokból pedig tudjuk, hogy a Szyr-Darját nevezték *Kangar*-nak, *Kan-k'i*nak, mig a Szyr-Darja vidékén lakó nomádoknak *K'ang kü* a neve a régi khinaiaknál, később pedig Szamarkand és a Zerafsan völgye fordul elő *Kang* néven.[2] *Kengeres* néven emliti őket Bilge Kagán (717—734.), az öcscse, Kül-Tegin († 731.) siremlékén, midőn a nyugoti turkok vagy türgesek elleni hadjáratról beszél. Kitünik ebből, hogy a szorosabb értelemben vett bessenyő (pesenek, pecseneg) népre tulajdonkép csak 5 törzs esett, ú. m. a Khopon, a Boro-Talmat, mely mint emlitettem, alighanem a mi Kürti-Gyarmat nevü törzsünknek a másik része, a Kharovoi, a Csopon és Kulpei vagy Szyru-Kalpei, melylyel — úgy látszik — a VII. századbeli szir (később: szir-tardus) turk törzs egy része egyesült. Konstantin császár után is folyamatban volt ez a hullámzás a bessenyő törzsek és nemzetségek alakulásában, úgy hogy száz évvel később Kedrenos (II. 581.) már 13 bessenyő törzsről tud, melyek közül kettő, ú. m. a Konstantin által nem emlitett Belemarnis *(Βελεμαρνίς)* és Pagumanis *(Παγουμανίς)*, összesen 20 ezer ember, a törzsfők közti viszálkodások miatt görög földre menekült.

Hasonló állapotok voltak a magyar törzsi és nemzetségi szervezetnél is.

Kétséget sem szenved, hogy a magyarságnál is kellett történni bizonyos hullámzásnak a törzsek és nemzetségek képződésénél, igy lett 8 törzs a 6 ősmagyar, 1 ugor és 3 kozár-bolgár nemzetségből álló három elem egyesülése után. S ezen 8 törzsnek is voltak alosztályaik s igy állt elő a 108 nemzetség. Emliti a törzsek alosztályait Bölcs Leó is, a ki szerint a turkok a csata napjáig *nemzetségek és ágak szerint (κατὰ γένη καὶ φυλάς)* elszéledve, télen-nyáron szakadatlanul legeltetve lovaikat, csatázások idején ellenben maguknál tartva a szükséges lovakat s békóra verve a turk sátrak közelében őrzik a csatarendbe állás idejéig. (XVIII. 52.)[1]

A magyarságnál is úgy, mint a székelyeknél és oguzoknál, 4 ág esett minden egyes nemzetségre. Ennek a hagyományaként maradt fenn, hogy a várrendszer felbomlása után minden megyében 4—4 birót választott a nemesség.

Ha tehát hat őstörzse vagy nagyobb nemzetsége volt a szorosabb értelemben vett magyarságnak s minden törzs négy alosztályból állt: összesen 24 ágat vagy kisebb ősnemzetséget vehetünk föl.

Ezen alapra vezethető vissza a 108 nemzetség is, mely nem egyéb, a 24 ősnemzetség ujabb, meg ujabb kettéválásánál, a mit olyanformán képzelhetünk, hogy ujabb népelemek csatlakozásával mindig a 6×4-es keret megtartásával történt a bővülés, kivévén a kabarokat. Mert a 108 ezen elemekre vezethető vissza: $24 \times 4 + 3 \times 4$. Tehát a 24 ősnemzetség mindegyike ismét 4 ágra oszlott s ehhez járult a 3 kabar népség 3 vezérnemzetségének 4 ága. Vezérnem-

[1] Az *oguz* név tulajdonkép az *ugor, ogor* névnek felel meg, mely azonban a magyarfajta népségnek volt a legősibb neve. Már Herodotos emliti Szibéria délnyugati részén a lovas vadász *jyrká*kat. Ez a név, váltakozva az *urog, ugor* alakokkal, folyton egy Európa és Ázsia határszélén tanyázó népet jelent, mely azonban egész a Jeniszei forrás vidékéig kiterjedt. Itt került Krisztus születése táján a hunnok hatalma alá s ettől fogva folyton a hunokkal kapcsolatban szerepel, kiktől áthálózva, egy részének — különösen keleten — szükségkép el kellett törökösödni. De még a kései török hagyományok is megőrizték nyomait, hogy az irtisvidéki *onujgurok* nem lehettek törökök, mert «fölhagyva régibb életmódjukkal, a baromtenyésztéssel», nyest- és nyusztfogásra adták magukat. Minderről különben részletesebben szóltam az Ethnographia 1908. évf. «Honfoglalók és turkok» czimü tanulmányomban.

[2] W. Barthold: *Die alttürkischen Inschriften und die arabischen Quellen.* (Radloff W. Die alttürk. Inschr. d. Mongolei. Sz. Pétervár, 1899. 2-te Folge, 3-ik részében, 12—13. l.

[1] *A magyar honfoglalás kutfői.* Budapest, 1900. 35. s köv. l.

zetségeket mondok, mert a székelyek példájából ítélve, a kabaroknál is a 6 × 4-es beosztás járta, a mi nagyon természetes, mert hiszen a kozár államot is ugyanazon altaji turkok szervezték, a kikből állt a turkoknak nevezett magyarok vezéri osztálya s a mely nemzetségi beosztás volt meg az oguz-törököknél is.

Bizonyos, hogy ez a rendszeres beosztás nem vezethető vissza pusztán a leszármazásra. Még ha nem utalnának is rá egész világosan hagyományaink, mint a Hunn Krónika czikkünk elején idézett helyei, akkor is föl kellene tennünk, hogy itt hadi beosztással van dolgunk, mely azonban természetesen a leszármazásból indult ki.

De ezt bizonyitja a 108 nemzetség és a 72 várispánság száma közti viszony is, mert mint emlitettük, a 72 várispánság egy harmadát képezte a 108 nemzetségnek, tehát, mint Béla király jegyzőjénél a bulárföldi izmaelitákkal kapcsolatban véletlenül nyoma maradt: a vezéri nemzetségek csak népük egy harmadát tartották meg, a többit a várak szolgálatára rendelték.

Mikor történt ez? Valószinüleg Géza idejében. Igy aztán a várjobbágyokra a három fejedelem népéből esett 3 × 24 = 72 nemzetség, a vezéri eredetü nemzetségek száma pedig, minőknek tekinthetők a *Csák* (Előd-Szabolcs), *Kaplon* (Könd), *Kartal-Korzán* (Kurzán), *Kalán-Kolsoi-Bór* (Oundu-Ete), *Zoárd* (Ural Zuard-Kadocsa), *Szemere* (Huba), *Moglout-Tétény-Kán-Gyula-Zsombor* (Tuhutum-Gyula), *Aba* (Ed-Edemen), *Miskócz* (Bünger-Bors), *Katapán* vagy *Koppány* (Ketel), *Borokcsa* (Bojta), *Örsur* (Ousad-Örsur) továbbá *Lád-Vér-Bulcsu* (Bulcsu), *Torda* (Velek), *Szalók* (Usubuu) s a Hunn Krónikában emlitett *Szemény* (Semjén?), *Érd*, azután meg a Kadar nevü birótól való *Kadar-Kaluz*, összesen 36 vagyis 24 magyar és 12 kabar. A vezéri nemzetségek azonban nem igen őrizték meg az ősi nevet; rendesen valamelyik rablóhadjáratok idejebeli vagy még későbbi hőstől, birtokalapitótól vették elnevezésüket s mint látható, egy-egy vezéri ős nemzetségből utóbb több nemzetség is vált ki.

Ezekben foglaltam össze azon szempontokat, melyeket a 108 nemzetség felől eddigi tudásunk után megállapithatóknak tartok s azt hiszem, ha mást nem is, sikerült kimutatnom, hogy a 108 nemzetség alapja a 6 × 4 = 24-es oguz-török beosztásból indul ki s az Árpádkori 72 várispánság szervezése az ősi nemzetségi rendszerrel függ össze és megfelel a királyság előtti 108 nemzetség két harmadának vagyis a várak őrizetére beosztott 72 várjobbágy nemzetségnek.

NAGY GÉZA.

A VAYAK ÉS AZ IBRÁNYIAK.

(Második közlemény.)

IV. Péter folytatta az atyja, *II. Antal*, s a két nagybátyja Demeter és III. Péter halálával reája háramlott pereket, s mindjárt 1574-ben kedvező itéletet kapott Miksa királytól Pozsgay Mátyás és Vitkai Nagy Demeter özvegye Dersy Erzsébet ellen a vitkai birtokok iránt, 1582-ben pedig neki itélte oda az országbiró a még mindég peres vitkai jószágokat, elmarasztalván ellenfeleit a már elhalt Pozsgay Mátyás özvegyét, Gusztovich Orsolyát, Károlyi Lászlót és Lónyay Istvánt. 1592-ben kiegyezvén Komorói Ormós Mihálylyal átengedte neki a még az atyja *IV. Antal* által zálogba vett komorói részbirtok felét s ennek ellenében egy más birtokrészt kapott 200 forint kötés terhe alatt örök tulajdonul. Állandóan Vaján lakott.

Vármegyei tisztséget is viselt *IV. Péter*, 1594-ben Dengeleghy Miklóssal együtt alispánja volt Szabolcs vármegyének, 1595-ben is alispánságot viselt, de már 1606-ban néhainak iratott. Nejétől *Pongrácz Borbálától* két fia maradt: *III. Tamás* és *IV. Mihály*[1] és egy leánya, *Anna Mattkásy Mihályné.*

[1] A régi családfákon ezen *Mihály*, testvérével *Istvánnal*, a kit azonban az oklevelek nem is ismernek, *III. Péter* fiaként van feltüntetve. Ez téves, mert láttuk, hogy *III. Péter* elhaltával perei a kisöcscsére, *IV. Péterre*

A mint láttuk, a XVI. század első felében *két kanonok* és egy *felszentelt püspök* is *volt* a *Vay családból*, s még 1579-ben is a *leleszi konvent* előtt *tett* örök *bevallást II. Antal* özvegye, Csicsery Ilona. Ezekből, azt hiszszük, bizvást következtethető, hogy a vallásujitást *IV. Péter* fogadta el, a melyben az egyik kisunokájának, *IV. Ábrahámnak* az ága meg is maradt máig, de *IV. Ábrahám* testvérének, a «kurucz» *Vay Ádámnak* a fia *II. Ádám* visszatért a római katholikus egyház kebelébe, s az utódai is ennek a szertartásait követik.

IV. Pétert a régi leszármazási táblák[1] igen hosszu életünek tüntetik fel, 1574-ben már perlekedik, a fia *I. Ádám* pedig csak 1711-ben (ujabb kutatások szerint 1719-ben) halt el. Nagy Iván gyanakodik is egy kissé, hogy itt hézag lehet a családfán. Ugy is van tényleg, mert *IV. Péter* 1606-ban már nem volt életben a mikor a fiai *III. Tamás* és *IV. Mihály*, valamint unokatestvéröknek, a kiskoru *VI. Lászlónak* az édesanyja Csicseri Jóbos Anna, akkor már Kércsy Jánosné, mint fiának a gyámja, kiegyezvén néhai ifjabb Ibrányi Ferencz özvegyével, Rozsályi Kún Magdolnával, Csomaközy Ambrusnéval, mint gyermekei, Ibrányi Miklós, László és Magdolna gyámjával, a magvaszakadt *Vay Bertalan* fia *IV. János* vajai részjószága iránt, az Ibrányi gyermekeknek két népes vajai jobbágytelket engedtek át.

A tévedés onnét ered, hogy a régi genealogusok nem ismervén *IV. Péter* fiát *IV. Mihályt*, ezen *Mihály* fiát *V. Pétert* egy személynek vették *IV. Péterrel.*

III. Tamásról a fentebb elmondottaknál egyebet nem tudunk, 1641-ben már nem volt életben. Talán az ő leánya volt *Vay Fruzina*, elébb *Ilosvay Ferencz*, 1676-ben pedig Gulácsy Ambrus beregvármegyei alispánok neje, de lehetett *IV. Mihály* leánya is, s így *V. Péter* nővére.

IV. Mihály folytatta azt a pert, a melyet még az atyja *IV. Péter* kezdett volt meg 1588-ban ifju Ibrányi Ferencz és az öregebb Ibrányi Ferencz fia Miklós ellen az atyja *II. Antal* által elzálogositott laskodi rész és két petneházi jobbágytelek iránt. Szabolcsvármegye törvényszéke kedvező itéletet is hozott *IV. Mihály* részére, de az Ibrányiak perujitással élvén, az országbiró betiltotta 1641-ben a vármegye itéletének végrehajtását.

IV. Mihály 1638-ban országyülési követe, 1629-ben másod, 1642-ben pedig első alispánja volt Szabolcs vármegyének. Nejétől, *Tyukody Katalintól* egy fia maradt, *V. Péter*, és egy leánya *Anna*, elébb Harthay Bálintné, utóbb Csörghői Farkas Mihályné.

V. Péter valószinüleg Bethlen Gábor fejedelem udvarában nevelkedett, s 1631-ben Rákóczy I. György fejedelem étekfogója és kamarása volt. Utóbb viszszatérvén Vajára, Szabolcs vármegye követül küldötte az 1647-iki országgyülésre, a hol a szárazvámok eltörlését tárgyaló választmánynak is tagja lett, 1650-ben pedig szabolcsi másod alispán volt.

Egyetlen élő férfitagja lévén *V. Péter* a Vay-családnak, nagy kiterjedésü birtokok felett rendelkezett s azokat még tetemesen is szaporitotta.

1633-ban beiktattatott a beregszászi hegyen fekvő Burkos és Tánczos nevü szőllők birtokába, de ellentmondottak a munkácsi uradalomnak s igy Beregszásznak is, tulajdonosa Rákóczy György fejedelem[1] nevében 1648-ban zálogba vette sógorától Csernelházi Csernel Györgytől[2] annak ugocsavármegyei bekényi jószágát. A hadi segélyül felajánlott több ezer forint készpénz és nagy mennyiségü gabona fejében adománylevelet kapott III. Ferdinánd királytól a magvaszakadt Bácskai Ujlaky György szabolcsvármegyei nagy-anarcsi, nagy-bákai, mogyorósi, ladányi, benki, berencsi, kékcsei és puszta-kisanarcsi, a szatmárvármegyei szamos-ujlaki, s a zemplénvármegyei nyir-bácskai és czigándi részbirtokára, a beiktatásnak azonban 1651-ben többen ellene mondottak. 1652 ben nádori adományt szerzett a Jármy Gergely által részére bevallott jármi, hodászi és derzsi részbirtokokra, de a beiktatást Komoróczy György ellentmondása meghiusitotta. A magvaszakadt Szent-Iványi

háromlottak, ha fiai lettek volna *III. Péternek*, akkor azokra kellett volna háramlani.

[1] Nagy Iván, Magyarország családai XII. 91. lap.

[1] Nagy Iván, Magyarország családai XII. köt. 97. lap.

[2] Hogyan volt *Vay Péter* sógora Csernelnek, azt nem tudjuk megmondani, *Vay* neje *Zoltán Anna*, Csernelé pedig *Dersy Zsófia* lévén.

Miklós rohodi és szigeti jószágára is nádori adományt vitt, itt meg a Kércsyek és a Báncsyak akadályozták meg a beiktatást. 1654-ben III. Ferdinánd királytól eszközölt ki adománylevelet a Szabó Györgytől 3000 forinton megvásárolt magyar-kékesi, hidegkúti és dobroviczai birtokra, s azokba be is iktattatott, 1656-ban pedig a hütlenség vétségébe esett Kálnásy Pál bogáti, piricsei és nábrádi javaira kapott nádori adományt, ugy a Máriássy Katalintól Péchy Pálnétól 1500 forinton megvett, a liszkai Rány hegyen fekvő szőllőre is, s ezek birtokába ellentmondás nélkül be is iktattatott.

Nejétől, *Csepei Zoltán Annától* négy fia maradt: *IV. Ábrahám*, *V. Mihály*, *Zsigmond*, *I. Adám*, és két leánya: *Erzsébet* elébb *Várady István*, utóbb *Palásthy Ferencz* házastársa és *Katalin Szemere Lászlóné.*

V. Mihály 1680-ban Apaffy Mihály fejedelmet képviselte az oláh vajda leányának lakodalmi ünnepélyén, 1701-ben testvérével *Ádámmal* és kis öcscsével *VII. Lászlóval* elfogatván, Rákóczi Ferenczczel együtt raboskodott Bécs-Ujhelyben, 1706-ban Barcsay Mihálylyal mint Máramaros vármegye főispáni helytartója intézkedett a tisztujitás iránt. Meghalt 1707 junius 28-án a sajókörömi táborban. Első nejétől, Kendeffy Máriától csak egy leánya maradt: *Borbála* öregebb gróf Teleki János kővári kapitány házastársa. Második nejétől, *gróf Teleki Zsuzsannától* nem maradtak gyermekei.

Mielőtt tovább folytatnánk előadásunkat, bemutatjuk a leszármazási táblákat:

(A táblákat l. a 68., 69., 70. és 71. lapon.)

IV. Ábrahám 1663-ban beiktattatott nádori adomány mellett a még az atyja *V. Péter* által Szobonya Ferencztől megvett borsovai udvarház birtokába, de Borsovay György ellentmondott. 1691-ben a testvérei *V. Mihály* és *I. Ádám*, magszakadás esetére pedig a nővéreik *Katalin* és *Erzsébet* nevére is megerősitette I. Leopold királylyal III. Ferdinándnak még az atyjok *V. Péter* részére a néhai Bácskay Ujlaky György után maradt birtokokról 1651-ben kiállitott adománylevelét.

Neje *Ibrányi Anna* volt, Ibrányi Ferencz és Bánfalvi Barius Katalin leánya. Sógorával Ibrányi Lászlóval és Jánossal 1661-ben osztozott meg, de Ibrányi János elhalálozván, 1679-ben ujabb osztályt tettek, a mikor neje Keresztuton, Lökön, Eszláron, Paposon, Bagoson, Paszabon, Petneházán, Jákón, Apátiban, Kis-Varsányban, Jánosiban, Derzsen, Hodászon, Barkaszon, Badalón, Szentesen, Kis-Kövesden és Czigándon kapott jobbágyokat. A szőllőkből néhai Ibrányi János részének a fele, a szántóföldek és kaszálókból pedig, ott, a hol Ibrányi Jánosnak felosztott birtokai találtattak, szintén fele, ahol azonban ezek még közösen birattak, negyede jutott Vayné osztályrészébe. A rozsályi, golopi, páskaházi, ruszkai, dobszai, báji, vécsei, szőllődi, valamint a hevesvármegyei pásztói, gyöngyösi, sári, tarjáni, patai, csányi, recski, derecskei, szentdomonkosi, visontai, örsi, vámosgyörki, felsőnánai, markazi, maczonkai, apczi és hasznosi birtokok felosztását későbbre halasztották, a mikor ezek is oly módon lesznek majd felosztandók, a mint a szántóföldek és kaszálók iránt végeztek volt. Az udvarházakon akkor fognak megosztozni, mikor azokat, a szőllők felosztása után, a könnyebb használat czéljából egymással elcserélik. A hevesvármegyei birtokok *Ibrányi Ferenczné-nek*, *Barius* Katalinnak, mint a Pászthóy-család örökösének jogán szállottak gyermekeire, *Ibrányi Annára*, *Lászlóra* és *Jánosra.*

Ábrahámnak csak egy fia és két leánya maradt: *VII. László*, *Anna*, *gróf Teleki László* fejérvármegyei főispán és *Borbála*, Turócz-Divéki *Platthy Sándor* házastársa.[1]

VII. László 1701-ben mint Rákóczi hive, a kihez állitólag hasonlitott is, elfogatván, Bécs-Ujhelybe vitetett onnét kiszabadulván, 1703-ban ezredes lett Rákóczi Ferencz zászlaja alatt, 1706 április 4-én megkapta a szőllősi harmincadossá kinevezett Ilosvay Bálint ezredét,[2] 1711-ben aláirta a szatmári békekötést, 1715-ben pedig egyik legnevezetesebb tagja volt a vallás ügyében kiküldött országgyülési bizottságnak. Nővéreivel 1716 április 16-án osztozott meg egyenlő részben a leányágat is illető birtokokon. 1720-ban királyi adományt vitt a szatmárvár-

[1] Ezen két leány tévesen van Nagy Ivánnál VII. László leányaiként feltüntetve. Innen kezdve a Nagy Iván által közlött leszármaztatási táblákat követjük, kibővitve azokat, helyreigazitva némely tévedéseit és lehozva napjainkig.

[2] Turul XIV. 103. lap.

V. tábla.

VII. László, a ki a IV. táblán
ezredes 1703 1725, követ 1715
(1. Gróf Teleki Borbála)
(2. Boros Katalin)

- 1-től V. Ábrahám
  királyi tanácsos 1751, † 1762-ben
  (1. Rátóti Gyulaffy Borbála)
  (2. Gróf Wass Anna)
  - 1-től VI. István
    alispán
    1778—1781
    kir. tanácsos
    † 1800
    (Lónyay Ilona)
    †
  - 2-tól I. Dániel
    † 1798
    cs. kir. kamarás
    1783 IV 18
    bárói rangra emelkedett
    (1. gr. Kornis Anna)
    (2. gr. Wartensleben
    Eszter)
    †
    - VII. Ábrahám
      sz. 1789 VII/13, † 1855 III/3
      1825—1830 borsodi I. alispán
      czimerbővités 1817 I/31, cs. kir. kamarás
      v. b. t. tanácsos, máramarosi főispán
      grófságra emeltetett 1830 IX/11
      (Kazinczy Zsófia
      sz. 1794 I/11, † 1843 XII/20)
      esk. 1810 XI/4
      Utódait l. a VI. táblán
    - III. József
      cs. kir. kamarás
      †
    - Katalin
      † 1871
      (Zeyk Dániel
      sz. 1780)
      főkormányszéki
      tanácsos
  - II. József, sz. 1754
    † 1824 XI/30
    1777 hevesvármegyei
    aljegyző
    1790 szabolcsi alispán,
    követ 1805, 1807, 1811
    udv. tanácsos, septemvir
    (Bocsáry Mocsáry
    Erzsébet)
  - IV. Miklós
    sz. 1756 IX/6
    cs. kir. kamarás, tábornok
    1783 IV/18
    bárói rangra emeltedett
    (báró Adelsheim
    Johanna)
    Utódait l. a VII. táblán
- 2-tól VIII. László, 1758 ezredes
  † 1782 VIII/31, nőtlenül
- VI. Mihály † 1783
  (Palocsai Horváth . . . . .)
  - VI. Ábrahám
    † 1796
    (gr. Teleki Eszter)
    - VII. István
      sz. 1791, V/25
      szolgabiró 1820
      † 1869, V/14
      (Bernátfalvi
      Bernáth Terézia
      sz. 1796 IX/5)
      † 1835 IV/11
      esk. 1812 VI/20
      Utódait l. a VIII. táblán
    - Katalin
      sz. 1781
      † 1831, VII/31
      (gr. Tholdalaghi
      Zsigmond)
      esk. 1798
    - Anna
      (Kóji Comáromy
      György)
  - ifj. IX. László
    † 1802
    krassói alispán
    (Barcsay Ágnes)
    esk. 1772
    - Mária
      (Szent-Simoni
      Lakatos János)

VI. tábla.

VII. Ábrahám, a ki az V. táblán
szül. 1789 VII/13, † 1855 III/3
cs. kir. kamarás, 1825—1830-ig Borsod vármegye I. alispánja
v. b. t. tanácsos, máramarosi főispán 1832—1849-ig
czimerbővités 1817 I/31, gróf lett 1830 IX/11.
(Kazinczy Zsófia szül. 1794 I/11, esküvő 1810 XI/4, † 1843 XII/20

- IV. József
  szül. 1811
  honv. őrn.
  (1. Szathmáry-
  Király
  Zsuzsanna)
  (2. Losonczi
  Gyürky
  Alexandra)
  - 2.-tól
    II. Lajos
    szül. 1854
    III/20
    † 1908
    (Csúr
    Gizella
    szül.
    1863 I/24)
    †
- Eulalia
  szül.
  1812 VI/28
  † 1873 XII/8
  (1. Lónyay
  János
  † 1828 V/5)
  esk.
  1827 XII/26
  (2. gr. Csáky
  Zsigmond
  szül. 1805
  † 1873 VII/12)
  elvált 1853
  (3. őrgróf
  Pallavicini
  Roger
  sz. 1814 XI/21
  † 1874 II/1)
  esk.
  1851 IX/22
  - Ilona
    sz. 1870
    VIII/28
    hajadon
  - Róza
    sz. 1871 XI/28
    (br. Kirchbach
    Károly
    táborszern.)
- V. Péter
  szül.
  1813
  cs. kir.
  hadnagy
  † 1836
  Vincenzában
- Erzsébet
  szül.
  1814
  † 1865
  I/24
  (Losonczi
  Gyürky
  Pál
  krassói
  főispán)
  - Margit
  - I Tihamér
    szül.
    1847 IX/18
    (Benyiczky
    Ilona
    szül.
    1850 IX/9
    esk.
    1869 VII/20
    - II. Károly
      sz. 1873 VI/29
      cs. kir. kam.
      honv. huszár
      százados
    - II.
      Tihamér
      szül
      1874 X/3
      † 1876 II/13
    - Gabriella
      sz. 1876
      IV/15
      † 1899
    - I. Arthur
      sz. 1879
      IX/15
      cs. kir.
      főhadn.
- I. Károly
  szül. 1816
  † 1854 XI/18
  honv. őrn.
  1848/49-ben
  (Lónyay
  Ida szül.
  1829 V/29
  † 1898 V/10)
  esk. 1846
- Ida
  szül.
  1817 V/23
  † 1892
  XII 25
  (Vay
  Gyula
  szül.
  1817 V/23
  † 1863
  IV/5)
  esk.
  1841
  VIII/10
  †
- II. Dániel
  szül.
  1820 IX/10
  † 1894-ben
  szabolcsi
  főispáni
  helytartó
  1865—1867
  (br. Sennyey
  Amália
  szül. 1829
  † 1904-ben)
  esk. 1843
  - VIII. Ábrahám
    sz. 1851 IV/21, I o. jár. főn.
    tart. előljáró Bosniában
    (Kézdi-Szent-Léleki
    Kozma Katinka)
    esk. 1878 III/25
    - Olga sz. 1878 XII 18
      (gr. Somsich Tihamér
      sz. 1877 IX/3)
  - Ilona
    sz. 1846
    † 1892
    (1. br. Glaubitz Alfonz
    cs. k. főhadn.)
    (2. Jeszenszky
    János
    honv. őrn.)
  - Amália
    sz. 1855
    † 1884
    XII/6
  - Erzsébet
    sz. 1857
    (Posztóczky
    Iván
    m. k. honv.
    hadnagy)
    esk. 1878
  - I. Dezső
    sz. 1860
    (Sarlay
    Helen)
    esk. 1889
    - Tibor
      sz. 1889
      † 1902
- X. László
  szül. 1821
  † 1883
  honv őrn.,
  Bem hadsegéde
  honv. huszár
  ezredes,
  József főh.
  főudvarmestere
  (Benyiczky
  Karolina
  szül. 1837)
  - XI. László
    sz. 1856
    † 1856-ban
  - Sarolta
    szül.
    1859
  - Judit
    sz. 1860
    † 1860-ban
  - IV. Péter
    sz. 1864, r. kath.
    áldozár, pápai
    protonotárius
- IX.
  Mihály
  sz. 1822
  † 1901-ben
  orsz. képv.
  (br. Luzsenszky
  Róza
  † 1887)
  †
- Lujza
  sz. 1824
  † 1849
  VII/22
  (gr. Bolza
  István
  sz. 1817
  X/13
  † 1880
  VI 31)
  esk.
  1847 II/7
- Evelin
  sz. 1829
  (Balogfalvi
  Czobel
  Imre
  cs. kir.
  kamarás
  szül.
  1819 I/22)
  esk. 1846
  VIII/15
- VII. Ádám
  szül.
  1830 X/23
  szabolcsi
  főispán
  1872—77
  (Lónyay
  Mária
  sz. 1831)
  esk. 1855
  - I. Tibor
    sz. 1856
    IX/15
    (gr. Khuen
    Margit
    sz. 1856
    VI/10)
    esk 1885
    VI/20
    - Gabriella
      sz.
      1886
    - Miklós
      sz.
      1889
    - Tibor
      sz.
      1893
      †
  - I. Oliver
    szül.
    1856
    † 1897-
    ben
  - I. Gábor
    sz. 1862
    cs. k. kam.
    (gr. Zichy
    Márta
    szül.
    1870 VII/11)
    esk. 1895
    - Mária
      sz.
      1896
    - László
      sz.
      1897
  - Ernő
    sz.
    1866
    † 1900-
    ban
  - VIII.
    Ádám
    sz. 1868
    (gr. Zichy
    Marietta
    sz. 1869
    VI/26)
    esk. 1893
    - Rezső
      sz.
      1894
    - Ádám
      sz.
      1896
    - Béla
      Árpád
      sz 1903
  - Elza
    sz. 1872
    VIII/20
    † 1887
    IX/9

VII. tábla.

IV. Miklós, a ki az V. táblán
sz. 1756 IX/6., † 1824 V/11
cs. kir. kamarás, tábornok, báró lett 1783 IV/18
(báró Adelsheim Johanna, sz. 1776 VIII/6, † 1863 II/26)
esk. 1799

- **V. Miklós**
  cs kir. kamarás, v. b. t. tan., koronaőr, főkanczellár
  sz. 1802 IV/29
  (br. Geimüller Katalin sz. 1809 X/3, † 1880 X/13)
  esk. 1828 IV/13
  - **VI. Miklós**
    sz. 1828 XII/26
    1865 VIII/6-tól
    1867 IV/3-ig borsodi
    főispán
    † 1886 I/28
  - **I. Ödön**
    cs. kir. őrn., sz. 1832
    (gr. Wurmbrand-
    Stuppach Adelina
    sz. 1840 X/21)
    esk. 1860 III/12
  - **I. Henrik**
    cs. kir. huszárkapitány
    sz. 1830 III/6, † 1867 VII/27
    (Török-szent-miklósi és Zsadányi
    Almásy Mária, sz. . . .)
    esk. 1856
    - **II. Henrik**
      sz. 1857 VI/22
      † 1875 IV/1
    - **I. Arnold**
      huszárhadnagy, sz. 1858 XI/6, † 1908 III/12
      (gr. Mikes Sarolta, sz. 1870 XII/31)
      esk. 1889 VI/12
      - **László**
        sz. 1890 IV/26
      - **Gilda**
        sz. 1892 I/14
      - **VIII. Miklós**
        sz. 1893 VII/14
    - **VII. Miklós**
      sz. 1861 XI/28
      Olaszországban lakik
  - **Sándor**
    országgyülési képv.
    sz. 1833 VIII/18
    (gr. Waldeck Mathild
    sz. 1849 X/27
    esk 1867 IV/29
  - **Klára**
    sz. 1834
    (br. Bánhidy
    Sándor
    cs kir. kamarás,
    alezredes)
- **II. Lajos**
  sz. 1803 XI/8, † 1888 III/15
  borsodi főispán
  1848 IV/22—1849 végéig,
  1860 XII/3—1861 X/26,
  1867 IV/3—1872 V/15
  (gr. Teleki Erzsébet
  sz. 1812 I/9, † 1881 V/9)
  esk. 1829
  - **I. Béla**
    sz. 1830 IX/29
    v. b. t. tanácsos, ev. ref. egyházkerületi főgondnok,
    a főrendiház elnöke, Szent-István-rend lovagja,
    vaskorona-rend I. oszt, borsodi főispán 1872—1894
    (gr. Teleki Zsófia, sz. 1836 XII/11)
    esk. 1854 IX/27
    - **I. Elemér**
      sz. 1855 VII/24
      1883-tól országgyülési képviselő
      1896—1906 borsodi főispán
    - **Anna**
      sz. 1856 VIII/18
      (gr. Haller János, sz. 1852 VII/5)
      esk. 1875 XII/2
    - **Mária**
      (Hámos Aladár
      sz. . . . —)
      esk. 1877 II/26
    - **Erzsébet**
      sz. 1860 X/13
      (gr. Pejácsevics Tódor, verőczei
      főispán, horvát bán, sz. 1855 IX/24)
      esk. 1881 I/23
  - **Rózsa**
    sz. 1832 VI/...
    (Kellemesi
    Melczer Gyula
    borsodi alispán)
  - **Etelka**
    sz. 1836 X/17
    † 1879 III/3
    (Bárczay Miklós
    sz. 1825 II/22
    † 1900 II 13)
    esk. 1856 X/15
  - **Ilona**
    sz. 1841 V/20
    (Fületinczi Keltz
    Pál,
    cs. kir. őrnagy
    sz. 1833 I/27)
    esk. 1874 VI/29
  - **Erzsébet**
    sz. 1850 I/7
    (Ibrányi László
    sz 1850 V/7)
    esk. 1872
  - **Hedvig**
    sz. 1854 I/28
    (Cseléji és Nagy-
    bessenyői
    Ferenczy Emil
    huszárfőhadnagy
    sz. 1843 IX/11
    † 1900 IX/11)
    esk. 1876 II/23

VIII. tábla.

VII. István, a ki az V. táblán
sz. 1791 V/25, † 1869 V/14,
1820-ban szabolcsvármegyei szolgabíró
(Bernáthfalvi Bernáth Terézia, sz. 1796 IX/5, † 1835 IV/11)
esk. 1812 VI/20.

- **Gida**
  szül.
  1813 X/28
  †
- **Ferencz**
  huszár-
  ezredes
  szül.
  1814 IX/6,
  † 1873
  (Sauer
  Mária)
  - **Géza**
    szolga-
    bíró
  - **Róza**
    (Ábrányi
    Lajos)
  - **Ádám**
  - **Amália**
    (Várady
    Bálint)
- **Eszter**
  szül. 1816
  VIII/15
  (Elek
  Mihály)
- **Géza**
  sz. 1821 IV/26,
  † 1867,
  1848/49 honvéd
  őrnagy
  (Pécs-Újfalusi
  Péchy Piroska
  sz. 1840 III 15)
  - **Béla**
    megy. tisztviselő
    † 1904 X/27
    (Arady Leona)
    - **Margit**
      † 1909 V/30
    - **Jolán**
    - **Etel**
  - **Gyula**
  - **László**
- **Vilma**
  szül. 1822
  VII/22
  (Soldos
  Ferencz)
  - **István**
    ny. főszolgabíró
    sz. 1847 VIII/22
    nőtlen
  - **Anna**
    sz. 1848
    XII/25
    hajadon
  - **Vilma**
    (Katona
    Gábor)
  - **Teréz**
    (Németh
    Lukács)
- **VIII. István**
  főszolgabíró
  sz. 1824 VI/11,
  † 1889 III/17
  (Pécs-Újfalusi
  Péchy Klára Mária
  sz. 1825 VIII/1,
  † 1884 VII/22)
  - **Márta**
    (Hering
    Jónás)
  - **Judit**
  - **Ilka**
  - **Péter**
    †
- **Ábris**
  szül.
  1829 III/5
  (Balásházy
  Katalin)
- **Ödön**
  áll. tisztviselő
  sz. 1839 III/9
  (Pécs-Újfalusi
  Péchy Etelka
  sz 1835 V 25)
  esk. 1854 V/8
  - **Roza**
    (Papp Lajos)
- **VIII. Miklós**
  csendbiztos
  sz. 1834 V/20,
  † 1904
  (Balásházy
  Zsófia)
  - **György**
    † 1901 előtt
    (Pécs-Ujfalusi
    Péchy
    Erzsébet
    sz. 1856 XI/2)
    esk 1882 VI/22
  - **Mihály**
    áll. tisztviselő
    † 1896 II/18

- **Gusztáv**
  †
- **Péter**
  ny. kir. táblai bíró
  sz. 1840
  (1 (Csicseri Orosz Gizella (elváltak)
  2 Spányik Irma)
  - **1-től Zotlán**
    tb. főszolgabíró
    sz. 1870
    (Simák Margit)
    - **Margit**
      sz. 1908
  - **Gabriella †**
    (Barkóczy
    Béla)
  - **Péter**
    megy. irnok
    sz. 1873
- **György**
  volt csendbiztos
  - **Ferencz**
    †
  - **Gyula**
    †
  - **Dénes**
    †
  - **László**
    †
  - **Dénes**
    sz. 1880
    II/4
    szabolcsi várnagy
    (Szentmihályi Anna)
    - **Péter**
      sz. 1902
    - **Irma**
      sz. 1903
      †
    - **Lajos**
      sz. 1905,
      † 1908
    - **Anna**
      sz. 1906
    - **Éva**
      sz. 1907
  - **Lenke**
    (Eperjessy
    Béla)
- **Gusztáv**
  †
- **Mária**
  (Dr. Stern
  Benő)
- **Andor**
  bírósági végrehajtó
  (Becsky Ilona)
  - **Mária**
  - **Miklós**
    sz. 1888
    közigazgatási
    gyakornok
- **Lajos**
  † Miskolczon
  1892
  (Répánszky Ida)
  - **Lajos**
    sz. 1888, jogász

IX. tábla.

I. Adám, a ki a IV. táblán, szül. 1656, † 1719 I/31
a *kurucz*, Rákóczi udvari kapitánya, békési főispán,
munkácsi és jászkún kapitány
(1. Nagy-Iványi Fekete Erzsébet 1682, † 1695 vagy 1696-ban
2. Báró Zay Anna, özvegy 1719)

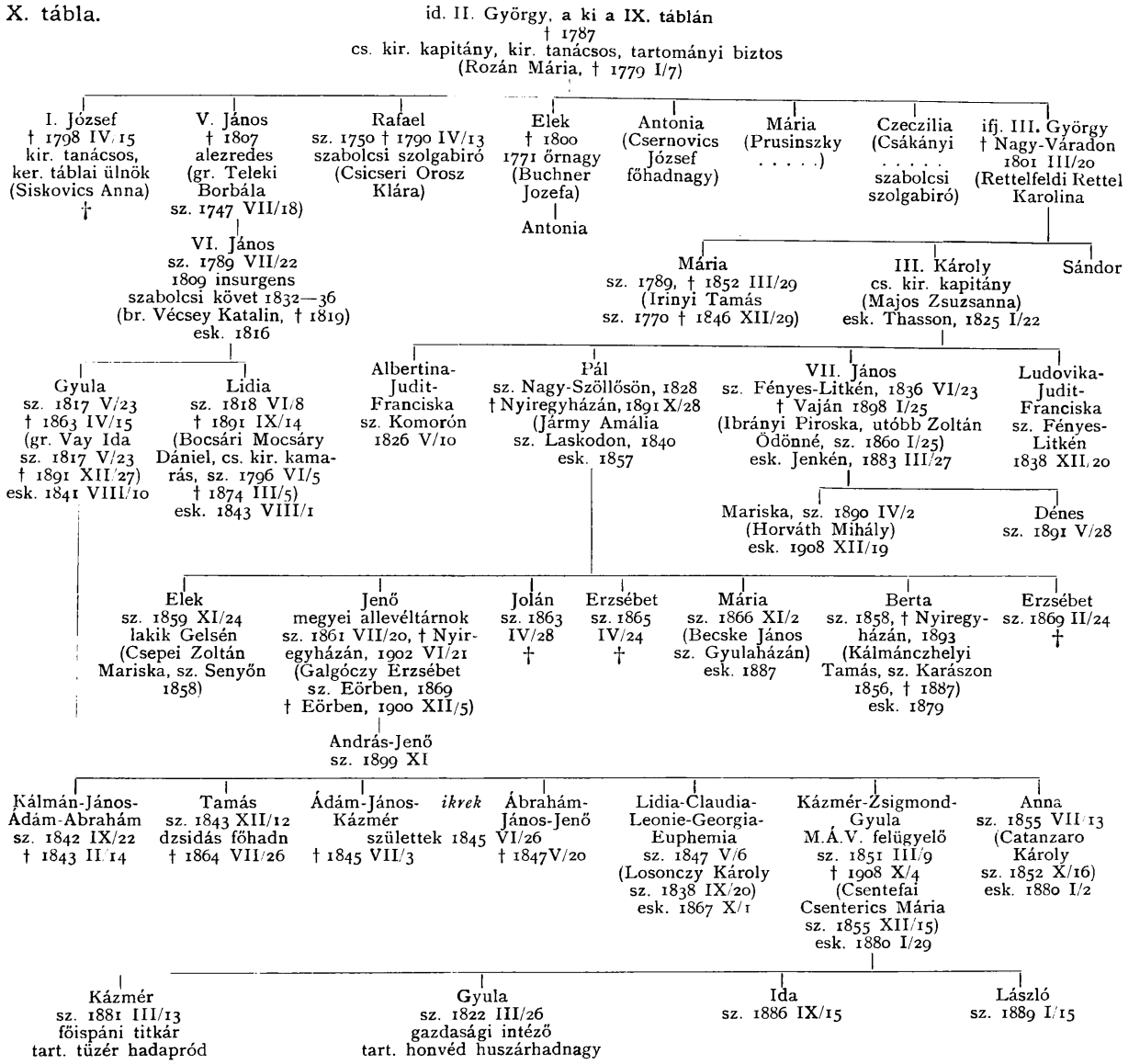
- 1-től Erzsébet 1713 (1. gr. Bethlen Mihály 2. br. Dujardin Ferencz)
- II. Adám 1713—1742 hevesi II-od alispán 1731-ben a katholika vallásra tért (1. br. Pongrácz Krisztina 2. Nándori Bene Roza)
  - 1-től III. Ádám † 1768 *báró lett 1760* (gr. Toroczkay Ágnes)
    - IV. Ádám
    - Julianna
  - id. II. György † 1787 kapitány kir. tanácsos tartományi biztos (Rozán Mária) **Utódait l. a X. táblán**
  - VII. Mihály † 1768 *báró lett 1760* (Kászonyi Anna) †
  - VI. Péter † 1751 VIII/6 (Kállay Katalin)
    - I. Imre † 1778 szabolcsi szolgabiró 1777 †
    - V. Ádám sz. 1750 † 1817 VIII/21 főhadnagy (Irinyi Katalin 1826)
      - Antónia sz. 1784 VI/1
      - Amalia sz. 1786 XI/17 (Becsky János) esk. 1804 XI/20
      - Mária Borbála sz. 1788 IV/28 †
      - VI. Ádám sz. 1789 VIII/1 nőtlen †
      - Judit 1791 VI/14 † 1843 VI/1 (Nozdroviczky Pál † 1825 IV/20) esk. 1810 VII/4 vagy 1812 II/10
      - Magdolna sz. 1792 VII/17 † 1833 V/11 (Csicseri Orosz Imre † 1843 Ungvárott)
      - Karolina (br. Vay Imre sz. 1792 IX/26) esk. 1814 XI/14
      - János sz. 1794 XI/1 †
      - Tamás sz. 1795 XII/21
      - Borbála sz. 1796 III/21 (Csicseri Orosz János esk. 1814 X/12)
      - I. Dénes sz. 1799 V/27 † 1877 II/... (Irinyi Eszter † 1890)
      - Florentina sz. 1801 VI/20 † 1816 VI/12
      - Katalin sz. 1802 X/29 † 1819 V/11
    - Krisztina özvegy 1807 (báró de la Porte János)
  - I. Lajos zászlótartó †
  - V. István (Laczkovics Julianna) **Utódait l. a XI. táblán**
  - Anna (Muslay Gábor)
  - Mária (br. Apor István)
  - 2-tól Róza (Novotha Gáspár)
  - Borbála (Hegyessy József)
- Anna 1713 (br. Kemény Simon)
- Judit 1713, † 1770 II/22 (1. Rhédey Mihály 2. gr. Wass Dániel dobokai főispán sz. 1674 III/6 † 1741 I/18)
- 2-tól I. Sámuel 1713 (gr. Bethlen Éva)
  - Julia (gr. Kemény György)
- Katalin sz. 1684 XII/26 1713 (gr. Teleki Pál sz. 1677 I/8 † 1731 IX/13) esk. 1701
- Klára 1713 (Királyfalvi Gerhard György)
- Julianna sz. 1699 † Danczkán 1715

XI. tábla.

V. István, a ki a IX. táblán
(Laczkovics Julianna)
esk. 1759 II/20

- XII. László, cs. k. kamarás sz. 1760 IV/24 *báró lett 1799 V/10* (Irinyi Zsuzsannna sz. 1769 II/7, † 1813 VII/15) esk. 1787. VI/27
  - II. Imre-László biharvármegyei főjegyző sz. 1792 XI/26 (Vay Karolina) esk. 1814 XI/14
    - I. Alajos főhadnagy sz. 1817 XII/24 (Primóczi Szent-Miklósy Anna sz. 1825 II/16) esk. 1841 VIII/24
      - I. Aladár-Miklós-Alajos sz. 1846 IX/26 (Draskóczi és Jordánfalvi Draskóczy Izabella sz. 1855 V/7 † 1878 I/13 esk. 1874 VI/21)
        - Alojzia-Anna-Stefania sz. 1877 II/3 † 1900
      - Gizella sz. 1845 II/28 † 1883 VIII/5 (Szendrői Török Gyula esk. 1870 X/27)
      - II. Dénes-Edmund-Alajos sz. 1847 VIII/30 (Draskóczi és Jordánfalvi Draskóczy Klementina csillag-keresztes hölgy sz. 1856 VI/21 esk. 1875 VI/21)
        - Margit-Alojzia-Anna-Klementina sz. 1876 VI/18 (gr. Csekonics)
        - Ella-Alojzia-Klementina sz. 1877 IX/26 (Nagy-Kállói Kállay Frigyes sz. 1877) esk. 1901
        - IV. Imre-István-Gyula-Dénes sz. 1883 V/25
      - Lénárd-László-Vilmos sz. 1849 V/26
    - XIII. László †
    - III. Imre † nőtlenül
    - Paulina (Buday Vincze)
  - Fanny-Katalin sz. 1794, † 1797
  - Eulalia-Julia sz. 1797 (Déva-Ványai Halasy Ferencz)
  - III. Lajos-Miklós sz. 1801—1815 †
  - Julia sz. 1805—1833 (Krajnik Alajos 1833)
  - Katalin-Zsuzsanna sz. 1806—1833 (Gerzon Ferencz 1833)
- Magdolna sz. 1761, † 1807 (Tokody György)
- Francziska sz. 1762

X. tábla.

megyei Majtis falura, de ez ellen a Báró Senynyeyek óvást emeltek, 1725-ben azonban kiegyeztek egymással.

Első nejétől *gróf Teleki Borbálától*[1] egy fia: *V. Ábrahám*, a másodiktól *Boros Katalintól* pedig két fia maradt: *VIII. László* és *VI. Mihály.*

VI. Mihály a magyar ur igazi példányképe, mint lovas ritkitotta párját. Kraszna vármegyében tartotta lakását, s a gyüléseken élénk részt vett a közügyekben, 1783-ban halt el. A *Palocsai Horváth* családból származott nejétől csak két fia maradt: *VI. Ábrahám* és *IX.* vagy ifj. *László.*

IX. László Kraszna vármegye alispáni tisztét viselte, 1802-ben halt el. Nejét *Barcsay Ágnest* 1772-ben vezette oltárhoz. Egyetlen leánya, *Mária Szent-Simoni Lakatos Jánoshoz* ment nőül.

VI. Ábrahám szintén Kraszna vármegye közéletében szerepelt, 1796-ban halt el. Nejétől *gróf Teleki Esztertől* egy fia és két leánya maradt:

[1] A Vay és a gróf Teleki családok házassági összeköttetésére több ismeretlen adatot találtunk dr. Kardos Samu: Régi okiratok és levelek I—IV. füzetében.

VII. István, *Katalin*, a ki 1781-ben született s 1831 julius 27-én halt el s a kit 1798-ban *gróf Tholdalaghi Zsigmond* vett nőül és *Anna Kóji Comáromy Györgyné*.

VII. István visszatelepedett Vajára, utódait a leszármazási táblák mutatják. *VIII. László* (VII. László és Boros Katalin fia) a hadi pályára lépett, 1744-ben kétszáz huszárt szerelt fel a saját költségén s ezekkel részt vett a porosz háboruban, a honnan mint ezredes tért haza Vajára. 1766 január 21-én pert inditott Ibrányi Károly, Miklós és István ellen nagyanyja Ibrányi Anna jogán osztályt követelve Ibrányból, a szent-péter-telki, csüri, esztárkai pusztákból és a nádudvari részbirtokból, a melyek ugy az 1661-dik évi, valamint az 1679 február 2-án Eperjesen és márczius 11-én az ibrányi várkastélyban véghezvitt osztozkodáskor az osztályból kihagyattak. A per 1773 márczius 31-én egyességgel végződött. Még ugyanazon esztendőben visszaadta a pazonyi részt az Ibrányiaknak a göncz-ruszkai részért és a löki igényért (virtualitas) cserébe s átengedte Golopon a temető mellett fekvő kőházát egy jobbágytelekhez való szántóföldekkel együtt, hogy tályai szőlleik szüretelésekor szállóhelyök legyen az Ibrányiaknak, de oly kikötéssel, hogy ott korcsmát vagy mészárszéket ne nyithassanak és pálinkát se árultathassanak. Elhalt Vaján 1782 augusztus 31-én nőtlenül.

V. Ábrahámról, a grófi és az idősebb bárói ág közös őséről keveset tudunk, 1751-ben lett királyi tanácsos, meghalt 1762-ben. Első nejétől, *Rátóti Gyulaffy Borbálától* egy fia maradt: *VI. István*, a másodiktól *gróf Wass Annától* pedig három: *I. Dániel*, *II. József* és *IV. Miklós*.

VI. István királyi tanácsos a pécsi iskolai kerület főkormányzója 1800-ban halt el magtalanul.

I. Dániel országgyülési követ, cs. k. kamarás 1783 április 18-án bárói rangra emeltetett, meghalt 1798-ban gyermektelenül, bár kétszer is megnősült. Első neje *gróf Kornis Anna*, a második *gróf Wartensleben Eszter* volt.

II. József született 1754-ben, meghalt Bugyiban, 1824 november 30-án, eltemettetett Alsó-Zsolczán. Egyik legnevezetesebb tagja volt családjának, s csak a «Nagy Vay»-nak szokták nevezgetni. Nyilvános pályáját Heves vármegyében kezdette meg, a hol 1777-ben aljegyző volt, utóbb 1790-ben Szabolcs vármegye alispáni tisztét viselte s onnan követül is küldetett az országgyülésre, a hol 1807-ben a mérsékelt párt higgadt, komoly és nagy tudományu vezére volt[1] utóbb a helytartótanács tagja, s végre a hétszemélyes tábla ülnöke és tanácsos lett. Nejétől *Bocsári Mocsáry Erzsébettől* két fia maradt: *VII. Ábrahám*, *III. József* és egy leánya *Katalin*, meghalt 1871. *Zeyk Dániel* főkormányszéki tanácsos neje.

III. József cs. k. kamarás külföldön halt el.

VII. Ábrahám született Alsó-Zsolczán 1789 julius 16-án, meghalt 1855 márczius 30-án. 1825—1830-ig Borsod vármegye I. alispánja és 1825-ben egyszersmint országgyülési követe volt, cs. k. kamarás s végre v. b. t. tanácsos lett, 1817 január 31-én czimerbővitést, 1830 szeptember 11-én pedig grófi rangot kapott, a mikor Bereg vármegye főispáni helytartójává neveztetett ki. 1832-től 1849-ig Máramaros vármegye főispánja volt. A magyar tudós társaság megalapitásához 8000 forinttal járult, s annak 1830-tól igazgató-sági tagja volt. *Kazinczy Zsófiát* 1810 november 4-én vette nőül. Tizenkét gyermekének, unokáinak és kis unokáinak nevei a leszármazási táblán olvashatók.

Ezek közül fia *V. Péter* született 1813-ban, 1836-ban mint cs. k. cheveauxleger hadnagy párbajban esett el Vicenzában, Olaszországban.

II. Dániel született Felső-Vadászon, 1820 szeptember 10-én, volt Korpona szabad királyi város országgyülési követe, utóbb Szabolcs vármegye főispánja.

X. László szül. 1821-ben, meghalt 1883-ban. 1848/49-ben mint honvédőrnagy Bem tábornok hadsegéde volt, utóbb menekülvén, néhány évig külföldön tartózkodott. A magyar királyi honvédség felállitásakor ezredessé neveztetett ki s József cs. és kir. főherczeg főudvarmestere lett. Leánya *Sarolta* gróf Vay Sándor néven és «Jean d'or» álnéven kiváló szépirodalmi irónő.

VII. Ádám szabolcsi főispán, fia

Gábor szintén Szabolcsvármegye főispánja.

IV. Miklós (lásd a VII. táblán), született 1756 szeptember 6-án, meghalt Budapesten, 1824 május 11-én. A katonai pályára lépvén,

[1] A magyar nemzet története VIII. köt. 576. lap.

cs. k. kamarás lett és dandártábornokságig emelkedett, 1783. április 18-án bárói rangot kapott.

Az 1807. évi budai országgyülésen, a főrendi táblán tartott beszédében azt inditványozta, hogy senki se adhasson többet, mint ama az országgyülés által megajánlott hadi segélyből birtokaira kivetetetik, mert ha valaki többet ad, az által az udvar kegyét megnyervén, nem érdemei, de gazdagsága miatt ér el magasabb czimet és tisztséget. Ezért a beszédért a nádor megrótta, de az udvar még tábornoki rangjától is megfosztotta. A rendek a szólásszabadság ilyen megsértése miatt felzudulván, feliratot készültek intézni a királyhoz, s a király viszszaadta Vaynak tábornoki rangját, s kijelentette a rendek lecsillapitására, hogy sohasem fog olyan intézkedést tenni, a mely az országgyülésen a szólásszabadságot korlátozná.[1]

Neje *báró Adelsheim Johanna* 1776. augusztus 5-én született, esküvőjük 1799-ben tartatott meg, meghalt Golopon, 1863 február 26-án. Két fiok maradt: *V. Miklós* és *II. Lajos.*

II. Lajos született 1803 november 8-án, meghalt 1888 márczius 15-én. Előbb Borsodvármegye országgyülési követe, 1848., 1861. és 1867-ben pedig főispánja volt. Nejétől *gróf Teleki Erzsébettől* egy fia és öt leánya maradt. A leányok és férjeik neveit a leszármazási táblázaton láthatjuk; fia *Béla* 1830 szeptember 20-án született, 1861-ben országgyülési képviselő, utóbb borsodi főispán volt. *Gróf Teleki Zsófiától*, a ki 1836 deczember 11-én született, s 1854 szeptember 24-én lépett az oltár elé, egy fia és három leánya maradt. Fia *Elemér* 1855 julius 24-én született, nőtlen.

V. Miklós született 1802 április 29-én. 1827-ben Zemplén vármegye alispánjává választotta, utóbb cs. k. kamarás lett és 1831 III/3—1845 VIII/14-ig Borsod vármegye főispáni helytartója volt, 1844-ben egyik koronaőrré választatott, majd helytartósági tanácsos s a hétszemélyes tábla birájává neveztetett ki. 1849 ben Erdélyben müködött mint kormánybiztos, azután hat évi fogságot szenvedett Olmüczben. 1860-ban kanczellár lett, a mikor a magyar tudományos társaság is igazgató tagjává választotta, utóbb v. b. t. tanácsossá, Szent István rend nagykeresztes vitézévé és Borsod vármegye főispánjává neveztetett ki. Neje *báró Geimüller Katalin* 1809 október 3-án született, 1828 április 13-án keltek össze s 1880 október 13-án hunyt el. Gyermekeiket és unokáikat a nemzedékrendi táblázat mutatja. Ezen református avagy öregebb báró Vay családot jelenleg csak *Arnold* báró két fia *László* és *Miklós* van hivatva tovább terjeszteni.

I. Ádám (lásd a IX. táblán) született 1656-ban Vaján, de Nagy-Szőllősön kereszteltetett meg, a hová szülei a tatárok elől menekültek. Iskoláit Eperjesen elvégezvén, fiatalabb éveit a dunántuli főurak udvaraiban töltötte el, utóbb Fülek várában vitézkedett. 1679-ben Thököli Imre fejedelem elfogatta, a kitől neje 1000 aranyon váltotta ki, erre Thököli hüségére tért s 1684-ben mint élelmezési biztos müködött a tatár segédcsapatban, igyekezett kihágásaikat mérsékelni, számos rabot szabaditván meg a bilincsekből. Utóbb a császáriak által elfogatván, Bécsbe vitetett és jószágvesztésre itéltetett, de 1687-ben kiszabadult, vagyonát azonban sok huzavona után csak nagy váltságdij mellett szerezhette viszsza. 1699-ben ujra zaklatni kezdették a császáriak, de 1700 julius 17-én I. Lipóttól kegyelmet kapott. 1701-ben ismét elfogatott s elébb Kassára, majd Budára, végre Bécsujhelybe záratott el.[1] Innen megszabadulva, Rákóczi Ferenczhez csatlakozott, a ki udvari főkapitányává nevezte ki, utóbb munkácsi főkapitány és Békésvármegye főispánja is lett. 1705-ben a Jász-Kunok főkapitányságát is viselte, a mikor a szécsényi országos szövetséglevelet aláirta.[2] 1707 junius 15-én foglalta el Máramaros vármegye főispáni helytartói székét. A szatmári békekötést nem fogadta el, hanem kiköltözött Lengyelországba s Danczkában élt a franczia király évi 5000 livre kegydijából, utóbb mikor ezt elvesztette, drágaságait adogatta el, hogy családját eltarthassa. Az utókor a «Kurucz Vay» névvel diszitette fel.

1719 január 31-én hunyt el Danczkában s az ottani református temetőbe temettetett el a négy évvel elébb elhalt leánya, Julia mellé

[1] A magyar nemzet története VIII. köt. 577. lap.

[1] Kurucz Vay Ádám, 2. lap.

[2] Századok 1870. 344. lap.

«a nemzet bölcse, a diszes magyar irályu és klaszszikus latinságu férfiu, a mély belátásu és elfogulatlan egyenes lelkü, spártai jellemü s tántorithatatlan hüségü, nagy kálvinista, de éppen ollyan nagy kurucz,»[1] a ki nemcsak családjának volt egyik kitünősége, hanem a mindenkori hazánk függetlenségéért harczolók között is kiváló helyet érdemlett ki.

Siremlékére özvegye vésette a feliratot.

D(eo) O(mnipotenti) M(aximo).

Hic situs est spectabilis et generosus dominus Adamus Vay de Vaja, eques ungarus insignis virtute prudencia pietate zelo in paucissimis eminens cui de patria optime meriti fortune mortalium arbiter pro patria exilium, in exilium patriam dedit. Inde cum natali solo vitam ad votum agere non posset: in peregrino supra votum tranquille placide beate exegit anno Domini MDCCXIX. 31 januarii, ætatis LXIII. exilii VIII. Hic filiae suae Juliae anno aetatis XVI. quadriennium denatae cineribus suos apponens perenne suis reliquit desiderium liberis et conjugi moëstas, quae marito optimo hoc monumentum posuit.[2]

Hamvait a kegyeletes utódok 1906-ban hozták haza s helyezték nagy ünnepélyességgel örök nyugalomra a vajai családi sirboltba.

Első felesége Nagy-Iványi Fekete László, a hires füleki alkapitány s utóbb jász-kun főkapitány és Szendrői Aszalay Erzsébet (meghalt 1695-ben) leánya *Fekete Erzsébet* volt, a kivel a hajnácskői vár és uradalom egy részét, Csányt és a siroki jószágot Heves vármegyében, Rádot és Bodonyt Nógrád vármegyében kapta volt. Második neje *báró Zay Anna* volt. Az elsőtől *II. Ádám*, *Erzsébet*, *Anna* és *Judit*, a másodiktól pedig *Sámuel*, *Katalin*, *Klára* és *Julianna* nevü gyermekei születtek.

Julianna 1699-ben született s 1715-ben halt el Danczkában.

Fekete Erzsébet 1682-ben végrendelkezett dus hozományáról, *báró Zay Anna* pedig 1707 február 11-én iratta le végakaratát, de tetemes javai 1711 után nagyobbára elkoboztattak.

I. Ádám gyermekei 1713 szeptember 18-án osztoztak meg birtokaikon, felhagyva testvérök a Rákóczi Ferenczczel külföldre távozott *II. Ádám* részét.

Sámuelnek gróf Bethlen Évától született egyetlen leánya *Julianna*, a kinek Mária Terézia királyné volt a keresztanyja, *gróf Kemény Györgyhöz* ment férjhez.

II. Ádám hazatérve a bujdosásból, a katholikus vallásra tért s gróf Erdődy Gábor egri püspök pártfogása mellett kegyelmet nyervén, Heves vármegye alispánja lett, utóbb a királyi itőlábla ülnökévé neveztetett ki. 1742-ben elkobzott birtokai egy részét visszakapván, azokba 1744-ben uj adomány czimén be is iktattatott. Első nejétől *báró Pongrácz Krisztinától* nyolcz gyermeke: *III. Ádám*, *II. György*, *VII. Mihály*, *VI. Péter*, *I. Lajos*, *V. István* *Anna* és *Mária*, második nejétől pedig, Nándori Bene Rózától két leánya maradt: *Róza* és *Borbála*.

VII. Mihály a hadi pályán szolgált, 1760-ban bárói rangra emeltetett, meghalt 1768-ban, gyermekei nem maradtak, birtokait testvére *V. István* szerezte meg magának.

III. Ádám Erdélyben telepedett le, 1760-ban szintén bárőságot kapott, de már 1761-ben elhalálozott. Neje *gróf Thoroczkai Ágnes* volt, kitől két gyermeke maradt: *IV. Ádám* és *Julianna*.

I. Lajos mint zászlótartó lováról leesvén, fiatalon halt meg.

VI. Péter ifjan halt el 1751 augusztus 6-án. Unokája *Dénes* 1877-ben gyermektelenül halván el, *VI. Péter* ágának magvaszakadt.

VI. Péter testvére *II. György* (lásd a X. táblán) ifju korában katonáskodván, huszár kapitányságra emelkedett s több csatában vett részt. Utóbb tartományi biztossá és királyi tanácsossá neveztetett ki. Neje *Rozan Mária* volt s nyolcz gyermeke maradt, kik közül

I. József elébb magyar királyi testőr, utóbb hevesvármegyei szolgabiró s végre a debreczeni kerületi tábla ülnöke és királyi tanácsos lett. Meghalt 1798 április 15-én. Nejétől *Siskovics Annától* gyermekei nem születvén, fogadott fioknak a *Siskovics és Vay* nevek összetételéből alkotott *Sisvay* nevet adták s igy megalapitották a Sisvay családot.

Rafael született 1750-ben, volt Szabolcs vármegye szolgabirája, meghalt Nyir-Baktán, 1790 április 13-án. Nejétől *Csicseri Orosz Klárától* gyermekei nem maradtak.

[1] U. ott. 1870. 592. lap.

[2] Századok, 1874. 430. lap.

VI. János alezredes és
III. vagy ifju György utódait lásd a X. leszármazási táblán.

V. István (lásd a XI. táblán) Bécsben született, a keresztanyja Mária Terézia királyné volt, s a Terezianumban neveltetett, 1759 február 20-án nőül vette Laczkovics László biharvármegyei alispán és Trencsényi Mária leányát *Juliannát*, a kitől egy fia és két leánya maradt: *XII. László*, Magdolna *Tokody Györgyné* és *Francziska*.

XII. László született 1760 április 24-én. 1790—1701-ben Bihar vármegye főjegyzője volt, utóbb cs. k. kamarás lett. A franczia háboru alatt több lovas vitézt szerelt fel saját költségén, s 1790 május 10-én bárói rangra emeltetett. Mint tudománykedvelő, tagja volt a jénai tudományos társulatnak. Egy német röpiratot «A német hivség» czim alatt magyarra forditott s azt 1807-ben Nagyváradon kinyomatta. Utódait lásd a XI. leszármazási táblán, de ágának az ifjabb vagy katholikus báró Vay családnak unokája *báró Vay Alajos* unokájának *Imrének* automobil szerencsétlenség következtében történt halála következtében fiágon magvaszakadt.

PETROVAY GYÖRGY.

BUDAPEST LEGRÉGIBB KIVÁLTSÁGLEVELE.

(Első közlemény.)

Pest legrégibb kiváltságlevelével két történetirónk foglalkozott behatóbban. Salamon Ferencz nagybecsü monografiájában[1] külön szakaszt szentel az oklevélnek s végeredményül azt állapitja meg róla, hogy hamisitvány. Schmall Lajos[2] az oklevél védelmére kél és Salamon Ferencz érveinek birálata nyomán azon következtetésre jut, hogy valódi oklevéllel állunk szemben. Mindkét irónk közös fogyatkozása, hogy nem jártasak az oklevéltanban és érveik oklevéltani szempontjából kifogások alá esnek. Schmall Lajos fejtegetései azért is kifogásolhatók, mert a régi események és jogviszonyok ismertetésében merész feltevésekkel él, a melyeket nehéz volna elfogadható érvekkel támogatni. Ezek mérlegelése inditotta a szerzőt arra, hogy az oklevelet ujból vizsgálat tárgyává tegye és tanulmányának eredményeit a nyilvánosság elé vigye. A főváros középkori történetéből nem maradt fenn annyi emlékünk, hogy behatóbb figyelmet ne szentelhetnénk a fontosabb daraboknak s a legrégibb pesti kiváltságlevél már azért is fontos, mert ezen nyugodtak a főváros középkori szabadságai, ennek köszönhette virágzó gazdasági életét és kiváltságos társadalmi helyzetét a magyarországi városok sorában.

[1] Budapest története 3. k. 34—84. ll.
[2] Adalékok Budapest történetéhez II. k. 93 104. ll.

Pest legrégibb kiváltságlevelét 1244 november 26-án adta ki IV. Béla király. Eredetije nem maradt fenn s átirásai is jóval későbbiek. Állitólag már IV. László király is átirta és megerősitette az oklevelet 1276 junius 18-án, sőt ujabb kiváltságokkal is bővitette a IV. Béla szabadalmait. Ez utóbbi oklevél azonban szintén elveszett és csupán I. János király 1538 márczius 27-én kelt okleveléből tudjuk, hogy az átirás és megerősités megtörtént.[1] I. Ferdinánd király 1528 január 1-én irta át és erősitette meg aranypecsétes oklevélben (bulla nostra aurea, cuius altera in parte effigies nostræ personæ in throno sedentis cum insignibus regiis: corona, sceptro ac pomo, altera in parte quatuor fluminum et crucis duplicatæ imago vetera Hungariæ stemmata conspiciuntur, exstat utrinque titulus ac præcipuorum regnorum nostrorum inscriptio et cordula item aurea munitas et ornatas civitati Budensi — — — dari iussimus) a budai polgárok számára a legrégibb pesti kiváltságlevelet.[2] Ferdinánd király megerősitő oklevelének tanusága szerint az 1244. évi pesti kiváltságlevél

[1] Podhraczky József, Szabad királyi Buda fő- és székesvárosának hajdani szabadságai 60. l.: Prænarratum privilegium ipsius Belæ regis, avi sui, confirmante, ultra præscriptos articulos in eodem privilegio contentos et conscriptos articuli subnotati sunt inserti.
[2] Kaprinai, Hungaria diplomatica 1. k. 483—88. ll.

1528-ban már nem volt meg, mert 1526-ban, midőn Szolimán szultán Budát elfoglalta és felégette, Buda többi okleveleivel együtt e kiváltságlevél is elpusztult (per hostes urbe capta, incensa, diruta, excisa, has quoque eorum literas et diplomata a divis nostris prædecessoribus data cum fortunis eorum publicis et privatis emiserunt) s a király elé a budaiak az eredeti oklevél helyett megbizható másolatot (exemplo fideli et in quod nulla prorsus cadere poterat suspitio) terjesztettek.[1]

Ugyanezen 1244. évi kiváltságlevelet 1538. márczius 27-én I. János király is[2] megerősiti és pedig Ferdinánd királyhoz hasonlóan aranypecséttel. I. János király megerősitő oklevelében nincsenek felsorolva az 1244. évi oklevél összes szabadságai, hanem csupán az «Item infra limites regni nostri ab omni tributo sint exempti» szabadalomtól a «forum sicut prius habeant quotidianum» jogositványig. Sőt ezeken belül sem teljes a felsorolás, mert el vannak hagyva a következő k váltságok: Item de vineis eorundem cibriones nullatenus exigantur. Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos, nec eosdem iudicare. Item duellum inter eos non indicetur, sed secundum quantitatem et qualitatem commissi, super quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem.» Elhagyja a megerősitő oklevél az 1244. évi kiváltságlevél azon rendelkezését, mely a pesti polgárokat a tatárjárás után kapott jószágaikban megerősiti. Végül nem emliti fel a Kőér birtokra vonatkozó új adományt és a vámmentességi kiváltságot sem adja vissza hüen, mert nem emliti annak megszoritását, t. i. hogy a harminczadfizetés és a budai egyháznak járó sóvám alól nem voltak felmentve. E kihagyások azt igazolják, hogy I. János király az 1244. évi oklevelet nem irta át teljesen, hanem csupán azon kiváltságokat erősitette meg, a melyek a budai polgárok számára jelentőséggel birtak.[3] I. János király megerősitő oklevelében el van mondva, hogy a város régi szabadalmai és kiváltságai a harczi viszontagságok között elpusztultak és pedig számos oklevél teljesen megsemmisült, számos oklevél pedig megrongálódott.[1] Az elszóródott oklevelet aztán nagy gonddal és fáradsággal összekerestették és bemutatták (ingenti cura, laboreque et diligentia adhibita plures — — — conquisivissent et comportare curassent), de nem szorgalmazták mindezek teljes átirását és megerősitését, hanem főleg arra helyeztek sulyt, hogy érvényben levő kiváltságaik nyerjenek ujabb megerősitést. Az 1244. évi oklevél kiállitásának körülményei ugyan oly pontosan fel vannak sorolva I. János király oklevelében, hogy az oklevél eredeti szövegének bemutatására következtethetnénk belőle, valószinübb azonban, hogy I. Ferdinánd király kiváltságlevelét mutatták be s ebből vette át János király kanczelláriája a szöveget.

Az 1244. évi pesti kiválságlevél[2] szövege a következő:

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis amen. Bela dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Comanieque rex in perpetuum, omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in omnium salvatore. Cum in multitudine populorum regum ac principum gloria summopere attendatur, non immerito regalis decrevit sublimitas suos subditos provisionibus amplioribus ordinare, ut populus sibi serviens fidelitate et numero augeatur. Ad universorum igitur notitiam presentium et posterorum harum tenore volumus pervenire, quod cum tempore persecutionis Tartarorum, quorum impetus et sevitia Domino permittente grande dispendium intulit regno nostro, hospites nostri de Pesth privilegium super ipsorum libertate confectum et concessum amisissent, nos seriem libertatis memorate, cum esset notoria, duximus renovandam et presentibus annotandam, que talis est: videlicet quod in expeditionem, in quam personaliter ibimus, debent nobiscum mittere decem milites decenter urnatos. Item infra limites regni nostri ab omni tributo salva tricesima et saluo iure ecclesie Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda

[1] Kaprinai id. h. 484. l.

[2] A fővárosi levéltárban őrzött eredeti után kiadta Podhraczky József Cuspinianus János beszédének függelékeképen «Szabad királyi Buda fő- és székvárosának hajdani szabadságai» czim alatt (57. és kk. ll.)

[3] «In illis dumtaxat articulis, qui libertati eorum potissime suffragari videntur» mondja a megerősitő oklevél.

[1] Litteralia tamen eorum instrumenta atque privilegia super eiusmodi libertatibus et exemptionum immunitatibus per haec superiora tempora tumultibus bellicis plene — — per conflagrationem exustionemque civitatis istius partim periclitata et partim fragmentata fuissent. Podhraczky id. su 58. l.

[2] Szapolyai István nádor 1496. junius 15-ikén kelt itéletleveléből. Podhraczky, Historia dipl. urbis Budensis et Pesthiensis 256—58. Eredeti kézirat a M. N. Múzeumban Fol. lat. 1205. szám alatt.

sunt exempti. Item de vineis eorundem cibriones nullatenus exigantur. Item nullus principum nostrorum violentum descensum facere possit super eos, nec aliquid contra eorundem recipere voluntatem, sed descendens iusto pretio sibi necessaria debeat comparare. Item nullus hospes ex ipsis possessiones suas seu domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti a modo habitare. Item quicunque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones dimittendi facultatem habeat cui volet. (!) Item quicunque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impetierit, de cetero eas sine contradictione aliqua possideat pacifice et quiete. Item habeant liberam electionem plebani, cum eorum ecclesia vacaverit, nec plebanus vicarios constituat eis invitis. Item ipsi maiorem ville sibi eligant, quem volent (!) et nobis electum presentent, qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare, sed si per ipsum debita iustitia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et villa debeat conveniri coram nobis, vel illo, cui duxerimus committendum. Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos nec eosdem iudicare. Item omnia, que post recessum Tartarorum eis contulimus possint sine contradictione qualibet possidere. Item quicunque cum eis habitare volunt, habens ibidem possessiones, cum eis teneatur servitia debita exercere. Item duellum inter eos non indicetur, sed secundum quantitatem et qualitatem commissi, super quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem. Item cum impetiti fuerint per quempiam ab aliquo extraneo, non possint produci testes contra eos, nisi ex ipsis vel aliis habentibus consimilem libertatem. Item tam terram Keuer, quum eis de novo contulimus, quam alias quas prius habuerunt, dividant in communi, habita contemplatione facultatis cuius libet, quantum possit facere araturam, ne terre supradicte inculte maneant et inanes. Item naves et carine descendentes et ascendentes cum mercibus et currus apud nos descendant et forum sicut prius habeant quotidianum. Item minor Pesth ultra Danubium sita quantum ad naves ascendentes et descendentes et cibriones non solvendos consimili gaudeant libertate. Item homo magistri thavernicorum nostrorum non debeat stare cum monetariis inter ipsos, sed unus ex ipsa villa fidedignus illis associetur, qui super receptione monete regalis curam habeat pervigilem et undique diligentem. Ut autem huius prenominate libertatis series salua semper et inconcussa perseveret in posterum, nec aliquo successu temporum possit aliquatenus retractari, presentem eisdem paginam duximus concedendam caractere bulle nostre aure perhenni ter roboratam. Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existentis sub aurea bulla propter viarum discrimina periculosa videbatur, transscriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine dupplicis sigilli nostri concessimus, tantum presentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur. Datum per manus venerabilis patris Benedicti Calosensis archiepiscopi aule nostre cancellarii, venerabili patre Stephano archiepiscopo Strigoniensi, Bartholomeo Quinqueecclesiensi, Cleto Agriensi, Stephano Zagrabiensi, Blasio Chanadiensi, Artholpho Ultrasylvano episcopis ecclesias dei saluberiter gubernantibus, Vincentio in episcopum Varadiensem electo et confirmato, Jauriensi et Wesprimiensi sedibus vacantibus. Ladislao palatino et comite Symigiensi, Dionisio bano et duce totius Sclavonie, Matheo magistro thavarnicorum et comite Posoniensi, Demetrio iudice curie et comite Musuniensi, Laurentio vayde Ultrasylvano, Rolando magistro dapiferorum et comite Supruniensi, Mauritio magistro pincernarum et comite Jauriensi, Stephano magistro agazonum et comite de Orbaz, Arnoldo comite Nitriensi, Herrico Ferrei Castri ac ceteris magistratus ac comitatus regni nostri tenentibus, anno ab incarnatione Domini millesimo ducentessimo quadragesimo quarto, regni autem nostri anno nono et octavo Kalendas Decembris.

A kiváltságlevél eredetijét megsemmisitette a török veszedelem, de számos átirása maradt fenn. Az oklevél teljes szövegének első középkori emléke, Nyirkállai Tamás formulariuma.[1] Nyirkállai Tamás formulariumát Kovachich Márton a pécsi püspöki könyvtárban fedezte fel, a hova Dobai Székely Sámuel tulajdonából jutott.[2] Az 536 oldalas középkori kézirat tulnyomóan törvénykezési iratok formuláit tartalmazza s ezért valószinü, hogy irója a «personalis præsentia regia» bíróság alkalmazottja volt. A formularium 1476 után készült, mert kezdőszavai a következők: Sequuntur formæ circa stylum cancellariæ Regiæ Maiestatis anni 1476. Az iró tehát Mátyás király kanczelláriájában 1476-ban kezdette meg a formularium irását, később azonban a revezett bírósághoz került át. A formulariumban nem csupán királyi oklevelek formulái vannak összegyüjtve, de vannak benne egyéb formulák is, a mint a kanczelláriai illetőleg királyi bírósági ügymenet nagyszámu egyéb oklevelet is juttatott a leiró kezeibe. Az 1244 évi pesti kiváltságlevél az egyetlen árpádkori emlék a formulariumban és úgy juthatott a leiró kezébe, hogy eredetijét peres ügyben bizonyitékul használták. Ilyen per emlékét Mátyás király 1476 szeptember 11-én kelt oklevele őrizte meg számunkra.[3] A per Nagyvárad városa és a nagy-

[1] Kovachich, Formulæ sol. styli 361—4. ll. Kiadta az oklevél szövegét Kaprinai Hungaria diplomatica (1. k. 483—88. ll.) c. művében, a ki ismerte ugyan Nyirkállai Tamás szövegét (480. l.), de nagyobb sulyt helyezett I. Ferdinánd király átiratára, mert előtte senki sem közölte. Kaprinain kivül kiadták még Katona (Historia critica C. k. 44. l.), Fejér (Codex diplomaticus IV. 1. k. 326—29. ll.), Michnay és Lichner (Ofner Stadtrecht 234—41. ll.) stb.

[2] Kovachich id. m. XXVIII. l.

[3] Wenzel, Árpádkori uj okmtár 7. k. 172—73. ll.

váradi káptalan között folyt a personalis præsentia előtt a nagyváradi vásárvám tárgyában és a budai tanács a város 1244. évi kiváltságlevelével sietett a szorongatott nagyváradi polgárok védelmére.[1] Ez oklevél tanusága szerint az 1244. évi pesti kiváltságlevél 1476-ban még megvolt s 1476 után pusztult el.

Ez alkalmat felhasználja az ó-budai apáczák ügyvédje s arra kéri a bíróságot, hogy a budaiak kiváltságleveléből adjon számára másolatot három szakaszról, a melyek az ó-budai apáczákat érintik. E három szakasz a következő: «Item infra limites regni nostri ab omni tributo, salva tricesima et salvo iure ecclesie Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda, sunt exempti.» «Item de vineis eorundem cibriones nullatenus exigantur.» «Item nullus hospes ex ipsis possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti amodo habitare; item quicunque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones suas dimittendi facultatem habeat cui volet; item quicunque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impecierit, de cetero eas sine contradiccione aliqua possideat pacifice et quiete.» E szakaszok teljesen azonosak a Nyirkállai Tamás formulariumában található pesti kiváltságlevél megfelelő szakaszaival, a miből kétségtelenül következik, hogy a pesti és budai kiváltságlevelek, melyek kiállitója és kiállitási időpontja ugyanazok, teljesen azonosak, vagyis a budaiak a pesti kiváltságlevelet őrizték levéltárukban s a kiváltságlevélre alapitották városuk összes jogait.

Egy másik nagyérdekü középkori perben is bemutatták IV. Béla király 1244. évi kiváltságlevelét a budai polgárok, a mely per emléke Szapolyai István nádor 1496 junius 15-ikén kelt itéletlevelében maradt ránk.[2] A pert 1495. január 20-án Antal nyitrai püspök inditotta meg a budai, pesti, székesfehérvári, esztergomi, visegrádi, pozsonyi, komáromi és budafelhévvizi polgárok ellen, mert kiváltságaikra hivatkozva megtagadták a zsitvatői vám fizetését. A pernek az 1495 junius 24-ike után tartandó országgyülés alatt a király előtt kellett volna eldőlnie, de a király a felek kölcsönös megegyezésével a nádor itélőszéke elé utalta s a nádor is hozott itéletet a nagyszabásu perben. Az alperesek mindegyike több-kevesebb oklevelet mutatott fel jogai védelmére, a budai és pesti polgárok pedig közösen hét oklevéllel védelmezték igazaikat. Ez oklevelek legfontosabbika IV. Béla király 1244. évi eredetiben bemutatott oklevele volt, 1496-ban tehát még megvolt ez ősrégi oklevél s a budaiak és pestiek közös kincsüknek tartották. A nevezett perben felmutatott oklevelek azért is nagybecsüek ránk nézve, mert megtudjuk belőlük, hogy hol és mikor éltek a budaiak illetőleg a pestiek Béla király ősrégi oklevelével. Két régi átirást ismerünk meg ugyanis először a perből, t. i. Hédervári Lőrincz nádorét és Albert királyét.[1]

Hédervári Lőrincz nádor illetőleg Albert király okleveleit, IV. Béla 1244. évi kiváltságlevelével egyetemben, ugyanazon nádori itéletlevél tanusága szerint 1446 junius 15-én tartott országgyülésükön átirták és ünnepélyes kiváltságlevélben megerősitették az ország rendei,[2] eléggé ismert volt tehát a középkorban. 1477 junius 29-én Ország Mihály nádor irta át a pesti és budai polgárok számára IV. Béla 1244. évi oklevelét (series iamtactarum literarum dicti olim domini Belæ regis præsentibus verbaliter

[1] Per fideles nostros circumspectum iudicem et iuratos cives civitatis nostre Budensis — — — quedam litere privilegiales olim Bele regis sub proprio duplici sigillo eiusdem anno ab incarnacione domini millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, regni autem sui anno nono, octavo kalendas Decembris super nonnullis ipsorum libertatibus et prerogativis — — — exhibite fuissent. Wenzel id. h.

[2] Eredetije Pozsony város levéltárában. Másolatát Podhraczky József Historia diplomatica urbis Budensis cimü kéziratának I. k. 290—296. lapjain találtam. (Nemzeti Múzeum.)

[1] Habens in se series literarum condam domini Alberti regis, continentes in se series literarum condam domini Laurentii de Hedrehwara palatini, habentium in se similiter verbaliter tenores præscriptarum literarum olim domini Belæ regis, libertates ipsorum civitatum Budensis et Pesthiensis in se seriatim continentium.

[2] Cum præscriptis libertatibus et prærogativis aliisque omnibus et singulis in tenore præscriptarum literarum dicti condam domini Alberti regis privilegialium contentis et specificatis ex certa eorum scientia et animo diliberato ac maturo inter seipsos præhabito consilio memoratis civibus eorumque hæredibus universis innovando perpetuo valitura confirmassent.

insertarum libertatis dictorum civium et incolarum Budensis et Pesthiensis civitatum eisdem innovatarum in se continebat,) a mint ezt az idézett nádori itéletlevélben olvashatjuk. Továbbá 1492 november 24-ikén II. Ulászló király külön oklevelet adott ki a pesti polgárok és külön oklevelet a budai polgárok vámmentessége tárgyában, melyek mindegyike magában foglalja IV. Béla király sokat emlitett kiváltságlevelét.

Mindez oklevelek a zsitvatői vámperben a nádor itélőszéke elé kerültek s bizonyságot tesznek arról, hogy a XV. század folyamán a budai és pesti polgárok éltek IV. Béla király 1244. évi kiváltságle elére, sőt erre alapitották összes szabadságaikat.

Érdekes bizonyságul szolgálnak az oklevelek arra nézve is, hogy miként magyarázta 1496-ban a legfelsőbb birószág ugyanazon kiváltságlevél hatályának kiterjesztését két különálló városra, Budára és Pestre egyaránt. Ország Mihály 1477 junius 24-iki okleveléhez azt jegyzi meg a nádori itéletlevél, hogy a mint IV. Béla 1244. évi oklevelében a Duna két partján fekvő két Pestről van szó, azonképen Ország Mihály nádor itéletlevele is Pest és Buda kiváltságait együtt sorolja fel és nem tesz különbséget a két város között. E tény magyarázatául azt mondja az itéletlevél, hogy Pestet ma köznyelven Budának nevezik, mindazonáltal hivatalos kiadványaiban megtartotta régi nevét[1] (Quamvis ipsa vulgari denominatione Buda appellatur, tamen in cunctis suis rebus et agendis negotiis, sed et in privilegiis ipsorum, literis etiam et codicillis non huius denominationis Buda, sed ipsius vocabuli Pesth titulo semper et ab antiquo usa .... fuisse... literæ prædicti condam domini Michælis palatini seriose testabantur).[2] A budai vár közvetlenül a régi Pest (Kispest) tőszomszédságában épült, csupán a várfal választotta el a két várost egymástól s Budát azon reményben szállották meg az uj telepesek, hogy Pest kiváltságait örökölték. (Quæ quidem Pesth ipsa in suburbio castri seu civitatis Budensis nullo intervallo mediante, dempto solo muro castri seu civitatis Budensis adiacere . . .) Ugyanigy magyarázta e tényt Hédervári Lőrincz nádor emlitett oklevele is, midőn IV. Béla király 1244. évi oklevelét mindkét város kiváltságainak alapjául fogadta el. (Prædictas utrasque civitates Pesthiensem scilicet et Budensem concernere idem dominus Laurentius palatinus adinvenisset.)

A pesti kiváltságlevél oly módon juthatott a budai levéltárba, hogy a tatárjárás után a nevezett oklevéllel akarta IV. Béla király a tatárjárás alatt elpusztult dunabalparti Pestet ujból felvirágoztatni, terve azonban nem valósult meg, mert a telepesek féltek az ujabb tatárjárástól, a mely ellen Pest nem volt kellően megvédelmezhető. E helyett tehát a dunajobbparti hegyet szállották meg, a mely védelemre alkalmasabb volt és itt őrizték királyi kiváltságlevelüket is. Megerősitette e telepedési folyamatot az is, hogy a rettegett ujabb tatárjárás ellen IV. Béla király hegyen épült várakkal védekezett s e czélból a pesti hegyen is várat épittetett. A budai várról ugyanis 1255-ben a következőket irja a király: inter alia castra defensioni regni congrua in monte Pestiensi castrum quoddam construi fecimus refectum multitudine copiosa.[1] E szavak azt jelentik, hogy a vár, melyet a király védelmi eszközül a pesti hegyen épittetett, 1255-ben már nagyon lakott volt.

Megkisérelték bebizonyitani, hogy a budai várhegyet már IV. Béla előtt is lakták, de a kisérlet teljesen meddő maradt. Ha a budai várhegyet már IV. Béla kora előtt lakták volna, akkor az ottani telepnek valamelyes irott nyoma maradt volna, vagy legalább neve lett volna s nem nevezték volna el az alatta elterülő Kispestről pesti hegynek. Főleg a budavári főtemplomról szeretnék bebizonyitani,[2] hogy már IV. Béla kora előtt fennállott, de eredménytelenül, mert a használni szokott érvek mindegyike inkább a templom régisége ellen szól.

[1] Pecsétjének körirata is Sigillum novi castri Pestiensis. Toldy László, Budapest cimerei 5. l.

[2] Kár, hogy Ország Mihály nádor oklevele nincs szóról-szóra átirva, hanem csupán értelme van elmondva, mert az eredeti oklevél nagybecsü emlék volna a székesfőváros számára.

[1] Schier, Buda sacra 101. l.

[2] Ortvay Tivadar a feltevés megalapitója, a ki előbb a Magyar Állam 1874. évi 18. számában, majd az Archæologiai Értesítőben (1874. évf. 287—92. ll.) fejtette ki véleményét. Fő érveit a Vita sancti Gerardi, továbbá IV. Béla király 1255 julius 25-iki és 1269 október 3-iki oklevelei képezik.

A budavári főtemplomnak tatárjárás előtti, sőt Szent István-kori fennállása melletti legfőbb érv az, hogy a vértanu-halált halt Gellért csanádi püspök holttestét ebben temették el, mert a Gellért-legenda szerint vértanusága szinteréhez közeli templomban helyezték nyugalomra a holttestét, a legközelebbi templom pedig a budavári főtemplom volt.[1] Teljesen figyelmen kivül hagyják, hogy a várhegytől délre terült el Kispest (más néven Kelenföld) és a pesti rév, melyben a lakosság számának megfelelően bizonyára volt templom is. E templom nem lehetett nagyjelentőségü, mert a lakosság száma is csekély volt, de éppen ilyen szerény templom felel meg a Gellért legenda leirásának is, a mely Gellért holttestének temetkezési helyéül egyszerü capellát nevez meg.[2] Mi tehát azt hiszszük, hogy Gellért temetkezési helye semmiképen sem volt a budavári főtemplom, hanem a kispesti kápolna,[3] a mely már a tatárjárás előtt plébánia templommá lett. E feltevés mellett szól az is, hogy a kispesti plébánia templomot már a tatárjárás előtt Gellért-egyháznak nevezték. Robert esztergomi érsek 1236 augusztus 24-én kelt oklevelében ugyanis el van mondva, hogy IV. Béla király a kispesti, illetőleg kelenföldi Gellért-egyházat, illetőleg az egyház kegyuri jogát, két kápolnájával egyetemben a Belæ fontis kolostornak adományozta.[4] Hogy pedig a nevezett Gellért-egyház Kispest plébániatemploma volt, az kitünik IV. Béla királynak ugyanezen adományra vonatkozó 1237 junius 24-én kelt okleveléből, melyben a nevezett egyház csupán «plébánia» elnevezés alatt fordul elő.[5] Mint plébánia szerepel a nevezett egyház később is. Donatus bécsi benczés apát ugyanis 1391 márczius 2-án kelt oklevelében a várhegy alatti Gellért-egyház plébánosát és a pesti plébánost (dominis sancte Marie in Pest et sancti Gerhardi sub monte Pestiensi ecclesiarum plebanis) a budavári főtemplom plébánosának és két más papnak a megidézésével bizza meg,[1] a miből kitünik, hogy a budavári hegy alatti Gellért-egyház, mint plébániatemplom, a XIV. század végén is fennállott. E plébánia csak Kispest temploma lehetett, a mely a török hóditás korában is megvolt s azon a helyen feküdt, a hol ma a tabáni plébániatemplom áll, mert a törökök ugyanazon a helyen mecsetet emeltek, a török mecsetek pedig rendesen már fennállott templomok helyére kerültek, illetőleg e templomokból alakittattak át.[2] Ezen templomot csupán azért nevezhették el a vértanu püspökről, mert holtteste ebben volt eltemetve. Semmi okunk nincs tehát rá, hogy a budavári főtemplomban keressük temetkezési helyét,[3] mert sokkal közelebb állott a kispesti templom vértanusága szinteréhez s róla is nevezték el.

A budavári főtemplom régisége melletti nyomatékos érv IV. Béla király 1255 julius hó 26-án kelt oklevele, melyben a kegyuri jogot a margitszigeti apáczáknak adományozza.[4] Ez oklevél pedig éppen azt bizonyitja, hogy a budavári főtemplomot IV. Béla király alapitotta, helyén tehát más régi templom nem állott s 1255-ben még nem volt az épitès befejezve. Ez állitást ugyanazon szavakkal igazolhatjuk, a melyekkel Némethy[5] a templom régisége mellett harczol, de Némethy nem csupán félremagyarázza, hanem egyenesen meghamisitja az oklevélszöveget oly módon, hogy lényeges részét elhagyja. Az oklevél vonatkozó teljes szövege ugyanis a következő: Contulimus, donavimus, dedimus et tradidimus — — ius patronatus, quod in ecclesia sanctæ Mariæ in ipso castro *contruenda* nobis utpote vero patrono competebat — — —

[1] Nemes A. A budavári főtemplom 14—19. ll.

[2] Quatenus corpus beati Gerhardi martiris, quod sepultum esset in capella beate uirginis in Pest, permitteret transferre. Endlicher, Monumenta Arpadiana 230. l. A budai várhegyet külömben soha sem nevezték egyszerüen Pestnek.

[3] Némethy, a pesti főtemplom 7. l.

[4] Sæpedictam ecclesiam beati Gerardi martyris de parvo Pest seu Creynfeld — — — duabus capellis suis sancti Andnæ de Sasad et sancti Martini de Ewrs — — contulimus ipsi monasterio Belæ fontis ad sustentationem monachorum. Fejér, Codex dipl. IV. 1—60. l.

[5] Plebanias utriusque Pesth cum patronatibus. Wenzel, Árpádkori okmánytár.

[1] Schier, Buda sacra 111. l.

[2] Rupp, Budapest helyrajzi története 167. l. Rupp is az előadott értelemben magyarázza Gellért temetkezési helyét.

[3] Némethy, A budapestvári főtemplom tört. 5. l.

[4] Schier, Buda sacra 102—3. ll. Kaprinay, Hungaria diplomatica I. 488—90. ll. Fejér, Codex dipl. IV. 2. 453—5. ll.

[5] Id. h. 16. kk. ll.

eidem monasterio seu cœnobio, cum omnibus his, quæ ipsum ius patronatus in suis capitulis seu articulis dignoscitur continere, volentes ut *omnis honor et emolumentum*, qui et quod nobis vel nostris filiis vel nepotibus debetur, *ex hac nostra concessione, cui (t. i. concessioni)* in ipsius ecclesiæ primaria et ante omnem consecrationem fundatione Strigoniensis archiepiscopi consensus accessit, in ipsum coenobium transferatur. IV. Béla király ez oklevelében nem azt mondja, a mit Némethy[1] magyaráz belőle, hogy a kegyuri jog az egyház első alapitásától fogva a királyt illette meg (így is csupán IV. Béla alapitására szabad következtetni e szavakból) s ez az esztergomi érsek hozzájárulásával történt (ehhez tudtunkkal nem volt szükséges az érseki hozzájárulás); hanem határozottan a kegyuri jogok jelen átruházására céloz, a mely átruházáshoz már az egyház megalapitásakor (a mi élőszóval s valószinüleg fogadalom alakjában történt) kikérte az esztergomi érsek hozzájárulását. A kegyuri jogok átruházásához a magyar királyok rendesen kikérték az egyházi hatóság előzetes hozzájárulását, a mint IV. Béla király 1236-ban a kispesti plébánia templom kegyuraságát is az esztergomi érsek hozzájárulásával ruházta át a bélakuti apátságra.[2] Teljesen érthető tehát, hogy IV. Béla király, midőn a budai várhegyen templomot épittet, melynek kegyuraságát a margitszigeti apáczák javára óhajtja biztositani, előzetesen kikéri az esztergomi érsek hozzájárulását s e hozzájárulást nem akkor kéri ki, midőn a templom elkészült, hanem már a fogadalom letevésekor, mielőtt a templom felszentelése szükségessé vált volna.

Nincs ellentétben ez oklevéllel a 1244. évi pesti kiváltságlevél azon rendelkezése, mely a plébános választást a városi polgárságra ruházza, ámbár e jogositvány is királyi elhatározás utján jut a polgárság kezébe, mert a pesti kiváltságlevél nem a budai, hanem a pesti plébániatemplomra vonatkozik s igy ez oklevél nem szolgálhat bizonyitékul a budai templom régisége mellett sem. De nincs itt szó a kegyuri jogok olyatén megszoritásáról sem, a milyet Némethy[3] magyaráz a margitszigeti apáczák számára, t. i., hogy csupán az egyház jövedelmére illetőleg egy részére vonatkoznék az átruházás, sőt ellenkezőleg a legtágabb értelemben vett kegyuri jogokat, a mint azokat az egyházi törvények szabályozták (cum omnibus his quæ ipsum ius patronatus in suis capitulis seu articulis dignoscitur continere), adományozta a király a kolostornak. Természetes, hogy midőn a budai vár várossá lett és polgárai kiváltságaikat érvényesiteni törekedtek, a plébánosválasztási jogot is maguknak követelték. Az apáczák nem is tettek kisérleteket jogaik érvényesitésére, hanem 1285-ben megelégedtek a plébánia templom jövedelmeinek harmadrészével, sőt utóbb a hévvizi fürdő átengedése ellenében erről is lemondottak.[1]

A budavári főtemplom tehát kétségtelenül IV. Béla alapitása, a mit 1269 október 3-iki oklevele[2] világosan bizonyit, mert az oklevélben olvasható, hogy a templom ujonnan épült (noviter fabricata) nem pedig ujjáépült, a mint azt Némethy hibásan magyarázza. Az pedig, a mit a budai polgárok 1342-ben vallanak,[3] hogy a templomot ők épitették (in sui origine et principis per solos theutonicos fundata, erecta, constructa, constituta, dotata existit) egyszerüen mese, a mi másfélszáz évvel az épités után talán érthető is.

Egyszóval teljesen bebizonyitottnak tekinthető, hogy IV. Béla 1244. évi kiváltságlevele hiteles és azon czélból adatott ki, hogy a tatárjárás alatt feldult dunabalparti Pest újból felépüljön és benépesüljön. A terv azonban nem sikerült, mert a kiváltságok vonzottak ugyan telepeseket, de azok a tatárveszedelem miatt a dunajobbparti hegyet szállották meg, a mely Pest területéhez tartozott és itt őrizték kiváltságlevelüket is. A dunajobbparti hegyet az alatta elterülő Kispestről pesti hegynek, a rajta épült várat pesti ujvárnak nevezték, rövidesen azonban budai ujvárrá,[4] majd egyszerüen Bu-

[1] Id. h. 17. l.
[2] Fraknói, A magyar királyi kegyúri jog 40. l.
[3] Id. h. 20. l.

[1] Némethy id. h. 20. l.
[2] Fejér, Codex dipl. IV. 3. 498. l.
[3] Schier, Buda sacra 17. l.
[4] IV. Ince pápa 1248 augusztus 18-iki oklevelében a budavári főtemplom elnevezése «ecclesia beate Marie de novo monte Budensi» s ugyanott «de calidis aquis iuxta Budam». (Monumenta eppatus Vesprimiensis I. k. 126. l.) VI. Ince pápa 1353 augusztus 31-iki oklevelében

dává[1] lett. Ez uj város nem volt külön alakulat, hanem egyszerüen a régi Pest áttelepitése volt s Pest városa területén belül állott. Pest eredeti helye sem maradt telepesek nélkül, mert vállalkozókban soha nem volt hiány, de az itt megtelepedett népesség gyérebb és jelentéktelenebb volt. Ily módon két Pest állott az ország közepén, de a jelentéktelenebbet már nem nevezték a tatárjárás előtti korhoz hasonlóan Pestnek, hanem Ó-Pest névvel különböztették meg[2] a dunajobbparti Budától. A két város között a középkor folyamán nem merültek fel ellentétek arra nézve, hogy melyik várost illetik meg a IV. Béla kiváltságlevelében biztositott jogositványok, hanem a történeti fejlődés ismeretes volt a polgárok előtt s mindkét város polgárai egyenlően éltek a kiváltságokkal.

Nem kellene tehát tovább foglalkozni az oklevéllel, ha Budapest első és egyetlen oknyomozó történetirója, Salamon Ferencz, nem vonja kétségbe hitelességét s nem teremt zavart e feltevés alapján Budapest középkori történetében. Salamon Ferencz tekintélye nagyon jelentős ahhoz, hogy feltevése elfogadhatónak lássék s ezért szükségesnek látszik a munkájában felhozott érvek tüzetes birálata.

Salamon szerint a IV. Béla 1244. évi oklevelének «bonyolult története» van[3] s ellentétben állanak vele egyéb hiteles emlékeink. Az elmondottakból világos, hogy az oklevél története egyáltalán nem bonyolult, a hiteles emlékekkel való ellentétre pedig később térünk rá.

Salamon szerint az oklevél csupán XV—XVI. másolatokban maradt[1] fenn. Ezzel szemben fennebb már igazoltuk, hogy a XV—XVI. századból nem csupán másolatok, hanem hiteles átirások és megerősitések maradtak ránk, a mi óriási különbség. Az átirások és megerősitések értéke annál nagyobb, mert uralkodóinktól származnak s szakadatlan egymásutánban következnek.

Az előrebocsátott okok alapján Salamon először az oklevél külső megjelenését, azután pedig tartalmát veszi birálat alá s módszerében mi is követni fogjuk.

Salamon az oklevél záradékában felsorolt főpapok és főurak névsorának vizsgálatával kezdi s mindenáron formahibát törekszik e felsorolásból kihozni. A törekvés azonban egyáltalán nem sikerült, mert a pestiek 1244 november 26-án kelt oklevelében szóról-szóra ugyanazok vannak felsorolva, mint IV. Béla 1244 október 31-én a zágrábi prépost számára kiállitott oklevelében,[2] sőt a sorrend is ugyanaz mindkettőben, t. i. Benedek kalocsai érsek kanczellár, István esztergomi érsek, Bertalan pécsi püspök, Cletus egri püspök, István zágrábi püspök, Balázs csanádi püspök, Artolphus erdélyi püspök, Vincze váradi püspök, a győri és veszprémi pöspökségek üresedésben, László nádor somogyi ispán, Dénes szlavóniai herczeg és bán, Máthé tárnokmester és pozsonyi ispán, Demeter országbiró és mosonyi ispán, Lőrincz erdélyi vajda, Róland étekfogómester és soproni ispán, Móricz pohárnokmester és győri ispán, István lovászmester és orbázi ispán, Henrik vasvári ispán. A különbség csupán az, hogy az október 31-iki oklevélben Balduinus a nyitrai ispán, a november 26-iki oklevelében pedig Arnold, a ki IV. Béla 1244 junius 17-ikén és 1245 április 27-én kelt okleveleiben is nyitrai ispánképen szerepel,[3] a melyekben ugyanazon Balduinus már vasvári ispán. Az ispáni méltóság azonban nem volt annyira állandó, hogy rövid egymásutánban bekövetkezett cseréket nem lehetne elképzelni s

«castrum de nova Buda» emlittetik, mely «prope aliud de veteri Buda» feküdt. Fejér, Codex dipl. IX. 2. 247. l. és IX. 6. 57. l.

[1] Ó-Budát III. Ince pápa 1216 április 11-iki oklevelében még egyszerüen Budának nevezi, mert a veszprémi püspök joghatóságát «pro baptisandis seu confirmandis pueris ville Budensis» biztositja. (Monumenta eppatus Vespr. I. k. 62—63. ll.) IV. Béla király 1243 julius 5-iki oklevelében azonban már ó-budai polgárokkal (cives de veteri Buda) találkozunk (Fejér, Codex dipl. IV. 1. 294—96. ll.), a miből arra kell következtetnünk, hogy a káptalani városon kivül álló város is keletkezett, a mely azonban később összeolvadt a káptalani várossal.

[2] A régi Pest elnevezés már V. István király 1270 szeptember 8-iki oklevelében előfordul. (Wenzel, Árpádkori okmánytár VIII. k. 277. l.) Tamás esztergomi érsek 1313 deczember 2-iki oklevelében pedig a budai részekkel ellentétben antiqua Pesth a neve. (Knauz, Monumenta II. k. 689—91. ll. Középkori pecsétjének körirata is Sigillum civium de antiqua Pest. Toldy, Budapest czimerei 9. l.

[3] Id. h. 35. l.

[1] Id. h. 36. l.

[2] Wenzel, Árpádkori okmánytár 7. k. 166—70. ll.

[3] Wenzel id. h. 7. k. 152—157. ll., 11. k. 337—40. ll.

azért e jelentéktelen eltérés egyáltalán nem bizonyit az oklevél hitelessége ellen. De különben is nehéz elhinni, hogy a hamisitó az összes neveket ugyanazon sorrendben kifogástalan pontossággal másolta le s csupán az utolsó névben tévedett. E téren tehát felesleges munkát végzett Salamon s aprólékos megfigyelései pozitiv eredményekre nem vezettek.

Téved Salamon abban, hogy az ünnepélyes királyi kiváltságlevelek mindig megnevezik az oklevél keltének helyét.[1] Az 1244 junis 17-én kelt oklevél megemliti ugyan a kiállitás helyét, de az október 31-én és november 26-án kelt okleveleken kivül elhagyja azt a trauiak kiváltságait megerősitő 1245 márczius 24-én kelt oklevél,[2] IV. Béla 1245 április 27-ikén kelt adománylevele Hudina ispán számára,[3] pedig mindegyiküket arany pecsétjével erősitette meg. Sőt kanczelláriai szokásnak lehet mondani, hogy az aranypecsétes oklevelekben nem nevezték meg a kiállitás helyét és e gyakorlat betartása nem érinti a pesti kiváltságlevél hitelességét, sőt megerősiti azt.[4]

Azt is gyanusnak tartja Salamon, hogy a pesti kiváltságlevélben az országbiró latin neve iudex curiæ, holott szerinte 1240 és 1250 között a index aulae elnevezés a szokott.[5] Miután sem a pesti kiváltságlevélnek, sem pedig a zágrábi prépost számára kiállitott oklevélnek, melyekben az iudex curiæ elnevezés előfordul, eredetije fen nem maradt, kétségbe vonható a nevezett alapon hitelességük; fennmaradt azonban eredetiben IV. Béla 1243 november 27-én[6] Demeter mester számára kiadott adománylevele, melynek hitelességéhez semmi kétség nem fér s ebben is index curiæ az országbiró. Az elnevezésben történt jelentéktelen eltérés tehát nem dönti meg a pesti kiváltságlevél hitelességét sem, annál is inkább, mert nevezték bizony az országbirót előbb curiæ regiæ iudexnek is.[7]

Lássuk most Salamon következő érvét a pesti kiváltságlevél hitelessége ellen, a melyre különös sulyt helyez. A pesti kiváltságlevél IV. Béla uralkodásának kilenczedik évében kelt, már pedig IV. Béla 1235 október 14-től számitja uralkodási éveit[1] s e szerint 1244 november 26-án uralkodásának tizedik éve volt. Erre legyen szabad megjegyeznünk, hogy az 1244 október 31-én kelt oklevél, melynek záradéka teljesen azonos a pesti kiváltságlevél záradékával, helyesen a tizedik uralkodási évet jelzi, pedig korábban kelt. Nem fogadhatjuk el tehát azon feltevést, hogy a pesti kiváltságlevél záradékát abból másolták. Vizsgáljuk meg azonban a pesti kiváltságlevelet közelebbről és azonnal megtaláljuk a rejtély kulcsát. A pesti kiváltságlevél befejezése: Anno ab incarnatione millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, regni autem nostri anno nono et octavo Kalendas Decembris. Tehát előbb a keresztény időszámitás szerinti esztendő, aztán az uralkodási év és csupán legvégül a hónap és nap. 1244-ben IV. Béla uralkodásának kilenczedik éve volt október 14-ig s a tizedik uralkodási év október 15-vel kezdődött, az oklevelet pedig a régi kanczelláriai gyakorlat szerint már október 15 előtt megszerkeszthették és november 26-án erősitették meg, illetőleg adták ki.[2] E feltevés mellett bizonyit az is, hogy IV. Béla idézett egyéb okleveleiben először a kiállitás időpontja van megjelölve s csupán ez után következik az uralkodási év, mig a pesti kiváltságlevélben ez épen megforditva van.

Kifogásolja Salamon azt is, hogy a pesti kiváltságlevélben a király nem nevezi aranypecsétjét «főfőpecsétjének», a mint az egyéb aranypecsétes okleveleiben előfordul.[3] Ez egyáltalán nem ellenvetés, mert 1244 október 31-iki oklevelében titkos pecsétjének (secretioris sigilli nostri munimine) nevezi aranypecsétjét, 1245

[1] Id. h. 40. l.

[2] Wenzel id. h. 11. k. 337—40. ll.

[3] Wenzel id. h. 7. k. 337—40. ll.

[4] Ez okoknál fogva teljesen feleslegessé válik a Schmall okoskodása, a mely csupán oklevéltani alapismeretek hiányában keletkezhetett. Adalékok II. k. 95. l.

[5] Id. h. 40. l.

[6] Wenzel id. h. 7. k. 136—37. ll.

[7] Wenzel id. h. 7. k. 59., 81. stb. ll.

[1] Knauz, Kortan 522. l.

[2] Schmall, a ki sokkal kevesebb oklevéltani készültséggel bir Salamonnál, jól sejtette, hogy az uralkodási év eltévesztése honnét eredhetett. Természetesen tévedett, midőn «királyi aláirás»-ról beszél, mert IV. Béla után eltelt még nehány száz esztendő, a mig a magyar királyok aláirták a kanczelláriájukból kiadott okleveleket. Adalékok II. k. 98. l.

[3] Id. h. 41. l.

márczius 24-én és április 27-én kelt okleveleiben pedig a pesti kiváltságlevélhez teljesen hasonlóan emlékezik meg az aranypecsétről.

Feltünő tévedés a Salamon következő érve, mely az oklevélszöveg félreértésén alapul. Az oklevélszöveg szerint ugyanis a pesti kiváltságokat aranypecsétes oklevélbe foglalja a király, hogy minden időre biztositsa azokat. Miután azonban adott esetben e kiváltságlevél felmutatása szükségessé válhatik s az utak bizonytalansága miatt veszedelem érheti ez oklevelet, megengedi, hogy kettős pecsétje alatt is kiadhassa a kanczellária ugyanezen kiváltságlevelet s ez utóbbi oklevél felmutatását köteles legyen minden bíróság kellő bizonyitékul elfogadni.[1] Salamon e részt úgy magyarázza, hogy a pestiek az aranypecsétes oklevelet nem is viszik magukkal, hanem csupán a viaszpecsétest, mert utközben veszedelem érhette volna a másikat.[2] Hát bizony magukkal vitték mind a két oklevelet, de az egyiket állandóan levéltárukban őrizték, a másikat pedig mindannyiszor felhasználták, valahányszor kiváltságaik védelmezésére szükségük volt rá.

A pesti kiváltságlevelet tagoló «item»-ekkel sem tud megbarátkozni Salamon s azt hiszi, hogy az oklevél több oklevél kivonatának összefoglalása.[3] Ez határozottan tévedés, mert eltekintve az 1222. évi aranybullától, a mely ugyancsak nem kivonat, ismerünk IV. Béla kanczelláriájából néhány olyan oklevelet, a mely «item»-ek által van tagolva. Itt van mindjárt IV. Béla királynak 1244 deczember 15-én Korpona számára kiadott kiváltságlevele,[1] melynek eredetije ma is megvan a korponai levéltárban. Ez oklevél csupán néhány nappal későbbi, mint a pesti kiváltságlevél s ugyancsak városi kiváltságokat tartalmaz. Mindenben hasonlit tehát egymáshoz a két oklevél s a korponai oklevelet éppen úgy tagolják az «item»-ek, mint a pesti kiváltságlevelet. Itt van továbbá IV. Béla király 1255 julius 26-án kelt adománylevele[2] a margitszigeti apáczák számára, melyben a budai vásárvám tételeit megállapitja s ugyancsak bőven él az «item»-ekkel. Végül itt van IV. Béla király 1251 deczember 5-én kelt kiváltságlevele,[3] melyben a magyarországi zsidók jogállapotát szabályozza s az oklevél minden szakasza «item»-mel kezdődik. Mindezek bőségesen igazolják, hogy az «item»-ekkel történt tagolás egyáltalán nem érv az oklevél hitelessége ellen.

Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy mindazon érvek, melyeket Salamon a pesti kiváltságlevél külső hitelessége ellen felhozott, az oklevélszöveg meg nem értéséből és a kanczelláriai gyakorlatban való járatlanságból származtak s a pesti kiváltságlevél hitelességét távolról sem érintik. Ellenkezőleg, annyira egyeznek a pesti kiváltságlevél formulái IV. Béla egyéb kiváltságleveleivel, hogy ez alapon teljesen hiteles oklevélül kell azt elfogadnunk.

GÁRDONYI ALBERT.

[1] Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existentis sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transscriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine dupplicis sigilli nostri concessimus, tantam præsentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur.

[2] Id. h. 42. l.

[3] Teljesen téves irányban halad itt Schmall, midőn az «item»-ek használatát azzal indokolja, hogy az ismert szöveg az eredeti másolata. Eredeti bizony az teljesen s éppen az «item»-ek használata bizonyitja eredetiségét. Adalékok II. k. 98—99. ll.

[1] Codex dipl. IV. 1. 329—331. ll.

[2] Codex dipl. IV. 2. 310—313. ll.

[3] Kaprinay, Hungaria dipl. I. k. 466. kk. ll.

VEGYES.

Laczkfy István nádor siremléke Keszthelyen.

A történelmi nevezetességü Laczkfy-család sokkal inkább beleirta nevét tetteivel az emlékezetbe, semhogy szakirók már jó eleve feladatuknak ne tekintették volna, hogy apróra kikutassanak mindent, a mi erre a nagyfényü családra vonatkozik. Valóban alig is lehet ebben a tekintetben valami ujat mondani. Mivel azonban a család egyik tagjának, ki a legmagasabb polczról bukott le a legnagyobb mélységbe, siremléke máig is épségben megvan és azon a család czimerének körvonalai még ma több, mint 500 év után is kivehetők, nem tartjuk

feleslegesnek, ha annak képét a Turul hasábjain is[1] bemutatjuk és ebből az alkalomból hozzá néhány megjegyzést füzünk.

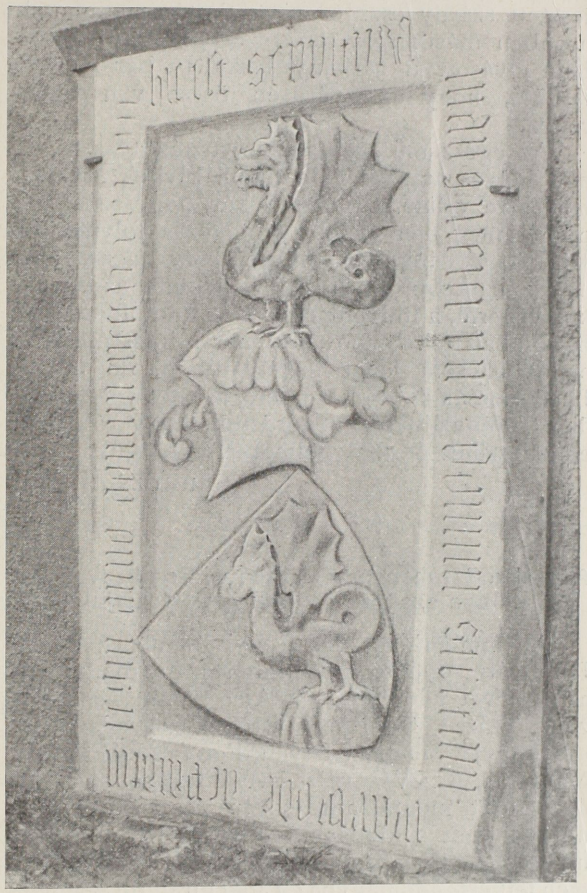
Tudjuk, hogy a Laczkfy-családnak Nagy Lajos király hires hadvezérétől, I. Istvántól, származó ága különösen a dunántul szerzett birtokokat.[2] I. István a második olasz háboru után (1350.) kapta Nagy Lajostól jutalmul Csáktornya, Stridó és Simontornya várakat. Valószinü, hogy ezekkel, vagy esetleg később más uton, jutott Keszthely is a család kezére. Miután 1378-ban a Keszthelylyel szomszédos Rezi vár már az övék volt,[3] ennélfogva feltételezhető, hogy akkor már Keszthelynek is birtokában voltak, mert Keszthely várral Rezi vár tartozékának tekintették (1409.) I. István után fia II. István — a későbbi nádor — volt Csáktornya örököse és nevét is innen irta. Ugyancsak az övé volt Keszthely is, a mi ugy látszik kedvencz helye lehetett, mert 1386-ban templomot és a ferenczieknek kolostort is épittetett oda. Lehet, hogy már ekkor kijelölte azt temetkező helyéül is és ő maga is itt kivánt végkép megpihenni az örökszép Balaton kies partján.

István nádor nagyon hányatott életü ember volt: 1343-ban van róla először emlékezet, 1367—70. székely ispán, 1371—72. horvát bán, 1372—76. erdélyi vajda, 1383—84. ujra horvát bán, a közben Garay I. Miklós nádorral összezördülvén, hivatalát veszti és a Horváthi párthoz csatlakozott. 1387—95. főlovászmester 1387—92. Zsigmond király idejében nádor volt. 1396-ban azonban végleg elpártolt Zsigmond királytól és a Horváthi-párt élére állt. Hütlensége folytán, az 1397 febr. 27. kőrösudvarhelyi gyülésen a jelen volt főurak — élükön Garay II. Miklós nádorral — felkonczolták, majd Zsigmond király fejét vétette és testét a palota ablakán át, hivei megrettentésére, ezek közé dobatta. Hihetőleg hozzátartozói temették el az általa épitett keszthelyi egyházban és emelték sirja fölé azt az emlékkövet, a mely máig is fennmaradt.

Maga a siremlék vörös márványból faragott négyszögletes sirkő, amely 215 cm. hosszu és 132 czm. széles. Közepén a Hermann-nemzetségből származó Laczkfy-család czimere, közül a szélin következő felirás:

HIC EST SEPULTURA MANGNIFICI[1] VIRI DOMINI STEFFANI WAJWODE AC PALATIN REGNI ANNO DOMINI M . C . C . C . L . X . XXX . V . II.

A sirkő jelenleg a keszthelyi templom külső falán a déli oldalon van befalazva, de eredetileg a templom padlóján volt a sirbolt fedőlapja gyanánt elhelyezve, minek folytán a körirás ugyan ma is teljesen tiszta, de magát a czimert

annyira lekoptatták a folytonos járás-keléssel, hogy annak ma már minden részét nem is lehet teljesen kivenni. Miután azonban a Hermann-nemzetség czimerét más emlékekből ismerjük.[2] ennélfogva nem nehéz a még meglevő czimerrészekből az egész czimer képét ujból összeállitani.

A jobbra dülő háromszög alaku paizs alsó hegyes része és felső széle tisztán látható; ugyancsak jól ki lehet venni a paizsban levő kiterjesztett szárnyu sárkánynak a fejét, szárnyának

[1] A siremlék képe Lóczy Lajos ur segedelmével és annak fényképfelvétele után készült, de azt a helyszinén megfelelően kiegészitettem. A siremlék képe különben nem jelenik meg először; legutóbb közölte: Békefi A.: A Balaton környékének egyházai és várai. 232. lap, továbbá Boncz G., Keszthely P.: Keszthely város monografiája 377. lap is. Ugyanilyen czimer van a szentély első boltosztályának zárókövén. (Boncz i. h. 370. lap.) Ez egy kis kerek tányérnagyságu festmény, a mely csupán a sisakot ábrázolja az oromdiszszel és takaróval.

[2] Karácsonyi J.: Magyar nemzetségek II. 170—181. l.

[3] Csánki: Magyarország tört. földr. III. 14—21.

[1] Érdekes, hogy «mangnifici» van a sirkőre vésve «magnifici» helyett és «palatin» «palatini» helyett, a miből nyilvánvaló, hogy a mű készitője nem tudott latinul.

[2] Csoma J.: Magyar nemzetségi czimerek. 95—99. l.

csontvázát, lábait és farkának nyomait; a sárkány lábaival egy halmon áll. A paizs bal sarkán jobbra néző formás csöbörsisak van helyezve, a melyen hátul a leomló takaró nyomai is kivehetők. Közvetlen a sisak tetején áll, mint oromdisz, ugyancsak kiterjesztett szárnynyal a czimerbeli sárkány, még pedig szerencsére itt jóval épebb állapotban maradt meg, mint magában a czimerben. Jól látható itt, hogy a sárkány két lába közvetlenül a csöbörsisak tetején áll és hogy a sárkány szája nyitva van, a kiterjesztett szárny csontos része tisztán megmaradt, azonban másik részt erősen megkopott; hasonlóan elvásott a sárkány farka is, bár még jól látható, hogy az gyürüsen össze van csavarodva.

Az egész mű igen jó benyomást tesz, a czimer helyes arányai és a finom kivitel, szakértő művészre vallanak. Örökre kár, hogy ez a szép czimer meg nem felelő elhelyezés folytán, kis hija, hogy teljesen tönkre nem ment, mert egyik legszebb heraldikai emlékünk az Anjoukor végéről, a milyent csak keveset mutathatunk hazánkban fel. Sajnos, a czimer szineit ebből az emlékből sem lehet megállapitani, de mint a Laczkfy-család *helyes* czimere, a melyen az oromdisz is feltalálható, megérdemli, hogy róla megemlékezzünk és a figyelmet reá tereljük.

SÁRKÖZY IMRE.

Adatok a Semberi és Derzsenyei Sembery család Erdélybe szakadt ágának genealogiájához.

A Semberi és Derzsenyi Sembery család Hont vármegyének ősrégi nemes családja, a mely az előnevét adó Felső- és Alsó-Semberen már a XIV. század legelején birtokos volt. A család egyik tagja, Sembery István, Ferencz és Palásthy Mária fia, a XVII. század vége felé rokonát Madách Pált megtámadta s véresre verte. Emiatt nótát kapott s Madách Pál 1678. márc. 31-ikén nagyobb hatalmaskodásból eredt hütlenségi czimen felkérte adományba I. Lipót királytól Sembery Istvánnak alsósemberi, keszihóczi, szuhányi, rakonczai, drenói, daczólami, palásti, kelenyei, cseri, disznósi, dacsófalvi, királyfai, felsőpetényi, kiskürtösi, szátoki, penczi és keszi Hont és Nógrád megyében fekvő részbirtokait.

Az igy hütlenségbe esett és jószágától megfosztott családtag további sorsáról Nagy Iván alapvető munkája nem tud semmit. Legközelebb a Noszticzi Thurzó család irásai között egy pör iratai akadtak kezembe, a melyet Kaszui Sughó György consiliarius folytatott a XVIII. század második felében Nagyváradon lakó Felsősemberi Sembery István ellen, s a mely iratok felvilágositást adnak az elbujdosott Sembery Istvánról s leszármazóiról.

A pöriratok között levő s 1756-ban megejtett tanuvallatás jegyzőkönyve szerint Sembery István a nagyobb hatalmaskodás elkövetése után Erdélybe bujdosott, s ott Tordán huzódott meg, a hol mint mészárosmester tartotta fenn magát. Csakhamar tekintélyre tett szert polgártársai között s a mészárosok czéh-mesterükké, a városban lakó nemesek pedig hadnagyukká választották. Nemsokára meg is nősült. Bálintfy Erzsébetet, Bálintfy István leányát vette nőül, a kitől 1686-ban született egy fia szintén István. Az elbujdosott id. István még 1691-ben életben volt, mert ekkor megkisértette, hogy elkobzott javait másnak eladja, de ez ellen az uj adományos, Madách Pál tiltakozott. Nem sokkal ezután azonban meghalt, mert a tanuvallomások szerint fia 10 éves korában özvegy édes anyjával együtt Benkovics Ágoston váradi püspök udvarába került, s mint árvagyermek itt nevekedett fel; apjának Tordán levő kőházát anyai unokatestvérének, Várady Ferencznek engedték át.

Hogy Sembery István özvegye miért jött fiával együtt Nagyváradra, annak az volt az oka, hogy a Borbély Albertnek unokája lévén, nagyapja után Bihar vármegyében voltak — habár csak zálogos-részbirtokai. A gróf Csáky család ugyanis még 1628-ban adta zálogba az ő nagyapjának 2000 Rh. forintért Illye, Inánd, Csömek és Kis-Telek biharvármegyei birtokait s mindezen zálogos javak 1/8 részét ő örökölte.

Sembery István és Bálintfy Erzsébet fia iparkodó, szerző ember volt, a ki a zálogos jószág mellé örökösöket is szerzett, s a zálogos jószágból rokonait kifizetvén, azt egészen magához váltotta. 1729-ben azon szándékkal ment be Erdélybe, nagyobb pénzösszeget, mintegy 800 Rh. forintot vivén magával, még pedig mint a tanuvallomások mondják, aranyban és ezüstben egy veres karmazsin csizmába pakolva, hogy a zálogos birtokot, ha lehet, örökösen is megszerzi a családtagoktól, vagy legalább auktiót ad a zálogos összegre; de ekkor Tordán az apai háznál — a hol unokatestvérénél szállott meg — épen Karácsony estéjén meghalt, 45 éves korában s ugyanott temették el Szent István napján.

Feleségétől Megyery Borbálától, a ki még 1738-ban életben volt, négy gyermeke maradt, három fiu és egy leány.

A fiuk közül a legidősebb, Ferencz, apja halálakor már nagykoru volt, s ő, mint legidősebb vitte testvérei, anyja s családja dolgait. 1734-ben ő tiltakozik — testvérei nevében is — unokabátyjának, Várady Ferencznek Illye, Inánd, Csömök és Kis-Telek zálogos jószágokban támasztott igényei ellen.

Még ugyanazon évben, 1734-ben a neoaquistica commissio előtt a királyi fiskus hivja fel a

Sembery családot, hogy igazolja az általa birt biharmegyei jószágokhoz való jogát. Sembery Ferencz ekkor, a tanuk, s ezek között saját testvéröcscse vallomása szerint, csalárd eljárásra vetemedett. Egy hamis oklevelet készitett, a mely szerint ezen általok birt jószágokat a gróf Csákyak még az 1628-ik évben *örök áron* bevallották az ő ősüknek Sembery Pálnak. A neoacquistica commissio el is fogadta a bemutatott okmányt, s nem háborgatta tovább a családot az általuk birt jószágokban. Sembery Ferenczet azonban bántotta a lelkiismeret, s mikor pár év mulva nőtlenül meghalt, halálos ágyán bevallotta öcscsének Istvánnak a dolgot, s figyelmeztette, hogyha a jószágoknak békés birtokában akarnak maradni, szerezzen a gróf Csáky családtól ujabb záloglevelet. Sembery István követte is bátyja tanácsát s 1748-ban gróf Csáky Miklós váradi püspöktől — a későbbi primástól — ujabb záloglevelet szerzett a jószágokra.

Sembery István a középső volt a három fiu testvér közül. Öcscsével, Józseffel együtt föl van véve Bihar vármegye nemesei közé az 1754/5. évi országos összeirásban. Öcscse, József jóval fiatalabb volt nála, de 1757-ben alig pár évi házasság után elhalt. Feleségétől, a ki Kéry leány volt, egyetlen fia született, László, a ki kis korában elhalt.

Sembery István 1716-ban született s előbb mint katona a Vetéssy regimentben szolgált; majd kilépett a katonaságtól, s Váradon telepedett le s gazdálkodott. Kétszer nősült, s mind a kétszer özvegyasszonyt vett el, de egyik felesége nevét sem tudjuk; végrendeletében, a hol elhalt feleségei lelkiüdvéért is rendel miséket, első felesége keresztnevét Erzsébetnek, s ennek első férjéét Sándornak, második feleségéét pedig Borbálának s ennek első férjéét Jánosnak mondja. Gyermeke egyik házasságból sem maradt, épen ezért ingatlan birtokait még életében értékesiteni igyekezett. Az Illyei és Csömöki részjószágokat még 1767-ben eladta Szentiványi Szentiványi József alispánnak és nejének Kaszui Sughó Magdolnának 4000 Rh. forintért. (Előbb ezen részjószágokkal Kaszui Sughó Györgynek adta el, s épen ebből keletkezett a fentebb emlitett pörösködés.) 1776-ban pedig Pozsonyban gróf Csáky Jánossal köt egyességet arra nézve, hogy Inándot 17500 Rh. forintért visszabocsátja a grófi család birtokába.

Gyermekei nem lévén, 1779-ben kelt végrendeletében, — miután az egyházról s a franciskánusokról és piaristákról bőkezüen gondoskodott, — javai egy részét mostoha leányának, Iklódy Annának hagyja, a ki ekkor már Deáky Józsefné volt. Javai másik részét testvérhuga unokáira hagyja. Egyetlen nővére ugyanis Sembery Mária, a ki ekkor már nem élt, Ujfaludyné volt, s egyetlen leánya maradt Ujfaludy Borbála. Ez előbb Péchy Ferencznek, ekkor pedig már Keresztesy Pálnak volt a felesége. Első férjétől két leánya született: Péchy Borbála s Francziska s nekik hagyta Sembery István javai nagyobb részét.

Sembery István 1780-ban hunyt el, s vele kihalt fiágon a Semberi Sembery család Erdélybe szakadt ága.

Az elsorolt adatokból a következő négy izre terjedő leszármazást lehet összeállitani:

Sembery Sembery István
Tordára menekül
(Bálintfy Erzsébet)

István
sz. 1686 † 1729
Nagy-Váradra települ
(Megyery Borbála)

Ferencz †	István sz. 1716, † 1780 (1. .... Erzsébet) (2. .... Borbála)	József † 1757 (Kéry N.) László †	Mária (Ujfaludy N.)

BENKÓ IMRE.

Bakach-Bessenyey báró ősei.*

I. Ferencz József ő császári és apostoli királyi felsége nemrégiben *Galánthai Besenyey Ferencz* nyugalmazott vezérőrnagynak és törvényes utódainak a magyar bárói méltóságot dijmentesen adományozta és megengedte, hogy nevezett és törvényes utódai családnevüket, előnevüket és czimerüket a fiágban kihalt *Szentgyörgyvölgyi báró Bakach* család nevével, előnevével és czimerével egyesitsék és jövőben a báró *Szentgyörgyvölgyi és galánthai Bakach-Bessenyey* családnevet viselhessék.

Bessenyey Ferencz nőágon leszármazója a Bakach családnak, a mely több mint másfélszáz év előtt fiágon kihalt s a melynek neve és rangja benne, egy leányági késő unokában most uj életre kel. E két családról, a leszármazásról s a birtokviszonyokról talán érdekes lesz ez alkalommal megemlékezni.

A hazánk történetében egykor jelentékeny szerepet játszott, majd grófi rangra emelkedett s fejedelmi vagyonnal rendelkező Gersei Pethő család a honfoglalóktól eredő Nádasd nemből származott. Birtokai voltak: Keszthely, Tátika, Rezi és Kemend vára Zala vármegyében, a várakhoz tartozó uradalmakkal, továbbá Vasvár, Felső-Magyarországon Gede és Sztropkó vára, valamint Horvátországban is nagy kiterjedésü birtokai voltak, sőt még Erdélyben is.

* A Bosnyák családtól nyert adatok alapján.

A Pethő család zalavármegyei ága a tizenhetedik század elején fiágon kihalt, a leányutódot Pethő Katalint Szentgyörgyvölgyi Bakach Sandrin (Sándor) vette nőül, a kinek családja már akkor terjedelmes birtok ura volt Zala vármegye Szentgyörgyvölgye vidékén s a ki e házasság révén a Gersei Pethők zalavármegyei várait és uradalmait örökölte s kiváló érdemeiért bárói rangra emeltetett.

A báró Bakach családnak Somogy vármegyében is voltak birtokai, igy Balatoncsehi, Túr, (Somogytúr), Kaposfüred és Magyaratád faluk, valamint Hagosd, Patalom (ma község), Tátom és Uzd puszták.

A báró Bakach család a tizennyolczadik század elején fiágon kihalt, s javai és joga a leányági jogutódokra mentek át, még pedig akként, hogy báró Bakach Juliánna, férjezett Niczki Niczky Lászlóné utódait 1/2 rész, báró Bakach Orsolya, férj. Szentgyörgyi Horváth Lászlóné utódait 1/4 rész, báró Bakach Teréz, férj. Vizeki Tallián Józsefné utódait 1/8 rész és báró Bakach Viktória, férj. Cserneki és Tarkői Dessewffy Ferenczné utódait 1/8 rész illette a nőágra is kiterjedő donációk és a leszármazás szerint, a Gersei Pethők zalavármegyei ágának jogaiból és javaiból.

A fentebb megnevezett br. Bakach Juliánna férj. Niczky Lászlónénak fiától Niczky Mojzestől származott unokáját Niczky Juditot 1730—1740, között Felsőpataky Bosnyák Márton vette nőül, a kinek kilencz gyermeke közül az 1754-ben született leánya Bosnyák Teréz, Galánthai Bessenyey László zalavármegyei, gelsei birtokosfelesége lett. Ennek a Bessenyey Lászlónak fia volt Bessenyey János, a kinek fia Bessenyey Ferencz huszártábornok, a ki e szerint a Bosnyák család révén a báró Bakach családnak vérbeli utóda.

A török hódoltság idején a Bakachok a keszthelyi végvár kapitányi tisztét is viselték, Rákóczi szabadságharcza alatt pedig a nemzeti ügy védelmében tüntek ki.

A báró Bakach család kihaltával a már említett somogyvármegyei négy falut és pusztát a leszármazó nőági utódok közül a Vizeki Tallián és a Szentgyörgyi Horváth családok foglalták el és tartották birtokban, a kik ellen Bosnyák Márton pert inditott és az összes somogyvármegyei birtokok felét megnyervén, a balatoncsehi és Túr községi rész jószágokba Halagosd és Patalom pusztákba behelyezkedett, később pedig Magyaratád falut és Tátompusztát is ősiségi elővételi jogon megszerezvén, mintegy hétezer holdat tartott birtokában, a báró Bakachok somogyvármegyei ősi javaiból és Balatoncsehiben rendezte be székhelyét, hol templomot épittetett és plébániát is alapitott.

A balatoncsehi birtokban is örökölt a Bessenyey család és ez magyarázza meg, hogy a kitüntetett huszártábornok, a most már báró Szentgyörgyvölgyi és galánthai Bakach-Bessenyey Ferencz Balatoncsehiben született, tehát Somogy vármegye szülötte.

A báró Bakachok zalavármegyei rengeteg birtokainak van egy kis története, a miről nem lesz érdektelen röviden megemlékezni.

Festetics Kristóf, a nagy szerző, a báró Bakach család szétterjedt leányági utódaitól potom pénzen megszerezgette az emlitett javakban rejlő jogaikat. Igy történt, hogy Niczky Judit férj. Bosnyák Mártonné is, miután sejtelme sem volt arról, hogy öt várról és vagy 50—60 faluról van szó, csekély pénzért felvallotta (eladta) ősei után való jogait Festetics Kristófnak. Azonban felvilágositttatván, még kellő időben protestált a káptalanok előtt s ezzel fenntartotta saját és utódai jogát a birtokokra. Az utódok éltek is ezzel a joggal, a mennyiben Bosnyák Márton és Niczky Judit leszármazói meghatalmazták Bessenyey Lajost, Zala vármegye főfiskusát, — a ki anyja révén szintén örökös volt — (br. Bakach-Bessenyey Ferencz tábornoknak pedig nagybátyja), hogy idegen kézen levő ősi javaikért inditson pert és pedig akkor már a hires Festetics György gróf ellen.

Ez a per meg is indult 1811-ben, melynek folyamán Festetics a Bosnyák családnak — családi hagyomány szerint azért, hogy lépjen visszza — százezer forintot ajánlott fel, mit azonban ez visszautasitott.

Igy azután, részint azért, mert abban a régi időben, mikor egy nagyhatalmu ember egy nagy birtókban már jól elhelyezkedett, azt abból kizavarni nehéz dolog volt, részint pedig szintén caaládi hagyomány által fenntartott, de a nyilvánosság elé nem tartozó más körülmény miatt is, a legtisztább, legvilágosabb jogleszármazás daczára, a per elveszett.

Érdekes még megemliteni, hogy a fentebb már emlitett és a Pethő családba beházasodott Bakach Sandrin (Sándor) unokája Bakach Sándor Rábadoroszlói Rumy Katalint, egy ősrégi vasvármegyei család ivadékát birta nőül, ki 1692 táján másodszor Nagyszarvi Babócsay Ferencz tábornokhoz ment férjhez, a ki ez összeköttetésnél fogva, a keszthelyi végvár kapitányságát is viselte; két fia is tábornok volt, kik közül egyik 1720 körül bárói rangot kapott és egyik unokája szintén tábornok volt. Ez a négy tábornok abban az időben magasra emelte a családot, melynek egyik őse 1587-ben bevette Koppány (ma Törökkopány) várát a töröktől, tehát szintén van Somogyban gyökere.

A Rumy Katalintól leszármazott eme Babócsay család azonban már több mint száz évvel ezelőtt kihalt.

A most bárósitott Galánthai Bessenyey család egyik őse 1425-ben kapta adományban Galánthát, Pozsony vármegyében. Az Eszterházy család is, mint leányági Bessenyey utód jutott Galánthai előnevéhez.

NOSZLOPY TIVADAR.

Egy irodalmi érdemjel tervezete.

Midőn hazánk szellemi mozgalmainak vezérférfiai semmi áron sem tudták az Akadémia létesitésének ügyét a XIX. század elején előbbre vinni, a Magyar Nemzeti Muzeum akkori igazgatója, Miller Jakab Nándor azzal a javaslattal járult József nádor elé, alapitsák meg a Tudós Társaságot a Muzeummal kapcsolatban, ennek keretein belül. Ezt Miller felfogása szerint annál inkább keresztül lehetett volna vinni, mert egyrészt a Muzeum a szükséges irodalmi segédeszközöknek egész gazdag tárházа felett rendelkezik, másrészt pedig, mert a Muzeumnak nemcsak az a rendeltetése és feladata, hogy az irodalom kincseit, a müvészet, természet remekeit összegyüjtse és a közönség részére kiállitsa, hanem az is, hogy ezeket hozzáértő szakemberek által tudományos módon feldolgoztassa.

Legfeljebb a magyar nyelvet és irodalmat kellene még fokozottabb müvelésben részesiteni, a mi akként történnék, hogy a Nemzeti Muzeum bizonyos pályakérdéseket tüzne ki, s a kik ezeket sikeresen megfejtenék, azokat a nádor a Nemzeti Muzeum levelező tagjaivá avatná.

E levelező tagok részére, azon kivül hogy szabad belépésük lett volna a gyüjteményekbe, hogy a fizetéstől eltekintve, ugyanazon jogokban része ültek volna az intézet részéről, mint annak felesküdt tisztviselői, hogy megválasztatásukról a nádori kanczellária hivatalosan értesitette volna az összes törvényhatóságokat és intézeteket, még egy irodalmi érdemjel-félét is tervezett Miller, a melyet a felség hozzájárulásával a nádor adományozott volna a kitüntetettnek.

Ez az érdemjel egy tojásdad alaku zománczozott kis pajzs lett volna, vörös szinü előlapján középen az ország czimerével, felette *F. R. A.* arany betükkel (Franciscus Rex Apostolicus) alatta pedig e s avakkal *Ar. 8. 1808.* (Ez az a törvényczikk, a mely kimondotta a Nemzeti Muzeum megalapitását.) Hátsó, zöldszinü lapján két köralaku ezüst babérág közt e szavak lettek volna olvas atók: *Praemium Eruditionis.* Köriratként pedig, hasonlóképen ezüst betükkel *Mus. SS. et OO. Reg. Hung. Jos. Palat.* Vagyis: Museum Statuum et Ordinum Regis Hungaricum Joseph num Palatinale.

A jelvény, aranyszegélylyel, koronán függve, kétujjnyi szélességü, nemzeti szinü selyem szalagon, a mellen lett volna viselendő.

KOLLÁNYI FERENCZ.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató választmányának f. évi február hó 24-én tartott ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Békefi Remig*, *Csánki Dezső*, *Boncz Ödön*, *id. Daniel Gábor*, *Horváth Sándor*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Nagy Géza*, *Ortvay Tivadar*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Tóth-Szabó Pál*, *Zsilinszky Mihály* ig. vál. tagok, *Áldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitván, *Szabó László* társ jegyző felolvassa «Tanulmányok a gróf Forgách-család XIV. századi történelméből» cz. értekezését, mely részét képezi «A Huntpazman nemzetségbeli gróf Forgách-család története» cz. sajtó alatt lévő munkájának.

Uj tagokul jelentkeztek: 1000 koronás alapitó tagul *ifj. gr. Zichy Nándor*, eddig 200 kor. alapitó tag, 200 koronás alapitó tagul a *Győr városi közkönyvtár*. Evdijas tagokul jelentkeztek: *dr. Granichstädten-Czerva Rudolf*, Bécs, aj. a titkár; *ifj Kováts Gyula*, Budapest, aj. Marsovszky Ivor; *ifj. Madarassy Gábor*, Budapest, aj. ugyanaz; *báró Majthényi László*, Budapest, aj. ugyanaz; *Marsovszky Viktor*, Bodajk, aj. ugyanaz; *Márkus Adorján*, Budapest, aj. ugyanaz; *Melczer Béla*, Budapest, aj. Soós Elemér; *Mokcsay Zoltán*, főszolgabiró, Huszt, aj. Petrovay György; *Pajdussák Máté*, róm. kath. lelkész, vikárius, Igló, aj. Berwaldszky Kálmán; *Sárospataki ref. főiskola könyvtára*, aj. a titkár; *Sarlay Lajos*, Budapest, aj. Kammerer Ernő; *Simon János*, megyei főlevéltárnok, Miskolcz, aj. Szendrei János; *gr. Széchényi Dénes*, cs. és kir. követ, Koppenhága, aj. a jegyző; *gróf Széchényi Domokos*, Budapest, aj. ugyanaz; *gróf Szirmay Sándor*, cs. és kir. huszárkapitány, Tápióság, aj. ifj. gróf Zichy Nándor; *dr. Tomasich Miklós*, v. b. t. t. horvát-dalmát-szlavon bán, Zágráb, aj. a pénztárnok, kik a társaság tagjaiul megválasztatnak.

A tagbejelentések után titkár jelentette, hogy özvegy

Schönherr Antalné, néhai fia, dr. Schönherr Gyula, a társaság titkárának nevére 400 koronás alapitványt tett, azzal az óhajtással, hogy az elhúnyt emléke ezzel a társaság kebelében alkalmas módon megörökittessék. Az elnökség az alapitványttevővel abban állapodott meg, hogy az alapitvány Dr. Schönherr Gyula nevére szólólag fog kezeltetni, a vele járó jogokat, vagyis a 400 koronás alapitókat megillető kiadványokat pedig a Nagybányai Muzeum Egylet, melynek az elhúnyt elnöke volt, fogja élvezni. Az igazgató választmány ehhez a megállapodáshoz a maga részéről hozzájárul.

Titkár ezután előterjeszti az 1909. évi zárszámadást és vagyonállást, mely a következő :

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirányzat K f.	Eredmény K f.	Különbözet K f.
1. Pénztári maradvány 1908-ról	101 90	101 90	— —
2. Értékpapirok kamatai 4%	1160 —	1170 39	+ 10 39
3. Be nem fizetett alapitványok kamatai 5%	180 —	130 —	— 50 —
4. Tagdijakból :			
a) pártoló tagok után	2000 —	1871 —	— 129 —
b) évdijak után	3100 —	2390 —	— 710 —
5. A társulati kiadványok eladásából :			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 —	60 —	+ 18 —
b) egyéb kiadványokból	250 —	395 60	+ 145 60
6. Alapitvány-befizetés	600 —	1621 —	+ 1021 —
7. Postaiköltségekből megtérülés	10 —	6 10	— 3 90
8. Rendkivüli bevétel	20 —	20 81	+ — 81
Összesen	7463 90	7766 80	+ 302 90

A tényleges bevétel e szerint 302 kor. 90 fillérrel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirányzat K f.	Eredmény K f.	Különbözet K f.
1. Személyi járandóságokra (titkár 600 K, jegyző 400 K, pénztárnok 600 K)	1600 —	1300 —	— 300 —
2. A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijaira	1392 —	1362 —	— 30 —
3. Nyomdai költségek	2250 —	1923 88	— 326 12
4. Szinnyomatok készitése	600 —	580 —	— 20 —
5. Metszetek és rajzok készitése	300 —	419 —	+ 119 —
6. Irodai átalány	120 —	120 —	— —
7. Társulati szolga dijazása	120 —	120 —	— —
8. Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, stb.	250 —	157 91	— 92 09
9. Lombard-kölcsön után kamatok és költségek	190 —	167 50	— 22 50
10. Alapitvány-tőkésités	600 —	1483 40	+ 883 40
11. Rendkivüli kiadás	20 —	66 —	+ 46 —
Összesen	7442 —	7699 69	+ 257 69

A tényleges kiadások tehát 257 kor. 69 fillérrel többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány — 21 kor. 69 fill.
Tényleges maradvány — 67 « 11 «
Több tehát 45 kor. 21 fill.

Vagyonállás 1909 decz. 31-ikén :

A) **Cselekvő vagyon.**

	K. f.	K. f.
I. Tényleges vagyon :		
a) Alapitványi tőke :		
1. értékpapirokban	26,800 —	
2. készpénzben (Daróczy Zoltán 200 k. alapitványából befizetett összeg, a takarékban)	69 —	
3. kötelezvényekben	3000 —	
4. kötelezvény nélküli alapitványok	731 —	30,600 —
II. Alapitványi jelleggel nem biró tőke értékpapirokban		3,400 —
III. A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötet szines mellékleteire a takarékban		410 —
IV. A decz. 31-iki egyenleg		67 11
Összes tényleges vagyon		34,477 11
b) *Követelés :*		
89 tag után alapitványi kamatok- és tagdijakban		2250 —
Összes cselekvő vagyon		36,727 11

B) **Szenvedő vagyon.**

I. A magy. kereskedelmi banknál levő lombard-kölcsön	2700 —
II. Nyomdai tartozás (1908/4. füz. után 61·45, az 1909/1, 2. és 3. füz. után 1900·60, egyéb nyomtatások 67·80,)	2029 85
III. Két szines tábláért (1909/1., 3. füz.	650 —
IV. Mellékletekért	140 —
V. Lombard-kölcsön kamatai és költségek	42 —
Összes szenvedő vagyon	5561 85
Tényleges vagyon	34,477 K 11 f.
Szenvedő vagyon	5,561 « 85 «
Tiszta vagyon	28,915 K 26 f.

Ezzel kapcsolatban *Soós Elemér* ig. vál. tag, mint a számvizsgáló bizottság elnöke, felolvassa a számvizsgáló bizottságnak következő jelentését :

Tisztelt Választmány !

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 10-ikén teljesitett számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni :

Eljárásunkban az eddigi szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1909. évi minden tételét az igazolásukra

szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdij befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s az 1909 deczember 31-ikével 7766 korona 80 fillér bevétellel, 7699 korona 69 fillér kiadással és a folyó 1910. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 67 korona 11 fillér pénztármaradványnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1910. évi tételeit, kezdve a mult évről áthozott és fentebb kimutatott 67 korona 11 fillér pénzmaradványnyal bezárólag február 9-ig összegeztük és 1052 korona 21 fillér bevételt, 541 korona 36 fillér kiadást, vagyis 510 korona 85 fillér pénzmaradványt állapitottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézi pénztárban fedezetül 140 koronát előlegnyugtákban és 370 korona 85 fillért készpénzben, minélfogva a kézi pénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

A kézi pénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzetségi Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1909 deczember 31-ig befolyt 120 korona, kiadatott 120 korona ; e szerint a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész első kötetének czéljaira az 1910. évre nem volt áthozat. Az 1910. évben a mai napig 30 korona bevétel volt. Megemlitendőnek tartjuk még, hogy az I. kötet nyomdaszámlájából még 1463 korona 6 fillér tartozás áll fenn.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak egy 400 koronás kötelezvényes alapitvány befizetése és a 400 és 200-as alapitványoknak kettő-kettővel való növekedése folytán a mai napon hét ezerkoronás (7000 korona), 39 négyszázkoronás (15600 korona) és 40 kétszázkoronás (8000 korona) alapitó tagja van. A felsorolt, összesen 30,600 koronát tévő alapitványokból be van eddig fizetve 26,869 korona és fizetetlen még 3731 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 6 darabban) biztositva van 3000 korona, a miről közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződtünk meg, ellenben 731 korona kötelezvényekkel biztositva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapitványi természettel nem biró 3400 korona összeg is, a mely megtakaritásokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (30,600 + 3400) 34,600 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 26,869 korona befizetett alapitvány és a megtakaritott 3400 korona, összesen 30,266 koronából 30,000 korona koronajáradékban, 200 kor. jelzálog hitelbanki nyeremény kölcsönkötvényben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál és 69 korona pedig takarékpénztári könyvben a pénztárban van elhelyezve, a bank 1909 deczember 26-án kelt letéti kivonatának és a takarékpénztári könyvecske megtekintése által győződtünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a föntebb emlitett 34,000 korona törzsvagyon, a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötet szines mellékleteire a takarékpénztárban elhelyezett 410 korona, továbbá a fent kimutatott 1909. évi pénztári maradvány 67 korona 11 fillér, végre a hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak 2250 korona, az összes vagyon 1909 deczember 31-én 36,727 korona 11 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn : a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál ez alapitványi jelleggel nem biró tőkésités terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1909 deczember 31-ig 42 korona kamatok ; nyomdai tartozás 2029 korona 85 fillér, szines táblákért 650 korona ; mellékletekért 140 korona ; összesen 5561 korona 85 fillér. E szerint a hátralékos alapitványi kamatokat és tagdijakat figyelmen kivül hagyva, a tiszta vagyon 28,915 korona 26 fillér.

A mi az 1909 iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlitását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 302 korona 90 fillérrel több volt ; ezzel szemben a kiadás is 257 korona 69 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 21 korona 90 fillér maradvány helyett a tényleges maradvány 67 korona 11 fillért tesz ki.

A számadásnak e kedvező eredménynyel való lezárását többek között az a körülmény tevé lehetővé, hogy dr. Áldásy Antal úr, társulatunk titkára, két negyedévi titkári dijról lemondott, kötelességünknek tartjuk a tisztelt választmánynak javasolni, hogy dr. Áldásy Antal úrnak nagylelkü áldozatáért jegyzőkönyvileg köszönetét fejezze ki.

A hátralékos tagdijak behajtását illetőleg a mnlt évi számvizsgáló-bizottság jelentésében javasoltatott a tek. választmánynak, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fennmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólagosan intézkedni méltóztassék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy a pénztárnok adatai szerint választmányi ülési határozat értelmében töröltetett 980 korona, alapitványi kamatokból nem folyt be semmi, pártoló tagdijakból 140 korona, évdijakból 320 korona, összesen 460 korona, e szerint a 2535 korona hátralék az év végéig leapadt 1115 koronára ; véleményünk szerint ezen elért eredmény elég kedvezőnek tekinthető. Az 1909. év végével, illetve a folyó év elejével fennálló és a vagyonállásban feltüntetett 2250 korona hátralékra nézve javaslatunk ugyanaz, mint tavaly volt, t. i. hogy a pénztárnok által jegyzékbe foglalt és teljesen behajthatatlan követelések törlése után még fen-

maradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál fennálló lombard kölcsön által lekötött értékpapirok értékesitésére nézve a bizottság javasolja, hogy az elnökség továbbra is utasittassék a lombardirozott értékjegyek kellő időben való eladására miután ez ideig a pénzpiacz alakulása az eladásra javasolt pénzművelet keresztülvitelére nem volt kedvező.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmult évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ-pénztárnok urat a mult 1909. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1910. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7085 korona 11 fillér bevétellel, 7072 korona kiadással és igy 13 korona 11 fillérnyi előirányzott maradványnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1910 február hó 10-én.

Soós Elemér,
a számv. b. elnöke.

Kollányi Ferencz, számv. b. tag. — *Dr. Dőry Ferencz*, számv. b. tag.

Az igazgató választmány Csánki Dezső ig. vál. tag rövid felszólalása után, mely a nyomdatartozás hátralékára vonatkozik és Fejérpataky László másodelnök felvilágositó szavai után a számvizsgáló bizottság jelentése alapján az 1909. évi zárszámadásokat és a vagyonmérleget tudomásul veszi és Tóth Árpád társ. pénztárnoknak a felmentvényt megadja, egyuttal a számvizsgáló bizottságnak munkájáért köszönetet szavaz. Az 1910. évi költségvetési előirányzatot a számvizsgáló-bizottság javaslata alapján a következőkép állapitja meg.

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1910. évre.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1909-ről	67 kor 11 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (30,200 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyereménykölcsönkötvény után 4%)	1216 « — «
3.	3600 kor. be nem fizetett alapitvány után 5%	180 « — «
4	Tagdijakból: *a)* pártoló tagok után 2000 K *b)* évdijak után 3100 «	5100 « — «
5.	A társulati kiadványok eladásából: *a)* a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 « — «
	b) egyéb kiadványokból	250 « — «
6.	Alapitvány-befizetés	200 « — «
7.	Postai költségekből megtérülés	10 « — «
8.	Rendkivüli bevétel	20 « — «
	Összesen	7085 kor. 11 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai: *a)* 24 iv irói dija, ivenként 48 kor. 1152 kor.; *b)* szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.	1392 « — «
3.	Nyomdai költségek (1908/4. füz és 1909/1 füz. maradékának, továbbá az 1909/2,3. és 4. füz., valamint egyéb nyomtatások kifizetése)	2200 « — «
4.	Szinnyomatokért (1909)	600 « — «
5.	Metszetek, rajzok készitése	300 « — «
6.	Irodai átalány	120 « — «
7.	Társulati szolga dijazása	120 « — «
8.	Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, stb.	250 « — «
9	Lombard-kölcsön után kamatok és költségek	170 « — «
10.	Alapitvány-tőkésités	200 « — «
11.	A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötetére az előfizetési felhivások szétküldése stb-re	100 « — «
12.	Rendkivüli kiadás	20 « — «
	Összesen	7072 kor. — fill.
	Bevétel	7085 kor. 11 fill.
	Kiadás	7072 « — «
	Előirányzott maradvány	13 kor. 11 fill.

Titkár ezután előterjeszti a nagyobb hátralékban lévő tagok jegyzékét, kikre nézve az ig. választmány elhatározza, hogy nevezettek megintessenek, törlésük tekintetében az intések eredménye leend mérvadó.

Tóth Árpád pénztárnok jelenti, hogy a társaság bevétele 1910 február 23-ig 1962 kor. 21 fillér, kiadása 1368 kor. 59 fillért tett ki, egyenleg 593 kor. 62 fillér. Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,183 kor. 62 fillér, tényleges vagyon 36,003 kor. 62 fillér, szenvedő vagyon 5519 korona 85 fillér; tiszta vagyon 30,483 kor. 77 fillér.

Titkár felolvassa Nedeczky Tibor évd. tagnak 1909. deczember hó 20-án kelt beadványát, melyben azt inditványozza, hogy a társaság intézzen fölterjesztést a kormányhoz, hogy addig is, míg törvényhozásilag intézkedés nem történik, a magánkezekben lévő és csakis palaeografiai ismeretek mellett olvasható oklevelek hiteles másolatokbani kiadásával valamely tudományos közintézet bizassék meg, továbbá, hogy a társaság keresse meg a vallás- és közoktatásügyi ministeriumot, szólitaná fel az összes hazai hitfelekezetek fejeit, hogy a régi anyakönyveknek névmutatókkal való ellátásáról a maguk hatáskörében intézkednének.

Az inditvány felett megindult eszmecserében Csánki Dezső, Horváth Sándor, Boncz Ödön, Kollányi Ferencz és másodelnök vett részt. Az ig. választmány az inditvány feletti javaslat megtevésére egy szükebb bizottságot küldött ki, melynek tagjai Fejérpataky László másodelnök, Kollányi Ferencz, Horváth Sándor ig. vál. tagok és a titkár.

Titkár felolvassa dr. Reiszig Edének február 22-én kelt levelét, melyben jelenti, hogy a M. N. Zsebkönyv uj kötete előfizető felhivásainak kibocsátására az időpontot jelenleg nem tartja alkalmasnak, miért is annak elhalasztását kéri, a mihez az ig. választmány hozzájárult.

A jegyzőkönyv hitelesitésére elnök Soós Elemér és Kollányi Ferencz ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

ID. BÁNÓ JÓZSEF
1824—1910.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot ujból sulyos veszteség érte. F. évi május hó 6-án költözött el nyolczvanhét éves korában az élők sorából id. Bánó József igazgató-választmányunk nesztora, társaságunk volt másodelnöke.

A megboldogult halálával ismét megfogyott azok száma, kik kezdettől fogva társaságunk tagjai közé tartoztak. Midőn társaságunk 1883-ban megalakult, id. Bánó József, ki a magyar történelmi mult emlékeit mindenkor kegyelettel ápolta, az elsők között volt, kik társaságnak tagjai sorába beléptek. A midőn az igazgató-választmány megalakult, id. Bánó József is tagjává választatott és azóta 27 éven keresztül tevékeny részt vett társaságunk életében. Nem tartozott ugyan azok közé, kik a társaságunk müvelte tudományszakokat önálló kutatásokkal fejlesztették, irodalmi munkássága a tulajdonképeni történetirás terére szoritkozott, különösen Felső-Magyarország és Sáros vármegye történetére, de mint a régi magyar nemesi családok egyikének sarja nagy érzékkel birt a régi magyar családtörténet és heraldika kérdései iránt, melyek jelentőségét a magyar történettudományra nézve a maguk egészében megtudta érteni. Mint igazgató-választmányunk tagja élénk részt vett társaságunk müködésében, üléseinknek egyik legszorgalmasabb látogatója volt, a ki, ha a fővárosban tartózkodott, ritkán mulasztotta el, hogy üléseinken megjelenjen. Egyénisége, személyisége iránt társaságunk azzal rótta le tisztelete adóját, hogy 1901-ben a másodelnöki méltóságra választotta meg. Mint másodelnök tevékeny működést fejtett ki a társaság ügyeinek vezetésében és midőn 1905-ben előrehaladott korára való hivatkozással az ujbóli megválasztást nem fogadta el, ez nem jelentette egyuttal a társaság iránti érdeklődésének megcsappanását. Mint az igazgató-választmány tagja továbbra is élénk figyelemmel kisérte működésünket életének utolsó pillanatáig. Hű tagtársunkat, igaz barátunkat, lelkes támogatónkat vesztettük el benne, kinek emlékét sziveinkben mindig kegyelettel fogjuk megőrizni.

SZAKIRODALOM.

Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae tomus IV. Conradi II. Diplomata. — Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser. Herausgegeben von *der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde.* Vierter Band. *Die Urkunden Konrads II. mit Nachträgen zu den Urkunden Heinrichs II.* Unter Mitwirkung von *H. Wibel* und A. *Hessel.* Herausgegeben von *H. Breslau.* Hannover und Leipzig. Hahnsche Buchhandlung 1909. I. XXVI. + 554 l.

Bresslau Harry, a diplomatika mesterének szerkesztésében immár ötödik kötete jelent meg a Sickeltől megalapozott s maga nemében páratlan oklevél kiadásnak, a Monumenta Germaniæ Diplomata osztályának. Az uj kötet, melylyel Bresslau a frank császárok okleveleinek kritikai közlését kezdi meg, melyek gyüjtésére úgyszólván egy egész életet szentelt, méltóan csatlakozik az előbbiekhez, sőt nem egy újításával tökéletességben felettük áll. A bevezetésben röviden összefoglalja II. Konrád kanczelláriájának történetét. Azon lelkiismeretes kutatások daczára, melyeket Bresslau tudományos munkássága első művében (Die Kanzlei Kaiser Konrads II.) majd már meggyarapodott szakismeretekkel és éleselméjü kritikával a Kaiserurkunden in Abbildungen megfelelő részében végezett, az anyagnak teljes egészében való áttekintése, az egyes oklevelek provenientiájának megállapitása egy és más tekintetben uj eredményekre vezetett.

II. Konrád 1024 szeptember 8-án koronáztatott királylyá, 1027 márczius 26-án császárrá, mely napoktól számitódnak uralkodási évei. Kanczelláriája szorosan csatlakozott II. Henrikéhez, csupán a személyzetben történt annyi változás, hogy Itália főkanczellária méltóságát elvevén Eberhard bambergi püspöktől, elődje kegyencétől, Aribo mainzi érsekre ruházta, kinek megválasztásáért nagy hálával tartozott, ki ily módon mindkét kanczellária élére került. Udalrich német és Hugó itáliai kanczellár megmaradtak hivatalukban, sőt a notariusok közül is ugyanaz a vezető személy Konrád uralkodásának első éveiben, ki Henrik utolsó éveiben 1017—1022. mint dictator és oklevéliró vette a szerepet, a Sickel-féle jelölés szerint G. B., ki azonos U. A.-val. Kivüle még két személy mutatható ki, kik már Henrik kanczelláriájában szerepeltek. Igy természetes, hogy a régi hagyományokhoz ragaszkodott továbbra is a kanczellária gyakorlat. Udalrich kanczellársága alatt még egy valószinüleg Közép-Németországból származó s nem állandóan az udvarnál tartózkodó (U. B.) s egy frank származásu notarius (U. C.) szerepelnek, utóbbi 1025-ig, mikor U. A.-val együtt távozik a kanczelláriából, mikortól kezdve 1032-ig egy bajor notariusé e vezető

szerep, kitől az oklevelek legnagyobb részének dictatuma származik. A hatalmas Aribo halála után Hersfeldi Bardo, Gizella császárné rokona jut a főkanczellári állásba, ki derék pap volt, de épen nem alkalmas ily fontos politikai szerepre. Az olasz kanczellária vezetését nem is bizták rá. Ekkor nyeri azt el először a kölni érsek, Piligrim. Udalrichot Burchard, ezt pedig miután a halberstadti püspöki székbe jutott, Theoderich követte hivatalában, ki azt Konrád haláláig töltötte be, mindkettő csekélyszámú kanczelláriai személyzet élén. Mig az olasz kanczellária vezető személyeiben egészen el van választva a némettől, az oklevelek irói legnagyobb részben azonosak, bár 1026. évi olaszországi utján Konrád három olasz származásu notariust alkalmaz. Hugót 1027. Brunó, a császár unokatestvére, ezt 1030-ban Hermann Ezzo lotharingiai palotagróf és Mathild, II. Ottó lányának fia váltják fel az olasz kanczelláriai hivatalban, ezt meg, miután kölni érsekké lett, Kadaloh, naumburgi püspök, valamennyi pontosan megállapitható kanczelláriai személyzettel.

Az oklevelek sem külső jegyeikben, sem formuláik szerkezetében nem különböznek az elődökéitől. Az irás szabályosabb, szebb lett. A monogrammban a H vizszintes vonása a befejező vonás (Vollziehungsstrich), a császár kezétől ered, de semmiesetre sem szolgálhat bizonyitékul valamely oklevél valódisága megállapitásánál. A promulgatioban többszörös változás után végleg a futura kerül a præsentibus elé: omnibus igitur tam futuris, quam præsentibus ... notum ... esse volumus. Tanukat még nem szokás az oklevelekbe felvenni. Az oklevelek datálása is az elődök nyomán történt. Az év decz. 25-vel kezdődik, az indictiót az Italiában kiállitott okleveleknél görög mód szerint szeptemberi epochával, különben decz. 25-től kezdődőleg számitják. A császári uralkodási évek számitásában 1036-ban és 1037-ben jul. 31-ig eggyel kevesebbet, innen kezdve meg egygyel többet számitanak.

Az okleveles anyag 297 Konrádtól kiállitott oklevelet ölel fel a nem egészen tizenöt évi uralkodásból. Aránylag jóval kevesebb az oklevelek száma, mint II. Henrik idejében, kinek 22 évi uralkodása idejéből 553 eredeti oklevél maradt fenn. Az elvek, melyek szerint az oklevelek kiadása történt, csekély változtatásokkal még mindig azok, melyeket Sickel az általa szerkesztett 1. és 2. kötetben követett. Az oklevelek folyószámmal vannak ellátva, mi idézésüket könnyiti meg. A hamisitványok közül csak azokat veszi fel, melyek a középkorban keletkeztek, Sickel nyomán a valódi oklevelek után szintén folyószámmal látva el, de kifejezetten hamisitványnak jelölve. Hogy a legélesebb kritika mellett is mily tévedések fordulhatnak elő, bizonyitja, hogy az Ottók okleveleiből, melyek Sickel kiadásában jelentek meg, nem régiben több bizonyult egy XVIII. századbeli hamisitó művének. (A. Wibel: Die Urkundenfälschungen G. F. Schotts. Neues Archiv XXIX. Minden egyes oklevél élén álló lehetőleg rövidre szabott regestát az oklevéladás idejének és helyének megjelölése követi, gondolatjellel elválasztva, ha akár az oklevél külső formája, akár a tartalma arra enged következtetni, hogy a kettő nem ugyanazon időpontra vonatkozik, vagyis hogy egyik az actum, másik a datum jelölésére szolgál. A források, majd a kiadások megjelölése után, mindig különös tekintettel az editio princepsre és az abból származó kiadásokra, következik az oklevél scriptorának irásösszehasonlitáson alapuló megállapitása s amennyiben lehetséges a dictator megnevezése az esetleges Vorurkunde vagy Conceptum megjelölésével. Ép e rész ad alkalmat az oklevél valódiságának vagy hamisságának bizonyitására, mi e kötetben is számos esetben szolgáltat mesteri okfejtésre alkalmat. Ami az oklevelek kiadásának orthografiáját illeti, immár végkép győzött az elv, hogy annak mindenben az eredetit kell követni, mert gyakran nem állapitható meg, vajjon tollhibáról van-e szó, vagy épen az oklevél irójára jellemző valamely sajátságról. Arra nézve, hogy látszólag a csekély változtatás is mennyire megnehezítheti az oklevél kritikáját csak egy példát hozunk fel. A littera szó kettős t-je sok román nyelvterületen irt vagy román nyelvü scriptortól eredő oklevélben határozottan ct-nek van irva, mit azonban ép úgy litterának ejtettek ki, mint a «dicto» «facto»-t «ditto» «fatto»-nak. Az oklevél kiadásban a ct-nek tt-vel való helyettesitése lehetetlenné tenné annak megállapitását, hogy az oklevél ingrossistája román ajku volt. Ily eset fordul elő a zárai káptalannak egy 1396. évi átirásában Lajos király egy 1360. évi okleveléről. (Cod. Dipl. Croat. etc. Vol. VI. 533. l.) Emendatio legfeljebb oly oklevelek kiadásánál van megengedve, melyek csak későbbi leirásokban maradtak ránk, de még itt is megjelölendő minden változtatása az apparatusban.

Az oklevelek szövegét páratlan pontossággal szerkesztett indexek követik. Először az oklevelek csoportositása azok nyerője és a mai források helye szerint. Uj — a Diplomata Carolinorum nyomán — az oklevelek tartalom szerinti csoportositása, melyet a felhasznált könyvek felsorolása követ. A névindexben mindjobban tért foglal a helynevek magyarázata, ami ezt a részt ép úgy középkori történeti földrajz nélkülözhetetlen forrássává teszi, mint a mily értékes a következő tárgyi és szó index a jogélet és a középkori latinság szempontjából. Az uj kötet tehát megbecsülhetetlen nyereséget jelent úgy a történelem, mint annak csaknem valamennyi segédtudománya

számára. Vajha minél szigorubban követnék elveit oly örvendetesen szaporodó hazai okmánytáraink kiadói, különösen a mi a pontos, az eredetitől el nem térő kiadást és a feltétlenül megbizható indexeket illeti! *Eckhardt Ferencz.*

Sphragistik von Theodor Ilgen. Heraldik von Erich Gritzner. (Grundriss der Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von *Aloys Meister* I. Band. II. Lieferung. 321—363; 364—396. ll.)

Az I. kötet első részében megjelent kitünő és sok tekintetben uttörő összefoglalásokhoz — minők Schmitz-Kallenberg: Lehre von den Papsturkunden és Steinacker: Lehre von den Privaturkunden — méltóan csatlakoznak a második részben megjelent Sphragistika és Heraldika. Mindkettő megadja szabatos fogalmazásban az alapfogalmakat, megismertet a tudomány mai felfogásával, mindig figyelemmel a rokon, jogi és diplomatikai kérdésekre, menten a dilettantizmustól, melyben a történeti segédtudományok e két ágának oly sokáig része volt és különösen az utóbbinak része van még ma is. Sajnos, mindkét munka csaknem kizárólag a német birodalmi viszonyokra van tekintettel, mit az elsőnél a kutatásnak és tudományos feldolgozásnak egyéb országokban való elmaradottsága, utóbbinál a munkának előre megszabott és a viszonyokhoz képest szük terjedelme magyaráz.

A sphragistika az irodalom áttekintése után a pecsét fogalmát határozza meg Grotefend nyomán. A pecsét hitelesitésre vagy valamely tárgy elzárására szolgál, hogy azt jogosulatlan felnyitástól óvja. A Merovingek korától a 12. századig főkép okleveleket hitelesit. A legrégibb ránk maradt pecsételt oklevelek a Merovingektől származnak, pápai bullákat a 7. századtól kezdve birunk. A császárt és pápát követi a pecsét használatában a magas klérus; érsekek, püspökök, majd káptalanok és kolostorok. A 11. századtól kezve előkelő világiak, a 13-ikban már ministerialisok is. A középkor végén pecsétel mindenki s egyáltalán nem lehet beszélni a pecsétjogosultságról (Siegelmässigkeit), mint csak bizonyos társadalmi osztályokat megillető kiváltságról. Egyházi és világi testületek, polgárok és parasztok, sőt a zsidók és nem nemesasszonyok is pecsételnek. Más kérdés, hogy a megpecsételt oklevélnek mekkora a hitele. Az Alpokon innen a viaszpecsét uralkodott, a pápai ólombulla, úgyszintén a nagyobb elterjedésnek örvendő aranybulla bizanci eredetű, az utóbbiak rendesen kerekdedalakuak, mig a viaszpecsét alakja a legnagyobb változatosságot mutatja. Az anyag különbözősége okozta, hogy a bélyegzők is különbözők — a pecsétnél természetesen keményebb anyagból készültek. A legrégibb ránk maradt pecsétnyomó Childerich király († 471.) aranygyürüje. A typariumok készitésével az ötvösökön kivül egyháziak is foglalkoztak, — a mi gyakran adott hamisitásokra alkalmat — de gyakran képzőművészek is résztvettek benne, így pl. Dürer Albert állandóan dolgozott egy brüsseli ötvösmesternek. A pecsétkészités részletes leirása után annak megerősitési módjával foglalkozik. A pecsételés az oklevéladás végső aktusa, rendesen a datálással egy időben történt. Ha az oklevelet többen pecsételték meg, az aktus hosszabb időt vett igénybe, mert az elkészitett oklevelet egyik pecsételőtől a másikhoz küldték. A pecsételésért külön taxa járt, mely azonban a pápai kancelláriát kivéve, alig állapitható meg. Mivel a pecsételés célja volt könnyen felismerhető bizonyitó eszközt szolgáltatni, kerülték a typariumok gyakori változtatását vagy megegyező alaku és célu typariumok használatát s amennyiben többet használtak, azok alkalmaztatásuk módjában különböztek egymástól. Szerző nézete szerint a császárok typariumait haláluk után megsemmisitették, bár erre csak egyetlen adatunk van Zsigmond pecsétnyomóiról, de tudjuk, hogy éppen Zsigmond kanczellárjának, Schlicknek példátlan méretü hamisitásai alapos okot adtak ez eljárásra. (Lásd Mitt. des Ins. f. Öst. Geschf. 22. k.) A gemmák kivételével a pecsétkép és a pecsét tulajdonosa között mindig van többé-kevésbbé világosan felismerhető vonatkozás. A német-római császárok a 9. század óta a portrét használják, mint pecsétképet, ennek analógiájára az apátságok és káptalanok legrégibb pecsétjein az ábrázolt patronus van megnevezve pecséttulajdonos gyanánt. A 13. század óta más alakok, állatok vagy élettelen tárgyak jönnek divatba, mint a czimerek előfutárjai, mely pecsétkép azután rövidesen valamennyit háttérbe szoritja. Az utolsó két fejezet a pecsét jogi jelentőségével, bizonyitó erejével és pecséthamisitással foglalkozik. A német jog különbséget tesz oly pecsétek közt melyeknek csak a tulajdonos saját ügyeiben és olyanok között, melyeknek idegen ügyekben is van hitelük.

Gritzner művének legnagyobb része a czimerek fejlődésével, a czimerviselés történetével foglalkozik, mig a czimerművészetnek csak kisebb tért szentel, hisz ez utóbbi számos közkézen forgó könyvben nyert már beható tárgyalást, mig az előbbi kérdésben, különösen a mi a czimerek keletkezését illeti, csak a legutóbbi időkben jutott érvényre elfogadható tudományos felfogás. Anthony v. Siegenfeld munkája: Das Landeswappen der Steyermark Graz 1900. volt úttörő e téren. A régi irók a czimer keletkezésével nem sokat törődtek, alkottak egy heraldika előtti időt, melyből mintegy chaosból hirtelen fejlődött ki a

czimerviselés. Mondották, hogy a czimerek, mint személyes jelvények a keresztes háborukban keletkeztek. Ezen eleinte önkényes, utóbb örökössé vált családi czimerekből fejlődtek ki az egyes területek czimerei. Siegenfeld és az ő nyomán Gritzner egészen más irányban keresik a megoldást. A czimerfejlődés leginkább a zászlóviselésen alapszik. A zászló minden időben és minden népnél egy hadsereg összességének összefoglaló jelképe. Elvesztése az összességre nézve annyit jelent, mint az egyesre a pajzs elvesztése. Már a rómaiaknál is találkozunk a hadsereg főzászlóján kivül kisebb egységek jelvényeivel. Maga a jelkép különböző lehet, a kora középkor népeinél, miként a rómaiaknál, állatok: a keleti és nyugati római birodalomban és ezek nyomán a német-római császárságban a sas, a normann-angoloknál a sárkány, a dánoknál a holló, a szászoknál a ló. A zászlók formája a fennmaradt miniatürök szerint különböző volt. Eleinte leginkább hosszabb rud végére erősitett állatjelvényből álltak, mely alá gyakran helyeztek zászlókendőt. Erre festették utóbb a rud végén levő jelképet. Korán alkalmazták a zászlóképeket és zászlószineket más felszerelési tárgyakra. Igy vált az ismertető jegygyé valamely seregre nézve úgy a fegyvertársak, mint az ellenség előtt. Ily ismertetőjegy a fegyverzetnek a 12. században való átalakulásával vált szükségessé. Divatba jött a zárt sisak, mely a harczost felismerhetetlenné tette s ezzel csaknem egyidejüleg a normann pajzs, mely kitünő módot nyujtott a seregjelvény alkalmazására. Ily módon az első czimerek egy-egy sereg jelölésére szolgálnak (Heerbannzeichen). Mivel egy hübéres seregben csak egyházi és világi fejedelmek lehettek vezetők, az első mai értelemben vett czimereket náluk kell keresnünk. Ezek azonban méltóságjelvények, nem a vezér személyes jelvényei, mert a Heerbannal a vezetésben jogi utódjára szállnak s igy a seregjelvények a territoriummal jutnak összeköttetésbe. A hübéres jog örökössé válásával lettek a seregjelvények nemzetségczimerekké. A családi czimerek kifejlődése jelzi a heraldika virágkorát. A 13. században átalakult a lovagi társadalom, keletkezik egy hivatásos katonai rend: a birodalmi ministerialisok (Landherren, milites) kiknek ereje dienstmanjaikon nyugszik. Mivel egyes Landherr emberei önállóan szerepelnek a harcban, szükség volt külön jelvényekre. Az egyes dienstmannoknak természetesen nem volt saját czimerük. A hübérek örökölhetősége és a dienstmannok természetes törekvése eszközölte, hogy az ujabb seregjelvények a pajzsokon örökös családi czimerekké váltak. Ez magyarázza meg, hogy bizonyos területeken különböző, nem rokon nemzetségek viselik ugyanazt a czimert. A családi czimerek további elterjedését az oklevelek megpecsételése mozditotta elő. A tüzfegyverek feltalálása után a pajzs nem nyujtott többé védelmet; falra akasztották disz gyanánt. Még inkább aláásta a heraldikát a czimerviselés általános elterjedése, különösen az okleveles czimeradományozás s az ezzel való kereskedés, mihez utóbb a czimeradás jogának eladományozása is járult.

Eckhardt Ferencz.

Az olasz Rivista Aroldica kiadásában ujabban több érdekes genealogiai kézikönyv jelent meg. Carlo Augusto Bertini-től a *Famiglie Romane* I. kötete, a mely Teodoro Amayden kéziratát veszi alapul. A góthai almanachok mintájára készült *Libro d'oro della nobilti italiano* I. kötete az olasz nemes családok zsebkönyve, melyről folyóiratunk egyik legközelebbi száma bővebb ismertetést fog hozni. *Antonio Gheno* egy kis füzetben ismerteti a pápai lovagi rendeket a X. Pius pápa által eszközölt reformok után. — A *Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Oesterreichs* műből most hagyta el a sajtót a III. kötet dr. Höflingernek, a bécsi Adler titkárának szerkésztésében, az előző kötetekhez hasonló gondos szerkesztésben. — *Rudnay Béla* tagtársunk egy ujabb tanulmánynyal gazdagította családtörténeti irodalmunkat, *Ujfalussyak és Rudnaiak perei a Petróczyak ellen.* Budapest, Franklin-társ. 1910. — *Sándor Imre* közzétette a Csikszentsimoni Endes család levéltárának lajtsromát. (Kolozsvár, 1910.) E két utóbbi munkára még visszatérünk.

Kérelem.

Az Ahlimb porosz nemesi család genealogiájának kiegészitésére dr. Schwartz ügyvéd Nándori (vagy Nándor) Béla kapitányra vonatkozó adatokat keres. Nevezett állitólag Romhányon élt. Esetleges felvilágositások «Dr. Schwartz, Rechtsanwalt, Prenzlau» czimre küldendők.

AZ ANGOL KIRÁLYNÉ MAGYAR ROKONSÁGA.

(Gróf Rhédey Mihály leszármazói.)

VII. Edvárd angol király 1910 május 7-ikén elhunyván, Nagybritannia és Irország egyesült királyságok és az angol gyarmatok királya s India császára az addigi trónörökös, György walesi herczeg lett, a ki *V. György* néven lépett atyja trónjára.

György király felesége, *Mária* (Mary) királyné, született Teck Victoria-Mary herczegnő, Teck Ferencz herczeg és Mária-Adelaida angol királyi herczegnő házasságából származott; a királyné atyja, Teck Ferencz herczeg pedig *Sándor* württembergi herczeg és *gróf Rhédey Klaudia* fia volt. Az uj angol királyné tehát atyai ágon való nagyanyja révén magyar ősöknek is ivadéka.

Mária királyné nagyatyja, *Württembergi Sándor* herczeg osztrák császári huszárezredes, Lajos württembergi herczeg fia s Vilmos württembergi király unokatestvére, 1835 május 2-ikán lépett morganatikus házasságra gróf Rhédey Klaudiával, gr. Rhédey László és br. Inczédy Ágnes leányával. A grófnő 1835 május 16-ikán *Hohenstein* névvel osztrák grófi rangot nyert s a házasságukból született gyermekek is (1 fiu, 2 leány) a gróf Hohenstein nevet viselték 1863-ig, a midőn Vilmos württembergi király az ősrégi *Teck* herczegi czimet adományozta nekik.

Az angol királyné atyja, Teck Ferencz herczeg, 1837-ben, mint Hohenstein Ferencz gróf született; atyja példájára szintén az osztrák hadseregben szolgált s mint huszárkapitány, az 1859. évi solferinói csatában ki is tüntette magát. A hadseregből 1865-ben kilépvén, 1866-ban vette nőül Mária-Adelaida angol királyi herczegnőt, 1887-ben Viktória angol királynőtől *királyi Fenség* czimet kapott s 1900-ban halt meg. Teck Ferencz herczeg első gyermeke, Victoria-Mary herczegnő 1867 május 26-ikán született s György yorki herczeghez, a mostani angol királyhoz 1893-ban ment nőül. Házasságukból hat gyermek származott, a kik között legidősebb az 1894-ben született *Eduárd-Albert* walesi herczeg, angol trónörökös.

Az angol királyné magyar nagyanyja s gyermekeinek szépanyja: *gróf Rhédey Klaudia* mindössze hat és fél évi házasság után fiatalon, 29 éves korában hunyt el. Halála tragikus körülmények között történt s a mende-monda a halálesetet a valóságnál is jobban kiszinezte. Rövid idő alatt egész mesekör képződött halála körül, mely azt regélte, hogy a hires szépségü fiatal asszonyt, a ki szenvedélyes lovas volt és férjét a katonai gyakorlatokra is el szokta volt kisérni, egy ilyen alkalommal megvadult paripája levetette s férje huszárezredének vágtató lovai agyontaposták. A grófnő 1841-ben halt meg s a mendemonda már 1854-ben belekerült *Kőváry* László családtörténeti munkájába (Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. a 215. lapon), a ki a grófnőről ezt irta: «egyike a legbevégzettebb szépségeknek. Bécsben halt el 1841-ben, egy nagy katonai szemlén, hol lováról leesve, összetiportatott». *Nagy* Iván általánosan ismert munkájában (Magyarország családai. IX. kötet. Pest, 1862. a 749. lapon) csaknem szóról-szóra idézi a Kőváry téves adatait, a midőn a grófnőről ezt irja: «Bécsben egy nagy katonai szemlén lováról leesve és összetiportatva halt meg 1841-ben.»

[illegible]

Nagy Iván közkézen forgó, nagytekintélyü munkája sokban hozzájárult ahhoz, hogy országosan elterjedt a romantikus mese, melyhez azután az emberek fantáziája hajmeresztő részleteket koholt.

A mende-mondával szemben a valóságot leghivebben *Kozma* Lászlónak, a gróf Rhédey család volt ügyvédjének emlékiratai tárják fel, melyekből a gróf Rhédey Klaudia halálára vonatkozó részt *Kozma* Ferencz az *Erdély* cz. honismertető folyóiratban (1909. 9—10. szám) közölte. E szerint a grófnő 1841 október elsején a stájerországi *Pettau* városban, nyolcz napi kinos betegség után hunyt el. A nyár nagy részét férjével és gyermekeivel együtt özvegy édesanyjánál a marosszéki Erdőszentgyörgyön töltötte, a honnan Württembergi Sándor herczeget, ki már ekkor vezérőrnagy és gráczi hadosztályparancsnok volt, a stájerországi hadgyakorlatok már előbb elszólitották, a herczegné pedig három gyermekével szeptember hónapban indult utnak Grácz felé. Az utazás utolsó napján, Grácz közelében kocsijuk az utmeneti árokba fordult s a herczegné, a ki éppen anyai örömök elé nézett, oldalán fájdalmas ütést szenvedett. Mindennek daczára másnap Gráczból egy barátnéjával, gr. Török Miklós huszárkapitány nejével, férjeik látogatására lóháton Pettauba rándultak, hová nyolcz órai fárasztó lovaglás után este érkeztek meg. A herczegné mindjárt ágynak is dőlt és nyolcz nap mulva, október elsején, belehalt betegségébe

Holttestét utolsó kivánságához képest Erdélybe szállitották és október 21-ikén Erdőszentgyörgyön, a gróf Rhédey család ősi sirboltjában, ugyanabban a református templomban temették el, ahol a korai véget ért grófnő 1812 szeptember 21-én a keresztségben a *Zsuzsánna-Klaudia* nevet nyerte. A stájerországi guberniumnak az erdélyi guberniumhoz intézett 17260/1841. sz. sürgős átirata (10856/1841. erd. főkormsz. sz.), melyben az utóbbit hivatalos rövidséggel értesiti, hogy a holttest szállitására az engedélyt megadta, a halál okát nem emliti. Az erdőszentgyörgyi ref. halotti anyakönyvbe a halálozás okául «gyermekvesztés» (korai szülés) van beirva.

Gróf Rhédey Klaudia emlékét férje, Württembergi Sándor herczeg, a ki 1885-ben, 81 éves korában, mint nyugalmazott lovassági tábornok hunyt el, mindvégig szeretetteljesen ápolta s kegyelettel adózott a korán elhunyt grófnő és szülei emlékének a grófnő egyetlen fia, Teck Ferencz herczeg is, a ki első gyermekét, Victoria-Mary herczegnőt számos keresztneve mellett magyar nagyanyjának *Klaudia* (Claudine) és szépanyjának *Ágnes* nevére s 1868-ban született *Adolf* fiát magyar szépatyjának *László* nevére is kereszteltette. Teck Ferencz herczeg halála után pedig leánya, a mostani angol királyné adta jelét a tiszteletnek nagyanyja emléke iránt azzal, hogy az erdőszentgyörgyi református templomban levő sirja fölébe 1905 májusában diszes márványemléket emeltetett.

* * *

Az angol királyné és gyermekei gróf Rhédey Klaudia révén a gr. Rhédey családdal és több más magyar családdal eléggé közeli vérrokonságban állanak. Gróf Rhédey Klaudiának két leánya közül *Teck Claudine* herczegnő 1894-ben, mint hajadon hunyt el, az 1893-ban elhunyt *Amália* herczegnőnek pedig gróf Hügel Pállal kötött házasságából egy fia: *gr. Hügel Pál* (szül. 1872.) származott, a ki e szerint az angol királynénak apai ágon egyetlen elsőfoku unokatestvére. Gróf Rhédey Klaudiának testvérei, a kiktől az angol királynénak másodizigleni unokatestvérei származhattak volna, kora gyermekségükben elhaltak s igy az angol királynénak Rhédey-réven másodunokatestvérei nincsenek; Rhédey-ágon való *harmadizigleni unokatestvérei* azonban elég számosak, ezeknek gyermekei pedig, a kik a királyné gyermekeinek *negyedizigleni* unokatestvérei, természetesen még nagyobb számmal vannak.

A mellékelt leszármazási tábla az angol királynénak s testvéreinek, Teck Adolf, Ferencz és Sándor herczegeknek s gyermekeiknek csak ezeket a fentemlitett *legközelebbi magyar rokonait* tünteti fel, a kik valamennyien gr. Rhédey Klaudia nagyatyjától, az 1744-ben grófi rangot nyert *Rhédey Mihálytól*, mint közös őstől származnak; de — néhány figyelemreméltó kivételtől eltekintve — még a rokonoknak e legszükebb csoportjából is elhagytam azokat, a kik utódok hátrahagyása nélkül haltak el. Az angol királyné gyermekeivel negyedfoku unokatestvéri viszonyban álló magyar rokonok némelyikének már lehetnek gyermekei, de a táblázatba ezeket sem vettem fel, mert a királyné gyermekeinek

AZ ANGOL KIRÁLYNÉ MAGYAR ROKONSÁGA.

Gróf Rhédey Mihály,
† 1791
neje: Br. Bánffy Terézia.
† 1807

Mihály
neje: gr. Bethlen Bora

János
neje: br. Bánffy Josefa

Teréz
1795–1846
férje: gr. Csáky József,
† 1848

György
1817–1890
1. neje: Nuláczy Józefa
2. * gr. Thoroczkay Eszter

2-től Ilona
sz. 1853

Katalin
sz. 1855
férje: br. Petrichevich-Horváth Kálmán

Melanie
sz. 1877
férje: Incédi Joksmann Ödön

Hortense
sz. 1878

Katalin
sz. 1879

Eszter
sz. 1880
férje: br. Ke-mény Pál

Antónia
sz. 1882

Rozália
sz. 1862

László
sz. 1863

Josefa
(hajadon)

Rozália
1819–1888
férje: Comáromy György
1817–1872

Andor
sz. 1842
neje: gr. Thoroczkay Józefin

1-től András
sz. 1869

Katalin
sz. 1870

Terézia
sz. 1843
férje: Lónyay Tivadar
2. * Pachner Károly

Irma
sz. 1871
férje: br. Rühling tábor-szernagy

Teodóra
sz. 1873
férje: Kudnyánszky János

Julia
1795–1875
férje: gr. Grundemann János
1780–1848

Emma
sz. 1827
férje: gr. Korniss Ferencz

Klementina
sz. 1849
férje: br. Szentkereszthy György

Emma
sz. 1873
férje: Gossthony Tibor

Anna
sz. 1874
férje: br. Josika Gábor

István
sz. 1876

Ernő
sz. 1829
neje: Vietóris Mária

Emma
sz. 1870
férje: Vietóris Fülöp

Ernő
sz. 1874
neje: gr. Khevenhüller-Metsch Edina

Mária Gobertina
sz. 1901

Ernő
sz. 1903

Rudolf
sz. 1904

Marianna
sz. 1906

Julia
sz. 1830
férje: Macskássy Ferencz

István
sz. 1851
neje: Máriaffy Gabriella

Lujza
sz. 1897

István
sz. 1903

Ferencz
sz. 1839
neje: Szentkirályi Irma

Magda

Márta

Irma

Julia
sz. 1860
férje: Mátássy László

András
sz. 1863

János
1798–1872
neje: br. Wesselényi Kata
1805–1885

Stefánia
férje: br. Wesselényi István
1896–1885

Sarolta
férje: gr. Bethlen Ödön
esk. 1882

Pál

Stefánia

Ferencz

György

Sarolta

Margit
férje: br. Rothenthal Henrik,
† 1908

Johanna
férje: br. Petrichevich-Horváth Ödön

Katalin
sz. 1865
férje: gr. Vetter von der Lilie Ferdinánd

Eugénia
sz. 1869
férje: gr. Attems Károly

György
sz. 1885

Mária-Terézia
sz. 1899

Fanny
sz. 1904

Lászlo
sz. 1775, † 1835 nov. 22.
neje: br. Inczédy Ágnes 1788–1856

Vilma
sz. 1810 (?),
† még napos korában

Klaudia-Zsuzsánna
sz. Erdődszentgyörgyön 1812 szeptember,
† Pettauban 1841 október 1.
férje: *Würtemburgi Sándor herceg.*
Morganatikus házasságot kötöttek 1835 május 2.
gr. Rhédey Klaudia *Hohenstein grófné* lett 1835 máj. 16.

(gr. Hohenstein) Claudine
sz. 1836 febr. 11.
1863-ban *Teck herceg.*
† Grácban 1894 nov. 16.

Teck Victoria-Mary hercegnő
sz. 1867 május 26.
Angol királyné lett *Mary* néven 1910 május 7.
csk. György yorki hercegnél (sz. 1865 junius 3.) 1893 julius 6.
férje 1901-ben walesi herceg és angol trónörökös;
1910 május 7-én *V. György* néven *angol király*

Edvárd-Albert walesi herceg, angol trónörökös
sz. 1894
junius 23.

Albert
angol kir herceg,
sz. 1895

Victoria-Alexandra
angol kir. herczegnő
sz. 1897

Henrik
angol kir. herceg
sz. 1900

György
angol kir. herceg
sz. 1902

János
angol kir. herceg
sz. 1905

(gr. Hohenstein) Ferencz
sz. 1837 aug. 27.
1863-ban *Teck herceg.* 1887-ben angol kir. Fenség,
† 1900 jan. 20.
neje: Mária-Adelaide,
Nagybritannia és Irország hercegnője 1833–1897,
esk. 1866. junius 12.

Teck Adolf herceg
sz. 1868 aug. 13
neje: Grosvenor Margit
westminsteri hercegnő
sz. 1873. esk. 1894

György
sz. 1895

Viktória
sz. 1897

Helena
sz. 1899

Frigyes
sz. 1907

Teck Ferencs herceg
sz. 1870 jan. 9
† 1910 okt. 22.

Mary
sz. 1906

Rupprecht-Sándor
sz. 1907

Mórica
sz. 1910

Teck Sándor herceg
sz. 1874 ápr. 14
neje: Alice,
Nagybritannia és Irország hercegnője
sz. 1883, esk. 1904

(gr. Hohenstein) Amália
sz. 1838 nov. 12.
1863-ban *Teck hercegnő,*
† Reinthalban 1893 júl. 20
férje: *gr. Hagyl Pál*
1835–1897
esk. 1863 okt. 24.

Pál
sz. 1872 szeptember 30.

József
1818–1822

Fyrencz
1. neje: Gadi Agnes
2. * gr. Tholdalagi Zsuzsánna

1-től: Lajos 1798–1880
neje: Csorei Heléna

Lajos
neje: Kozma Ida

Gabriella
1860–1883
férje: gr. Bethlen Pál

Ida
1880–1895

Gabriella
1859–95
férje: Incze Kálmán

Zoltán
sz. 1883

Tamás
1859–1910
1. neje: Szálay Irén
2. * Matyasovszky Eszter

1-től Ferencz
sz. 1893

2-től Magda
sz. 1898

Zoltán
sz. 1900

György
sz. 1902

Szabolcs
sz. 1908

Emma sz. 1863
férje: Szunyogh Zsigmond

Katinka
férje: Belicska Sándor

Pál

János

Paulina
férje: Fényes Zoltán

Kata

Béla
sz. 1870
1. neje: Mikó Ilona
2. neje: Korizmics Irén

1-től Ilona
sz. 1896

Loránd
sz. 1872
neje: Plósz Jenke

Boriska
sz. 1909

2-től: István
1822–1887

Julia
sz. 1838
férje: id. Fráter Béla sz. 1831

János
sz. 1860

Mihály
sz. 1865
neje: Nehvalszky Irma

Lajos
sz. 1866
neje: Antal Irén

Janka
sz. 1908

Gábor
sz. 1870

Ferencz
sz. 1872
neje: Matteesz Anna

Anna
sz. 1906

Liza
sz. 1908

Gábor
1825–1897

Johanna
1859–1904
férje: Bárdossy György 1817–1873

Ella
férje: Malatinszky István

Gabriella
sz. 1908

Zsófia
1827–1901
férje: Herglocz Antal

Erzsébet
férje: id. Paksy József

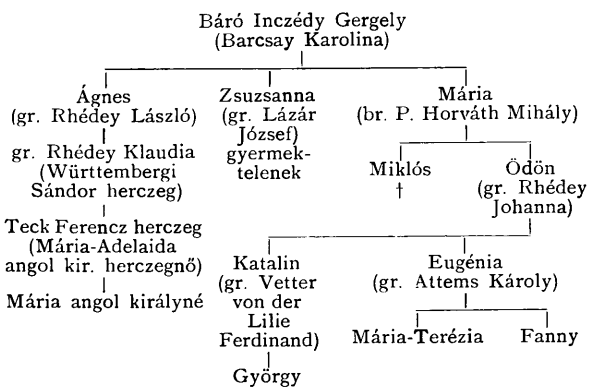
Jenő

József

leendő utódaival csak *ötödizigleni* unokatestvéri viszonyban, tehát már meglehetős távoli vérrokonságban fognak állani; úgy hogy a táblázat csak az angol királyné és testvérei gyermekeiig és azoknak negyedizigleni unokatestvéreiig terjed.

A leszármazási táblán feltüntetve levők közül gr. *Hügel* Pál után az angol királynénak és testvéreinek legközelebbi vérrokonai gyanánt *br. Petrichevich-Horváth Katalin* (gr. Vetter von der Lilie Ferdinándné) és testvére *Eugénia* (gr. Attems Károlyné) tekinthetők, a kik a királynéval *kétszeres vérrokonságban* állanak, mert — mint a táblázaton látható — a királynénak *Rhédey*-ágon harmadizigleni unokatestvérei, másfelől azonban *br. Inczédy*-ágon a királyné atyjának, néhai Teck Ferencz herczegnek voltak másodizigleni unokatestvérei s igy ezen az ágon a királynénak harmadizigleni nagynénjei. Ők és gyermekeik a királynéval *Inczédy*-ágon a következő rokonsági viszonyban állanak:

Az angol királyné atyjának, Teck Ferencz herczegnek *Rhédey*-ágon való másodunokatestvérei közül most még négyen vannak életben: *gr. Rhédey Stefánia* (br. Wesselényi Istvánné), *gr. Rhédey Johanna* (br. Petrichevich-Horváth Ödönné), *gr. Rhédey Julia* (id. Fráter Béláné) és *Herglocz* (Rhédey-Herglocz) *Erzsébet* (id. Paksy Józsefné), a kit néhai nagybátyja, gr. Rhédey Gábor, a grófi czim átruházása nélkül örökbefogadott. Rhédey-ágon az angol királynénak mind a négyen harmadizigleni nagynénjei s az előll emlitett grófnők egyuttal *utolsó nőtagjai* az 1744-ben grófi rangot nyert Rhédey családnak, a Kisrédei Rhédey család *erdélyi* ágának, mely férfiágon 1897-ben halt ki.

Az Aba-nemzetségből származó Kisrhédei Rhédey család különböző ágainak tagjai tudvalevőleg *három izben* kaptak grófságot s a másik két gróf Rhédey család már régebben kihalt. Elsőbben a hires nagyváradi kapitánynak, Rhédey Ferencznek hasonló nevü fia, ifj. Rhédey Ferencz, a ki 1657 novemberétől 1658 január haváig erdélyi fejedelem volt, kapott birodalmi grófságot László fiával együtt I. Lipót királytól 1659-ben, de László fia még 1663-ban vagy 1664-ben, ő maga pedig, szintén utódok nélkül, 1667-ben hunyt el s vele kihalt a család fejedelemviselt és első izben grófságot nyert ága. (*Dr. Komáromy* András: A Kisrédei gróf Rhédey családról. Turul. 1883. I. k. 119—138. lap.)

A család *magyarországi* ágából, mely Szatmár megyében ma is virágzik (*Luby* Károly: A Kisrhédei Rhédey család nemesi ága. Turul. 1886. IV. k. 151. lap), *Rhédey Lajos* biharmegyei főispáni helytartó kapott grófságot I. Ferencz királytól 1808-ban, de 1831-ben utódok nélkül halt el s igy ez a gróf Rhédey család is, éppen úgy, mint a fejedelemé, már az első generáczióban kihalt.

A Kisrhédei Rhédey család *erdélyi* ágának tagjai: László, János, Mihály, József, Pál és Zsigmond Mária-Terézia királynőtől 1744 november 13-án nyertek grófi rangot. Közülök azonban négynek ága részint már saját személyükben, részint gyermekeikben kihalt s több nemzedékre csak *József* és *Mihály* ivadékai terjedtek. Gr. Rhédey József ágának utolsó férfisarja *Ádám* erdélyi kincstárnok († 1849.) volt, utolsó nőtagjai pedig ennek leányai: *Mária* (gr. Mikó Imréné, † 1849.) és *Klára* (br. Radák Istvánné, † 1868.) voltak.

Gróf Rhédey Mihálynak, az angol királyné és legközelebbi magyar rokonai ősének férfiága az 1897 április 21-ikén elhunyt *gr. Rhédey Gáborban*, gr. Rhédey Klaudia unokatestvérében halt ki s vele, a ki az erdélyi gróf Rhédey család utolsó férfisarja volt, a grófi családnak magvaszakadt.

Komlóssy Artúr.

A ZÁGRÁBI PÜSPÖKSÉG ALAPITÁSI ÉVE.

A modern történetirók műveiben mindenütt megtaláljuk a törekvést, hogy a történelmet magasabb, filozófiai szempontból nézve, áttekintő képét adják a korszakoknak és eseményeknek. Ez az általánositásra való törekvés azt a gondolatot ébreszthetné bennünk, mintha a történelmi részletkérdések aprólékos kidolgozása jelentéktelen s tán hiábavaló munka volna. Ha azonban mélyebben tekintünk a dolog lényegébe, látjuk, hogy egy-egy ilyen apró kérdés tisztázása, — a minő például egy dátum pontos megállapitása, — nagyjelentőségü történelmi eseményeket képes uj és helyesebb világitásba helyezni. A részletek pontos ismerete nélkül általánositanunk nem lehet s egy aprólékos dátummegállapitás egész teoriákat dönthet halomra.

Ilyen kérdés a zágrábi püspökség alapitási idejének megállapitása, melynek pontos ismerete érdekesen világitja meg Szent László horvát hóditását. Megkisérlem ezt abban a reményben, hogy ezzel Szlavónia és Horvátország meghóditásának körülményeire is fény derül.

Régebbi iróink, Katona, Pray, Timon 1085-re, Bartal 1089-re teszik a zágrábi püspökség alapitását, ujabban magyar és horvát irók kivétel nélkül az 1091 utáni időre, többnyire 1093. és 1094. évekre. Majdnem mind összefüggést keresnek László horvát hóditása és az egyházmegye alapitása közt. Pesty Frigyes számos publicisztikai czikkben fejtegette Szlavónia és Zágráb mindenkori különállását Horvátországtól s legujabban Pauler és Marczali vitatják, hogy a zágrábi egyházmegye a magyar egyházi szervezetnek volt része s annak a hódolt területhez semmi köze sincs.[1]

I.

A forrásokhoz fordulva, azt látjuk, hogy a magyar és horvát krónikák részletesen szólnak a horvát hóditásról, de a zágrábi püspökség alapitásáról nem beszélnek. Más forrásokból viszont csak annyit tudunk meg, hogy László két püspökséget alapitott. A váradi és zágrábi egyház statutumai emlitik, hogy ez a kettő lett volna László alapitása. A zágrábi szerint László alapitá a püspökséget és Szlavóniában az ő uralkodása alatt «cepit vigere nomen Christi.»[1] A horvát hóditással ez sem hozza kapcsolatba a püspökség alapitását. Több árpádkori oklevél emliti, hogy a zágrábi püspökséget László alapitotta.[2] Legnevezetesebb Felicián esztergomi érsek itéletlevele, melyet 1134-ben adott ki, tehát alig negyven évvel László halála után. «*A zágrábi püspökséget,*» mondja oklevelünk, «*László király alapitotta, mikor az esztergomi egyházat Acha kormányozta, Fábián bácsi érsek, Kozma veszprémi püspök, Gyula nádorispán és Grab somogyi ispán jelenlétében, ezek és más előkelők tanácsára, ... isteni kegyelemtől sugalmaztatva, ... és pedig azért, hogy a kiket a bálványimádás tévelygése Istennek imádóitól elidegenitett, a püspöki gondviselés által az igazság utjára visszavezérelje.*» A határokat *Cupan királyi káplán* jelölte ki, az *uj püspököt, a cseh Duhot,* «*hogy a népet tudatlanságában oktassa*», a másik káplán, *Fáncsika*, iktatta hivatalába. Ez a Fáncsika, — mondja továbbá az oklevél, — később zágrábi püspök, majd bácsi érsek lett s ez utóbbi méltóságot viselte az itéletlevél kiadásakor, mikor az ő tanácsait és vallomását is meghallgatták.[3] Az itéletlevél nem emliti, hogy László mely évben alapitotta e püspökséget, azonban e részben felvilágositást nyerhetünk a kétségtelen hitelü tanunévsorból, a melyet Felicián érsek elsőrendü forrásból, az alapitási aktusnál jelen volt Fáncsika káplán, a későbbi bácsi érsek szóbeli előadásából ismert.

Az alapitás korát meghatározandó, elő kell vennünk az egykoru okleveleket s azokkal összehasonlitanunk az alapitás tanuinak névsorát. Az okleveles emlékek csekély száma miatt, más forrásokat is vizsgálat alá veszünk és amennyire lehet-

[1] A régebbi véleményeket összefoglalta *Ortvay Tivadar. Magyarország egyházi földleirása.* II. 1892. 673. l. s köv. *Klaič. Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* 1882. *Ikalčič. Dva ovlomka za poviest grada Zagreba (Margalits.* Horvát Repertorium. II. 244. l.) *Pauler. A magyar nemzet története.* I.[2] 171. l. és *Századok. 1888.* 200. l. *1902.* 483. l. *Marczali. Magyarország története* II. 1896. 166. l.

[1] *M. Florianus. Fontes domestici.* III. 262. l.

[2] Felsorolva *Ortvay*nál. Id. m. II. 671. l.

[3] *Knauz. Monumenta Strigoniensis Eccl.* I. 85. l.

séges, a hamis oklevelek adatait is felhasználjuk.

Az oklevélhamisitásoknál tekintetbe kell vennünk az ujabb kutatások eredményeit, melyek szerint az oklevélhamisitásra sokszor igazán rákényszerült hamisitó *mintául mindig valódi oklevelet tartott szeme előtt* s igy a tanu-névsor, a szereplő személyek időkorára nézve gyakran felhasználható forrásul.[1] A minta-oklevél minősége szerint a hamisitásoknak négy csoportja volna megkülönböztethető. Elsőbe tartoznak az interpolált oklevelek, melyeknek váza valódi, csak itt-ott bővitették szövegét. Ezek a hamisitás fiktiv korában szereplő személyeket sorolnak fel, mert a formai részeket az eredeti oklevélből másolták.[2] A másodikba osztjuk azokat, melyeknél az oklevelet kiadó személy vagy testület által kiadott, eredeti, de nem arról a tárgyról szóló vagy nem abból az évből való oklevelet tartottak szem előtt.[3] Ez a két csoport kellő kritikával a formai részekben felhasználható, bár az évszám megállapitása nagy óvatosságot igényel. A harmadik csoportba azok sorolandók, melyek tetszés szerinti későbbi időből való oklevelet vesznek mintául s igy a fiktiv korra nézve semmi adatot sem szolgáltatnak. Végül a negyedikbe a XVI—XVIII. század otromba koholmányai tartoznak, melyeknek hitele egy elolvasás után megdől.

Az oklevelek hiányos adatainak pótlásául használható az egykoru külföldi irók gyérszámu értesitése s a bécsi képes krónikának I. Endrétől Kálmánig terjedő része. A krónika szövegébe betoldott s a bécsi képes krónikában fenmaradt eme részek hitelét igazolja az abban szereplő személyek neveinek előfordulása az oklevelekben.[4]

Kutfőkritikusaink ezt egyértelmüleg a krónika leghitelesebb részei közé sorolják.[1]

A zágrábi alapitásnál szereplő tanukkal találkozunk Dávid herczeg tihanyi adományozása idején. A keltezetlen oklevél *Fábián érseket, Kozma püspököt, Gyula nádort és Petös ispánt* emliti.[2] Oklevéltáraink s iróink ez adományt a zágrábi alapitással egyidőben, 1093—1095 évek közt emlitik.

Van még egy László korabeli oklevelünk, melynek tanunévsora ezekével közel rokonságra mutat. Ez a pécsi egyháznak 1093-ról datált oklevele, a melyiknek azonban az a hibája, hogy nem valódi.[3] «Az oklevél szövege elég fejletlen és régies, hogy Szent László korába tehessük, ha a benne emlitett bizonyitás és védelem... sokkal fejlettebb viszonyokra, sokkal ujabb korra nem mutatnának.» Pauler e szavai azt látszanak mutatni, hogy az oklevél hamis, de vagy csak interpolált vagy pedig László korbeli mintát tartott szem előtt. Erre mutat a tanu-névsor is. Emlittetnek: *A[cha][4] esztergomi érsek, Dezső kalocsai*

[1] V. ö. főkép *Erdélyi László* diplomatikai munkáit a *Pannonhalmi Rend Története* I., VII., VIII. kötetében és *A Tihanyi apátság kritikus oklevelei.* 1906. cz. akadémiai értekezését.

[2] Jellemző példa erre az 1055. tihanyi alapitólevél u. n. másodpéldánya *(Erdélyi* id. mű 12—58. l.) és a veszprémvölgyi 1109. évi oklevél országos levéltári példánya. *(Hóman. A veszprémvölgyi alapitólevél hitelessége. Századok,* Sajtó alatt.)

[3] Legérdekesebb példája a zalavári 1328. évi oklevél, melyet a Pannonhalmának adott 1327-iki oklevél után készitettek. *Erdélyi. Phalmi Rend Tört.* VIII. 492. l.

[4] Ernyei, Vid, Ilia, Radován, Woitech, Endre, Márton, Atha, Dezső érsek, Miklós és Frank püspökök stb.

[1] *Pauler* szerint a XI. század végéről való e rész. *Magyar nemzet története.* II.[2] 606—609. l. Hasonlóan nyilatkozik *Marczali. A magyar történet kutfői az Árp. korában.* 1885. 58—60. l. *Domanovszky. A budai krónika.* és 46—47. l. 56. l. szerint e részek egykoru irót sejtetnek.

[2] *Kubinyi. Monumenta Hungariæ Hist.* I. 1. l.

[3] *Pauler* (id. m. II.[2] 591. l.) mutatta ki, hogy ez oklevél hamis. — *Karácsonyi. Hamis oklevelek jegyzéke.* 1902. nem vette fel ezek sorába, tán feledékenységből.

[4] Az oklevél 1690-iki másolatból ismeretes *(Országos Levéltár.* Dipl. o. 3.), hol «*St. quoque Metropolitanæ Urbis A. episcopus*» olvasható. Legtöbb irónk «Stephanus... archiepiscopus»-ra oldá föl ezt. *Katona,* mivel István nevü érseket nem ismerünk, Seraphint sejti benne *(Historia critica.* II. 628. l.). Helyesen jegyzi meg *Ortvay* (id. mű I. 328. l.), hogy itt csupán «*Strigoniensis quoque Metropolitanæ Urbis Acha episcopus*» olvasható. Bár a czimzés szokatlannak tetszik, ehhez az olvasáshoz csatlakozunk, mivel ugyanez oklevél «*Colochensis sedis Desiderius episcopus*»-t emlit, a miből kitünik, hogy az oklevéliró e szerkesztést használta. Más korai oklevelekben is találunk hasonló szerkesztésre: «S. Michælis Vesprimiensis ecclesiæ Stephanum almificum episcopum» *(Karácsonyi. Szent István oklevelei.* 1891. 58. l.); «Presidente Strigoniensi sedi domino L. Metropolitano.» 1111. és 1113-ban. *(Fejérpataky. Kálmán király oklevelei.* 1892. 44. és 61. l.). Ez utóbbi a középkorban gyakori névröviditést is alkalmazza; L.=Laurentio, hasonlóképen A=Acha. A St. rövidités — nézetem szerint — az átirók, másolók rontása lesz, kik a XVII.

püspök, István pécsi püspök, Fábián és Kozma püspökök, Kázmér, Grab, Guth és Spiguen ispánok, Péter, Simon, Petes, Sella és Konstantin ministerek, Timót, Lőrincz, Erdő, Sámson és Stegiundus káplánok. A névsor több tagjának szereplése a zágrábi alapitásnál és Dávid oklevelében, a XI—XII. századi «minister»-ek említése és Acha czimének régies szerkesztése mutatják, a Paulertől említett régies és fejletlen szöveg mellett, hogy itt oly hamisitással van dolgunk, mely valódi, Szent László korabeli oklevelet tartott mintául szeme előtt. A tanuk közül Acha érsek, Fábián püspök, Kozma püspök, Grab ispán és Petes,[1] mint láttuk, szerepelnek a zágrábi alapitásnál, illetve Dávid oklevelében. *Ez a hamis pécsi oklevél volt az egyedüli érve mindazoknak, kik a zágrábi alapitást és Dávid oklevelét 1093—1095 évek közé tették.* Pauler kimutatta ennek hamis voltát, de az alapitást és Dávid adományát nem tette más időpontra.[2] Az eltérés, mely a bácskalocsai szék viselőjének nevében van, nevezetes történelmi botlásra adott alkalmat. Mig amazokban Fabián bácsi érsek szerepel, a pécsi oklevél Dezső kalocsai püspököt és Fábián püspököt emliti. Ebből keletkezett a különálló bácsi és kalocsai érsekség meséje, mert *másutt sehol egyidőben a kettő nem szerepel.* Igaz, hogy itt sem! Az oklevelekből ugyanis csak az következtethető, hogy Fábián előbb másutt volt püspök s onnét lépett elő a bács-kalocsai érseki székbe,[3] melyen az ő püspöksége idején Dezső ült. Kitünik továbbá ebből az, hogy a pécsi oklevél névsora a zágrábi alapitás ideje előtti viszonyokat állit elénk s igy teljesen logikus volt azok felfogása, kik a pécsi oklevelet valódinak tartva, a zágrábi alapitást 1093 utáni időre tették. Ki kell most mutatnunk, hogy a pécsi oklevél — minden bizonynyal László-kori, eredeti oklevélen alapuló — tanunévsora, a zágrábi alapitás és a Dávid-féle adomány tanuinak jegyzéke László uralkodásának melyik korszakába helyezhető. E czélból összeállitjuk három oklevelünk tanuit egy közös névsorba:

P. = a pécsi oklevél [1093?]
Z. = a zágrábi alapitásnál résztvevők névsora.
D. = Dávid dux adománylevele.

Esztergomi érsek: Acha. P. Z.
Bács-kalocsai érsek: Dezső. P. — Fábián. D. Z.
Püspök: Fábián. P.
Pécsi püspök: István. P.
Veszprémi püspök: Kozma. P. D. Z.
Zágrábi püspök: Duh. Z.
Nádorispán: Gyula. D. Z.
Somogyi ispán: Grab. P. Z.
Ispánok: Kázmér. P. — Guth. P. — Spiguen. P.
Minister, majd ispán: Petes (Petös). P. D.
Ministerek: Péter. P. — Simon. P. — Sella. P. — Konstantin. P.
Káplánok: Erdő P. — Lőrincz. P. — Sámson. P. — Stegiundus. P. — Timót. P. — Cupan. Z. — Fáncsika. Z.

Ezek után összeállitjuk összes László korából fenmaradt okleveleinkből, más forrásokból és a közel egykoru oklevelekből a XI. század második felében élt méltóságok névsorát:

T. = 1055. Tihanyi alapitólevél.[1]
Sz. = 1067. Szásztii alapitólevél.[2]
G. = 1075. Garamszentbenedeki alapitólevél.[3]
S. = 1091. Somogyvári alapitólevél.[4]
Kn. = 1103. évből egy följegyzés Knauznál.[5]
B. = Bécsi képes krónika emlitett része.[6]

Esztergomi érsekek: 1055. Benedek. T. — 1075.,

században már természetesnek találták e röviditést Esztergom neve helyett.

[1] A consequentiát Pauler érveléséből elsőnek *Lukcsics* vonta le, mint alább látni fogjuk, legujabban pedig *Erdélyi* tette ez alapon Dávid oklevelét az 1091. előtti időre.

[2] Pethus és Pethes azonosságát tán nem kell vitatnunk, Beneduc és Benedec, Dursy és Derzsy, Ceku és Ceke egyaránt használatosak okleveleinkben az e-ző és ő-ző nyelvjárásoknak megfelelően.

[3] Fábián áthelyezése más püspökségből a bácsiba nem volt szokatlan e korban sem. Elég lesz itt Fáncsika már emlitett esetére hivatkoznunk, ki zágrábi püspökből lett bácsi érsek.

[1] *Erdélyi. A tihanyi apátság kritikus oklevelei.* 31. l. az *A)* jelzésü valódi oklevél.

[2] *Wenzel. Árpádkori uj okmánytár.* I. 24. l. *Marczali* interpoláltnak tartja, a mi valószinü is, de adatai egyeznek — mint látni fogjuk — más forrásokkal s igy felhasználhatók. *Magyarország története.* II. 117. l.

[3] *Knauz. Monum. Strigon.* I. 60. l. *Sašinek* vádjai ez oklevél ellen tarthatatlanok *(Századok.* 1906. 75. l.), legföljebb *Marczali* gyanuja indokolt, hogy interpolált (id. m. II, 117. l.). *Fejérpataky* hitelesnek tartja. *Oklevelek II. István korából.* 30. l.

[4] *Baumgarten* adta ki legutóbb. *Századok.* 1906. 405. l.

[5] *Monumenta Strigon.* I. 71. l.

[6] *Florianus. Fontes domestici.* II. 153—204. l.

1077. Nehemiás.[1] G. — 1097., 1103. Szerafin.[2] Kn. — 1103. Lőrincz.[3]

Kalocsai érsekek: 1050. György.[4] — 1064—1077. Dezső. Sz. G. B. — 1103. Ugrin. Kn. — 1106. előtt. Pál.[5]

Győri püspök: 1097., 1103. Ardvin.[6] Kn.

Pécsi püspökök: 1036., 1055. Mór.[7] T. — 1109. Simon.[8]

Váradi püspök: 1103. Sixtus. Kn.

Veszprémi püspökök: 1091., 1092. Almarius.[9] S. — 1103, 1111., 1113. Máté.[10]

Püspökök: 1055. Kelemen. T. (Hely megnevezése nélkül.) 1055. Kelemen. T. — Miklós. T. B. — 1067. Elek. Sz. — Jeromos. Sz. — 1075. Áron. G. — Franko. G. B. — Gecticus. G. — Lázár. G. — 1100-ig. Cupan.[11] B. — Lőrincz.[12] B.

Nádorok: 1055. Zache. T. — 1066. körül Ottó. B. (1061-ben somogyi ispán.) — 1067—1071. k. Radvány.[13] Sz. B. — 1075. Gyula. G. — 1091. [1095.] Péter.[14] S. B.

Bácsi ispán: 1055—1074-ig. Vid. T. Sz. B.

Bihari ispán: 106[illegible]. István. Sz.

Esztergomi ispán: 1079—80. Györk.[15]

Somogyi ispán: 1061. Ottó.[4]

Ispánok: (Hely megjelölése nélkül.) 1055. András. T. B. — Fancsal. T. — Gilco. T. — Lutovic. T. — Woiteh. T. B. — 1055—1067. Hetey. T. Sz. — Márton. T. Sz. B. — 1055—1074-ig. Ernye. T. Sz. B. — 1067. cca 1071. Ilya. Sz. B. — 1067—1074-ig. Péter. Sz. B. — 1067. Markuch. Sz. — Wefa. Sz. — Pete. Sz.

Minister: 1055. Celu. T.

Káplánok: 1086—1091. Seraphin.[1] S. később (eszterg. érsek) — 1091. Cupan.[2] S. — Mihály. S.

Más tanuk: 1055. Cupan iudex. T. — Nana agaso. T. — Preca insertor. T. — 1079.[3] 80. k. Tefil. iudexet Petrus gener eius.[3] — Sella filius Herney.[3] — 1091. Rodbertus spatarius. S.

Összehasonlítva a két névsort, látjuk, hogy az 1091/2. év határpontot képez. Ez évben Péter a nádorispán és Almarius a veszprémi püspök. Kérdéses okleveleinkben e két méltóságot Gyula és Kozma viselik, világos tehát, hogy ezek vagy 1077—1091, vagy pedig 1092—1095 közt hivataloskodtak. Íróink legtöbbje a hamis oklevél 1093-iki dátuma alapján 1093—95-re tette Gyula nádorságát és Kozma püspökségét[4] s maga Pauler is, mint láttuk, osztozott e véleményben, noha az oklevél hamisságát ő deritette ki. Legujabban Lukcsics már 1091 előtti időre teszi Kozma veszprémi püspökségét[5] s hasonlóképen jár el Erdélyi a tihanyi apátság imént kiadott oklevéltárában Dávid herceg oklevelével.[6] *A névsor áttekintése arra a meggyőződésre vezet, hogy a zágrábi püspökség alapítása és a Dávid dux adománya 1077 és 1091 közt történt s ugyanez időből, de amazoknál korábbi évekből való a pécsi hamis oklevélben fentartott névsor.*

A hármas tanunévsor nevei közül 1091 utáni időben csupán a két káplánéval találkozunk. Cupan káplán 1091-ben is müködik és ő lehet az 1100-ban elhalt Cupan püspök, a mint Fáncsikából is püspök lett és Szerafinból esztergomi érsek.

Dezső kalocsai érsek 1064 és 1077 közt em-

[1] 1077. VII. Gergely intézett egy bullát hozzá. *Jaffé. Bibliotheca rerum Germanicarum.* 1865. II. 279. l.

[2] Prágai Cosmas emliti 1097-ből. *Marczali. A magyar történet kutfői az Árpádok korában.* 1880. 126 l.

[3] Az 1103. évi zárai zsinaton jelen volt. *Wenzel.* VI. 75. l.

[4] *Monumenta Germ. Hist.* Scriptores. IV. 509. l.

[5] *Városy Gyula* mutatta ki, Paschalis pápa egy bullája alapján, hogy 1106 előtt püspök volt. *Schematismus cleri archi diocoesis Colocensis.* 1885. XXX. l.

[6] 1097-ről emliti *Malaterra. Historia Sicula*-ja. (*Muratori.* V. 1724. 599. l.)

[7] Pozsonyi évkönyvek. *Florianus.* III. 208. l.

[8] Veszprémvölgyi 1109-ki oklevél. *Fejérpataky. Kálmán király oklevelei.* 1892. 33. l.

[9] Egy 1132-iki oklevél 1092. évhez emliti. *Erdélyi. Phalmi Rendtörténet.* VIII. 272. l.

[10] Ezt s 1124 után Nánát emliti sok oklevél. *Erdélyi.* Id. m. I. 595., 596., 599. *Fejérpataky* id. m. 43. 62. l. és *Oklevelek II. István korából.* 19. l. *Fejér. C. D.* II. 57. 80. l.

[11] Pozsonyi évkönyvek. *Florianus.* III. 208. l. 1100-ban haltak meg mindketten.

[12] A hamis 1057-iki pécsi oklevél is emliti, de a Képes kr. szerint 1066 körül Ottó a nádor, ki 1061. még somogyi ispán volt, Radvány pedig még 1071-ben is szerepel a krónikában Salamon tanácsosai közt. A szásztii oklevél is 1067. emliti. Ezek mellett a hamis 1057. oklevél mitsem nyom a latban. *Wertner* e hamis oklevél alapján Radó (1057), Ottó (1066) és Radvány (1067—72) nádorokról beszél. *Turul, 1898.* 73. l.

[13] 1095. a Képes kr. szerint László Péter comest küldi Kálmán herczegért külföldre.

[14] A Guden-féle oklevélben. *Fejérpataky. Oklevelek II. István korából.* 8. l.

[15] *Fejér. Cod. Dipl.* I. 398. l. közölt oklevéllel a zseliczi kolostort alapitja, ezt a Képes kr. is megemliti.

[1] A hamis, de László korabeli hagyományon alapuló bakonybéli conscriptio 1086-ról emliti. *Erdélyi. Phalmi Rendtörténet.* VIII. 270. l.

[2] Azonos lehet a pozsonyi évkönyvek püspökével.

[3] A Guden-féle adománylevélben.

[4] Igy *Wertner. Az Árpádkori nádorok. (Történelmi tár.* 1894.) és *Árpádk. nádorok genealogiája. (Turul),* 1896. 74. l. *Fraknói. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis.* I. 1896. LXXVII. l.

[5] *Jos. Lukcsics. Series episcoporum Vesprimiensium.* Budapest, 1907. 5. lap.

[6] *Erdélyi. Phalmi Rendtörténet.* X. 1909. 496. l.

littetik oklevelekben és a krónikában. 1091 után nevével nem találkozunk. Ha tényleg 1093-ban lett volna püspök s Fábián 1094-ben, szokatlanul gyorsan változtak volna az érsekek, hiszen 1103-ban Ugrin s már 1106 előtt Pál volt a kalocsai érsek. Maga az, hogy Dezső 1064—1093-ig viselte volna méltóságát, nem lehetetlen, de kissé szokatlannak tünhet fel e korban, mikor akár idegen pap, akár magyar volt az érsek, valószinüleg nem fiatalon került az érseki székbe.[1] Ha még tekintetbe veszszük, hogy a krónika már 1064-ben igen tekintélyes embernek tünteti fel, ki a király és herczegek közt békét hoz létre,[2] megértjük Knauz tévedését, ki az 1064 és 1093-ban szerepeltetett Dezsőből két személyt csinált, egy esztergomi és egy bácsi érseket.[3]

Hasonló volna a veszprémi püspökség esete, hol Almarius 1092-ben még püspök, 1103-ban pedig már Mátét találjuk helyében. Kozma püspökségét igy legjobban 1091 előtt helyezhetjük el.

A pécsi oklevél káplánjai közül egygyel sem találkozunk később, ha csak az 1100-ban meghalt Lőrincz püspök nem azonos egyikükkel.

Acha esztergomi érseket e két oklevélen kivül sehol sem találjuk felemlitve, de Szent László idejéből, 1077 után, mást nem ismerünk e méltóságban. 1077-ben még Nehemiás, 1097-ben már Szerafin az érsek, ki még 1091-ben királyi káplán volt. El kell fogadnunk Inchoffer értesitését, ki a római levéltárban kutatva, nyomára jött Acha érsek egy 1088. évi római követségének.[4]

A pécsi oklevél névsorában szereplő «ministri» közt is találunk néhányat, kik okleveleink időkorára vonatkozó nézetünket megerősitik. E *minister*-ek kilétét eddig legsikeresebben Erdélyi László fejtette meg, ki László és Kálmán törvényszövegei alapján az ispánok alatt álló, de magasabb rangu várispánsági hivatalnokoknak, a későbbi várjobbágyoknak tartja őket.[5]

[1] Fáncsika, ki 1091 előtt már káplán volt, 1131 után jutott a kalocsai érseki székbe! *Knauz* id. m. 85. l.

[2] *Florianus*. II. 169. l.

[3] *Knauz* id. m. I. 49. l.

[4] *Schmitth, Nicolaus. Archiepiscopi Strigonienses*. Tyrnaviæ, 1758. 40—41. l. emliti ezt Inchofferről.

[5] *Erdélyi László. Magyarország társadalma XI. sz. törvényeiben. (Religio* 1907.) 510. l.

Világot vet némileg helyzetükre a pécsi oklevélben szereplő három minister. Petös a Dávid dux adománya idején már ispán. Sella a Gudenféle oklevél szerint a hires Salamon korabeli Ernye ispánnak fia volt. Péter szintén szerepel abban Sellával s őt mint Tefil iudex vejét emliti az oklevél. Lehet, hogy a későbbi nádorral azonos. A ministerek a király állandó udvarához tartoztak, rangban az ispánok után álltak, többnyire azok családjából kerültek ki s később ispánokká lettek vagy más udvari tisztséghez jutottak. Szóval az előkelőbb udvari méltóságok családjából való fiatalabb urak, kik vagy a király kiséretéhez tartoztak s valószinüleg a tanács gyülésein is részt vettek,[1] vagy az ispánok alatt magasabb hivatalt viseltek.[2] Péter és Sella ministerek 1079—80-ban való szereplése (Gudenféle oklevél) ispáni czim nélkül, mutatja a mi okleveleink közel egykoruságát.

Gyula nádor szereplése, kit már 1075-ben a nádori székben találunk, szintén érvelésünket támogatja, mert 1091-ben már Péter a nádor. Feltehetnénk ugyan, hogy két Gyula nádor volt, egyik 1075., másik 1093. évben, kik közt Péter viselte a tisztséget, azonban alapos okunk van azt tartani, hogy Péter nádorral azonos a Képes krónika Péter comese, kit László 1095-ben Kálmánért külföldre küldött.[3] Az okot, hogy e kül-

[1] «Omnino tamen *iuvenes* non sunt expellendi de consilio.» Morum Institutio, 7. §. *Závodszky. Szt. István ... korabeli törvények*. 1904. 138. l.

[2] V. ö. Kálmán törvényeit. XII. és XXXVIII. §. U. ott. 185. 188. l. A maiores et minores ministri megkülönböztetése talán erre vezethető vissza?

[3] Rámutattam már, hogy a Képes krónikának a többi krónikától eltérő bővebb szövegezése az I. Endrétől II. Gézáig [1046—1152] terjedő részben, kutfőkritikusaink egybehangzó véleménye szerint, *eredeti és hiteles forráson* alapuló interpolatio. *Domanovszky* a *Budai krónika*-ról szóló kiváló tanulmányában kétséget kizárólag bebizonyitotta, hogy a Képes krónika e része egykoru, vagy László korára nézve igen közelkoru feljegyzésekből interpoláltatott. Ugyanott azonban azt is kimutatja, hogy Kálmán és II. István korát mégegyszer interpolálták Álmos utódai alatt, még pedig erősen Kálmán ellenes tendentiával. Kimutathatók azonban részletek, melyek szerint az eredeti, 1046—1152-ig terjedő és használt forrásban Kálmán kiváló uralkodóként volt feltüntetve. Az utóbbi, Kálmán ellenes interpolator betoldásának tartja Domanovszky a Kálmán szökéséről, László általi behivatásáról és Álmos trónlemondásáról szóló részt. Az ezeket befejező «Si quem autem ... etc.» részt, mely László életéről irt művet is emlit, az eredeti

detést a király legelőkelőbb s legbelsőbb udvari hivatalnokára bizta, annak rendkivüli fontosságában keresem.

Mi lehetett Péter küldetésének oka és czélja? Tudjuk, hogy az 1091. év fontos fordulópont volt László külpolitikájában. Ez ideig a pápa és császár küzdelmében, habár tettleg nem igen vett benne részt, a szentszék lelkes védői közé tartozott. VII. Gergelylyel, ki Salamont, a császár sógorát amúgy sem kedvelte, a legjobb viszonyban volt. 1078-ban követei Rudolf német ellenkirálynál jártak s annak támogatást igértek. Egy évvel később nőül vette Rudolf lányát s ugyanekkor hadat viselt IV. Henrik ellen, bár ez kisebb jelentőségü csetepaté volt.[1] Még Rudolf halála után is támogatta annak pártját; 1087-ben bejelenti a speyeri gyülésen, hogy 20,000 lovast hajlandó küldeni Szent Péter védelmére a schismaticusok ellen.[2] A pápával élénk összeköttetésben állt. Emlitettük Acha esztergomi érsek római követségét, a mely diplomáciai jellegü volt, mert máskor egyszerü futárral küldte levelét. E követség 1088-ban ment Rómába, viszont Odilo saint-gillesi apát, II. Orbán pápa bizalmas emberé, mikor Magyarországon járt s a somogyvári apátság alapitásánál együtt müködött Lászlóval, pápai megbizott is volt, a mint később, Kálmán alatt is ő jött hazánkba, mint Orbán követe.[1] A horvát hóditás után a tengerpartról küldte László Sorinus nevü vitézét a pápához, legatus küldését kérve. Erre azután a pápa Teuzo bibornokot küldte hazánkba, ki a somogyvári alapitásnak okiratba foglalásánál mint tanu szerepelt.[2] Ez az utolsó nyoma László és Orbán érintkezésének. A pápa 1091 november 17-én erősiti meg László somogyvári adományát a saint-gillesi apátság részére tett más adományokkal együtt.[3] Ez időben László már IV. Henrikkel folytat tárgyalásokat, sőt 1091 karácsonyára már találkozás volt megállapitva közte és a császár közt, a mely azonban nem történt meg, mert Welf bajor herczeg megakadályozta.[4]

Mi volt az oka László szinváltoztatásának, nem tudjuk, csak sejthetjük. Salamonnak 1087-ben bekövetkezett halála és László feleségének elhunyta 1090-ben[5] már némileg megingatták a Henrik és László közt álló válaszfalat. Ugy látszik, Henrik kereste László barátságát, mert helyzete Németországban mind kellemetlenebbé kezdett válni. A pápa hatalmának emelkedése már érezhető lett. Ugyanez időben a pápa és László valamely kérdés miatt állandó diplomáciai összeköttetésben vannak. A sok követség magyarázható ugyan László egyházi alapitásaival, de sokkal valószinübb, hogy azok a horvát hóditással függnek össze. Ne feledjük, hogy olyan országról volt szó, mely utolsó királyai alatt pápai hübéres állammá lett. Ennek elfoglalásához szükség volt a pápa beleegyezésére, vagy legalább is észszerü volt törekednie e beleegyezés elnyerésére.[6] László már Zvoinimir halála után gondolt Horvátország megszerzésére. A két évig uralkodó II. István alatt, a kinek uralkodásáról csak az maradt fen, hogy

feljegyzéshez tartozónak mondja. Rám az egész fejezetrész azt a benyomást teszi, hogy csupán a «Prognosticatusque... fieret» és «Beatus autem Ladislaus... videbatur competere» mondatok a Kálmán ellenes interpolator beszurásai, melyben azt vitatja, hogy *László Álmost tette volna utódjává s ez lemondott bátyja javára*. Nekem ez polemiának tünik fel az eredeti értesitésben Kálmán visszahivatásáról szóló részszel szemben, nehogy valaki azt hihesse, mintha Lászlónak e visszahivással az lett volna czélja, hogy utódjává Kálmánt tegye. Nézetem szerint az eredeti forrás éppen László és Kálmán kibéküléset akarta leirni. A Kálmán szökéséről szóló feljegyzés eredetiségét mutatja, hogy szerinte László *egri* püspökké akarta tenni. A budai krónika családja ezzel szemben tényleges váradi püspöknek tartja Kálmánt s átveszi ezt a Képes krónika is egy későbbi alkalommal, ugy, hogy benne egymásután mindkét interpolátor elbeszélése megvan. A «prognosticatus... fieret» mondat semmi összefüggésben sincs a szöveggel; igazán furcsa, hogy azért akarta László püspökké tenni Kálmánt, mert vérengző volt. Ilyet csak nem irt keresztény ember, hát még pap hogyan irhatta volna ezt művébe? A Képes krónika László haláláról szóló fejezetében az emlitett két mondat kihagyásával, a «Habebatque rex»...től végig, a következő fejezet első mondata végéig (... «plenarie concessit.») egyöntetü része volt az 1046—1152-ig terjedő interpolatio forrásának. (V. ö. *Domanovszky* id. m. 46—55. l.)

[1] V. ö. ezekre nézve *Pauler* id. m. I.[2] 145—6. l.

[2] *Bernoldi Chronicon.* (*Monum. Germ.* Scr. V. 446. l.)

[1] *Baumgarten. A saint-gillesi apátság összeköttetései Magyarországgal.* (*Századok.* 1906. 401. és 408. l.)

[2] *Fraknói. Szent László levele a montecassinoi apáthoz.* Bpest, 1901. 5. és 14. l. — *Baumgarten* id. m. 405. l.

[3] *Baumgarten.* id. m. 407. l.

[4] *Bernoldi Chronicon.* (*Monum. Germ.* Scr. V. 453. l.

[5] *Bernoldus* id. h. V. 446. 450. l.

[6] V. ö. *Fraknói* id. m. 10. l.

pénzt kért kölcsön, már volt egy nagy párt az országban, mely Lászlóval összeköttetést tartott fen. Acha érsek 1088-iki követségének igazi czélja a puhatolódzás lehetett, mit szólna a szentszék Horvátország meghóditásához? Ha Lászlónak biztatás kellett, azt megkapta. Horvát hivei a Zvoinimir latin-dalmát pártjából kerültek ki s a pápa félhetett, hogy ha a horvát párt kerül fölül, mely amugy is hajlandóságot mutatott a szláv ritust biztositó görög egyházzal való egyesülésre, elveszti az egész ország fölött nyert befolyását. Hozzájárult még az, hogy IV. Henrik 1088-ban hatalma tetőpontján állt s a pápa csak örülhetett, ha a Horvátországban folyó pártviszályok helyett egy hozzá hü, rendezett államot lát az Adria partján. A pápára nézve politikai érdek volt a magyarok horvát hóditásának előmozditása. Ilyen körülmények közt vonult be László Horvátországba, elfoglalva annak északi részét a tengerpartig.[1] Zára, Tenger-Fehérvár meghódoltak s mint később Kálmán, úgy László is tiszteletben tartá a városok autonomiáját.[2] Innen a tengerpartról küldte László levelét a pápához 1091-ben, melyben követ küldését kéri. A követ meg is jött, Teuzo biboros személyében, de a diplomáciai küldetések végső eredménye a szakitás volt II. Orbánnal.

Marczali és Fraknói abban keresik a szakitás okát, hogy a pápa nem helyeselte a magyarok terjeszkedését a tenger felé, féltette az utolsó horvát uralkodók alatt szerzett befolyását és főkép mert e hóditás által Horvátország megszünt pápai hübér lenni.[3] László király mindenesetre vonakodott a pápa hübéruraságát elismerni, a minthogy VII. Gergelyét sem ismerte el sem ő, sem bátyja, Magyarországra nézve. E föltevés helyességét bizonyitja az, hogy László többé nem tért vissza Horvátországba s hogy ennek kormányzója, Álmos herczeg, lett a magyarországi császári párt fejévé.[4] De hogyan egyeztethető ez össze előbbi állitásunkkal, mely szerint a pápa helyeselte László horvát terveit? Nem szabad felednünk, hogy az európai helyzet menynyire megváltozott pár év alatt. 1088-ban a császár hatalma tetőpontján volt s a pápának óvatosan kellett eljárni párthivével, a hatalmas magyar királlyal szemben. Két évvel utóbb Henrik hatalma már nagyon lehanyatlott és a pápaság egyszerre vezető hatalma lett Európának. Az egyházias és keresztény lovagi szellem ébredésének kora volt ez, a mikor a pápa semmiképen sem türhette, hogy egy addig hübéres állama kötelezettségei alól meneküljön. Közrejátszott Velence politikai befolyása is és bizonyos, hogy II. Orbán, az egyházi állam feje 1091-ben semmiképen sem helyeselhette László horvát hóditását. Gondolnia kellett arra, hogy növekvő hatalmával immár egy önálló horvát államban is biztosithatja a dalmát-latin papság szupremáciáját a szláv ritus felé hajló horvátokkal szemben.

Tárgyunkra nézve az bir fontossággal, hogy Kálmán herczeget a pápai párt természetes fejének tartották, mint ez Odilo apát véleményéből kitünik.[1] Fel kell tennünk, hogy Kálmánnak szökése Lengyelországba összefügg a diplomáciai viszonyok változásával s ha Lászlónak tényleg terve volt őt egri püspökké tenni, ez a *császárpárti* Álmos trónutódlásának biztositására történt. Kálmán — trónralépte után — Álmossal jó viszonyban volt, sőt a király a horvát részek urául is meghagyta öccsét; a helyzet csak később mérgesedett el köztük.[2] Ez azt mutatja, hogy habár Lászlónak terve volt, hogy Almost örökösévé teszi, ez terv maradt s erre nézve ő semmi intézkedést sem tett. Péter comes küldetésében — e dolgokat figyelembe véve — a király szakitását kell látnunk eddigi politikájával. A krónika László halálával hozza összefüggésbe Kálmán visszahivását, a minthogy az nem sokkal halála előtt történt. Mi volt az oka e visszahivásnak, bizonyosan nem tudhatjuk, adatunk nem maradt fönn róla. Meggyőződött tán László a császárpárti politika helytelenségéről és féltette országát a pápa növekvő hatalmától? A császár hatalmának teljes hanyatlása késztette-e erre? Belátta-e, hogy uj hóditásának megvédésére legeszesebb politika a Szentszékkel

[1] V. ö. *Fraknói.* id. értekezését.

[2] Zára ismeretes oklevele 1091-ből. *Wenzel.* XI. 28. l. és *Malaterra* idézett helyén Belgrádról.

[3] V. ö. *Marczali. Az Árpádok és Dalmáczia.* Budapest, 1898. 31. l. és *Fraknói.* id. ért. 14. l.

[4] V. ö. IV. Henrik levelét Álmoshoz.

[1] Orbán levele. *Baumgarten* id. ért. 408. l.

[2] A jó viszonyt bizonyitja Álmos szerepe Kálmán házasságánál. V. ö. *Malaterra* id. helyen. 599. l.

való kibékülés utját egyengetni, vagy csak a testvérháborut és vérontást akarta elkerülni? Megfejtetlen kérdések ezek. Azt azonban mint történeti tényt állithatjuk, hogy *Kálmán vissza hivása közeledést jelentett László részéről a pápa felé.* Igazolták ezt a következmények is, Kálmán átpártolása a pápai párthoz és Velenczével kötött szövetsége.[1] Éppen a visszahivás tényének politikai jelentősége tette a küldetést oly fontossá, hogy azt — véleményem szerint — a király csak legbizalmasabb emberére, az udvari tisztségek legfőbbikére, Péter nádorra, bizhatta.

A három kérdéses oklevélben előforduló tanuk nevei László uralkodásának 1077—91 közti idejére mutatnak. Megállapitható ebből, hogy a pécsi oklevél hamisitója László uralkodásának ez idejéből való mintát tartott szeme előtt s megmagyarázható szövegének — Pauler által észrevett — régiessége és fejletlensége, mert hiszen e szöveg valóban régi oklevél maradványa volt. A Guden-féle oklevél tanunévsorával való rokonság a pécsi oklevél névsorát az 1080. év körüli időből valónak mutatja.

László király az 1091-iki horvát hóditás után nem járt az ország Drávántul eső részében. A gyéren fönmaradt forrásokból az következtethető, hogy élete utolsó korszakában a felvidéken tartózkodott. 1092-ben Szabolcsban tartott zsinatot s a történelmi emlékek lengyel és cseh ügyeit emlitik. Ha mindenáron erőltetni akarjuk a zágrábi püspökség alapitásának 1091 utánra helyezését, el kellene fogadnunk ama véleményt, mely szerint László hazulról alapitotta azt. Megvallom, ezt nehezen tudom megegyeztetni az Árpádház királyainak szokásaival, kik állandóan sohasem laktak hosszabb ideig a székhelyen, hanem az országban utazgatva intézkedtek az egyes vidékek ügyeiben. Kisebb alapitások is csaknem mindig a királynak az illető vidéken tartózkodásával függenek össze, annál kevésbbé képzelhető el egy uj püspökség alapitása a XI. században, a király jelenléte nélkül. Maga az, hogy László 1091 után e vidéken nem járt, bizonyitja, hogy a püspökség előbb alapittatott.

[1] V. ö. II. Orbán emlitett levelét. A Velencével való szövetségre nézve ld.: *Rački. Documenta Historiæ Chroatiæ periodum antiquum illustrantia.* Zagrabiæ, 1877. 479—81. l.

II.

Altalánosan elfogadott vélemény volt ugy a magyar, mint a horvát történelmi irodalomban, hogy a zágrábi püspökség alapitása a hóditás után történt s legtöbben a kettőnek szoros kapcsolatát vitatják. Ortvay, ki mintegy összefoglalta az előtte irók nézeteiből leszürt eredményeket, ezeket mondja: «Bizonyosan tudjuk, hogy Acha 1085—88-ban *nem volt* esztergomi érsek», továbbá «az alapitás a horvát foglalással közvetlenül összefügg, annak következménye». Felhasználja bizonyitékul a hamis pécsi oklevél 1093-iki és a keltezetlen Dávid-féle oklevél 1094-iki — az editorok által adott — dátumát.[1] Szóval három bizonyiték — a két oklevél dátuma és Acha érsekségének ideje — téves, a horvát foglalással való kapcsolat pedig már e téves dátumból vont következtetés. E mellett a magyar irók tulnyomó része azt vallja, hogy a Dráva—Szávaköz már a honfoglalás óta Magyarország része volt. A dolog könnyebb végét fogva, Katona szavaival válaszolhatnánk, «mig nincs bebizonyitva, hogy Zágráb Horvátország elfoglalása után alapittatott, hogy Zágráb ez időben Horvátországhoz tartozott s hogy Acha érsek a hóditást megérezte, az alapitás 1085-re helyezendő.»[2] Mint e két idézet mutatja, a kérdés ilyenformán circulus vitiosus és egyik fél bizonyitékai sem positiv bizonyitékok. Helyesebb uton járnak a horvát irók, mikor a Dráva—Szávaköz Horvátországhoz tartozását vitatják. Ha ezt bebizonyitják, akkor természetszerüleg következnék ebből a zágrábi alapitásnak 1091 után történte. Többször szólalt fel ez ellen Pesty Frigyes, ki nemcsak Szerém, Valkó és Pozsega, hanem az egész Dráva-Szávaköznek hazánkhoz tartozását védelmezte.[3] Munkáival horvát részről Klaič foglalkozott, a ki e terület Horvátországhoz tartozását vitatta s ezzel a zágrábi püspökség 1091 utáni alapitását.[4] Hasonló polemia folyt ujabban Kršnjavi és

[1] Id. mű. II. 673—8. l.

[2] *Katona St. Historia critica regum Hung.* II. 1779. 492—6. l.

[3] *Die Entstehung Croatiens.* 1881. stb.

[4] *Klaič* horvát czikkéről *Margalits. Horvát repertorium.* II. 670. l. *Klaič. Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* Agram, 1882. *Pesty* felelete erre: *Száz levél Horvátországról.* 1885. 60. l.

Pauler közt.[1] Pauler világosan kimondja, hogy a zágrábi alapitásnak semmi köze sincs a horvát hóditáshoz, a püspökség a magyar egyházhoz tartozik. «Ki fogja elhinni, ha nem modern horvát historikus» — irja — «hogy mikor a magyar királyok Horvátország, Dalmácia püspökeit lehetőleg kiméltek, sőt kegyeikkel elhalmozták, egy nagy országrészt kiszakitsanak iurisdictiójuk alól, külön püspökséget alakitsanak, a zágrábit s azt a magyar hierarchiába kebelezzék?»

Magyar és horvát történetirók azt irják, hogy László a tengerpartig nem jutott el. Alapul szolgál Spalatói Tamás értesitése. Ezzel ellentétben Fraknói Vilmos bebizonyitotta, hogy Tamást kivéve minden történeti forrásunk az ellenkezőre tanit. Szent Lászlónak Oderisiushoz irt s csak az imént felfedezett levele és az ismeretes zárai oklevél[2] egyrészt arról tanuskodnak, hogy László a tengerparton tartózkodott, miután majdnem egész Szlavoniát megszerezte, másrészt arról, hogy Zára városa elismerte a magyar főhatóságot. Hivatkozik a krónikában fentartott magyar hagyományra is és ezzel szemben Tamás szavahihetőségét — Kršnjavi tekintélyére hivatkozva — czáfolja.[3] Hozzá kell ehhez vennünk a jól értesült Malaterra tudósitását, mely szerint 1097-ben Kálmán menyasszonyát, Buzillát, Alba kikötőjében, «*qui iuris regis Ungarorum est*», Mercurius bellegradai comes fogadta.[4] Tamás értesitésében, hogy László a tengerparti részekig nem jutott,[5] nincs tendentia. Ő spalatói hagyományok alapján dolgozott, tengerpart alatt Spalato, Sebenico vidékét, a *dalmát* tengerpartot értette. Azt hiszem, senki sem vitatja, hogy Spalatót László elfoglalta volna. Körülbelül Zára vidékéig jutott el László, a többi dalmát városok meghóditása Kálmánra maradt.

[1] *Századok. 1888.* 197. l. *1900.* 924. l. *1902.* 480. l.

[2] *Wenzel.* XI. 28. l.

[3] *Fraknói* id. ért. 7—9. lap.

[4] *Muratori. Rerum Italicar. Script.* V. 599. l. *Klaič* ebből a forrásból csodálatosan éles szemmel azt olvassa ki, hogy Belgrád ekkor horvát földön volt s *Kálmán szövetséget kötött a horvát királylyal,* hogy menyasszonyát erre hozhassa haza. *(Povjest Hrvata.* I. 1899.) Bámulatos forditói képesség!

[5] *Monumenta Slavor. Merid.* XXVI. 57. l.

Tekintetbe kell vennünk a horvát irók megitélésénél, hogy a tengerpart meghóditásáról nem tudván, László foglalása igen kicsivé zsugorodnék össze, ha nem tekintjük a Dráva—Száva közét horvát területnek. Mindenképen kifogásolnunk kell azonban azt az irányt, mely Klaič egy ujabb művében lép előtérbe,[1] hol a «Svačić Péter utolsó horvát nemzeti király (1091—1102)» czimü fejezetben teljesen képzeletbeli alapon állva a Dráva—Szávaközt mondja csak László hóditásának. Beszél — *minden forrás felemlitése nélkül* — Álmos elkergetéséről 1094—5-ben, (?) horvát lázadásról, melynek eredménye a «Dráva—Száva közti Szlavon bánság felszabadulása» (!) volt, szól Kálmán és Péter horvát király szövetségéről (!), a mire Kálmánt a keresztes hadjárat kényszeritette. Ez az egész szép történet *mese* és nem méltó Klaič előbbi műveihez. Czélzata nagyon is átlátszó, hiszen a mű népszerü munka akar lenni.

A forrásokhoz fordulva birálhatjuk meg az egyes irók érveinek értékét. Először is végezzünk a *mai* Szlavonia hovatartozásával. Pesty érveihez alig lehet hozzáadni valónk. Konstantinus világosan megmondja, hogy a magyarok a Száva és Duna közt is laktak a X. század közepén.[2] Mivel a Szerémség 1019-ig bolgár tartomány volt s ez időtől egészen 1073-ig byzanczi uralom alatt állt,[3] a magyarok területe a későbbi Valkó, Verőcze és talán Pozsega egy része volt. Hogy azonban elfogultnak ne tartsanak, felhozzuk e mellett, hogy a diokleai pap, kinek munkáját csak nagyon nagy kritikával használhatjuk forrásul,[4] de a kinek horvát irók Tomiszlávnak Attila (!) felett aratott győzelméről szóló hirét sokra becsülik, fentartott egy szerb hagyományt, mely szerint a X. század közepe táján Szerbia és Magyarország közt a

[1] Fájdalom, horvátul nem tudok s igy csak Medveczky Lajos igen t. barátomnak, a budapesti horvát internátus igazgatójának szivességéből tudtam *Klaič Povjest Hrvata.* Zagreb, 1899. cz. műve egyes fejezeteit forditásban felhasználni.

[2] *Konstantinus. De administrando imperio. (Corpus Scr. Byzant.)* III. Bonnae, 1840. 177. l.

[3] *Rački. Documenta.* 432—3; 453. l. V. ö. *Pauler.* id. m. I.[2] 378. l., hol a Szerémség bolgár voltát bebizonyitja.

[4] *Thallóczy* kimutatta valódi értékét. *Századok, 1896.* 492. s köv. l.

Száva volt a határ. Ciaslav szerb fejedelmet, e krónika szerint, a Száva mellett verték meg a magyarok s utóda alatt e harczok ismétlődtek, mig békét nem kötöttek azzal a kikötéssel, hogy a Szávát egyik fél sem lépi át. Másutt felemliti a Szerém különállását Magyarországtól, a mi emeli a krónika e részének hitelét.[1] A magyarok 1073-iki szerémi hóditását horvát irók is elismerik,[2] de miért hóditották volna ezt meg, ha a valkómegyei sikság még nem lett volna az övék? Konstantinus a geografiai viszonyokról igen jól értesült s a horvát zsupániákat részletesen irja le. Ezeket még horvát irók is mind a Száván tul keresik.[3] Konstantinus irja, hogy a horvátok egy része Illyricumot és Pannoniát foglalta el s ezeknek fejedelme a horvát fejedelemhez *csakis barátság kedvéért* küldött követeket.[4] Világos, hogy ez a Brazlav-féle Szávamentén fekvő tartományra vonatkozik. Konstantinusból kitünik, hogy a Száva—Drávaköze nem volt Horvátország része, csak aféle szövetséges viszonyban állt vele. Ezt a frank főhatóság alatti Dráva—Száva közti szláv fejedelemséget a X. századtól kezdve nem emlitik a források, holott 896-ban még Brazlavra bizta Arnulf Privina, illetve Kozel dunántúli tartományának védelmét is.[5] Ugy látszik, a magyarok ezt megsemmisitették s annak keleti részén Valkó sik vidékét megszállták. Brazlav országának székhelye 822-ben, mikor Liudevit uralkodott benne, Sziszek volt.

Hová tartozott a X—XI. században ez országocska nyugati, hegyes vidéke, a mai Horvátország Kapellán innen eső területe, a *régi* Szlavónia? Positiv adatunk egy sincs. Spalató tudós főesperesének XIII. századi — hitelt kevéssé érdemlő — feljegyzésén kivül semminemü egykoru vagy közelkoru forrás annak Horvátországhoz tartozását nem emliti. Ő is megkülönbözteti — a hóditás történetéről szólva — a Dráva—Szávaköz meghódolását a Kapellán tuli résztől. Mig a Dráva és Gvozd hegység közt levő területet fegyveres erő nélkül megszálltnak tartja, addig a Gvozdon tuli Horvátország erős ellentállást fejtett ki szerinte.[1] Más irók sohasem tekintették e vidéket Horvátországhoz tartozónak. Dalmáciától minden görög iró megkülönbözteti Pannoniát, melynek egyik része a két folyó közt elterülő Savia volt.[2] Tamás főesperes szerint a tinini püspökség joghatósága a Dráváig terjedt.[3] Hogyan lehet akkor, hogy az egész XII—XIII. század folyamán semmiféle pöre nem volt ennek a zágrábi egyházzal? A spalatói érsek mindenesetre igyekezett volna hatóságát e vidékre kiterjeszteni, ha arra bárminő jogalapja lett volna.

Klaič különösen három adatra hivatkozva vitatja e terület Horvátországhoz tartozását Ezek közül kettő, melyek szerint 1035-ben Karinthia herczege horvát segélyre támaszkodott ellenségeivel szemben és hogy 1079-ben Zvoinimir a magyarokat hivta segitségül a karantánok ellen,[4] nagyon kevéssé bizonyitanak tétele mellett. Ő t. i. közvetlen szomszédságra következtet ebből, a horvátok és a karantánok közt, a mi szerinte csupán a Dráva—Száva közt volt lehetséges. Ennek értékét Pesty kellően leszállitotta.[5] E két adatot *legföljebb* negativ bizonyitékul használhatjuk fel arra nézve, hogy a Dráva—Szávaköz nyugati része nem tartozott a magyaroktól megszállt területek közé. A harmadik bizonyiték értéke még kisebb. A 926. évi spalatói zsinat határozatait maga Rački is kétes hitelünek tartja, Pesty pedig határozottan elveti.[6] Ha azonban elfogadjuk is ennek hite-

[1] *Schwandtner. Scriptores.* III. 486—88. l. Szerbia és hazánk közvetlen szomszédságára mutat *Presbyter Diokleas* több más magyar vonatkozásu adata is. U. ott. 484. 489. l. Ugyane hagyomány alapján dolgozott *Nicolo di Ragnina*, ki az *Annales di Ragusa*-ban a régi Bosznia határául a Dunát, Szávát és Ungariát emliti. *(Monumenta Spectantia Slav. Merid.* XIV. 176. l.)

[2] *Okrugić Illés. Történelmi vázlatok a Szerémségről.* Margalitsnál I. 42. l.

[3] *Konstantinus* id. mű. 145. l. Magyarázatát az egyes zsupánságoknak ld.: *Rački Documenta.* 413. l.

[4] *Konstantinus.* 144. l.

[5] V. ö. *Rački. Documenta.* 320—26. 327., 379—81. l.

[1] Id. helyen 57. l. «Totam terram a Dravo usque ad Alpes... nullo obice resistente... occupavit.»

[2] V. ö. Menander, Iordanes és Hierokles idevágó helyeit.

[3] Id. helyen: 45. l.

[4] *Rački. Documenta.* 438., 474., 475. l. *Klaič. Slavonien vom X. bis XIII Jahrh.* 31—32. l.

[5] *Pesty. Száz levél Horvátországról.* 62—63. l.

[6] *Rački* id. m. 197. l. «Acta ipsa quoad rem et argumentum fide digna, sed quoad stylum et formam sequiori tempore *manu aliena retracta* est.» *Pesty* id. m. 60. l.

lességét, abból e terület Horvátországhoz tartozására semmiféle bizonyitékot nem kovácsolhatunk. A zsinat irataiból csak az tünik ki, hogy a püspöki székhelyétől megfosztott horvát püspöknek szabad választást engedtek három olyan hely közt, melyek *valaha püspöki székvárosok voltak.*[1] A három város: Scardona, Delminium és *Siscia.* Szóval a Száva jobb partján fekvő Sziszek 926-ban a horvátoké és lakott város lett volna. Mivel azonban ugyanezt a Gergely volt nonai püspököt, kinek itt választást engedtek, 928-ban Leó pápa a horvátok püspökének nevezve, a *scardonai* egyház fejének mondta,[2] azt kell tartanunk, hogy Sziszek nem valami népes vidéken volt. Azt hiszem, ha a Száva—Dráva köze horvát terület, és pedig lakott terület lett volna, inkább Sziszeket választotta volna székhelyül. Ez alkalmasabb terrenuma volt a horvát püspök ismert önállósági törekvéseinek. Abból, hogy a scardonai egyházat ujitotta meg, következik, hogy bár a horvátok jogilag magukénak tartották, tényleg nem volt horvát birtok a Száván inneni terület. A régi sziszeki püspökséget nem ujitották föl a horvátok, csak a spalatói zsinat kétes hitelü határozatai emlitik, hogy ez mint terv fölmerült. Sziszek maga a horvátok püspöke alá tartozó határszéli város volt s a Száva meg a Kapella hegység közti területet a X. században Horvátországhoz tartozónak tekintették. Hogy e vidéken a püspöki hatóság inkább névleges volt s a kereszténység nem valami szilárd lábon állt, azt mutatja a zágrábi alapitás, mely püspökség hatása e vidékre is kiterjedt.

Ezekkel a kétes jellegü forrásokkal szemben az 1134-ben kelt itéletlevél tanusága szerint a zágrábi egyházmegyét oly területen alapitotta László, melynek lakói «*a bálványimádás tévelygése által Istennek imádóitól elidegenitett*» emberek voltak.[3] Tudjuk, hogy ezt Feliczián a harmadik vagy negyedik zágrábi püspöktől, Fáncsikától hallotta, ki maga is részt vett az alapitási aktusnál, mind a királyi kancellária tagja.

Igen nagy fontosságot tulajdonit Klaič annak, hogy a *régi* Szlavonia a XII—XIII. században Horvátországhoz tartozott és az Árpádok alatt közös kormányzója volt a horvát-szlavon-dalmát bán személyében. E nézetét okleveles adatokkal támogatja és ebből következteti, hogy a X—XI. században is Horvátországhoz tartozott.[1] Senki sem tagadta, hogy Szlavonia és Horvátország az egész Árpádkorban közösen kormányoztatott, sőt valószinünek tartom, hogy már László király Álmost, Horvátország urát, bizta meg Szlavonia vezetésével is.

A Dráva—Szávaköz keleti része mindig Magyarországhoz tartozott. Valkó, Pozsega magyar vármegyék voltak és a pécsi egyházmegyéhez csatoltattak.

A Dráva—Szávaköz nyugoti vidékén s a Száva és Kapella hegység közt elterülő országrészt Szlavonia (Tótország) néven kapcsolták Magyarországhoz. Egyházközigazgatásilag e terület a zágrábi püspök alá tartozott Zala megye nyugati felének egy részével együtt. A szlavoniai megyék, ellentétben Valkó, Pozsega és Szerémmel, nem mint magyar vármegyék alakultak meg. A régi szláv *kis zsupániák*ból itt csak később alakultak nagyobb területü magyar jellegü vármegyék, mint ezt Klaič igen szépen kifejtette.[2]

Mindezek a területek, Szlavonia, továbbá Valkó és Pozsega megyék is Horvátországgal gal egyetemben a bán hatásköre alá rendeltettek, a miből Klaič azt következteti, hogy a Dráva—Száva köze, beleértve Pozsega és Valkó megyéket is, Horvátország része volt.[3] Ezzel szemben éppen az a tény, hogy noha e területek a bán hatósága alá tartoztak, mégis mindig mint különálló országrészek, Szlavoniának és Horvátországnak neveztettek, a két nyugati vármegye pedig mindig magyar megyéknek te-

[1] «Itaque ipse episcopus in qualibet ecclesia ex his ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos constat (et) omnibus patet, legitime præponatur, sive in *scardonitana* ecclesia vel *sisciana*, aut certe in delmi*nensi* ecclesia, cum sint utique omnes populatæ et deo adiuvante, sacerdotum et plebium copiam habentes. *Rački* id. m. 195. l.

[2] U. ott. 196. l.

[3] *Knauz* id. m. I. 85. l. Ugyanezt átveszik a későbbi kor oklevelei is. *Ortvay.* id. m. 671. l. Ortvay az «error idololatriæ» alatt görög hitet ért; ez nem igen hihető, mert Horvátország, ha voltak is törekvések önállósitásra, *mindig* elismerte a pápa felsőségét!

[1] *Margalits. Horvát repertorium.* II. 671—4. l.

[2] *Vajjon a régi Szlavonia horvát v. magyar terület volt-e? Margalits* id. m. II. 687. l. V. ö. *Pauler* id. m. 219—220. l.

[3] *Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* 48—50. l.

kintettek, mutatja, hogy az Árpádház királyai által közös tartományi kormányzat alá rendelt területek *eredetileg egymástól független, különálló részek voltak és nem ugyanabban az időben kerültek a magyar királyok hatalma alá.* Ugyanezt bizonyitja a pécsi, illetve zágrábi egyházmegyék kiterjedése is. Ha ez a vidék a hóditás idején Horvátország része lett volna, továbbra is Horvátország néven vált volna a magyar birodalom részévé. Szlavonia neve pedig azt is mutatja, hogy azt előbb hóditották meg, mint Horvátországot, mert ha e hóditás egy időben történt volna, semmiképen sem adták volna annak az egész Dalmáciát is jelentő Szlavonia nevet.[1]

Éppen a kormányzati összetartozásból is következtethetünk a zágrábi püspökség alapitásának idejére. Ha ugyanis László 1091 után, mikor a zárai oklevél tanusága szerint Álmos herczeg már Horvátország ura volt, püspökséget alapitott volna Zágrábban, az alapitás aktusánál Álmosnak föltétlenül szerepe lett volna. Annál inkább fel kellene ezt tennünk, mert — mint föntebb emlitettük — László 1091 után e vidéken nem járt. Már pedig ilyen fontos cselekménynél a királyt *csakis* Álmos helyettesithette volna. Mivel Álmost az alapitás szemtanuja, Fáncsika, nem is emlitette, következtethetjük, hogy az abban az időben történt, mikor még nem volt a horvát föld herczege.

Mivel Szlavoniának a bán alá rendelt helyzete a XII—XIII. században semmiféle bizonyitékot sem nyujt annak a X—XI. században Horvátországhoz tartozására nézve, megdőltnek kell tekintenünk a horvát iróknak egy másik s tán legnyomósabb érvét is. Ezt az érvet Tamás főesperes munkájából meritik, ki a horvát határokat a Dráváig tolta ki. A mint Klaič a XIII. század állapotaiból következtette Szlavoniának a horvát királysághoz tartozását, aképen Tamást is saját korának, a XIII. századnak állapotai vezették tévutra. Az ő idejében a bán éppenugy ura volt Szlavoniának, mint Horvátországnak és Dalmácziának, a miből ő logikusan azt következtette, hogy a régi horvát királyok is urai voltak Szlavoniának. Ugyanabba a hibába esett, mint Anonymusunk, ki a XIII. századi helyzetet tartva szem előtt, a honfoglaló magyarokkal hódittatta meg Dalmáciát és Horvátországot. Spalato főesperesének műve történetünk egyik elsőrangu forrása, de a régibb történetre nézve csak olyan eszközökkel dolgozott, mint többi kortársa. A spalatói dalmát hagyományokon épitve fel művét, *Spalato városa és egyháza történetét*, a tulajdonképeni horvát őstörténetnek kevéssé megbizható forrása.[1]

A Dráva—Száva köze ezek szerint a X—XI. században nem tartozott Horvátországhoz, azonban Magyarországhoz sem.[2] A horvát-karantán viszonyokat érintő két adatnál emlitettem, hogy abból következtetés vonható arra nézve, hogy e területet őseink a XI. század közepén még nem szállták meg. Ugyanezt mutatja a spalatói zsinat határozata is, ha ugyan nem hamis. A többször emlitett itéletlevél azt mondja a zágrábi püspökség területéről, hogy azon pogány népség lakott. Maga a zágrábi püspökség alapitása is mutatja, hogy ez a vidék előbb nem tartozott hazánkhoz. «Uj püspökségek keletkezése lakatlan területek benépesitésére mutat.»[3] Az a kérdés már most, mi volt e terület a XI. század végéig s mikor csatolták hazánkhoz?

A legujabb időkig azt tanitották iróink, hogy a magyarok a honfoglaláskor elfoglalták az egész későbbi Magyarország területét. Az ujabb kutatások azonban kétségtelenül kideritették, hogy a honfoglalás csupán az alföldi és dunántuli dombos vidékre terjedt ki.[4] Megszálltak őseink a nagy folyóvizek mentén, halászatra, vadá-

[1] Horvátország és a régi Szlavonia eredeti különállására következtet *Tagányi Károly* a földközösség két különböző tipusának jelenlétéből. *A földközösség története Magyarországon.* 34. lap.

[1] Hogy mást ne emlitsünk, az utolsó öt horvát király (I. István, Kresimir Péter, Slavič, Zvoinimir Dömötör és II. István) közül csak hármat ismer, kik a dalmát-latin párt emberei voltak, *mig éppen a horvát nemzeti párt királyait*, Slavičot és II. Istvánt, *nem is emliti.* Jól tennék a horvátok, ha ezt Tamás dicsőitésénél figyelembe vennék.

[2] Helyesen jegyzi meg Klaič, hogy sehol sem emlitik a hiteles források, hogy a Dráva—Szávaköz a X—XII. században magyar lett volna. *Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* 33. lap.

[3] *Karácsonyi.* (*Századok*, 1901. 1043. l.)

[4] *Tagányi. A honfoglalás és Erdély.* (*Ethnographia*, 1890. 215—16. l.) *Karácsonyi. A honfoglalás és Erdély. 1896. Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határairól.* (*Századok*, 1901.) V. ö. *Pauler és Marczali* id. műveit is.

szatra, pásztoréletre alkalmas területeken. A megszállott területeket lakatlan, vagy csak egyes szláv törzsektől gyéren lakott, erdős-hegyes vidék vette körül. E területek, országválasztó-közök vagy *gyepüelvék*, mint Karácsonyi nevezi, védelmi szempontból voltak fontosak. A sátorozó nomád népek országait mindig ily lakatlan vidékek választották el egymástól; életmódjuk és harczmodoruk szükségessé tette, hogy közvetlen szomszédságba ne kerüljenek más népekkel. E választó-közök néhol több napi járóföldre terjedtek.[1] Ilyen országválasztó köz volt a Dráva—Szávaköz nyugati, hegyes vidéke is.[2] A magyarok letelepedtek a Dráván tul is, Valkó és Pozsega területén. Becsapásaik következtében felbomlott a Dráva—Száva közti, frank főhatóság alatt álló szláv állam s ennek területén az ott lakó szlávok a régi nemzetségi szervezetben éltek tovább. A keresztény tanokat senki sem hirdette, papjaik nem voltak. Szent Method népe bálványimádásba sülyedt. Ilyen állapotban volt a későbbi Szlavonia, Zágráb vidéke, mikor a magyarok figyelme erre felé fordult A Dráva völgyét ugylátszik megszállták a honfoglaló magyarok, ebből magyarázható Za'a, Somogy, Baranya megyéknek és a veszprémi, pécsi püspökségnek a folyó jobb partjára való kiterjedése.[3] Kla'č igen szellemesen akarta ezt más okból magyarázni,[4] de következtetését hibásnak kell tartanunk. E két parti helyzet csupán abból magyarázható meg, hogy ez a magyarok szállásbirtoka volt. Nehezen is hihető, hogy ha a magyarok a Dráváig eljutottak, annak jobbpartját ne szállták volna meg. Ellentmond ennek a magyar foglalás ama sajátsága is, hogy *folyó a törzsek közt sohasem képezett határt.*[5] Hadi szempontból is fontos volt a Drávavölgy, ezen keresztül juthattak őseink Olaszországba s Byzanc felé is. A zágrábi püspökségről szóló itéletlevél szavait a bálványimádásról igazolja Duh püspökké nevezése is. Szláv emberre volt itt szükség, mert nem keresztény vidék egyházi szervezéséről, hanem *térítésről* volt szó. A későbbi püspökök már magyarok voltak,[1] bár a nép szláv maradt.[2]

A honfoglalás óta állandóan vezettek a magyar vezérek hadjáratokat Olaszország felé s becsaptak egyszer-másszor Horvátországba is.[3] A hegyes vidék, hol a harczmodorukhoz éppen nem alkalmas területen tán vereséget is szenvedtek Tomiszlávtól, a horvát uralkodótól, éppen nem csábitotta őket. Figyelmük csak I. Béla lányának Zvoinimirral kötött házassága óta fordult e vidékre. Kresimir Péter (1050—1074) halála óta, ha látszólag nyugodt volt is Zvoinimir uralma, nem szüntek meg a pártviszályok Horvátországban. A horvát nemzeti párt, mely előbb Slavičot emelte trónra, ellenzékieskedett továbbra is a dalmát-latin pártnak kedvében járó Zvoinimir alatt, mig a dalmát városokat csak a király személye tartotta vissza, hogy Velencéhez ne csatlakozzanak. Zvoinimir halála (1087) után a pártküzdelmek folytatódtak és II. István rövid uralma, mely 1090-ig tartott, annyira jelentéktelen volt, hogy a későbbi krónikások meg sem emlékeznek róla.[4]

Szent László — ugylehet — Zvoinimir halála után, 1087—90 közt szállta meg a Dráva—Száva közét. Ekkor gondolhatott Horvátország meghóditására s talán nővére, az özvegy ki-

[1] V. ö. *Hóman. Őstörténetünk keleti forrásai.* 1908. 9—10. l.

[2] V. ö. az id. műveken kivül *Pauler. A magyar nemzet története Sz. Istvánig.* 41. l. *Mika. (Nagy képes világtörténet.* V. 537. l.) *Marczali. Egyetemi előadások.* 1904—5. 169. l.

[3] V. ö. *Tkalčič. A zágrábi püspökség ujjászületése.* Margalits. I. 476—7. l.

[4] *Margalits. Horvát Repertorium.* II. 688—9. l.

[5] Alkalmam lesz talán e nézetemet másutt bővebben kifejteni, itt csak fölemlitem az Árpád és Aba nemzetségek Duna, illetve Tisza kétparti szállásbirtokait s néhány ősi megye, mint Fejér, Esztergom, Komárom, Ujvár, két parti helyzetét. Ezzel szemben későbbi szervezéseknél a folyók határt alkottak, mint a kalocsai, esztergomi s más egyházmegyék helyzete mutatja.

[1] V. ö. *Tkalčič. A zágrábi püspökség ujjászületése.* Margalits. Repertorium. I. 476. l.

[2] Tán nem csalódunk, ha a Lietbert cambrayi püspök által «deserta Bulgariæ»-nak nevezett vidéket «quas (t. i. solitudines latrunculi Scythicae gentis inhabitant» e vidékre vonatkoztatjuk. U. is ő a pannónok királyától ment Dalmáczіába s e két ország közt terült el az emlitett pusztaság. *Chronicon S. Andreæ. Monumenta Germaniæ.* Scr. VII. 535. l.

[3] Megemlékezik erről 912—32. év közt *Dandolo chroniconja. (Muratori. Scriptores.* XII. 199—200. hasáb s *Presbyter Diokleas* id. helyen. 484. l.

[4] V. ö. *Klaič. Povjest Hrvata.* Zagreb, 1899. I. 112—127. l.

rályné utján összeköttetést tartott fen a horvátországi dalmát-latin párttal. Mielőtt azonban valamihez fogott volna, a gazdátlan, pogány szláv törzsektől lakott Dráva—Száva közét kellett szerveznie. Megalapitotta ekkor a zágrábi püspökséget s térítőül, első püspökül a cseh Duhot rendelte annak élére. Hozzácsatolta e püspöksséghez Zala és Vas megyék nyugati, addig szervezetlen vidékét is, a későbbi bexini főesperességet.[1] A területet magyarnak tekintette, az uj püspökséget az esztergomi érsek alá rendelte s épp ezért kiterjeszthette azt igazi magyar földre is. Ha a Dráva—Száva köze horvát föld lett volna, sohasem terjesztették volna ki királyaink a zágrábi püspökség hatóságát a Dráván inneni vidékre. Acha érsek római követsége minden valószinüség szerint az uj alapitással is összefüggésben állt; a pápa jóváhagyását mindenesetre kikérték az uj püspökség alapitásához. A vármegyéket szintén szervezte László, egyelőre a régi, szláv nemzetségi zsupákat véve alapul. E munkálat befejezése és II. István horvát király halála után, 1090 végén vagy 1091 elején vonult be Horvátország északi részébe. A magyar és dalmát hagyomány is fentartotta, hogy Lászlót egy horvát párt, Zvoinimir hivei hivták be, mint törvényes, választott uralkodót. Harczot csak itt-ott vivott egyes ellenálló horvát törzsekkel s elfoglalta a tenger mellékét egészen Záráig.

Összegezve eddigi fejtegetéseinket, bátran állithatjuk, hogy a *zágrábi püspökséget Szent László minden valószinüség szerint 1087 és 1090 közt alapitotta.* Az alapitás összefüggésben van a horvát hóditással, csakhogy nem következménye, hanem közvetlen előzménye volt annak.

Dr. HÓMAN BÁLINT.

[1] *Ortvay.* id. m. II. 732—4. l.

BRASSAI CZIMERESLEVELEK.

Az alábbiakban azon brassai czimereslevéleket fogom ismertetni, melyek részben a helyi múzeumokban, részben pedig magánosok birtokában vannak és eddig elkerülték a kutatók figyelmét.

I. Helner Bálint czimeres nemeslevele 1583-ból.

Nagy pergamenlap, a kiállitás az egyszerűbbek közül való; a király neve aranyos, a többi közönséges fekete betükkel irott. E czimeres nemeslevelet Báthori István, lengyel király 1583-ban adományozta Helner Bálint brassai polgárnak, ki mint Báthori Zsigmond fejedelemnek «cancellariæ maioris notarius»-a szerzett magának erre érdemeket. Vele együtt testvérét, Györgyöt is eddigi nemnemes (ignobilis) helyzetükből kiemelvén, a magyar és erdélyi nemesek sorába iktatja. Az okmány a király egyik lengyelországi várában («in arce nostra regia Nepolomiczensi») kelt 1583 február hó 3-án és a királynak, valamint Berzevici Márton kanczellárnak és Kovachóczynak sajátkezü aláirásával van ellátva.

A czimerleirás a következő: «. . . Scutum nempe trigonum cœrulea superficie conspicuum in cuius umbilico cor humanum habetur, perpetua flamma exæstuans, et sagitis per transversum ex omni parte transverberatum, supra quod duo iuvenes existunt humana specie augustiores candido amictu, sertum viridantis lauri frondibus contextum desuper deferentes: supra scutum galea militaris, cui idem cor, cum serto laureo proxime imminet. Latera autem scuti lemnisci sive teniæ, diversi coloris et ingeniose variegatæ utrinque ambiunt, et mirandum in modum condecorant».

A czimerkép, melynek nagysága 16·5 : 12·5 cm., négyszögü arany keretben az oklevél jobb sarkában foglal helyet. A szinezés már kissé kopott és a kivitel sem kifogástalan. Maga a kerek czimerpajzs pirosas lila, aranynyal diszitett alapra van helyezve, s még egy második, zöld szinü kerettel van körülvéve. A pajzsban zöld alapon, kék mezőben két fehérruhás ifjat (angyalt) látunk egymás felé fordulva, kezükben babérkoszorut tartanak a lánggal égő piros szív fölé. A szív két, egymást keresztező aranyos nyillal van átszurva. A pajzs fölött szembe néző

rostélyos sisak, mely fölött ismét a két nyillal átlőtt piros sziv zöld koszorúval foglal helyet. A takaró jobbról: fehér, vörös, kék és sárga (arany); balról: kék, arany, ezüst és piros.

Nagy, fehér viaszba nyomott vörös pecsétje piros, kék, sárga selyemzsinóron függ. A pecsét nagysága 11 : 5 cm.

Mint feltünő dolgot felemlitem végül, hogy az oklevél szövegében a tulajdonos Helner Bálint neve ki van vakarva és más kézzel ujra beirva, azonban alább még kétszer is előfordul a név az eredeti kézirással. Hogy mi czélja lehetett a hamisitónak e nagyon is ügyetlen kisérlettel? E kérdésre lehetetlen kielégítő feleletet adni.

A Helner család nem ismeretlen Brassóban. Az itt emlitett Bálintnak atyja — szintén Bálint — a város gazdája (quæstor) volt; testvére György pedig kiváló humanista és a Honterus-gimnázium tudós tanára.[1]

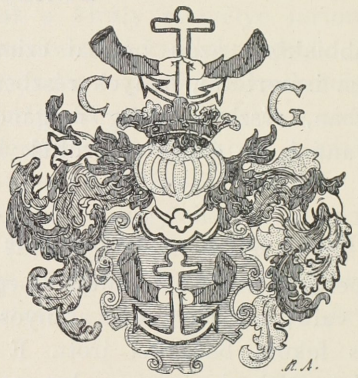
Kővári és Nagy Iván a családot nem emlitik. Az oklevél jelenleg Teutsch Gyula tulajdona és az ú. n. «Brassai Gyüjtők Muzeumában» őriztetik. A Helner család, úgy látszik, már kihalt.

II. Greisink Cirill czimereslevele 1588-ból.

Az a Greisink, helyesebben Greising Cirill, a kinek nevére ez a czimereslevél kiállitva lett, Brassó városának több éven át gazdája, majd birája volt.[2] Ezen a téren szerzett érdemeit emliti az oklevél is, mely a bevezetésben a régi törvényhozók: Deioces, Minos és Mózes példájára hivatkozva, a birák fontos szerepét emeli ki az államban. A fejedelmeknek tehát kötelességük a birák tekintélyét lehetőleg emelni, s éppen azért jutalmul és buzditásul Báthori Zsigmond fejedelem az emlitett Greising Cirillt, Brassó város főbiráját: István, János, Kristóf, Cirill és Lukács fiaival, valamint Anna és Margit leányaival együtt eddigi helyzetéből (ex statu plebea et ignobili) kiemelvén, a magyar- és erdélyországi nemesek sorába iktatja és nekik czimert is adományoz.

A czimer leirása a következő:

«Scutum nimirum triangulare cœlestini coloris, in cuius medio anchoram duo brachia humana dimidia ex utraque parte strictam tenent, supra scutum galea militaris aperta est posita, certis suis in locis deaurata, quam contegit diadema regium, gemmis unionibusque decenter redimitum; scuti vero latera teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, pulcherrime ambiunt et exornant.»

Az oklevél szavai szerint a czimernek jelképes értelme van. Valamint t. i. a hajó a tengeren a vihar martaléka lenne, ha az ügyes kormányos a horgonynyal meg nem erősitené: úgy a várost is sok veszedelem fenyegeti, ha azt a kormányzó okossága és bölcsessége meg nem védi «anchora enim virtutem tuam denotat, quam tu brachiis ambobus . . . amplecteris».

Az oklevél Gyulafehérvárt kelt 1588 december hó 3-án, a fejedelem és Kovachóczy sajátkezü aláirásával van ellátva. A kiállitás diszesnek mondható, mert nemcsak a czimerkép, hanem maga az oklevél is keretelve van, a mennyi-

* Műveit elsorolja Trausch: Schriftsteller-Lexikon II. 100. l.

* V. ö. Trausch i. m. II. k. 30. l.

ben annak felső részét, valamint az oldalrészeket 4—10 cm.-nyi szélességben virágguirlande futja körül. A virágok között galambokat és fiait etető pelikánokat látunk. A rajz ugyan messze elmarad régi okleveleinken látható hasonló diszitések finomságától, vagy a miniátorok ékítményeinek szinpompájától, de azért figyelmet érdemel.

A czimerképet nagy — 17·5 : 18 cm. — négyszögü keret veszi körül. A pajzs maga jóformán gömbölyü és éppen nem «triangulare», hozzá még ügyetlen cartoucheba is van foglalva. A pajzs fölött jobbra-balra damaszkolt zöldes alapon C. G. betük vannak lerajzolva, melyek a tulajdonos nevének kezdőbetüi. A pajzsban kék mezőben barna horgony áll, melyet kétoldalról emberi karok tartanak. Úgy ezen rajz, mint a sisak és a foszlányok is nem valami kiváló rajzoló kezére vallanak.

A felhajtott részből egy darab ki van vágva, lehet, hogy éppen a kihirdetés volt ott rávezetve. A pecsét piros, sárga és zöld sodrott, négyszögü zsinóron lóg, s gömbölyü fehér viaszban a Báthori-czimert mutatja, nagysága: 8·5 : 3·5. Ezen oklevél a Hontérus-gimnázium levéltárában van elhelyezve.

A Greisink családot sem Kővári, sem Nagy Iván nem ismeri.

III. Weis Mihály czimereslevele 1589-ből.

A Weiss család Csehországból származott be Medgyesre. Tagjai közül országos hirnévre éppen ez a Mihály (1569—1612) tett szert, kiről mi itt szólunk. Brassóba költözvén csakhamar vezető szerephez jutott, s mint biró s mint a szász nép feje és vezére egy ideig Erdély politikai életét is irányitotta. Részletesebb adatokat idevonatkozólag életiróinál találhatunk.[1]

Mint egészen fiatal ember került Rudolf király prágai udvarába, hol a magyar kanczelláriában nyert alkalmazást, hol annyira kitüntette magát, hogy Rudolf az alig husz éves ifju jegyzőt nemessé tette. Az oklevél bevezetésében is kiemeli jó nevelését, kiváló tehetségeit, a miért is András, János, Mátyás, Margit és Katalin testvéreivel együtt magyar nemességet és czimert adományoz neki.

A czimerleirás a következőleg hangzik:

«Scutum videlicet militare erectum, linea perpendiculari a summo deorsum ducta, hinc quidem in aureum, illinc vero in album colores divisum, cuius dextram aurei coloris scuti partem duæ cælestinæ laminæ, singulum aureum lilium continentes obliquæ secare: in sinistra vero alba scuti area, ex fundo trijugis viridis collis assurgere, illique virgo venusta, desuper baltheo cælestini coloris, ac cæterum corpus rubra veste dispersa, levum pedem nudum ostentans, induta, caputque viridi fascia volutante cincta, insistere, dextraque manu mucronem nudum, aureo capulo conspicuum, vibrare, sinistra vero libram cum dependentibus libripennis trutinare conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam, regio diademate, priori per omnia similem virginem cer(te) Justitiæ simulachrum, dextra manu mucronem nudum, sinistra vero aureum lilium tenentem, producente, ornatam. A summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis, hinc aurei et cælestini, illinc rubri et albi colorum in scuti extremitates sese diffundentibus, illudque decenter exornantibus».

Érdekes jelenség, hogy az oklevélben Weis Mihály neve magyarul is szerepel (Fejér), a mi különben abban az időben nem szokatlan jelenség. Maga Weiss Mihály is irásaiban hol Fejérnek, hol Albinusnak nevezi magát.[1]

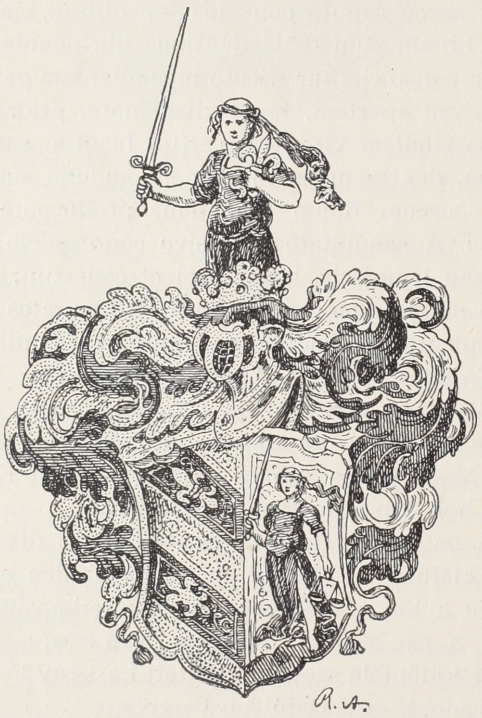
A nagy pergamen lapra irt oklevél diszesen van kiállitva, a király nevének minden egyes betüje külön arabeskekkel ékes keretbe van foglalva, a hat első sor aranynyal van irva, a sorok pedig különféle szinben diszitett keskeny léczekkel vannak egymástól elválasztva.

A czimerkép hosszúkás négyszög, nagysága 12·4 : 8·9 cm. Az aranyszegélyes külső és az ovális belső keret közti tért különféle kisebb czimerek és jelvényes alakok foglalják el. Még pedig fönt a középen a kétfejü sast, tőle jobbra egy horgonyos női alakot (a remény), balra pedig egy keresztet tartó nőt látunk (a hit). Alul jobbra a magyar, balra pedig a cseh czimert alkal-

[1] V. ö. «Transilvania» II. k. 1837. B. M. czikkét Weiss Mihályról, a hol arczképét és czimerét is közlik. A czimer rajza elég jó, de nem egészen pontos. — Mika Sándor: Weiss Mihály. Magyar Tört. Életr. 1893. A czimer itt is közölve van 47. l. — Quellen V. k. Trausch: i. m. III. k. 481—490.

[1] V. ö. Quellen V. k.

mazta a rajzoló; mindez kék alapon, közbe virág- és gyümölcskoszoru. A belső keret alapszine vöröseslila damaszkolva. A czimerpajzs egészen a leirás szerint készült. A két részre osztott pajzs jobb oldalán aranyos alapon két ferde sávban arany liliomot látunk kék mezőben; a bal oldalon fehér damaszkolt alapon hármas zöld halom tetején piros hasitott ruhában a «Justitia» allegorikus alakja áll, jobbjában kard, baljában mérleg. Ugyanezen alak ismétlődik a nyilt sisak fölött is térdtől növekvőben, csakhogy itt baljában liliomot tart. A rajz különben pontosan követi a leirást és finom kivitelével dicséretére válik a mesternek. A foszlányok jobbra: kék, arany és balra: piros és ezüst szinben pompáznak. A pajzs és az oromdisz aránya 4 : 5 cm.

Az oklevél Prágában kelt 1589-ben márczius 21-én, a király és a kanczellár — Péter győri püspök — aláirásával van ellátva. A felhajtott részen: «Arma et nobilitatio Michaelis Feÿer de Meggies. Tiburtius Himelreich». Rudolfnak elég jól konservált pecsétje, kék, piros, zöld és sárga szinü font selyemzsinóron függ.

Weiss Mihály családja már gyermekeiben kihalt. Sem Kővári, sem Nagy Iván nem emlékezik meg róla. Az oklevelet a Honterus-gimnázium levéltárában őrzik.

Itt emlitem meg, hogy ugyancsak ebben a levéltárban van meg Weiss Mihálynak igen érdekes emlékkönyve, melyben több hazai és külföldi előkelő családnak czimere is előfordul a bele irt emléksorokkal kapcsolatban. Erről azonban majd máskor.

IV. Greisingh István czimereslevele 1671-ből.

A föntebb emlitett Greisink családjából származott. Mint ifjú ember az erdélyi fejedelmi kanczelláriában volt alkalmazva, s itt szerzett érdemei alapján Apafi Mihály őt Fogarasvárában 1671 márczius 6-án kelt oklevelével Velther Anna nevü feleségével és Margit leányával együtt (antea quoque nobiles) régi nemességének épségben hagyásával ujból (denuo et ex novo) az erdélyi nemesek sorába iktatja s nekik czimert adományoz.

Nagy pergamen lap, egyszerü kiállitásban, a nevek aranyozva. Az első sorban olvasható «de Brassó», úgymint Weiss Mihálynál is a «de Meggies» csak eredetet jelent és nem vehető előnév adományozásnak.

A czimer leirása a következő:

«Scutum videlicet triangulare cœlestini coloris, in cuius medio duo brachia humana dimidia anchoram ex utraque parte strictam tenere conspiciuntur. Supra scutum galea militaris clausa est posita quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum: ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant».

Jóformán megegyezik tehát a föntebbi Greisink-féle okmány czimerleirásával. A czimerkép köralakú, a pajzs pedig sokszorosan fodrozott cartoucheba van foglalva. A mező kék szine annyira sötét, hogy feketének látszik. A rajz határvonalai vörös vonallal vannak meghúzva. A sisak is aránytalanul nagy és ügyetlen, a szinezése is izléstelen (fekete-sárga). Az utánzás még a czimerképben levő C. G. betükre is kiterjed, pedig itt már S. G.-t kellett volna használni. A foszlányok is igen gyarló munkák, úgy hogy kétségen kivül mondhatjuk, hogy e czimerkép későbbi befestésü.

Az oklevélen a fejedelem aláirásán kivül ott látjuk még Bethlen János kanczellár és Lugasi Ferencz titkár kezevonását is. Ezen czimereslevél a rendek országgyülésén 1671-ben annak rendje és módja szerint kihirdettetett, miről a felhajtott részen olvasható következő sorok tanuskodnak: Anno domini millesimo sexcentesimo septuagesimo primo die undecima currentis mensis Martÿ, in generali dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniæ etc. congregatione, ex edicto illustrissimi ac celsissimi domini principis Transylvaniæ ad diem nonum dicti mensis Martÿ proxime evolutum, indicta, celebrata, exhibitæ, lectæ publicatæ proclamatæque sunt præsentes literæ armales seu nobilitares, nemine contradicente. Magister Joannes Kendj de Nagy Kend, illustrissimi ac celsissimi domini domini principis Transylvaniæ prothonotarius m. p.

A pecsét piros, fehér, zöld zsinóron fatokban az erdélyi fejedelmi czimert tünteti föl, középen az Apafi család jelvényeivel; rajza azonban nem tiszta, mert a beütés nem sikerült. Ezen oklevél is a Honterus-gimnázium levéltárában található.

GYÁRFÁS TIHAMÉR.

BUDAPEST LEGRÉGIBB KIVÁLTSÁGLEVELE.

(Második befejező közlemény.)

Mindezeknél fontosabbnak tartja Salamon tárgyi kifogásait, ezekkel tehát részletesen kell foglalkoznunk. Mindenekelőtt kifogásolja Salamon, hogy a pesti kiváltságlevél a tatárdulás eredményéül csupán a kiváltságlevél elpusztulását tünteti fel.[1] Egyáltalán nem mondja az oklevél, hogy a pestiek *csupán* kiváltságlevelüket vesztették el, de a kiváltságlevél elpusztulása a királyt uj oklevél kiadására késztette, mert ezen alapult a város jogállása, gazdasági és társadalmi élete. Szóról-szóra ugyanezt találjuk Korpona 1244 deczember 15-iki kiváltságlevelében is,[2] pedig bizonyosan ott is mindent feldultak a tatárok.

Kőér adományozását is kifogásolja Salamon, mert a pestiek «bővében voltak a gazdátlan földeknek.».[3] Pest területe egyáltalán nem volt olyan nagy, hogy földadományra szüksége nem lett volna és éppen azért bővitette határait a király, hogy annál könnyebben kapjon az elpusztult város uj lakosságot.[4]

Kifogásolja Salamon, hogy nincs szó a pesti kiváltságlevélben váralapitásról. Salamon úgy képzeli ezt, hogy a király a pesti kiváltságlevélben várépitési szándékát kifejezésre juttassa. 1244-ben azonban a várépités még nem indult meg, hanem később, midőn a tatárok második betörésétől rettegtek. Bizonyságul idézzük Incze pápa 1247 február 4-én kelt oklevelét, melyben a magyarországi püspököket inti, hogy a király szándékainak megfelelően erős várakat épitsenek.[1] De ismerünk számos megujitott és először kiadott városi kiváltságlevelet ez időszakból s egyikben sincs szó váralapitásról, e hiány tehát a pesti kiváltságlevél hitelességének rovására sem irható.

Kifogásolja Salamon, hogy a pesti kiváltságlevél tiz lovag kiállitását követeli a várostól «mintha egy uj tatár invasio ellenében nem a várfalak, hanem siktéri ütközetek védhették volna meg a várost és országot!»[2] Salamon okoskodása nagyon erőszakos, mert a tiz lovag a királyi hadsereg számára szólt s Salamonnak nagyon jól kellett volna tudnia, hogy ez a városi kiváltságlevelekben rendesen kikötni szo-

[1] Id. h. 43. l.

[2] Privilegium ipsorum tempore Tartarorum emissum.

[3] Id. h. 43. l.

[4] Korpona idézett kiváltságlevelében is van földadomány, pedig ott is volt elég gazdátlan föld.

[1] Ad voluntatem et beneplacitum ipsius regis loca quæratis idonea, in quibus vos et ipsi suffraganei et populi vobis comunissi possitis vos necessitatis tempore receptare, ad quorum locorum ædificationem et munitionem vos et ipsi suffraganei ac vestri subditi detis consilium et auxilium et favorem. Fejér, Codex dipl. IV. 1. 462. l.

[2] Id. h. 43. l. E kikötés igazolja külömben a legjobban, hogy a kiváltságlevelet IV. Béla adta. V. ö. Századok 1887. évf. 64. l.

kott emberadó.[1] A várépités és védelmezés egészen más lapra tartozott, mert a város érdeke volt, hogy meg legyen védelmezve fallal és katonával az ellenséges támadással szemben s ezért épitette erődeit, ezért kötelezte összes polgárait a várvédelemre. Nagy tévedést követ el Salamon, midőn a katonaállitási kötelezettség alapján lándzsát tőr a pesti kiváltságlevél korszerüsége felett, mert éppen ez bizonyitja legjobban, hogy az oklevelet IV. Béla adta ki s hitelességéhez kétség nem férhet.

Nagy feneket kerit Salamon annak, hogy az 1244. évi kiváltságlevél Pestje hol feküdt s azt törekszik bizonyitani, hogy e Pest nem azonos a későbbi Budával.[2] A mint kezdettől fogva vitattuk, ahhoz semmi kétség sem fér, hogy az oklevél a mai Pestre vonatkozott, ezt tehát külön bizonyitani felesleges. Teljesen igaza van Salamonnak abban, hogy 1244-ben a mai Budavára még nem állott, hozzá kell azonban tennünk azt is, hogy a mai Pest sem állott fenn, mert a tatárok feldulták és lakosait szétszórták. IV. Béla 1244. évi oklevele éppen azt a czélt szolgálta, hogy Pest ujból benépesittessék. Ezért kapta a királytól Kőér birtokot is, a mi a mai Pest határában feküdt s ez adomány is világos bizonyitéka, hogy a mai Pest betelepitéséről volt szó, mert a budai polgárok nem sok hasznát látták volna a Duna tulsó partján fekvő földeknek. Eddig tehát minden rendben van. Azt mondja azonban Salamon, hogy Pest az 1244. évi kiváltságlevélben biztositott jogokkal 1413-ig nem élt,[3] mert nem volt bíróválasztási joga, nem volt árumegállitási joga és nem volt vásártartási szabadalma.[1] Kezdjük a bíróválasztási joggal. Pest nem maga választotta biráit, hanem Budavár esküdtjei közül rendeltek neki birót.[2] Ez teljesen igaz, de a mint emlitettük, a pesti telepesek a várhegyet szállották meg, az vált Pest központjává a tatárjárás után, a váralja és a dunabalparti rész pedig tartozékai voltak s ezért a bíróválasztás joga a várhegyen épült várost illette, a mint ezt a budavári polgárok mindenkor gyakorolták is. Ugyanezt mondhatjuk az árumegállitási és vásártartási jogokról is. Nem tiltakozik e feltevés ellen az 1244. évi kiváltságlevél szövege, a mint azt Salamon állitja, mert a várhegyen épült város hivatalos neve castrum Pestiense,[3] castrum novi montis Pestiensis,[4] sőt a Buda és castrum Pestiense kifejezések XIII. századi azonosságát minden kétségen kivül helyezi, hogy 1268-ban ugyanazon oklevélben Péter budai biró neve egyszer villicus Budensis, másszor villicus de castro Pestiensi.[5]

Legelső bizonyitéka a pesti kiváltságlevél hitelességének a budai polgárok és a budai káptalan nevezetes vámpöre,[6] melyben a budai polgárok (cives novi montis Pestiensis de castro Budensi) vámmentességük igazolására bemutatták IV. Béla királytól kapott kiváltságlevelüket. (Per eosdem cives quoddam privilegium Belæ regis inclitæ memoriæ, dupplici sigillo pendenti cera in serico consignato extitit præsentatum. In quo privilegio inter cæteros articulus fuerat hiis insertus, quod cives Budenses abomni exactione tributi præter tricesimam et valus iure ecclesiæ Budensis, quantim ad vales recipiendos, sint exempti). Salamon ezt nem tartja azonosnak az 1244. évi pesti kiváltságlevéllel, mert azon aranypecsét függött s ezen viaszpecsét, az a pesti polgároknak szólt s ezt a budai polgárok mutatták be. Az aranypecsétes oklevélről

[1] Az 1242. november 17-én kelt zágrábi kiváltságlevél szerint a zágrábi polgárok is tiz katonát voltak kötelesek állitani, ha a király táborba szállt. Fejér, Codex dipl. IV. 1. 261. l. A nyitrai polgárok 1258 szeptember 2-án kiadott kiváltságlevelében a király tizenkét katona állitására kötelezi a várost. Fejér, Codex dipl. IV. 2. 457. l. V. ö. Szalay I., Városaink a tizenharmadik században 71—83. ll.

[2] Id. h. 43. l.

[3] Hogy a jogokkal nem élés nem igazolja a jog hiányát, igazolja I. Lajos 1355. évi oklevele, melyben az ó-budai káptalan jogairól ezeket olvassuk: Sed quoad dominium proprietarium et tributum navium, quod ad presens pro castro nostro exigitur, licet iura eorum exhiberent, non tamen in ipsorum possessione a tempore, cuius non extaret memorie, eos unquam constabat extitisse vel fuisse. Podhraczky, Historia dipl. urbis Budensis I. k. 110. s. k. l.

[1] Id. h. 44. l.

[2] Id. h. 44. l.

[3] IV. Béla 1255. julius 26-án kelt oklevele. Fejér, Codex dipl. IV. 2. 310—13. ll.

[4] IV. Béla 1265. április 1-én kelt oklevele Komárom számára. Fejér, Codex dipl. IV. 3. 282—84. ll.

[5] Zichy okmánytár I. k. 15. és 18. ll.

[6] Lodomár esztergomi érsek 1295. október 20-án kiadott itéletlevele. Knauz, Monumenta II. k. 375—77. l

tudjuk, hogy záradéka szerint minden bíróság előtt egyenlő érvénynyel használhatták viaszpecsétes másodpéldányát, a pesti és budai polgárok elnevezésének azonosságáról pedig nem vitatkozunk tovább Salamonnal. Meg kell azonban cáfolnunk Salamon azon állitását, hogy az 1244. évi oklevélben olvasható «quantum ad tributa de salibus exigenda» és az 1295. évi oklevélben előforduló «quantum ad sales recipiendos» kifejezések nem azonos jelentésüek. Az egyik kifejezés t. i. a sóvámszedést, a másik pedig a sóvámadást jelenti s a szerint vannak alkalmazva, a mint az oklevelek a sóvámot fizető pesti polgárok, vagy a sóvámot élvező budai káptalan számára voltak kiállitva. A kifejezésbeli eltérés tehát nem hozható fel érvül az 1244. évi kiváltságlevél hitelessége ellen, mert megvan a kellő magyarázata. De különben sem lehet az 1295. évi oklevél alapján érvelni, mert nem szószerint, hanem csupán a dolog érdemét illetőleg idézi az 1244. évi oklevelet.

Ugyancsak vámmentességük ügyében pereskedtek 1299-ben a margitszigeti apáczákkal is, a mely perben 1299 deczember 9-én VIII. Bonifácz pápa Gergely esztergomi érseket rendelte ki biróul. Vámmentességük igazolására IV. Béla király kiváltságára hivatkoztak, a mi ujabb bizonyság arra, hogy a budaiak éltek a kiváltságlevéllel.[1]

Érthetetlen Salamon következő állitása, hogy nem találjuk nyomát a bulla felhasználásának Róbert Károly alatt, pedig 1314-ből maradt fenn documentum, melyben nyomának kellene lennie.»[2] E nyom Nagymaros 1324. évi kiváltságlevele, melynek záradéka szerint «minden egyebekben ugyanazon szabadalmakat és kiváltságokat élvezik, mint Buda polgárai» (In aliis autem omnibus iisdem libertatum prærogativis, quibus cives nostri Budenses gratulantur, utique gaudeant et fruantur.) E rendelkezés alapján Salamon árumegállitási jogot is követel Nagymaros számára, miután azonban az 1324. évi oklevélben kifejezetten nem foglaltatik az árumegállitási jog, elvitatja azt a budai polgároktól is. Miután végül az 1244. évi kiváltságlevélben kifejezetten benn van az árumegállitási jog, egyszerüen kétségbe vonja annak hitelességét.

Azt hisszük, hogy a nevezett rendelkezést többszörösen félreértette Salamon. Nem arról van ugyanis szó, hogy a nagymarosiak azon összes kiváltságokat megkapják I. Károly királytól, a mely kiváltságok a budaiak különböző okleveleiben találhatók, hanem jelenti e kifejezés azon jogositványok átruházását, a mely jogositványokkal a budai polgárok I. Károly király alatt éltek. Mi nem tartjuk lehetetlennek, hogy ez időben a budaiak az árumegállitási jogot nem gyakorolhatták,[1] mint a hogy nagyon sok kiváltság gyakorlati érvényesitését megakadályozták a mostoha körülmények. Hiszen nem egyszer találkozunk olyan oklevelekkel, a melyek régi és nem érvényesitett jogokat ujitanak meg, p. o. a birtokadományt is többször ismételték egymásután, mig a birtok tényleg az adományos tulajdonává lett. Mi azt hisszük, hogy a nevezett rendelkezés egyszerüen azt jelentette, hogy egyebekben pedig a nagymarosi polgárok a *budai jog szerint* élhettek.[2] Ha a nagymarosi kiváltságlevél szerint az összes budai kiváltságok megillették volna a nagymarosiakat, akkor egyenként irta volna azokat át az 1324. évi oklevél, mint azt a később tárgyalandó 1347. évi kassai kiváltságlevél tette, vagy pedig minden felsorolás nélkül utalta volna a nagymarosiakat a budaiak kiváltságaira, a mint azt a Salamon által is idézett 1317. évi soproni kiváltságlevél tette.[3] Az azonban el nem képzelhető, hogy a nagymarosi oklevél felsorol számos kiváltságot

[1] Prout ipsis ex concessione clare memorie Bele regis Ungarie facta eis de huiusmodi vectigalibus et tributis, tunc ad regem eundem spectantibus, competit. Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 25. s. k. l.

[2] Id. h. 45. l.

[1] Pozsony is megkapja e jogositványt már 1297-ben s Zsigmond király 1402 január 22-iki adománylevele ugyane kiváltságot tartalmazza. Király, Pozsony város joga 206—7. ll.

[2] Wenzel, Magyarország városai és városjogai 43. l.

[3] Az 1317 november 12-iki kiváltságlevél azon jogot biztositja a soproniaknak «quam cives Albenses et Budenses a progenitoribus nostris obtinuerunt. «Fejér, Codex dipl. VIII. 2. 73—76. ll. Tévesen idézi Salamon Gyöngyös 1334 majus 5-iki kiváltságlevelét. mert az csupán a város megerősitésére vonatkozik : Ipsam libertatem, cum qua et cives nostri Budenses perfruuntur in eadum, ipsam operibus muralibus circumdandi, turribus, propugnaculis et aliis quibuslibet fortalitiis et fortitudinibus ædificandi etc. Fejér, Codex dipl. VII. 3. 716—18. ll.

s ezeken kivül álló fontos kiváltságokat említés nélkül hagyjon.

Salamon azt hiszi, hogy a nagymarosiak árumegállitási joga tönkretette volna Buda kereskedelmét s már ezért is lehetetlennek tartja, hogy I. Károly királytól e fontos jogositványt megkapták volna. Később igazolni fogjuk, hogy az időben már élvezte e jogositványt nehány olyan város, a melyek sokkal veszedelmesebb vetélytársai voltak Budának, mint Nagymaros. Nagymaros árumegállitási joga teljesen jelentéktelen volt, mert a világkereskedelem nagy utjába nem esett bele,[1] a dunai hajóforgalom pedig ez időben még nem vitt nagy szerepet a világkereskedelemben. Egyáltalán nem szabad azonban nagy jelentőséget tulajdonitani a nevezett rendelkezésnek, mert ugyanezen alapon más városok számára is kellene árumegállitási jogot követelnünk[2] s általában mindazon városok, melyek a budai jog szerint éltek, árumegállitási joggal birtak volna.[3]

Egészen más a kassaiak 1347. évi kiváltságlevelének az esete, a mely nem általános záradékképen emlegeti a budai kiváltságokat, hanem a részletes felsorolás előtt hangsulyozza, hogy az adományozott jogositványok a budaiak kiváltságai (Libertates infrascriptas more civitatis nostræ Budensis). Ez oklevél valósággal a pesti kiváltságlevél mintájára készült s mégsem tekinthető egyszerüen a pesti kiváltságlevél másolatának. Bizonyos azonban, hogy a kassai kiváltságlevél megfogalmazásánál használták az 1244. évi pesti kiváltságlevelet, mert a felsorolt jogositványok első fele szóról-szóra van belőle átvéve. Ez átvételt ismét úgy magyarázhatjuk meg, hogy a kassai kiváltságlevelet kieszközlő «Homius ispán kassai és budai polgár» hozzájutott a pesti oklevélhez és az eredeti szöveg alapján fogalmazta meg a kanczelláriának bemutatott tervezetet. Kitünik ez a kassai kiváltságlevél szövegéből is, a mely két különálló részre oszlik. Az első rész a pesti kiváltságlevél nyomán készült, a másik rész pedig ujabb toldalék, s amily tömören van megfogalmazva az első rész, olyan pongyola az ujabb toldalék. A második rész ismétli a bíróválasztási szabadalmat s kétszer mondja el a bünösök vagyonát illető eljárást. E fogyatkozások arra vallanak, hogy nem a királyi kanczelláriában fogalmazták meg az oklevelet, hanem a kanczellárián kivül készült. A kassai kiváltságlevélből hiányzik a budaiak legfőbb jogositványa, a vámmentesség s hiányzik sulyos terhük, a katonaállitási kötelezettség. Nincs tehát szolgailag lemásolva a pesti kiváltságlevél, hanem felhasználható rendelkezései vannak átvéve.

De fogadjuk el Salamon feltevését, hogy a pesti kiváltságlevél másolata a kassai oklevél, a mi kitünő érv oklevelünk hitelessége mellett, akkor sem juthatunk Salamonnal azonos eredményekhez. Abból ugyanis, hogy az árumegállitási jog a kassai oklevélben a pesti kiváltságlevél átvett pontjai között az eredetihez hasonlóan az utolsó helyet foglalja el, nem az következik, hogy «Buda időrendben ezt kapta utoljára»,[1] hanem éppen azért, mert a kassai oklevél vonatkozó része a pesti kiváltságlevél nyomán készült, a sorrendben e jogositvány került az utolsó helyre.

Salamon hihetetlennek tartja, hogy I. Károly király a hüséges kassai polgárokat nem ruházta fel az árumegállitás jogával, ha az adni szokott városi kiváltság lett volna. A nélkül, hogy Salamont szellemes de czeltalan okoskodásaiban követnők, csak azt emeljük ki e helyen, hogy Kassa árumegállitási jogositványa csupán akkor vált a város számára jelentőssé, midőn Magyar- és Lengyelországok között szorosabb gazdasági kapcsolat támadt, az pedig Lajos király alatt történt. Ez magyarázza az árumegállitási jog késői adományozását. De vegyük más oldalról a dolgot. V. István király 1271. évi kiváltságlevelében a győri polgárokat a székesfehérváriak kiváltságaival ruházza fel s az adományozott kiváltságok sorában kifejezetten ott szerepel az árumegállitás joga.[2] (Statuimus etiam, quod om-

[1] Gárdonyi, Felsőmagyarország kereskedelmi utjai 10—11. ll.

[2] Komárom városát p. o. már 1265-ben megillette volna a jog, mert ez esztendőben IV. Bélától kapta a budai jogot; Eandem per omnia concessimus libertatem, qua cives nostri de novo monte Pestiensi gratulantur. Podhraczky, Historia dipl. urbis Budensis I. k. 297—98. ll.

[3] Zsolna, Bártfa, Eperjes, Privigye és Lippa. V. ö. Wenzel, Magyarország városai és városjogai 45—46. ll.

[1] Id. h, 51. l.

[2] Szávay Gy., Győr 24—27. ll.

nes mercatores usque Austriam in Hungariam descendentes et de Hungaria in Austriam transeuntes mercimonia sua in castro deponant Jauriensi ad concambium faciendum.) El lehet-e azt képzelni, hogy a kisebb jelentőségü Győr ily nagy kiváltságot kap, az ország székvárosa pedig csak sokkal később kapja meg ugyanazt, a mikor e jogositvány alapján Győr kereskedelmi központtá lett. De egyéb is következik ebből. A mint emlitettük, Székesfehérvár jogait kapják a győriek (in illa et eadem libertate, qua cives et hospites nostri Albenses gratulantur). Salamon okoskodása szerint tehát Székesfehérvár is birt volna árumegállitási joggal, miután a székesfehérváriak jogával élő győri polgárok kiváltságlevele kifejezetten tartalmazta e jogositványt. Annál inkább el kell azt fogadnunk, mert az 1291. évi győri kiváltságlevél szerint csupán egyetlen pontban külömbözött a győri polgárok kiváltságlevele a székesfehérváriakétól, t. i. hogy katonaállitási kötelezettségük nem volt. (De libertate Albensium hoc solum excipimus, quod nobiscum vel cum aliquo alio barone nostro exercituare nullatenus teneantur.) Tehát nem csupán Győr, hanem Székesfehérvár polgárai is gyakorolták volna az árumegállitás jogát, mielőtt az ország fővárosa megkapta. Sőt a vasvári polgárokat is előbb illette volna meg e jog, mert IV. László király 1294. évi kiváltságlevelével a székesfehérvári jogot kapták.[1] Vagy tekintsünk III. András királynak 1291 deczember 2-án a pozsonyi polgárok számára kiállitott kiváltságlevelébe, itt is megtaláljuk a jogositványt és pedig a pesti kiváltságlevélhez hasonlóan az utolsó helyen.[2] Az oklevél eredetiben maradt fenn és senki sem kételkedhetik hitelességében. De viszont abból sem fog senki Salamonhoz hasonlóan messzemenő következtetéseket levonni, hogy az árumegállitási jog az utolsó helyet foglalja el a kiváltságok sorában.

A mint minden alapot nélkülöz Salamon azon állitása, hogy Buda 1324-ben még nem gyakorolta az árumegállitási jogot, éppen úgy nem bizonyitja be azt sem Salamon, hogy 1344-ben kapta a jogositványt, vagy hogy egyáltalán I. Lajos királytól származott az. Abból ugyanis, hogy I. Lajos király 1370. évi oklevelében a budaiak árumegállitási jogát a saját adományának mondja,[1] egyéb érvek számbavételével csupán az következik, hogy a kanczellária fogalmazása hibás vagy hogy I. Lajos király is megerősitette IV. Béla király emlitett kiváltságlevelét. De adhatott a budaiaknak I. Lajos király külön oklevelet is, melyben a IV. Béla adta árumegállitási jogot jobban körülirta s esetleg bővitette is, a mi az oklevelek szövegének összehasonlitásából valószinünek is látszik. Bizonyitani is lehet azon feltevést, hogy I. Lajos király megerősitette a budaiak régi kiváltságlevelét. Az Ofner Stadtrecht XV. századi krónikaszerü toldalékaiban le van irva ugyanis a budai és pesti polgárok között az árumegállitás tárgyában folytatott 1502. évi per.[2] E feljegyzés szerint a budai polgárok árumegállitási joguk igazolására legbecsesebb oklevelüket mutatták be, ezt azonban a pestiek kifogásolták. (Indem ward wier gebarent, wie vnsser prieff einer den wier fast fuer den pösten hielten, nit gerecht wer.) Erre I. Károly király oklevelét mutatták be, a mely árumegállitási jogukat megerősiti azon oklevél-

[1] In aliis articulis libertatum more et libertate civium nostrorum de Alba gaudeant et fruantur. Fejér, Codex dipl. V. 2. 528. l.

[2] Item concessimus, quod omnes mercatores pannorum, boum, piscium, de quibuscunque regnis vel locis ad ipsam civitatem venientes *descendant in eadem* mercimonia sua libere et secure venditioni exponendo. Fejér, Codex dipl. VI. 1. 11'. l. V. ö. Király, Pozsony város joga 206–208. ll.

[1] Libertate civibus nostris Budensibus per nostram maiestatem gratiose ipsis concessa in eo, ut nullus mercatorum regni nostri praedicti vel aliarum partium res suas mercimoniales ultra ipsam civitatem Budensem transportare vel diferre nequeant, sed in ipsa civitate Budensi vendere vel commutare aut ibidem reponere teneantur, non obstante. Fejér, Codex dipl. IX. 7. 300. l. De nem is jelenti szükségképen a «gratiose ipsis concessa» kifejezés a jogositványok eredeti adományozását, hanem a megerősités esetében is használták azt. P. o. IV. László királynak a gölniczbányai polgárok számára adott oklevelében kifejezetten régi jogositványok megerősitéséről van szó (eandem in omnibus libertatem, quæ temporibus domini Belæ — — — usi sunt et gavisi, de benignitate regia duximus concedendam) és mégis úgy vannak feltüntetve az egyes jogositványok, mintha IV. Lászlótól kapták volna azokat (prærogativa libertatis a nostra matestate indulta, concessimus, statuimus). Fejér, Codex dipl. V. 2. 346. l.

[2] Michnay und Lichner, Ofner Stadtrecht 263—64. ll

lel egyetemben, melyet a pestiek kifogásoltak. (Da swechten wier mer prieff, und vanden ain da mit zbain sidell, het vnss geben kwnig Karell. Der selbig prieff pestettiget vns alle freihait der niderlag, awch den prieff, den man for fwer vnrecht wolt derkentt haben) I. Károly király jelzett oklevele I. Lajos ismert oklevélmegerősitő záradékával és pecsétjével is el volt látva,[1] tehát Lajos király joggal mondhatta a budaiak árumegállitási jogositványáról, hogy ő adta a budai polgároknak. E feljegyzést Salamon is ismerte s nem lett volna szabad olyan theoriákat szerkesztenie, a melyek hamis világitásba helyezik a székesfőváros egész középkori történetét. Salamon azonban annyira bele élte magát hamis theoriájába, hogy e feljegyzés egészen világos szövegét is félremagyarázza.[2] Azt mondja ugyanis a feljegyzés, hogy I. Károly király oklevele nem csupán az árumegállitási jogot erősiti meg, hanem azon becses oklevelet is, melynek hitelességét a biróság előtt kétségbe vonták. Salamon pedig igy forditja a kérdéses helyet (Da swechten wier mer prieff, und vanden ain da mit zbain sidell, het vnss geben kwnig Karell. *Derselbig prieff pestettiget vns alle freihait der niderlag, awch den prieff, den man for fwer vnrecht wolt derkentt haben)*: Ez megadja nekünk az árukirakás teljes kiváltságát s azt a levelet is előmutattuk (???), melyet előbb érvénytelennek állitottak.[3] Ez világosan félremagyarázása a nevezett szövegnek. De Salamon ezzel sem elégszik meg, hanem e kétségkivül egykoru feljegyzés ellenére azt vitatja, hogy I. Károly helyett I. Lajos nevének kellene e helyen szerepelni. Bizonyságul hivatkozik I. Lajos már idézett szavaira, melylyel a budaiak árumegállitási jogát magának tulajdonitja (libertate civibus nostris Budensibus per nostram maiestatem gratiose concessa), a mi azonban a budaiak régi jogának megerősitése vagy kiterjesztése alapján is irható volt s egyáltalán nem olyan nagy jelentőségü hely, hogy egyéb érvekkel szemben fentarthatná érvényét. Oriási tévedést követ el azonban Salamon, midőn oklevéltani érvekkel törekszik igazolni, hogy a feljegyzésben előforduló oklevél nem I. Károly, hanem I. Lajos oklevele volt. Azt mondja ugyanis, hogy: «Ott kétpecsétü oklevélről van szó, s hozzá van téve: hogy a kétpecsétü oklevél alján az egyik pecsét alatt nehány sor apró irás van, mely szerint király ő felsége első pecsétjének példányát ellopták volt, s azért csak az utóbbi pecséttel ellátott oklevelek birnak teljes érvénynyel. Ezen szavak nem Károlyra, hanem Lajosra illenek. Mert nem Károly, hanem Lajos pecsétjei vesztek el sikkasztás által.» Nagyon kevés eredeti oklevelet láthatott Salamon az Anjouk korából, ha nem talált olyan I. Károly királytól származott oklevelet, a melyen I. Lajos király pecsétje is függ a Károlyén kivül és I. Lajos király oklevélmegerősitő záradéka olvasható a hártya alján, mert ilyen oklevelünk szép számmal van. De ha nem látott is ilyen oklevelet Salamon, akkor sem lett volna szabad ez okoskodást elkövetnie, mert közvetlenül előtte idézi I. Lajos királynak második pecsétjére vonatkozó azon rendelkezését, hogy «egyszersmind a Károly király két első pecsétjével erősitett oklevelek is csak az ő, Lajos, 1364. utáni pecsétje által válnak hitelessé.[1] A feljegyzés irója I. Lajos király oklevélmegerősitő záradékát csak rövid kivonatban közli s nem emliti meg a Károly király okleveleire vonatkozó rendelkezését, ezzel azonban Salamonnak számolnia kellett vo'na s nem lett volna szabad belőle hamis következtetéseket vonni. Nem is emlékszünk meg azon oklevéltani csudabogárról, a melyet Salamon megteremt akkor, midőn ezeket állitja: «S hozzá tehetjük fölöslegül, hogy ha Károlytól nyerték volna az illető monopoliumot, akkor a levélnek okvetlenül kettőnél több pecsétje lesz vala.» Tudvalevő dolog, hogy kétpecsétes királyi oklevelek csupán az I. Lajos kanczelláriai gyakorlata szerint készültek, minden más esetben átirták a megerősitendő oklevelet s az uj pecsét alatt adták ki.

Nincs igaza Salamonnak abban sem, hogy a budaiak a pert Lajos király oklevele alapján nyerték meg, mert ugyanazon Ofner Stadtrecht

[1] Item der prieff mit den zbain sidell hat vntten pey dem varigen sidell etlech zeill klaine geschrift, wie var der K. Mt. jnsidell verstollen seind warden, vnd welche prieff mit dem anderen sidell gesidelt wer warden, der solt jm allen rechten kraft haben.

[2] Id. h. 62—66. ll.

[3] Id. h. 63. l.

[1] 65. l.

végén olvasható további feljegyzés szerint a pestiek tovább folytatták 1503-ban az emlitett árumegállitási pert azon alapon, hogy IV. Béla király aranypecsétes oklevele, a mely a budaiak kiváltságait tartalmazza, a pestiek tulajdonát képezte és a régi gyakorlat szerint Budáról kirendelt pesti birák egyike lopta el.[1] Nem számol be a nevezett feljegyzés a per további lefolyásáról, de kétségtelen, hogy a budaiak javára dőlt el, mert Szapolyai István nádor emlitett 1496 junius 15-én kelt itéletlevele megvolt a budai levéltárban s a nevezett perben szerepelő birótársak közül hat esztendő leforgása alatt nem mindannyian hagyták el a királyi udvart, emlékezhettek tehát az emlitett nagy perre, a melyben a budaiak és pestiek közösen védik kiváltságaikat. Ez tehát tisztán ügyvédi fogás volt a pestiek részéről, a mely eredményre nem vezethetett s csupán a per elnyujtására volt alkalmas. Csodálatos s szinte feltünő, hogy Salamon, a ki ismerte, sőt idézte Podhraczky kéziratban fennmaradt nagy munkáját Budapest történetéről, a Szapolyai István nádor 1496 évi oklevelét, mely összes okoskodásait megdönti, soha nem idézi, pedig Podhraczky munkájában megvan.

Végül I. János király emlitett 1538. évi oklevele alapján kisérli meg Salamon a pesti kiváltságlevél hitelességének megdöntését, illetőleg feltevéseinek igazolását, de teljesen meddő eredménynyel. Csupán két olyan átirt oklevél van ugyanis János király tárgyalt oklevelében, melyeket nem irt át szóról-szóra a kanczellária, hanem csupán a budaiakat akkor is érdeklő rendelkezéseket vette át belőlük. (In illis dumtaxat articulis, qui libertati eorum potissime suffragari videntur, de iisdem privilegiis excerpendo.) E két oklevél IV. Béla király 1244 november 26-án kelt aranybullája és IV. László király 1276 junius 18-án kelt megerősitő és bővitő oklevele, melyek hitelességét Salamon egyaránt kétségbe vonja.[1] Nem igaz Salamon erre vonatkozó első állitása sem, hogy a János király átirása kihagyja a régi pesti kiváltságlevélből mindazt, «a mi a kassai 1347-diki levélben ki volt hagyva,» mert maga is ismer rendelkezéseket, melyek a kassai oklevélben megvannak s ebből hiányzanak. De a kassai oklevéllel való összehasonlitás ellen szól az is, hogy a János király átirása első helyen a budai polgárok vámmentességi kiváltságát emeli ki, a mi a kassai oklevélből hiányzik. Ez átirásnak tehát semmi köze sincs a kassai oklevélhez.

Fölösleges módon töpreng azon Salamon, hogy vajjon a János király oklevele a régi pesti kiváltságlevél kivonatát vagy töredékét tartalmazza-e. Erről felesleges vitatkozni is, mert az előbb mondottak szerint itt kivonatról van szó és pedig a budaiak kérésére kiadott kivonatról.

Ha kivonatot irt át a királyi kanczellária, akkor természetes, hogy IV. Béla oklevele egész terjedelmében a kanczellária elé került. Nem volt ehhez szükség az eredeti oklevél bemutatására, a másolat is ugyanazon szolgálatot végezte. Valószinü, a mint már munkánk elején emlitettük, hogy I. Ferdinánd királynak 1528 január 1-én kelt átirását mutatták be. Salamon nagy sulyt helyez arra, hogy IV. Béla kiváltságlevele Pest számára készült s János király kanczelláriája minden hozzátevés nélkül a budaiaknak tulajdonitja az ott felsorolt kiváltságokat[2] s csupán «félreértéssel» tudja megmagyarázni a tényt. Mi minden hosszabb magyarázgatás nélkül egyszerüen I. János király atyjának, Szapolyai István nádornak 1496 junius 15-én kelt itéletlevelére utalunk, a melyben világosan ki van mondva, hogy IV. Béla aranybullája Pest és Buda közös kiváltsága volt s a budaiakat éppen úgy megillette, mint a pestieket, mert Buda és Pest akkor még nem volt és hosszu ideig nem volt két különálló város. Elesik ennek következtében Salamon azon állitása is, hogy a királyi kanczelláriában «nem tekintették az elméleti szoros valóság kideritését lényegesnek», hanem a párthivekkel szemben eltekintettek a valóságtól. Igy nem szabad a királyi kanczelláriát meggyanusitani, sem pedig az ország főbiráira nem

[1] Item da wier daz recht, wie da varstet, gebunen hetten, da lueden vns die vnbeisren Pesthter jn daz landrecht, vnd klagten vns an, wie die goldene wull, so wier habenn vom k. Wella, jer wer, vnd alle freihait, so wier hieten, alle jer weren, und jn enpfremt weren, alls die zeit, da wier jn van hinen albeg vnd alle jar ain richter hetten geben, alls obsy wolten sprechen, die selbing richter hieten jns gestollen.

[1] Id. h. 67. l.

[2] Id. h. 68. l.

szabad kimondani, hogy «a vizsgálat szigorának különböző mértékét alkalmazták a viszonyokhoz képest.» Ha ez igaz volna, akkor régi történelmünk leghübb emlékeit, az okleveleket, tüzre kellene vetnünk, s bele kellene nyugodnunk, hogy multunk igaz részleteit nem lehet megállapitani.

I. János király többször emlitett átiratában még egy régi oklevél rendelkezéseivel is találkozunk, a mely oklevélről azt mondja Salamon, hogy csupán «János király kanczelláriája okoskodta ki, hogy az illető toldalékpontok Kun Lászlótól származnak.»[1] Salamon ugyanis azt hiszi, hogy a budaiak valami megrongált oklevéltöredéket mutattak be, melynek bevezetése és vége hiányzott, melynek kiállitóját és dátumát tehát nem lehetett biztosan megállapitani. Ha ugyanis ilyen oklevél feküdt volna a kanczellária előtt, akkor nem mulasztotta volna el annak felemlitését s nem mondaná egész határozottan az oklevél: «László király IV. Béla unokája, kit a magyar nép Kun Lászlónak nevez, 1276-ban, julius kalendái előtti 15-dikén, uralkodása 4-ik évében, midőn megerősitette IV. Bélának az ő nagyatyjának kiváltságlevelét, a fenn elősorolt czikkeken kivül a következőket iktatta utána.» Ez teljesen világos és határozott irásmód, a mit csupán az esetben használhatott a kanczellária, ha az eredeti oklevél vagy pedig másolata feküdt előtte. Meddő munkát végez külömben Salamon, midőn az oklevelet I. Lajos királynak próbálja tulajdonitani, mert régi és kétségtelen bizonyitékunk van rá, hogy IV. Bélának a pestiek számára kiállitott kiváltságlevelét IV. László király megerősitette. Erzsébet királyné ugyanis 1345 augusztus 1-én megerősiti I. Károly király azon oklevelét, melyben IV. Béla királynak IV. László király által megerősitett oklevele alapján a budai polgárok kötelesek az ó-budai káptalannak a sóvámot megfizetni.[2] E sóvám tudvalevőleg az ismert pesti kiváltságlevélen alapul, semmi kétség tehát benne, hogy itt IV. Béla aranypecsétes okleveléről van szó. Ez érven kivül elfogadhatóvá teszi a IV. László oklevelének hitelességét azon körülmény, hogy a nevezett király IV. Bélához hasonlóan sürün foglalkozott a városok jogállásának biztositásával. Ugyanazon esztendőben p. o. a gölniczbányai polgárok régi kiváltságait erősitette meg,[1] 1377-ben Sopron szabadságait ujitotta meg s bővitette ki.[2]

Ezek előrebocsátása után a Salamon fejtegetéseiben gyakran és nyomatékosan használt 1347. évi kassai kiváltságlevél rendelkezéseinek forrásait is pontosan megjelölhetjük. Arról természetesen szó sem lehet, hogy a kassai oklevél bármely rendelkezése mintául szolgálhatott volna a budaiak kiváltságaihoz. Sőt ellenkezőleg, miután az 1347. évi kassai kiváltságlevél második része szóról-szóra ugyanazon rendelkezéseket tartalmazza, melyekről I. János király 1538. évi oklevele alapján tudjuk, hogy IV. László király adományozta a budaiaknak, világos, hogy a későbbi kassai oklevél egyszerüen innen vette át ez intézkedéseket. Ha a kassai kiváltságlevél első részét csaknem szószerint átvehették IV. Béla pesti kiváltságleveléből, bizonyos, hogy a kassai oklevél kieszközlője hozzáférhetett a budaiak levéltárához s a levéltárban megtalálta IV. László oklevelét is, a melyből a kassai kiváltságlevél második részét meritette.

Salamon érvelése, hogy t. i. Lajos király 1351. évi dekretumának 19. pontjában ki van mondva azon elv, melyet IV. László király 1276. évi oklevele biztositott a budaiaknak, 1347-ben pedig Lajos a kassaiaknak, s ezért a budai oklevél is Lajos korából származik, egyáltalán nem állhat meg. Hiszen a IV. László nevezett rendelkezése éppen a budaiaknak adott kiváltság volt, a melyet országos törvény nem biztositott. Mert ha országos törvényt hoztak volna erre, akkor felesleges lett volna külön kiváltságképen adni. Teljesen kétségbeesett itt Salamon azon magyarázata, hogy Lajos király a már emlitett «országos törvény jótéteményeiben» óhajtotta részesiteni a budaiakat. Milyen országos törvény volt az, a melynek hatályát adott esetben külön

[1] Id. h. 70—71. ll.

[2] Quod prædictum tributum salium in dicto portu Pestiensi dominus præpositus et capitulum ecclesiæ Budensis iuxta formam *privilegii domini regis Ladislai, litteras privilegiales domini Belae olim similiter regis Hungariae laudandae memoriae confirmantis* isto modo valerent exigere atque possent. Fejér, Codex dipl. IX. 7. 50—51. ll.

[1] Fejér, Codex dipl. V. 2. 345—47. ll.

[2] Endlicher, Monumenta Arpadiana 545—48. ll.

kellett biztositani. S micsoda jogállásuk volt a városi polgároknak, hogy az országos törvények hatálya nem érintette őket.

Salamon azon állitása sem fogadható el, hogy IV. László okleveleiben nem fordul elő az, «Insuper nos habito tractatu, de consilio baronum nostrorum ex gratia concessimus speciali» kifejezés, a mit a budai oklevél tartalmaz. Ellenkezőleg, ez IV. László okleveleiben is előforduló okleveles formula,[1] a min fennakadni egyáltalán nem szabad. Salamon hihetetlennek tarıja, hogy IV. László oklevelének emlitett kifejezését Lajos király kanczellária szolgailag átirta volna,[2] midőn 1347-ben a kassaiak kiváltságlevelét kiállitotta. Mi nem tartjuk lehetetlennek a dolgot, s magyarázatot is találunk hozzá abban, hogy az oklevelet nem a kanczellária fogalmazta, hanem kész oklevelet mutattak be a kassaiak megerősités czéljából.

IV. László oklevelének hitelessége ellen avval is érvel Salamon,[3] hogy az Ofner Stadtrecht 76. szakasza László oklevelét nevezi meg forrásul ama jogositványra, hogy a budai vásárokon külföldi kereskedők csupán nagyban árusithattak. Az Ofner Stadtrecht idézeteire később még visszatérünk, nem tartjuk azonban teljesen lehetetlennek, hogy IV. László oklevelében ilyen intézkedést találjunk. A vasvári polgárok 1274. évi kiváltságlevelében[4] p. o. szóról-szóra megtalálhatjuk ez intézkedést és Buda vásárjogát 1287-ben ugyanazon IV. László király adományozta.[5]

Érthetetlen ellenmondásokat talál Salamon a pesti kiváltságlevél és az Ofner Stadtrecht vonatkozó szavai között. Érthetetlen, mondom, mert ellenmondás egyáltalán nincs a két szöveg között. Azt mondja a pesti kiváltságlevél: Verum quia *exhibitio* privilegii ipsorum existentis sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transscriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine dupplicis sigilli nostri concessimus, tantum presentibus fidem volentes adhiberi, *ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur*. Az Ofner Stadtrecht pedig ezeket mondja: «Auch sol richter vnd purger der stat zw Ofen nyemantz mugen notten noch zwingenn dy haub goldein bull *in gericht oder auswendig* des *gerichtz für zu pringen*: nach inhaltung und anweisung der selbigen bull.» Ez szerintünk teljesen hű forditás, mert a pestiek tényleg azon kiváltságot kapták, hogy eredeti aranypecsétes oklevelüket ne legyenek kénytelenek bíróság előtt bemutatni, hanem azzal egyenlő érvényü legyen a kettős pecsét alatt kiadott másodpéldány. A ki tudja, hogy hazai bíróságaink mily nagy sulyt helyeztek az eredeti oklevelekkel való bizonyitásra[1] s hányszor kifogásolták a leghitelesebb átiratokat, az méltányolni fogja e kiváltságot s nem fog Salamonhoz hasonlóan élczelődni e kiváltság felett.[2]

Miután az Ofner Stadrecht nehány olyan rendelkezését idézte Salamon, melyek a szöveg szerint IV. Béla király kiváltságleveléből voltak meritve, felkér annak megmagyarázására, hogy mikép idézhetett az Ofner Stadtrecht irója «IV. Béla bullájából olyanokat, a mikről ezen oklevélben egy szó sincs.»[3] A megfejtés sokkal egyszerübb, semmint azt Salamon gondolja. Az iró t. i. nem az előtte fekvő oklevélből, hanem emlékezetéből idéz, a mi bizony többször megcsalhatta. A jogkönyv t. i. nem hiteles oklevél, hanem magánszorgalom utján összeállitott munka, a melyben éppen úgy előfordulhatnak tévedések, mint a Salamon munkájában is előfordulnak szép számmal. Tévedéseit az iró is elismeri, midőn ezeket irja: «Missefelt dir dan ichtz an meiner arbeit, so hab gedult, und schuld der kranghait oder tumhait vnd unwitz meiner synnen, und straff das nutzlich prüederlich und auch freilichen, vnd nicht morde mich in deinem neidt mit deiner zungen, vmb dy klain gab, dy ich dir gib lautter vmb gottes willen, so sy doch pesser ist, wenn gar nichtz, vnd ye pesser, dan dy dein, wan du darzu nichts gefüedert

[1] Fejér, Codex dipl. V. 2. 336. l., 431. l., 441. l. stb.
[2] Id. h. 73. l.
[3] Id. h. 74. l.
[4] Item statuimus, quod mercatores extranei ad forum ipsorum venientes pannum incisum vendere non præsumant, sed petias integras vendere teneantur. Fejér, Codex dipl. V. 2. 527. l.
[5] Endlicher, Monumenta Arpadiana 602—605. .

[1] Hajnik, Bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt 356. l.
[2] Id. h. 58. l.
[3] Id. h. 60—61. ll.

hast.»[1] Ez elég világos beszéd. Sokkal több tisztesség lakott az Ofner Stadtrecht irójában, semmint a Salamon fantáziájával megalkotott csalafintaságokat elkövethette volna.

Talán tulhosszan is időztünk Salamon fejtegetéseinél, de méltónak tartottuk e munkát azért, mert Salamon a pesti kiváltságlevél hitelességének tagadása alapján irta meg Budapest középkori történetét, s a mint a pesti kiváltságlevélre vonatkozó feltevése hamis, éppen olyan hamis az a kép is, a melyet a középkori Budapestről megrajzolt. Igazat kell adnunk Schmallnak, midőn azt mondja, hogy «Budapest történetének nem is annyira folytatása (Salamon után), mint inkább ujbóli megirása válik szükségessé.»[2] S egyáltalán nem érthetünk egyet nagytudományu birálójával, Tagányi Károlylyal,[3] a ki a pesti kiváltságlevél hitelességét Salamon érvelései daczára is kétségtelen hitelünek ismeri el s mégis azt mondja, hogy a főváros története Salamon munkájával «véglegesen meg van irva» s ezen «senki egy betüt sem változtathat az igazság komoly sérelme nélkül.» Azt hiszszük, hogy itt a birálóban felülemelkedett a Salamon egyénisége és irói tehetsége iránti bámulat az elfogulatlan tárgyilagosságon, a mely meg tudja különböztetni a művészt művétől s a melyet nem befolyásolhat sem kor, sem tekintély, sem vonzalom. Hasztalan kisérli meg Tagányi Károly Salamon oklevéltani «tudatlanságát» «realitásával» mentegetni, illetőleg magyarázni, mert oklevéltani vizsgálatokat oklevéltani előismeretek nélkül végezni csupán a tudomány és az igazság rovására lehet és sok olyan oklevéltani igazságot tagad meg Salamon, a melyeket elfogulatlan és komoly kritikával megtagadni nem lehet. Különösen a pesti kiváltságlevelet illetőleg helyesen itéli meg Salamont Tagányi Károly, midőn azt mondja, hogy «egyszerü magyarázat helyett olyat adott, mely csakis emberfölötti ravaszság és furfang mellett volna lehetséges.» Ha pedig ez igaz, akkor hol van Salamon «realitása», melyet Tagányi kiemelt.

Mi IV. Béla 1244. évi pesti kiváltságlevelét a felsorolt érvek komoly mérlégelése alapján kétségtelen hitelünek tartjuk, a mely Pest és Buda kiváltságainak egyaránt alapját képezte, mert hiszen a két város hosszu időn át egy testet képezett.[1] A pesti kiváltságlevél megvolt eredetiben a budai levéltárban egészen a város 1526-ban történt felégetéséig, akkor azonban elpusztult. Komoly bizonyságaink vannak rá, hogy IV. Béla kiváltságlevelét 1276 junius 18-án IV. László király megerősitette és hogy a budai polgárok 1295 október 20-án Lodomér esztergomi érsek előtt lefolyt perükben bizonyitékul használták fel. Megbizható forrásból tudjuk, hogy a pesti kiváltságlevelet I. Károly király átirta és megerősitette, I. Lajos király pedig oklevélmegerősitő záradékával látta el atyja emlitett oklevelét. Atirták a pesti kiváltságleve'et Hédervári Lőrincz nádor, Albert király és az ország rendei. Bemutatták az oklevelet 1476 szeptem-11-én Mátyás király előtt, a mikor nehány rendelkezését az ó-budai apáczák számára átirták s ugyanakkor a kanczelláriában használt formulás könyvbe is lemásolták. 1477 junius 29-én Ország Mihály nádor, 1492-ben II. Ulászló király irta át, 1496 junius 15-én pedig Szapolyai István nádor oklevelébe került s ez utóbbi oklevél az egyetlen középkori hiteles emléke az első pesti kiváltságlevélnek, a mely azonban egyszersmind legerősebb bizonyitéka az oklevél hitelességének is. Átirta végül oklevelünket 1528 január 1-én I. Ferdinánd király és 1538 márczius 27 én I. János király. Sajnos egyetlen átirás sem őrizte meg az aranypecsétes oklevél szövegét, mert azt IV. Béla rendelkezése értelmében nem kellett biróság elé vinni, megőrizték azonban a nevezett átirások az aranypecsétes oklevéllel egyidejüleg kiadott s királyi kettős pecséttel megerősitett másodpéldány kétségtelenül hiteles szövegét, a mely történeti és oklevéltani szempontból ugyanazon becscsel bir

[1] Michnay und Lichner, Ofner Stadtrecht 28. l.

[2] Adalékok 2. k. 104. l.

[3] Századok 1887. évf. 48—71. ll.

[1] Tamás esztergomi érsek 1313 deczember 2-án kelt itéletlevelében p. o. districtus castri Pestiensis (illetőleg Budensis) elnevezés fordul elő, melynek tartozéka úgy a suburbium, mint az antiqua Pesth. Knauz, Monumenta II. k. 689—91. ll. Pest különben a XIV. században igazán jelentéktelen hely lehetett, mert a magyarországi királyi városok (Buda, Visegrád, Székesfehérvár, Kassa, Trencsén, Zágráb, Nagyszombat, Pozsony és Sopron) 1384. évi oklevelében, melyben Hedvig és Vilmos osztrák herczeg házassági szerződését megerősitik, a neve nem fordul elő. Fejér, Codex dipl. IX. 7. 446—47. ll.

ránk nézve. Természetesen téves ezért Schmall[1] állítása, a ki a szöveget «hibás másolat»-nak mondja, mert az sem nem hibás, sem nem másolat.

Mindezek elég bizonyságot tesznek arról, hogy az oklevél 1244-től kezdve megvolt és használták is, minek következtében Salamon feltevéseit, melyek elmésségét a legnagyobb készséggel ismerjük el, mint feleslegeseket és használhatlanokat el kell ejtenünk. Salamon védelmére azonban fel kell emlitenünk, hogy középkori levéltár hiányában hasonló hibába könnyen eshetett Budapest bármely monografusa. A mig a fővárosra vonatkozó okleveles emlékek nincsenek összegyüjtve, lehetetlen Budapest középkori történetét kifogástalanul megirni. A budapesti vonatkozásu középkori oklevelek összegyüjtése és kiadása tehát olyan feladat, a mely rövid időn belül megvalósitandó. E gyüjtemény fogja pótolni Budapest elpusztult középkori levéltárát s ez fogja lehetővé tenni Budapest történetének megirását. GÁRDONYI ALBERT.

[1] Adalékok II. k. 43. l.

VEGYES.

A Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez.

Holub József a Turul 1909-ediki évfolyamában ismertette a Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetét. Az érdekes közleményben foglaltakhoz, pótlék gyanánt szolgáljanak a következők:

Azt mondja az emlitett közlemény, hogy Istvánffy Istvánnak, 1508-ban a királyi gyermekek udvarmesterének leányát Istvánffy Katalint Batthyányi Benedek vette nőül.

Ki volt ez a Batthyányi Benedek?

A sárvári herczegi levéltár 1558-ból őriz egy levelet,[1] mely Batthyányi Benedeket mint «filius condam Ladislai Battiani de Geresgal ex domina Elisabetha, filia olim Thomæ Ipolthfi progenitust» emliti. — Ugyancsak a sárvári levéltár egy 1564-ediki másik levelében «Nobilis Georgius de Marczal legitimus tutor et curator nobilis puellæ Catharinæ filiæ suæ ex nobili domina Anna, filia nobilis quondam Catharinæ, filiæ alterius olim dominæ Catharinæ Ipolthfi» elismeri, hogy leánya Marczali Katalin az Ipolthfi — valamint Batthyányi családok részéről Somogy vármegyében néhai Batthyányi Benedek javaiból anyai hozománya czimén őt törvényesen megillető részét megkapta.[2]

Ez a két levél határozottan nem mondja ki ugyan, de aligha csalódom abban, hogy Istvánffy Katalin férje nem lehetett más, mint Geresgali Batthyányi Lászlónak és hitvesének Ipolthfi Tamás leányának Erzsébetnek fia Benedek. Legalább feleségének keresztneve is — bár ez még nem sokat mond — mint látjuk, csakugyan Katalin, de az az összeköttetés is, mely az Istvánffy és Batthyányi családokat már akkor egymáshoz füzte, midőn Istvánffy Katalin testvér-bátyja Istvánffy Pál második házasodásakor Batthyányi Benedek unokahugát Gyulai Hedviget vette nőül, sejtésemet valószinüvé teszi. — Geresgali[1] Batthyányi Benedek 1561. év első felében halt el, mert egy szept. 12-én kelt kir. mandatum már néhainak emliti.[2] Istvánffy Katalinnal való házasságából csak egyetlen leánygyermekéről Batthyányi Annáról tudunk, kit Marczali György vett nőül, és ez utóbbiak leánya Marczali Katalin. Hogy Batthyányi Benedeknek fiutódja nem maradt, onnét tudjuk, hogy ő utána a családi ősi javakat unokatestvérének fia geresgali Batthyányi Kristóf örökölte.[3]

De ha sejtelmem nem csal, és Istvánffy Katalin csakugyan Geresgali Batthyányi Benedeknek volt hitvese, úgy az előbb emlitett 1564-iki levél azt is megmondja, hogy Batthyányi Benedekné Ipolthfi Katalinnak volt a leánya. — Tehát Istvánffy Katalin atyjának Istvánffy István udvarmesternek tulajdonképp kétszer kellett nősülnie úgy, hogy első felesége Dombai Margit, a második pedig, kitől Katalin született, Ipolthfalvai Ipolthfi Katalin.[4] — Batthyányi Benedek anyja Ipolthfi Erzsébet és Istvánffy Katalin anyja Ipolthfi Katalin mindenesetre egy családból való vérbeli rokonok voltak, de hogy egy testvérek is lettek volna, alig hihető, mert akkor

[1] Sárvári lt. fasc. 1. No. 68.

[2] U. o. fasc. 1. No. 86. — E levél egy példánya a M. Nemz. Múzeumban a Nagyszigethi Szily családnak letétbe lyezett irásai közt az 1564 évszámu csomagban feltalálható.

[1] Geresgal a mai nép nyelvén Görösgal Szigetvár mellett nyugotra fekszik.

[2] Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1561. évszám alatt.

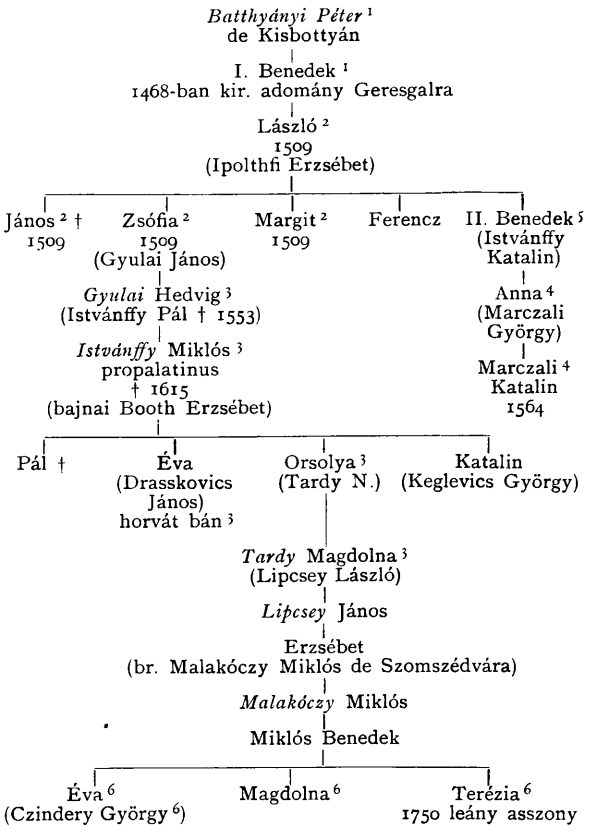
[3] U. o. 1558 évszám alatt.

[4] Ipolthfalva ma — elég különösen — Lipótfa puszta Somogyban Bárd-Szerászló mellett.

Batthyányi Benedek és Istvánffy Katalin unokatestvérek volnának, unokatestvérek közti házasság pedig abban az időben nagyon is ritka esetek közé tartozhatott.

A Nagyszigethi Szily család házi levéltárában van Mária-Terézia királynőnek 1750 szept. 6-odikán kelt egy mandatuma, melyben báró Malakóczy Terézia leányasszony instantiájára utasitja a kir. itélő tábla notáriusát, hogy mindazokat, kik a kérelmezőt ősi jusson megillető Batthyányi és Istvánffy jószágokat (Somogy vármegyében Lad castellumot, Szigeth városbeli curiát, továbbá Ujfalu, Vörösthó, Kottyan, Kis Halászi, Sorompós Sz. Mihály, Barcsi Sz. Mihály stb. falukat és pusztákat) elfoglalva kezükben tartják, birtok-jogaik beigazolása végett a pesti kir. táblához idézze meg. — Ez az idéztető mandatum a Batthyányi és Istvánffy javak iránti ősi jussát kereső Malakóczy Teréziának leszármazását következőleg adja elő: «Expositum est majestati nostræ nomine et in persona magnificæ domicellæ Theresiæ, filiæ spectabilis ac magnifici baronis Nicolai Benedicti, filii Nicolai, filii alterius Nicolai baronis condam Malakóczy de Szomszédvára ex magnifica Elisabetha, Joannis, filii Ladislai condam Lipcsey ex magnifica olim Magdalena Tardy progeniti filia ex magnifica Ursula, filia spectabilis ac magnifici Nicolai propalatini ex magnifica Elisabetha Botth de Baina, filii Pauli Istvánffy ex magnifica adjuga, filia magnifici Joannis condam de Gyula ex magnifica Sophia de Battyan progenitæ et descendentis». — E szerint Malakóczy Terézia bárónő leány-ágon egyfelől csakugyan az Istvánffyaktól, másfelől pedig és még korábbi időkből a geresgali Batthyányiaktól származott. A származék-rendben előforduló Batthyányi Zsófiáról ugyanis egy 1509-ediki birtok-csere levél nyomán tudjuk, hogy Geresgali Batthyányi Lászlónak leánya, tehát Benedeknek Istvánffy Katalin férjének édes-testvér nénje volt. E birtok-csere levél nem maradt ugyan fenn, de van egy följegyzés, mely a cseréről meglehetős részletesen emlékezik.[1] — Kár, hogy e följegyzésen a keltezés 1595 évszáma kimutathatólag hibás, és csak a jegyzék iródhatott 1595-ben vagy még később nem elég hű emlékezet után. A följegyzés szerint «Battyányi László föl vévén terhét Istvánnak és Miklósnak vér attyafiainak, item Borbálának hugának, hasonlóképpen Jánosnak fiának, és Sophiának és Margitnak leányának» Kálmán Jánossal és ennek hitvesével Geresgal, Zádor, Füles, Thamási, Lad, Zolna, Bachanik Szt. Mihály Somogy vármegyei helységekben jobbágy-telkeket és puszta helyeket cserél szent Egyednap után való vasárnapon, s a Sz. Egyedi (somogyvári) Conventben föl is vallották egymásnak. — A csere-levél Batthyányi László másik két ifjabb fiát Ferenczet és Benedeket tehát 1509-ben még nem emlitette.

Malakóczy Teréziának származástáblája kiegészítve egyéb forrásokból szerzett adatokkal a fentiek szerint ez:

Istvánffy Miklós másik leányától, Évától leszármazott Drasskovicsok is tartották jussaikat az Istvánffy jószágokra.

Hivatkozom végül Lehóczky Andrásra, ki azt mondja (Stemmatographia), hogy az 1511-ben budai várnagy Batthyányi Benedek hitvese Castellán Margit, ennek szülői pedig szentléleki Castellán Ákos és felesége Istvánffy Erzsébet voltak. Ez az Erzsébet időkor szerint az 1508-ban kir. udvarmester Istvánffy Istvánnak nagynénje lehetett. SZILY JENŐ.

[1] Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. a XVII. századbeli évszámnélküliek csomójában.

[1] Csánki D.: Magy. orsz. tört. föld. Somogy, Geresgali Batthyányi alatt.
[2] Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs lt. XVII. század évszám nélküliek.
[3] Nagyszig. Szily cs. házi lt.
[4] Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. Sárvári Fasc. 1. No. 86.
[5] Sárvári lt. Fasc. 1. No. 68.
[6] Németh Béla: Szigetvár története.

Zeleméry László és Rajcsányi Ádám sirkövei.

(Két sirkőrajzzal.)

A heraldikának némi szolgálatot óhajtok tenni, midőn Zeleméry Lászlónak XVI-dik századbeli és Rajcsányi Adámnak XVIII-dik századból való sirköveit, melyek Nyitra-Sárfőn a plébánia templomnál vannak elhelyezve, képben és közelebbi ismertetéssel bemutatom.

Zeleméry László személye maga is megérdemli, hogy reá figyelmet fordítsunk. Szülei Z. János és Dobó Anna, a hirneves Dobó Istvánnak nővére, voltak. E rokonságból kifolyólag hagyományozta Dobó Ferencz, Istvánnak fia, Zeleméry János utódainak a lédniczei, upori és sárfüi uradalmakat.[1] Zeleméry Lászlónak bátyja, Miklós, az örökölt családi birtokot birta, a szabolcsmegyei Zeleméren, Büdön, Telegden, Nyiradonyban és birtokolt királyi adományból Szatmáron.[2]

Zeleméry László ügyes, tanult ember, 1558 körül Verancsich Antal püspök alatt az egri várban volt gondviselő. Utóbb Miksa király őt az esztergomi érsekségnek tette gondviselőjévé. Esztergom vármegye főispáni helytartói tiszt is viselte,[3] noha akkor a vármegye török kézben volt. Az idejében mozgósitott keresztes hadban is résztvett, mire a sirkövén levő kereszttel jelölt zászló mutat.

Nejétől, Nagylaki Jaksith Skolasztikától több gyermeke maradt. Nejét túlélte, a ki halála után férje mellé temettetett el. Gyermekeivel kihalt a Zeleméry család.

Zeleméry Lászlónak halálozási évét Wagner feljegyzése[4] szerint 1573-ban történtnek tartották; holott a sirkőnek felirata szerint az 1570-ben történt.

A sirkő vörös márványból készült, a mely jó állapotban van, eltekintve némely csonkitást, melyek közül legkárosabb az arczé. A kő magassága 2 m., szélessége 1·20 m. Felirata, mely a kőnek szegélyét futja körül, a következő:

HIC IACET NOBILIS VIR DOMINVS LADISLAVS DE ZELEMR (sic) CESARIS MAXIMILIANI PROVISOR IN ARCHIEPISCOPATV STRIGONIEN.
CVM DNA SCHOLASTICA CONIVGE
SVA FILIA MAGNIFICI MARCI YAXIT DE NAGILAK. QVIEVIT IN
DNO ANNO M. D. LXX.

A sirkő alsó bal sarkában van a czimer, mely mellső jobb lábával három águ kinyilt virággal ékitett növényszálat tartó medvét ábrázol. Csergheő Géza a Zeleméri családnak azt a czimerét mutatja be,[1] a melyről az Anjoukori okmánytárban,[2] mint Zeleméry Mihálynak 1333-ban használt pecsétjén előforduló czimerről történik emlités. Eme, a Gútkeled nemzetségbeliek által használt közös czimer[3] a sárkány- vagy farkasfogakat mutatja.

A sirkő magára a sirra, mint sirfödél volt alkalmazva, a honnan Jantulik András plébános 1775-ben felvétette, mert a templomnak roskadozó tornya megszilárditásánál utban volt, és a

[1] Nagy Iván, M. O. családai XII. 346 és pótk. 197.
[2] Rupp, M. O. Helyr. T. II. 345, III. 142.
[3] Nagy Iván. i. mű. XII. 347. — Esztergom vm. mg. 419. főispáni helytartóságát 1579-re teszi, pedig már 1570-ben meghalt.
[4] MSS. Tom. LXX. p. 286.

[1] Wappenbuch des Adels v. Ungarn 731. Taf. 500.
[2] Nagy Imre, Anjouk. okt. III. 27.
[3] Nagy Iván, i. mű I. 217.

templom szentélye falának külső oldalához támasztva helyeztette el.

A kastély falába befalazott több régi, feliratos kő között van Zeleméry Istvánnak, László fiának sirköve is 1588-ból, melyről a czimer teljesen lekopott, a felirat alig olvasható.

*Rajcsányi Ádám*nak sirkövét itt bemutatni annál is inkább helyén levőnek tartom, mert ő,

mint a genealogia, heraldika, sphragistika és archontologia tevékeny munkása, korában valóságos tekintélynek örvendett, Pray György,[1] Fejér György, Nagy Iván[2] és mások elismeréssel szólnak munkásságáról. A «Turul» is sokat foglalkozott vele[3] és hamisitásaival és azért méltányos dolog, hogy az ő koholmányairól folytatott tárgyalásoknak befejezéseül, be legyen mutatva a sirkövén látható czimer is.

E czimer nem ugyan tárgyára nézve, de a czimertárgyak csoportositását illetőleg, különbözik ama czimerektől, melyeket Nagy Iván[1] mint Rajcsányi és Petrovay mint Ujfalusy testvérek czimerét 1651-ből, bemutattak. A sirkő czimerén, mint telamon két medve fordul elő. Ilyenek az eddig közzétett Rajcsányi-féle koholt czimeren nincsenek.

A sirkő felirata ez:

HIC
CALCATVR PEDIBUS EORUM
QVOS ANTE PRAEIVIT
S. C. ET R. A. MATTIS
POST SERVITIVM 28 ANNORVM
JUBILATUS HVNGARICO AULICUS
CAMERALIS CONSILIARIVS ET EMERITUS
ARCHIVARIVS REGIUS
ADAM DE RAJCSAN
QVI OBIIT DIE 26 MEN. AUG.
AÑO 1766 AETATIS SUAE
ANNORUM 68.

A sirirat szövegéből látjuk, hogy Rajcsányi Adám 1766-ban augusztus 26-án halt meg. Eddig Nagy Iván szerint, annyi volt ismeretes, hogy 1760 körül halt meg. A sirirat szerint 68 éves volt, tehát 1698-ban kellett születnie.

A sirkő eleintén a sir felett, a talajon feküdt, mint azt feliratja is mondja és a koptatás is tanusitja. 1775-ben Zeleméry László sirkövével együtt Jantulik András ezt is, ugyanazon okból mint amazt, a templom szentélye fala külső oldalához ragasztotta. Előbb e két sir egymáshoz közel volt a templom tornya mellett.

A nagyon domboru faragványu czimer nagyrészt lekopott. A felirat azonban még jól olvasható.

NÉMETHY LAJOS.

Oklevéltani apróságok.

Második honalapitónk, IV. Béla király az 1245-ik évben az abaujvármegyei Kinizsen adománylevelet állit ki, melynek corroboratiója igy szól: «— presentes eidem preposito — t. i. az adományosnak — concessimus literas *sigilli nostri* munimine roboratas. Datum etc.»

Az oklevelen azonban zöld szinü, csucsos papi pecsét töredéke függ, melyet olyképen erősitettek a hártyára, hogy ezt alsó részén bal szeglete felett néhány vonalnyira behasitván a szélesség irányában mintegy az oklevél közepéig, az igy nyert keskeny szalagot alól a hártya

[1] Horányi, Memoria Hungarorum III, 132.
[2] Nagy Iván, i. m. IX. 593., XII. 513.
[3] Turul IV. 103., V. 91., 112—117.

[1] Nagy Iván i. m. IX. 589.
[2] Turul V. 91.

közepén a szöveg alatt vágott nyiláson átbujtatták s szabadon lecsüngő részére alkalmazták a szokásos módon a pecsét fészkét.

A corroboratio szavai bizonyitják, hogy ez a pecsételési mód valóban ötletszerüen, az oklevél megszerkesztése után történt s magyarázatát a kiállitó is szükségesnek találván, az okirat utolsó része, a kelet után a következőket jegyeztette fel: «Istam — t. i. litteram — cum prior predicatorum ad presens domi esse non potuit, cum *sigillo domini plebani Achillei* fecimus roborari».

Az oklevél Kassa város titkos levéltárában Szebenye Nr. 1 jelzés alatt őriztetik.

Miklós nádor 1347-ben Abauj- és Sárosvármegye rendeivel Kassán nádori gyülést tartván, az erről kiadott oklevélben a megpecsételésről ezeket olvashatjuk: «— et in testimonium *sigilla nostra* presentibus literis *iuxta sigillum* ipsius domini *palatini* duximus apponenda». A nádor ismert függő pecsétjén kivül, melynek körirata: † S.(igillum) Nicolai Gileti [1] palatini: Hungari(a)e: Et : Et : Judici. Comanor.(um), más pecsétnek nyoma sincs. Az oklevél Kassa városa nyilvános levéltárában.

Ilyen ellentmondások nem ritkák s a *literatus regius* [2] — királyi iródeák — vagy *scriptor* [3] 1439-ben is az oklevélen függő pecsétet emleget s a kanczellária az okirat hátára üti a pecsétet [4] anélkül, hogy ez a hitelesség rovására esnék.

Már Nagy Lajos királyunk utolsó éveiben, de különösen Zsigmond alatt a munkával megterhelt kanczelláriákban hanyag gondatlanság kap lábra. Classicus példája egy 1380-ban kelt oklevél, mely tele van törlésekkel és javitásokkal, mert Szepesi Jakab országbiró, a kinek kanczelláriáján indult meg az irat szerkesztése és kiadása, időközben meghalálozván, az expeditio megszakadt; azt később ismét elővették, a *király* nevében adván ki az oklevelet, melynek néhány sora már az oklevél hátára került. [5]

Szakasztott példáját birjuk az 1405-ik évből. [6]

Elég sürün találkozunk apróbb korrekturákkal a káptalani kiadványokban. Az egri káptalan 1328-ban kelt s Kassa városa titkos levéltárában Baska. Nr. 1. jelzés alatt található oklevelének szövegében az asserurerunt szó középső *r* betüjét, mint feleslegest, áthuzták.

A jászai konvent 1340-ben kelt okiratának [7] a datuma fölösleges szó-, helyesebben számszaporitással ez: «— *anno* eiusdem M° CCCmo XLmo *prenotato*». A lelkiismeretes jegyző az évszámot, mint feleslegest, kihuzta; a szövegben egy helyütt az ipsius szót áthuzván, fölébe illius-t irt.

A szepesi káptalan az 1337-ik évben statutiót eszközölvén, az erről szóló okiratban [1] a jegyző leirván az adományozott birtok határait, nem a kellő helyen alkalmazta a «super eodem fluvio Byztre cadit in fluvium Harnad» szavakat. Úgy segitett a dolgon, hogy a mondatot idéző jelek közé rekesztette s a *super* szó fölé a *vacat* szó első, a *Harnad* fölé második szótagját irta fel. Az itt nem helyén való sor alább illő helyén is olvasható.

V. László király ismert pecsétjében, melyre az 1453-as évszámot, a pecsétnyomó készitésének idejét is felvéste az udvari ötvös — a czimerpaizs mögül fénysugarak törnek ki.

Kassa, Bártfa és Lőcse sz. kir. városok ekkor nyert czimerleveleibe s innét pecséteikbe is belekerülnek e fénysugarak. Lőcse város pecsétjében azonkivül a fénysugarakon túl e három gót betü van, ú. m. jobbra *s*(igillum), fent *c*(ivitatis) és balra *l*(eutschoviensis).

A királyi kanczelláriában divó iktatói és kiadói eljárásról szóljanak a következő adalékok.

Zsigmond király egy 1430-ik évbeli oklevele [2] plikaturáján: Lecta, correcta et collationata.

1436-ban kelt okiratán: Recta ad registum regale. [3]

II. Ulászló király 1496-ik évbeli oklevelén: Presentata, lecta et extradata est in sede per M(agistrum) Adam prothonotarium.

Coram me magistro k k k
et coram me magistro Gereczy et ceteris, et coram me magistro Ladislao de Doroghaza prothonotario.

Az okiratot hártyán, könyvalakban állitották ki s pecsétje veres-fehér-zöld fonalon függ. [4]

Az 1510-ik évben Perényi Imre nádor Esztergomban ad ki oklevelet; alól jobbra: Ad relationem domini Blasii de Raska thavernicorum regalium magistri, s ugyanitt, nagy szerényen a jobb alsó sarokban az okirat *scriptorának* neve: Bolyary. [5] Talán a legrégibb adatunk erre a szokásra, mely a Habsburgházból származó királyaink alatt kezdettől fogvást divatozott.

Orbán győri püspök, királyi kincstartó 1483-ban kelt oklevelein mindenben hasonló pecséttel él; azonban a czimerpaizs mezeje hol balharánt, hol jobbharánt osztásu. [6]

Egy 1435-ik évbeli, Bask abaujvármegyei

[1] Az A. O. IV. k. 123. lapján egy 1341-ben kelt oklevélben: Geletus dictus de Boioth.
[2] Varjú, Bánffy oklevéltár. 238. l.
[3] U. o. 329. l.
[4] Varjú, Bánffy oklvt. 622. l.
[5] U. o. 350 l.
[6] U. o. 491. l.
[7] Kassa város titkos levéltára Kajul. Nr. 2.

[1] U o. Beke. Nr. 1.
[2] Kassa város titkos lvt. L. Nr. 3.
[3] U. o. Zakal. Nr. 49.
[4] Kassa v. titk. lvt. D. Nr. 40.
[5] U. o. B. 61.
[6] K. v. nyilvános levéltára 541. és 542. sz. a.

helység adományozásáról szóló oklevél hátán ez egykoru magyar felirat: Zabad espansag ad Bask.[1]

KEMÉNY LAJOS.

Megjegyzések Theiner archontologiájához.

I.

IX. Gergely pápa 1231 május 9-én azt irja az esztergomi érseknek, hogy miután a római császárság (t. i. a byzánczi) annyira veszélyeztetve van, hogy tönkremenésétől lehet félni, szükségesebbnek talá'ja, hogy azon magyarországi főurak, kik a szentföldre menesztendő keresztes hadjáratra készek, inkább a nevezett császárság segitségére menjenek; szólitsa tehát őket az érsek fel, hogy J(ános) választott konstantinápolyi c.ászár támogatására siessenek és ha egyik-másik ezt személyesen meg nem tehetné, váltsa be fogadalmát oly módon, mint ezt az érsek legczélszerübbnek találja.

A fogadalmat tett urak a következők:

«nobilium virorum *Dionisii* Camerarii ... regis Ungarie, *M.* comitis Palatini et *Nicolai* fratris ejus, *Nicolai* magistri *Caiñm* comitis et *Benedicti Philippeni*, *Saodomi*, *Buzarde* comitis et comitis *Famuhelici*.[2]

Hogy e névjegyzékben egynéhány név a felnemismerhetőségig van elferditve, kézzelfogható s igy azt hiszem — nem éppen felesleges, ha e nevek elemzésébe belebocsátkozunk.

a) *Dénes* camerarius teljesen ismeretes személy. Ampod fia Dénes nádorral nem azonositható, mert ez 1228-ban nádorságát elveszté, mire őt benne az okiratunkban előforduló M(ajs) követte; tehát nem igen hihető, hogy a bukott nádor győztes versenytársa kabinetjében a kamarafőnöki vagy a tárnokmesteri hivatalt elvállalta volna. Hanem *Tomaj nb. Dénes*, ki már 1224 óta tárnokmester és 1241 után mint nádor eltünik, az okiratban szereplő camerariussal vagyis tárnokmesterrel azonos.

b) *M.* a Majs nevü nádor, ki 1209-ben Vasmegye főispánja, 1217-ben András királynak palesztinai utitársa és 1228 től 1231-ig a nádor. Tőle származik a darói Majos család. — *Miklós* nevü fivére 1213 és 1214-ben Fejérmegye főispánja; 1214 után elvész a nyoma, de 1233-ban ismét találkozunk vele a főurak sorában, a nélkül, hogy a tőle esetleg elfoglalt hivatalt ismernők. Tőle származnak a Daróiak.

c) «*Nicolai magistri Caiñm comitis*»-nél mindjárt ki kell jelentenem, hogy az egész sor *egy* Miklósra vonatkozik; hiányzik a Theiner-féle szövegben egy vessző, kellene állnia: «Nicolai magistri, Caiñm comitis». — Első látszatra két személylyel volna dolgunk: *a)* Miklós mesterrel, *b)* Caiñm comessel és akkor a kétségkivül röviditett Caiñm alatt «Calojohannem»-re gondolunk vagyis Angelosz János (Kalojohannes) görög császárfira, ki akkortájt a Szerémség ura volt és a későbbi királyi oklevelek záradékaiban az ország főurai sorában helyet foglal.[1] Csakhogy eltekintve attól, hogy őt a pápa már rangjánál fogva elsőnek kiemelte volna, nem szabad elfelednünk, hogy a levél az összes urakat genitivusban felsorolja és hogy, ha a császárfiról volna szó, Caiñ*s*, azaz «Calo-Johann*is*»-nek kellene állnia; — de mert a röviditett szó vége nem *s*, hanem *m*, világos, hogy itt valamely *-um*-végü szóval van dolgunk és hogy a reá következő «comitis» erre vonatkozik; ki akarja fejezni, hogy Miklós mester kiknek volt a comese. Majs nádorsága alatt egyetlenegy férfit ismerünk, kire a levél adata illik, ez pedig az eléggé ismert Bars fia Miklós, ki tényleg «Nicolao magistro et comite agazonum» czim alatt akkor többször szerepel;[2] fentebbi rövidités tehát minden kétséget kizárólag «agazonum»-ot jelent.

d) *Benedicti* és Philippeni között hiányzik a vessző, mert itt két személyről van szó.

E Benedek nem más mint *Sámod fia Benedek*, ki 1219-ben Nyitramegye, 1220-ban pedig Abaujvármegye főispánja, azután jó időig országos hivatal nélkül maradt. Majs nádor távozta után Ampod fia Dénes nádorsága alatt, tehát még 1231-ben megkapja az országbirói állást, melyben 1232-ig marad; 1233 aug. 20-án még él. További nyomait nem ismerjük.

e) *Philippeni*. E néven hiába keresnők a magyar kútfőkben, mert «Philippenus» az eredeti név olaszositása. Az itt nevezett főúr nem más mint azon *Phila*, ki 1219-ben Bars fia Miklós nádor és Sopronmegye főispánjának helyettese, 1231-től 1232-ig pedig Dénes nádor alatt királyi tálnokmester; 1233-ban nincs országos hivatala; 1234-ben Sopronmegye főispánja, ezután «bán»-nak cimezik. 1249-ben az oroszok fogságába kerülve, életét a börtönben végezte. Tőle származnak az ungmegyei Szeretvaiak és a szeretvai Ramocsák.

f) *Saodomi*; ez már nem olaszositás, hanem rettenetes irási, olvasási vagy sajtóhiba; jelentősége pedig: *Salomonis*. Ez nem más mint Fajszi Salomo, ki 1211-től 1214-ig tárnokmester és Bácsmegye főispánja, 1222-ben országbiró és Mosonmegye főispánja, ugyanazon évben szlavóniai bán és Zalamegye főispánja, mely két hivatalban 1224-ig találjuk.

A pápai levélnek ez a legérdekesebb adata. —

[1] Kassa v. titk. lvt. Bask. Nr. 8.
[2] Theiner, Mon. Hung. I. 97.

[1] V. ö. «Margit császárné fiai» cz. a «Századok» 1903. évf. 595—600. l. megjelent dolgozatommal.
[2] Pl. Wenzel VI. 476., XI. 212.

Mindeddig azt hittük t. i., hogy e Salomo nyoma 1225 után elvész; a pápai levél azonban bizonyitja, hogy még 1231 első felében is élt. Hogy itt tényleg ő vele s nem valamely Salomo nevü más személylyel van dolgunk, bizonyítja fényesen azon adat, mely szerint Salomo bán a Veszprém-megyében fekvő vázsonyi birtokát — *hogy a szentföldre való utazása alól fel legyen mentve* — végrendeletileg egyik vitézének, Kopasz Andrásnak hagyományozta,[1] a miből kivilágik, hogy Salomo sem Palesztinába, sem Konstantinápolyba nem utazott.

g) *Buzard* nem más, mint a *Buzád-Hahót nb. Buzád*, kit 1231-ben «bán»-nak neveznek. Eléggé ismert személy.

h) *Famuhelici* irási, olvasási vagy sajtóhiba. Ez azon *Sámuel*, ki Dénes nádor és Miklós tárnokmester rossz gazdálkodásában résztvéve, 1232-ben kiközösittetett. Komárommegyei birtokos; 1218-ben az e megyebeli Örsön néhány földeket szerez; 1228-ban néhány barsmegyei birtokos ügyében királyi emberként működik; 1232 előtt a királyi kamara főnöke. Hogy tényleg vele van dolgunk, bizonyitja a pápa, ki őt 1232-ben azért kiközösiti, *mert keresztes fogadalmát a kitüzött határidő alatt nem teljesitette.*[2] 1232 után nyomát vesztjük. 1268-ban találunk Komárommegyében Fűr, Imely és Radvány táján egy Sámuel-falvát,[3] mely kétségkivül e Sámuel után kapta nevét.

II.

1332 április 1-sői kelettel irja a pápa Katyisz nb. Szécsényi Tamás erdélyi vajdának, hogy a pápai követeket a tizedek gyüjtésében támogassa. Ugyanezen felhivást küldi

a) Demeterio comiti de Trinch,
b) Paulo comiti de Mortun,
c) *Jobi Duci Matho*,
d) *Paulo comiti de Zamar*,
e) Nicolao comiti Posoniensi,
f) *Stephano comiti de Polys*,
g) Donthoni comiti de Zolio,
h) *Ladizlao magistro Agazonum.*

Ezek közül egynéhányt meg kell határoznunk, a többiek elég könnyen felismerhetők:

1. *Demeter* az Aba nb. Nekcsei család tagja, ki 1322-től 1335-ig Trencsénmegye (Trinch) főispánja és (már 1316 óta) királyi tárnokmester.

2. *Pál* a Nagymartoni (Mortun) család tagja, 1328-tól 1349-ig a nagyhatalmu országbiró.

3. *Jobi Duci Matho* minden irányban elrontott megjelölés. Mindenekelőtt kiemelendő, hogy a pápai kanczellária a magyar vajdát és a bánt többnyire dux-nak nevezte; miután fentebbi levél elsősorban Szécsényi Tamás vajdának szólt, világos, hogy a dux alatt a bán értendő s igy azonnal tisztában vagyunk az iránt, hogy Matho alatt *Macsó* értendő, — csak hogy mi Jób nevü macsói bánt és egy 1332. évi Jób nevü országnagyot egyáltalában nem ismerünk. A macsói bán 1328tól 1334-ig Szentemágócs nb. Logrét (Lucretius) fia *János*, az Alsániak őse, Bálint biboros atyja).[1] A fentebbi szövegben *h* helyett áll *b* és igy tehát Johi helyett Jobi; a Johi pedig nem más mint a röviditett «*Johanni*».

4. *Paulus comes de Zamar.* Az utólbi szó a ferditès netovábbja. Szamar, Szamár, Számár nevü megyét vagy helységet, kire ezen adat ráillene, nem ismerünk;[2] első látszatra Szatmárra gondolhatnánk, csakhogy 1330 máj. 17-én Pető, 1333 decz. 4-én pedig Bátori János a szatmári főispán. Oly előkelő, Pál nevü magyar főurat, kihez a pápa irt volna, 1332-ben nem ismerünk. Az egyetlenegy ily nevü, kinek a pápa irnatott, *Garai Pál* (némelykor «Kozol» [Kazal, Kaszal]), ki 1332-ben királynéi udvarbiró, azelőtt macsói bán, később királynéi tárnokmester. «Zamar» tehát — bármennyire feltünőnek is látszik — nem más mint «*Gara*».

5. Miklós Pozsonymegye főispánja az eléggé

[1] Zichy-okmánytár I. 24.
[2] Fejér III. 2, 298.
[3] Knauz I. 556.

[1] Kollányi: Az esztergami kanonokok czimü művében (51) mondja, hogy e Bálint atyját, Jánost, egy római oklevél «Bam-, Baroni»-nak mondja; mindakettő pedig csak a «bán» ferditései Ugyane helyen olvassuk, hogy Alsáni Bálint unokaöcscse János veszprémi püspöknek. Miután ezen adat csak Garai Jánosra vonatkozható, több mint valószinü, hogy János bán neje Ilona a püspök nővére.

1348-ban e Bálint királyi káplán és esztergami olvasókanonok stb., de úgy látszik, hogy a következő adatok szintén reá vonatkoznak:

a) 1346 jun. 23-án adományoz VI. Kelemen pápa «Valentino Johannis Rence» (?) fehérvári kanonokságot; az illető a váradi sz. Péter oltár magistratusát és a váradi egyházmegyéhez tartozó Böszörményb n (= Hajduböszörmény) levő kápolnát már birja (Monum. Roman. episc. Vesprim. II. 117.). Theiner (I. 728.) szerint pedig arról van szó 1346 okt. 19-én, hogy «Valentino Johannis *Renze*» a fejérvári kanonokságra előjegyeztessék.

b) 1352 jul. 2-án kéri Lajos király a pápát, hogy «Valentino quondam Johannis *Ravi*» a *pécsi* káptalanban javadalmat adjon (Supplic. ad Clem. VI. Ann. XI. fol. 48. — Fraknói feljegyzése). Az *a)* alatti személyre nézve, bár a névazonosság nagyon csábitó, még sem merem határozottan állitani, hogy a «Renze» János bánra vonatkozik, a *b)* alattiról pedig majdnem biztosan vehetjük, hogy a «Ravi» csak a ferditett «Bani».

[2] Zamar nevü helység van 1241, 1261, 1265 és 1355-ben Trencsénmegyében (Anjoukori okmánytár VI. 417., Hazai okmánytár VI. 39., 108. Wenzel VIII. 122.) és ez kétségkivül a mai Zamarócz. — Zalamegyében van 1299-ben a Szemenye nevü faluhoz tartozó terra Zamar (= Szamárföld. Wenzel X. 361.), Hontmegyében pedig 1331-ben Méznevelő, Palást, Szalatnya és Domanyikkal együtt a bozóki apátságnak Zamar nevü birtokát is emlitik (Anjoukori okmánytár II. 534.). Mindezekben egyetlenegy Pál nevü férfit sem találunk, kire a pápai adat ráillene.

ismeretes *Nevnai Tröttel Miklós*, kit e főispánságban 1322-től 1347-ig találunk.

6. «*Stephanus comes de Polys*» *Pilismegye* főispánja. Miután e férfi családi hovatartozandósága mindeddig kellőleg megállapitva nincsen, szükséges, hogy ezt a következő sorok alapján megtegyük:

Pilismegye XIV. századbeli főispánjait 1324-ig nem ismerjük. Csak 1324 aug. 3-án olvassuk,[1] hogy István mester visegrádi várnagy és pilisi főispán néhai Jakab, Cenci (? vagy Cenit?) nemes özvegyét Katalint és Jakab fia János, szintén Cenci nemes özvegyét Erzsébetet és ennek két leányát Ilonát és Ágnest hitbéri és leánynegyedi követeléseikre nézve a budai káptalan előtt kielégitette.[2] Az alább következő adatok alapján azt hiszem, hogy a fentebbi kérdéses Cenci vagy Cenit az esztergammegyei Csévvel azonos.

1326 aug. 1-én felhivja Károly király az esztergami káptalant, hogy István visegrádi várnagy részére az Esztergommegyében levő Nyrmal nevü birtokot határolja és Istvánt beiktassa. Midőn a király ugyanazon évi aug. 30-án a beiktatást helybenhagyja, kiemeli, hogy ezen István neki mindjárt trónralépésekor szolgálatokat tett, hogy vele együtt az országba jött, mint királyi követ kilenczszer tengerentuli utat tett.[3]

1326 szept. 15-én kijenti Rozsd nb. Elek fia Mikotya a király előtt, hogy neki fiutódai nincsenek, engedje tehát neki a király, hogy az Esztergammegyében levő csévi birtokáról szabadon rendelkezhessék. Ő ugyanis *Sáfár István* mestert visegrádi várnagyot fiul örökbe fogadta és neki 50 ezüst márkáért Csévet oda adta. A király tekintve, hogy István mester vele jött az országba, külföldi követségekben és egyébként érdemeket szerzett magának, teljesitette a kérelmet.[4]

1333 jun. 15-én csak István néven szerepel és akkor bizonyos Iván a pilisi alispánja.[5]

1334 márcz. 20-án megkapja Csévet;[6] 1336 febr. 23-án az országnagyok sorában szintén csak puszta keresztnevén szerepel.[7] 1337 jul. 13-án az uj földesur már garázdálkodik. A budai káptalan jelenti e napon a nádornak, hogy ennek 1336 évi nov. 18-án kelt megkeresése következtében teljesitett vizsgálatból kitünt, hogy István visegrádi várnagy tiszttartója egynéhány csévi földesurral együttesen a margitszigeti apáczáknak csévi birtokát elfoglalta.[8] — Ugyanazon évi jul. 29-én olvassuk a király egyik adománylevelének pecsétje alatt a következő szavakat: «relacio *Stephani Saphar* et legacio eiusdem per Philippum fratrem episcopi Zagrabiensis».[1] Ez utóbbira megjegyzendő, hogy az akkori zágrábi püspök András fia László s hogy a püspöknek egyik fivére Sebestyén. 1339 aug. 20-án pedig olvassuk, hogy *Pál fia István* visegrádi várnagy és Pilismegye főispánja a tolnamegyei Marócza nevü helységre vonatkozó birtokperét Tröttel Miklós Pozsonymegye főispánja ellen vesztette.[2]

1341-ben felhivja Károly király a bácsi káptalant, hogy István visegrádi várnagy és pilisi főispán Torontálmegyében levő Borgyas nevü birtokát határolja s ez alkalommal *Barnabás fiát: Taranyai Gergelyt* királyi embernek nevezi ki.[3]

1345 febr. 28-án pedig találjuk, hogy a kői káptalan a bácsmegyei Ujlak szomszédjait felsorolván, többiek között *Barnabás fiát Gergelyt és Stephanum dictum Saffar visegrádi várnagyot* «*nobiles de Tharaniani*»-aknak nevezi.

Ha már most ezeket összegezzük, azon eredményre jutunk, hogy ezen István — ha az erre vonatkozó oklevelek szövegezése a szó szoros értelmében veendő — Károly királylyal együtt Magyarországba jött, tehát valószinüleg olasz származásu ember volt. Magyarországban birtokot és állást kapván, magától értetődik, hogy magyar hangzásu melléknevet felvett és igy leghelyesebben járunk, ha őt «*taranyai Sáfár István*»-nak nevezzük. 1345 okt. 12-én már Bátmonostori Töttös a visegrádi várnagy és pilisi főispán,[4] miből joggal következtethető, hogy István még 1345-ben meghalt.

Családi viszonyairól a következőket tudjuk:

a) 1344 febr. 14-én kéri Csór nb. Tamás, Liptómegye főispánja s királyi követ a pápát: engedje meg követtársának, István Pilismegye főispánjának *és ennek nejének*, hogy gyóntatójuk őket akármikor bűneik alól feloldhassa.[5]

b) 1366-ban fiai János és Miklós Csév urai.[6]

c) 1418-ban kijelenti János esztergami érsek, hogy *néhai Sáfár István fia Miklós fiai Csévi János és Miklós* csévi birtokrészüket neki elzálogositották és hogy ő ezt — mert Kesztölcz és Dorog az esztergami káptalan birtokaihoz közelebb — az eredeti zálogösszeg árában a nevezett káptalannak zálogos birtokként átengedi.[7]

d) Torontálmegyében a *csévi Sáfár* család

[1] Hazai okmánytár V. 99.
[2] Hazai okmánytár V. 99.
[3] Fejér VIII. 3, 106. s kk. (v. ö. ugyanott 534.
[4] Esztergomi kápt. levéltára lad. 26 fasc. 2. 3. nr. 10, 2 (Pór Antal úr közlése).
[5] Anjoukori okmánytár III. 27.
[6] Pór az id. helyen.
[7] Anjoukori okmánytár III. 254.
[8] Anjoukori okmánytár III. 388.

[1] Ugyanott 397.
[2] Ugyanott 589.
[3] Hazai oklevéltár 234.
[4] Anjoukori okmánytár IV. 486. (Taranyai Barnabás fia Gergely 1355 okt. 29-én Bácsmegyében még szerepel; lásd ugyanott VI. 384.)
[5] Zichy-okmánytár II. 180.
[6] Supplic. ad Clem. VI. Ann. II. pars. II. fol. 207. (Fraknói feljegyzése.)
[7] Pór Antal id. helyen.

Borjason még 1422-ben is földesur.[1] De miután tudjuk, hogy Sáfár István 1341-ben nemcsak Borjason, hanem Bácsmegyében is birtokolt, több mint valószinü, hogy a Bácsmegyében 1428-ban előforduló bodoni Sáfár család[2] is az előbbivel azonos.

e) A pozsegamegyei szulkovczi Szu(l)k család 1401-ben és 1421-ben a csévi Sáfároktól megvásárolja az általok eddig zálogban birt Kamariczát. A Garaiak pedig 1415-ben zálogban szerzik a csévi Sáfároktól Kapronca felét és még ugyanazon évben ugyane családtól Kamariczát, Felsőfalut és Bzeniczát.[3]

7. *Donthoni comiti de Zolio* annyit jelent mint *Dancs* Zólyommegye főispánjának. E Dancs, kinek atyja Domonkos («Dancs» nem más, mint «Domonkos kicsinyitője), bizonyossággal csak 1314-ben merül fel és akkor ő Arva- s Liptómegyében birtokos. 1317-ben Zólyom- és Liptómegye főispánja; 1318—1324 csak zólyomi (1323-ban pataki is); 1330-ban mellette még Árva, Patak és Turócz főispánja; 1332-ben győri és komáromi, 1333-ban csak zólyomi és komáromi, 1334-ben, csak zólyomi, 1335-ben zólyomi és turóczi, 1341-ben komáromi és krasznai, 1342 végén komáromi főispán, mely minőségben 1343 máj. 15-ig található. 1345 jun. 20-án már csak «Komáromi Dancs mester» néven szerepel, és e napon végrendelkezik.

Nejét, *Klárát*, egy pápai levél 1324 nov. 24-én említi.[1] Leánya, *Klára*, 1345 jun. 20-án Hontpázmán nb. Szentgyörgy—Bazini Sebes neje. Fiai László, István és Miklós, kik közül *László* (ki 1345 márcz. 15-én Krasznamegye főispánja) 1347 okt. 20-án már nem élt, de egy *János* fiut hagyott. *Miklós* 1349 nov. 12-én Sárosmegye főispánja; 1352 márcz. 5-én megint az; utoljára találkozunk vele 1357 április 19-én. — *Istvánt* 1349-ben még említik.

8. *László nevü lovászmestert* nem ismerünk 1332-ben; 1326-tól 1343 decz. 19-ig megszakitás nélkül *Hermann nb. Laczk fia István* a király lovászmestere. Miután a pápai kanczellária ezt egyszer Stephanus Lochk-nak, máskor Stephanus Lassonak nevezi, világos, hogy fentebbi levélben Stephanus Ladizlainak kellene állnia és hogy tévedésből (hogy kinek a tévedése ez, nem tudjuk) a fiu neve helyett az atyáé áll, vagy hogy a fiu neve elnézésből kimaradt.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Fejér X. 6., 143.
[2] Csánki II. 130.
[3] Ugyanott 179.

[1] Ugyanott 441., 447.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember 29-én tartott igazgató választmányi ülésén jelen voltak *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *Csánki Dezső*, *Dőry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Horváth Sándor*, *Ortvay Tivadar*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Tóth-Szabó Pál*, ig. vál. tagok, *Benkó Imre*, lev. tag, *Áldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Holub József*, évdijas tag mint vendég.

Elnök az ülést megnyitván, *Szabó László* jegyző megtartotta felolvasását a Forgáchok fénykora czimén, bemutatva egyuttal most megjelent munkáját a Huntpázmán nemzetségbeli Forgách család történeté-t.

A nagy tetszéssel fogadott felolvasás után Benkó Imre lev. tag bemutatta Zsigmond királynak 1406-ban udvari szabójának Pochyknak nevezett Dénesnek adott nemeslevelét nehány magyarázó szó kiséretében. Az érdekes oklevél a Turul-ban fog napvilágot látni.

Uj tagokul megválasztattak *dr. Kéler Ákos* vármegyei főügyész, Nagybecskerek, aj. Horváth Sándor, *Szily Jenő*, Budapest, aj. a titkár.

Titkár bejelenti, hogy az ig. választmányban Széll Farkas és id. Bánó József ig. vál. tagok elhalálozása folytán két hely vár betöltésre, melyekre az alapszabályok 18. és 19 §§. értelmében az ajánlatok irásban, két ig. vál. tag által aláirva az évi nagygyülés előtti ig. vál. ülést megelőző napig adandók be a titkári hivatalnál, jelen esetben tehát nov. 23-ig. Felhivja továbbá az ig. vál. figyelmét az alapszabályok 22. §-ára, mely szerint ugyanily módon korlátlan számu levelező tagok ajánlhatók.

A folyó évi nagygyülés napját és tárgysorozatát illetőleg az ig. vál. titkár előterjesztésére úgy határozott, hogy a nagygyülés f. évi deczember 1 15-ig terjedő napok egyikén — melynek megválasztását az elnökségre bizza — tartassék meg, a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó Fejérpataky László másodelnöktől. 2. Thaly Kálmán emlékezete Ortvay Tivadar ig. vál. tagtól. 3. Elnök és egy másodelnök választása. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztári jelentés. 6. Esetleges inditványok.

Tóth Arpád társ. pénztárnok jelentése szerint a bevétel szeptember 29-ig 4748 kor. 21 fillér, a kiadás 3798 kor. 14 fillér volt, egyenleg tehát 950 korona 07 fillér. A Nemz. Zsebkönyv II. sor. I. köteténél a bevétel 120, kiadás 90 kor. volt. egyenleg tehát 30 kor.

Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,340 kor. 07 fill., szenvedő vagyonban 4905 kor. 18 fillér, tényleges vagyon 33,434 kor. 89 fillér.

Azután elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére idősebb Szinnyei József és Soós Elemér ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

SZAKIRODALOM.

Néhány ujabb angol heraldikai munkáról.

Nagybritannia heraldikája, úgy mint számos más intézménye is, sokban sajátságos, a continensétől elütő vonásokat mutat fel. Nevezetes mértékben különbözik a nyugati nemzetek, a franciák, németalföldiek stb. heraldikájától: még nagyobb, természetesen, az eltérés, ha azt a mi speciális magyar viszonyainkkal hasonlitjuk össze.

A különbség nem csak a heraldikai szabályokban és szokásokban található, de még a czimer decorativ és köznapi alkalmazásában is. Hogy mást ne emlitsünk, ott még fenntartotta magát egy középkori szokás, melynek nyomait minálunk talán csak szinpadias felvonulásoknál láthatni: ez a hadi fuvóhangszereknek czimerrel való diszitése. A testőrlovasság trombitái királyi czimeres zászlócskával ékeskednek; a hegyi skót (Highlander) csapatok dudásai pedig hangszerük sipját ugyanily módon tisztjeiknek czimerével szerelik fel. Hasonló módon, a grófságok sherifljei, hivatalos idejük tartama alatt, kürtöseiket saját czimerüket viselő zászlós kürttel látják el. Köz- és magánépületeken sokkal elterjedtebb a heraldicus decoratio, mint minálunk; egy sajátságos szokás pedig különösen hivatva van a czimereket a legszélesebb körökben népszerüvé tenni: a korcsmák, vendéglők czégére gyakran a földesur, vagy más nevezetes egyéniség vagy család czimerét mutatja, magas póznára illesztve vagy rúdon függő táblára festve.

Az ujabb időben szigoruan tudományos alapon megindult kutatásban a német és az angol heraldikusok elvitathatlanul első helyen állanak. Bár majdnem kizárólag saját országuk viszonyait tárgyalják, tagadhatatlan, hogy számos megfigyelés és következtetés más nemzetek heraldikájára is alkalmazható. Igy például Seyler alapvető munkája: «Die Geschichte der Heraldik» talán helyesebben viselné a *német* heraldika története czimet; daczára ennek, sokat találunk benne, a mi magyar czimereink fejlődési menetét is megvilágitja, és azt hisszük, alig akad magyar szakember, ki Seyler munkáját ne ismerné és a benne foglalt elveket és tanulságokat hazai viszonyainkra nézve is haszonnal ne alkalmazná.

Megbecsülhetetlen előnyt biztositana az egyetemes czimertudománynak, ha más nemzetek heraldikai története ugyanolyan feldolgozást nyerne, mint a milyent a német heraldika Seyler munkájában nyert. Itt mellesleg felemlitjük, hogy e tudományos rendszer Franciaországban lelkes és képzett követőt talált Louis Bouly de Lesdain tagtársunkban, ki ezen az alapon a tizenkettedik század heraldikáját egy érdekes tanulmányban ismertette.[1]

Jelen értekezésünk tárgyát egy angol czimer*tudós*: Fox-Davies[2] és egy angol czimer*művész*: G. W. Eve[3] munkái képezik, melyek módot nyujtanak, ezen ország heraldikáját több oldalról megismerni. Végül pedig egy ujabb angol sphragistikai munkáról lesz szó, mely a benne közölt számos czimeres pecsét által a heraldika szempontjából is értékes.

Fox-Davies munkája elején szembeszáll azon elterjedt véleménynyel, mintha a heraldika mai nap egy elavult és létjogosultsággal nem biró intézmény volna. Igaz, hogy a czimernek nincs meg mai nap az a nagy fontossága és jelentősége, mint a középkorban volt, különösen a mi a hadi, katonai dolgokban való szereplését illeti, mely mostanában minimumra redukálódik, de a mig törvények irányitják és korlátozzák a czimer használatát, a mig a czimer viselése társadalmi és hivatalosan is elismert rangot adhat, addig a heraldika és a czimerintézmény halálhirét költeni nem lehet.

A mi a czimerek keletkezését illeti, Fox-Davies sokban a régebbi irók véleményét látszik osztani, mely a czimer eredetét a pajzson ábrázolt, vagy pajzsra festett alakokra viszi vissza. Bár több német irodalmi művet idéz, úgy látszik, nem ismeri Seyler művét és azon elméletet sem, mely a mai értelemben vett czimerképeket plasticusan előállitott jelvényektől eredezteti, a mint például sas, sárkány stb. alakja szolgált hadi jel gyanánt, mielőtt ezeknek képét pajzsra vagy zászlóra, mint ábrázolási substratumra, alkalmazták volna. Ezen, nyomós érvekkel támogatott és meggyőző példákkal illusztrált theoriát pedig megtalálhatta volna Siegenfeldi Anthony Alfréd, m. kir. honvédhuszárszázados művében: «Das Landeswappen der Steyermark», melyet különben más vonatkozásban idéz is.

Angol heraldika nem volna teljes a heroldok, czi-

[1] Etudes héraldiques sur le XIIe. Siècle. I. rész, Paris, Honorè Champion, Editeur, 5, quai Malaquais. 1907.

[2] A Complete Guide to Heraldry by Arthur Charles Fox-Davies, of Lincoln's Jun, Barrister-at-Law etc. London, T. C. & E. C. Jack, 16, Henrietta Street, W. C. and Edinburgh, 1909. XII + 647 lap. Kilencz szines táblával és 779 ábrával. Ára 10½ shilling.

[3] Heraldry as Art. An account of its development and practice chiefly in England by *G. W. Eve*. B. T. Batsford, 94 High Holborn, London 1907. X + 308 lap, 299 képpel. Ara 12½ shilling.

merkirályok és egyéb czimertisztek története nélkül. Ezek ott mint a czimerügyek hivatalos elintézői és ellenőrzői nagy szerepet visznek és III. Richard király uralkodása óta «czimercollegium» — College of Arms — néven testületet — Corporation — képeznek. E collegium feje és főnöke az Earl Marshal, mely örökös méltóságot a norfolki herczeg viseli. A főczimerkirály — Garter King of Arms — alatt áll két más czimerkirály: Clarenceux és Norroy Kings of Arms; előbbinek hatásköre alá esik a Trent folyótól délre fekvő terület, a királyságnak többi, a Trenttől északra terjedő része pedig Norroy alá tartozik. A heroldok nevüket hely- és tartománynevektől veszik: Windsor, Chester, Richmond, Somerset, York és Lancaster; azonkivül szerepel még két rendkivüli herold is, kik hivatali nevüket a norfolki herczeg két peerageczimétől kölcsönzi: Surrey és Maltravers. Azonkivül tagja a czimercollegiumnak négy alsóbb rangu tiszt «pursuivant» (poursuivant, persevandus) névszerint Rouge-Croix — veres kereszt, Anglia patronusa, Szent György keresztje után; Blue-Mantle — kék köpeny; — Rouge-Dragon — veres sárkány és Portcullis — csapórács; e két utóbbi nevét VII. Henrik király egyik pajzstartójától, illetőleg badge-étől kölcsönzi. Irlandnak czimerkirálya: Ulster King of Arms; hajdani czime «Ireland» volt, igy emliti Jehan Froissart krónikás is: «Chandos le Roy d'Irlande». Az irlandi czimerügyeket Ulster vezeti, hatásköre és kiváltságai nagyjából ugyanazok, mint Garteré Angliában. Skócziában a czimerkirály: Lyon King of Arms; a czimerhivatal: Lyon Court; ezeknek hatásköre sok tekintetben kiterjedtebb, mint az előzőké. — Mindezen czimerkirályoknak külön hivatalos czimerük van és ezt családi czimerükkel, hasitott pajzsban egyesitve viselik; hivatalos diszruhájuk kiegészitő része a czimerkirály korona, mely pajzsukat is fedi és melyet most kizárólag a király koronázásakor viselnek tényleg fejükön. E korona hajdan a szokásos fleuronos heraldikai korona volt, az utóbbi századokban pedig a párta körületén tizenhat, váltakozva kisebb-nagyobb tölgyfalevéllel van diszitve; a pártán magán az 51. zsoltár első verse olvasható, Lyon King of Arms jelenleg ugyanilyen koronát használ; régebben koronája ugyanolyan volt, mint a skót királyé, de drágakő és gyöngydisz nélkül.

Ugy látszik, hogy mindezen emlitett czimerhivatalnokok már a középkorban is nagyobb tekintélyben állottak, mint például németországi kartársaik. Jelenleg a czimerkirályok főbbjei rendszerint lovagi rangot nyernek és úgy ők, mint a czimercollegium többi tagjai is, tudományosan művelt férfiak; sokan közülök irodalmi téren is érdemeket szereztek a heraldika szakszerü művelése körül.

Erzsébet királynő idejétől a czimerviselés jogosultságának és helyességének ellenőrzése az úgynevezett «Visitation» utján történt; a czimerkirály «kiszállott» a fenhatósága alatt álló területre és magához idézve a czimerviselésre jogosultakat, czimerüket megvizsgálta, hibás, vagy jogtalanul használt czimereket megfelelő elbánásban részesitvén. A peerek ezen vizsgálatnak nem voltak alávetve; czimerüket egyedül a Garter ellenőrizte; e kiváltság mai napig fennáll. A régi «visitatiok» megszüntek, helyettük a felügyelet és ellenőrzés a czimerlajstromba való bejegyzés által történik; ennek módja: a registrálás (record) és az anyakönyvezés (matriculation). Mindez, valamint sisakdisz, pajzstartó adományozása stb. jelentékeny dijak lefizetésével jár; uj czimeradományért mintegy 1800 korona. A czimerviselés maga Nagybritanniában adó tárgyát képezi, a viselés módja szerint, egy vagy két guinee (mintegy 25—50 korona). A kincstárnak ebből körülbelül 70000 font sterling (1.680,000 korona) évi jövedelme van. Uj czimer adományozásánál tisztán csak a folyamodó vagyoni és társadalmi állása jön tekintetbe; ezért is, valamint más okokból is, téves volna eme czimerviselésre jogositottakat a continens nemesitettjeivel összehasonlitani.

A munkában több részlet nem Mr. Fox-Davies tollából ered. A negyedik fejezetet: «Heraldic Brasses» Rev. W. I. Kaye irta; érdekesen ismerteti az Angliában nagyszámban fennmaradt sárgaréz síremléklapokat, melyek az elhunyt alakját, czimerét stb. örökitik meg és a heraldika, fegyver- és viseletannak elsőrangu forrását képezik. Legrégibb példa gyanánt szerepel Sir John d'Aubernoun emléklapja 1277-ből; czimere: kékben arany szaruzat, mely pajzsán és kopja lobogóján ismétlődik. A királyi koronáról szóló rész: «The Crown of Great Britain» Cyril Davenport jeles régésznek egy munkájából [1] van kölcsönözve, a korona különböző variansait a legrégebbi időktől a jelenkorig tárgyalja; az illusztratiók között találjuk azon korona fénynyomatu képét, mely Alexandra királyné koronázásánál szerepelt. A negyvenedik fejezet Reverend I. R. Crawfordtól a világszerte tisztelt brit lobogó: az «Union Jack» történelmi kialakulását adja; e lobogó Anglia, Skóczia és Irland védőszentjeinek: Szt. György, Szt. András és Szt. Patrick keresztjeinek egyesitésével jelképezi az Egyesült Királyságot.

A kézikönyvek szokásos beosztásával találkozunk a heroldképek, természeti és képzeleti: emberi, állati, mesterséges alakok, égi testek stb. bő és gazdagon illustrált felsorolásánál. Szerző nem mulasztja el meg-

[1] The English Regalia (Kegan Paul, French, Trübner & Co.)

jegyezni, valjon egyik-másik szokatlan ábra hiteles czimerben előfordul-e? mert mint tudjuk, egyes exoticus czimerkép valamely iró fantáziájában született és soha valóságos czimerben nem szerepelt. A képzeleti czimerfauna érdekesebb angol példái közöl felemlitjük a heraldicus tigrist; a «him griffet» male griffin, keythong ez szárnyatlan, testéből sugarak törnek elő (Butler Marquess of Ormonde egyik pajzstartója és badge-je;); ez nyilván rokona a heraldikus párducznak, mely angol példákban száján, fülén tüzet és füstöt ereszt és ebben hasonlit a teste minden nyilásán tüzet hányó styriai párduczhoz.

Az angol heraldika furcsaságai közöl álljon itt a derbyshirei kihalt Fitz Ercald család czimere: «ezüstben három, dudát fujó, veres nyul, 2, 1» és a Dodge családé: aranynyal és feketével ötször vágott mezőn veres czölöpön levágott női mell, melyből tej csepeg».

A munka illustratiója egészben sikerültnek és izlésesnek mondható; nagy része Graham Johnston, a Lyon Court czimerfestőjének keze munkája. Rajzmodorát egyszerü, erőteljes vonalak jellemzik; a sisak ábrázolásában gyenge. A munka czimlapját a királyi czimer szines képe disziti; feltünő, hogy a sisakdisz oroszlánja nem arany, de *veres* szint mutat. A bekötési táblán szerző czimere látható. Johnston rajzai mellett többet látunk H. G. Ströhl Herald. Atlasából, valamint egyes szép, művészies rajzot I. Forbes-Nixon, Miss Helard és G. W. Eve kezétől.

A sisak, sisaktakaró, sisakdiszről szóló fejezetekben az angol és skót heraldika számos sajátságával ismerkedünk meg. A sisaknak körülbelül a tizenhatodik század végétől fogva rangjelző jellege van: a királyi ház szemben álló, aranyos, pántos sisakot használ; a peerek pántos, ezüst sisakjukat jobbra forditják; a baroneteké és lovagoké: szemben álló, nyitott arczvédős aczélsisak. Ugyanez, de zárva és jobbra forditva, vagy ugyanilyen helyzetü csőr- avagy csöbörsisak áll az Esquire és Gentleman pajzsán. Minthogy a hivatalos gyakorlat e szabályokat szigoruan betartja, a művész gyakran azon kétségbeejtő helyzetbe jut, hogy például szemben álló sisakon jobbra lépő oroszlánt, profilba helyezett sisakon pedig szembe néző emberi főt kénytelen ábrázolni. Ez graphicus ábrázolásnál is sértő, de legfeltünőbb a plasticusan, kőbe faragott, érczbe öntött stb. sisakoknál. Szerző erre megjegyzi, hogy bármennyire is kivánatos volna a rideg hivatalos szabályoknak az élő, tiszta heraldika szellemében való módositása, önkényes eltérés azoktól nem engedhető meg. Ha egy czimerrel több sisakdisz jár, úgy rendszerint csak egy sisak ábrázoltatik, két sisakdisz jobbra-balra lebeg; ha három a szám, akkor a középső a sisakon nyugszik, a szélsők pedig lebegnek. Különben igen gyakori a sisaknak elhagyása. Régebben pajzsczimer sisakdisz nélkül is adományoztatott; a hiányt utóbb pótlólagos sisakdiszadománya, vagy pedig annak önhatalmu felvétele által pótolták. Érdekes, hogy több család a sisakdisz hiányát strucztoll forgóval igyekezett palástolni; ez tehát az igazi sisakdisz surrogatumaként szerepel. Erre hazai heraldikánkban is találunk analogiát és pedig azon családoknál, melyeknek czimere a tizenhatodik század első negyedében adományoztatván, a sisakon, disz helyett levél vagy virágszerü, semmitmondó czifraságot mutat; az utódok ennek helyébe vagy a pajzsbeli alakot, vagy pedig strucztollakat alkalmaznak. Valószinü, hogy a Révai-család czimerét idevágó példának lehetne felhozni. A sisak és sisakdisz közvetitő járuléka rendszerint a tekercs; ritkább a többnyire veres, hermelin peremmel ellátott diszsüveg- vagy kalap: chapeau of estate, cap of maintenance, mely Angliában jelenleg kizárólag peereknek adományozható; és a különböző sisak-korona. Utóbbinak régi, heraldikus fleuronos formája Angliában már egyáltalában uj sisakdiszszel nem adományoztatik; két másik válfaja: a «tengeri korona» naval crown és a sugaras, antik korona: «castern crown» magas kitüntetés számba megy, mert előbbi csakis a haditengerészet tisztjeinek adományozható, még pedig admiralistól felfelé; utóbbi, a sugaras korona pedig olyan magasrangu hivatalnokok és katonatisztek jutalmazására szolgál, kik magukat erre Indiában és általában Keleten végzett szolgálataik által érdemesitették. A falkorona — mural crown — jelenleg magasrangu, legalább tábornoki fokozatban álló katonatiszteknek jár. Skóczíában e megszoritások nem birnak ennyire korlátozó jelleggel. Megjegyzendő, hogy mindezen sisakkoronák különféle mázuak és ez a blazonálásnál rendszerint felemlittetik. A mi pedig a sisakkorona két másik válfaját illeti: a «paliszádos» és «sánczkoronát» — crown palisado, crown vallary — ezeket Mr. Fox-Davies szerint, bármely kérelmező megkaphatja, ki eléggé «türelmes, tolakodó és makacs» azokat magának kijárni.

Ugyancsak rangjelző jelleggel birt hajdan a sisaktakaró is, a mennyiben a peereké hermelinnel bélelt veres volt; ujabban Angliában e szokás megszünt, ellenben a király és a walesi herczeg sisaktakarója arany, hermelin-béléssel, a királyi herczegeké pedig arany, ezüst-béléssel.

Különös érdekkel birnak reánk nézve azon fejezetek, melyek a brit heraldika sajátságait tárgyalják: a czimertöréseket, melyek a család tagjainak a családfőhöz való viszonyát jelzik (cadency, difference) vagy pedig törvénytelen származást documentálnak (distinction); továbbá az egyes czimerrészek, vagy czi-

merek összeállitása, melyet «marshalling» műszóval fejeznek ki; a női czimerekre vonatkozó rendelkezések az egyházi férfiak czimergyakorlata; a brit specialitas: a badge és a heraldikus zászlók használata.

Angliában (és Irlandban) a czimertörés bizonyos megkülönböztető jelek hozzáadása által eszközöltetik: az elsőszülöttnél háromágu tornagallér; a második fiunál félhold, a harmadiknál ötágu csillag stb. pajzson és sisakdiszen alkalmazva. Skóciában ezek helyett ráma szokott szerepelni a pajzson; a sisakdisz azonban változatlan marad. A törvénytelen eredetet Angliában mai nap rendszerint *hullámos ráma*, és a sisakdiszre alkalmazott *hullámos pálcza* árulja el.

A «marshalling» különösen azáltal képezi a brit heraldika egy fontos tárgyát, mert egyrészt a férj és feleség czimereinek egyesitése több, szövevényes szabálynak van alávetve, másrészt pedig a czimerek bizonyos esetekben női ágon is örökölhetők. Ha egy leánynak nincs fitestvére, vagy pedig testvéreinek ivadéka kihalt, úgy ő heraldikai értelemben örökösnővé válik atyja halála által. Czimerét gyermekei pajzsukba felvehetik. Némely család ily módon 10, 20, 50, sőt 200 czimert is egyesithet czimerpajzsán. Leányok apjuk czimerképét — az esetleges czimertöréssel együtt — rutaalaku (rhombus) pajzsban — lozenge — viselik; ezt felső csucsán többnyire kék szalagból kötött csokor disziti, melyet «true lover's knot» — hű szerető csokrának — neveznek. A ruta pajzs a nyugati heraldikában általánosan használt női czimerforma; eredetét több módon igyekezték magyarázni. Némelyek a nőies attributumként szereplő guzsaly, orsó, varróvánkos (olaszul guanciale) alakjából eredezteti; mások somatologicus okokra vezetik vissza [1]; legvalószinübbnek tartjuk azonban, hogy ezen alakot egyszerüen azért választották, hogy a nő czimerét megkülönböztessék a férfiétől, ki azt a hadban, tornajátékban használt pajzson viselte. A középkor folyamán több példára akadunk, hol az erősebb nem is rhombusalaku czimeralapot használ; ez esetben a czimertulajdonos rendszerint vagy egyházi renden levő férfi, vagy pedig kiskoru, ki tehát a hadakozó férfi fegyverzetét nem viseli. Példa erre Nagy Lajos királyunk ifjukori, herczegi, remek kivitelü pecsétje, melynek mása folyóiratunkban látott napvilágot.[2]

[1] «Les chercheurs, qui ont voulu connaître le motif qui avait fait adopter la forme rhomboïdale pour les écus des filles, n'ont pu que rappeler l'opinion des vieux héraldistes des temps passés qui prétendent que l'écu représentant chez la femme le bouclier de son honneur, il avait dû prendre la forme en harmonie avec son sexe.» (L'Art Héraldique, par H. Gourdon de Genouillac p. 14.)

[2] Turul, 1893. 177. lap.

Ugyancsak rutát használ az angol özvegy; hasitott mezejében elől a férj, hátul a nő czimerével. Mig nálunk a nő veszi fel férje czimerét és azt a sajátjával egyesiti, addig ott a házaspár közösen, hasitott pajzsban egyesitett czimert visel; a külömbség az, hogy a férj sisakot, jelmondatot is használ, e járulékok a nőnél elmaradnak, mert Nagybrittanniában ezeket kizárólag csakis a *királynő* (de nem a király neje) viselheti. Más eljárásban részesül az «örökösnő» — heiress vagy co-heiress — czimere: ez pajzson, nem rután — ábrázolva, a férj pajzsára mint szivpajzs helyeztetik; özvegységre jutás esetén pedig a *férj* czimere rutapajzs alakot nyer, melyre szivpajzsban a nő czimere illesztődik. Sajátságos, hogy a férjes nő czimerhasználata hivatalosan nincs megállapitva, a mennyiben a nő nem örökösnő vagy saját jogán peerage-tulajdonos (peeress in her own right); utóbbiakra más-más szabályok érvényesek, férjének rangja szerint; ezeknek ismertetése azonban czikkünk keretén tul esik.

Az egyházi férfiak czimerhasználatát illetőleg megjegyezzük, hogy régebbi felfogás szerint sisakdisz és jelmondat őket sem illette meg; a jelmondat használatának ezen korlátozásai bizonyára a csakis hadi férfiaknak való csatakiáltással való rokonságára vezethetők. Fox-Davies szerint, ujabban az alsó papság tagjainak adományozott czimerek sisakdiszszel ábrázoltatnak; a főpapoknál: püspököknél a czimerlevél a pajzson infulát mutat, a sisak és disze pedig különválasztva festetik le, az esetleges utódok számára.

A badge tulajdonképen emblema, mely rendszerint nem pajzson, de magában ábrázoltatik; sokszor a czimerkép, sisakdisz vagy pajzstartóval azonos; és ép úgy mint a czimer, összetartozást, birtokjogot fejez ki. Legismertebb példái a veres és a fehér rózsa; és a koronába fűzött három strucztoll, a trónörökös badge-je, melyet mint ilyen, nem pedig mint Wales herczege visel. Szerző számos érdekes megfigyelései közül megemlitendő, hogy a hol a badge valamely alapon ábrázoltatik, az rendszerint az illető tulajdonos szineit — livery colours — melyek a czimerszinekkel nem tévesztendők össze — mutatja. A hires fekete herczeg «the Black Prince» melléknevét annak szokták tulajdonitani, hogy fekete fegyverzetet, pánczélt viselt volna. Fox-Davies arra figyelmeztet, hogy a «Fekete Herczeg» tudvalevően «háborura» és «békére» különféle pajzsot használt; végrendeletében is kikötötte, hogy végső gyásztisztességénél mindkettőt: nos armes pour la guerre — és nos armes pour la paix — szerepeltessék; utóbbi pedig: feketében három ezüst strucztoll «ich dien» jelmondatos szalagba tüzve, 2, 1. Ebből gyanitható, hogy a «fekete» mellékneve nem pánczélától ered, a mi valószinütlen

volna, de kedvencz, választott szinéről, a «livery colour»-ról. Szerző tudomása szerint mai napig is használatban vannak e régi jelvények, egyes urak cselédségének diszruhájába himezve: igy a Pelhamek csatja, a Stourtonok szánkója, a Daubeney család denevér szárnyai.

Mint curiosum emlitésre méltó, hogy ujabban többen bejegyeztették a College of Armsnál ujonnan választott badge-eiket és lobogójukat (standard); egyik szinnyomatu tábla négy ilyen lobogót ábrázol. (Plate VIII.)

A mi a badge eredetét illeti, azt homály boritja; most már nem igen lehetséges megállapitani, mi szabályozta hajdan annak felvételét, örökölhetőségét, változtatását. Előkelő személyiségek a különféle badge-ek egész sorozatát használták.

Angliában a név- és czimerhelyettesités; más család nevének, czimerének királyi engedély — Royal Licence — mellett való felvétele igen gyakori; sokszor végrendeleti intézkedés köti ki, kogy örökös az örökhagyó nevét és czimerét vegye fel. Az ily módon keletkezett kettős, hármas vagy többszörös neveknél — a minálunk divatos szokással ellenkezően — az eredeti, törzsnév a sorban rendszerint utolsó szokott lenni, például Henry Pelham-Clinton a Clinton ház sarja; J. Anderson-Pelham pedig a Pelham családé. A Grenville házból származó utolsó Duke of Buckingham and Chandos, Richard, a Temple-Nugent-Brydges-Chandos-Grenville név viselésére volt jogositva. Az ilyen, eredeti törzsnévhez tartozó czimer rendszerint a több mezőre osztott pajzson az első, főhelyet szokta elfoglalni.

Mig uj czimeradományt az erre delegált czimerkirály saját keze és pecsétje alatt állitja ki: addig czimerbővitést — augmentation of honour — egyedül az uralkodó, külön királyi rendelet — Royal Warrant — által, sajátkezü aláirással, a királyi titkos magánpecsét — Privy Seal — alatt történik.

Specialis magyar vonatkozás e műben alig várható, ha tekintetbe vesszük, mily kevéssé ismeretes külföldön heraldikánk. A sisaktakaróról szólva, szerző megemliti, hogy némely «slavoniai» (!) család teljesen prémből valót használ, a magyar Chorinski-családé pedig: medvebőr.[1] Sir Thomas Arundel Magyarországon a császár hadában szolgálván, egy ütközetben Esztergom táján — «near Strignum» — a törökök zászlóját saját kezével hóditotta el; ezért II. Rudolf császár őt 1595 deczember 14-én Prágában kelt diplomájával római szent birodalmi grófságra emelte.[2]

E kitüntetésre jegyezte meg Erzsébet királynő: nem akarom, úgymond, hogy birkáimra idegen juhász süssön bélyeget.

Mr. Fox-Davies e művében főképen a jogász szempontjából ismerteti a czimergyakorlat és használat technikai szabályait; melyek hazájában a kimüvelés magas fokán állva, más nemzeteknek is sokban példát adhatnak. A munka kiállitásához, bő tartalmához viszonyitott, meglepően alacsony ár bizonyitja legjobban, milyen széleskörü érdeklődésre és keresletre számithatott a kiadó.

A másik munka szerzőjének, Eve-nek hirnevét egy régebben megjelent munkája[1] alapitotta meg, mely reánk nézve is érdekkel bir és pedig specialis vonatkozásban is: Nagy Lajos királyunknak a zárai Szent Simeon ereklyetartóján lévő czimerét, melyet millenniáris kiállitásunkról ismerünk, sikerült reproductióban közli. A hozzá fűzött fejtegetések során utalás történik ezen czimernek az Eccelini da Romana családéval való hasonlatosságára (149. l.). Jelen munkája méltán sorakozik elődje mellé: a heraldika és a művészet, műipar kölcsönös viszonyát tárgyalja.

Szerző, alapos heraldikus és tehetséges művész létére ilynemü kézikönyv megirására különös rátermettséget mutat; egyrészt a régi műremekek lelkiismeretes tanulmányozása képesiti őt e feladatra, másrészt pedig a graphicus és plasticus czimerábrázolás technikájának sok ágában való jártassága. Kielégitő eredmény pedig csakis ezen kettős képesités által érhető el. A czimertan sarkalatos elveinek és főbb szabályainak ismerete nélkül a legügyesebb kéz is vastag hibák, otromba tévedések által rontja le müvének értékét. Másrészt pedig bármely decorativ alkalmazásnál szem előtt tartandó, mily technika, mily anyag fog a czimer ábrázolásánál szolgálni? mi lesz a kivitel módja? Hogy példát hozzunk fel: az adott czimer tervezetét, vázlatát másként fogjuk készitени, ha kovácsolt vasból akarjuk előállitani és másként, ha zománcz, himzés, vagy üvegfestés a szándékolt kivitel módja. De, hogy a tervezet czéljának megfeleljen, már a tervezet készitőjének is ismernie kell a választott technika természetét, hogy a mintarajz és a kovácsolt, zománczolt, himzett stb. munka összhangzó és kivihető legyen. Ezen szempontoknak elhanyagolása szüli azt a számos hibás, izléstelen példát, melylyel lépten-nyomon találkozunk.

Másrészt nem szabad elhallgatni, hogy számos esetben nem a művész vagy műiparos a hibás, hanem a megrendelő tájékozatlansága, mely bizonyos czimerábrázoláshoz ragaszkodik, tekintet nélkül a stilusra,

[1] Some Sclavonic families have mantlings of fur only, that of the Hungarian family of Chorinski is a bear skin... (p. 384.)

[2] p. 413.

[1] Decorative Heraldry. A Practical Handbook of its Artistic Treatment. Geo. Bell and Sons London, 1897.

czélra, helyre. Azért adja szerző a fontosabb heraldikai szabályok rövid vázlatát; ezeknek ismerete szükséges már csak azért is, hogy meg tudjuk itélni, milyen határok között engedhető meg a módositás, a czélnak és viszonyoknak megfelelő eltérés az eredeti mintától, heraldikai szabálytalanság és helytelenség elkerülésével. Sajnos, minálunk is gyakran alkalmazható a régi mondás «multa licent stultis etc.» a czimerábrázolással foglalkozó mesterek szem- és izlésértő hibáinak mentegetésére. Bámulatos az az önbizalom, mely a legotrombább heraldikai baklövéseket a legnagyobb hidegvérrel követi el; ennek párját abban találhatnók, hogy valaki, például egy felirat megfogalmazását és elkészitését elvállalta, bár a nyelvtani és helyesirási szabályokról halavány sejtelme sincs.

Szerző az elfogadott heraldikai szabályok tanulmányozását ajánlja, ép úgy, mint a classicus, virágzó heraldika szép példáinak megismerését. Óvakodjunk azonban — úgymond — ezeknek modern viszonyokban való, szolgai másolásától, mely kielégitő eredményre nem vezethet; önálló, individualis felfogás teremthet egyedül művészies becsü példákat.

Különösen azon fejezeteket emeljük ki, melyek a legkülömbözőbb, czimerábrázolásra szolgáló technikai eljárásokról szólnak: pergamentre való festés, a zománczmű különféle nemei; öntött, kovácsolt, vésett, berakott fémek használata. Külön fejezet foglalkozik az épitő-művészetben felhasznált heraldikai diszről: szobrászat, sgraffito, üvegfestés, fa és kőfaragványok ilyetén alkalmazása; az ezen rész illustratiójára szolgáló példák nagyrészt angol remekműveket ábrázolnak. Mint különösen hálás és izléses módot felemlitjük Mr. Eve módszerét, melylyel a már Cennino Cennini által leirt gesso-eljárást felujitotta. Eve gipsz helyett krétát használ, az ebből előállitott pépet gelatine segélyével tömörebbé és tartósabbá teszi; néhány csepp glycerin vagy olaj a repedezést gátolja meg. Az igy készült gessoval szerző fapajzsokon domborművű czimereket alakit; aranyozás, ezüstözés, festés által e pajzsokban szép és változatos architectonicus diszt nyerünk. Mr. Eve az általa készitett gessomunkák sorozatából több példa mását adja. Egy szép régi szokás feleleventésére követendő tanácsot ad és ez abból áll, hogy vendégszobákban a főbb, kedvesebb vendégek, látogatók czimerét mint faldiszt alkalmazzuk; legajánlatosabb a czimert zománczczal ábrázolni. Egy külön fejezet a heraldikai decoratiót a szövőipar terén tárgyalja: czimeres ruhák, lótakarók, zászlók, a czimeres disz himzett, festett példái, csipkék stb. ismertetése.

A könyvben sok pecsét ábrázolása is található; ezek között Zsigmond ismert nagy császári kettőspecsétjének hátlapja is «Aquila Ezechielis etc.» körirattal, mely itt tévesen Zsigmond «magyar királyi» pecsétjének mondatik.

Kivánatos volna, ha illetékes szakköreink figyelemre méltatnák e munkát, melynek szélesebb rétegekben való ismertetése, esetleg magyar viszonyainkhoz alkalmazott átdolgozása, a decorativ heraldikánk egészségesebb irányban való fejlődésére nyujthatna reményt.

Walter de Gray Birch munkája [1] a műtörténet külömböző ágait tárgyaló «The Connoisseur's Library» sorozat folyamában jelent meg. Szerzője hosszu éveken át az angol régészeti társaság titkára volt és sokáig a British Museum gazdag pecsét- és oklevélgyüjteményének rendezésével foglalkozott. A veterán iró legujabban a skót pecsétekről szóló nagy munkájával becses járulékot adott a szakirodalomnak.

Őskori példák rövid ismertetése után, a mű javarészét a középkori pecsétek története tölti ki; ehhez természetesen az ezen tekintetben valóságos kincsesbányát képező Anglia adja a legtöbb anyagot. Külön tárgyaltatnak a királyi pecsétek, a királyi hivatalok, tisztségek pecsétjei; főpapi, káptalani és egyéb egyházi pecsétek. A városok, testületek, czéhek, egyetemek, iskolák stb. becses járulékot adnak; heraldikai szempontból azonban a lovas- és képmás pecsétek és a czimeres pecsétek költik fel első sorban figyelmünket. Talán nem érdektelen, a legmodernebb brit sphragistika egyik legelőkelőbb példájának: VII. Edward király nagy pecsétjének ismertetése. Az előlapon (VIII. Tábla) a király koronázási diszben, trónon ülve, symbolicus alakok között — vitorlás hajót tartó Britannia, Justitia karddal és mérleggel — Szent György Anglia patronusa — ábrázoltatik; a körirat *latin*: Edwardus VII. D. G. Britt. et Terrarum Transmar. Quae in Dit. sunt Brit. Rex F. D.[2] Ind. Imp. — A hátlapon a király alakja, koronás fővel, tábornagyi egyenruhában, vállán czimeres palásttal látható; balra lépő lovon ülve; jobbjában királyi pálczát, baljában pedig a katonai előirás szerint szerszámozott ló kantárszárát tartva. A háttérben tenger hullámain egy vitorlás kereskedelmi és egy hatalmas modern hadi pánczélos hajó; a pecsét mezején a királyi czimerpajzs a térdszalag rend jelvényével. A pecsét körületén a legenda helyét, fenn a hármas királyság badgei: az angol rózsa, a skót bogáncs és az ir herelevél kettős ábrázolása között a királyi jelmondat: «Dieu et mon droit» foglalja el; alul pedig tölgyfaágra füződő szala-

[1] Seals by Walter de Gray Birch LLD., F. S. A, Methuen and Co. 36 Essex Street London 1907. XXVII. + 327 lap 52 fénynyomatu táblával, Ára 25 shilling.

[2] Fidei Defensor.

gon, a tengerentuli tartományok angol nevei: Canada, West Indies, Newfoundland, British Africa stb.; ezek között, a királyi lovas alatt, a tengeren való imperium jelvénye; a tridens. Százados traditio és modern felfogás egyesül e pecséten, melynek további feltünő sajátsága, hogy a körirat, illetőleg felirat három nyelvü: latin, angol és franczia.

A középkori angol pecsétek tárgyalásánál szerző nagy régészeti és hagiologiai tudásának adja számos tanujelét. Az angol főpapok, rendházak stb. pecsétjei páratlanul gazdag, remek művü kidolgozás által tünnek ki; úgy itt, mint a világi személyiségek pecsétjein is, gyakori az antik gemmák felhasználása; úgy önállóan, különösen a secretumon — de gyakran többes számban is, a typariumba illesztve szerepelnek. Egyházi és városi pecséteknél több példát találunk, melynél a pecsét előállításához több, egymást kiegészitő, de néha önállóan is használható matrix szolgált. Sajnos, e munkában, mely tulajdonképen amateurök számára iratott — nincsen suly fektetve arra, hogy az olvasó az egyes pecsétek kelte, méretei, felirata stb. tekintetében tájékoztathassa magát. Három tábla modern pecséteket ad: kettőn előkelő személyiségek czimeres pecsétjei, a harmadikon angol főpapokéi szerepelnek. Előbbiek többnyire a XIX. század elejéről származnak és ezek között látunk egy gróf Zichy czimerét is, mely azonban hazai heraldikánk ezen korszakát nem mutatja valami kedvező fényben: pajzson korona, melyből sisaktakarószerű disz leng jobbrabalra!

Sajátságos tévedésnek lett áldozata dr. Birch, mikor I. Károly királyunk második nagy pecsétjét *IV. Károly császár* «magyar királyi» pecsétjének nézte! (XLV. Tábla). A franczia, német, spanyol, olasz stb. sphragistikának példái közül felemlitjük Renatus király — le bon roi René — remek pecsétjét (LI. Tábla), mely czimerét a pecsét mezején, pajzs nélkül ábrázolja; ezen divat a spanyolországi uralkodóknál sokáig tartotta magát. René király czimere vágott, fent kétszer, alul egyszer hasitott; Magyarország, Ó- és Uj-Anjou, Jeruzsálem és Bar czimerképeivel; szívpajzsban Aragon. A körirat: Renatus Dei Gracia Hierusalem Sicilie Aragonum etc. Rex.

Haszonnal forgathatja a diszesen kiállitott munkát mindenki, ki a pecséttan elemeivel és főbb elveivel meg akar ismerkedni; különösen ajánlható azonban a benne közölt középkori angol és franczia pecsétábrázolások tanulmányozása. Ezek minden heraldikai művésznek, de legfőképen minden pecsétvésőnek tanulságos és követendő példát adhatnak. *Ghyczy Pál.*

Libro a'oro della nobiltà italiana Roma, Tipografia della Società Editrice Laziale. 1910, 8°. 536 l. 4 tábla.

E czimen az olasz Collegio Araldico Romano a góthai almanachok mintájára egy vállalatot inditott meg, melynek 1. kötete most jelent meg és a melyet a szerkesztőség igérete szerint több kötet is fog követni. A zsebkönyv körülbelül 1200 olasz családra vonatkozó adatokat tartalmaz, felölelve a Tribunale Araldico Reale előtt nemességüket igazolt családokra, az 1870 után pápai méltóságot nyert családokra, Sanmarino patricius családjaira s az olasz méltóságokat s czimeket viselő külföldi családokra vonatkozó adatokat. Az egyes családokat tárgyalva közli a család rövid történetét, birtokadományozásaik s rangemeléseik keltét, a család czimerének leirását s azon családok jelenleg élő nemzedékének közelebbi adatait, melyek ezeket a szerkesztőségnek beküldötték. Mint látnivaló, a kötet nem tudományos, hanem gyakorlati czélt szolgál. A kötetben több magyar vonatkozást találunk, a mennyiben a kötet megemlékezik Magyarországon is szereplő olasz családokról, illetve Olaszországban szereplő magyar családokról. Ilyen magyar vonatkozásokat mutatnak a d'Adda, Altan, Bevilacqua, Castriota-Scanderbeg, Pallavicini, Porcia és Sigray-Asinari családok. A *d'Adda* család Brianzából származott be Milanóba a XV. század folyamán; 1538-ban a Marchesa di Pessano, 1549-ben a Conte di Sale czimet nyerik, 1682 okt. 8. I. Lipót megerősiti őket czimereikben s birtokaikban, 1842 febr. 20-án osztrák részről ismét hasonló megerősitést nyernek. A család ma a marchesa di Pandino e di Cassano czimet viseli, Czimere: ezüsttel és feketével hullámosan pólyázott paizs, arany paizsfejében koronás fekete sas. A család nemesi rangban maradt ágából Adda János László, ki a selmeczbányai bányagrófságnál viselt tisztet, 1753 jul. 2-án (L. R. XL. III. 126) magyar nemességet nyert a következő czimerrel: hasitott paizs jobboldali kék mezejében 3 arany rózsa (1:1:1). baloldali kék mezejében zöld talajon álló, szemközt forduló jobbjában kardot villogtató pánczélos ifju. Sisakdisz: két fekete sasszárny között a baloldali paizsalak kinövően. Takarók: kék-ezüst, veres-arany. A család tagjai a Felvidéken szerepeltek, magas kamarai tisztséget töltöttek be, tagja volt a nemrégen elhunyt Adda Kálmán kiváló bányageologusunk is. Az *Altan* (Althan) család Friaulból származott be Cenedaba, hol nemesi jogokat gyakorolt, később Salvarolot birta, az 1578. 36. t.-cz.-el Althan Kristóf udvari kamarai tanácsos és fivérei magyar indigenatust nyernek, 1608 nov. 8 án nyert római szt. birodalmi grófi czimük, 1610 jun. 18-án az osztrák örökös tartományokra is kiterjesztetett. Czimere: hasitott paizs jobboldali ezüst mezejében veres rózsa, baloldali kék mezejében három arany leopárdfej. A Bevilacqua (Bevilaqua) család a tiroli Alaból került le a Póvölgybe a XI. század elején; oklevélileg igazolható első őse 1059 máj. 28-án

kapja hübérbe Godofredo tusciai marchesatól a Legnano melletti Bevilacquát. A leszármazás az 1150-ben élő Morandotól kezdve szakadatlan, kinek fia, Migliore s ennek unokája Guglielmo, a család fényének megalapitói.[1] Gugliemo épitteti az 1848-ban megostromolt Bevilacqua várát, a család veronai palotáját, a veronai San-Teuteria és a bevilacquai San-Antonio templomot. 1385 jul. 22-én nyerik Macastornát, Corno giovino e Vecchiot, Miletot, Passonet és Lardariát, mely területeket 1402-ben Philippo Maria Visconti milanói herceg grófsággá teszi, a család ez időtől viseli a «conte di Macastorna» czimet.[2] A család politikai szerepe jelentős volt,[3] a grófság beszolgáltatott adója igen nagy lévén. A családnak már 1242 előtt több ága szerepel, ezeknek összefüggése a veronai törzszsel ismeretlen, közös származásukat kétségtelenné teszi közös czimerük.[4] A család törzse a mult század végén halt ki, utolsó tagjai: Guglielmo, ki Pastrengo mellett esett el 1848-ban és Felicita Grazzia, Giuseppe La Masa, Garibaldista generális özvegye, ki 1898 február 18-án kelt végrendeletével egész vagyonát, Bevilacquát, a velenczei és veronai Palazzo Bevilacqua-t jótékony és kulturális czélokra hagyta. Guglielmo és Felicita Girolamo fivérükkel együtt 1848-ban herczeg rangot (duca e principe) nyernek az olasz szabadságharcz czéljaira tett áldozataikért. A család ma csak magyarországi és bolognai ágában él, a többi ágak, — B. di Bismantova, di Asolo, di Trento, di Castellamare, di Milano, di Padua, di Ferrara, valamint a Bevilacque-Aldobrandini, B. Giglioli, a B. Gonzaga, a B.-Fontanile és B. Cantelli ágak — kihaltak. Magyarországra a XVIII. sz. elején jött be a veronai törzsből a másottszülöttségi ág két tagja, Niccolo és Gian-Pietro grófok. Ez utóbbi a Rákóczi család udvari papja, Bécsujhelyen Rákócziék gyóntatója, Rákóczit szökésében segiti, perbefogják, de sikerül felmentetnie magát (Márki Sándor. Rákóczi. I. 173.; Történelmi Tár. 1897., 385. és 393.), később szepesi kanonok lett (Hradszky. In. Cap. Scepus. 467., 473.), mint ilyen 1733 II. 5-én magyar indigenatust nyert, grófi rangját csak megemliti az okirat, de el nem ismeri. (Lib. Reg. XXXVII. 22., 25.) Niccoló mint politikai menekült jön a felvidékre, Gian-Pietro rejtegette, a bányagrófsághoz juttatta be kamarai tisztnek, 1712-ben halt meg Selmeczen. Utódai vannak. Egy harmadik ág is idejutott, ugyanis B. Mathilde grófnőt elvette Murari dalla Corte di Bra Sebastiano gróf, ennek Felicita nevü leányát Lasztoméri Szánky József ezredes vette el Veronában, fia a ma élő L. Szánky József nyug. tábornok.

A Libro D'Oroban ismertetett ág 1430-ban vált ki a veronai törzsből, ugyanis 1437 decz. 20-án Cristino Francesco di Bevilacqua gróf beiktattatott a ferrarai San-Prospero birtokába s elvéve Lucia d'Ariostit, megalapitója lett a Bevilacqua-Ariosti ágnak, mely később a marchesa della Serra és duca di Tornano czimeket nyerte. A család ősi czimere: veres paizson ezüst félszárny, sisakdisz: veres táblán a paizsbeli szárny vagy derékből kinövő arany nyakörvü szárnyas kopó, paizstartók: két arany nyakörvü szárnyas kopó. Hadi jelszó: Bevilacqua! Bevilacqua! Jelige: Fortiter et fideliter! vagy: Confidam in paucis.[1] A bolognai ág a Gonzaga és Aldobrandini családok egyesitett czimereit viselte, azaz: veres kereszttel négy mezőre osztott arany paizs, minden mezőjében egy koronás fekete sas, ezen négyelt szivpaizs (1. és 4. aranynyal és feketével hétszer vágva; 2. és 3. veresben befelé fordult ágaskodó oroszlán), ezen ismét szivpaizs az ősi czimerrel: veresben ezüst félszárny. Az ősi sisakdiszt később Cansignore della Scala sisakdiszadománya váltotta fel (Verona sisakdisze; természetes szinü szárnyas elefánt), ezt Lodovico il Moro, Milano hercege is megerősitette. Don Lamberto Bevilacqua-Ariosti, a család mai seniora, 1901 decz. 20-án czimeiben, a Bevilacqua-Ariosi név és egyesitett czimer használatában megerősittetett. A család első sorban irodalmi téren vált ki, pártfogója volt Dantenak (Purg. Cant. IV., Tettoni idézett műve. VI. Litta. id. műve, fasc. 129.), Bonifazio biborost szoros barátság füzte Torquato Tassohoz, legkiválóbb tagja Lorenzo (álnevén Abstemius), kinek mesegyüjteményét Lessing a későbbi meseirodalom alapjának tartja.[2]

[1] Ezen ág birodalmi grófi czimet nyer (V. Károly. Bologna. 1541 aug. 26.), Marchesa czimük osztrák elismerése 1816 nov. 27, a grófi czim elismerése 1817 jul. 25. (Wappenalbum der gräfl. Familien Deutschlands und Oesterreich-Ungarns, Herausgeg. von. H. Gritzner und A. M. Hildebrandt. Leipzig. 1885 Bd. I.

[2] Az oklevél teljes szövegében: L. Tettoni e F. Saladini. Teatro araldico. Vol. VI. Milano. 1846. Bevilacqua. V. ö. még Litta. Fam. celebri It. fasc. 134. Bevilacque di Verona, itt található a család bibliografiája: Tav. I. és Macastorna vára. (Tav. VII.)

[3] V. ö. De principatibus Italiæ. Nürnberg. 1614. Akad. könyvtára.

[4] Crollalanza. Dizionario storico-blasonico delle fam. nob. et notab. Italiane. Pisa. 1886. I. Bevilacqua.

[1] Érdekes II. Carlo sicziliai király levele fiához Bevilacqua Teobaldo érdekében (Reale Archivio di Messina. 1292. máj. 29. V. ö. Tettoni id. műve. VI. B. di Sicilia.), hol a család már 1292-ben kifejezetten használja a «Magyar király» czimét.

[2] V. ö. Jöcher-Adelung. Gelehrten Lexikon «Bevilacqua» és az «Allg. Encyklopädie» Abstemius czikkeit.

Egy művét, mely ritka incunabulum (De quibusdam locis obscuris veterum scriptorum) a M. N. Múzeum Széchényi-könyvtára is őrzi A. Lat. 641., 4° jelzet alatt. A *Castriota-Scanderbeg* családnak igen érdekes magyar vonatkozása van. A velenczei Biblioteca di San Marco egyik kézirata, a Campidoglio Veneto, mely Alessandro Capellaritól származik (másolata Mácsai Csernovics Diodor családi levéltárában Aradon) a velenczei Cernovicchio családot közös származásunak mondja a Castriota, Ducagini, Cossazza, Xadrina, Salona és Sabiaco herczegi családokkal. Szerinte Giovanni Cernovicchio 1474-ben beiktattatott a velenczei patricziusok sorába a velenczei végeken a török elleni háborukban szerzett érdemeiért. Ez a Giovanni Cernovicchio, Sabiaco és Montenegró herczege Cattarina Orio velenczei nemes hölgyet vette el, unokája Salomone 1530-ban Magyarországban halt el. A Carnojevic család már a XVII. sz. közepe táján szerepel Magyarországon,[1] Andric a magyarországi ágat össze is köti a fejedelmi Crnogorac családdal, melynek montenegrói szereplése kétségtelen, viszont a Castriota család albán származása is bizonyos. Hogy azonban az 1720 április 29-én magyar nemességet nyert Mácsai Csernovics család azonos-e tényleg a fejedelmi Crnogoracz családdal s hogy ez a Castriota családdal egy törzsből való-e, az kritikailag meg nem állapitható. Egy tényleges bizonyiték azonban van. Nevezetesen az, kogy a Castriota család ősi czimere teljesen azonos azzal a czimerrel, melyet a Csernovics család 1720 előtt, sőt a magyar czimeradományozás után is használ. Csernovics Arzén ipeki patriarcha — ki a délvidéki szerbeket hazánkba betelepitette — állandóan ezt a czimert használta pecsétnyomóin, a krusedoli monasztir kriptájában levő sirköve is ezt mutatja, Bajsai Vojnits József birtokában Szabadkán vannak ilyen pecsétlenyomatok, sőt Hevesmegye levéltárában is az 1770—1810 közötti évekből.[2] A velenczei Libro d'Oro a Cernovicchio család czimeréül ugyanezt adja, a mi a ma virágzó Castriota-Scanderbeg család czimerével szintén azonos. E czimer leirása ez: veres mezőben koronás kétfejü arany sas, sisakdisze kiterjesztett szárnyu sárkány. Az 1720 ápr. 29-én adott magyar czimer egészen más (kék mezőben zöld dombon fehér lovon jobbra vágtató, török főbe szurt kardot villogtató vitéz; sisakdisz: a paizsbeli vitéz derékból kinőve; takarók: kék-arany, veres-ezüst). Az 1793 márcz. 7-én magyar grófi rangra emelt Csernovics Lázár czimerében négyelt paizsu, két sisakdiszü czimeren az 1. és 4. mező az ősi Csernovics-czimer, a 2. és 3. a magyar Csernovics-czimer, a jobboldali sisakdisz az ősi, a baloldali a magyar sisakdisz. A Csernovics család Arad, Temes, Bács-Bodrog és Zaránd-megyékben birt és bir ma is birtokokat, (Mácsa, Si-mánd, Ujfalu, Tövisegyháza, Futak, Kurtics, Zám Ménes, Kisoroszi, Panyova stb.), a délvidék története össze van füzve e nábobi vagyonu család történetével. A Castriota-Scanderbeg család ma a marchesa di Auletta czimet viseli a Sant'Angelo alle Fratte előnévvel, seniora Giovanni Battista marchesa, ki 1897 ápr. 4-én megerősitést nyert a Castriota Scanderbeg czimer és név viselésére. A Pallavicini család az 1827. év 43. t.-cz.-kel nyert magyar indigenatust, Olaszországban ma már csak az egyesitett nevü Pallavicini-Rospigliosi családban él. A felső- és alsósurányi Sigray család, mely 1780 ápr. 21-én nyert grófi rangemelést, olasz czim viseléséhez jutott. Ugyanis Ermolao Asinari di San-Marzano grófnak gróf Sigray Borbálától született fia I. Ferencz Józseftől 1867 okt. 23-án engedélyt nyert a gróf Sigray-San-Marzano név viselésére, I. Umberto pedig 1890 jul. 23-án kelt pátensével a Sigray-Asinari név viselését engedélyezte. Az ősi Asinari czimer: vörös-arany bordure-ű kék paizsmezőben arany torony; sisakdisz: szárnyas szamár kinőve. A Sigray-Asinari czimer annyiban változott, hogy a torony fekete, ablakokkal, tetején beomolva. A család ma a marchesa di San-Marzano e di Cariglio czimet viseli. A Porcia család friauli eredetü, magyar honosságu tagjai ausztriai birtokaikat perrel megnyervén, 1909 jan. 15-én elsőszülöttségi ágra nézve az osztrák belügyminiszterium által elismertették herczegi czimüket, melyre már az 1659. 131. t.-cz. alapján magyar indigenatust szereztek. A család seniora Olaszországban a Principe di Porcia czimet viseli; a másodszülött czime: conte di Ortenburg e Mitterburg, Porcia e Brugnera. Czimerük: arany paizsfő alatt kék mezőben hat arany liliom (3 : 2 : 1). Sisakdiszek: 1. fiait tápláló pelikán, 2. fekete szárny hat liliommal (3 : 2 : 1) megrakva.

A kötet elején az apostoli szentszék, a királyi ház, a Borbone (Bourbon) ház, a lorenai nagyherczegi ház (feje József Ferdinánd főherczeg), az estei ház (feje Ferencz főherczeg) tagjait találjuk, ezután azoknak a katonai rendeknek felsorolása következik, melyeknek elnyerése őspróbától függ. A kötetet művészietlen és heraldikátlan czimerrajzok illusztrálják, melyek a heraldikai jóizlést határozottan sértik.

B. B.

[1] Csernovics cs. levéltára, továbbá: Andric. A montenegrói fejedelemség tört. 1890. Függ. és Wertner. Délszláv uralkodók. 1891. X. tábla.

[2] Hevesm. levéltára. Cs. József és neje, Vay Mária pere Erős József óbester neje ellen. V. ö. Orosz Ernő, Hevesvárm. családjai. 1904. 47 lap Vay L. Német hivség 1806. 268., 269. lap. A család itt «czernagorai» előnevet visel.

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA

A KASSAI KÉT KONGREGÁCZIÓS KÖNYV.

(Három czimerrajzzal.)

A kassai székesegyház kincstárában két czimeres könyvet őriznek. Mindkettő congregatiós könyv a XVIII-ik századból, tehát késői korból, a heraldika legmélyebb hanyatlási korszakából, festett czimerei sem adnak sok új adatot családi czimereink ismeretéhez, de mindennek daczára érdekesek, mert egyes czimerek ábrázolása, különösen a házassági czimerek összekombinálása, azok diszitése, érdekes példányai azon kor heraldikai izlésének.

I.

Az egyik egy piros bőrbe kötött, aranynyal vágott, ivrét alaku vastag könyv, mintegy 600—700 oldal terjedelmü. de lapjai nagyrészt üresek. 23 első lapját a czimerábrázolatok töltik be és ezek oly nagyok, hogy egy folio lapra csak egy czimer van festve, majd nagy menynyiségü üresen hagyott lap után, 12 levélen, két hasábon a congregatió tagjai vannak bejegyezve, még pedig minden lap első hasábján a férfiak, a másodikon a nők. Az első bejegyzés 1717-ik évből való, a mikor a társaságot Markusfalvi Mariássy Sándor, akkori kassai plébános megalapitotta s az emlékkönyv megnyittatott, az utolsó 1777-ik évből.

Az első lap, a könyv czimlapja, virágzó ágaktól körülvett, leveles koronával fedett, tojásdad alaku czimerpaizs, koczkás talaján térdepelve, a pápa, a püspök, a király, a herczeg, a főur, a lovag, a királyné és a főurinó imádják a fejük felett felhőkből előtünő angyal által tartott keresztet.

Ezen kép alatt van, lebegő szalagon a könyv czime:

Album congregationis sanctæ Crucis, Cassoviæ in ecclesia sanctæ Elisabeth viduæ. — Anno 1717.

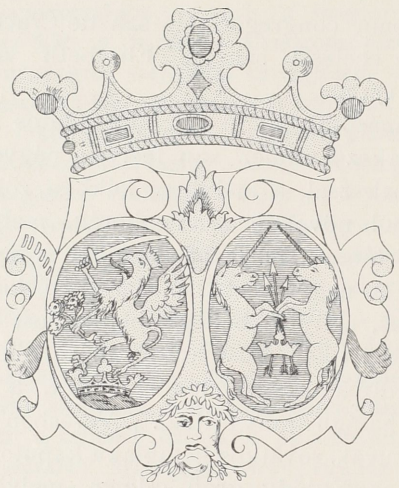
A második lapon egy jelmondatos szalag alá a következő czimer van festve: négyelt paizs, középpaizszsal, a melyben, kékben, zöld hármas halomból növekvő arany kerék, melynek hat küllője látszik, felső karimájából arany szarvas nő ki. A nagy paizs: 1. Veresben koronás fekete sas, mely jobb karmában pallost tart. 2. 3. Veres-ezüst kék-ezüst aranyban (a 3-ik mezőben megforditva) egyenlőtlenül osztott, a kék osztásban hatágu arany csillag. 4. Veresben fehér várfal kapuval, rovátkos kétablaku kaputoronynyal.

Ez az Erdődy grófi czimer, melyet festője a valóditól sok tekintetben eltérően festett meg. Nem csak a szinezésben van eltérés, hanem a paizsalakokban is. A nagy paizs első, veres (az 1585. évi grófi diplomában arany) mezejében, a fekete sas jobb karmába pallost helyezett, a mely az eredeti diplomából hiányzik, a 2. 3. mező, különböző szinekben négyszerosztott, mig a valódi czimerben: kék mezőben, két ezüst, hullámos pólya van.

A tojásdad, kecses hajlásu ornamentikával köritett paizs alatt két angyal, mely csak derékig emberi alak, azon alul az olasz reneszánsz-ornamentikára emlékeztető virágdiszekben végződik, egyike püspöksüveget, a másik pásztorbotot tart. A paizson leveles korona, e felett főpapi kalap, egy-egy lecsüngő bojttal. Alul a szalagon:

Illustrissimus ac reverendissimus dominus dominus comes Gabriel, Antonius Erdődi de Monyorókerék, Dei et Apostolicæ Sedis gratia episcopus Agriensis inclytorum comitatuum Heves et exterioris Szolnok supremus comes, nec non montis Claudij et comitatus Varasdiensis perpetuus comes. Abbas s. Georgii militis et martyris de Jaák, S. Caes. Regiæque Maiestatis Consiliarius, Congregationis Sanctæ Crucis Rector etc. etc.

3. A harmadik lapot egy házassági czimer tölti be, jellemző rococo diszitések közé két tojásdadalaku czimerpaizs van beillesztve és az egészre egy, az egészet befedő drágakövekkel ékitett leveles arany korona van helyezve. Az egyik czimer: kék paizsban zöld halmon,

arany leveles koronán álló, koronás arany grif, emelt jobb első karmában görbe kardot, baljában három szálas, leveles fehér rózsát tart. — A másik: két szemközt ágaskodó arany egyszarvu, közösen, három, hegyeikkel felfelé álló nyilat tartanak, a melyek egy lebegő koronán vannak áthuzva.

Az első a feleségé, a második a férjé. Tehát mint házassági czimer sem a paizsok elhelyezésére, sem az első czimer alakjának irányára nézve nem helyes.

A czimerek alá ez van irva:

Illustrissimus dominus Paulus Leopoldus L. B. Mednyánszky de Medgyes Sacræ Caesar. Regiæque Maiestatis I. Camerar. Regiæ Hanus (?) Consiliarus et camerarum administrationis Scepusiensis administrator.

Clara Margaretha Baronissa Mednyanszky, nata Comitissa Eszterházy de Galantha obijt in Domino die 6. Augusti 1710.

A negyedik lap czimere: kék paizsban zöld alapon kettősfarku arany oroszlán jobb karmában az alcantarai kereszt módjára kiszélesedett karu veres keresztet tart, bal karmával egy előtte álló meredek zöld dombra támaszkodik. Sisak nincs. A mindkét oldalon veres-arany takarók a paizsra illesztett arany leveles koronából ágaznak ki. A koronára veres püspöksüveg s ebből jobbra kinyuló pásztorbot van helyezve. Az egész czimert köralaku zöld koszoru keriti. Az aláirás:

Reverendissimus dominus, dominus Petrus Kozma, abbas B. V. M. de Pankota archidiaconus Abaujvariensis cathedralis ecclesiæ Agriensis lector et canonicus, congregationis S. Crucis benefactor.

Ezen Kozma család czimerét Siebmacher is közli (255. tábla) ugyanezen Péter kanonok 1717-ik évi pecsétje után, de más változatban, a mennyiben ezen a keresztet nem az oroszlán tartja, hanem az egy előtte levő halmon áll.

Ötödik lap. A czimer négyelt. 1. A kékben arany kettősfarku oroszlán, első karmaiban hátrahajló, kettősfarku veres zászlót tart. 2. 3. Veresben, arany, leveles koronára helyezett, fehér szárnyu, koronás angyalfő. Két sisak: I. az angyalfő, takarók: kék-arany. II. az oroszlán, takarók: veres-ezüst. A czimer alatt:

Illustrissima Domina Comitissa Maria Barkóczy, Anno 1716 die 10. apr.

Hatodik lap. Czimer: kék paizsban egymással szembe ágaskodó arany egyszarvu, közöttük lebegő arany koronán áthuzott, egymást keresztező, hegyeikkel felfelé irányult három ezüst nyilvessző. Sisakdisz: nyitott arany szárny között növekvő arany egyszarvu. Takarók: kék-arany, veres-ezüst. Alatta:

Anno 1719 die 18. men. Augusti. Ex singulari erga passionem Salvatoris sui zelo et devotione aggregat se almæ Congregationi Sanctissimæ Crucis Cassoviæ in ecclesia S. Elisabethae viduæ erectæ et recomendat se tam in vita quam et post mortem sacris precibus ejusdam almæ Congregationis Josephus, Ladislaus Baro Mednyanszky de Medgyes.

Ugy ezen, mint az előző czimernek szinezése

hibás, önkényes, sokban eltér a czimer valódi szineitől.

Hetedik lap. Köralaku kék paizs, ezüst álló ékkel hasitva, melyben zöld hármas halmon veressel fegyverzett fehér galamb áll, a paizsban elől zöld alapon lombos fa áll, hátul fehér hullámok felett hatágu ezüst csillag. A paizson püspöksüveg mellé haránt tüzött pásztorbottal.

A paizs barokkdiszitésü keretbe van foglalva. Alatta: Georgius Ignatius Hanzler Abbas molles fontis Cathedralis ecclesiæ Agrientis Canonicus, ejusdemque Episcopalis Civitatis plebanus necnon seminarii ibidem et convictus nobilium præfectus etc. Későbbi irás: Pie in Domino obiit die 14 maj. Anno 1744.

Ezen czimer Hanzler Györgynek nem családi czimere. Ugyanilyen czimere van festve az egri czimeres emlékalbumba (Turul XXIII. 132.) Wagner Józsefnek, ki miként Hanzler, egri kanonok volt.

8. Kassa város czimere, teljesen hibás szinezéssel, a mennyiben a paizs osztatlan, egységes, veres, nincs se paizsfő, se paizsláb s ezen egységes veres paizsba vannak beállitva sorrend szerint Kassa város ismert czimerének alakjai. Ugyanilyen önkényes a sisakdiszek szinezése. A két sisak disze: ezüst és feketében osztott zárt szárny, melynek fekete osztásában ezüst liliom van. Az angyal itt nem a paizsot, hanem a két sisakdiszt tartja. Az angyal alakja a könyvből ki van vágva.

9. A czimer: kék paizsban, zöld alapon sárga (arany) grif, jobb első karmában (még a paizs keretén felül is kinyuló) egyenes pallost czölöpösen, a balban zöld pálmaágat tart. — Sisakdisz: a paizsalak növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Per illustris ac generosus dominus Stephanus Vancsaj, liberæ regiæque civitatis Cassoviensis judex primarius et senator. Anno domini millesimo septingentesimo 21 Die 16 Julij.

Uj, eddig ismeretlen czimer.

10. Czimer: kék paizsban kettősfarku sárga (arany) oroszlán, karmaiban fehér oszlopot emel. Sisakdisz: a paizsalak növekvőn, takarók: arany-kék, arany-veres, valószinüleg megforditva festve.

Generosus dominus Andreas Hlavasi liberæ regiæque civitatis Cassoviensis notarius et senator.

11. lap. Kék paizsban, zöld alapon kettősfarku arany oroszlán, jobb első karmában görbe kardot tart. Sisakdisz: a paizsalak növekvőn, takarók: kék-arany, veres ezüst.

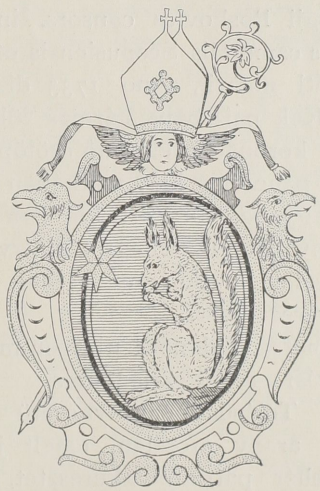
Adm. R. D. Mathias Trancz, archidiaconus Comitatus de Zempliny, ecclesiæ Talyensis plebanus zelantissimus.

Ezen czimer is az ismeretlenek közé tartozik.

12. lap czimere: kékben, zöld alapon pánczélos férfiú, sisakjánál három (veres-fehér-veres) struccztollal, jobbjában egyenes pallost czölöpösen tart, balját csipőjére támasztja. — Sisakdisz: a paizsalak, növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Perillustris ac generosus dominus Casparus Klobusiczky bonorum regis fiscalium præfectus incliti comitatus Bach ensis tabulæ iudiciariæ assessor primiarus, Congregations s. Crucis benefactor. Requiescat in sancta pace. Amen.

13. lap czimere: kékben pánczélos kar, markában buzogányt tart, a karon fekete sas áll, felül középen ezüst holdsarló és csillagtól kisérve. A sisakdisz: egymás mellé állitott hat zöldszáron — levél nélkül — hat rózsaszinü természetes rózsa. (A Dessewffyek ismert fehér struccztoll forgója helyett.) Takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Adm. reverendus dominus Adamus Ignatius Dersőffi de Csernek, ecclesiæ Miskolcziensis plebanus zelantissimus etc.

14. lap czimere: Aranykeretü tojásdad kék paizsban, zöld alapon arany mókus (evet) ül, első karmaiban diót tartva, melybe belé harap,

elől fejével egy irányban hatágu aranycsillag kiséri. A paizson szárnyas angyalfő, fején papi süveg s mellé szurt pásztorbot. Ezen festménynél legjellemzőbb a paizs rococo kerete, a belé alkalmazott sasfej motivumokkal, arany, veres és főképen lila szinben.

Illustrissimus ac reverendissimus D. Sigismundus Josephus Berényi L. B. de Karancs-Berény, perpetuus in Bodok, abbas B. M. V. de Poroszló et theologiæ doctor.

15. lap czimere: kékben, sziklára helyezett levele, arany koronából 3—3 száras fehér liliom között, sisakos, pánczélos, jobbrafordult alak nő ki, mellén balharánt, fehér keskeny kendő van kötve, emelt jobbjában veres gömbös buzogányt, baljában veres patriarcha keresztet tart. Sisakdisz: a paizsalak, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Perillustris ac generosus dominus Wolfgangus Mariasi de Markusfalva inclyti Comitatus Gömöriensis tabulæ judriæ assessor primanus etc.

16. lap. Kék paizsban: fészkén veres lábain álló *balra* fordult arany pelikán, vérével három arany fiókját táplálva. A *szemközt* álló sisak dísze: *jobbra* fordult növekvő arany egyszarvu. Takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Generosa domina Susanna Novak spectabilis domini Georgii Boskovics consors, inclitæ administrationis cameralis Scepusiensis officinæ rationariæ jurati notarij, anno 1733 die 28 maji.

17. lap. Kék paizsban, hármas zöld halmon aranyleveles koronából előtünő czölöpösen álló, kissé hajlott pánczélos kar, markában vizszintes helyzetben, egyenes tőrt tart, középen kétoldalt egy-egy arany hatágu csillagtól kisérve. Sisakdisz: a paizsalak, a csillagok nélkül, takarók: kék-arany, veres ezüst.

Ezen czimer tulajdonosa nincsen megjelölve, alatta a felirásra szánt szalag üres.

18. lap. Tojásdad, aranykeretü paizsban, zöld alapon arany oroszlán, emelt jobb első karmában fehér patriarcha-keresztet, bal karmában veres égő szivet tart. A paizson leveles korona van s a paizsot egymást alul keresztező két zöld pálmaág köriti.

A szalagra a czimer alatt nem lett a czimertulajdonos neve beirva.

19. lap. Az előbbihez hasonló technikáju tojásdad, aranykeretű paizs, két egymást keresztező pálmaágtól köritve s reáillesztett liliomos koronával.

A paizsban: zöld alapon összetett szárnyu, veressel fegyverzett, lila nyakörvü fehér galamb áll, csőrében zöld olajágat tart, felül középen hatágu aranycsillagtól kisérve.

Ezen czimer tulajdonosa sincsen emlitve, de ábrázolását összehasonlitva a hetedik lapra festett czimerrel, valószinü, hogy ennek tulajdonosa is egy egri kanonok volt.

20. lap. A czimer: négyelt paizs. 1. 4. arany-ban, befelé néző, koronás fekete sas, arany fegyverzettel; 2. 3. Veresben befelé fordult arany koronás, kettősfarku ezüst oroszlán: Két sisak: I. a sas, takarók: fekete-arany. II. az oroszlán, takarók: veres-ezüst. Alól a takarót két szépen stilizált, kiterjesztett szárnyu, zöld talajon álló fekete sas tartja.

Prænobilis ac generosus d. Victorinus Fabianus S. R. Imp. Eques a Flachenfeld Districtus superiosis Hungariæ Postarum præfectus, qui se almæ congregationi precibus commendat ut in vita sua ipsi sit crux paradisi clavis.

Ez a gyüjtemény legdiszesebb lapja. A czimerfestmény korrekt, gyakorlott kézre vall, az arányok kifogástalanok. Az ércz szinekkel van helyettesitve.

21. Czimer: kék paizsban, világos zöld pelikán fészkén ül és három barna szinü fiókját, saját vérével táplálja. Sisakdisz: a paizsalak, takarók: kék-arany, veres-arany.

Perillustris ac generosus dominus Martinus Rácz, inclyti comitatus Abaujvariensis perceptor, liberæ regiæque civitatis Cassoviensis iudex primarius Congregationis S. Crucis Benefactor.

22. Czimer: kékben, zöld alapon, egy leveles száron öt fehér liliom. Sisakdisz: arany grif, takarók: kék-arany, veres ezüst. Az egész czimert zöld koszoru köriti.

Generosus dominus Stephanus Berczik liberæ regiæque civitatis Cassoviensis senator. Anno 1736 dje 30 Decembris.

Erőteljesen, szépen stilizált czimer, amely az eredetitől annyiban tér el, hogy itt a sisakdisz grifje egész alak, az eredeti armálisban növekvő.

23. A Máriássy család czimere, mint a 15-ik lapon. Sisakdisz helyett arany pitykékkel diszitett, kékes-szürke püspöksüveg van a paizsra

illesztve veres béléssel, belé dugva haránt helyzetben aranyos pásztorbot. A takarók, melyek a paizsra illesztett korona alól terjednek, veresezüst szinüek.

Reverendissimus ac perillustris dominus Alexander Mariassy de Markusfalva, Abbas B. M. V. de Birs cathedral s eccl. Agriensis canonicus SS. Theologiæ Doctor L. R. civitatis Cassoviensis plebanus congregationis S. Crucis Auctor.

Ezen utolsó czimer után sok üres lap következik, majd a tagok névsora 1717—1777-ig 12 levélen, két hasában, elől a férfiaké, hátul a nőké. Czimül az alapitó Máriássy Sándor a következőket jegyezte a névsor elé:

Confratrum et consororum almæ congregationis SSæ Crucis erectæ in ecclesia parochiali sanctæ Elisabeth per me Alexandrum Mariassy de Markusfalva plebanus liberæ regiseque civitatis Cassoviensis.

Anno 1717 die 26 mensis Martii.

II.

A második czimeres könyv, az oltári szentség imádására alakult gyülekezetnek könyve. Congregatio sanctissimi altaris Sacramenti.

Alakult 1758 jun. 27-én.

A könyv nagy, vastag, folio alaku, kötése veres bársony, gazdag barokk és rokokó diszitésü ezüst keretben. A tábla közepét ezüst monstrancia foglalja el. A kötés hátlapja, az előlapjával egyezik, a könyvet két tömör, izléses, virágdiszekkel ékitett ezüstkapocs tartja össze. A nagy könyv elejére 12 pergamen lap van kötve, amelyből kilencz festett, három üres.

A festmények mind egy és ugyanazon kéz müvei. E kéz ügyes volt az alakok jellegzetes, miniaturszerü megfestésében, öltözeteik rendkivül finom kidolgozásában, a kacskaringós rokokó diszitések kitalálásában és ügyes, tetszetős alkalmazásában.

Gyengébb a heraldikai rész. Itt valódi heraldikai szineket nem alkalmaz. A veres inkább bibor, a kék tul setét. Alakjai merevek s nincs érzéke a czimerrészletek helyes arányának megállapitásához.

Azért ezen festményeket, nem a czimerek, hanem az egyes lapokra festett térdelő alakok teszik nemcsak érdekessé, de kiváló mübecsüvé nemcsak a mütörténetre, de mivel ezen, többnyire a közéletben is szerepelt alakok, minden valószinüség mellett arczképek is, a köztörténetre nézve is.

1. lap. Felül oszlopra helyezett arany monstrancz'a. Az oszlop hengeralakú, felül vékonyodó, négyszegü talapzatán a felirat: Te authore surrexi. Az oszlop előtt csigahajlásu, minden szinü barokk diszitések között, kék ruhás, lebegő, szárnyas angyal baljában arany koronát, jobbjában arany kürtöt tart, melybe belé fu. A kürtből «Fama perennet» hang jő ki.

Az oszlopon tul, ugyanolyan modoru, de alakzataiban eltérő polychrom ornamentika között, az oszloppal szemközt arany oroszlán fekszik, felette: «Vigilantia et majestate præstatos.»

Alul, szintén csigadiszek között: gróf Barkóczy Ferencz egri püspöknek, a congregatio védnökének térdeplő alakja, lila öltönyben, veres szalagon mellére csüngő arany kereszttel, imára összetett kézzel. Feje fedetlen, dus, hátrafésült haja ősz, kétségtelenül arczkép, az egész igen szép miniatur festés. Előtte arany barokk keretbe foglalt négyelt czimerpaizs: 1, 4. veresben, befelé fordult, kettősfarku, koronás arany oroszlán, első karmaival a paizsalapon czölöpösen álló, hátra lengő, veres-fehér kettősfarku zászlót tartja. 2, 3, kékben, arany koronás, arany szárnyas angyalfő. A paizson, annak egész felső keretét elfoglaló heraldikai korona mellett jobbról kicsiny veres püspöksüveg, balról kis pásztorbot görbülete látszik, az egész felett szürkés kék kalap lebeg 6—6 arany bojttal.

Ez a gr. Barkóczy Ferencz püspök czimere.

2. Felül polichrom csigadiszités között, széles arany keretben tojásdad alaku paizsokban, egymás mellé két czimer van helyezve. Az első: kékben, lebegő, veres sapkás emberfej, melynek nyakából vér csepeg. A második: kékben, arany koronán guggoló természetes evet (mókus), két első karmában veres almát tart és azt eszi, jobbra felül hatágu arany csillagtól kisérve. A két paizs között felül keskeny fehér szalagon «Tuentur et Ornant» felirat, alatta szintén keskeny fehér szalagon: «Mansvetudine et bonitate, pietate et benignitate.» A czimerek széles

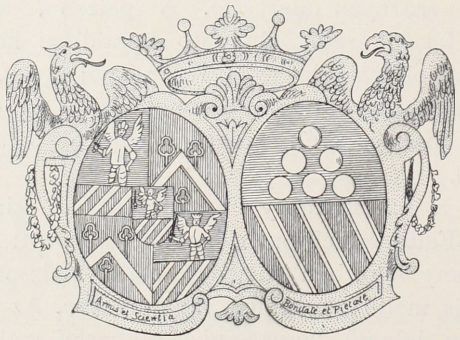
körös arany keretét felül liliomos korona fedi reá illesztett monstrancziával.

A czimerek alatt, egymással szemben, aranynyal diszitett zöld párnán két alak térdel. Egy testes férfiu ősz, csigába szedett hajjal — valószinüleg az akkor divatos rizsporozott parókával, kék mentében setét barna prémszegélylyel és béléssel, ezüst paszománttal és mentekötővel. Ugyancsak kék szinü és ezüst diszitésü öltönye és nadrágja is, mely utóbbi testhez áll s alul fekete czipőbe van huzva. Ezüst övére, ezüst markulatu kardja van akasztva, hosszukeztyüs kezeit imára tes i össze.

A vele szemben térdelő nőnek feje fedetlen, haja hófehér, mely csigákban vállaira omlik, nyaka szintén fedetlen. Lilaszin ruhájának ujjai bővek s gazdag fehér csipkékben végződnek, imára összetett kezeit, könyökig érő hosszu fehér keztyük fedik.

Mindkét alak, nagyon finoman van kidolgozva, mint viseletkép kiváló érdekes s kétségtelenül, mindkettő arczkép. A férfi alatt csigadiszben «C. Antonius Csáky» felirat, a nő alatt «G. Berényi Anna Mária.»

3. Felül csiga vonalas ékitések között lilaszin felhőkön áll egy arany monstranczia, alatta közös, — sasos diszitésü — keretben kettős czimer. Az első: négyelt paizs, középpaizszsal, mely osztott, felül kékben növekvő, arany koronás, pánczélos férfialak lilaszin szárnyakkal,

emelt jobbjában tőrt tart, balját csipőjére támasztja, alól veresben: három ezüst balharántpólya. A nagy paizsban: 1, 4. mint a középpaizs, 2, 3. veresben, ezüst rövid álló ék, melyre felül az ék oldalaira támaszkodva és alól az ék alatt az osztási vonalon, illetve a paizslábon álló, összesen három arany pálczácska áll hármas lóheréhez hasonló fejjel.

A második czimer: osztott paizs, felül kékben, gula alakban (1. 2. 3.) hat lebegő ezüst gömb, alól veresben három ezüst harántpólya. A két egymáshoz illesztett czimerpaizsra arany leveles korona van helyezve.

A czimerek alatt, ismét csigadiszben, elől: «Christoforus Godofredus lib. baro ab Engelhartt et Schnellenstein», hátul: «B. de L'huillier Maria Anna.»

4. Rokoko keretben arany diszitésü bibor szinü umbellára helyezett monstranczia, fekete szalag, ezen felirással: «In hoc signo perennet.» Alatta arany és zöld szinben tartott rokokó keretben Kassa város czimere. A czimer alatti szalagon a felirás: «Munificentiæ et liberalitate surrexi.»

5. Rokokó keretben csigadisz között, oszlopos szökőkut látható, mely 8 sugárban az alatta levő medenczébe ontja a vizet. Az angyalokkal diszitett oszlopra van helyezve a monstrantia.

Alább, mesterien festett térdelő alak imára kulcsolja kezeit. Mellette keskeny szalagon a felirás: «Quantum potes, tantum aude.» Az alak előtt a czimer: kék paizsban, fehér haránt pólya, felül és alul egy-egy hatágu arany csillagtól kisérve. Sisakdisz: Nyitott szárny között lebegő Istenszem.

Az alak épen olyan szépen van megfestve, mint az előző lapokon, de a czimeren minden hibás. A paizsban a csillagok tul kicsinyek, mellettük üresen marad a paizsmező, a sisak nyaka tulvékony, a korona kicsiny, a nyitott szárnyak keskenyek, az Istenszem lebegő.

Ezen czimer: Karlay Ferenczé, ki egri kanonok, az alsó abauji kerület vicze archidiaconusa, kassai plebános és a theologia doctora volt.

6. Felül két lebegő angyal tartja a monstranciát, egyik a kürtjébe fuj, másik azt csak kezében tartja, előttük lebegő szalagon a felirás: «Sic laus, nomenque tuum perennet.»

A lap közepén kettős czimer van festve széles rokoko arany keretbe foglalva. Egyik kék paizs, veres paizslábbal, a melyben arany *W* betü van, a paizsban az osztási vonalból növekvően keresztelő sz. János alakja, baljában keresztes rudra tüzött fehér zászlót czölöpösen tart, «Ecce agnus dei» felirással, jobbját csipőjén

tartja, közvetlen balkeze alatt tulkicsiny bárány áll, testével balra, visszaforditott fejjel. A szent feje diszkörrel köritett, teste meztelen, bal vállára barna köpeny van vetve. A másik czimer: kék paizsban, zöld hármashalom középsőjére illesztett arany koronában liliomos arany kettős kereszt áll. Ez a jászói prépostság czimere.

Alól két kiterjesztett szárnyu, aranynyal fegyverzett fekete sas, szalagot tart: «Andreas Sauberer prælatus et præpositus Jaszoviensis.»

7. Felül rokokó ékitések között, virágokkal ékes arany monstranczia áll, alatta ugyanazon ékitésben, arany gyertyatartóban égő gyertyaszál, melyről két oldalt felhőkből előtünő kezek, a markukban levő gyertyát gyujtják. Mellette a felirat: «Sic Lutetiæ absque suæ lucis iactura.»

A lap jobb alsó sarkán a gr. Károlyi czimer: négyelt paizs, középpaizszsal és a paizslábból felnyuló homoru oldalu kék ékkel, melyben arany koronára hableány van helyezve. A középpaizs; koronás sárkánykigyótól köritett veres kerékpaizsban hármas zöld halmon *fehér daru áll* (a fekete sas helyett) kiterjesztett szárnyakkal, emelt jobb karmában veres szivet tart. A nagy paizs: 1. kékben növekvő arany szarvas; 2. veresben fekete sas; 3. veresben arany oroszlán, veres-fehér zászlót tart; 4. kékben, koronás angyalfej arany szárnyakkal. Három sisak; a középső növekvő pánczélos alak, jobbjában pallos, baljában törökfő, az első: kettősfarku arany oroszlán, első balkarmában görbe kardot tart; a harmadik: arany grif, jobb első karmában görbe kardot tart, takarók: kék-rózsaszin. A paizsot két oroszlán tartja, melyek a paizs alján elhelyezett fegyvertrophäum két ágyu csövén állanak. A paizsot oldalt zászlók, alant ágyuk, dobok puskák dárdák, trombiták, ágyugolyó gulák köritik. A czimer alatti szalagon a felirás «Pietate et Charitate» «G. Károlyj Anna.»

8. Felül, merész csigahajlásu polychrom rokoko keretben, lilaszin felhőkre állitva a monstranczia. Középen, közös arany barokk keretben, ovál paizsokban, két czimer. Egyik négyelt paizs, arany sárkánykigyótól köritett középpaizszsat, melyben zöld alapon, két meztelen férfi áll, egymás kezeit tartva s külső kezeiket kifelé nyujtva, megettük fal vonul el, közöttük pánczélos kar lebeg, markában karddal. A paizsban: 1. veresben befelé fordult kettősfarku arany oroszlán bal első karmában görbe kardot, a jobban vas lakatot tart; 2. kékben felfelé irányult ezüst holdsarló szarvai között lebegő arany csillaggal; 3. kékben zöld dombon befelé irányitott ágyu; 4. veresben, arany grif jobb első karmában görbe kardot tart. A másik czimer: kék paizsban, lebegő arany, leveles koronán természetes szinü evet ül, első karmaiban veres almát tart és azt eszi. A két ovál közé felül arany, leveles korona van illesztve, melyen a sisakdisz: nagyon szét álló fekete nyitott szárny között veres ruhás férfiu egész alakja, jobbjában görbe kardot, baljában üstökénél fogva törökfejet tart. Oldalára fekete kardtok van kötve. Alul egymás mellett két rokokó keretben a felirás: egyikben: Josephus Baro Vécsey de eadem inclytæ cameralis administrationis Scepusiensis consiliarius, a másikban: Theresia Freyin von Vécsey geborene Gräfin von Berény.

9. Veres márvány oszlopokkal diszes kapuzat, felül kőrácsozattal, melynek szélein befelé fordult angyalok térdelnek a közöttük lilaszin felhőkön álló monstranczia felé. A kapu ivezetén a felirás: «Porta triumphalis, sublimibus alta columnis.» A kapu ürjében a czimer: hasitott ovál paizs, elől veresben, befelé ugró természetes szarvas, hátul kékben: egész veresbe öltözött férfiu jobbjában ezüst buzogányt tart, balját csipőjére támasztja. Sisakdisz: kettősfarkú növekvő oroszlán jobb első karmában egyenes kardot tart, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

A czimer alatti szalagon: «Schnellinger nomen prædicat illa tuam.» A kapuzat alatt rokokó csigakeretekben, egyikben: «Joan. Fran. Schnellinger commissionis regiæ cassæ bellicæ præfectus,» a másikban: «Maria Johanna Schnellinger, geborene Dubovin.»

A könyv elejére kötött pergamen lapok után, papirlapok következnek, melyekre a congregatio tagjainak névsora van vezetve, még pedig 1758—1782-ig 38 oldalon, 1868—1878-ig 6 oldalon.

Ezen évről szól az utolsó bejegyzés.

CSOMA JÓZSEF.

A GYULAI CSALÁDRÓL.

Sok száz évnek ezernyi viszontagságai között hazánk történetében igen számos család az ismeretlenségből magas rangra, gazdagságra és hatalomra jutott, de sok van olyan, a melyik lekerült a szereplők sorából s utódai ma békés polgári munkával tesznek szolgálatokat a hazának, a melyiknek földjét őseik vérükkel öntözék. A mikor társadalmi téren nagy átalakulásokon megyünk keresztül, nem szükséges ugyan, sőt helytelen dolog is volna zavarni a demokratikus haladást, de azok iránt, akik segitettek kiépiteni és fenntartani a magyar államot, háládatlanság lenne a feledés. A magyar heraldikai és genealogiai társaság csak kegyeletes kötelességét teljesiti, a mikor igyekszik minden adatot összegyüjteni, a midőn a régmult időkben szerepelt magyar nemes családoknak életét, leszármazását, birtokviszonyaikat igyekszik kikutatni, hitelesen megállapitani. Sokszor csak ezeknek alapos ismerete juttathat az események világos magyarázatához.

Tanulmányaim közben egy családra akadtam, amelyik Erdélynek egy kiváló államférfiut, Magyarországnak egy ismert hadvezért és egy nagy tudóst és költőt adott, de amelyiknek története a családnak sokfelé szétágazása folytán oly kevéssé ismeretes, hogy az összeköttetéseket maguk a családnak tagjai sem ismerik. *Ez a Gyulai család.*

Nem a családnak történetét akarom itt ismertetni, csak nehány adattal akarok annak majdani felderitéséhez hozzájárulni. Czélom csak annak a kimutatása, hogy a sokféle előnév, az úgynevezett nemesi prædicatumok használata mellett is mennyire egységes vo't az idővel külön-külön családokként szerepelt ágaknak származása.

A Gyulai család tagjait eddig 17 fele előnévvel találtam, úgymint: abafáji, almási, fogarasi, gyulafehérvári, gyulai, hosszuteleki, kövesdi, magyar-gáldi, magyar-igeni, maksai, marosnémeti, nagy-enyedi, nagy-szirindi, nagyváradi, nagy-váradi Sarkanytyus, sarkadi, vádi Gyulaiakat.

Erdélyország történetében már a XVI. század közepén találkozunk jelentős szerepet vitt Gyulaival. Ez Mihály, a kit Izabella királyné 1559-ben Ferdinándhoz küldött volt Bécsbe, a ki a lengyel király követe által támogatva egyezkedett Ferdinánd biztosaival a békekötés ügyében; ugyanez 1570-ben Báthori Istvánnak követe volt a portára és ő hozta el neki az athnámét 1571-ben. Hová való volt ezen Gyulai Mihály? nem tudom. — Másik, a kinek nevezetesebb szerep jutott, volt Gyulai Pál. Az erdélyi szegény nemes családnak gyermeke Békés Gáspár főur pártfogása alatt nevelkedett és végezte el orvosi tanulmányait a paduai és bolognai egyetemeken. Haza kerülve Békésnek udvari orvosává, jószágainak igazgatójává és bizalmas emberévé lett. Mikor Békés a fejedelemségért versengett Báthori Istvánnal, ez 1573 okt. 4-én ostrom alá vette Fogarast. Békés onnan megs ökött, fiát és a várat Gyulainak védelmére bizva. A vár 19 napi ostrom után Báthorinak kezére került, Gyulai fogságba jutott, de csakhamar kiszabadult s a fejedelemnek udvari orvosává, bizalmas tanácsosává lett. Ettől kezdve jelentékeny szerepet vitt Erdély történetében. Báthori István utódával Zsigmonddal neje Ghyczey Katalin utján némi rokonságba jutván a fejedelemmel, állandóan az udvarnál élt s egyik főembere volt a törökellenes pártnak. Az ingatag fejedelem hü tanácsosát kiszolgáltatta nagybátyja Báthori Boldizsár boszujának, a ki azt 1592-ben saját abafái kastélyában felkonczoltatta. Életének regényét megirta báró Jósika Miklós «Jósika István» czimü regényében. Mint történetiró: «Commentarius rerum a Stephano rege adversus magnum Moschorum ducem gestarum anno 1580» czimü, Kolozsváron 1581-ben megjelent művéről ismeretes.

Gyulai Pál, a ki előbb Báthori Istvánnak titkára, majd Báthori Zsigmondnak főkamarása és consiliariusa volt, egyike volt Erdélyország leggazdagabb urainak. Abafáji birtoka, a melyikről előnevét használta, a mai Maros-Torda vármegyében — régeni alsó járás — csak 1890 kat. hold. Később több nagy donatiót kapott. 1584-ben Báthori Istvántól egy szőlőt.[1] 1588-ban

[1] Gyulafeh. Lib. reg. I. fol. 205.

Báthori Zsigmondtól kapta Nyárádfőt[1] — ma Maros-Torda vm. marosi alsó járás, 2236 k. h. Ugyanabban az évben volt statutiója Szováta birtokba[2] — ma Maros-Torda nyárád-szeredai járás — 24235 kat. h. Ugyanazon évben kapott donatiót ~~K.~~-Mihályfalván Bihar vármegyében részbirtokra.[3] ~~Ugyanakkor~~ Hosdát birtokra, Torda m.,[4] 22893 k. h. 1589-ben Lupsa birtokra kapott donatiót, ma Torda-Aranyos vm. toroczkói járás' 11433 kat. h., melybe statutiója 1590-ben volt.[5] Ugyanakkor kapta Torda megyében Léta birtokot[6] 3030 k. h. 1591-ben kapta Péterlakot,[7] ma Alsó-Fejér vm. marosujvári járás, 3088 k. hold. — Ugyanezen évben vette Balásfi Jánostól ~~Hét~~bükk birtokot,[8] ma Maros-Torda vm. régeni alsó járás, 1553 k. h. — Ezek a birtokok ma összesen 70418 kat. holdat tesznek ki. Ezeken kivül voltak még az 1590-ben Alsó-Fejér vármegyében vett szőlői,[9] és pár kisebb részbirtokai. Váratlan és gyermektelen halála után birtokait fivére János, a kivel részben együtt kapta rájok a donatiókat, örökölte.

Voltak-e ennek a Gyulai Jánosnak gyermekei? Eddig még nem állapithattam meg. De valószinünek tartom, hogy az Erdélyben tovább szereplő Gyulaiak, a kikről ujranemesittetésükkor mint régi nemesekről beszélnek a fejedelmek, tőle származtak.

Erdélynek helyzete a XVI. század végén és a XVII-nek elején annyira zavaros volt, hogy egyes családok birtokaikat és nemesleveleiket elveszitvén, ujra kellett kezdeniök családjuknak úgy nemesittetését, mint a birtokszerzést.

A nemes családoknak ujranemesittetése és uj és uj czimerrel ellátása Erdélyben a XVII. században épen nem tartozik a ritkaságok közé. Ez és az a szokás, hogy a családnak egyes tagjai azon birtokok után, ahol örökség vagy beházasodás utján letelepedtek, más-más előneveket vettek fel, igen megneheziti a közös törzsből való leszármazásnak hiteles igazolását. Igy vagyunk a Gyulaiakkal is.

Gyulai Balázs «de Várad» 1591-ben kapott egy, a «Turul» 1905. évfolyama 32. lapján ismertetett czimert. 1608 máj. 28-án ujra nemesittetvén, az előbbitől egészen eltérő czimert kapott, a melyikről nemcsak a személynek, de még a családnak azonosságára se lehetne következtetni.[1] — 1617 január 3-án kapott nemességet és az előnév azonossága daczára az előbbitől eltérő czimert *Gyulai György* de Várad.[2] 1621 nov. 20-án *Gyulai János* de Sarkad;[3] 1649 decz. 7-én *Gyulai Ferencz és István* de Nagy-Szirind;[4] 1652 márcz. 19-én *Gyulai Miklós*;[5] 1702 április 28-án *Gyulai Mihály* de Fogaras;[6] 1718 május 5-én *Gyulai János*,[7] mind más és más czimerekkel.

A név után itélve mindezek és még a többi nemes Gyulaiak, a kiknek czimereit eddig nem ismerjük, minden valószinüség szerint a magyarországi Gyula községből vagy várból származtak át Erdélybe, illetőleg Magyarországnak Erdélyhez tartozott részeibe. Csak egy Gyulai családot ismerünk, a melyik előnévül megtartotta a származását jelző «Gyulai«-t. Ez Gyulai Gyulai Mihálynak családja, helyesebben mondva nemzetsége, mert már családjának legközelebbi tagjai, fiai birtokaik után más-más előneveket vettek fel. Tőle származnak azok a Gyulaiak, a kik Erdélyben: «fogarasi, hosszuteleki, kövesdi, vádi és nagyváradi» előnevekkel élve több vármegyének közéletében vettek tevékeny részt és onnan származtak vissza az anyaországba.

Ha az összes nemes Gyulaiak közös eredetét nem tudjuk is — legalább egyelőre — kimutatni, a most emlitetteknek Gyulai Gyulai Mihálytól leszármazását minden kétséget kizáróan igazolhatjuk.

Gyulai Gyulai Mihályról Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1618 április 18-án Gyula-Fejérváron kelt oklevelében elmondja, hogy egregius Michael Gyulai de Giula az összes gyalog test-

[1] Gyulafeh. Lib. reg. II. fol. 136.
[2] Orsz. levélt. XI. Prot. Balásffy fol. 2.
[3] Lib. reg. S. Báthori fol. 92.
[4] U. o. fol. 308.
[5] Prot. Balásffy fol. 199.
[6] U. o. fol. 309.
[7] Orsz. levélt. XXVIII. Prot. Anonymus fol. ~~170.~~, 175.
[8] Prot. Balásffy fol. ~~199.~~ 260
[9] U. o. fol. 190.

[1] Gyulafehérv. Lib. reg. 5. fol. 170.
[2] U. o. Lib. reg. 8. fol. 217.
[3] U. o. Lib. reg. 11. fol. 9.
[4] U. o. Lib. reg. 25. Pag. 283.
[5] U. o. Lib. reg. 25. Pag. 574.
[6] U. o. Erd. Lib. reg. IV. fol. 330.
[7] Lib. reg. 32. fol. 48.

őrségnek viczekapitánya, kora ifjuságától kezdve Marsnak bátorszivü harczias fiai között úgy a törökök és tatárok ellen, mint a fejedelmi palotában elsajátitva a hadi mesterséget és fegyelmet, nagy szolgálatokat tett a fejedelemnek és a hazának, amiért őt mint különben is nemes törzsből származottat és már született fiait *Sándort* és *Tamást* ujra felveszi Erdély és Magyarország hozzácsatolt részei régi és kétségtelen nemesei sorába s neki és mindkét ágbeli törvényes utódaiknak uj czimert ad.

Nemes Gyulai Mihály, a mint azt Bethlen Gábor elbeszéli, neki már mint magánembernek is régi hive volt s úgy utazásai közben, mint fejedelmi méltóságában minden ügyében hüséges és jó szolgálatokat tett. Ezért a már akkor is testőrségi viczekapitánynak 1614 ápr. 14-én Fogaras földön, Fogaras vár tövében a hozzá tartozó földekkel együtt 100 magyar frtért zálog czimén adta azt a prædialis telket, a melyen egykor a Vanyadi Mihály egri püspök által épitett templom volt. Kiváló kegyének jeléül a telket és tartozékait nemesitette és felmentette azt minden adó és köteher alól.[1] Ugyancsak Bethlen Gábor Fogaras földén levő a Fogaras várhoz tartozó Vád birtokot 1615-ben inscribálta Gyulai Mihálynak.[2] Ezen birtokok után Gyulai Mihálynak ifjabb fiával, Tamással folytonosan mint a «*de Fogaras*» előnévvel élővel találkozunk. Igy 1661 decz. 16 án Apafy Mihály Szebenben kelt oklevelével «Egregio Thomæ Gyulai de Fogaras» Vád birtokra az inscriptiót 2000 magyar frtért megujitotta.[3] 1697 junius 11-én Gyulai Éva «filia egregii Thomæ Gyulai de ~~Vád~~, Fogaras» a gyulafehérvári káptalan előtt minden ügyére vonatkozólag teljhatalmu megbizást adott «frater carnalis»-ának Gyulai Mihálynak «de Hosszutelek» néhai férje és Belényesi Komáromi Istvántól született fiainak Lajosnak és Ferencznek.[4] Ebben a megbizó levélben mindjárt feltünik két dolog, az egyik az, hogy a káptalan requisitora beirta «de Vád et Fogaras», a Vád szót azonban áthuzta. Az eredeti beirás azonban mutatja azt, hogy Tamásnak utódai emlegették a «*de Vád*» előnevet, a minek használatával 100 évvel később csakugyan találkozunk; a másik az, hogy Fogarasi Gyulai Tamásnak fiával Mihálylyal itt mint «*Hosszuteleki*»-vel találkozunk. Ennek magyarázatául megemlitem, hogy ez a Gyulai Mihály Csongrádi Ferencznek Hosszuteleki Samphirától való leányát Csongrádi Annát vette nőül[1] és igy lett birtokossá Hosszuteleken, a hol vele az 1701-iki nemesi összeiráskor is találkozunk. Csongrádi Anna és férje Gyulai Mihály de Hosszutelek 1697 nov. 7-én revideáltatták fiuknak Tamásnak életkorát. Ugyancsak Csongrádi Anna 1701 szept. 28-án férjének Gyulai Mihálynak teljhatalmu megbizást adott, itt azonban férjét a «de Kövesd» előnévvel illeti.[2]

Hogyan kerültek a Gyulai Gyulaiak a ma Nagy-Küküllőben, hajdan Felső-Fejér vármegyében levő Kövesdre birtokosokul, a honnan a «de Kövesd» előnevet vették, nem tudtam megállapitani. De az kétségtelen, hogy már Gyulai Gyulai Mihálynak idősebb fia Sándor használta azt. Kövesdi Gyulai István, néhai Mihálynak a néhai kövesdi Gyulai Sándor fiának fia és Zsigmond Farkas, Gyulai Erzsébetnek, a néhai Kövesdi Gyulai Sándornak fiától a Mihálytól született leányának és nemes Zsigmond Andrásnak fia 1761-ben teljhatalmu megbizást adtak Kövesdi Gyulai Józsefnek.[3]

Kövesdi Gyulai Sándornak fia Mihály szintén emlitve van a «kövesdi» előnévvel. Ugyanis 1772 márcz. 21-én Mihály Kövesdi Gyulai Istvánnak néhai házi Csató Annától született fia, Kövesdi Gyulai Mihálynak és Boer Zsófiának unokája ellentmondott ősi jószágai elidegenitésének.[4]

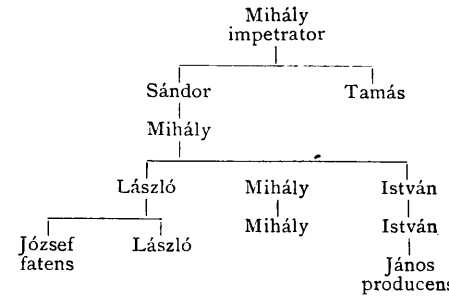
Kövesdi Gyulai József 1759 febr. 8-án Tenken kelt, Tiszafüred birtok és a hozzá tartozó Kocs puszta egy részére vonatkozólag testvéröcscsének Gyulai Lászlónak adott kötelező levelében elmondja a család genealogiájának egy jókora részét. E szerint testvérbátyja István,

[1] Gyulafeh. Lib. Reg. 7. fol. 159.
[2] Gyulafeh. Lib. Reg. 9. fol. 59.
[3] Gyulafeh. Lib. Reg. 27. Pag. 438.
[4] Prot. Illyei 66. old.

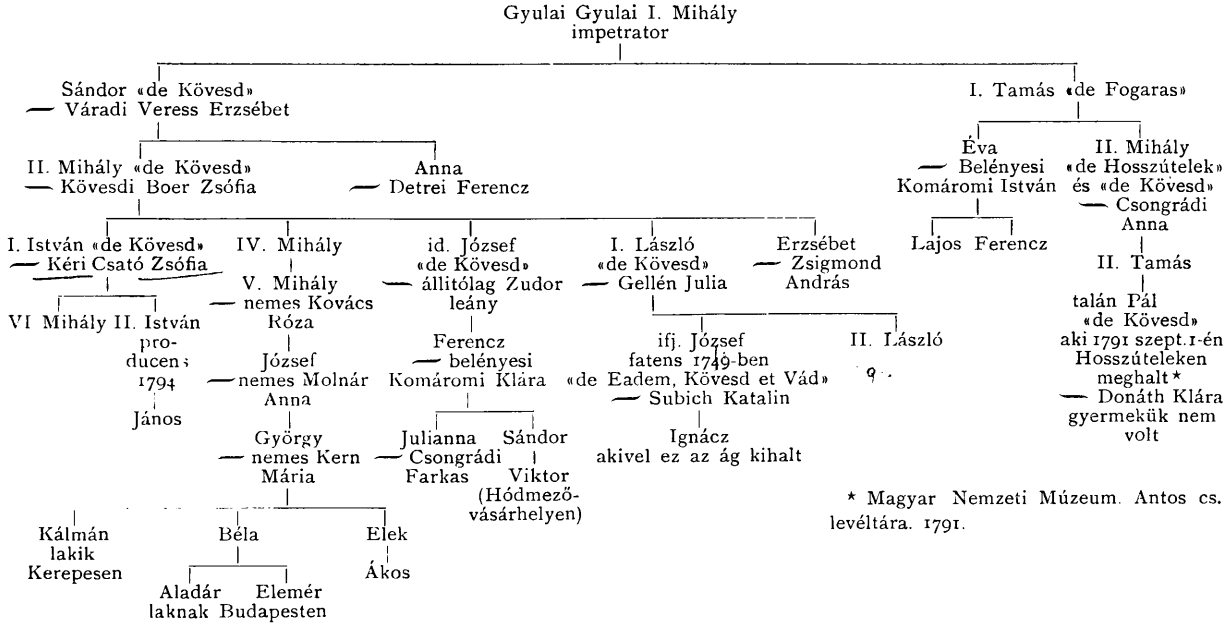
[1] Orsz. levélt. ~~Conf.~~ V. Nr. 95.
[2] Proth. ne quid nimis 132. old.
[3] Kolosmonostori Conv. Prot. Szélyes II. Pag. 85.
[4] Kolosmonostori Conv. Prot. maius fragmentorum 1750—1799. Pag. 246.

hugának Erzsébetnek Kisenyedi Zsigmond Andrástól született gyermekei neki plenipotentiát adtak arra, hogy Tiszafüreden lakó testvér öcscsével, annak nejével Gellén Juliannával és fiával ifj. Lászlóval egyezséget kössön, illetőleg Tisza-Füred és Kocs őket illető részére kölcsönt vegyen fel. Itt elmondja, hogy atyjuk Gyulai Mihály volt és volt ennek egy nővére, Anna férjezett Detreiné s ennek leánya Rachel. Öregatyjokul ő is Kövesdi Gyulai Sándort nevezi meg itt.[1]

Kiegésziti a genealogiát «NS. Gyulai József de Eadem, Kövesd et Vád»-nak rokona János nemessége mellett a nagyváradi káptalan előtt 1794 aug. 8-án tett fassioja. Magáról mondja, hogy ő fia Lászlónak, ki Mihálynak, ki Sándornak, ki ismét Mihálynak az armalis impetratorának fia volt. Vallomása szerint a producens János igy származott le:

Az itt középen levő Mihályhoz kötik igazolt leszármazásukat a ma itt élő Gyulaiak: Kálmán földbirtokos Kerepesen, Béla székesfővárosi polgári leányiskolai igazgató és gyermekei, akiknek az impetrator Gyulai Gyulai Mihálytól való egyenes leszármazásuknak kimutatását a m. kir. belügyminiszterium 1892 szept. 21-iki 62,857. sz. alatt helyben hagyta. — Mindezeket az adatokat összevetve, a gyulai Gyulai Mihálytól származó családoknak genealogiája ez:

* Magyar Nemzeti Múzeum. Antos cs. levéltára. 1791.

Ezen Gyulai család a XVIII. században Fogaras földön, Felső-Fejér és Kolozs vármegyékben élt. Id. Józsefnek fia Ferencz a mai Fogaras és Nagyküküllő vármegyék hivatalos bizonyitványai szerint azon vármegyékben hivatalokat viselt és a «Kövesdi és Nagyváradi» előnevekkel élt. Felső-Fejér vármegyének alispánja, majd főbirája volt s mint ilyen halt meg Kövesden 1813-ban. Kolozs vármegye 1741-iki homagialis feliratát: «Michæl Gyulai de Kövesd jur. assessor Colosiensis» és «Stephanus Gyulai nobilis persona de Kövesd», az 1781-ikit «Michæl Gyulai de Kövesd comitatus Kolos iuratus ordin. assessor«, az 1791-ikit «Michæl Gyulai de Kövesd vice iudex nobilium» irták alá. Kolozs vármegyének 1892 márcz. 21-én kelt bizonyitványa szerint 1768-ban volt Kolozs vármegyében egy kövesdi Gyulai István szolgabiró. Vajjon ezek a fent

[1] Orsz. levélt. L. Nr. 40.

kimutatottak közül valók-e, azt nem állapithattam meg.

Mint érdekes tényt emlitem meg, hogy a kolozsvármegyei 1781-diki és 1791-iki homagialis aláirt Kövesdi Gyulai Mihályok czimeres pecsétnyomóikon a Gyulai Gyulai Mihály-féle czimert használták. És minthogy a birtokaik után különféle előneveket használt családok, a mint kimutattuk, mind egy törzsből származtak, más czimert nem is használhattak. A homagialis feliratokon azonban két eltérést találtam. Kövesdi Gyulai Ferencz 1791-ben F.-Fejérben olyan czimeres pecsétet használt, melyen a pajzs kék mezejében kivont kardot tartva jobbra fordult álló oroszlán, sisakdiszül meg kivont kardot tartó kar van. Ez azonban valószinüleg kölcsön vett pecsétnyomó volt. Érdekesebb Kövesdi Gyulai Mihály kolozsmegyei juratus assessornak «G. L.» betükkel is jelzett pecsétje, a melyiken egy lópatkó van körültüzdelve szegekkel, kovács üllővel és közepén nyelével keresztülmenő kalapácscsal. Ebből azt lehetne következtetni, hogy a Kolozsváron élt Gyulai alias Kovács család a Kövesdi Gyulai családdal azonos lehetett.

A m. kir. belügyminiszterium emlitett 1892 szept. 21-iki 62,857. sz. rendelete egyebek között azt mondja, hogy a mennyiben más előnevek és czimerek használatára vonatkozó adománylevél nem mutattatott be: a folyamodó Gyulai Kálmán, Béla Elek és törvényes utódaik Gyulai Gyulai Mihálytól az egyenes leszármazást kimutatván, csak a «Gyulai» előnevet és a Gyulai Gyulai Mihálynak Bethlen Gábortól adott czimert használhatják.

Megemlitem még, hogy a Maros-németi és Nádaskai gróf Gyulai család minden valószinüség szerint ugyancsak Gyulai Gyulai Mihálytól származott, ugyanis «comes Josephus Gyulai» Hunyad vármegye 1741-iki homagialisában a Gyulai Gyulaiakéval azonos czimeres pecsétnyomót használt, a család bárósitásáról szóló 1694-iki oklevélben «Franciscus Gyulai de eadem»-nek van nevezve. Lehet azonban, hogy ennek őse egykor szintén csak Gyuláról származott be Erdélybe.

Minden esetre érdekes lenne az igen szétágazott családra vonatkozó adatoknak összegyüjtése.

Dr. DEMKÓ KÁLMÁN.

CZIMERES NEMESLEVELEK MÁRAMAROS VÁRMEGYE LEVÉLTÁRÁBAN.

A vármegye levéltárában 38 eredeti és 20 másolat, összesen 58 nemeslevél őriztetik és pedig Zsigmond királytól 1, II. János választott királytól 1, Rudolf királytól 1, Báthory Zsigmond fejedelemtől 3, Báthory Andrástól 1, Bocskay Istvántól 1, Rákóczy Zsigmondtól 1, Báthory Gábortól 6, Bethlen Gábortól 5, IV. Ferdinánd királytól 2, II. Ferdinándtól 1, I. Rákóczy Györgytől 3, II. Rákóczy Györgytől 2, Barcsay Ákostól 1, Kemény Jánostól 1, Apaffy Mihálytól 8, I. Leopold királytól 12, IV. Károlytól 1, Mária Theréziától 3, I. Ferencz császártól 3 és V. Ferdinánd királytól 1 czimeres-levél. Ezek közül kettővel Máramaros vármegye kap czimert, a többi 56-al pedig 113 család nemesitettik meg, illetve némelyike megerősíttetik régebbi nemességében. Három közülök birodalmi czimadományozás.

Az egyes czimereslevelk a következők:

1. *Adorjány* Pál deák. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Gyulafehérvár, 1587 márczius 10. Kihirdettetett Szigeten, 1587.

«Scutum triangulare cœlestini coloris, cujus unam, dextram scilicet partem aristæ maturæ demetendæ occupant, in altera vero parte homo integer rustico habitu intentus, manu sinistra fasciculum aristæ maturæ falce succissæ, dextra vero falcem messoriam tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, ex cujus cono teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesitett másolat festett czimer nélkül.

2. *Ágoston* István és János testvérek, darvai lakosok. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1680 junius 11. Kihirdettetett Szigeten, 1681 február 8.

»Scutum militare cœlestini coloris in cujus

campo, sive area ex diademate regio homo quidam rubro amictu umbillicotenus emisset dextra ensem evaginatam, sinistra vero sagittas duas vola complicatas, acie subversas, tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus decenter exornatum; ex cono vero galeæ teniæ, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, utrasque oras, sive margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt e exornant». Eredeti, a czimer helye üresen mat radt.

3. *Balázs* (Alsó-Apsai) János. Apaffy Mihály ejedelemtől. Gyulafejérvár, 1670 márczius 8. Kihirdettetett Szigeten, 1670 julius 23.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris in cujus campo sive area brachium quoddam humanum, humerotenus resectum, lorica indu um, romphacam evaginatam sursum tenere conspicitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, genmmis atque unionibus decenter exornatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque partes ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

4. *Bálint* (Técsői) István, neje Marton Erzsébet, fiaik István, András és János. I. Lipót királytól. Bécs, 1699 január 19. Kihirdettetett Szigeten, 1699 junius 23.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, super quo grus, naturali suo colore depictus, sinistro pede stare, dextro vero lapidem tenere visitur. Super scutum galea militaris craticulata, cui impositum diadema regium, gemmis unionibusque decenter redimitum, super quo alter grus, inferiori per omnia similis, eodem modo stare visitur. A summitate vero galeæ laciniis, seu lemnicis, hinc candidis et rubeis, illinc vero cœruleis et fulvis, in scuti extremitates defluentibus, illudque apprime exornantibus». Eredeti, a festett czimer mindenben megegyezik a leirással.

5. *Bedey* (máskép Bedői Tamás) Miklós. Bethlen Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1619 május 3. A kihirdetés nincs rávezetve. Czimer nem adományoztatott. Eredeti.

6. *Bégányi* István, neje Varga Helena és a fiuk János. I. Lipót királytól. Laxenburg, 1698 május 27. Kihirdettetett Szigeten, 1698 november 15.

«Scutum militare erectum, cœlestini coloris, cujus fundum monticulus virens occupat, super quo cervus naturali suo colore depictus, anterioribus elevatis, posterioribus pedibus erectus insistere conspicitur. Supra scutum galea militaris est posita, quam contegit diadema regium, gemmis et unionibus decenter exornatum, ex quo alter cervus, inferiori per omnia similis lumborum tenus se erigere cernitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniis sive lemniscis hinc candidis et rubris, illinc vero flavis et cœruleis in scuti extremitates placide se se diffundentibus». Eredeti, a festett czimer megegyezik a leirással, a sisak rostélyos, a zöld halom és a szarvasb ka aranynyal árnyalva, annyira, hogy az agancsok aranyosnak látszanak.

7. *Birtalan* (Szigeti) János és testvére Mihály. Rákóczy György fejedelemtől. Kassa, 1648 deczember 8. Kihirdettetett Szigeten, 1649 deczember 28.

«Scutum militare erectum, cœlestini coloris, cujus fundum viridis campus, seu cespes occupat, in quo columba quædam lauro assistens, candido colore depicta, ore compresso ramum viridem intertenendo gestare, duabus vero fixi stellis radies aureos diffundantibus, tota illustrari cernitur. Scuto incumbit galea militaris craticulata, regio diademata, alteram itidem columbam inferiori per omnia similem proferente ornata. A summitate vero, sive cono, galeæ lacinii seu lemnisci, hinc virides et flavi, illinc autem candidi et rubicundi, in scuti extremitates se se diffundentes scutum ipsum decenter exornant». Másolat festett czimer nélkül.

8. *Boér* (Szacsali) Miklós, neje Bekle Anna, fiuk Farkas, leányaik Zsófia és Borbála. Rákóczi I. György fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1647 márczius 25. Kihirdettetett Szigeten, 1647 junius 25.

«Scutum militare erectum triangulare, a summo ad calcem lineola quadam existente, hinc albi inde rubei colorum distinctum, fundum ejus rupes quædam bijugis, partibus quidem altera sublimiori alteram vero decliviori emergens occupat, cujus in altiori cacumine palmæ virentis arbusculus coronam regiam exantlare, et quasi in altum producere contendere, in

decliviori vero rupe homo quidam integer curis et fatigiis intentus, in rupem alteram conscendere indeque palmam cum stirpe et corona inhærente quasi effodere, indeque in alium conabundus velle deducere locum indefessus laborare et sudare visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita quam contegit diadema regium gemmis et unionibus eleganter ornatum ex quo iterum gladius cruore madens emergit. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines (scuti) pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti.

9. *Bojtor* (Veresmarti) Pál, s fiai Ferencz és Gergely. Bethlen Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1622 november 3. Kihirdettetett Gyulafejérvár, 1623 május 14.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo sive area brachium quoddam humanum, humerotenus resectum, gladium sive ensem oblongam ad medium diademati regio trajectum stella micante extremitatem mucronis radio suo contrahente tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus apprime variegatum. Ex cono vero galeæ teniæ seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Másolat, a melyen a czimer nincs lefestve.

10. *Buda* (Ungurfalvi) Mihály, Sándor, Tódor és János. Báthory Gábor fejedelemtől. Kolozsvár, 1609 május 5. Nemességmegerősítés. Kihirdettetett Deésen, 1609 október 29. Czimer nem adományoztatott. Másolat.

11. *Cannal* Bernát, István és András testvérek. III. Ferdinánd császártól birodalmi nemességre emeltetnek. Bécs, 1640 április 14.

«Ihr gehabtes Wappen und Cleinod geändert geziehrt und gebessert ... Ein quartierter Schilt, dessen hinder under und vorder ober Quartier roth oder rubinfarb, und jetwederes derselben in der Mitte schrembsweiss mit einem weiss oder silberfarben Strich oder Veldt abgetheilt, darinn nach der lengs ain Al mit dem Kopff auffwerts gericht. Die andere beide Quartier aber gelb oder goldfarb, und in jedtwederm derselben die Gestalt ainer halben seitwerts gekerten gekrönten Manns, mit ainem schwarzen Rockh angethon, die lingge Handt an di Hüfft spreitzendt und ins rechten ainen gelb oder goldfarben Ring mit ainem Edelgestain über sich haltend. Ob dem Schilt ain freyer offener herwerts gekerter adelicher Turniershelm zur Rechten mit schwartz und gelb, und Linggen mit roth und weiss oder silberfarber Helmdecken und oben ainer gelb oder goldtfarben Königlichen Kron geziehrt, darauf der im Schildt beschriebene halbe Mann, mit baiderseits auszgestreckten Armen und in baiden Händen die im Schilt beschriebne mit den Köpffen auff- und ainwers gegen dem Mann gekerte Aln haltendt erscheinen thuet». Eredeti.

12. *Cannal* Bertalan és fia Zsigmond-Ferencz. Ehrenbergi előnévvel czimerbővítést kapnak I. Lipót császártól. Bécs, 1672 julius 24.

«Ihr zuvor gehabtes adeliges Wappen und Clainod geändert, geziehrt und gebessert und hinfihro zu ewigen Zaiten dasselbige hernach folgendermassen zu fihren und zu gebrauchen gnädigst vergönt und verlyhen — — — — dasz mit Nahmen sein soll ein quartierter Schild, dessen hinter untrer, und vorder obrer Quartier roth oder rubinfarb, und jetwedes derselben in der Mitte schrembsweisz, mit einem weissen oder silberfarben Strich, oder Veld abgetheilet, darinn nach der Längs ein Allfiss mit dem Kopf auferrths gericht, die andrer beide Quartirs gelb oder goldfarb: in dessen linken oberen die Gestalt eines halben herwerths gekerten gekrönnten Manns mit einem swarzen Rockh, vornen herab mit gelb oder goldfarben Knöpfen ausgemacht, angethan, und umb den Leib mit einem gelb oder goldfarben Band oder Bündten umbgürttet. Die linke Hand an die Hueft spreizend, und in den rechten ainen gelb oder goldfarben Ring mit ainem Edelgestain über sich haltend Vordren untern ain schwarzer ausgespanter gekrönter einwerths gekehrter einfacher schwarzer Adler mit aufgethonnen Schnabel und auszgestreckten Zungen in den untren Thaill des Schnabels einen goldenen Ring mit ainem Edelgestain verfast haltend. In Mitte der Trenflini ain blau oder lazurfarbes Herz Schildt, in welchem ain aufwerts springender weisser oder silberfarber Lew mit offenen Rachen roth ausgeschlagener Zunge und hinter sich geworffenen doppelten Riedten. Ob den

Schildt zween freye offene adelige Turniers Helmb zur rechten mit schwarz und gelb oder goldfarben, zur linken roth und weisz oder silberfarben Helmdeckhen und oben jetwederer mit ainer gelb oder goldfarb königlichen Cron geziert, aus welcher zur rechten der in gelb oder goldfarben Quartir beschriebener schwarze ausgespante und gekrönte ainfache Adler. Linken aber der auch im andren Quarthier allerdings beschriebener schwarz bekläydte und gekrönte halbe Mann mit baiderseiths Armen und in baiden Händten die im Schild beschriebene mit dem Kopf auf- und ainwehrtsgekehrte Allfisch haltend erscheinen thuet». Hitelesitett másolat, kiadatott Bécsben, 1742 szeptember 16.

13. *Canal* (Ehrenbergi) János bárói oklevele I. Ferencz császártól. Bécs, 1809 ápr. 10.

«Verliehen einen aufrechten, oblongen, unten rund in eine Spitze zulaufenden roth und gold quadrirten Schild, mit einem blauen Herz-Schilde in welchem ein zum Grimmgerichteter doppelt geschwänster silberner Löwe zu sehen ist; in den ersten und vierten Quartier zeiget sich ein rechtsschräger silberner Querbalken belegt mit einem aufwärts gerichteten Aalfisch, in den zweyten Quartier befindet sich ein wachsender vorwärtsgekehrter gold gekrönter Mann mit einem schwarzen Rockh, goldenen Knöpfen und gleicher Binde um den Leib, welcher die linke Hand an die Seite spreitzet, in der Rechten einen goldenen Ring mit einem Edelstein über sich haltet, in dem dritten Ouartier erscheinet ein goldgekrönter linkssehender ausgebreiteter schwarzer Adler mit aufgehaltenen Schnabel an dessen unteren Theil ein goldener Ring mit einem Edelstein hanget. Den Schild decket eine Freyhern Krone, auf welhen drey goldgekrönte rechts mit einer schwarz und gold, links roth und silber kunstmässig vermischt herabhangenden Decke bekleideter Turniershelm, mit offenen Rosten und ihre goldene Halskleinodien ruhen, der erste ist mit einem linkssehenden silbernen Löwen, der dritte mit einem wachsenden Mann, welcher in seinen beiden Händen einen Aalfisch in die Höhe zeiget, besetzet, und auf den mitteren pranget ein ausgebreiteter schwarzer rechts sehender Adler alles wie es in dem Schilde beschrieben worden». Eredeti.

14. *Csinády* Mihály és neje Márton Helena. I. Lipót királytól. Bécs, 1698 máj. 17. Kihirdettetett Szigeten, 1698 szeptember 15.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, in quo aries albus naturali suo colore depictus ad saltem pronus stare visitur. Supra scutum galea militaris craticulata, cui superimpositum diadema regium gemmis unionibusque decenter redimitum, ex quo alter aries inferiori per omnia similis, umbillicotenus emergere cernitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc flavis et cœruleis illinc vero candidis et rubris in scuti extremitates placide se se defluentibus illudque apprime exornantibus». Eredeti, a festett czimer egyezik a leirással.

15. *Daby*, máskép Zágrábi Mihály. Zsigmond királytól. Pozsony, 1430 január 8. Kiadva szines hasonmásban Turul V. 105. lap.

16. *Debreczeni* (Szigeti) András és fia Ferencz. I. Rákóczy György fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1635 julius 15. Kihirdettetett Szigeten, 1636 márczius 15.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo, sive area, leopardus quidem, naturali sui colore depictus, ultimis pedibus stare, prioribus vero ensem evaginatum sursum porrectum tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius (scuti) pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesitett másolat festett czimer nélkül.

17. *Demko* alias Vanyika (Vajnági) János. Báthory András fejedelemtől .... 1599 október 4. Kihirdetés nincs rávezetve. Czimer nem adományoztatott. Eredeti.

18. *Dobroviczai* Mátyás, György, András és István testvérek. Kemény János fejedelemtől Gerend, 1661 junius 25. Kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris quadrangulare, cujus fundum cœspes viridis occupat, in cujus campo sive area, milvus quædam sinistro stans dextro vero peduum ensem evaginatum sursum porrectum tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris aperta est posita,

quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum, ex qua brachium humanum codicillum apertum tenens eminere visitur. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras, seu margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimerben a fejedelem nevének és czimeinek, valamint mindazon szavaknak helye, a melyek aranyos betükkel lettek volna kiirandók — üresen maradt.

19. *Felsőbányai* (Huszti) Gergely deák és neje Nagy Ilona. I. Rákóczy György fejedelemtől. Sárospatak, 1646 október 10. Kihirdettetett Szigeten, 1649 november 16.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo, seu area, super viride cespite homo integer, rubea veste indutus, calamum scriptorium, sinistra vero florem lilii albi coloris tenere, ex cujus adversa parte super viridi ramusculo philomela alis extensis rostroque aperto sedere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter adornatum. Ex cono vero galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A paizsbeli alak csizmája sárga, öve barna, kucsmája barna prém, bélésének a szine úgy a nadrágjáé is teljesen lekopott, a fülemüle barna. Takaró jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany. A paizs fekete vonalakkal damaszkolt.

20. *Ferencz* (Técsői) István és fia András. Apaffy Mihály fejedelemtől, Gyulafejérvár, 1670 okt. 8. Kihirdettetett Szigeten, 1670 október 29.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, in cujus campo sive area rupes quædam insurgere ac in ejus summitate aquila alis expansis et naturali suo colore depictus uno pede stare, altero mucronem vagina nudatum sursum recta porrectum tenere visitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter undiquaque exornatum variegatum, ex quo cornua cervi deaurata sursum pulcherrime exurgunt. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti eleganter ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

21. *Filstich* Mihály, a fia István, ennek neje Sankebanck Sára, fiaik János és Mihály. I. Lipót királytól. Bécs, 1696 május 4. Kihirdettetett a gyulafejérvári országgyülésen 1703 márczius 10.

«Scutum militare erectum viridis coloris, super quo integer cervus naturali suo colore pictus erectis anterioribus pedibus in fugam pronus cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate unam virginem capillatam laureaque capitem cinctam et condecoratam atque sub axilla columnam (constantem videlicet animum designantem) portantem interque alas ab una viridium et rubrarum, ab altera vero partibus cœrulearum et fulvarum pennarum ex præfato diademate elevatas erecte stantem proferente; a summitate vero seu cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc flavis et cœruleis illinc vero rubeis et viridibus in scuti extremitates placide se se diffundentibus». 1807 márcz. 23-án a brassói várostanács által hitelesitett másolat. A festett czimeren a paizs arany szegélyü, a szarvas sötétebb zöld füves talajon fut, a leány féllábszárig emelkedik ki a koronából, a szoknyája vörös, az erre felöltött mélyen kivágott ruhaderék kék, az oszlop vörös márvány.

22. *Gbellány* Miklós, az atyja János, a testvérei Márton, Gáspár, Mátyás és János. II. Ferdinánd királytól. Bécs, 1628 augusztus. . . . Kihirdettetett . . . 1629. deczember 13.

«Scutum militare erectum cœrulei coloris viridi campo in fundo stratum, supra quem stagnum undabundum designatum, in quo integer cygnus ramum lauri rostro premens natitare ac ad dextram scuti partem conversus esse visitur aureis utrinque stellis rutilantibus. Scuto incumbentem galeam militarem clatratam, sive apertam, regio diademate medium monoceroten inguinetenus eminentem proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeæ laciniis et lemniscis, hinc rubeis et candidis, illinc vero rubeis itidem et flavis in scuti extremitates se se defluentibus scutumque ipsum decenter ornantibus». Eredeti.

23. *Geréb* (Rettegi) István, neje Fejér Katarina, fiuk István és leányuk Zsófia. Barcsay

Akos fejedelemtől. Deésen, 1659 január 11. Kihirdettetett Deésen, 1659 február 20.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, in cujus campo, sive area, homo integer cerulea inductus tunica, dextra baculum ligneum, sinistra vero tres spicas triticeas tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit diadema regium gemmis unionibusque decenter insignitum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A festett czimerképen a férfi zöld dombocskán áll. Prémsüvegje barna, bélése vörös, «tunikája» atillaforma szabású kék, derekán vörös öv, nadrágja vörös, csizmája sárga.

24. *Huszár* (Nánási) Mihály. Bethlen Gábor választott királytól. Kassa, 1622 február 5.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo, sive area brachium quoddam humanum humerotenus resectum ensem strictam sursum porrectam capulotenus tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus apprime variegatum. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimer helye üresen maradt.

25. *Igyártó* (Szigeti) György, s a fiai Mihály, György és Pál. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1667 junius 26. Kihirdettetett Gyulafejérvárott, 1670 márczius 8-án, Szigeten, 1670 márczius 26.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris in cujus campo sive area homo quidam cataphractus erectus stare et dextra manu fasciculum sagittarum tenere visitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ex cono vero galeæ teniæ seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utramque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

26. *Izay* máskép *Huszthy* András és Ferencz. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1597 deczember 12. A kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum triangulare cœlestini coloris in cujus campo dextrum hominis brachium depictum tres sagittas tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, ex cujus cono teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A kar ruházata vörös arany hajtókával, a nyilak feketék.

27. *Jakab* (Técsői) János és neje Lukács Kata. Báthory Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1612 junius 20. Kihirdettetett Szigeten, 1612 julius 10.

«Scutum militare cœlestini coloris in cujus area sive campo homo integer amictu viridi indutus, dextra hastam oblongam velis rubeis ornatam, sinistra vero manibus gladium evaginatum tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium auro margiritisque conspicuum, ex cono autem galeæ lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A férfi süvegje fekete, nadrágja szürke, csizmája sárga, öve arany s arról hátul az öltönynél kissé hosszabb kötény lóg le, melynek látható két kis sarka aranyszinü. Sisaktakaró mindkét oldalról kék-arany.

28. *Jalony* Máté, neje Berthalan Dorottya, fiaik János és István. II. Ferdinánd királytól. Bécs, 1636 február 26. Kihirdettetett Szendrőn, 1636 junius 4.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, fundum illius viridi campo interoccupante, in quo miles rubeo vestitu conspicuus, forma juvenili, sinistra lateri iniți, dextra vero acinacem vibrare, in dextram scuti partem conversus esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam regio diademate, ex eoque mediotenus prominentem alium militem, inferiori per omnia similem, proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeæ, laciniis seu lemniscis, hinc cœruleis et flavis, illinc vero rubris et albis, in scuti extramitates se se diffundentibus scutumque ipsum decenter exornantibus». Eredeti. A vitéz egyenes kétélü kardot tart a kezében, süvegje fekete, nadrágja fehér, csizmája sárga, vörös öltönye arany zsinórral szegett, aranygombos. Ezt a czimerlevelet valaki *Kassay* névre *hamisitotta*, úgy, hogy a *Jalony* névből mindenütt megmaradtak a *J . . . y* arany be-

tük, közbe fekete tintával irta a *K betü másik felét* és az *assa* betüket.

29. *Kávásy* István. Báthory Gábor fejedelemtől. Radnót, 1612 április 29.

«Scutum militare cæsanei coloris, cujus fundum viridis cespes occupat, in quo lupus, proprio suo colore delineatus, posterioribus pedibus erectus stare, anterioribus autem dextro facem ardentem, sinistro vero tres spicas fortiter tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam corona, seu diadema regium gemmis unionibusque preciosis eleganter distinctum contegit. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesitett másolat, a czimer nincs lefestve.

30. *Kereszturi* alias *Varga* János, neje Lakatos Judit és testvére György, továbbá *Görbedy István*, neje Ráti Erzsébet és testvére Mihály. I. Lipót királytól. Bécs, 1690 julius 13. Kihirdettetett Szigeten, 1693 janár 23.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, fundum illius viridi latepatenti campo interoccupante, super quo grus naturaliter effigiata, alis compositis, collo altius protenso vigilanti similis, sinistro quidem pedum stare, dextro vero sublimius elevato lapillum rotundum tenere, ac in dextram scuti plagam conversa esse visitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam, regio diademate, gruem pariter inferiori per omnia similem, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ teniis sive lemniscis hinc flavis et cœruleis, illinc vero candidis et rubris in scuti extremitates se se placide diffundentibus illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus». Hiteles másolat, a czimer nincs lefestve.

31. *Kopchia* (Vinczfalvi) Gergely, fiai János, Elek, Lupu és Gábor. Báthory Gábor fejedelemtől. Kolozsvár, 1609 május 2.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo, sive area, super trijugem viridem monticulum leopardus integer, naturali suo colore depictus, posterioribus pedibus stare, cauda ad tergum deflexa, ore hiante et lingva rubicunda exerta, anteriori dextro pede frameam evaginatam sursum porrectam tenere, levo autem ad rapiendum protenso conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam corona seu diadema regium gemmis unionibusque pretiosis eleganter distinctum contegit. Ex cono autem galeæ teniæ seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesitett másolat festett czimer nélkül.

32. *Kothech* (Sajói) András. II. János királytól. Gyulafejérvár, 1560 október 19. A kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum rubeum triangulare galeam aurei coloris sagitta trajectam in medio sui continentem». Eredeti, a paizs felibe sisak és sisaktakaró nem adományoztatott. A czimerül adományozott sisak hiven ábrázolja a XVI. század közepén használt magyar sisakot, éppen ilyen van Dobó István, az egri hős siremlékén kivésve.

33. *Kovács* (Fejéregyházi) György. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1674 deczember 6. Kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris in cujus campo, sive area, brachium quoddam humanum, humerotenus resectum, ensem evaginatum, sursum porrectum, tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras, sive margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

34. *Lindvay* János és fia György. II. Rákóczy György fejedelemtől. Besztercze, 1649 deczember 13. Kihirdettetett Szigeten, 1649 deczember 28.

«Scutum militare et cœlestini coloris, cujus fundum viridis campus, seu cespes, occupat, in quo leo integer, naturali suo colore depictus, posterioribus duos tigrides pessundare, anterioribus vero duobus pedibus se ab homine rubicunda veste induto, ac cuspide transfigere volente, defendere conspicitur. Scuto incumbit galea militaris aperta, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ab utroque scuti latere teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines pulcherrime ambiunt et decorant». Másolat czimer nélkül.

35. *Máramaros vármegye.* Mária Terézia királynétól. Bécs, 1748 augusztus 19.

«Scutum rotundum, transversim sectum, superiore sui argenteum exhibens inter duas arbores pinos, montem conspicuum salino scopulosum, in cujus declivi hiante cernuntur salicidæ, et in vertice dorcas seu rupi-capra, inferiore autem parte cœruleum et quatuor principales memorati comitatus fluvios, nempe Viso, Tybiscum, Maram et Talabor, per quatuor processus repetiti comitatus defluentes eosque argenteos ostentans.» Eredeti. A két fekete sipkás és fekete csizmás bányász közül a jobboldalinak kék kabátja és vörös nadrágja, a baloldalinak vörös kabátja és sárga nadrágja van, mindkettőnek fekete hátulkötő.

36. *Máramaros vármegye.* V. Ferdinánd királytól. Bécs, 1837 április 13.

«Scutum sigillare in figura rotunda erectum, horizontaliter in duas partes sectum, quarum superior argentea inter duas arbores pineas e solo viridi basim areæ occupante in altum erectas, montem salino scopulosum, in cujus declivi hiante duo salicidæ nigra tunica cæruleo reflexa, caligis itidem cæruleis, et nigris coturnis induti clunes atro perizonio præcincti, caput furvo pileo hungarico tecti, salem nativum marris et ligonibus metallicis rimari atque eruere. Jugo autem illius rupicapra dextrorsum conversa insistere conspiciuntur. Tesseras quippe ad provinciam hanc sale fossili ditissimam, montiumque juga feris nobilioribus affluenter referta alludentes, repræsentat. Inferior porro scuti pars cyanea, quatuor fascias undulatas argenteas, totidem principales, qui comitatum hunc intermeant, fluvios utputa Tibiscum, Nagy-ág, Talabor et Visó designantes, exhibetk». Eredeti.

37. *Matejcsik*, Mihály s fiai Mátyás, György, Mihály és leányai Mária, Katarina és Rozália. Mária Terézia királynétól. Bécs, 1773 november 6. Kihirdettetett Kubinban, 1774 február 14. és Szigeten, 1781 szeptember 7.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, in quo ad allusionem memorabilis illius viceszvinkensis, quam idem rementionatus Michaël Matejcsik juxta gyros fluvii Arva improbo admodum labore, vitæque periculis ac peculiari nominis sui encomio sed et pro totius partium illarum publici distincto bono et utilitate planam reddidit, exhibetur, super tellure viridi, unda sinuosa, et hanc comitans semita, cui inter binos scopulos excelsos, scuti margini huic et hinc adhærentes, insistit vir hungarus, nobiliori amictus habitu fossoribus minerarum, proprio viam antedictam planaturus, saxa, rupesque perrumpens atque discerpens, illustrantibus regionem cephalicam, hinc sole aureo, illinc vero crescente luna argentea. Scuto incumbit galea tornearia coronata clathrataque situ pro more obliquo nobilibus dari consveta, apice fortunam emergentem et ut moris est per omnia adumbratam referente fastigiata; laciniis a dextris aureis et cœruleis, a sinistris vero argenteis et itidem cœruleis scuti latera decenter ac venuste exornantibus». Eredeti. A bányász sipkája fekete, keresztbe tett két arany bányászkalapácscsal, kabátja fehér, magyarszabásu nadrágja vörös, csizmája fekete, jobb kezében kalapácsot, a balban vésőt tart.

38. *Mihálkafalusy* (Isai) Tamás. Báthory Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1613 szeptember 28. Kihirdetés nincs rávezetve. Czimer nem adományoztatott. Eredeti.

39. *Miklós* (Rogozi) Demjén. Báthory Zsigmond fejedelemtól. Gyulafejérvár, 1590 decz. 10. Czimer nem adományoztatott. Másolat.

40. *Miklós* (Rogozi) Fülöp, Miklós és Jakab. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Kolozsvár, 1607 november 2. Czimer nem adományoztatott. Másolat.

41. *Nagy* (Técsői) György és vele együtt Técsői Bo.acz Mihály, Kozák Sebestyén, Toldy Mihály, Palágyi András, Várally Gáspár, Ferencz Mátyás, Gyula Gáspár, Ferencz Imre, Ferencz Gáspár, Batháry István, Varga Mihály, Nykos János, János Mihály, Horváth István, Nagy Balázs, Horváth Boldizsár, Pettrecz János, Szay Menyhért, György Tamás, Thott Mihály, Szekeres András, Erdély Péter, Sóvágó János, Piros György, Pathóczy Boldizsár, Kelemen András, Berky János és Literati Bálint, — Szigeti Fekete Péter, Stéber András, Szeöleösy György, Pál és Gergely, Hattvany János, Fábián Mihály, Nagy János, Kováczy András, Székely János, Pongrácz György, Borbély Márton, Veres Tamás, Czehy István, Kósa Simon, Molnár János, Szigethy Imre és Simon, Czehy János, Nánásy Mihály, Borbély György, Kováczy

András, Pongráczi János, Nagy Mihály, Leörincz István, Kozák János, Urbán Mihály és Herebe János, — Hu·zti Czirke István és János, Nagy Mihály, Ágoston János, Benczik István, Thekeházy János és Galczóczy György, — Viski Cata György, Literati Lőrincz és Demecz János, — Hosszumezei Hajdu Miklós, Simon Demeter, Tolvay István és Gál András. Báthory Gábor fejedelemtől. Gyu afehérvár 1612 augusztus 1. Kihirdettetett Szigeten 1612 augusztus 16.

«Scutum militare cœlestini coloris, cujus fundum viridis cespes occupat, in quo duo integri leones, oribus hiantibus et linguis rubicundis exertis, corporibus erectis, posterioribus stare, anterioribus vero pedibus inter se columnam quandam, superne laureo serto insignitam, fortiter tenere visuntur. Supra scutum galea militaris, clausa est posita, quam corona, seu diadema regium, gemmis unionibusque pretiosis eleganter exornatum contegit, ex quo gryphus medius umbilicotenus emergit, alis expansis, rostro aperto, levo protenso, dextro autem pede vexillum rubei et albi coloris fortiter comprehensum tenere conspicitur. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras, seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimerben ábrázolt oszlop vörösmárvány, a sisaktakarók jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

42. *Nemes* alias Junlie János és Tódor (Kalinfalvi). Bethlen Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1628 jul. 23. Kihirdettetett Szigeten, 1628 október 24.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo, sive area, homo integer, equo quodam subnigro insidere, armisque bellicis indutus, quasi hostem aggredere, manibusque hastam deauratam tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter variegatum. Ex cono vero galeæ teniæ seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

43. *Orbán* (Fancsikai) György. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1675 deczember 6. Kihirdettetett Szigeten, 1676 április 8.

«Scutum militare erectum rubri coloris, in cujus campo sive area homo quidam integer, azulea indutus veste, albo insidens equo, dextra ensem evaginatam sursum tenere, sinistraque manibus habenam equi dirigere visitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter ornatum. Ex cono autem galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

44. *Petz* Mihály, fia Ferencz s leányai Julianna és Anna s Ferencz gyermekei Ferencz, János, Antal és Alojzia. Ferencz királytól. Bécs, 1801 deczember 24. Kihirdettetett Szigeten, 1802 márczius 15.

«Scutum militare erectum horizontaliter et superiore sui parte adhuc perpendiculariter bipartitum, in cujus priore argentei coloris Fortuna sereno vultu, sparsisque et defluentibus a tergo capillis, more usitato adumbrata, globo cœruleo pedibus insistere, ac manuum una purpureum expansum velum supra caput fluxuose levare, altera vero manu inferiorem ejusdem veli partem (quæ Fortunam pubetenus velat) tenere visitur. In altera autem hinc adhærente cœrulea area, super solo prasino nido insidens, et pro more explicatus candidus Pelicanus rostro pectus feriens et elicito sangvine subjectos pullos recreans exhibetur. In inferiore demum regione tribus salis fodinis et ad pedem harum horizontaliter decurrente, tribusque naviculis onerato fluvio conspicua in ripa fodinis obversa, nauta valachus pro more gentis fusco amictu ac cœruleis caligis indutus loramento præcinctus, mitra caput tectus calceamentis super nudis pedibus indutis incedere ac mannum sinistra remum gestare altera vero a sinistris sibi obversi salis fossoris tunica nigra ad collum et manus cyano reducta, caligisque cœruleis et perizonio nigro induti cothurnis nigris calceati ac viridi pileo caput tecti, sinistraque manu malleum ostentantis dextram compléctere cernitur. Scuto superincumbit galea tornearia coronata clatrataque, seu aperta, purpura suffulta, auro reducta, torque ac monili ornata, situ pro more ad dextram obliquo nobilibus propria, ac in apice brachio humano cataphracto cubitotenus innixo in vola nudam infixo capite Turcico fra-

meam tenente fastigiata. Laciniis hinc rubris et argenteis, illinc vero atris ac itidem argenteis scuti latera decenter ac venuste exornantibus». A kihirdetés napján kelt és hitelesitett másolat, a melyen a czimer nincs lefestve.

45. *Pogyor* (Téc›ői) Miklós s fiai István és András. I. Lipót királytól. Bécs, 1697 november 16. Kihirdettetett Bedőn, 1698 julius 22.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, in cujus campo sive area columba alba, expansis alis stare ac rostro ramum palmæ tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata, cui superimpositum diadema regium gemmis unionibusque redimitum, ex quo columba, altera inferiori per omnia similis, emergere visitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniis sive lemnisciis hinc candidis et rubris, illinc vero cœruleis et fulvis, in scuti extremitates placide se se diffundentibus illudque apprime exornantibus». Másolat, a melyen a czimer nincs lefestve.

46. *Poncz* (Máramarosi) János, neje és a fia Mihály. I. Lipót királytól. Bécs, 1700 julius 10. Kihirdettetett 1701 márczius 29.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum in cujus campo leo integer partim naturali sua, partim aureo colore depictus erecto corpore, lingva exerta, posterioribus pedibus viridi et tricolli, qui fundum scuti occupat, monticulo insistere, anteriorum vero altero columnam rubei et candido colore insignem tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter redimitum, ex quo leo alter, inferiori per omnia similis, columnam pariter tenens umbillicotenus eminere visitur. A summitate vero, seu cono galeæ laciniæ sive lemnisci hinc rubri et candidi, illinc vero flavi et cœrulei difluentes marginem scuti ex utraque parte pulcherrime ambiunt et exornant.» Eredeti.

47. *Sándor* (Gyulafejérvári) István s fia Sámuel s a testvére János és Sándor. I. Lipót királytól. Bécs, 1701 április 9. Kihirdettetett Gyulafejérvárott, 1702 január 7.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum, in cujus campo brachium humanum humerotenus resectum, rubro vestitu indutum, manu gladium evaginatum tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter redimitum, cui brachium humanum alterum, inferiori per omnia simile, gladium pariter evaginatum tenens inniti visitur. A summitate vero, seu cono, galeæ laciniæ, sive lemnisci hinc rubri et candidi, illinc vero flavi et cœrulei defluentes marginem scuti ex utraque parte pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a festett czimer csak annyiban különbözik a leirástól, hogy a paizs alját zöld mező foglalja el s azon könyököl a kar.

48. *Schobel* de Schobeln Traugott József. Mária Terézia királynétól, czimerbővités. Bécs, 1770 október 10. Kihirdettetett a kolozsvári országgyülésen 1791 junius 4.

«Scutum militare erectum quadripartitum, priori sui parte, cocco tinctum, continens leonem aureum erectum anterioribus pedum dextris falculis calamum tenentem scriptorium, lingva exerta et cauda bifurcata a tergo projecta; secunda vero parte cœruleum e cujus basi graminea assurgit inter binas octangulas aureas stellas columna marmorea candicans, rubeis suis venis conspicua, premente epistylium ejusdem globo pariformiter candido, cui insistit — Noëmi columba. In tertia scuti parte viridi exhibetur super solum graminosum cervus fugitivus naturali colore adumbratus. In postrema demum quadra, argento et minio palariter seu perpendiculariter discriminata, repræsentantur supra pratum viride, in argentea quidem parte alter leo erectus, sed ruber, et in oppositum sibi in campo rubeo pariformiter erectum monocerotem candidum framea stringens, impressa centro quartæ hujus areæ corona vulgari aurea, et in capite scutario cœlestini coloris rosam argenteam comitantibus hinc et illinc aliis binis aurcis octangulis stellis. Scuti incumbunt binæ galeæ tornearіæ situ erga invicem obliquo, auro coronatæ, clathratæque purpura suffultæ, auro reductæ, unde apices surgunt, et quidem a dextris monocero scutarius, sed sinistrorsum conversus, et sagita collo trajectus, inter jugum alarum aquilinarum, hiec cœruleæ decrescentem lunam argenteam, illinc rubeæ unam ex scutariis stellis inscriptas referentium; a sinistro vero virgo cœruleo, rubeoque amictu, pectore et mammis nudis, crinibus sparsis et laurea capite cincta

condecorataque, dextra columnam scutariam (sine globo tamen et columba) amplexans, intra duas proboscydes elephanticas, hinc aureo et cocco, illinc vero cyano et argenteo ita partitas ut color colori et metallum metallo opponatur; laciniis dextrorsum aureis et rubeis, sinistrorsum vero argenteis et cœruleis scuti latera decenter ac venuste exornantibus». A brassói városi tanács által 1807-ben hitelesitett másolat. A festett czimer mindenben megegyezik a leirással, csakhogy a paizs negyedik osztályában nem az egyszarvu, hanem az oroszlán tartja a kivont kardot. A sisakdiszbeni egyszarvu mellén átlőtt nyil fekete, hegye arany, tolla vörös.

49. *Seuler a Seulen* Lukács, neje Albrich Katarina, fiai Lukács és Traugott-János és elhalt testvérének Bertalannak fia Bertalan. III. Károly királytól. Bécs, 1716 ápr. 20. Kihirdettetett a nagyszebeni országgyülésen 1717 január 18.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum, in cujus fundo monticulus viridis exurgens columnam marmoream globumque deauratam, illi superimpositum, cui ab utraque parte singulæ stellæ radiantes adjunctæ sunt, sustinere visitur. Supra scutum galea militaris craticulata posita est, quam diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum contegit, ex quo duæ in utramque partem se extendentes alæ aquilinæ, una quidem cœrulei, stellam auream altera vero flavi coloris, cœruleam, in medio sui comprehendere, aliamque columnam inter se, cui columba candida, ore frondem viridem gestans insistit erectam, ambire conspicitur. A summitate vero, seu cono galeæ laciniæ, sive lemnisci, flavi et cœrulei coloris utrinque scuti ad usque extremitatem defluentes illud apprime exornant et illustrant». Brassó város tanácsa által 1807-ben hitelesitett másolat. A festett czimer megegyezik a leirással, az oszlop vörösmárvány, a csillagok nyolczáguak a paizsban, a sisakdisz szárnyain hatáguak.

50. *Sipos* Miklós, neje Kozák Magdolna, gyermekei György, Pál, Zsigmond, Erzsébet, testvére Sipos András, neje Varga Anna és gyermekeik István, András és Katalin. I. Lipót királytól. Bécs, 1702 január 27. Kihirdettetett Szigeten, 1702 április 3.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum, cujus fundum virens monticulus occupat, cui impositum est diadema regium gemmis atque unionibus sat pulchre exornatum, ex quo tres frumenti maturi spicæ extare conspiciuntur. Supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit aliud diadema regium inferiori simile, super quo brachium humanum humerotenus resectum, rubris vestibus indutum stare tresque spicas, præscriptis similes, sursum tenere cernitur. A summitate vero, seu cono, galeæ laciniis, sive lemniscis, hinc candidis et rubris, illinc vero flavis et cœruleis in scuti extremitates placide se se diffundentibus, illudque apprime exornantibus». Szatmár vármegye által 1793-ban hitelesitett másolat festett czimer nélkül.

51. *Svarcz* Antal és testvére József. I. Ferecz királytól. Bécs, 1810 november 9. Kihirdettetett Eperjesen, 1811 május 27., Liptó-Szent-Miklóson, 1811 decz. 9., és Nagy-Károlyban, 1812 szeptember 1.

«Scutum militare erectum cyaneo colore tinctum ducta e superiore dextro angulo ad sinistrum inferiorem argentea fascia quatuor rubeis globulis ornata diagonaliter in bifariam partitum superiorem scuti partem sinistram tribus aureis stellis triangulariter locatis, inferiorem vero dextram viridi palmarum ramo amæna illustrantibus. Scuto incumbit galea tornearia coronata, clatrataque seu aperta, purpura suffulta, auro reducta, torque et monili circumducta, situ pro more ad dextram obliquo nobilibus concedi solita, emergentibus e corona aureis spicis largæ cereris, in fasciculum ligatis superimposita iisdem scutaria stella, et cœrulea pluma struthionis hinc ac illinc locata exornantis. Utrumque demum scuti latus laciniis, seu lemniscis, hinc aureis et cœruleis, illinc rubris et argenteis decenter condecorantibus». Eredeti. A festett czimer egyezik a leirással, azzal az eltéréssel, hogy a paizs aranyszegélyü, a pálmaág helyett pedig egy közönséges leveles vessző van festve.

52. *Szilágyi* János. Bethlen Gábor fejedelemtől. Kassa, 1620 február 26. Kihirdettetett Szigeten, 1620 márczius 16.

«Scutum militare cœlestini coloris in cujus campo sive area homo integer, veste viridea indutus, manibus erectis — — — — — sinistra vero tres aristas tritici, jam maturas, tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa

est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus — — — — ex cono autem galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes utramque partem ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Máramaros vármegye törvényszéke által 1815-ben hitelesitett másolat festett czimer nélkül. A kihagyott szavak már akkor sem voltak olvashatók.

53. *Técsi* alias Técsői Szabó Dániel és testvére András. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1670 deczember 2. Kihirdettetett Szigeten, 1671 január 3.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, in cujus campo, sive area, rupes quaedam, insurgere, ac in ejus summitate aquila naturali suo colore, alisque expansis, depicta unico pede stare altero mucronem vagina nudatum, sursum recta porrectum, tenere visitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter undiquaque exornatum, variegatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum, hinc inde defluentes, utrasque oras, sive margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

54. *Várady* Gáspár, Sámuel, János és György. I. Lipót királytól. Bécs, 1702 julius 27. Kihirdettetett Fejérgyarmaton, 1702 november 22., és Kaszonban, 1725 deczember 3.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, fundum illius viridi late — — — — campo interroccuppante, super quo coronatus fulvus leo naturaliter effigiatus, ore hiante, lingva rubicunda exerta, cauda bifurcata a tergo elevata, divaricatis posterioribus pedibus vero anterioribus evaginatam pugionem fortiter stringere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam, regio diademate fulvum itidem leonem inguinetenus eminentem ceteroquin inferiori per omnia similem, proferente, ornatam. A summitate vero, sive cono galeæ laciniis, ceu lemniscis, hinc flavis et cœruleis, illinc vero candidis et rubicundis in scuti extremitates se se placide diffundentibus, illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus». Másolat, festett czimer nélkül.

55. *Vas* András, fiai János, Márton és leánya Helena. I. Lipót királytól. Ebersdorf, 1698 szeptember 29. Kihirdettetett Szigeten, 1698 november 15.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum, in cujus fundo super monticulum viridem tricipem, diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum ex quo unicornis medius naturali suo colore depictus capite et pedibus anterioribus contra sinistram scuti marginem versis eminere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata est posita, quam contegit diadema alterum, gemmis similiter atque unionibus decenter exornatum, ex quo pariter unicornis alter inferiori per omnia similis eminere visitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniæ, sive lemnisci, hinc candidi et rubicundi, illinc vero flavi et cœrulei defluentes utramque scuti marginem pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a festett czimer csak annyiban különbözik a leirástól, hogy az egyszarvu nem balfelé, hanem jobbra van fordulva.

56. *Zay* (Técsői) András és fiai György és István. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1670 október 2. Kihirdettetett Szigeten, 1670 október 29-én és 1770 szeptember 19-én.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris triangulare, in cujus campo sive area rupes quædam e campo vel cespite viridi emergens insurgere ac in summitate aquila alis expansis naturali suo colore depicta uno pede stare altero vero autem mucronem nudatum tenere visitur, supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit, diadema regium gemmis et unionibus decenter undiquaque exornatum variegatum, ex quo rursum aquila, priori per omnia similis altero pedum occultato eminere, altero mucronem similiter nudatum, sursum recta porrectum, tenere conspicitur. Ex cono vero galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes, utrasque oras, seu margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

57. *Zaz* (Szigeti) Mihály. Bocskay István fejedelemtől. Kassa, 1605 junius 14. Kihirdettetett Szigeten, 1605 julius 26.

«Scutum triangulare cœlestini coloris, in cujus campo, sive area, unicornis posterioribus pedibus ad imam scuti viridis cespitis effigiem innixus, anterioribus autem elevatis et inclinatis

vigilanter stare, in quo homo dimidius detra (igy!) ensem nudatum ac elevatum fortiter, leva vero manibus strutionum pennas diversis coloris tenere, hinc inter lunam, illinc autem stellam flavo colore insignitas, eminere. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit corona regia gemmis et unionibus ornata, super qua duæ alæ aquilinæ, a dextra nigro, a sinistra autem partibus albo colore depictæ visuntur, quarum in medio similiter homo medius elevata dextra manu gladium evaginatum sustulisse conspicitur. Ex cono autem galeæ laciniæ, sive lemnisci, a dextra aurei et cœlestini, a sinistra autem partibus semialbicantis et rubri colorum utriusque defluentes oras, seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimerleirás hiányos, nem mondja, hogy az aranyszegélyü paizs osztott, hogy az alsó vörös részben hármas zöld halmon áll a fehér egyszarvu, hogy előtte és háta megett egy-egy fehér rózsa van, hogy a férfinak sürü aranygombos öltönye és fekete kalapja van, hogy a kard markolata és keresztvasa aranyos, hogy a struccztoll három és pedig sárga, vörös, fekete, hogy a sisakdisz sasszárnyakon, a feketén egy fehér, a fehéren pedig egy vörös rózsa van s hogy a sisakdisz férfialakja balkezét csipőjére támasztja.

58. *Zolnaky* András, testvérei János, György és Anna. II. Rudolf királytól. Pozsony, 1582 február 21. Kihirdetve Somorján, 1582.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, cujus fundum trijugis viridis monticulus occupat, cui duo naturales griphi oribus patulis, lingvis exertis alis expansis caudisque intra pedes reflexis sibique invicem oppositi anterioribus utrisque pedibus galeam militarem apertam tenere conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam regio diademate dimidium aurei coloris griphum — protenso dextro ramusculum trium liliorum alborum viridem tenentem producent — summitate vero, seu cono galeæ laciniis, seu lemniscis, utrumque aurei et cœlestini colorum in scuti extremitates defluentibus illumque apprime exomantibus». Eredeti.

PETROVAY GYÖRGY.

A PATVARÓCZYAK.

(Reviczky Bertalan esperes-plébános urnak ajánlva)

Nem ok nélkül mondják, hogy történeti anyagunk nagy része feldolgozatlan. Van még számos családi levéltár, melynek porlepte kötegeit nem bontogatta senki és igy a bennök rejlő adatok nem világithatnak be történetünk némely eddig még fel nem deritett részeibe.

Egy különös szivesség folytán alkalmam volt egy ilyen — eddig még át nem kutatott levéltárból nehány száz irást és oklevelet olvashatni.[1] Az olvasottakból készült jegyzetek alapján állitom össze a Patvaróczy-családra vonatkozó részt. Kettős czélom volt ezzel. Elsőben pótolni óhajtottam a Nagy Iván munkájában levő hiányt;[2] — másodszor az érdekelt körök figyelmét szeretném felkelteni a szép gyüjteményre, melynek kár volna feldolgozatlanul maradni.

Dictusa után itélve Zalából származott a család és másutt, nevezetesen Pozsony megyében később is Zala-nak irják.[1] Patvarócz község után kapta nevét. Egyike azon családoknak, melyeknek — megsokasodván — szüken jutott az osztozni valóból, és semhogy otthon tengődjék, szolgálatot vállal valamelyik főrangu családnál, alapját vetvén meg ezzel egy későbbi jólétnek, hirnévnek. A midőn okmányokban szerepelni kezdenek, akkor már a Kerekegyházi Laczkfiak familiarisai.

A község, melyről magokat irják, Nyitra megyében, a vágujhelyi járásban, közvetlenül a Vág mellett, s a pöstyén-vágujhelyi országuttól keletnek mintegy félkilométerre fekvő Patvarócz kisközség. Tatárjárás előtt a Vágvidéknek védelmére rendelt székelytelepek egyike, melyeknek feloszlatásuk, illetőleg a tatár hordák általi szétszóratásuk után a banai ispán Ivanka fia

[1] Reviczky Alfréd levéltára Beckón.

[2] Nagy Iván, M. O. Cs. IX. k. 157 l.

[1] Orsz. Ltár, Dicalis Consriptio.

Dömjén, majd pedig a királyné kezére jut. Mint ilyen cserében Német-Ujvárért, valamint azon 800 márka ezüstért, melyet a tatárok elől menekülő király és éhező kiséretének ellátására a pannonhalmi apátság adott volt kölcsön, de eddig vissza nem kapta, az apátság birtokába jut 1263 márczius 18-án.[1] Alig hozták rendbe az idők folyamán megbolygatott határjeleket és még nem is szerezték vissza teljesen az elszakitott részeket,[2] midőn elveszik tőlük,[3] hogy a kiváló érdemeket szerzett Kemény fia Lőrinczet jutalmazzák,[4] kitől egy évre visszakerül az apátság kezére,[5] de azután ujból csak Kemény fia Lőrinczé. Utána Csák Máté bitorolja, kinek bukása után a király kezére jut, ki azt, mint alább látni fogjuk, Zalai Péternek adományozta.[6]

A folytonos birtokos változás, de talán azon idők zavarai is okozhatták, hogy az egykor népes és virágzó hely elpusztult. Az uj tulajdonosnak sok gondot okozott és nem kevés munkát adott annak rendbehozása. A birtok jó része idegenek kezén volt, kiktől szép szóval, pénzzel szerezte vissza,[7] azután meg néptelen is volt, s ő volt, ki azt benépesitette.

A családból Mykét ismerjük elsőnek. Két fia Péter, és János Róbert Károly és Nagy Lajos királyok idejében vitézkedett és személyes bátorságuk és hőstetteik szolgáltak indokul jutalmazásukra és kitüntetésükre. A két testvér érdemei pedig nem kicsinyek voltak. Midőn ugyanis a király ellenségeinek kezén levő Léka várát ostromolták, a támadók első soraiban küzdöttek; a mikor Nagy Lajos a tatárok ellen vezette hadát, ott volt a két testvér és a harczban Péter megsebesült, János pedig elesett. Ezért, de azért is, mert ura Lackfi András a székelyek grófja ajánlotta, kapta 1352 ápr. 23-án az időközben a tengerentuli hadjáratból visszatért Péter — ki ott két sebet kapott és egyik szemét is veszté — Nagytapolcsány városában a Nyitra vizén álló négykerekü malmot a hozzá tartozó kuriával.[1] A következő évben adómentességet nyer az adományozott házra.[2] Ezen birtok azelőtt két tapolcsányi polgáré, név szerint Henthul és Jekliné volt, kik sok polgártársuk megöléseért és egyéb gaztettekért akasztófán haltak meg. Péter ezen két adományt okos gazdálkodással gyarapitotta olyannyira, hogy malmai és kallói a király tetszését megnyerték és ő nem is késett azokat a király rendelkezésére bocsájtani.[3] Ekkor már hét volt a malom és kettő a posztó kalló.

1348-ban egyezséget köt Csanád esztergomi érsekkel a tizedre nézve, még pedig olyan értelemben, hogy minden év Szent Márton napján fizet 12 forintot, s ha ezt elmulasztaná, akkor úgy fog fizetni, mint a szomszédos birtokosok.[4]

Péter neje Zsámbokréti Michnek ismeretlen nevü leánya volt, kitől Gotthard nevü fia és két — ismeretlen nevü — leánya született. A leányok egyike Simonnak, a királyné főjegyzőjének a neje volt.[5]

Közben Pétert a nyitrai káptalan beiktatta a birtokba, mi ellen senki sem tiltakozott.[6] Rendbe hozatta a határjeleket és mint jó gazda szerzeményekkel gyarapitja vagyonát.[7] Patvaróczon kivül Mosóczon, Sarlón, Sók-Szelőczén, Lóczon, Ürményben stb. birtokos.

Péter halálaig békében birta az egykori benczés birtokot, fia, Gotthárd, azonban hosszas perbe keveredett a pannonhalmi apáttal, ki 1362-ben uj iktató levelet kapott Nagy Lajostól, de az iktatást Gotthard ellentmondása hiusitotta meg. A per végét, melyben Bubek Detre nádor csak 1400-ban hozta meg itéletét, — Gotthard már meg nem érte. — Fia Péter pervesztes lett. (A periratot egész terjedelmében közli Erdélyi L. előbb idézett müvében). Az itélet meghozatala után Péter kiegyezett Dósa apáttal, évi egy márkát igérvén fizetni a birtoktól.[8]

Sem Gotthard, sem Péter nejét nem ismerjük névszerint. Péter után két gyermek maradt:

[1] Fejér C. D. IV/3.
[2] Wenzel A. O. VIII. 272—74.
[3] Pauler: A magyar n. tört. Árpádok alatt. II. 406.
[4] Wenzel: XII. 41—43.
[5] Erdélyi L.: A pannonhalmi Szt. Benedekrend tört.
[6] Reviczky levéltár 442. sz.
[7] Erdélyi L. i. m. 612—13.

[1] Reviczky levéltár 272. sz.
[2] Reviczky levéltár 207. sz.
[3] Erdélyi i. m. 600—607. l.
[4] Reviczky levéltár 966. sz.
[5] U. ott 1102. sz.
[6] U. ott 443. sz.
[7] U. 1103. sz.
[8] Erdélyi i. m. 612—13. l.

Miklós és Dorottya, ki Bodok László neje lett. Péter özvegye is férjhez ment Majthet Benedekhez s mint ilyen beperelte vejét és leányát, hogy a még kisded fia Miklós az ő rossz gazdálkodásuk miatt rövidséget szenved. Az országbiró rendeletére összeirják a kis árva vagyonát. Állt pedig ezen vagyon Patvaróczon levő és minden szükségessel ellátott kuriából, melyhez husz jobbágy féltelek és a szomszédos Kysdench nevü zálogos föld tartozott. A jobbágyok mindegyike — kivéve a birót — egy libra denárt, két csirkét, két izben két kenyeret; husvétra az egész község két bárányt, négy sajtot, két-két telek tiz tojást és egy kenyeret ad. Tavaszszal minden telek egy mécz zabot ad a vetéshez.

Mosóczon van három népes féljobbágytelek. Itt is libra denár, egy csirke, egy kenyér és nyolcz tojás a fizettség.

Sarló községben tizennyolcz a népes jobbágytelek: ezek mindegyike fizet libra denárt, egy csirkét, egy kenyeret, husvétra két-két telek egy sajtot, négy tojást és a gabonakilenczed fejében 11 mérő, felében buza- felében zab-gabonát. Bizonyos urasági földek után 11 mérő feles gabonát. Az ottani két féljobbágytelek, melyeknek nincs földjük, hét dénárt fizet. Sók-Szelőczén három népes féljobbágytelek és egy olyan, mely még egy évig szabad, fizetnek 80 dénárt és egyéb szolgálmányokat, valamint a királyi adókat. Ezen jövedelmek megállapitása után 1424-ben ugy egyeztek, hogy a kis testvér felnőtteig a nővér élvezze a vagyont, de köteles legyen az anyának a gyermek neveléséhez évi 17 uj forintot és száz mécz gabonát adni.[1] Az egyezség azonban nem volt tartós. A mostoha apának első házasságából van egy leánya Veron, ezt jegyezték el a kis Miklósnak, és a midőn ezt Zsigmond királynak bejelentik, arra kérik, adná királyi engedélyét ahhoz, hogy anyja legyen a gyámja, és a nevelőapa kezelje a vagyonát, nehogy azok hütlen kezeken szétmálljanak. Zsigmond király ezt 1424 november 23-án el is rendelte.[2]

A birtokból kitessékelt sógor azonban folyton zaklatja, kárositja. Zsigmond 1429-ben protekczionálist ád nekik.[3]

[1] Reviczky levéltár 2202. sz.
[2] Reviczky levéltár 1101. sz.
[3] Reviczky levéltár 1070. sz.

Miklós beteges ember volt s mint ilyen a pannonhalmi apátság javára lemondott Patvaróczról, bérbevevén azt három márkáért.[1] Ezen ügyletet hozzátartozóinak tiltakozása megakasztotta.[2]

Neje Ujfalussy Bálint leánya Katalin volt, kivel egy gyermeket nemzett, Pétert.

Miklóst ez irások 1439-ben már néhainak nevezik. Ezen évben egyezséget kötnek a nagyanya és anya a birtokra nézve, melyet azonban az időközben férjhez ment anya uj férje: Korompai Miklós be nem tartott. Albert király meginteti őket, hogy a javakat a nagyanya kezelésébe adja.[3]

Miklós fia Péterről keveset tudunk. Úgylátszik, békében birja ősi vagyonát. Gyermekei közül, ha netalán több lett volna: Dorottya férjezett Ivánkafalvi Pály Lőrinczné; János, kinek neje Svehla János özvegye, Závisse Dorottya volt; Gáspár, kinek neje Svehla Anna, és György ismeretesek, kiknek megszaporodott családjuk már nem bir megférni az öröklött birtokon, jóllehet idővel — valószinüleg házasság révén — gyarapodott, igy többi között Pozsony megyében Zavaron. A sok panasz, vizsgálat, itélet azután egyre apasztja a meglevőt s nem kevés részt szednek el leánynegyed czimén a férjhez ment leányok.

Az utolsónak emlitett György a pozsonymegyei Alsó-Lóczon lakott és ő nála voltak a család irásai. Midőn Mehmet bég beütött e vidékre és elpusztitotta Mátyusföldét, utjába esett Alsó-Lócz is. A vagyonát védő Györgyöt megölték, holmiját széthányták, házát felgyujtották. A család iratait Ilméry Ferencz szedte össze és azokból többet magánál tartott, sőt Alsó-Lóczot is elfoglalta. János fia Miklós pereli őt 1549-ben.[4]

Az ürményi birtokrész is csakhamar idegen kézre jut. Dorottya asszony fia Ivánkafalvi Pály György, jóllehet nem is volt egyedüli birtokosa, mégis zálogba vetette a szőlőket és azok kilenczedét, valamint a 7 jobbágytelket többeknek

[1] Reviczky Bertalan: A boldogságos szüzről czimzett vágujhelyi prépostság története 158—159 l.
[2] Reviczky levéltár 1083. sz.
[3] Reviczky levéltár szám nélkül (épp ott van kivágva).
[4] Reviczky levéltár 716. sz.

és az alsó-sóki öt jobbágytelket Posár Menyhértnek.[1]

Az őt megillető részért pereli őt Patvaróczy Gáspár leánya Krisztina, férjezett Csongraczky Máténé. Ugyanezen a czimen protestál János fia Miklós a nyitrai káptalan előtt, eltiltván mindenkit a vételtől.[2]

Ugyanezen Miklós kérelmére uj határjárás eszközöltetett Patvaróczon 1550-ben.[3] A káptalan jelentéséből megtudjuk, hogy ez leginkább a Vág szeszélyeskedése miatt vált szükségessé. A bizottság Miklósnak itélte a Vág felét két malomhelylyel együtt. A határozat ellen Belgyáni Kápolnay Mihály, Báthory András és neje Thurzó Anna és nővére Erzsébet nevében óvást emelt.[4]

Ugyancsak ezen Miklós pereli vejét: Plehanóczi Bosnyák Ambrust, ki Patvaróczra jövén különféle élelmi szereket csikart ki a jobbágyoktól és fizetés nélkül távozott.[5]

Gyermekei közül: Anna férjezett Bosnyák Ambrusné; Mihály, kinek neje Palásthy Zsófia — később Rohody Jánosné; Péter, kinek neje Ujfalussy Anna; Katalin férjezett Skarbala Lászlóné, mig Magdolna hajadon maradt.

Mihályt mint szerzőt ismerjük; első szerzeménye a Csongrácz major zálogba vétele. (A hozzávaló pénzt neje hozta a házhoz.) 1558 január 23-án Nádasdy Tamás nádortól donaczióban kapja Wieszka falut.[6]

Érdekes pere volt Szentkereszty Gáspárral bizonyos ellopott okmányok miatt. A panasz az volt, hogy Patvaróczy Mihály hizelgéssel és hitegetéssel Szentkereszty Andrástól kicsalt bizonyos okmányokat, hogy azokat otthon átnézhesse s azután Szentkeresztynek visszaadja. Szentkereszty végül is odaadta a kért irásokat Patvaróczynak, ki azokat Somszegre vitte s azokból hármat magánál tartott, mig a többit visszaadta. Midőn Szentkereszty észrevette a hiányt, lármát csapott, de Patvaróczy esküdözések között letagadta a lopást, később azonban magához hivatta Szentkeresztyt, kérve kérvén őt, ne hirdesse róla, hogy lopott, s visszaadta neki a három okmányt. Ugyancsak ő róla állitották, hogy Chobo János nevü jobbágyat prémes mentébe öltöztetve magával vitte a káptalanba és ott Csongráczky Jánosként szerepeltette, ki neki bizonyos pénzért örökáron eladja patvaróczi birtokrészeit. A jobbágy magyarul nem tudván, fejbólintással adta beleegyezését.[1]

Nagyobb bajba keveredtek a már nagyon is földéhes Patvaróczyak akkor, midőn Kürthy Pált megölték. Brunóczon lakott Nemeskürthy Kürthy, máskép Pogrányi Pál, ki neje, Kúzy Orsolya révén jutott a Nagy-Barnolchiak ezen örökéhez. Úgy jellemzik az akkori tanuk, mint «ki soha sem tudott mások jószágával betelni» s a hol csak tehette «zaakmanth theth». Az ő dolguk is ott kezdődött, hogy ez a ragadozó ember fát vágatott tilalmas erdejükben és egyik földjuket elszántotta, miből örökös harag keletkezett az addig jó szomszédok között, amely tetőpontra hágott akkor, midőn Kürthy egy hasonló esetből kifolyólag busás haszonhoz jutott. A dolog úgy történt, hogy Kürthy magához véve nehány jobbágyát, átrándult a szomszédos Szerdahelyre, hogy ott Báthory András erdejében fát vágjon. Javában folyt a munka, amikor odajött az uraság embere Zudar András, hogy zálogot vegyen a fatolvajokon. Csakhogy Kürthy vinni akart és nem adni; az e fölött támadt vitában, majd verekedésben Zudart összekaszabolták. A midőn a dolog tudomására jutott Balogh Ferencz sempsei várnagy jószágigazgatónak, felelősségre akarta vonni a bünösöket, de Kürthy oly kihivóan viselkedett vele szemben, hogy a türelmét vesztett Balogh, magához véve néhány jobbágyot, átment Brunóczra és ott a saját házában alaposan elverette Kürthyt, mi ennek a javára billentette a mérleget.[2] Az ebből keletkezett pernek Báthory András, továbbá neje, sógornője és embereik fej- és jószágvesztésre való elitéltetésük lett a vége, habár ilyen formában végrehajtva nem lett, mert Báthory kiegyezett vele és fizetett neki 500 forintot, valmint neki adta a Temetvény várához tartozó, de a Vág másik partján elterülő «Majer-

[1] Reviczky levéltár 569. sz.
[2] U. ott 3166. sz.
[3] U. ott 2070. sz.
[4] U. ott 717. sz.
[5] U. ott 2122. sz.
[6] Reviczky levéltár szám nélkül

[1] Reviczky levéltár 2149. sz.
[2] O. L. Neoreg A. f. 423. Nr. 22. és u. ott f. 340. Nr. 34.

szké» nevü pusztát, melyre Patvaróczyaknak is fájt a foguk.[1] Siettek is tiltakozni az iktatás ellen, jóllehet ezen tiltakozásukat később visszavonták. Az uj szomszéd azonban sehogy sem tetszett nekik, s csak az alkalom hiányzott, hogy az ellenszenv tettekben nyilvánuljon. 1560. évi szénakaszálás alkalmával azután megtörtént a baj. Kürthy kiment embereivel szénát kaszálni az uj szerzeményre, ugyanoda jöttek a Patvaróczyak is, hogy őt elzavarják, a perpatvarnak emberhalál lett a vége; a tettlegességre került dulakodásban Patvaróczy Péter lelőtte Kürthyt. (Az ebből támadt pert leirta Reviczky Bertalan csejthei esperes-plébános, szóról-szóra közölvén benne az összes iratokat, czime: «Egy főbenjáró per Nyitra vármegyében 1561—1564.»)

E főbenjáró dologért a két Patvaróczy testvért és sógorukat Bosnyák Ambrust halálra itélték, Bosnyák megszökött ugyan, de a két testvért lecsukták.[2] Ámde a halálos itélet mégsem lett végrehajtva. Abstemius Pál erdélyi püspök és nyitrai főispán 533 aranyért kieszközölte szabadulásukat.[3] E pénz egy része vérdij volt a meggyilkolt Kürthy családjának s felét Mihály felesége Palásthy Zsófia adta, a másik felét Péter vette kölcsön Monoszlai Miklós vágujhelyi prépositól, lekötvén neki 8 patvaróczi jobbágytelkét.[4] Bosnyákról nem szólnak többet az irások, nejét, kivel a két fitestvér kiegyezett, 1565-ben már özvegynek nevezik.

Azután kibékültek a perlekedő családok, egyezséget kötöttek a nyitrai káptalan előtt «Majerszké» pusztára nézve, olyan értelemben, hogy a vitás kérdéseket egy nemes és jobbágyokból álló bizottság döntse el.[5] A béke betetőzéseül Péter ur nőül vette a meggyilkolt Kürthy özvegyét Ujfalussy Annát; testvére fia Miklós pedig Kürthy Zsuzsánnát. Péter később ujból zálogba vetéssel szerzett pénzt, négy jobbágytelkét 100 arany forintban Bozoni Csóka Györgynek beirta, kinek beiktatását Mihály óvástétele akasztotta meg. Mihály 1579-ben halt meg; özvegye perlekedik sógorával azon telkek miatt, melyeket Péter vetett zálogba a vágujhelyi prépostnak, de jóllehet Mihály váltotta ki azokat, Péter foglalta el jogtalanul. Pereli őt nővére Katalin is a leánynegyed miatt, melyet Kuzlócz majorból kellett volna kapnia. Az 1570-es évekből egész csomó ilyen leány-negyedes perirat van, mivel a három nőtestvér csak bíróság közbenjöttével tudott érvényt szerezni jogainak. Péternek két fia született, Ferencz és Mihály, kik fiatalon haltak el; maga Péter 1591 nov. 19-én.

Mihály gyermekei János, Pál, József és Miklós kifizették a leányörökösöket. Igy Bosnyák Ambrusné 25 forintot, Skarbala Istvánné pedig 50 forintot kapott, meg két fejős tehenet is. Ők[1] hozták dülőre a köztük és a Szentkereszty-család között folyt birtokviszályt, olyan egyezséget kötvén Istvánffy Miklós előtt, hogy Patvaróczyak kapják Somszeget, Szentkeresztyek Kysdenchet.[2]

A Patvaróczy-család férfi-ágon Mihály fia Pálban halt ki és a koronára szállott Patvaróczot Mátyás király Bécsben február 19-én 1613-ban kelt adománylevelével Ravasz Andrásnak, az esztergomi érsek jószágigazgatójának adta. Az iktatásnak nagyon sokan mondottak ellent.[3] A következő évben Thurzó György nádor Bitcsén április 2-án kelt adománylevelével Csuthy István nyitramegyei adószedőnek és általa testvérének Mihálynak adja, ámde ennek a beiktatását is ellentmondás akadályozta meg.[4] Csuthy, hogy a birtokot megtarthassa, mindenfélét igér, de nem boldogulván, összevész néhai Miklós özvegyével, kit a legocsmányabb kifejezésekkel illetett.[5] Az ebből keletkezett per — úgy látszik — rossz kimenetellel kecsegtette Csuthyt s valószinü annak megakadályozása czéljából mondott le a neki conferált birtokról,[6] melynek egy részét Patvaróczy Ilona — fiusittatván — nehogy mint vagyontalan, pártában maradjon, könyörü-

[1] Reviczky levéltár 2722. sz. és u. ott szám nélkül, továbbá a brunóczi br. Mednyánszky levéltárban szám nélkül.

[2] Reviczky levéltár 975. sz.

[3] Reviczky levéltár 722. sz.

[4] Reviczky levéltár 723. sz.

[5] Reviczky levéltár 2134. sz.

[1] Reviczky levéltár 78., 1674. és 1662. sz.

[2] U. ott 1702. sz.

[3] U. ott 206. sz.

[4] U. ott 217. sz.

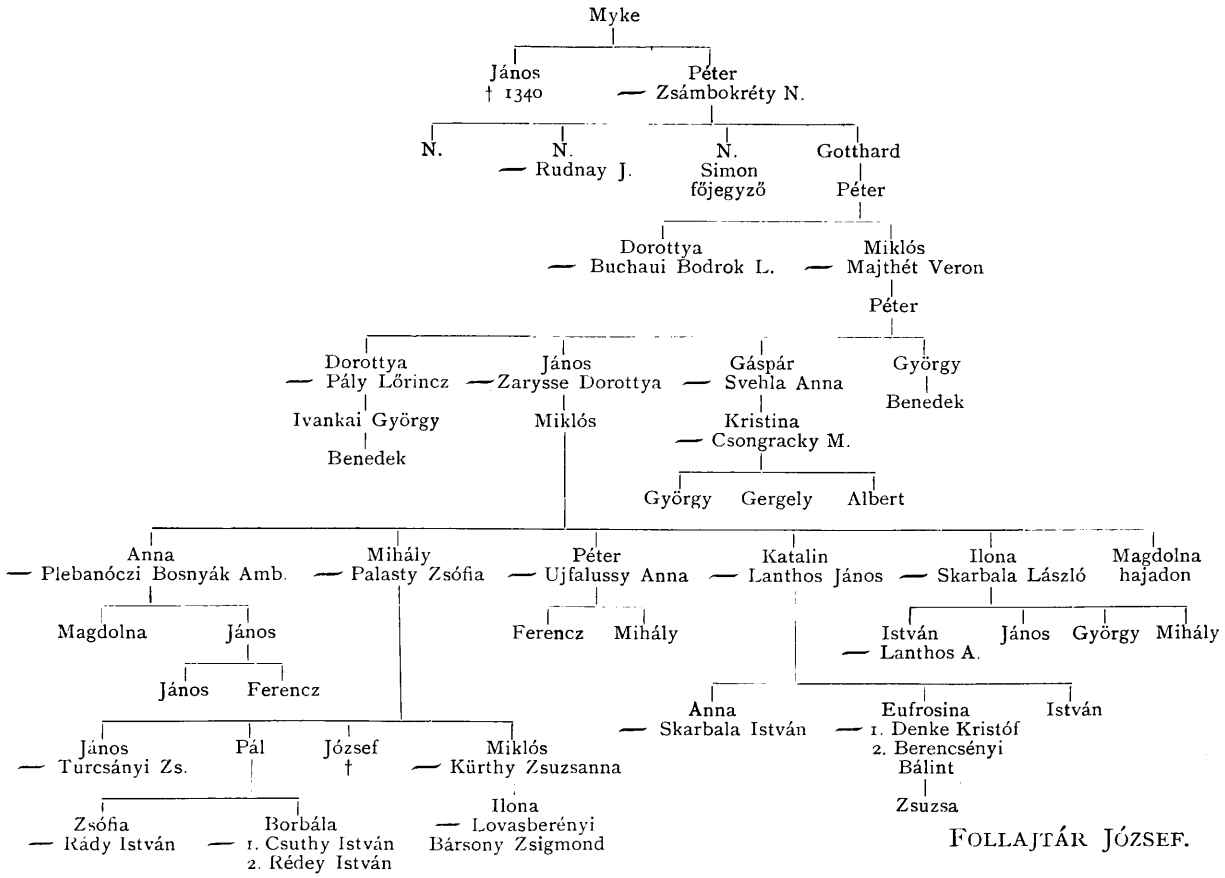
[5] U. ott 696., 1964. és 2119. sz.

[6] U. ott 678. sz.

letből kapta.[1] Állott ezen birtokrész egy kuriából, egy jobbágytelken épült kőházból, hat jobbágytelekből, öt zsellér és három elhagyatott telekből. A másik felét Ravasz kapta, ki úgy egyezett ki Patvaróczy Ilonával, ki időközben Bársony Zsigmond neje lett, hogy megfelezi vele az egész vagyont.[1]

Ma csendes a kis falu, az egykor itt élt családokról csupán az a sok poros irás ad felvilágositást.

Patvaróczy, másként Zala család.

FOLLAJTÁR JÓZSEF.

[1] U. ott 560. sz.

[1] 1629 ápr. 25. U. ott 1132. sz.

VEGYES.

Alben.

(Egy czimerrajzzal.)

Zsigmond királyunk idejében Éberhard zágrábi püspök és rokonai elég jelentékeny szerepet játszottak, a mennyiben e családcsoport három tagja püspök, kettő pedig szlavóniai bán lett. Éberhard családi hovatartozandósága ismeretlen; rokonai az «Albeni» néven szerepelnek; de hogy mit jelent ezen Alben, mindeddig szintén ismeretlen; ezen kivül az Éberhard és az Albeniek közötti rokonsági fok is egyes irók előadásában egymástól eltérőleg ecseteltetik. — A következő soroknak az a feladatuk, hogy a két utóbbi kérdésre némi világitó fényt vessenek.

* * *

Lotharingiában van egy Albe nevü folyó, mely Saaralben-nél a Saar-folyóba ömlik; a folyóról több helység, a helységekről több család vette nevét. Vannak Burg-, Merz- Rodalben

és Saaralben nevü helységek, melyek részint Lotharingiában, részint a bajorországi Pfalczban feküsznek.

A «von Albe», «de Alba» stb. nevü családok a lotharingiai Saaralben nevü városról vették nevüket. Legrégibb tagjai strassburgi polgárok voltak, kik a következő czimert használták: vörössel és fehérrel hasitott pajzsban fehér és vörös liliomok; a sisakon ily liliom vörös és fehér szarv között; sisaktakarók: vörösfehérek. Azon Albeniek, kik magukat «de Berris»-nek nevezték (ma Berus a porosz trieri területen Saarlouis mellett), pajzsukban haránt pólyát, a sisakon pedig szerecsenfejt használtak. Berris-Albeni Vilmos pecsétjében (1387-ben) három fekvő félhold feletti mankókeresztet használt. De volt még egy Sulzbachról nevezett Albeni-család, melyből Remigius 1583. és 1586-ban, György pedig 1614-ben a weissenburgi «Stapel» vagy «Staffelbiróság» (árubiróság) tagjai. Ezen család tagjai oly czimert használtak, melyet a források különféle változatban, de lényegében mindig egységesnek leirnak: *a)* feketében arany harántpólya (hullámos folyam), a sisakon fekete szárny arany harántcsikkal; sisaktakarók: fekete-arany; *b)* feketében aranyczölöp, mely fekete szárnyon ismétlődik; sisaktakarók: fekete-arany.[1]

A «Herold» nevü berlini heraldikai-genealogiai egyesület birtokában van egy körülbelül a XVI. század utolsó harmadából származó czimeres kodex, melynek 194-ik oldalán 3. sz. alatt az Alben-család a bajorországi nemesek sorában szerepel. Czimere a következő: Feketében arany czölöp; sisakdisz: szárny a pajzsképpel.

Ezen utóbbi adat kérdésünk egyik részére nézve döntő jelentőséggel bir. Fentebb láttuk, hogy az Albeni családok egyike a Sulzbach-nevet is használta. Miután ez ugyanazon czimert használta, mint a bajor nemességhez tartozott Alben-család és Sulzbach nevü város a bajor felső Pfalczban most is létezik, világos, *hogy a Lotharingiában törzsökös Alben-családok egyike Bajorországba, illetve Sulzbachba került és ennek következtében a számos egyéb Alben-családoktól való megkülönböztetés végett a «von der Alben genannt Sulzbach»-nevet felvette.*

Kérdés már most, hogy a Magyarországban szerepelt Albeniek melyik csoporthoz tartoztak?

* * *

Éberhard zágrábi (1408. váradi) püspök nemzetségét és családját nem ismerjük. Birtokai Zalamegyében feküdtek (Szántó, Bak, Kesző, Likterpény stb.), de miután a legtöbbről nem tudjuk, vajjon ősi illetve örökölt birtokai-e, nem alkalmasok arra, hogy családi viszonyaira világító fényt vessenek.

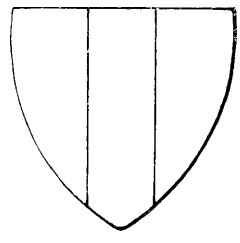
1399 aug. 17-én és okt. 16-án először akadunk oly adatra, mely rokonsági viszonyairól szól. Zsigmond király t. i. neki s unokaöcscsének, *Albeni Rudolf fiainak: Pétermann, Hermann és Rudolfnak* a zágrábmegyei *Medve* nevü várt és a Slanovecz nevü falut adományozta vala.[1] A későbbi adatokból azonban minden kétséget kizárólag kiviláglik, hogy a nevezetteken kivül még több unokaöcscse is volt.

Zsigmond király 1401 jan. 6-án a hütlen Hermann nb. Lackfiaktól elvett Rezi nevü zalamegyei várt és tartozékait Éberhard zágrábi püspöknek és általa a következő rokonainak adományozza: 1. *Rudolfo de Alby sororio suo*, 2. *ennek fiainak: János topliczai apátnak, Pétermann-, Hermann, egy másik János és Rudolfnak*, esetleg az utóbbi négy fivér egyenes utódainak.[2] Itt azonnal ki kell emelnünk, hogy Alby Rudolf, kit az okirat sororius Eberhardi-nak nevez, minden kétséget kizárólag a püspök sógora, illetve *nővérének férje*. De arra is figyelmeztetünk, hogy Rudolfnak még egy hatodik fia s egy leánya is volt.

1399 jun. 18-án találjuk, hogy «nos *frater Johannes de Alben abbas* monasterii beate Marie virginis *in Thoplica*» Blagaji Istvánnak két helységet ujra zalogba vet.[3] Ezen Albeni János tehát ugyanaz, ki az 1401-ben történt adományozásban mint topliczai apát részesült és kivel még többször találkozunk.

1405 aug. 10-én kijelenti Eberhard zágrábi püspök, hogy saját és az alább nevezett neposai nevében a zalamegyei Cserneczet zálogba veszi. Neposai, vagyis *unokaöcscsei* a következők: 1. *János (pannonhalmi) szentmártoni apát*, 2. *Péter*, 3. *János*, 4. *Rudolf, a kik mindnyájan Rudolf fiai, azelőtt «Albeni»-ek, most pedig «Medvei»-ek.*[4] Ebből látjuk, hogy a püspök sógora, öregebb Rudolf 1405-ben már nem élt és hogy János, ki 1401-ben még topliczai apát,

[1] Kindler von Knobloch: Das goldene Buch von Strassburg (Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft «Adler in Wien», 1884-ik évf.), hol a Sulzbach-Albeni czimer a következő alakban mutatkozik:

[1] Tkalčić, Mon. civit. Zagrab. I. (398.) 400., 401.
[2] Zalamegyei oklevéltár II. 305.
[3] Blagaj oklevéltár 195.
[4] Pannonhalmi oklevéltár III. 437.

most már pannonhalmi apát. Egyéb forrásból tudjuk, hogy ezen állásban 1404-től 1406-ig müködött. Abból, hogy Csernecz zálogba-vételében a hatodik fivér nem részes, nem következik, hogy már nem élt; de hogy Hermannt nem említik, valószinüvé teszi, hogy 1405 aug. 10-én már nem volt az élők között.

1408 julius 6-án olvassuk, hogy Lengyeli Péter a zalamegyei közgyülésen arról panaszkodott, hogy *Medvei Pétermann és fivére Henslin* házi tisztjei, nevezetesen Vitézi Mihály egynéhány más földesur embereivel együtt őt 1407 ápr. 20-án elfogták és a tátikai várban mindaddig fogva tartották, mig Eberhard püspök oda nem érkezett. A felbujtók között volt Ákos nb. Pölöskei Mikes özvegye s István fia: ákosházi Sárkány László.[1] Úgy látszik, hogy az özvegyasszony és Sárkány László a Medveiekkel rokonsági viszonyban álltak. Henslin nem más, mint a német *Hänsel* vagyis *Hans*, illetve *János* dédelgetője s igy alatta Albeni Rudolfnak ifj. János nevü fia értendő, kivel még találkozunk.

1410 jun. 10-én kijelenti Eberhard zágrábi püspök saját, úgymint rokonai *(consanguinei)* nevében, hogy Osl nb. Asszonyfalvi Gergely elleni keresetét visszavonják. Rokonai a következők: *Rudolf fiai Albeni János választott pécsi püspök, Péter, János és Rudolf.*[2] Hogy az itt szereplő Péter nem más, mint a már ismert Pétermann, magától értetődik. Pétermann németes alak. János választott püspök nem más, mint a volt topliczai és szentmártoni apát: Albeni János benedekrendi; 1407 febr. 26-tól 1409. febr. 22-ig ő választott veszprémi püspök; 1409 máj. 1-én pedig már pécsi (választott) püspök, mely minőségben 1430-ig müködik.

1412 márcz. 27-én kijelenti Szentpéteri Ferencz a zágrábi káptalan előtt, hogy a Zágrábmegyében levő Cseh nevü birtoka felét a következőknek adományozza: *a) Medvei Péter, dalmát-horvát bánnak, b) János mesternek, kik mindketten Rudolf fiai; c) János pécsi püspöknek; d) Rudolfnak; a két utóbbi az előbbieknek édes fivérei.*[3] Péter egyéb okiratban is 1412-ben és 1413-ban dalmát-horvát bán és helylyel-közzel *e minőségben a Pétermann nevet is használja.*[4]

1420 aug. 15-én (Medve várában) kijelenti *Johannes filius Rudolfi de Alben, Medve ura és volt dalmát-horvát bán*, hogy Patinai Jánosnak a zágrábmegyei Babcsa nevü birtokot adományozza. Tekintetbe veszi azon szolgálatokat, melyeket Patinai János néhai Éberhard zágrábi püspöknek «*majori fratri nostro*» tett.[5] Ezen Albeni ifj. János Pétermann-nak utódja a dalmát-horvát báni méltóságban. Mint bán 1414-ben és 1418-ban mutatható ki.[1] 1419-ben már Kaplyon nb. Nagymihályi (Ungi) Albert a dalmát-horvát bán.

Jelen okiratnak felette érdekes nyelvészeti adata is van, a mennyiben János a volt zágrábi püspököt Éberhardot major frater-ének nevezi. Tudjuk, hogy az Albeniek Éberhard püspök nővérének fiai; *major frater itt tehát nem öregebb fivér vagyis bátya, hanem nagybátya.*

1421 ápr. 20-án (Hradis-on) kijelenti Zsigmond király, hogy *János zágrábi püspök és fivére: Rudolf fia Albeni Rudolf* neki 10,000 arany forintot kölcsön adtak, mely összeg erejéig a Zalamegyében fekvő Rezi várát, Keszthely mezővárosát és Pölöske várának felerészét nekik zálogba adja.[2]

A zágrábi püspök nem más mint Albeni János, kit az előbbi sorokból mint pécsi püspököt ismerünk. Éberhard meghalt 1419-ben, mire őt Jánosunk 1421-ben követte. Eubel (Hierarchia med. ævi) azt mondja róla «*Johannes Rudolfi monachus in Hornbach O. S. B. dioecesis Metensis.*» A Johannes Rudolfi annyi mint «Rudolf fia János», ami helyes; helyes az O. S. B. (= ordinis sancti Benedicti) is; Hornbach kétségkivül (mert van több) a bajor Pfalcz zweibrückeni járásában fekvő város, melynek benczései Eubel szerint a metzi egyházmegyéhez tartoztak. Hogy Jánosunk, mielőtt Magyarországban szerepelt, Hornbachban tartózkodott, arról hazai forrásaink mitsem tudnak.

1423 nov. 25. *Albeni s Medvevári János* zágrábi püspök (Dombrón) kijelenti, hogy Valkói Mihálynak Odraszentgyörgyön, Lucselniczán és Mrassóczon egynéhány birtokrészt adományoz. Teszi ezt pedig azért, mert nevezett Mihály az ő (t. i. a püspöknek) fratresei zászlai alatt úgy az országnak mint neki nagy szolgálatokat tett. Fratresei a következők: 1. *avunculusa néhai Éberhard püspök, 2. fivérei Pétermann és János dalmát-horvát bánok.*[3] A genealógiai megkülönböztetés itt igen tanulságos. Előbb egyáltalában csak fratreseiről szól, úgy hogy azt hihetnők, hogy csak fivéreire gondol. Azután jön a részletezés, melyben Éberhard püspök nem fivér, hanem avunculus, vagyis az anyja fivére, mig a két bán a fratres carnalesei, vagyis (az egy és ugyanazon atyától származó) fivérei. Az egész fogalmazásból kitünik az is, hogy — mert nem a bánok, hanem ő maga az adományozó — Pétermann és ifj. János 1423 nov. 25-én már nincsenek az élők sorában.

1425 jul. 25. Hivatkozás történik Rudolf fia, néhai Albeni János dalmát-horvát bánra és fivé-

[1] Zalamegyei oklevéltár II. 343., 344.
[2] Hazai okmánytár IV. 265.
[3] Cod. Turopoljensis I. 165.
[4] Igy pl. Fejér X. 5. 265. 404. — Teleki: Hunyadiak kora XII. 19.
[5] Cod. Turopolj. I. 176.

[1] Fejér X. 5, 501. X. 6, 92.
[2] Zalamegyei oklevéltár II. 427.
[3] Cod Turopolj. I. 188.

rére, Henrik pécsi püspökre, kit az illető okirat világosan «*filius annotati Rudolfi*, **frater Johannis uterinus et carnalis**»-*nak mond.*[1] Ez utóbbi meghatározásból czáfolhatatlanul kiviláglik, hogy Henrik pécsi püspök Albeni János dalmát-horvát bánnak egy és ugyanazon atyától és egy és ugyanazon anyától való fivére. A kettős megjelölés (uterinus et carnalis) tudtommal csak ezen *egy* okiratban található.

Már fentebb hangsulyoztam, hogy öregebb Albeni Rudolfnak az eddig szerepletteken kivül még egy hatodik fia is volt. Fenti darabunk meg is nevezi. Henrik ez, a pécsi püspök.

A konstanczi zsinat 1415 okt. 1-én jelenti Zsigmond királynak, hogy XXIII. János 1411 aug. 27-én Pál kolozsmonostori apát halála után pápai jogánál fogva ezen Henriket a kolozsmonostori convent apátjává nevezte ki, de hogy Boldizsárt (= Cossa Boldizsár mint pápa XXIII. János) pápai méltóságától megfosztották; mindamellett ajánlja a zsinat a királynak, hogy az eredményesen beváló Henriket állásában megerősitse s pártfogása alá vegye.[2] Henrik azonban már 1410 jan. 28-án mutatható ki mint kolozsmonostori apát,[3] mely minőségben még 1419 máj. 19-én is szerepel,[4] 1421 febr. 26-án fivérét Jánost követi a pécsi püspöki méltóságban, melyben 1445-ben meghalt.

Ezen püspök családi hovatartozandósága — úgy látszik — még ma sincs tisztázva a külföldi irodalomban. Arról, hogy az Albeni-család tagja, csak a legujabb időben tudnak. Pray (Specimen Hierarchiæ Hung. I. 249.) mondja, hogy a Czirkel (mellék-) nevet viselte s hogy Svábországból származott. Némelyek — igy folytatja — állitják, hogy 1415-ben a püspökséget ott hagyta s életét a bebenhauseni (Württembergben, Tübingen táján) cziszterczita monostorban bevégezte; pedig 1415-ben még nem is volt püspök. Eubel nagy hibát követett el, midőn őt zárójelben Czirkel Jánosnak nevezi.

1426 máj. Zsigmond király *Albeni János zágrábi püspöknek, valamint fivéreinek: Albeni Henrik pécsi püspöknek és Albeni Rudolfnak* czimerjavitást ad.[5]

1433 febr. 14. János zágrábi püspöknek Pécsett tett végrendelete, melyben többi között mondja, hogy *nővére Magdolna Blagaji Antalnak a neje.*[6]

[1] Tkalčić, Mon. civit. Zagrab II. 51.
[2] Történelmi Tár 1896. évf. 735.
[3] Történelmi Tár 1896. évf. 731. — Ugyanitt (730) már 1407 ápr. 23-án szerepel mint a kolozsmonostori konvent apátja; de miután itt 1408 decz. 4-én egy Antal nevü apátról van szó, az 1407. évi adat gyanus.
[4] Történelmi Tár 1897. évf. 340. — 1421 okt. 20-án már bizonyos Balázs az apát (ugyanott).
[5] Altmann: Die Urkunden Kaiser Sigmund's, 6629. sz.
[6] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. II. 72.

1433 decz. 20. (Bázel). Zsigmond király tanusitja, hogy *Medvei Rudolf, néhai János zágrábi püspök fivére* Rezi várára s Keszthely mezővárosára vonatkozó összes javairól Nádasd nb. Gersei Pető János fiai javára lemondott.[1] Erre megjegyzendő, hogy a király János zágrábi püspököt már 1430 jul. 3-án felhivja, hogy miután Rezi vára Gersei Jánosnak és Petőnek adományoztatott ő általa, az ezt érdeklő összes okiratokat emlitett adományosoknak adja át.[2]

1436 okt. 6. A zágrábi káptalan előtt Gyepői Gergely fiai óvást emelnek az ellen, hogy *Albeni, azelőtt Medvevári (Rudolf fia) Rudolf és fia Lénárd* a kőrösmegyei Gyepő s a zágrábmegyei Odraszentgyörgy, Lucsilnica és Mrassócz nevü birtokokat Frigyes és Ulrik Cilly és Zagória grófjainak, valamint ezen Ulrik fia Hermannak eladják.[3] Miután Rudolf már csak az Albeni nevet viseli s világosan ki van mondva, hogy azelőtt a «Medvevári»-t viselte, magától értetik, hogy már 1436 okt. 6-ika előtt nem volt Medvevár ura. 1437 szept. 7-én Cilly Ulrik már «dominus de Medve».[4]

Ezzel végződnek a magyarországi Albeniekről szóló adataim. Egy von der Alben Gáspárnak és nejének, Thurn-i Benignának leánya Juliana férjhez ment 1557-ben Haunspergi Hartneidhoz,[5] de kérdés, vajjon ezek a magyarországi család sarjai-e.

* * *

Már fentebb láttuk, hogy az Albeni-családok lakóhelyeik vagy birtokaik után még egy külön melléknevet is felvettek és hogy egyikük pl. a Sulzbach-nevet viselte. Azon kérdés tisztázására, hogy a magyarországi család hova sorozandó be, genealogiai s heraldikai támaszpontokat kell igénybe vennünk.

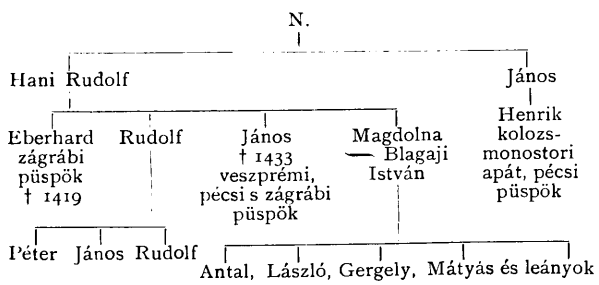
Windecke Éberhard, Zsigmond király ismert életirója, ki urát sok éven keresztül elkisérte, János zágrábi és Henrik pécsi püspökről szólván, családi nevüket «Ebtsch»-i s «Sulzbachi»-nak mondja. Ebtsch valamikor Veldenzben (most a porosz trieri kormánykerületben) volt; Sulzbach most is Bajorországban van. Tekintettel már most arra, hogy azon czimert, melyet — mint fent emlitettem — a Sulzbach-Albeni család használt, azon Albeni-családéval azonos, melyet a fentidézett berlini czimerkodex a bajor nemességhez számitott: már most is határozottan kimondhatnók, hogy Windecke alapján a magyarországi Albenieket azon Sulzbach-Albeniekkel azonosit-

[1] Zalamegyei oklevéltár II. 428.
[2] Hazai okmánytár IV. 294.
[3] Codex Turopolj. II. 249.
[4] Cod. Turopolj. II. 250.
[5] Monatsblatt der Wiener heraldischen Gesellschaft «Adler» III. 184.

hatjuk, kik a bajor nemességhez tartoztak. De van erre még közvetlenebb bizonyitékunk is és ez maga a magyarországi család czimere, melyet úgy a német Reichenthal Ulrik, ki a konstanczi zsinaton jelen volt, mint a későbbi (1483) Grünenbergi Konrád ismertek.[1]

Albeni és Medvei János dalmát-horvát bán jelen volt a konstanczi zsinaton. Reichenthal igy emliti: «Herzog Johannes zu Alban und Hauptmann zu Dalmatia.» Czimere szerinte: feketében arany balharánt pólya; Grünenberg szerint czimere: feketében arany czölöp. Aláirása: «Von der Albin Erbtruchsess zur Salzburg.» Hogy miképpen jutott e család a salzburgi[2] örökös tálnokmesteri méltósághoz, nem tudom; de az bizonyos, hogy a feketében elhelyezett aranyczölöp czáfolhatatlanul bizonyitja, *hogy a magyarországi Albeni-család* **a Bajorországban törzsökös volt Sulzbach-Albeni törzsből kisarjadzott.**

Hazai iróink e családra vonatkozólag a legkülönfélébb változatokat közlik, melyek még a legujabb művekben is napvilágot láttak és melyek úgy a család eredetét, mint a nemzedékrendi, vagyis izenkénti összefüggését helytelenül vázolják. Egyik helyen[3] olvassuk: «1407 febr. 26-án frater János választott veszprémi püspök. Ez a *Stájerországból származó Albeni János* szt. Benedek-rendjének szerzetese, *Albeni Éberhard zágrábi püspöknek testvére.*» Egy másik helyen[4] pedig a következőket: Albeni János apát (1404—1406) családját a Czilleiek rokonsági viszonyba hozták Zsigmond királylyal. Éberhard zágrábi püspök az ő testvére; a család Steierből kerü t Horvátországba stb. A családtagok viszonyát pedig következőleg tünteti föl:

Ezen nemzedékrendi tábla teljesen hasznavehetetlen, minek bizonyitékára a következők szolgáljanak:

a) A család stájerországi eredete egyáltalában nincsen bebizonyitva; lehet, hogy a stájerországi Czillyekkel rokonsági viszonyban volt, lehet, hogy Németországból egyik ága ennek következtében Stájerországba került, de a család fészke, mint fentebb láttuk, nem Stájer-, hanem Bajorország.

b) Hogy Éberhard zágrábi püspök szintén az Albeni család tagja, teljesen helytelen. Az 1401. évi okirat világosan kimondja, hogy Albeni Rudolf Éberhard püspöknek *a sororiusa;* ezen szó alatt rendszerint a nővér férje, esetleg a nővér fia értendő; legyen azonban már most akárhogy, annyi áll, hogy már ennek alapján is be van bizonyitva, hogy Éberhard nem az Albeni-család fiágon sarja. 1423-ban pedig János zágrábi püspök világosan hangsulyozza, hogy Albeni Pétermann és János az ő fivérei, Éberhard püspök pedig csak *az avunculusa*, mely utóbbi kifejezés alatt mindig és kivétel nélkül *az anya fivére* értendő, mert az atya fivére latinul mindig patruus.

c) Fenti nemzedékrendi tábla három Rudolfot ismer; ezek között II. Rudolfnak három fia van: Péter, János és Rudolf. *Ez sem áll.* E Péter nem más mint Pétermann bán, János pedig az őt követő bán; a fenti oklevelekből, nevezetesen az 1423. éviből cáfolhatatlanul kitünik, hogy a két bán János zágrábi püspöknek a fivérei, nem pedig unokaöcscsei.

d) Nem áll, hogy Magdolna férje Blagaji István és hogy e házasságból Antal, László, Gergely, Mátyás és leányok születtek volna. János zágrábi püspök 1433-ban tett végrendeletében világosan megmondja, hogy nővére Magdolna Blagaji Antalhoz ment férjhez.

Az egyetlen Blagaji István, kire a fenti házassági összeköttetés az időrend szerint alkalmazható volna, zágrábi kanonok volt.[1] Helyes csak az, hogy Antal, ki ezen táblán Magdolna fia, Albeni Magdolnának a férje; hogy Magdolnának leányai is voltak, arról a legujabb kutatásokon alapuló nemzedékrendi tábla[2] mit sem tud.

e) Az sem áll, hogy Henrik kolozsmonostori apát és pécsi püspök Jánosnak a fia s János zágrábi püspöknek az unokatestvére. Az illető munka azzal indokolja ezen állitást, hogy Henrik sirfelirata: «Hic est sepultus Henricus Johannis episcopus Quinqueecclesiensis.» Az egyetlen János, kire ezen atyafiság vonatkozhatna, János dalmát-horvát bán, kiről azonban egyetlen egy okirat sem mondja, hogy gyermekei voltak. De itt az 1425. évi okirat, mely világosabbnál világosan hirdeti, hogy Henrik pécsi püspök «filius annotati Rudolfi, frater Johannis uterinus et carnalis», tehát egy és ugyanazon

[1] V. ö. Dr. Thallóczy Lajos erre vonatkozó jeles dolgozatával (Turul, 1908. évf. 104 sk k. old.

[2] Ha tényleg Salzburgról és *nem Sulzbach*-ról van szó.

[3] Mon. rom. episc. Vespr. II. LVI.

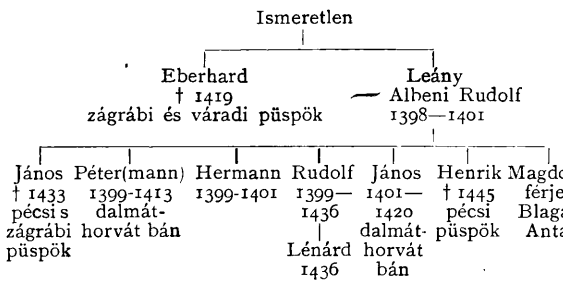
[4] A pannonhalmi főapátság története III. 33—34.

[1] V. ö. többi közt a Pannonh. főapátság tört. III. 33.

[2] Dr. Thallóczy Lajos: Blagay-oklevéltár egyik melléklete.

Rudolf fia, Jánosnak (bánnak) pedig atyától és anyától édes fivére. Ezzel szemben a sirfelirat, mely minden valószinüség szerint csak későbbi időből való, minden értékét veszti.

A helyes nemzedékrend pedig a következő:

Hogy Koller a pécsi püspökségről szóló művében János püspököt «de Han»-nak nevezi, abban találhatná magyarázatát, hogy Hany zalamegyei helység esetleg Éberhard püspöké volt, ki ezt unokaöcscsének adta. Erről a megnevezésről különben egyéb forrás mit sem tud.

Dr. WERTNER MÓR.

Heraldikai apróságok.

1. *Czimereslevél kanczelláriai taxája 1572-ben.*

A XVIII. századtól kezdve számos nyugta maradt ránk a nemesi, bárói és grófi diplomák kiállításáért kifizetett összegekről, a régebbi időkből azonban kevesebb adattal rendelkezünk, s azért közöljük alább Salm gróf e rövid kis levelét, mert megtudjuk belőle, hogy Liszthytől, a ki ekkor alkanczellár volt, 20 forinton váltott ki két darab czimeres levelet; ezek egyike *Vajda Kristófé* volt, a másiknak tulajdonosáról nem szól a levél, melynek teljes szövege a következő: «Egregie nobis dilecte, salutem et benevolentiam. Im mi Listhius uramtól váltottunk ki két levelet húsz forinton, egyik Vayda Christoff czimer-levele, az másik más szolgánké. Azért azt akarjok, hogy mikor ez mi levelünkkel Listhius uram embere megtalál, hogy mindjárast adj húsz forintot neki. Nec secus facturus. Valete feliciter. Datum Viennæ die 12. Novembris 1572. — Eckius comes a Salmis manu propria.

Czim: Egregio Benedicto Literato Jauriensi, provisori nostro in arce Sancti Georgii etc. nobis dilecto».[1]

2. *Bocskay szakácsának czimeres levele.*

Ismeretes Zsigmond királynak szakácsa, Eresztvényi Ferencz, számára adományozott czimeres levele.[1] Ismerjük továbbá Báthory István szakácsának Krasznai Für Jánosnak 1579 június 10-én Báthory Istvántól nyert czimeres nemeslevelét.[2] A következőkben egy későbbi fejedelmi szakácsnak, Vármezei Pethő Györgynek cimeres levelét mutatjuk be, melyet Bocskay István 1606 november 23.-án adott Kassán familiarisának, az emlitett Pethő Györgynek és testvérének Jánosnak, özv. alpesi Zólyomy Miklósné, Daróczy Zsófia közbenjárására. A czimerszerző érdemeiről az oklevél igy emlékszik meg: ... «*quae ipse nobis etiam antea cum remissiori fortunae cura nitebamur arte sua coquinaria, qua multos alios excellere non ignoramus, ex post autem militiam sequens in his bellicis expeditionibus ... notanter autem in obsidione Varadiensi fideliter exhibuit...*» Amint Eresztvényi czimerében mesterségére emlékeztet a nyárson sülő hal, úgy itt Pethő czimerében szakácsi müvészetének jelképe a két fogoly — bizonyára jól értett a vad elkészitéséhez s a konyhakés a *culter cisorius.* A czimerleirás a következő: «scutum videlicet militare cœlistini coloris, cuius fundum cespes viridis occupat, super quo duæ perdices naturalibus pennis depictæ alis compositis altera vigilanti, altera vero capite plumis abscondito dormienti similes requiescere visuntur; supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis unionibusque variegatum, ex quo dimidius homo amictu rubeo umbilicotenus exsurgere dextra ensem nudum, simistra vero cultrum cisorium tenere visitur; ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant».[3]

3. *Adatok a czimeralakok jelentésének magyarázatához.*

(Tapolczai Tompa Mihály czimeres levele.)

Tapolczai Tompa Mihály, kinek czimeres leveléről szólunk, Nádasdy Tamás, majd Dudich András titkára és tanácsosa volt, mint ez oklevélből tudjuk. Egyrészt ebből a szempontból érdemli meg figyelmünket, másrészt azonban azért is, mert az oklevél elmondja, hogy mi a jelentése a czimerben látható alakoknak, s mi módon függnek össze ezek életpályájának egyes mozzanataival. Tompa a czimert I. Ferdinándtól kapta, az erről szóló oklevelet azonban nem ismerjük, csak a Miksától való 1564 augusztus

[1] Nemzeti Múzeum levt. Törzsanyag. 1572.

[1] 1414. szept. 16. (Mon. Hung. Her. II. 35. l.)

[2] Közölte Lehoczky Tivadar Turul 1887. évf. 200. lap.

[3] 1746 márc. 12-én Veszprémben Perczel Imre viczeszolgabíró által kiadott hiteles másolata a veszprémi káptalan orsz. levéltárában, Donationales et armales n. 31.

11-én Bécsben kelt, czimeres nemeslevél hivatkozik rá, melylyel Miksa megujitotta Ferdinánd adományát [1] s egyben nemesi kuriává emelte Tompa tapolczai kuriáját. A czimerleirás s az azt követő magyarázat a következő: «scutum videlicet erectum lineis tribus circa centrum scuti ad angulos obtusos sese secantibus tripartito divisum, inferior scuti ora albo colore expressa repræsentat tres colliculos ex imo emergentes, e quorum medio, reliquis nonnihil evectiore, enatus cernitur surculus rosaceus ramis per totam eam scuti regionem dispansis tribus rosis conspicuus, quarum mediæ insidet psittacus naturali colore pictus rostro versus sinistrum scuti latus converso, alis expansis, dextropede annulum aureum adamante acuto radiantem tenens; in superiore dextro scuti latere rubri coloris apparet ductus albus transversim actus formam fluminis referens, cui a sinistra parte imminet stella radians, sinistrum porro scuti latus cæsio colore notatum continet caput leonis iubis oblongis, horridum rictu, annulum aureum similiter acuto adamante clarum tenens, supra quod e regione stellæ depicta est imago lunæ corniculatæ cornibus versus dextrum scuti latus conversis; scuto incumbit, galea aperta, torque aureo per collum revincta ex qua defluunt lemnisci cæsio, flavo, rubro et albo coloribus distincti, galeæ imposita est corona, regium decus, margaritis pretiosis refulgens et imminet desuper caput leonis, priori per omnia simile, — non levia quippe, si dilegintius perpendas, vitæ studiorumque tuorum argumenta: tres siquidem colliculi solum tuum patrium declarant, surculus rosæ, spinis asper, virtutis viam designat, aditu quidem asperam et confragosam ceterumque indefesso pertinacique studio tuo aditum tibi ad carpendas rosas, fragrantissimos scilicet et nullo ævo defluxuros eos fructus usurpandos feceriı; psittacus, volucrum ingeniosissima humanæque vocis æmula, animi prudentiam linguæque facundiam adumbrat, quæ virtutes in hominibus literatis vel præcipue requirunt; annulus apud doctos encyclopediæ argumentum est, in politico tamen vitæ ordine secretarii munus apposite adumbrat; fluvius rerum mundanarum tempestates refert, quibus homines præstantes ceu quibuspiam rapti absorberentur in præstantissima dei ope, quam luna et stella denotant, adiuti infractaque animi fortitudine præditi ex iis eluctarentur; caput leonis, ut est leo animal animi magnitudine et virium robore præstantissimum, animi fortitudinem in quibusvis fortunae procellis conservandam notat».[1]

Dr. HOLUB JÓZSEF.

[1] Tompa Mihályon kivül még a következőkre terjedt ki az adomány: apjára, Antalra, testvéreire, Boldizsárra és Gergelyre, sógoraira: Keresztúri Deák Boldizsárra, Ereki Deák Gergelyre, Szili Bakon Andrásra és rokonára Keresztúri Deák Gáspárra.

A Csém-nemzetségből kiágazott családok.

A Vasmegyében még most is létező Csém nevü helység valamikor az ugyanazon nevü nemzetség tulajdonát képezte. E nemzetségre vonatkozólag genealogiai irodalmunkban mindeddig csak egynéhány, 1244-ben emlitett tagjáról van szó, arról azonban, vajjon e nemzetségből még később is virágzó külön családok ágaztak-e ki, mindeddig nem volt tudomásunk.

Pedig vannak.

* * *

A nemzetség első nyomára IV. Bélának 1245 [2] febr. 2-án kiállitott okiratában akadunk. Elmondja benne a király, hogy a Csém-nemzetség tagjai Vasmegye határainak védelmezésében már régen kitüntették magukat, hogy két tagja: *Roland* és *Seywret* valamely (az okiratban már ki nem betüzhető) vasmegyei végvár védelmezése alatt az osztrákoktól megöletett, minek megjutalmazásául a nemzetség tagjainak a Vasmegyében, Csém, Csatár, Tolvajvár, Cséke, Pösöny, Korlátfalva és Inczéd szomszédságában fekvő *Óvár* nevü telket, melyen valamikor vár állott, a hozzá tartozó földekkel oly feltétellel adományozza, hogy a határnak az osztrák betörések elleni védelmezése céljából a régi várat felépitsék. Az adományozott tagok pedig a következők:

a) Mad comes és fia Tamás, *b)* Márton, *c)* Miksa, *d)* Jakabsa, *e)* Hertenig, *f)* az osztrákok ellen elesett Roland fia Roland, *g)* az ugyanazok ellen elesett *Seywret fia Szilveszter.* Hogy mikorra teendő ezen osztrák becsapás, határozottsággal meg nem mondhatjuk, de minden valószinüség arra vall, hogy 1230-ban történt, mely évről tudjuk, hogy az osztrákok akkor a Vasmegyében lévő Borostyán és Langeck nevü várakat ostromolták.[3]

Az 1245-ben szereplő személyek utódairól tudtommal csak az 1291-ben kiállitott két okirat adja az első megbizható tudósitást.[4] III. An-

[1] A czimeres nemeslevél átírva megvan a Zalavármegye hatósága által a Tompa Mihály és Jakusics György veszprémi püspök közt folyt perben 1641. Sümegen kiadott ítéletlevelében. Veszprémi káptalan országos levt. T. 328.

[2] Wenzel VII. 161., 162., hol a kelet 1244-re van téve. De miután ebben már Héder nb. Güszingi Henrik mint Vasmegye főispánja szerepel, holott 1244 jun. 15-én még Balduin a főispán (ugyanott 157.) és a király uralkodásának tizedik évéről szól, világos, hogy az okirat kiállitása 1245-re teendő.

[3] Wenzel VII. 283.

[4] Wenzel XII. 503.

drás király tanusitja az egyikben, hogy *Silvester fia: Óvári Bittó* (= Bychov), az ő hive, már számos alkalommal nagy érdemeket szerzett magának. Midőn II. Ottokár cseh király a magyar határt elfoglalta, Bittó a határvidéken az osztrákok ellen harczolva, osztrák fogságba került. Onnan kiszabadulva Albert osztrák fejedelem ellen harczolt, midőn ez (1289-ben) hatalmas sereg élén Vasmegyébe betört. *Óvár nevü várát* mindaddig hősiesen védelmezte, mig csak lehetett; de miután sehol sem kapott segitséget, fel kellett adnia a várt, mire számos rokonaival együtt osztrák fogságba került, melyből csak úgy tudott szabadulni, hogy összes birtokait részint eladta, részint elzálogositotta. Sógora (vagy nővérének fia = frater sororius) Domonkos Óvár ostroma alatt elesett. Hősies magatartásáról Güszingi Iván és Miklós tanuskodtak. 1291-ben ujra találjuk egy Ausztria ellen inditott hadjáratban, a mennyiben az osztrák Rohrau nevü vár ostromlásában részt vett. Altalánosságban még azt is emliti a király, hogy Bittó már V. István alatt is kitüntette magát. E nagy érdemek elismeréseül megujitja neki azon adománylevelet, melynek erejével V. István neki a Vasmegyében fekvő *Szarvaskend* nevü helységet adományozta és mely az óvári ostromlás alatt elveszett.[1]

Bittó korábbi s további sorsát határozottsággal nem ismerjük. — 1286-ban olvassuk, hogy bizonyos *Bichow* mester a vasmegyei Döröcske mellett birtokol.[2] 1309-ben bizonyos *Bytho* Vasmegye alispánja[3] s alig lehet kétség benne, hogy mindkét esetben e Bittó a Csém-nemzetség fentebbi tagjával azonos.

1326-ban bizonyos Bittó (=Bycho) Sopronmegye egyik alispánja[4] azt azonban, hogy Óvári Bittóval azonos legyen, nem merem határozottan állitani. Ugyanazon évi febr. 27-én Bychou mester Hédervári Dénes megbizottja[5] és igy kétségkivül a sopronmegyei alispánnal azonos, mert Dezső 1326-ban Sopronmegye főispánja.

A másik okiratban tanusitja András király 1291 jul. 21-én,[1] hogy *Hertuegh fiai: Vész Miklós, Werhart, Konrád* és *Seyfried* tőle a vasmegyebeli hidegségi (= hidegkuti) kerületben fekvő Alber nevü birtokot kérik. Érdemeikül felsorolja, hogy akkor, midőn Trusalch (Truzsalk) és más osztrákok a végvárakat elfoglalták, nevezetesen midőn Trusalck a körmendi várt kezén tartotta, vitézül harczoltak, mely alkalommal Merch nevü fivérük elesett, — hogy Vernhard (III. András uralkodása kezdetén) Rohoncz vára előtt az osztrákok ellen harczolva, sulyosan megsérült, hogy Miklós Szent-Mihály vára előtt megsebesült,[2] és hogy az 1291. évi hadjáratban szintén részt vettek, melynek folyamán egyik rokonuk, Német (Theotonicus) János az osztrák *Rohrau* (az okirat közlője tévesen mondja: Boros) előtt elesett. Megujitja nekik tehát IV. Lászlónak Alber birtokra vonatkozó adománylevelét. Miután a nemzetség tagjai sorában 1245-ben egy Hertenig-et találtunk (Hertenig = Hertuegh nem más mint a nemet Hartwich = Hartwig magyaros kiejtése) és Hertvegh fiai épen úgy mint Szilveszter fia Bittó 1291-ben Rohrau előtt harczolnak, jogositva érezhetjük magunkat azon határozott állitásra, hogy Hertveg fiai szintén a Csém nemzetség tagjai sorába felveendők. A «Wész» pedig nem más, mint a német «Weisz» magyaros kiejtése.

«Wész» Miklós 1296-ban a vasmegyei Szeleste nevü helységben birtokot szerez. Az erről szóló okiratot 1328 máj. 29-én *Vernhard fia: Szilvágyi Miklós* iratja át,[3] a miből következik, hogy Weisz Miklós egyenes fiörököst nem hagyott, hogy örököse fivérének, Vernhardnak, fia Miklós s hogy ez 1328-ban a «*Szilvágyi*» *családnevet használja.* — 1292 aug. 3-án találjuk,[4] hogy (Csói) Mátya comes Szilvágyon három hübérbirtokrészt Bernhard (Berunhord) comesnek, Monyorókerék várnagyának elzálogosit. Az imént felhozott adatból tehát azon érdekes eredmény következik, hogy ezen várnagy nem más, mint a Csém nb. Vernhard. Miután továbbá 1368-ban[5] egy Szilvágyi Miklós fia Péter nevü birtokosra is akadunk, több mint valószinü, hogy ezen

[1] Dr. Pauler Gyula «A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt» czimü művének első kiadásában (II. 522.) az 1291. évi hadjáratról szólván, azt mondja, hogy «Albert herczeg juniusban Vasból, Sopronból *átment Mosonyba és megtámadta Magyar-Ovárt. A várat Szilveszter fia Bychov — Biczó — védelmezte stb.*» Mily bevágó fontossággal birnak a genealogiai meghatározások valamely homályos földrajzi, chronologiai s egyéb természetü történelmi kérdés felderitésénél és mily nagy hibát lehet elkövetni, ha genealogiai támpontok mellőzésével valamely kérdést csak találomra akarunk megoldani: mutatja fényesen a jelen eset. Pauler ezen Óvárt a mosonmegyei Magyar-Óvárral veszi azonosnak, holott fentebbi családtörténelmi elemzésből megczáfolhatatlanul kiviláglik, hogy a vasmegyei Ovárral van dolgunk. — Magyar-Óvár 1289 előtt és után a Győr-nemzetség birtokában volt.

[2] Hazai okmánytár VIII. 250.

[3] Anjoukori okmánytár VI. 467.

[4] Sopronm. oklevéltár I. 109.

[5] Fejér VIII. 3., 126.

[1] Wenzel XII. 503. IV. László adománylevele kelt 1281-ben, midőn az illetők Güsztingi János nádor hadseregében szolgáltak. Wenzel IX. 297.

[2] Erről emlékszik is egy 1313. évi okirat (Anjoukori okmánytár I. 296.), midőn azt mondja: «ipso tempore quando *Trussalchius theotonicus* monasterium beati Michaelis de Castro ferreo potencialiter adhierat supra villam Gelse accedendo etc.»

[3] Hazai okmánytár III. 46. 98.

[4] Hazai okmánytár IV. 387.

[5] Sopronm. oklevéltár I. 375.

Péter alatt Csém nb. Vernhard vagy Bernát unokáját kell értenünk.

1418-ban szerepelnek *Szilvágyi János fiai Imre és Benedek.*[1] Weisz Miklós különben már 1308-ban használja a «Szelestei» nevet.[2]

* * *

Fentebb láttuk, hogy Csém nb. Seywret fia Szilveszter a vasmegyei Óvárt kapja s hogy e Szilveszter fia Bittó, ki 1291-ben már *az «Óvári» családnevet* viseli, a vasmegyei Szarvaskend nevü birtokra, melyet már V. Istvántól (1270—1272) kapott, megerősitést nyert. Közvetlen utódait nem ismerjük ugyan, de az alábbi adatok alapján könnyen ismerhetjük.

1. Vasmegyében a XIV. századtól kezdve a *Sibrik*-családdal találkozunk, ki a *szarvaskendi, óvári*, fitesi és káldi előnevet használja. Nevezetesen ismerjük a következő chronologiai adatokat:

a) 1344: fil. *Sefridi, b) 1368:* fil. *Sebreti, c) 1405: szarvaskendi Sefridus, d) 1455:* szarvaskendi vagy fizesi *Sebrich* Gergely, *e)* 1458: szarvaskendi *Sebreth* (dictus) András, *f)* 1468: *Sebreth* dictus, *g)* 1471 okt. 28-án *óvári Sybryth* Péter és fivérei *László* és *Zsigmond* (czimereslevelet kapnak), *h)* 1478: szarvaskendi *Sybryth* Benedek, *i)* 1479: szarvaskendi *Szifrid-fia* László Vasmegye főispánja és a »*Sybryd*« István; *j)* 1496: szarvaskendi «*Sybryk*» László az alispán, *k)* 1461: szarvaskendi *Szejfridfi* Gergely és *l)* 1489. pedig: szarvaskendi *Sibrik* László és Zsigmond az óvári várban őket illető jogukat a Baumkircher-ekre ruházzák át. *m)* 1492: Ladislaus *Sybryth* de Zarwaskend.[3]

Mindezen változások, melyeken a család neve 1344 óta keresztül ment, mig 1489-ben véglegesen a «Sibrik«-nevet felvette, nem mások, mint az eredeti német Seyfried magyarositásai, illetve ferditései. Sibrik (= Zsibrik) sem más és igy az eddigiek alapján — azt hiszem — be van bizonyitva, hogy *itt Óvári Bittó egyenes utódaival van dolgunk és* ***hogy a szarvaskendi Sibrik-család a Csém-nemzetség egyik hajtása.***

2. Óvár várát a XV. században a vasmegyebeli ***Óvári***-család birta. 1449-ben az elitélt Óvári Miklós birtokát: ***Óvár,*** *Pöszöny, Csatár,* ***Szarvaskend, Csém*** részeit a kormányzó eladományozza; majd 1452-ben ugyanő Nárda, Szabar és Méren részeit, mint a magbanszakadt Óvári János birtokait Somosi Jánosnak és Óvári Imrének adományozza, 1468-ban az Óvári Bekő groffenschachi, laki és gerinczesföldi részeibe a Gel(e)ieket igtatták be.[1]

A birtokviszonyokból megczáfolhatatlanul derül ki, hogy ***a vasmegyebeli Óvári-család is a Csém-nemzetség hajtása;*** egyenes ősét azonban azért nem tudjuk határozottan megjelölni, mert Seyfried fia Szilveszteren kivül Óvárt 1245-ben még más Csém-nembeliek is kapták, kiknek utódai éppen úgy vehették fel az Óvári nevet mint Szilveszter fia Bittó. Nevezetes körülmény azonban mégis, hogy az Óváriak birtokában Szarvaskendet is találjuk, melyet tudvalevőleg Bittó 1270 és 1272 között kapott. Ebből már most arra szabad következtetnünk, hogy Bittó utódai sorából az egyik ág az Óvári nevet megtartotta.

3. Találjuk továbbá Vasmegyében a Csémi-családot is, mely egyszer (1442-ben) mint Csámi is szerepel, a mi kétségkivül csak irási hiba. De miután a magvaszakadt Csámi Mihály birtokai királyi adományozás utján Óvári Jánosnak és a már fentnevezett Somosi Jánosnak adattak, kétséget nem szenvedhet, hogy a ***Csémiek is a Csém-nemzetség egyik hajtása*** és hogy bennök valószinüleg a nemzetség törzséből legkorábban kibontakozott családot kell felismernünk.

Vajjon Somosi János is e nemzetség tagja? nem tudjuk. De miután (1479-ben) egy Kis-Csém és (1490-ben) Nagy-Csém is szerepel, több mint valószinü, hogy az 1479-ben szereplő kis-csémi Török-család is e nemzetség sarja.[2]

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Fejér X. 6, 111.
[2] Sopronm. oklevéltár I. 70.
[3] Csánki II. 848. Zalam. oklevéltár II. 634.

A gentry.

E czimen a Budapesti Szemle ez idei áprilisi és májusi számában egy igen érdekes és tanulságos fejtegetést olvashatunk Concha Győző tollából. Nem lesz talán felesleges, ha a jeles tanulmány gondolatmenetét néhány megjegyzésünk kiséretében megismertetjük olvasóinkkal.

A gentry szó és fogalom angol eredetü. Az angol gentry-osztály eredetét tekintve azonos származásu az angol aristokratiával. Az angol aristokrata családoknál ugyanis mindig csak a család legidősebb sarja birja a család főnemesi birtokait és viseli főnemesi czimeit, mig az ifjabbak alkották a gentryt. Hosszas fejlődés után az angol gentry ma már elvesztette születési jellegét, az angol társadalom a gentryhez való tartozását nem a származástól teszi függővé, hanem bizonyos kedvezőbb anyagi helyzettől,

[1] Ugyanott 842.
[2] Ugyanott 741., 854.

mely lehetővé teszi a magasabb szellemi, erkölcsi és műveltségi élet kifejlődését.

A magyar gentry jóval kisebb történeti fejlődésre tekinthet vissza mint az angol. Tulajdonképeni kialakulása csak a 48-as törvényhozással kezdődik, a mikor a köznemesség minden lényeges előjogát elvesztette. A megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok közt, hozzájárulván az absolutismus is, a köznemesség igen bizonytalanul érzi magát. Az alkotmány helyreállitásától várta helyzete megszilárdulását, de reményében csalatkozott. Erre bizonyos mozgalom kezdődött a köznemesség körében s e mozgalommal kapcsolatban feltünik a gentry elnevezés. A régi középosztály az ujabb földbirtokosok és a magasabb szellemi foglalkozást üzők egy társadalmi renddé alakulnak. Kimarad az uj alakulásból az előkelőbb polgári elem és a műveltebb zsidóság. Az alakuló társadalmi osztály kezdettől fogva agrár szinezetü és conservativ jellegü. A nyolczvanas években mindinkább erősödik a mozgalom, bár még egészen a társas élet körében marad. (Országos Casino alapitása 1883.) A sajtó is kezd foglalkozni a gentry dolgaival. Clericalis és feudalis törekvésekkel gyanusitják meg és a liberalismus nevében erősen támadják. (Beksics.) A gentry védelmére Berzeviczy Albert kel egy jeles czikksorozatban. Ő határozza meg először a magyar gentryt, mely alatt a köznemességet érti. Majd gróf Tisza István és Grosschmied Béni fejtegetik, hogy egy erős magyar középbirtokos-osztály léte nemzeti érdek és ők is, mások is különféle törvényhozási intézkedéseket sürgetnek ez osztály érdekében. Mindazonáltal a gentry helyzetén alig változik valami. A mint Concha mondja: «A mindennapi társaséletben vagy a költészet világának szinpadán oly sürün szereplő gentry nem soczialpolitikai tényező, mert immár hosszú élete ellenére is merő vágyakozás, ösztön, egy társadalmi csoport szeretetének s a más csoportok iránti ellenszenvének ösztöne, ezentul még a csoport létérdekeinek és társadalmi hivatásának értelmi fontolgatása, de a vágyakodás, ösztön és fontolgatás akarattá sürödni (sic!) nem birnak. A gentry érzelem, fogalom is, de nem actio.»

Az első actio 1907 nov. 14-én történt gróf Pálffy János végrendeletével. A fejedelmi alapitványok közül hármat tart a gentryre nézve fontosnak Concha. Az egyik a középiskolai tanárok részére hagyott üdülőhely (a vöröskői vár), a másik a magyar középosztály gyermekei számára alapitott 700—1000 koronás tanulói ösztöndijak, a harmadik ugyancsak a magyar középosztály főiskolát végzett fiatalsága számára létesitett 4000—6000 koronás külföldi utazási ösztöndijak. Ismerteti ezután Concha Králiknak, a Pálffy-végrendelet jelentőségét méltató könyvét, inti a zsidóságot, hogy a keresztény és magyar világnézethez való alkalmazkodással keresse a gentryvel való egybeolvadást s végül a gentryt felhivja, hogy iparkodjék tagjaiban megvalósitani az angol gentleman mivoltát.

Legyen szabad Concha eszmeébresztő fejtegetéseihez — melyeknek természetesen csak halvány mása e kivonat — néhány kifogásunkat hozzáfüzni. Egyik kifogásunk az, hogy Concha meg sem emliti gróf Zichy Imrének *Szemle* cz. hetilapját, mely ugyan sem rövid létezése (1883—85), sem csekély elterjedtsége, sem meg nem felelő szinvonala miatt nagyobb hatást nem tehetett, de határozottan a gentry érdekeinek képviseletét tüzvén ki programmjául, a nyolczvanas évek gentry-mozgalmai egyik jelenségeként mégis emlitést érdemelt volna. Azt hisszük továbbá, hogy Concha a Pálffy-végrendelet jelentőségét erősen túlbecsüli a gentryre nézve. Elvégre 12 millió korona döntő fordulatot nem képezhet az oly nagyszámu középosztály életében. S ha képezhetne is, ezt igy jóslatként bajos előre kimondani, nem is szólva arról, hogy egyelőre még bizonytalan, hogy a végrendelet Pálffy János akarata szerint végre lesz-e egyáltalán hajtva. Különben is az alapitványok a magyar középosztálynak szólnak s nem a gentrynek.

És ezzel eljutottunk a legsulyosabb kifogáshoz. Concha czikkéből nem lehet egész pontosan megállapitani, kiket soroz ő a gentry tagjai közé s a mennyiben megértettük gondolatmenetét, úgy látszik, mintha nem sikerült volna neki teljesen felismerni a magyar gentry mivoltát. Egyrészt nagyon erősen az angol gentry hatása alatt áll, másrészt meg a magyar gentrységét, azt gyanitjuk, egyenértékünek tartja az Országos-casinói tagsággal. Pedig az angol és a magyar gentrynek az átvett néven kivül édeskevés köze van egymáshoz s az Országos-casinói tagság a gentrységtől ma már erősen differenciálódott fogalom.

A magyar gentry eredetét tekintve, földbirtokos nemesi osztály. Szinte kizárólag azon köznemesi családok sarjait számitjuk ide, kiknek ősei a régi megyei és országgyülési életben jelentékenyebb szerepet játszottak. Tehát nem az egész köznemességet, hanem annak csak vagyonosabb, előkelőbb részét. Ezek az u. n. gentry-familiák, melyek e jellegüket kedvezőtlenné vált anyagi helyzetükben is többé-kevésbbé megtartották. A gentry-familiák egy része ugyanis az ősiség eltörlése után elvesztette birtokait s az uj alkotmányos életben a nagy mértékben felszaporodott hivatalokban keresett megélhetést. Főleg a megyei és ministerialis hivatalokat árasztották el ősi tradicziók hatása alatt és e hivatalokra rá is nyomták a gentry-

jelleget (a mi nem teszi azt, hogy mindenki, a ki e hivatalokban van, egyszersmind gentry is). Az uj hivatalnok-gentry és a régi földbirtokos-gentry társadalmilag egy osztály maradt, hiszen a közös családi származás és hagyományok sokszorosan összetartották őket. Sőt a hivatalnok-gentry jobbmódu része volt az, mely folyton a fővárosban tartózkodván, a gentry-mozgalmakban vezérszerepet játszott. A lassankint kifejlődő gentry-osztályöntudatot ők tartották ébren s ez tőlük és általuk terjedt szét az országban.

El kell ismernünk, hogy a gentry közé apránkint bejutottak olyan elemek is, kik nem származtak gentry-familiákból. Hangsulyoznunk kell azonban, hogy ezeket nem hivataluk, foglalkozásuk emelte a gentry közé, hanem társasági helyzetük. Gentry-családokkal házasodván össze, ezek társaságában élve hozzájuk simultak érzésben és gondolkozásban. Ilyenek — azaz nem gentry-családokból származók s a társadalom által mégis gentrykül elismertek — azonban jóval kevesebben vannak, mint általában véve hiszik és a keresztény és nemesi származástól itt sem lehet eltekinteni. A gentryskedés ujabban valóságos ragályként lépett fel országszerte, a mi előkelőbb gondolkozást és viselkedést, vagy legalább annak látszatát hozván magával, comicus kinövései mellett sem egészen elitélendő társadalmi jelenség, de nem mind gentry az, a ki annak hiszi magát vagy azt szeretné, hogy annak tartsák.

Ezek szerint nálunk a gentryhez való tartozás első sorban a családi leszármazáson fordul meg. A gentry-familiák nem mind ősi családok, de az apai ágon 4—5 nemesi ős mégis minimalis követelménynek mondható (anyai ágon a magyar felfogás elnézőbb). Szükséges továbbá bizonyos fokú jólét, műveltségi állapot és megfelelő társasági helyzet. Azután élnie kell az illetőkben a gentry-osztályöntudatnak, melylyel együtt jár az a világnézet is, mely a gentryre nézve jellemző. E gentry világfelfogás legfőbb alkatelemei: conservativismus a politikában, agrarismus a gazdasági, gavallérság és exclusivitás a társadalmi életben. A gentry-conservativismus elég különböző szinezésben jelentkezik. Lehet aulicus, lehet nemzeti; fősajátsága az, hogy a létező monarchicus alkotmányon és az ehhez szabott társadalmi renden lényeges reformokat nem óhajt, még olyan esetekben sem, mikor a mai helyzet reá nézve bizonyos szempontból kedvezőtlen (pl. a főrendiház mai szervezete). Az agrarismus mutatja igazi földbirtokos osztálynak a gentryt. A föld szeretete sajátosan össze van nőve a gentryvel. Még a gentry azon tagjai is, a kik egész életüket a főváros háztengerében töltik, a kiknek egy talpalattnyi földjük sincs, a kiknek jóformán fogalmuk sincs a gazdálkodásról, lélekben ma is földbirtokosok és a földbirtokos osztály érdekeit viselik szivükön. A gavallérság fogalmát nem meghatározni, de körülirni is nehéz. Magában foglalja mások jogainak tiszteletben tartását, de annak érzését is, hogy a gavallér más közönséges embereknél különbnek tartja magát. Különbnek nagyobb lelki müveltsége, szélesebb látóköre, jobb modora és *társadalmi* függetlensége által. A mi sokak szemében a gavallérság leglényegesebb vonásának tünik fel, a bővebb költés, az csak külsőség. Az exclusivitás lefelé és *fölfelé* szintén igen feltünő vonása a magyar gentrynek, sőt a fölfelé való exclusivitás aligha lesz egy társadalmi osztálynál is annyira kifejlődve, mint a hamisitatlan magyar gentrynél. A gentry nem akar több lenni mint gentry; nem keresi az aristokratiával való összeköttetést; készséggel elismeri, hogy felette álló társadalmi osztály, de meg van elégedve a maga alacsonyabb társadalmi helyzetével s nem akar feljebb jutni. Ezért olyan ritka nálunk a gentry-családok főnemesitése. És a hol ez bekövetkezik, ott már rendesen az aristocratiával való összeházasodás, nagy vagyon és igen előkelő politikai vagy katonai szerep az eredeti gentry-jelleget megváltoztatta. A társadalmi capillaritás ezen hiánya lehet hibája a gentrynek, de bizonynyal egyik legsympathicusabb vonása. Az exclusivitás lefelé is érvényesül, de kevésbbé mint fölfelé. Az igazi gentry csak gentry-társaságban érzi jól magát s a magánéletben ilyen társaságot keres, nem lát ott szivesen semmiféle más elemet, legyen az gróf, bankár, hivatalnok vagy polgár.

Körülbelül ilyen lesz a képe a ma magyar gentryjének. Hogy mennyiben gondolkozik és viselkedik helyesen a gentry, hogy miben és hogyan kellene megváltoznia, nem akarjuk vizsgálat tárgyává tenni. Egyről meg vagyunk győződve, hogy a gentry az, mely a régi magyar lovagi szellemet, a patriarchalis családi élet legszebb tradicióit a legtökéletesebben tartotta fenn s mely a benne szunnyadó nagy erkölcsi javaknál és fajmagyar érzületénél fogva a leghivatottabb a magyarság vezetésére, léte az ország létének főbiztositéka s ezért folytonos anyagi romlása nemzeti szerencsétlenség.

A mint látható, felfogásunk sokban eltér a Concháétól, a mi azonban nem jelenti azt, hogy czikkének érdemeit el ne ismerjük s mélyen szántó fejtegetései előtt tisztelettel meg ne hajoljunk.

SZÜCSI JÓZSEF.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak május hó 12-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Csánki Dezső*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Horváth Sándor*, *Ortvay Tivadar*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *ifj. gróf Zichy Nándor* ig. vál. tagok, *Áldásy Antal* titkár, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Szabó László* jegyző.

Elnök az ülést megnyitva, meleg szavakkal emlékezett meg arról a súlyos veszteségről, mely a társaságot id. Bánó József elhunytával érte, ki a társaságnak megalakulása óta tagja volt és kezdettől fogva helyet foglalt az igazgatóválasztmányban, a ki teljes odaadással, buzgalommal és lelkesedéssel támogatta a társaságot, s mint az 1901—1905. években a társaság alelnöke a társaság ügyeinek vezetésében tevékeny részt vett. Jelenté, hogy az elnökség a gyászhir vétele után táviratban fejezte ki a családnak a társaság részvétét. Inditványozza, hogy az ig. választmány a halál fölötti részvétének és fájdalmának a mai ülés jegyzőkönyvében kifejezést adjon, és az ülésből kifolyólag a családhoz részvétiratot intézzen, a mely inditványokhoz az ig. választmány hozzájárult.

Ezután titkár felolvasta *Gárdonyi Albert* évdijas tag «Budapest legrégibb kiváltság levele» czimü értekezését, mely a Turul-ban fog megjelenni.

Uj évdijas tagokul ajánltattak *Geyer Géza* tüzérszázados, Nagysurány, aj. Szabó László jegyző, *dr. Mocsári Miklós*, Ungvár, aj. Pettkó Béla, *Zlinszky Béla* főmérnök, Budapest, aj. dr. Halász Bálint, kik a társaság tagjaivá megválasztattak.

Titkár bejelenti, hogy a kassai múzeumnak állami kezelésbe való átvételekor tartott ünnepélyre a társaság is meghivatván, az elnökség üdvözlő táviratot küldött, a mit az ig. választmány tudomásul vett.

A lipcsei Centralstelle für Familiengeschichte a társasággal csereviszonyba óhajtván lépni, az ig. választmány e csereviszonyt elfogadja.

A Bethlen-Gábor-kör a Turul ingyen megküldésére vonatkozó kérelmét az ig. választmány, tekintettel régebbi hasonló kérelmekre vonatkozó határozatára, nem találta teljesithetőnek.

Titkár ezután felolvasta a februári ig. választmányi ülés által Nedeczky Tibor évd. tag inditványa ügyében kiküldött bizottság jelentését, mely az inditvány azon részét illetőleg, hogy a társaság kérje fel a vallás- és közoktatásügyi minisztert, tenne az egyházi hatóságoknál lépéseket az iránt, hogy a régi anyakönyvek betüsoros mutatókkal láttassanak el, ily felterjesztés mellőzését javasolja, minthogy az előrelátható-lag úgy is eredménytelen volna. Az inditvány második pontjára, a magántulajdonban lévő, csakis paleographiai ismeretek mellett olvasható okleveleknek hiteles másolatokbani kiadására nézve a bizottság javasolja, intézzen az ig. választmány a m. kir. igazságügyminiszterhez felterjesztést, hogy a m. kir. belügyminiszterium, illetve a m. kir. országos levéltár meghallgatásával ily másolatok kiadásával az ország valamely tudományos intézetét, legczélszerübben magát az országos levéltárat bizza meg. Az ig. választmány ez előterjesztést elfogadva, az elnökséget a további lépések megtevésével megbizta.

A pénztárnoki jelentés szerint a társaság bevétele az ülés napjáig 3690 kor. 71 fillér, kiadása 2883 kor. 14 fillér volt. Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,217 kor. 57 fillér, szenvedő vagyonban 4905 kor. 18 fill., tiszta vagyon tehát 33,312 kor. 39 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *Ortvay Tivadar* és *Horváth Sándor* ig. választmányi tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

A magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak november hó 24-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu*, *Boncz Ödön*, *Borovszky Samu*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Horváth Sándor*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József* ig. vál. tagok, *Áldásy Antal* titkár, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Szabó László* jegyző, Eperjes város képviseletében *Magyar József* főjegyző és *dr. Holénia Gyula* főorvos, továbbá *báró Karg János*, *dr. Gábor Gyula*, *dr. Iványi Béla*, *dr. Zubriczky József*, *Holub József* társ. tagok és *dr. Magyar István* főügyész.

Elnök az ülést megnyitva, üdvözölte Eperjes város képviseletében megjelent Magyar József főjegyző és dr. Holénia Gyula főorvos urakat és felkérte *dr. Iványi Béla* társ. tagot «Eperjes város czimerei és pecsétei» cz. felolvasásának megtartására.

A nagy tetszéssel fogadott felolvasás után elnök köszönetet mond Eperjes városának, hogy a bemutatás czéljából a város három czimereslevelét átengedte. Ezután titkár bemutatta a Benkner családnak dr. Gyárfás Tihamér társ. tag által felfedezett három czimereslevelét, 1509-ből, 1517-ből, II. Ulászló, illetve II. Lajos és 1569-ből II. Jánostól, továbbá fényképben Makai Gergelynek 1519-ben II. Lajos által adományozott czimereslevelét, melyet dr. Boldisár Kálmán fedezett fel.

Ezután titkári jelentette, hogy a megüresedett két ig. választmányi tagsági helyre az alapszabályilag kitüzött időben két ajánlat érkezett be. Az ajánlatok az alapszabályok rendelkezései értelmében az ülésben felbontatva felolvastattak. Ajánltattak ig. választmányi tagokul dr. Gyárfás Tihamér évd. tag id. Szinnyei József és Áldásy Antal ig. vál. tagok által és dr. Iványi Béla évd. tag Kollányi Ferencz és Szabó László ig. vál. tagok által. A szavazás megejtetvén, beadatott 14 szavazat, ebből esett dr. Gyárfás Tihamérre 13, dr. Iványi Bélára 14 szavazat, minek folytán elnök *dr. Gyárfás Tihamért* és *dr. Iványi Bélát* az ig. választmány tagjaiul jelenti ki.

Titkár abbeli jelentését, hogy a budapesti grafikai és rokoniparosok főnökegyesülete körlevélileg tudatta, hogy a nyomdai árakat ujból 10%-al emelték, az ig. választmány tudomásul veszi.

A pénztárnoki jelentés szerint a társaság bevétele a mai napig 5373 kor. 71 fillér, kiadása 4326 kor. 80 fillér volt, egyenleg 1046 kor. 91 fillér, a Nemz. Zsebkönyv II. rész I. köteténél a bevétel volt 120 kor. kiadás 90 kor., egyenleg 30 korona. Vagyonállás cselekvő vagyonban 37,376 kor. 91 fillér, szenvedő vagyonban 4905 kor. 18 fillér, tiszta vagyon 32,471 korona 73 fillér.

Az ig. választmány a jelentést egyelőre tudomásul veszi, egyuttal a folyó évi számadások felülvizsgálására *Soós Elemér* elnöklete alatt *Kollányi Ferencz* és *dr. Dőry Ferencz* ig. vál. tagokat kéri fel.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *id. Szinnyei József* és *Soós Elemér* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Ferenczi Miklós: Hadadi Br. Wesselényi István élete és naplója. Egy hasonmással, két pecsétrajzzal és egy leszármazási táblával. Kolozsvár, 1910.

A nagy Wesselényi Miklós dédapja volt az a W. István, kinek élete folyását rajzolja meg szerző levéltári kutatások alapján, nagy szorgalommal s ügyes tollal megirt tanulmányában. Egyénisége, szereplésének köre s fontossága nem mérhető dédunokája pályájához, de feléje forditja figyelmünket az a körülmény, hogy arra a korra esik szereplése, mely Erdély történelmének egyik legmozgalmasabb alkotmánytörténeti szempontból egyik legérdekesebb korszaka: t. i. a Thököly- és Rákóczi-harczok idejére (1674—1734). Emellett történetirodalmi szempontból is különösebb figyelmünkre méltó, mert fennmaradt naplója, mely «oly páratlan hűséggel, részletességgel, pártatlansággal tárgyalja sokat szenvedett kis hazája e korbeli (1703—1708) eseményeit, mint egyik kortársa sem».

Fiatal koráról keveset tudunk, 1674-ben született s fia volt W. Pálnak és Béldi Zsuzsannának. Erdekes, hogy mig apja erős kuruc-érzületü volt s, mint tudjuk, a bujdosók vezéri tisztét is viselte 1674-től egészen Thököly fellépéséig, addig ő hamar belátván, hogy az erdélyi fejedelemséget visszaállitani többé nem lehet már egészen fiatalon az udvari párthoz szegődött s hűen kitartott a Habsburgok mellett élete végéig. Nagy kiterjedésü birtokai sok dolgot adtak neki, s mint középszolnoki főispánt vármegyéje ügyei is eléggé lefoglalták; Zsibón élt ősi birtokán, de itteni nyugodalmas életéből csakhamar kizavarták a Rákóczi-szabadságharcznak Erdélybe átcsapott hullámai s csak a harczok viharának lecsillapulása után térhetett vissza Zsibóra, Szebenben élt azalatt apósa, Bánffi György gubernátor, mellett. Mikor ez 1709-ben meghalt, s a gubernátori szék betöltése helyett a kormányt 16 tagu deputatióra bizták, ő is tagja lett ennek, sőt a következő évben Haller István halála után, elnöke. Ezt azonban nem tekintették állandó jellegű berendezkedésnek s a deputatio már 1711-ben országgyülés összehivását kérte a tisztségekre való jelölés czéljából, a mi meg is történt, s az 1712-ben összegyült rendek W-t jelölték a gubernátori méltóságra. Károly azonban nem volt figyelemmel a jelölésre s a katholikus gr. Kornis Zsigmondot nevezte ki, bár ő nem is szerepelt a jelöltek közt. De e mellőztetés sem ingatta meg a Habsburgokhoz való ragaszkodásában, s megnyugvással türte el azt is, hogy Károly 1721. Mártonffi erdélyi püspök kivánságát hagyta helyben az Alvinczi-féle resolutio rendelkezése ellenére, hogy t. i. a püspököt s nem Wesselényit, a ki 1715 óta statuum præsidens volt, illeti meg a második hely a guberniumban. A Pragmatica Sanctio egyhangu elfogadtatását az erdélyi rendekkel jórészt W. buzgólkodásának köszönhette a bécsi udvar, s ezért nem is maradt el jutalma. 1733 ban a szebeni országgyülés ismét őt jelölte nagy szótöbbséggel a gubernatori méltóságra, de mig a kinevezés Bécsből késett, azalatt W. 1734 április 27-én meghalt.

Felesége gr. Bánffi György leánya, Katalin, volt, kitől nyolcz gyermeke született: négy leány, kik korán elhaltak, továbbá Ferencz, a későbbi középszolnoki főispán, István, ki a katonai pályára lépett, Zsuzsánna, gr. Teleki Ádámné és Mária, báró Jósika Mózesné.

W. naplóját műve utolsó fejezetében ismerteti Ferenczi. Eredetije a mult század 80-as éveiben került b. Wesselényi Miklós ajándékából a M. T. Akadémia könyvtárába P. Szathmáry Károly közbenjárására, a ki a Századokban (1887) és a Tört. Tárban (1891) között is belőle egy-egy részletet s szándéká-

ban volt a Napló teljes kiadása. Ennek azonban ott teljesen nyoma veszett, s igy Ferenczi csak másolatokat használhatott, melyekre egyes könyv- s levéltárakban talált, s melyek egymást kiegészitették 1703-tól 1708-ig az 1706. év kivételével, pedig minden jel arra mutat, hogy W. ez évről is vezetett Naplót.

Ferenczi egyik czélja az volt, hogy W. életét irja meg s az életrajz keretében felhasználja Naplóját. Mivel azonban a Napló nagyon sok és értékes adattal szolgált az akkori politikai élet rajzához, ez jutván túlsúlyba az életrajzból tulajdonkép Erdély története, mondhatnók alkotmánytörténete lett, s ebbe beillesztve találjuk W. pályáját. Kétségtelenül jobban oldja meg vala feladatát szerzőnk, ha különválasztja e két szempontot s korrajz keretében bevezetésképp adja Erdély azon korbeli történetét, kiaknázva teljesen a Naplót, s külön W. életét. Igy azután nem kellett volna félnie, hogy egyes nagyobb kitérések az életrajz szerkezetének rovására esnek s lazábbá teszik az összefüggést.

Általánosságban véve megfelelt Ferenczi második czéljának is, mely a Napló ismertetése volt, mikor elsorolja kéziratait s elmondja pár szóban évről-évre annak tartalmát; de mi mást vártunk: ha az életrajz keretében felhasználta a Napló politikai vonatkozásait, itt összeállithatta volna rendszerezve művelődéstörténeti szempontból fontos adatait, a milyenek, mint rövid ismertetéséből is látható, bőven akadnak W. följegyzéseiben. Művelődéstörténeti mozzanatokról lévén szó, nem titkolhatjuk el meglepetésünket szerzőnek erre vonatkozó felfogása fölött, melyet műve egykét helyén kifejezésre is juttat, igy: «1704. évi naplójának első fele *jelentéktelenebb*, aprólékos följegyzések foglalják el a legnagyobb részét (kiadásai, bevételei, a Szebenben élő magyarok életmódja, hetenkénti istentiszteletek), melyek azonban élénk világot vetnének az akkori családi, társadalmi és gazdasági viszonyokra. *Jelentékenyebbé* csak ott válik a napló, mikor 1704. junius 20-dikán az ismeretes alkotmánytervezet miatt Bethlen Miklós kancellárt Rabutin elfogatja.» Vagy később 1705-nél: «Pontosan beszámol a szebeni magyar urak tétlen életének minden — *az ő szemében fontos, tulajdonképen azonban jelentéktelen* — eseményeiről. (Névnapok, lakomák, keresztelések, temetések stb.).» Igaz, hogy van az erdélyieknek Aporuk, de azért meg kell becsülnünk azt is, a ki bár szerényebben, de mégis elég sokkal járul hozzá kulturhistóriánk egyes fejezeteihez. Megfontolandó azonkivül az is, vajjon csak az «jelentékeny»-e, a mi a politikai históriára vonatkozik, s használható-e egyáltalában ez a megkülönböztetés: jelentékeny és jelentéktelen, a politikai és művelődéstörténelem összevetésénél!?

Nagy érdeme Ferenczinek, hogy e kiadatlan s nagy részben ismeretlen nagybecsü emlékre ráterelte a figyelmet. Az Akadémia kézirattárában most folyik a kéziratok szakavatott rendezése, reméljük, hogy előkerül a Napló elveszettnek hitt kézirata, s akkor Ferenczi, a mily szeretettel foglalkozott ezen tanulmányában W. alakjával s naplójával, ugyanoly gondossággal fogja közrebocsátani azt s értékes kincscsel gazdagitja igy majd amúgy is szegény naplóirodalmunkat.

A munkát bő irodalmi forrás-összeállitás s a W.-család nagy leszármazási táblája gazdagitja az 1491 előtt elhunyt Lászlótól egészen a ma élő Wesselényiekig.

Dr. Holub József.

A Csikszentsimoni Endes család levéltára (1544—1848), ismerteti Sándor Imre. Kolozsvár, 1910. 248 l.

Gárdonyi Albertnek a Pécsujfalusi Péchy család levéltárát feldolgozó regestakötete után örömmel kell üdvözölnünk a genealogiai és részben köztörténeti kutatásokat is nagyban megkönnyitő segédkönyvek e második hirmondóját.

A Csikszentsimoni Endes család levéltára, melynek több ezerre terjedő oklevélanyagát dolgozza fel jelen kötetben szerzőnk, már eddig sem volt teljesen ismeretlen a kutatók előtt. A Székely Oklevéltár V. és VI. kötetében több darabját közli dr. Szádeczky Lajos, ugyanő használta fel a levéltárat a Csiki székely krónika cz. értekezésében is, dr. Balló István szintén adott ki belőle néhány oklevelet a Történelmi Tár 1899. évfolyamában. — A levéltár anyaga merőben ujkori, legrégibb darabja 1544-ből való, XVI. századból csak 48, a XVII-ikből mindössze 223 oklevél található benne, a többi, mintegy 5000 db., a XVIII. és XIX. századokból való. 1767-ig (Siculicidium) minden darabot válogatás nélkül, azontul pedig csak a fontosabb birtokjogi és az érdekesebb személyi vonatkozásu és missilis leveleket dolgozza fel a szerző. Igy is több mint ezer bő tartalmu, szabatosan megirt, pontos évi és napi dátummal és a keltezés helyével ellátott regestát ad, jelezvén minden egyes darabnak eredeti, másolat vagy átirt voltát, az oklevél és pecsétek minőségét és anyagát, sőt a régibb daraboknál az oklevél terjedelmét is. A már kiadott daraboknál pontosan utal a közlés helyére. Mindezekhez még 12 fontosabb oklevél szövege és mintegy 2000 nevet felölelő névmutató járul.

Az ily szakszerüen összeállitott regestakötet tartalmilag is értékes erdélyi, szabatosabban mondva specialisan székely vonatkozásu levéltárat tesz közzé.

A Csikszentsimoni Endes családon kivül számos kiváló székely családra talál benne becses adatokat a kutató, igy a Nagyabafalvi Abaffi, Altorjai Apor, Aranka, Basta, Cserei, Alcsernátoni Damokos, Vargyasi Daniel, Imreh, Incze, Szárhegyi Lázár, Haradi

Máthé, Csikzsögödi Mikó és Hidvégi Mikó, Urbán, Pókai, Csikszentdomokosi Sándor, Szeredai stb. stb. és az ezekkel vérségi összeköttetésben lévő családok sürün szerepelnek benne. — Ép ily haszonnal forgathatják Erdély köz- és művelődéstörténetével, valamint a Székelyföld társadalmi és birtokviszonyaival foglalkozók is. A levéltár XVI. század végéről és XVII. század legelejéről való nem egy oklevele érdekesen világitja meg a Rákóczi Zsigmond, Basta, Mihály vajda zsarnokoskodásai és a török-tatár beütések folytán tönk szélére jutott Erdély szomoru közállapotait. A Szárhegyi Lázár család 1—2 frtért egész birtokokat vesz, «az éhségnek és drágaságnak gyakorlatos volta köztük forogván» számos székely nemes család jobbágyul köti le magát, «mivel ily szük időben magokat el nem táplálhatják». Több köztörténelmi becsü oklevelet találunk II. Rákóczi György hadjárataira, Kemény János társainak tatárfogságára, Domokos Tamás krimi raboskodásával egész sereg 1662—66 közt kelt levél foglalkozik. — A XVIII. század végéről és a XIX-ik elejéről való részt Aranka György költő és jogtörténetiróhoz intézett levelek százai teszik értékessé. — Említést érdemelnek még Bethlen Gábor fejedelemnek 1629. V. 13-án Gyulafehérvárott a Martonosi Nagy család részére, és Barcsai Ákosnak 1659. VI. 15-én Szászsebesen a Csikszentsimoni Endes család részére kiadott czimeres nemeslevelei.

Az utóbbi években oly szép virágzásnak indult családtörténeti — mongraphia — irodalom mellett óhajtandó volna, ha nevesebb családaink levéltáraikban eltemetett becses adathalmazt minél számosabban tennék hasonló regestakötetekben a magyar történelem közkincsévé. *J. E.*

Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. Zwanzigster Band. Wien, 1910.

Hozzá vagyunk már szokva, hogy az *Adler* majd mindegyik kötete általánosabb érdekü vagy tisztán osztrák vonatkozásu czikkeken kivül minket közelebbről érdeklő közleményekkel is szolgál heraldikusainknak és családtörténeti kutatóinknak; ha jelen kötet e szempontból kevesebbet is nyujt, mégsem hiányoznak belőle egészen a magyar vonatkozások. Mindjárt az első czikk hasznavehető adatokat nyujt néhány főrangu családunk genealogiájához. Szerzője *Emerich v. Zenegg*, a ki 387 darab, a klagenfurti levéltárban őrzött esküvői meghivót dolgozott fel családtörténeti szempontból. Karinthiában is megvolt ugyanis az a szokás, a mely a többi nyugati osztrák tartományokban is divott, hogy a tartományi rendek és hivatalnokok esküvőikkor ünnepélyes meghivólevelet küldtek a tartományi rendi választmánynak. E meghivók azért értékesek, mert a jegyespár nevén kivül felemlitik a szülők nevét, továbbá a menyegző helyét és idejét is. Az adatokat táblázatosan csoportositva kapjuk a vőlegények nevei szerint abc-sorrendben, a második rovat a menyasszony s hozzátartozói nevét tartalmazza, a harmadik pedig az esküvő helyét és idejét. E levelek az 1585—1733. évekből valók s köztük a következő magyar jegyespárokkal találkozunk: gr. Batthyány Ádám — gr. Strattmann Eleonora, Bécs, 1692 XI. 25.; gr. Paradeiser György — gr. Blagay-Urssin Katalin, Laibach-1661 XI. 20; b. Muschkhon Rudolf — gr. Blagay-Urssin Mária, Laibach, 1659 V. 11.; gr. Regenstein und Tattenpach János — özv. Frangepán grófnő, szül. Forgách Judit grófnő,[1] Gonobitz, 1656 II. 27.; gr. Gäller János — özv. Erdődy Mária grófnő, szül. Wagensberg grófnő, Lübring (Horvátorsz.), 1695 VII. 18.; b. Rátkay Péter — gr. Erdődy Borbála, Kaysersberg vár, 1611 IX. 11.; gr. Zrinyi Péter — gr. Frangepán Anna, Károlyváros, 1641 X. 27.; Rákóczy Ferencz — gr. Zrinyi Ilona, Zboró 1666 III. 1.; gr. Paradeiser János — b. Rátkay Constantia, szül. Herberstein grófnő, Pettau, 1678 I. 3.; b. Keglevich Zsigmond — gr. Schrottenbach Mária, Cilli, 1661 XI. 23.

Genealogiai természetü a kötet következő czikke is, a melyben *Othmar Freiherr Stotzingen* a XII. század második feléből való, műkincsekben gazdag schwaigerni (Württemberg) templom sirköveit ismerteti egy XVIII. századbeli kézirat alapján; számos sirkő u. i. a rossz elhelyezés miatt nem betüzhető ki, azért kellett kisegitőül a gr. Neipperg-család levéltárában levő kézirathoz fordulnia. Az 1432—1690-ig terjedő időből 57 sirkő feliratát közli, s mivel a köveken az elhunyt őseinek czimerei is (4—6—8) helyet foglalnak, szerző minden egyes sirkőnél nagy apparatussal dolgozza ki az őspróbát. Legtöbb sirfelirat a gr. Neipperg-család tagjairól szól, a kik kegyurai e templomnak.

Heraldikai szempontból érdekes *Konrad Fischnaler* tanulmánya: «*Über einige Adels- und Wappenverleihungen der Fürstbischöfe von Brixen.*» A mint a czimerek használata, különösen pecséteknél, mindjobban elterjedt, a császár mellett más szuverén hatalmak is kezdtek rangemelésekkel jutalmazni érdemeket, hogy igy gondoskodjanak a czimerek s pecsétek iránt egyre jobban megnyilvánuló szükség kielégitéséről. Hogy mily korán megtörtént ez már, Fischnaler közleményéből látjuk, a ki a brixeni herczegpüspök

[1] 1674-ből ismerünk egy F. Judit grófnőt, a ki Frangepán Tersaczky Gáspár özvegye. (*B. Szabó L.*: A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách-család története. Budapest, 1910, 498. l.)

nemesség- és czimeradományait ismerteti. A brixeni birodalmi herczegség Tirol szivében terült el, s II. Konrád és IV. Henrik nagy adományaiból alakult ki a XI. század folyamán; 1179-ben már «reichsunmittelbares geistliches Fürstentum» s igy a püspökök elég széleskörű jogokat élveztek: kiváltságokat, immunitásokat osztogattak polgáraiknak, jutalmaztak nemességgel, czimereket adományoztak, s legalább időnként igényt tartottak arra is, hogy polgáraik az idegen uralkodóktól nyert szabadságaikat s előjogaikat a brixeni Hofrattal elismertessék. Ha czimerkérésről volt szó, a folyamodó, mint nálunk is, mellékelte kérvényéhez a czimer vázlatát, erről azután a püspök elnöklete alatt tanácskozó Hofrat döntött, s ha a kérésnek helyt adott, 1603-tól kezdve bevezették az u. n. Mandaten-Buchba. Ezek a könyvek, melyek a birodalmi és tiroli ügyekre vonatkozó irott vagy nyomtatott mandatumok gyüjteményei, 1530—1791-ig két kötet hijával teljes sorozatban megmaradtak s a Hofrat protocollumaival együtt gazdag forrásul kinálkoznak. Fischnaler azonban 1603 előtt való időkre is kiterjesztette kutatását s az 1286—1603-ig terjedő évekből is sikerült több nemesség- és czimeradományt összegyüjtenie. Nemesités aránylag kevés akad, legtöbb a czimeradományozás és pedig elsősorban a püspök s a káptalan irányában szerzett érdemek jutalmaképp. Sokan kaptak czimert a püspöki udvar alkalmazottai közül, továbbá kanczelláriai, birósági tisztviselők, leggyakrabban azonban tekintélyes polgárok, iparosok a püspöki városokból. I. Ulrik püspök 1397-i czimeradományát, melylyel a kihalt Neuenburg ministerialis család czimerét továbbadományozza Kauflin Henrik brunecki polgárnak, részletesebben tárgyalja Fischnaler. Érdekes, hogy a Neuenburg-család 200 év alatt 9 különböző czimert használt, mely feltünő jelenség oka kétségkivül az összetartozás erősebb érzetének hiánya, a melyhez felvehetjük még a család egyes ágai közt felmerült egyenetlenkedéseket, ellenségeskedéseket, mert ezek is közreműködtek a czimerek megváltoztatására. Az önállóságra való törekvés s ennek kifejezésre juttatása annyira ment, hogy egy időben három testvér mindegyikének más-más czimert találunk. — Bevezető sorai után összeállitja Fischnaler a Mensal-Archiv-Registraturból s a Mandaten-Buch-sorozatból a nemesség- és czimeradományozásokat 1286—1799-ig, ennek folytatásaképp pedig a gyanitható brixeni czimeradományokat rövid czimerleirásokkal.

Sigismund v. Kripp a Kripp-családnak már kihalt s eredetileg Tirolban honos, majd Szászországba költözött Freudenecki ágának történetét mondja el a család fennmaradt krónikája alapján. Az 1507—1887-ig terjedő krónika kéziratának ismertetése s a feljegyzések közlése után leirja a benne található czimereket, majd kimerítő családtörténetet ad beható levéltári kutatások alapján.

Általánosabb érdekü a kötet utolsó czikke a kitünő s termékeny osztrák heraldikus, *H. G. Ströhl*, tollából, a mely a japán pecsétek és kézjegyek történetét ismerteti. A pecsétek használatát a kinaiaktól vették át a japánok, még pedig elég korán, mert 629-ben már emlitik históriai feljegyzések. Eredetileg csak a mikádó kiváltsága volt, de 794-ben már jogot nyertek pecsétek használatára a tartományi helytartók is; jó ideig azonban még ezután is megelégedtek a japánok azzal, hogy fontosabb alkalmakkor a jobb kéz nagyujjának véres lenyomatát vagy a hüvelykujjét fekete festékkel alkalmazták. Ez utóbbi különben még ma is divatos s hivatalosan is elismerik. A pecsétek iránt való szeretet hamar s korán elterjedt a japánoknál, s megmaradt mai napig, sőt emelkedett azóta, amióta a jelenlegi mikádó az összes rendeknek megadta a jogot pecsétek használatára. Tudjuk, hogy a japán ember nagyon szeret irni, rögtön feljegyez mindent kalligrafikusan apró papirdarabokra s az állandóan magával hordott festékes dobozból rögtön ellátja ezeket pecsétjével. Fontos alkalmakkor «főpecsétjüket» használják, a melyet kötelesek hatóságilag bejegyeztetni, e mellett azonban minden japánnak van még több, néha 20—30 «mellék» vagy «elismerő» pecsétje is. A főpecsét megváltoztatása, uj pecsétnek hivatalos regisztráltatása nagyon körülményes, azért tartós anyagból készitik a pecsétnyomókat.

A hivatalos pecsétek már Kinában négyszögüek voltak, s' ilyenek ma Japánban is, mig az egyeseké kerek alakuak. Szint szabadon választhat bárki, de főpecsétje szinét köteles bejegyeztetni a pecsét rajzával együtt. Azelőtt vörös szint csak a mikádó és a sogun használhattak, de 1868, a sogunság bukása után, e korlátozás megszünt.

Nagyon korán elterjedtek Japánból a szintén kinai eredetü irott pecsétek; bizonyára már akkor használták ezeket, mikor még csak a császárnak volt jogában vésett pecséttel élni. Ezeket az ecsettel rajzolt, irt pecséteket is hivatalosan be kellett jegyeztetniök. A pecsétek irása a négyzetirás, s az egész név vagy annak egy része foglal helyet rajtuk. Japán képeken gyakran láthatunk pecséteket, néha nem is egyet, mert a művészek, épugy mint a kalligrafusok és rajzolók, ritkán mulasztják el alkotásaikat pecsétjükkel ellátni;[1] egész sorára találunk a pecséteknek könyvekben is;

[1] A «*The Studio*» 1910 júl. 15-i száma *Jiro Harada* tanár czikkéhez a mai japán festészetről *(Japanese art and artists of to-day. — I. Painting.)* mellékletkép egész táblát mutat be festőművészek pecsétjeiből.

ott van a szerzőé, az illusztrátoré, a kiadóé, nyomdászé. Hogy a kereskedővilágban számtalan alkalmazásra talál, az természetes; ujabban a világkereskedelem követelményekép kezdenek elterjedni a kétnyelvü pecsétek (japán-angol vagy német). Sokszor gyakorlati haszna is van a pecséteknek, igy pl. hogy csak egyet emlitsünk, ha a faszandálok, melyeket a házba való belépéskor letesznek tulajdonosaik, nem volnának pecsétekkel megkülönböztetve, templomban, vendéglőben, téaházban nehezen tudná kiki megtalálni a sajátját. A papok, a sintoisták épúgy mint a buddhisták, hasznot is huznak a pecsétek iránt való e nagy szeretetből: zarándokhelyeken megpecsételik a zarándokok fehér köpenyét, megpecsételt czédulákat, amuleteket árulnak stb. — Ströhl érdekes tanulmányát számos kép teszi szemléltetővé.

Mielőtt lezárnók az Adler ez évi kötetének ismertetését, meg kell emlékeznünk czélszerü ujitásáról. Zenegg, Fischnaler és Kripp czikkét kimeritő alfabetikus névmutató egésziti ki, melyek nagy könnyebbségére vannak a kutatóknak, mert ezeknek segitségével könnyen kikeresheti kiki azt, a mi őt érdekli a nagy adathalmazból; másrészt azonban megvan az az előnyük is, hogy jelentősen megkönnyitik majd az egyegy kötetsorozathoz készülő generalis index készitését.

Dr. Holub József.

Der Adel in den Matriken der Stadt Graz, verfasst von Ludwig Schiviz von Schivizhaffen, Graz 1909. I—VIII+649 l.

Az ismert nevü osztrák genealogiai irónak immár rövid idő óta a harmadik hasonló természetü munkája áll előttünk. 1904-ben kiadta a Görz és Gradiska grófság, 1905-ben a krajnai herczegség anyakönyveiben olvasható nemesekre vonatkozó adatokat.

A tavaly megjelent mű elé Ilwof Franz irt előszót, a melyben rámutat a munkából statisztikai, néprajzi és genealogiai tekintetben levonható fontos eredményekre. Ottokar Lorenz könyvének hatása alatt (Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie, Berlin 1898) a német családtörténeti irodalom hatalmas lendületet vett, a melynek létrejöttében Schiviz munkái is kivették részöket.

Bennünket a grázi anyakönyvekben található nemesi adatok két szempotból érdekelnek, főleg egyrészt, mivel a szomszédos osztrák tartomány fővárosában sok fő- és köznemesi család élt és él még jelenleg is, azonkivül mert Schiviz jó, minden tekintetben követhető példát nyujtott munkájával arra is, hogyan kellene a magyar régi anyakönyvek adatait feldolgozni.

A munka külön-külön sorolja fel a Grázban részint még fennálló, de nagyrészt megszünt 21 plébánia anyakönyveinek adatait, első helyen a keresztelési, majd a halálozási, végül az esketési anyakönyvekéit. A nevet és a nemességre vonatkozó bejegyzést úgy irta le, a hogy az eredetiben találta, a mi eléggé nem helyeselhető eljárás. A különböző módon talált neveket a kötet végéhez csatolt pontos mutatóban korrigálta. A kijegyzés azonkivül röviden mindent elmond, a mi az anyakönyvben olvasható. Szemléltetés kevéért bemutatok néhányat:

1862 április 6-dikán (született) Forgách Antal gróf és neje, Maythényi Anna bárónő leánya Eugenia Mária, keresztanya Attemps Dominika, született d'Orsay grófnő.

1861 október 26-dikán (meghalt) Baromlaki Akats Antonia, szül. Flettenfeldi Flette Innoczent nyug. őrnagy neje, 53 éves, elgyengülésben.

1873 október 2-án (vette nőül) Paungarten Miksa Antal Ignácz br. cs. k. 44 éves kapitány, Károly és Martinovicz Anna fia Miskey Mária Anna Jozefát, ki József és Winter Aloisia 27 éves leánya. Tanuk Vorhauser Frigyes és Paumgarten Károly br. kapitányok.

Az ismétlődő szavakat (tanuk, éves, keresztszülők stb.) rövidíti, hogy a bejegyzés születési vagy halálozási-e, s hol található, a lap felső részén olvasható.

A grázi plébániák közül az evangelikusokéban 1569-től (a Landesarchiv őrzi ezen anyakönvet) a főplébánián a keresztelésiek 1589, az esketésiek 1614, a halálozási adatok 1615-ben kezdődenek, a Lénárt egyházéi 1630-tól, a Szent Péteréi 1644, a Straszgaugéi 1654-től, a többi a XIX. század elejéről, a zsidók anyakönyvei 1865-től. Felette nagy szolgálatot tenne a hazai genealogiának, a ki a hazánkban, főleg a felvidéken található régi anyakönyvek nemesi adatait hasonló módon közzétenné. A munkával járó nagy fáradtsággal felérne az a nagy haszon, melyet a családtörténet, néprajzi és statisztikai kutatás a műből merithetne.

B. Sz. L.

Ujfalussyak és Rudnayak perei a Petrőczyek ellen 1543—1591. Történeti tanulmány, irta *Rudnay Béla*. Budapest 1910. Franklin-Társulat. 8-r. 259 l.

A XVI. század majd egész per- és birtokjogát, jogszolgáltatását, a megyei és felsőbb biróságok szervezetét felölelő tartalmas jogtörténeti tanulmány keretében azon perlekedések történetét tárgyalja szerzőnk jelen kötetében, melyet a Divék nemzetség emlitett két majdnem legkiválóbb hajtása folytatott majd félszázadon át az ősi telepeik szomszédságában fekvő Kaszavár és tartozékainak birtokába jutott Petrőczy családdal.

A lehető legapróbb részletekig feldolgozott periratok a már érintett jogtörténeti tanulságon kivül nagyértékü forrásai a mohácsi vész után pártviszályokba merült ország történetének és zilált közállapotainak. Elénk tárják a különböző társadalmi osztályok életét, létküzdelmeit, közművelődési és gazdasági viszonyait. Mindezen köz- és művelődéstörténeti

adatok mellett — a mi minket e helyütt leginkább érdekel — gazdag tárházát képezik a Felsőmagyarország, különösen pedig a perek szinhelyét képező Nyitra- és Trencsénmegye, birtokos és hivatalt viselő nemessége családtörténetére vonatkozó adatoknak. A három perlekedő családon kivül számos adatot szolgáltatnak, hogy csak a leggyakrabban szereplőket és legkiválóbbakat emlitsem: az Apponyi, Livinai Aranyán, Babindali, Bacskafalvay, Miseni Baracskay, Beniczky, Besznákfalusi Besznák, Nagybossányi Bossáni, Csalticzky, Csermely, Egyházasdivéki Divéky, Dubraviczky, Alsó- és felsőelefánti Elefánthy, Ghimesi Forgách, Forrószeghy, Halácsy, Izdenczey, Szomorfalvai Jókuthy, Kaszay, Klobusiczky, Kolecsánszky, Kosztolányi, Kubinyi, Latkóczy, Kesselököi Majthényi és Motesiczky, Marsovszky, Nozdroviczky, Osztrovits, Podmaniczky, Prileszky, Prónay, Révay, Miticzi Roson, Simonyi, Szapolyai, Tarnóczy, Tarnovszky, Terstyánszky, Viszocsányi, Vizkelety, Zay, Nyitrazerdahelyi Zerdahelyi, Zsembery és a három Zsámbokréthy stb. családok XVI. századi történetére.

A régi magyar nemzetségek történetével foglalkozók figyelmét azonban leginkább leköti szerzőnk heraldikai alapon álló azon feltevése, hogy az egyik peres fél, a XVI. és XVII. századokban kiváló szerepet vivő Petrőczy család, a Nádasd nemzetség hajtása.

Genealogusaink eddig okleveles adatok hiányában, elfogadható bizonyitékok nélkül egynek vették ezen dunántuli, valószinüleg vasmegyei eredetü családot a szintén vasmegyei Kerkapetróczáról származó Henczelffyekkel.[1] Szerzőnk azonban kizártnak tartja, hogy ezen nagytekintélyű nevet az utódok ok nélkül elhagyták és megváltoztatták volna.

Elfogadhatóbbnak találja azt a feltevést, hogy a Petrőczyeknek a vasmegyei Murapetrócz volt ősi fészkök, mely tőszomszédságában fekszik a Nádasd nemzetség ősének Petenegnek nevéből származó s birtokát képező Petáncz községnek.

A perlekedések egyik főszereplője Petrőczy Pál, Anna főherczegnő és későbbi királyné kamarása, II. Lajos királytól 1523-ban kapott czimerében az első mezőben a következő czimerképet találjuk: kékben felfelé fordult ezüst félhold, fölötte két egymás fölé helyezett hatágu arany csillag, a sisakdisz: ezüst félhold ráillesztett hatágu arany csillaggal.[2] Pál unokája Dániel gyürüspecsétjén ettől némileg eltérőleg a félhold sarlójával jobbra fordultan hegyén áll, föléje helyezve a két egymás fölötti csillag. S mivel a Nádasd nemzetségből eredő Gersei Pethő család II. Ulászló királytól 1507-ben kapott czimerének harmadik mezejében szintén kékben szarvaival fölfelé fordult aranynyal és veressel hasitott félhold[1] sarlójában egymás mellé helyezett két nyolczágu csillaggal látható, a feltételezett birtokszomszédság s a jelzett részleges czimerbeli hasonlóság alapján hajlandó a Petrőczyeket is a Nádasd nemzetségből valóknak tartani. E feltevés későbbi beigazolása esetén e két Nádasd nemzetségből származó család közös czimeréből a Nádasd nemzetség ősi czimerét a következőkép tartja megállapitandónak: kékben szarvaival fölfelé fordult arany félhold, szarvai között egy-egy arany csillaggal, sisakdisz szintén arany félhold, szarvaira tüzött egy-egy arany csillaggal; takaró: kék-arany, miután a Nádasd nemzetség legkiválóbb családjainak a Nádasdyak-, Darabosoknak és Gersei Pethőknek XV. századtól kezdve használt közös s némileg beszélő czimere, a nádszálak közt álló vagy uszó vadkacsa, nem tekinthető ősi nemzetségi czimernek.

Szerény nézetem szerint e feltevések nagyon gyenge alapon állanak.

Elsősorban a birtokszomszédság ezideig egyetlen okleveles adattal sem bizonyitható. Másodsorban a félhold- és csillagokból összeállitott czimer sem oly jellegzetes, hogy közös használatából nemzetségközösségre is következtethetnénk, hisz a Hunt-Pázmán nemzetségen kivül számos család használja czimerül, a középkori megyei kiadványokon lévő alispáni és szolgabirói pecséteken száz és száz esetben előforduló embléma. Úgy Petrőczy Pál, mint Pethő János II. Ulászlótól kapott czimerének is csak egy-egy részletét képezi. Maga Pethő János is e czimeradományt megelőzőleg, a Nádasd nemzetségbeli más családokkal egyezően, kizárólag a nádszálas és kacsás czimert használja s 1497-ben, illetőleg 1507-ben kapott négyelt pajzsu czimere második mezejében is ez szerepel. — Csoma a négyelt pajzs többi három mezejében látható czimerekben Pethő János ismeretlen anyja, esetleg nagyanyja és felesége Szeri Pósafi Zsófia czimerét keresi: 1-sőben a Bór-Kalán nemzetség, a 3-ik félhold és csillagosban esetleg a Benyovszky család és 4-ikben a Herman nemzetségét ;[2] igy tehát a félhold és csillag az ő czimerébe is valamely vérrokon család, nincs kizárva, hogy éppen az akkor emelkedőben lévő Petrőczyek czimeréből került. A nemzetségközösséget tehát a czimerazonosság sem támogatja.

János király nagyon csekély számban fennmaradt nemesitései közül is emlit egyet szerzőnk: 1530-ban a kaszai vár tartozékaiból a pruzsinai birtokot és a lednici vártól elvett hornicsáni szabadtelket Pruzsenszky Menyhértnek adományozza, őt egyuttal kifejezetten nemesitvén is.[3]

[1] Turul XVIII. k. 146. l.
[2] Turul X. 159. l.

[1] Csoma J. Magy. Nemzetségi Czimerek 49. l. közli a czimerképet Pethő János *1497*-ben kapott czimeréről, itt a holdsarló ezüst.
[2] Magy. Nemzetségi Czimerek 50. l.
[3] Orsz. levéltár N. R. A. fasc. 485. nro. 38.

Megemlithetjük itt még a számos oklevelünk hátán. a rendes függő, rányomott vagy zárópecsét mellett látható, a perbeli felmutatást igazoló, rányomott részleges vagy félpecsét, az úgynevezett pecsétfő (caput sigilli) használatának egy a műben közölt érdekes formáját: Egy több példányban kiállitott, öt, illetve hat iv hártyájára irt s a függőpecsét selyemzsinórja által összefüzött 1582. évi országbirói kiadvány két, Ujfalussy János és Rudnay Pál számára kiadott példányán az aláirások alatt a nyitrai káptalan félpecsétje van a bemutatás és végrehajtás tanusitásául odanyomva.[1]

E mű ezen folyóiratunk keretébe tartozó genealogiai, heraldikai és sphragistikai adatainak felsorolása után hosszadalmasnak tartanám a félszázados perlekedések jogtörténetbe vágó ismertetését, azt azonban kénytelen vagyok a szerző rovására irni, hogy az anyagnak tulságos részletekbe menő feldolgozása árt a világos áttekinthetőségnek. Nem lett volna hátrányára a műnek a pereskedésck végeredményének rövid recapitulálása. — Ennek daczára azonban a művet különösen a kevéssé feldolgozott XVI. századi magyar jogszolgáltatás szempontjából kiváló becsünek tartom.

F. E.

Monumenta Poloniae Palaeographica. Edidit *Stanislaus Krzyżanowski.* Tab. I—XXVII. Cracoviae 1907. Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis.

Acta Regni Bohemiae selecta phototypice expressa, Codicis Diplomatici regni Bohemiae appendix. Jussu comitiorum regni Bohemiae edidit *Gustavus Friedrich.* Fasciculus I. Continens tabulas I—XIII. et XV. 1908.

Két egyidőben megkezdett és a legmesszebb menő igényeket is kielégitéssel kecsegtető gyüjteményre akarom felhivni hazai palæografusaink és diplomatikusaink figyelmét. Mindkettő ugyanazt a czélt szolgálja, mit a Kaiserurkunden in Abbildungen Németországra nézve oly fényesen oldott meg: az oklevélirás fejlődésének feltüntetését, biztos eszközt nyujtva ezzel az oklevélkritika kezébe. Mindkét gyüjtemény szerkesztői más feladat előtt állottak, mint Sickel és Sybel, kik a legrégibb időtől kezdve bővében voltak az anyagnak s legalább a XIII. századig — hol az anyag óriási terjedelme ezt lehetetlenné teszi — rendszeresen adhattak a császári kanczellária egyes scriptorainak irását jellemző okleveleket. Csehek és lengyelek, de főkép ez utóbbiak még nálunk is szegényebbek régi, XIII. század előtti eredeti oklevelekben, de annál gazdagabbak e korra hamisitott 13. és 14. századi spuriumokban. A lengyel gyüjtemény eddig megjelent része az összes eredeti lengyel provenientiáju okleveleket felöleli 1135—1212-ig, de a 27 darabnak csak felerésze herczegi, a többi püspöki és egyéb magánoklevél, sőt a legrégibb 1135-ből II. Inczének nagyfontosságu birtokmegerősitő privilegiuma a gneseni érsekség számára. A legrégibb lengyel eredetü egy 1153. évi magánoklevél. — Friedrich, a prágai cseh egyetem professzora, 1130—1270 közti tisztán herczegi oklevelekből állitotta össze az első füzetet, mely méltó függelékül szolgál a csehek megkezdett oklevélgyüjteményéhez, a «Codex Diplomaticus et Epistolaris regni Bohemiæ» első kötetéhez, melylyel ugyancsak Friedrich követendő példát adott a kis, régi anyagban szegényebb nemzeteknek okleveles anyagok kiadására. Felesleges emlitenünk, hogy mindkét gyüjtemény a modern reproduktiv technika legujabb vivmányainak felhasználásával készül.

Végleges itéletet majd csak akkor mondhatunk róluk, ha teljesen a magyarázatokkal együtt előttünk lesznek.

Palæographiai szempontból azonban már ma is nyilvánvaló általános jelentőségük s itt hazánkra is gondolunk, melynek oklevélirásának fejlődéséről, sajnos, még nem alkothatunk ily gyüjtemény hiányában világos képet. Annyi már ma bizonyos, hogy a Keleten korántsem választhatjuk el oly élesen a gótikus könyvirást a kanczelláriai oklevélirástól, mint a Nyugaton. Egy másik, úgy látszik, általános jelenség, hogy a XII. században kifejlődő sajátságos pápai kanczelláriai irás e kisebb országok kanczellárialnak irására erős hatást gyakorolt. A két gyüjtemény azonkivül lehetségessé fogja tenni egy érdekes palæographiai folyamat, a gótikus irás elterjedésének kérdését az eddiginél szélesebb alapon tárgyalni, nem is szólva arról a nagy nyereségről, melyet mindkettő honi történelmük számára jelent. A zseniális szász, Sickel, hatása a német nyelvterületen tul is erősen kezd érvényesülni.

Eckhart Ferencz.

Magyar Nemesi Almanach. Az 1867—1909-ben magyar nemességre, bárói, grófi és herczegi méltóságra emelt családok. Szerkesztette *Kempelen Béla.* Budapest, 1910. 4-r., 149 l.

Kempelen Béla — fenti czim alatt az 1867 óta történt nemesitésekről és rangemelésekről ad kézikönyvet, mely mintegy folytatásául tekinthető az Illésy-Pettkó-féle, a Királyi Könyvekhez készitett névmutatónak. Bővebb amannál, a mennyiben nagyon sok esetben a czimer leirását, azonkivül genealogiai adatokat és némi családtörténeti irodalmat is nyujt. Munkája, mint az előszóban mondja, ezer olyan családot ölel fel, melyek a czimében meghatározott keretek között beléje tartoznak. Sajnálattal emlékszik meg arról, hogy az egyes családokhoz a czimer, leszármazási adatok stb. tárgyában hozzájuk intézett kérdések nem jártak a remélt eredménynyel, a menyiben nagyon sok családtól ez adatokat megkapnia nem sikerült. Kétségtelen, hogy ez adatok hiánya sajnálatos, de nem a mű szerkesztőjén mult, hogy munkája ez irányban nem oly teljes, mint a minőnek ő azt óhajtotta. A jegyzék összeállitásánál, úgy látszik, a Budapesti Közlöny évfolyamai szolgáltak alapul, legalább arra, hogy az összeállitás a Felség személye körüli ministeriumban őrzött Királyi Könyvek alapján készült volna, a munkában utalást nem találunk. Ugy látszik, hogy a közölt czimerleirások is az illető családok által beküldött leirások alapján készültek. A munka az érdeklődők igényeit alkalmas kielégiteni és a gyakorlatban azt hiszszük, jól be fog válni. ***

---

[1] Rudnay levéltárból.

Megjegyzések Gárdonyi Albertnek «Budapest legrégibb kiváltságlevele» czimü czikkére.[1]

Szerzőnek nagy olvasottságáról tanuskodó czikkének csak reám vonatkozó eme szavaira teszem megjegyzésemet: «Némethy nem csupán félremagyarázza, hanem egyenesen meghamisitja az oklevélszöveget» (T. i. IV. Bélának 1255-ben jul. 26-dikán kelt kegyuri jogot adományozó oklevele szövegét.) «oly módon, hogy lényeges részét elhagyja». Tovább pedig igy folytatja: «Béla király az oklevélben nem azt mondja, a mit Némethy magyaráz belőle, hogy a kegyuri jog az egyház első alapitásától fogva, a királyt illette meg (igy is csupán IV. Béla alapitására szabad következtetni e szavakból) s ez az esztergomi érsek hozzájárulásával történt (ehhez tudtunkkal nem volt szükséges az érseki hozzájárulás)» stb. A kegyuri jogot adományozó oklevélből idézett töredékből azt, a mit Gárdonyi elmond, kimagyarázni nem akartam, sehol sem tettem, hanem csupán azt, a mit a töredék idézése után mondok. Szavaim ezek: «Ezen okmányból a templom épitésén kivül még kitetszik, hogy Mária ezen templomának már Béla kora előtt kellett léteznie, mert ugyanis hogyan szólhatna a király kegyuri jogról, mely annak első alapitása óta őt illeti, hogyan szólhatna magáról az első alapitásról? ha Budán egy ősrégi Mária-templom nem létezett volna, mely azonban Béla idejében, vagy a lakosság tetemes megszaporodása miatt csekélynek, vagy régisége miatt roskadozónak bizonyult és újjáépitést igényelt.»[2]

Ez bizony egészen más, mint a mit velem Gárdonyi az idézett töredékből kimagyaráztat.

A művemből idézett sorokat rövid időre ő Felségének 1873. év nov. 3-dikán kelt, a templom helyreállitására vonatkozó rendelete után irtam. Akkor még a templom falainak és talajának átvizsgálása nem történt volt meg és igy egy ősrégi Mária-templomról lehetett szó.

Azonban, hogy IV. Béla 1255-ben[3] és 1269-ben[4] kiadott okmányaiban emlitett «construenda» és «noviter fabricata» ujonnan épitett templom előtt, annak helyén használatban volt templom állott és szintén Mária tiszteletére volt épitve, a következőkből bizonyos. Bizonyitja a veszprémi káptalannak 1247-ben kelt levele,[5] a melyben a «novi montis Budensis ecclesia»-ról azt mondja az emlitett káptalan, hogy az abban levő lelkészi állás betöltése a veszprémi püspökhöz tartozik. Még határozottabban beszél IV. Incze pápának 1248-ban kelt levele,[6] melyben a templomot: «Ecclesia beate Marie de novo monte Budensi»-nek nevezi és melyről azt mondja, hogy tőle bizonyos jövedelmek a veszprémi püspököt illetik.

Eme templomról mondták a pest-újhegyi németek, hogy: a bold. Szűz Mária templomát az ő eredetében és kezdetében csupán a németek alapitották, emelték, épitették, alkották és javadalmazták.[1] A mit Gárdonyi egyszerüen mesének mond.

A német polgárok alapitotta templomra vonatkoznak az okmánytöredékben előforduló szavak «patronatus competebat» és «ecclesie primaria fundatio». Eme szavakra fektettem a fősúlyt, a midőn gyanitottam, hogy Béla király ideje előtt, sőt ősidőktől fogva állott a mai Nagyboldogasszony-temploma helyén valamely templom. E gyanitásom már most tárgyát az 1247 és 1248-ban emlitett templomban nyerte.

Gárdonyinak rólam tett még eme állitására teszek megjegyzést: «Nincs itt (az 1255. évi okmányban) szó a kegyuri jogok olyatén megszoritásáról sem, a milyet Némethy magyaráz a margitszigeti apáczák számára, t. i. hogy csupán az egyház jövedelmére, illetőleg egy részére vonatkoznék az átruházás» Eme állitásomnak támpontot találok magában az átruházó okmányban. Béla király abban indokolja miért adja az apáczáknak Nagyboldogasszony templomában a kegyuri jogot, a midőn mondja: «Ne temporale iisdem virginibus deesset subsidium.» Ily értelemben fogta fel az adományozást V. Incze pápa 1276 máj. 20-dikán kelt okmányában.[2] Még inkább IV. Honorius pápa 1285 szept. 22-dikén kelt okmányában,[3] melylyel a dunaszigeti apáczák jogait megerősiti, a melyben igy szól: «Jus patronatus ecclesie sancte Marie in monte Budansi... pro vestra sustentatione regia liberalitate concessit.» A bélaforrási apátságnak adományozott kispesti kegyuri jog megerősitésében[4] határozottan benn van a plébános kinevezési jog.

Végre azt mondja Gárdonyi, hogy IV. Béla 1269 okt. 3-dikán kelt okmányából a «noviter fabricata» szavakat hibásan magyarázom, midőn a templomot ujból épültnek mondom. E magyarázatom nem lehet hibás, ha a budai németek állitását nem tekintjük mesének. Ez esetben kétszer történt épitéssel állunk szemben, a polgárokéval és Béláéval. A templomot, melyet azok előbb épitettek, utóbb Béla bizonyos okból, hihetőleg a lakosság gyors szaporodása miatt, ujra épittetett.

Nagyon fájlalom, hogy Gárdonyi engem okmányhamisitással vádol. Azonban úgy vélem, hogy az okmányhamisitás vádjával nem akarta a szónak súlyos vétséget jelentő értelmét reám alkalmazni.[5]

Némethy Lajos.

[1] «Turul» XXVIII, k. 75. l.
[2] A budavári főtemplom története. 16., 17. ll.
[3] Schier, Buda Sacra 192.
[4] Fejér, C. D. IV. III. 498.
[5] Hazai okmt. VI. 47.
[6] Monum. eccl. Vespr. I. 126.

[1] Schier, i. mű 17.
[2] Mon. eccl. Vespr. I. 1 6.
[3] U. ott. II. 10.
[4] Knauz, Mon. Eccl. Strig. I. 317.
[5] Turul, i. h. 81.

A M. KIR. ORSZ. LE... NYVTARA

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET 1910 1. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL
TITKÁR.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMX.

TARTALOM.

		Lap
ALDÁSY ANTAL.	Schönherr Gyula emlékezete	1
PETROVAY GYÖRGY.	A Vayak és az Ibrányiak *(Első közlemény)*	8
NAGY GÉZA.	A magyar nemzetségek *(Első közlemény)*	18
VEGYES.	«Szigeti» István kalocsai érsek származása. *Dr. Wertner Mór*-tól	33
	A Hont-Pázmány nembeliek Somogyban. *Szily Jenő*-től	37
	A Szapolyay család eredetéről szóló közleményhez. *Rudnay Béla*-tól	39
	Három adalék három generatióhoz. *Sörös Pongrácz*-tól	41
TÁRCZA.	A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság nagygyűlése	41
	Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1909. évben. *Áldásy Antal*-tól	42
	Szakirodalom. Finke, Acta Aragonensia. Ism. *Eckhardt Ferencz.* — Ahnentafel des Erzherzogs Franz Ferdinand. Ism. *—y.* *—l.* — Genealogiai Füzetek 1909. évf. Ism. *—y.*	46

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1886—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen,** egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1909 jun. 1—1910 febr. 20-ig).

Alapitvány befizetés:

Daróczy Zoltán 200 koronás alapitványára IV. és V. részl. ... 12 kor.
Ghyczy Pál « « « ... 200 «
Győri közkönyvtár 200 koronás alapitványára ... 200 «
Gróf Károlyi Nemzetségi Levéltár 400 koronás alapitványára ... 400 «
Özv. herczeg Odescalchi Gyuláné « « « ... 400 «
Dr. Schönherr Gyula « « « ... 400 «
Ifj. gróf Zichy Nándor 200 koronás alapitványának 1000 koronára való emelése 800 «

Alapitványi kamatok:

1909-re.

Néh. gróf Andrássy Manó alapitványára Gróf Andrássy Géza 50 kor.
Sigmond Ákos 20 kor.

Pártoló tagdijak (20 kor.):

1908-ra.

Fáy László
Kelcz Gyula
Báró Radvánszky Géza

1909-re.

Gróf Almássy Dénesné
Báró Ambrózy István
Gróf Andrássy Gyula
Id. Bánó József
Beniczky Ádám
Dr. Bezerédj Viktor
Bronts Viktor
Draveczky Gyula
Báró Duka Géza
Emich Gusztáv
Dr. Fejérpataky László
Gróf Festetich Andor
Jeszenszky Imre II. félévre
Kállay Lipót
Báró Karg János
Báró Kemény Kálmán
Kende Péter
Dr. Kennesey Pongrácz
Gróf Khuen-Héderváry Károly
Kiss Pál
Kollányi Ferencz
Kürthy Lajos
Mosonmegyei tört. és régész. egylet
Gróf Pejachevich Tódor
Rónay Ernő
Dr. Báró Staudach Adolf
Szent-Iványi Károlyné
Báró Szentkereszty Béla
Gróf Teleki József
Gróf Zichy Ágoston
Gróf Zichy Tivadar

1910-re.

Bartal Béla
Borsod-miskolczi muzeum
Gróf Csáky Albin
Csoma József
Gróf Esterházy Miklós Móricz
Dr. Ivády Tihamér
Ivánka László
Gróf Karátsonyi Jenő
Ifj. Lázár Farkas
Pálffy Imre
Báró Podmaniczky Gézáné
Dr. Báró Staudach Adolf
Bessenyei Szabó Mihály
Nemestóti Szabó Béla
Özv. gróf Szapáry Gyuláné
Szent-Iványi Gyula
Szent-Iványi Oszkár
Szent-Iványi Károlyné
Ugron István
Dr. gróf Üchtritz-Amadé Emil
Gróf Vay Tihamér

Évdijak (10 kor.):

1905-re.

Dr. Hattyúfy Rezső

1906-ra.

Kolosy Béla
Kőszeghy Sándor
Sipeky Béla

1907-re.

Kolosy Béla
Kőszeghy Sándor
Nagy Gyula
Rexa Arthur
Sipeky Béla

1908-ra.

Dr. Borovszky Samu
Dr. Gábor Gyula
Ifj. Hellebronth Kálmán
Kolosy Béla
Láng Mihály
Makkay József
Rexa Arthur
Szinnyey-Merse Jenő
Ifj. Ujfalussy László

1909-re.

Dr. Áldásy Antal
Ambrózy Nándor
Andreánszky Antal
Dr. Baghy Béla
Bárczay Elemér
Bécsi cs. és kir. házi- udvari és állami levéltár
Bevilaqua Béla
Bessenyey Ferenczné
Bessenyey Ferencz
Beszterczebányai városi könyvtár
Dr. Boldisár Kálmán
Bosnyák László
Budapesti tud. egyet. történelmi seminariuma
Bunyitay Vincze
Dr. Csánki Dezső
Gróf Csáky Vidor
Csatay Gyula
Csernovics Diodor
Deési kaszinó
Délmagyarországi régész. és tört. egylet
Dely Imre
Dr. Dézsi Lajos
Doby István
Dókus Gyula
Eble Gábor
Esterházy herczegi könyvtár Kismarton
Fáy Béla
Frater Zoltánné
Dr. Fejér Aladár
Fekete Albert
Dr. Ferenczy Tibor
Dr. Fialka Gusztáv
Gróf Forgách László
Dr. Förster Jenő
Dr. Fraknói Vilmos
Freyseysen Virgil
Fuhrmann Andor
Gachal Sándor
Dr. Géczy Dezső
Dr. Goszthony Mihály
Görgey Albert
Gränzenstein Béla
Gyömörey Vincze
Györössy-Csepreghy Jenő
Gyulay Kálmán
Hedry József
Hedry Lőrincz
Ifj. Hellebronth Kálmán
Dr. Hodossy Sándor
Dr. Hóman Bálint
Holub József
Horthy István
Horváth Emil
Ibrányi Mihály
Dr. Ilosvay Bálint
Jakubovich Emil
Dr. Jékey István
Jalsoviczky Sándor
Jankovics Gyula
Dr. Jankovich József Mihály
Kállay András
Dr. Károlyi Árpád
Kisfaludy László
Kiss Bálint
Kolosy Béla
Dr. Konkoly Balázs
Korizmits Antal
Krahl Ernő
Kubinyi Miklós
Dr. Küffer Béla
Láng Mihály
Leleszi prépostság
Lipcsey József
Dr. Lukcsics József
Makay Dezső
Malobiczky János
Marsovszky Ivor
Máriássy Ödön
Matheides Sándor
Meczner József
Dr. Mérey Béla
Miskolczy Jenő
Dr. Molnár Árpád
Nagy Ottó
Ifj. Nyéki Németh Imre
Németh Titusz
Némethy Lajos

Folytatás a túloldalon

Országos Levéltár
Dr. Ortvay Tivadar
Ostffy Miklós
Óváry Lipót
Patay György
Pálfy László
Peőcz Elek
Péchy Zoltán
Petrovay György
Gróf Pongrácz Frigyes
Gróf Pongrácz Jenő
Puky Andor
Dr. Puky Gyula
Radocza János
Raisz Aladár
Rakovszky Endre
Dr. Reiszig Ede
Dr. Réthy László
Sarlay Sámuel
Sárközy Aurél
Sárközy Imre
Dr. Schiller Bódog
Simonyi Béla
Somogyi Zsigmond
Soós Elemér
Soproni kaszinó-egylet
Sörös Pongrácz
Susich Károly
Dr. Szabó László
Dr. Szalacsy Lajos
Szalay Gábor
Szalóky Tamás
Gróf Széchényi Viktor
Széky Péter
Széll Farkas
Szentmihályi Dezső
Szentpály Miklós
Szent-Iványi Gyula
Szily Dezső
Dr. Szily Kálmán
Id. Szinnyei József
Gróf Teleki Sándor
Tisztviselők orsz. egyesülete
Torkos László
Tóth Árpád
Dr. Tóth-Szabó Pál
Turóczszentmártoni muzeumi tót társaság
Ifj. Ujfalussy László
Újhelyi Hugó
Ungvári kir. kath. főgimnázium
Varju Elemér
Vasvármegyei kultur-egyesület
Vende Aladár
Visolyi Ákos
Virter Ferencz
Zombory Géza

1910-re.

Barabás Samu
Bécsi cs. és kir. házi- udvari és állami levéltár
Dr. Békefi Remig
Bellai József
Boronkay Jenő
Bunyitay Vincze
Id. Dániel Gábor
Dr. Dőry Ferencz
Dr. Fejér Aladár
Fiath István
Gerold & Comp.
Görgey Albert
Gyömörey Vincze
Györössy-Csepreghy Jenő
Báró Győrfy Samu
Győri Árpád
Hertelendy László
Hevesvármegye közönsége
Huszár Dezső
Kalocsai érseki könyvtár
Képviselőház könyvtára
Kilián Frigyes Utóda
Kolosy István
Komáromvármegyei könyvtár
Kőszeghy Antal
Krahl Ernő
Dr. Miskolczy Imre
Nagyenyedi Bethlen-főiskola
Nagyszebeni városi levéltár
Nedeczky Tibor
Patay György
Pannonhalmi főapátsági könyvtár
Puky József
Báró Ragályi-Balassa Ferencz
Dr. Relković Néda
Simon János
Somogyvármegye könyvtára
Sörös Pongrácz
Gróf Széchényi Sándorné
Szegedi Somogyi-könyvtár
Dr. Szendrei János
Szepessy Béla
Szmrecsányi Imre
Terray István
Tersztyánszky Dezső
Dr. Thallóczy Lajos
Thaly István
Dr. Tóth-Szabó Pál
Dr. Tomašić Miklós
Ujj György
Uray Gyula
Vargha Zoltán
Városy Gyula
Dr. Wertner Mór
Zirczi apátsági könyvtár

A Turul I—IV. kötetei megvételre kerestetnek. Szives ajánlatok Huszár Dezső főszolgabiróhoz (Adony, Fejérmegye) küldendők.

4° 4.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET 1910 2. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL
TITKÁR.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMX.

TARTALOM.

Lap

Csoma József. A Forgách grófok czimere. *(Szines czimerképpel)* --- --- --- --- --- --- --- --- --- 49
Nagy Géza. A magyar nemzetségek. *(Második, befejező közlemény)* --- --- --- --- --- --- --- --- --- 52
Petrovay György. A Vayak és az Ibrányiak. *(Második közlemény)* --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 65
Gárdonyi Albert. Budapest legrégibb kiváltságlevele. *(Első közlemény)* --- --- --- --- --- --- --- --- 75
Vegyes. Laczkfy István nádor siremléke Keszthelyen *(Egy szövegközti képpel) Sárközy Imré*-től --- --- 84
Adatok a Semberi és Derzsenyei Sembery család Erdélybe szakadt ágának genealogiájához. *Benkó Imré*-től --- 86
Bakach-Bessenyey báró ősei. *Noszlopy Tivadar*-tól --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 87
Egy irodalmi érdemjel tervezete. *Kollányi Ferencz*-től --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 89
Tárcza. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 89
Id. Bánó József † --- 93
Szakirodalom. Monumenta Germaniae Historica. Conradi II. diplomata. Ism. *Eckhardt Ferencz.* — Grundriss der Geschichtswissenschaft. I. Bd. II. Lieferung Sphragistik Heraldik. Ism. *u. a.* — Uj könyvek. — Kérelem --- 93

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1885—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferenczieк-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen,** egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1910 febr. 21—jun. 10-ig).

Alapítványi kamatokat:

1910-re.

Gróf Esterházy Ferencz örökösei 20 kor. Gróf Majláth György 20 kor. Sigmond Ákos 20 kor.

Pártoló tagdíjakat (20 kor.):

1908-ra.

Botka Béla

1909-re.

Magyary-Kossa Sámuel

1910-re.

Báró Ambrózy István
Baranyay Mária
Gróf Batthyány Lajos
Beniczky Elemér
Beniczky Géza
Berczik Árpád
Dr. Bezerédj Viktor
Gróf Csáky Ödön
Gróf Cziráky Béla
Draveczky Gyula
Gróf Festetich Andor
Hajós József
Kállay Lipót
Dr. Karácsonyi János
Kazy József
Kecskeméti kaszinó
Kornis Ferencz
Magyary-Kossa Sámuel
Mosonmegyei tört. és régész. egylet
Országh Lajos
Báró Podmaniczky Levente
Özv. báró Radvánszky Jánosné
Rónay Jenő
Szentkirályi Kálmán
Sztankovánszky János
Takács Ferencz
Özv. gróf Teleki Sándorné
Gróf Tisza Kálmán
Báró Vay Béla
Özv. báró Vécsey Józsefné
Gróf Vigyázó Sándor
Báró Wodianer Sándor

Évdíjakat (10 kor.):

1907-re.

Naláczy Ödön

1908-ra.

Naláczy Ödön

1909-re.

Dr. Bervalszky Kálmán
Eckhardt Ferencz
Gömörmegyei muzeum
Dr. Herczegh Ferencz
Dr. Herczog József
Dr. Hodinka Antal
Naláczy Odön
Németh Antal
Dr. Pósta Béla
Dr. Szentkláray Jenő
Gróf Szirmay Sándor
Závody Albin

1910-re.

Ambrózy Nándor
Dr. Andrásovics Béla
Dr. Baghy Béla
Dr. Bán Ágoston
Budapesti kegyesrendi főgimnázium
Dr. Csánki Dezső
Gróf Csáky Vidor
Csernovics Diodor
Báró Csollich Géza
Dési kaszinó
Délmagyarországi tört. és rég. egylet
Dely Imre
Dr. Demjanovich Emil
Dr. Dézsi Lajos
Fay Béla
Felsőmagyarországi muzeum
Dr. Ferenczy Tibor
Gróf Forgách László
Dr. Förster Jenő
Freyseysen Virgil
Fuhrmann Andor
Gachal Sándor
Dr. Géczy Dezső
Geyer Géza
Dr. Goszthony Mihály
Gränzenstein Béla
Dr. Guthy János
Dr. Gyárfás Tihamér
Gyulay Kálmán
Dr. Halász Bálint
Hanny Gábor
Hanny Tódor
Hedry Lőrincz
Horthy István
Horváth Emil
Horváth Sándor
Jékey Zsigmond
Jeszenszky Lajos
Jankovich Gyula
Kállay András
Dr. Konkoly Balázs
Kubinyi Miklós
Dr. Küffer Béla
Dr. Leövey Sándor
Makay Dezső
Malatinszky György
Máriássy Ödön
Matheides Sándor
Melczer Béla
Mérey Béla
Miskolczy Jenő
Dr. Molnár Árpád
Ifj. Nyéki Németh Imre
Németh Titusz
Némethy Lajos
Pálffy László
Peőcz Elek
Peszeki Ferencz
Petrovay György
Gróf Pongrácz Frigyes
Gróf Pongrácz Jenő
Dr. Pósta Béla
Pozsonyi kir. jogakadémia
Prikkel Lajos
Puky Andor
Dr. Puky Gyula
Rudnay Béla
Sárospataki református főiskola
Sarlay Lajos
Sárközy Aurél
Sárközy Imre
Simó Ferencz
Simonyi Béla
Sombory Lajos
Somogyi Zsigmond
Dr. Szalacsy Lajos
Gróf Széchényi Domokos
Gróf Széchényi Viktor
Széky Péter
Dr. Szentkláray Jenő
Gróf Szirmay Sándor
Szőgyény Béla
Szőllősy Kálmán
Tagányi Károly
Túróczszentmártoni muzeumi tót társaság
Ifj. Ujfalussy Lajos
Varjú Elemér
Vasvármegyei kultur-egyesület
Visolyi Ákos
Dr. Zubriczky József
Zsolnai áll. főreáliskola

1911-re.

Puky József

A Turul I—IV. kötetei megvételre kerestetnek. Szives ajánlatok Huszár Dezső főszolgabiróhoz (Adony, Fejérmegye) küldendők.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

4° 4.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET 1910 3. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL
TITKÁR.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMX.

TARTALOM.

	Lap
KOMLÓSSY ARTÚR. Az angol királyné magyar rokonsága (Gróf Rhédey Mihály leszármazói)	97
Dr. HÓMAN BÁLINT. A zágrábi püspökség alapítási éve	100
GYÁRFÁS TIHAMÉR. Brassai czimereslevelek. *(Három czimerrajzzal)*	113
GÁRDONYI ALBERT. Budapest legrégibb kiváltságlevele. *(Második, befejező közlemény)*	117
VEGYES. A Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez. *Szily Jenő*-től	127
Zeleméry László és Rajcsányi Ádám sírkövei. *(Két sírkőrajzzal) Némethy Lajos*-tól	129
Oklevéltani apróságok. *Kemény Lajos*-tól	131
Megjegyzések Theiner archontologiájához. *Dr. Wertner Mór*-tól	132
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	135
Szakirodalom. Nehány ujabb angol heraldikai munkáról. *Ghyczy Pál*-tól. — Libro d'oro della nobiltà italiana. Ism. *B. B.*	136

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1886—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferenczieк-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen,** egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1910 jun. 11—okt. 11-ig).

Pártoló tagdíjat (20 kor.):

1911-re.

özv. gróf Szapáry Gyuláné

Évdíjakat (10 kor.):

1908-ra.

Dr. Gárdonyi Albert — Romhányi János

1909-re.

Dr. Gárdonyi Albert — Romhányi János

1910-re.

Bárczay Elemér
Beszterczebánya sz. kir. város könyvtára
Dr. Boldisár Kálmán
Dr. Boncz Ödön
Bosnyák László
Csatay Gyula
Fejérpataky Kálmán
Fekete Albert
Dr. Gárdonyi Albert
Lehoczky Tivadar
Mokcsay Zoltán
Pérchy Zoltán
Szentiváni Gyula
Szőke Endre

A Turul I—IV. kötetei megvételre kerestetnek. Szives ajánlatok Huszár Dezső főszolgabiróhoz (Adony, Fejérmegye) küldendők.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

4° 4.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET 1910 4. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL
TITKÁR.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASAG
MCMX.

TARTALOM.

Lap

CSOMA JÓZSEF. A kassai két kongregácziós könyv. *(Három czimerrajzzal.)* --- 145
Dr. DEMKÓ KÁLMÁN. A Gyulai családról --- 152
PETROVAY GYÖRGY. Czimeres nemes levelek Máramaros vármegye levéltárából --- 156
FOLLAJTÁR JÓZSEF. A Patvaróczyak --- 168
VEGYES. Alben. *(Egy czimerrajzzal.)* Dr. WERTNER MÓR-tól --- 173
Heraldikai apróságok. 1. Czimereslevél kanczelláriai taksája 1572-ben. 2. Bocskay szakácsának czimereslevele. 3. Adatok a czimeralakok jelentésének magyarázatához. (Tapolczai Tompa Mihály czimereslevele) Dr. HOLUB JÓZSEF-től --- 178
A Csém nemzetségből kiágazott családok. Dr. WERTNER MÓR-tól --- 179
A gentry. SZÜCSI JÓZSEF-től --- 181
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányi ülései --- 184
Szakirodalom. Ferenczi M., Hadadi báró Wesselényi István élete és naplója. Ism. *Dr. Holub József.* — Sándor, Csikszentsimoni Endes család. Ism. *J. E.* — Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft Adler 1910. Ism. *Dr. Holub József.* — Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken der Stadt Graz. Im. *B. Sz. L.* — Rudnay B. Ujfalussyak és Rudnayak pereik Petrőczyek ellen. Ism. *J. E.* — Monumenta Poloniæ Palæographica. — Acta regni Bohemiæ. Ism. *Eckhardt Ferencz.* — Magyar Nemesi Almanach * * * — Megjegyzések Gárdonyi Albertnek «Budapest legrégibb kiváltság levele» czimü czikkére. *Némethy Lajos*-tól --- 192

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1886—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferenczi-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen,** egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb dijait befizették (1910 okt. 12—decz. 20-ig).

Alapitványokat:

Daróczy Zoltán 200 koronás alapitványára 50 korona. (6-ik részlet).

Alapitványi kamatokat:

Gróf Andrássy Géza néh. gróf Andrássy Manó alapitványa után 50 korona.
Herczeg Odescalchi Arthur 20 korona.

Pártoló tagdijakat (20 kor.):

1909-re.

Báró Radvánszky Géza
Gróf Degenfeld József

1910-re.

Gróf Almássy Dénesné
Gróf Andrássy Géza
Gróf Andrássy Gyula
Beniczky Ádám
Benke Gyula
Báró Duka Géza
Dr. Fejérpataky László
Gaál István
Jeszenszky Imre
Báró Karg János
Báró Kemény Kálmán
Kende Péter
Dr. Kenesey Pongrácz
Gr. Khuen-Héderváry Károly
Kiss Pál
Kollányi Ferencz
Kürthy Lajos
Nemzeti Kaszinó
Őrgróf Pallavicini Ede
Gróf Pejachevich Tódor
Dr. Radvánszky György
Rónay Ernő
Báró Szentkereszty Béla
Gróf Teleki József
Gróf Zichy Ágost

1911-re.

Szabó Mihály

Évdijakat (10 kor.):

1908-ra.

Ifj. Losonczy István

1909-re.

Dr. Borovszky Samu
Jedlicska Pál
Dr. Kovács-Sebestyén Gyula
Ifj. Losonczy István
Rexa Arthur
Vincze Aurél

1910-re.

Dr. Áldásy Antal
Andreánszky Antal
Bessenyey Ferencz
Bessenyey Ferenczné
Budapesti tud. egyet. tört. seminariuma
Doby István
Éble Gábor
Esterházy herczegi könyvtár Kismarton
Dr. Fialka Gusztáv
Báró Forster Gyula
Dr. Fraknói Vilmos
Hedry József
Dr. Herczegh Mihály
Dr. Hodossy Sándor
Dr. Hóman Bálint
Dr. Holub József
Ibrányi Mihály
Dr. Ilosvay Bálint
Dr. Iványi Béla
Jalsoviczky Sándor
Jedlicska Pál
Dr. Jékey István
Dr. Kammerer Ernő
Dr. Kovács-Sebestyén Gyula
Láng Mihály
Lipcsey József
Dr. Lukcsics József
Báró Majthényi László
Markos Adorján
Malobiczky János
Marsovszky Ivor
Marsovszky Viktor
Orczy Zoltán
Országos Levéltár
Radocza János
Raisz Aladár
Rakovszky Endre
Rakovszky György
Dr. Reiszig Ede
Dr. Réthy László
Rexa Arthur
Sarlay Sámuel
Dr. Schiller Bódog
Soós Elemér
Soproni kaszinó-egylet
Szabó László
Szalay Gábor
Szalóky Tamás
Szily Kálmán
Szily Jenő
Id. Szinnyei József
Dr. Timon Ákos
Tisztviselők orsz. egyesül.
Torkos László
Virter Ferencz
Zsilinszky Mihály

1911-re.

Dr. Szentkláray Jenő
Szepessy Béla

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal, magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal biró főrangu családokat; ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangu családokat és *c)* oly magyar eredetü, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangu családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem birnak. Ily módon a kötet 331 főrangu családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyujt felvilágositást. A kötet kimeritő névmutatót tartalmaz és 11 szines, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van diszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészitések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetirás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos müveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás utján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.**

A társaság czélja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva.* A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhivjuk társaságunk kitüzött czéljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra **200** koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki **400** koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik **1000** koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **20** koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **10** koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.